

WOORD EN WERELD
VAN DE BOER

DR. J. H. A. ELEMANS

WOORD
EN WERELD VAN DE
BOER

EEN MONOGRAFIE OVER HET DIALECT
VAN HUISSELING

MCMLVIII

UITGEVERIJ HET SPECTRUM

UTRECHT / ANTWERPEN

AAN MIJN OUDERS

,C'est que la véritable fin du langage, c'est de mettre les êtres en communication les uns avec les autres, plutôt que de désigner des choses'.

LOUIS LAVELLE: LA PAROLE ET L'ÉCRITURE,¹⁰ PARIS 1942
(pagina 22)

Uitgegeven met steun van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.)

AAN DE LEZER

Deze monografie over het dialect van Huisseling is slechts voltooid omdat we er in arren moede een eind aan hebben gemaakt. Met het zanten, gelijk Gezelle het verzamelen van dialecteigenaardigheden noemt, komt men nooit klaar. Zandvoordtiana, Opdorpiana, Huisse-lingiana, het zijn eindeloze reeksen. Amaat Joos, al werd hij dan bijge-staan door vele taalminnende Wazenaars, heeft in de inleiding op zijn vermaard Idioticon op dichterlijke wijze een nogal ondichterlijk ge-voel beschreven: 'Ik noem het visschen op een grooten vijver, nie-mand weet wanneer het laatste vischken uit de diepte opgehaald is; ik noem het vinken: honderd vogels vliegen boven de netten, ge moogt U gelukkig achten, zoo ge er tien van vangen kunt. Som-mige allerkostelijkste woorden liggen maar in den mond van eenige personen verborgen: stondt gij bij hen als zij het woord uitspraken? Keekt ge naar den hemel als die zeldzame sterren blonken?'

Op deze vragen zouden we willen antwoorden: soms! We stonden erbij toen een van die oude boeren die in de loop van ons onderzoek gestorven zijn, *de hank* noemde, de ruimte in de schoorsteen waarin het spek wel wordt weg gehangen. Het woord weigerde voor een tweede maal op te duiken. Het bewijs dat de grijsaard zich niet ver-giste, leverde tenslotte Kiliaan. Nog in andere gevallen bleken de epea pteroënta zo vluchtig. Soms kregen we niet eens de gelegen-heid voor een nadere informatie. Menig visje hebben we dan ook uit het net in de grote vijver zien terug flitsen. Hoe kaal zijn de kansen aan de achterkant! Te vaak bleek het ons onmogelijk een onbenut gebleven gespreksituatie te reconstrueren. Meer dan één te vluchtig waar ge-nomen komeet weigerde op verzoek nòg eens aan de hemel te ver-schijnen. Eenmaal hebben we uit het gesprek tussen twee boeren het woord *wunse* opgevangen. De situatie verhinderde ons direct te in-formeren. De betekenis kwam vaaglijk ncer op: God verzoeken; meer weten we niet. Zo hebben we ook ééns de klanken gehoord van de term *schòlle*: ergens doorheen gluren. Naderhand kregen we niet één der beide woorden nog over de lippen van onze zegslieden. Ze herinnerden zich de klanken niet eens meer, laat staan de betekenissen. Had, zonder dat ze het wisten, nog een voorouder in hen gesproken? Zo leek het in ieder geval.

Gered hebben we nog wat we konden. Ongeveer 1948 zijn we onze nasporingen begonnen. We hadden daarbij het voordeel zelf in Huisse-ling te zijn geboren, zelf als boerenkind tussen de boeren van Huisse-ling te zijn opgegroeid. In onze laatste schooljaren leerden we nog melken, ploegen, eggen. In 1938 verlieten we de streek maar gedurende de vakanties waren we weer dorpeling met de anderen. Het dialect bleven we machtig. Dit alles was echter niet voldoende om het werk te voltooien dat nu voor U ligt. Zeer smalle en particuliere paden, sedert onze vroegste jeugd door ons niet meer betreden, zijn we op-nieuw gegaan. Talloze gesprekken hebben we gevoerd, vooral met de oudsten van het dorp. Menig onderhoud had plaats onder zes ogen: de dood luisterde mee. Meer dan één woord is tijdens ons onderzoek meegenomen in het graf. Meer dan één woord ook hebben we aan een gehele vergetelheid ontrukkt. De verkregen informaties berusten niet op het hanteren van een onbarmhartige vragenlijst. Spontane mede-delingen zijn het betrouwbaarst. Daarom gaven we steeds de voorkeur aan het gesprek. De vragen die nodig bleken ter completering werden zoveel mogelijk terloops gesteld. Zo liep iedere strooptocht uit op een ontmoeting en bleef het onderzoek voor beide partijen een genoegen. Bepaald moeizaam vorderde het werk slechts wanneer oude boerinnen de informanten waren. Zij misten bijna zonder uitzondering het beeld-scherpe geheugen van de mannen. Hun verhalen bleven verward, ze gaven niet spontaan inzicht en overzicht. Veel van de oude boerinnen-dracht is ons door mannen verteld.

Als we tenslotte het resultaat van ons onderzoek nog eens overzien, kunnen we maar moeilijk een zucht van verlichting bedwingen. In zeer veel gevallen waren we nog maar net op tijd. Het Huisse-lingse dialect verliest met de dag meer aan oude bijzonderheden. Reden waar-om we ons nu voelen als de boer die met zijn laatste voer graan van de akker komt en binnen rijdt op het moment dat de bui losbarst. We werden gedurende de tien jaar van het onderzoek voortdurend van twee zijden bedreigd. Oude boeren stierven, jonge gingen steeds meer een gemoderniseerd dialect spreken. Onze leeftijdgenoten in het dorp herinnerden zich maar zelden de terminologie en gebruiken van ouders en voorouders. Een groot deel van de woorden in dit boek verzameld is hun dan ook onbekend. Steeds meer dialectwoorden vinden ze ouder-wets. Steeds meer technieken, levenswijzen, waarden vervangen ze voor meer moderne die een groter verspreidingsgebied hebben. De boeren-jeugd, gebiologeerd door de toekomst, ziet niet graag om. Dit alles is geen ontdekking van ons. Karsten: Drechteland, 13, verklaarde: 'Op het platteland is het dialect thans nog het best bewaard, maar ook hier zal het op den duur verdwijnen . . .' De Boer: Hindeloopen, 13, merkt twintig jaar later op: 'Het dialect van Hindeloopen bevindt zich op het

ogenblik helaas op de weg naar de volslagen ondergang.' Dat ook de zuidelijke dialecten bedreigd worden, blijkt uit Weijnen: Noord-Brabant, 6: 'Het is een onbetwistbaar feit dat het dialect, ja ook het Brabantse, met vlugge schreden terugloopt.'

Dat de volslagen ondergang tussen vandaag en overmorgen een feit zal worden, geloven we niet. Wie uit is op oude, karakteristieke dialectwoorden moet zich zeer zeker haasten. Juist deze immers worden op het ogenblik snel vergeten. Menige begrafenis op het platteland betekent de uitvaart van een idioticon. Op hetzelfde moment neemt de import uit de landstaal toe. Maar het dialect lijkt op de boer die het spreekt. Als de laatste voor een boodschap in de stad in een burgerpakje schiet, blijft men daar in de wijze waarop hij het draagt, de buitenman herkennen. Waar anders dan op het land heeft men die tred? Waar anders dan daar spreekt men binnenshuis met een stem die akkerscheidingen teniet doet? Hij bezigt wel de woorden van de burgerman maar wie spreekt ze zo uit? Hier dienen we haastig op te merken dat de jonge boer ook druk bezig is zijn taalklanken aan te passen aan die van de landstaal. Vooral de extra-ordinaire realisaties moeten het ontgelden. Er zal evenwel nog veel water door de Maas moeten voordat de klanken tot onder de rook van 's-Gravenhage verschoven zijn. De boerderijen worden wel gemoderniseerd, het Saksisch karakter ervan wordt steeds ingrijpender aangetast, maar het oorspronkelijke type zal men nog lang blijven herkennen. En dit verklaart dan waarschijnlijk de wel zeer opvallende uitspraak van Sassen: Ruinen, 21, dat het dialect dat hij beschreven heeft, niet zo direct associaties wekt van algemene ondergang. Want dat de dialecten in een verwijderde toekomst de status zullen verwerven van een typisch gekleurde landstaal, lijkt ons allerminst een gewaagde stelling. Of hierbij het 'helaas' past van De Boer, is een andere vraag. Wij menen van niet. Een dialect heeft slechts zin als de sprekers ook een ander leven leiden, een andere wereld bewonen dan de rest van de natie. Vallen die verschillen meer en meer weg zoals nu, na de openlegging van het platteland, dan is het de gewoonste zaak van de wereld dat de dialecten zich met de dag meer conformeren aan de landstaal. De tijd dat iedere streek een eigen ploegtype had is voorbij. De trekker met al de aanhang van dien wordt uit het buitenland geïmporteerd, niet voor Maas en Waal of Bommelerwaard maar voor een cliëntèle die door heel Nederland verspreid zit. *De Farmal, de Fòrt, de Fèrguuzón, de Kees, de Lans, de Man* of welk ander merk dan ook, verschijnt in alle streken met dezelfde *gebröjzkzònwéjzeng*. In dat blaadje van *den imperteur* vindt de boer al de benamingen die hij zich zo snel mogelijk wil eigen maken omdat hij er zelf nog geen termen voor heeft. Toen we een boer naar een veelgebruikte handle vroegen die op de hefinrichting van zijn trekker was

aangebracht, bleek hij er geen naam voor te hebben. Hij behield zich zolang met een omschrijving: *dè drèèjding óp te hévinrichteng*. De juiste benaming zal hij intussen wel gehoord hebben van *de mόνteur* die *de surves* (service) verleent. De klant is dan gediend met een nationale term.

Of zelfs met een internationale zoals *den die.ler* (dealer) er ten overvloede nog een is. Naarmate de grenzen van de streek wegvallen heeft een streektaal minder zin. De taal die men spreekt en het leven dat men leidt zijn één. De folklorist die kost wat het kost het dialect wil behouden, streeft naar een breuk tussen iemands woord en diens wereld. Juist om die eenheid is ook dit boek om te spreken met Van Haeringen: *Netherlandic Language Research*, 79, 'somewhat deviating from the ordinary types of dialectbooks'. Zeer zeker was onze aandacht bij het schrijven sterk gericht op het oude, dialecteigen materiaal. Daartoe hebben wij ons echter niet, als de schrijver van een idioticon, beperkt. Tal van gewone Nederlandse woorden zijn opgenomen. Een dorpsgemeenschap omvat nl. meer dan oude boertjes met een zwart-zijden petje op, oude boerinnen die in de kerk hun medegelovigen met een vervaarlijke poffer het zicht op het altaar benemen. Daarom hebben we ook melding gemaakt van termen betreffende de nieuwste landbouwtechnieken en levenswijzen zodra we het idee hadden dat die terminologie voldoende algemeen was.

De jacht op het woord als expressiemiddel van de gemeenschap bracht vanzelf met zich mee, dat we braken met de alfabetische volgorde die wel rekening houdt met de schrijfwijze van het woord maar niet met de wereld waarin het klinkt. De volgorde waarin wij het materiaal bespreken, moet een weerspiegeling zijn van de organische eenheid waarin de boer zich als volledig mens bevindt. De diverse termen hebben we derhalve onder gebracht in drie grote betekenisvelden: het landschap, het werk, de gemeenschap. Volledigheid heeft ons hierbij slechts voor ogen gezweefd. Vele vogeltjes bleven buiten de netten. Het waren er zoveel en daarbij zaten we misschien niet alle morgens vroeg genoeg op het vinkentouw. De lezer stelle ons echter niet in alle gevallen aansprakelijk. Als met betrekking tot het menselijk gemoed de woordvoorraad niet groot blijkt, bedenke hij dat hier een en ander ontbreekt omdat waarachtig niet alleen de Huisselingse boer zijn hart bij voorkeur in alle stilte laat spreken. Met als gevolg een leemte die gezien moet worden als een positief gegeven dat de psycholoog zal weten te waarderen.

Uit het voorgaande volgt dat dit boek niet uitsluitend geschreven is voor de linguïst in de goede maar toch ietwat enge zin van het woord. Hij zal opmerken dat we wat weinig gedaan hebben aan de 'Huisse-linguïstiek'. Nergens werd de dialectklank systematisch met zijn Ger-

maanse pendant vergeleken. De vormleer ontbreekt, de zinsleer eveneens.

Evenmin hebben we bij het schrijven uitsluitend gedacht aan de dialectoloog die er al zo lang over klaagt dat er nooit eens een monografie van een Noordbrabants dialect verschijnt. Wel koesteren we een stille hoop dat deze publikatie hem juist daarom welkom is.

Ook hebben we niet alleen maar een dialect willen vastleggen dat binnenkort heel andere vormen zal vertonen. Neen. We hebben tevens geprobeerd de wereld te beschrijven die eraan beantwoordt, de wereld waartoe we zelf hebben behoord, die voor altijd een stempel op ons heeft gedrukt. En werkend aan dit boek hebben we, de Huisselingse dialectsprekers al zo ver vooruit dat we een typische landstaal spreken, voortdurend kunnen constateren hoezeer ook hun wereld aan het veranderen is. Wat ons verheugde. Het dialect dat we vastlegden bleek niet dood. De wereld van onze jeugd waarin we nog eenmaal zijn teruggekeerd, wankelt niet maar regeneert. Als de lezer desondanks meent her en der in het boek tekenen van weemoed te bespeuren, vergist hij zich niet. Veel schoons, veel goeds moet worden achtergelaten, wil men een wereld bouwen die schoner, beter is.

INHOUD

Tekens en afkortingen	17
---------------------------------	----

Eerste Hoofdstuk / Inleiding

STAD EN LAND

Overzicht	19
Dialectgrenzen	20
Scheldnamen van stadjes en dorpen	23
Huisseling	24
De indeling van het Land	24
De geschiedenis van het Land	25
Invloed van het Duits	31

Tweede Hoofdstuk

KLANK EN SYSTEEM

De klank	33
Het systeem	35
De varianten:	37
A) aa, a, òò, ò en ó	37
B) ie:, uu:, en oe:	38
De òò en aa	42
De oo	47
De ò, ó en a	49
De èè en de éé	57
De è en de é	62
De ee	70
De i	72

De <i>ie.</i> en <i>ie</i>	73
De <i>oe.</i> en <i>oe</i>	76
De <i>uu.</i> en <i>uu</i>	80
De <i>eu</i> en <i>u</i>	81
De <i>öö</i> en <i>ö</i>	85
De <i>e</i>	90
De umlaut	91
De medeklinkers	93

Derde Hoofdstuk

NATUUR EN TECHNIEK

Weg en water	99
Landschap en houtgewas	101
Bedrijfsgrond en veldnaam	106
De boerderij	116
De tuin	129

Vierde Hoofdstuk

VEE EN VELD

Het klein gerief	131
Kar, tuig en aanspanning	137
De ploeg	144
De eg	151
Maa- en dorsapparatuur	152
Het rund	160
Melk en boter	169
Gras en hooi	172
Het paard	178
De akkerbewerking	185
De gewassen en hun groeitijd	195
De graanoogst	201
Het varken	205
Kippen en andere dieren	211

Vijfde Hoofdstuk

BOER EN BUURT

Inleiding	215
Naam en persoon	215
De kleding	219
Het lichaam	224
Het karakter	229
De voeding	236
De ontspanning	240
Het kinderspel	251
De levensgang	261
De kerk	272
Slotbeschouwing	278
Aantekeningen	281
Litteratuur	303
Register	309
Bijlagen:	
Waterloopkundige kaart van de lage Maaskant	
Overzichtskaart van de Huisselingse veldnamen	

TEKENS EN AFKORTINGEN

A. TEKENS

×	(tussen twee woorden) naast, afwisselend met
<i>ie.</i> , <i>oe.</i> , <i>uu.</i>	zuiver lang
<i>ie:</i> , <i>oe:</i> , <i>uu:</i>	onzuiver lang
â, î, ô, û	oorspronkelijk lang
a, ò, ó	romein in cursief gedrukte woorden wil zeggen: meer gespannen, zwemend naarumlaut
<	(achter een woord) ontstaan uit
†	(voor een woord) verouderd

B. AFKORTINGEN

A.N.	Algemeen Nederlands	MONV	Mededelingen van de centrale commissie voor onderzoek van het Nederlandse volseigen
B.B.	Bossche Bijdragen	M.Wb.	Middelnederlandsch Woordenboek
B.H.	Brabants Heem	Ndd.	Nederduits
B.J.	Brabants Jaarboek	Ndl.	Nederlands
B. en S.	Boor en Spade	N.G.N.	Nomina Geographica Neerlandica
Dts.	Duits	N.Tg.	De Nieuwe Taalgids
Eng.	Engels	Ohd.	Oudhoogduits
Frs.	Frans	O.Tn.	Onze Taaltuin
Germ.	Germaans	O.Vt.	Onze Volkstaal
Got.	Gotisch	Ts.	Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde
H.A.	Historia Agriculturae	W.N.T.	Woordenboek der Nederlandsche Taal
Idg.	Indogermaans		
Lat.	Latijn		
M.G.T.	Met Gansen Trouw		
Mhd.	Middelhoogduits		
Mnd.	Middelnederduits		
Mnl.	Middelnederlands		
MNLA	Mededelingen van de vereniging voor naamkunde te Leuven en de commissie voor naamkunde te Amsterdam		

STAD EN LAND

OVERZICHT

Huisseling, in het plaatsnamenregister van de Leidse Dialectatlas L 103,¹ is een kerkdorp op de Maasklei in Oost-Noordbrabant. In de tongval van de streek zegt men *Huusseling*, bij nadere aanduiding *Huusseling bé Ròwwestèjn*: Huisseling bij Ravenstein. Aldus drukte zich reeds Ophovius uit: 'pastor in Hueselinge prope Ravesteijn'². Voor het vestingstadje Ravenstein kunnen we verwijzen naar het *Theatrum Urbium* (1649) van Johan Blaeu: 'Ravestenum, ad sinistram Mosae ripam, Graviam inter et Megam positum'. Het is nog wat het in Blaeu's dagen was: een oppidulum. Het ligt aan de spoorweg Nijmegen—Den Bosch (*Nimweege—Den Bòs*) waar deze de Maas (*de Mòòs*) kruist, verscholen achter hoog opgaand geboomte, veilig binnen de rimpelloze grachten, binnen de sinds lang geslechte wallen met de intact gebleven stadspoorten. Als een brokje geschiedenis ligt het langs de rivierdijk, een burchtje van burgers in een land van boeren, een agglomeraat van oude geveltjes en spitse rode daken, van hardstenen stoepen en met kinderkopjes geplaveide straatjes. Vanuit de drie stadspoorten voeren drie wegen naar een pleintje in het centrum: de Markt (*de Mèrt*). Het Paltshotel ziet erop uit. Van vroegere rijkdom getuigen enkele gevels van herenhuizen. De winkels zijn vrij talrijk maar bescheiden. Nog bescheidener zijn de arbeiderswoningen in de zijstraten, de Wal (*de Wal*) is de achterbuurt die langzamerhand wordt gesaneerd. Wie uit de verte nadert, ziet hoe het stadsbeeld wordt beheerst door het kruis van de Hollandse molen en de koepel van de Duitse barokkerk.

De oppervlakte binnen de gracht bedraagt slechts enkele hectaren. Met een dikke duizend inwoners is het plaatsje propvol. Voor zover grotere steden als Den Bosch, Nijmegen en het staag groeiende Oss (*òs*) de klandizie nog niet hebben overgenomen, is Ravenstein verzorgingscentrum gebleven voor de dorpen in de omtrek³. De affaire is echter beperkt van omvang. Ook het Maashaventje, terecht heel bescheiden *de Lòswal* genoemd, is een oord van stilte. Van enige wederopleving is sedert Wereldoorlog II slechts sprake buiten de stadsgracht. Daar zijn nieuwe woningen gebouwd en nieuwe industrieën gevestigd.

Na eeuwen lang hoofdplaats te zijn geweest van het Land van Raven-

stein, is het stadje thans bestuurscentrum van de Gemeente Ravenstein. Hiertoe behoren behalve de vroegere vesting de dorpen Overlangel en Neerlangel (*Overlangel* en *Nérlangel*) zuidelijk en noordelijk van de hoofdplaats langs de Maas, Neerloon (*Loe:n*) dat afkomstig uit het Benedenampt van Cuyk correspondeert met Overloon uit het bijpassende Bovenampt, Dieden (*Die.te*) uit het Gelderse afkomstig, Demen (*Deeme*), Deursen (*Döörze*), Dennenburg (*Dénnenbörch*), Keent (*Ként*), door de Maaskanalisation afgesneden van *Gèlderlant* en in 1957 officieel bij *Braabant* gevoegd, Huisseling (*Huusseling*), en Herpen (*Hèèrpe*) dat met de bijbehorende gehuchten Aalsfoort (*Tòlster*) en Koolwijk (*de Kóllek*) het enige zandorp is. Het ligt op een diluviale hoogte dieper de provincie in en past psychologisch minder goed in de bestuursenheid Ravenstein c.a. De andere dorpen zijn alle op de lagere kleigronden gesitueerd, vlak langs de rivier, beneden en boven het stadje.

DIALECTGRENZEN

In Ravenstein en omgeving zijn direct enkele verschillen. Zo is er de tegenstelling *boe.r-börger*, landbewoner-stedeling. In het stadje vindt men *de kèèjeschéjters*, in de dorpen er omheen *de boerre*. Wie de taal spreekt van de plaats Huisseling die zich van Maas en stadsgrachten af landinwaarts uitstrekt, hoort duidelijk hoezeer op de keien in Ravenstein anders wordt gepraat. De stedeling vóelt zich meer en zal, om zich van de boeren uit de omgeving te onderscheiden, onbeschaaft aandoende klanken als *ie:*, *uu:* en *oe:* vermijden en ook in andere gevallen een klank kiezen die dichter ligt bij het Algemeen Nederlandse equivalent. Daar komt nog bij dat Ravenstein altijd een veel wisselender bevolking heeft gehad: handelaar en winkelier zijn nu eenmaal minder gebonden aan de vaderlijke grond dan de boer. Men kan eigenlijk niet zeggen dat er zoiets bestaat als een klassiek Ravensteins. In het stadje spreekt de ene groep het zus, de andere zo. Al is het *Ròwwestèjns* misschien niet zo veelslachtig als het *Grafs* ⁴, een homogene indruk maakt het allerminst. Moesten we het toch in een enkele trek schetsen, dan zouden we het karakteriseren als een *Braabans* dialect halverwege Huisseling en den Haag. De grondtrekken ervan komen met het *Huusselings* overeen zodat we het Ravensteins niet geheel onjuist een verbasterd Huisselings zouden kunnen noemen ⁵.

Een andere taal dan het Huisselings horen we ook over de Maas in het meest nabije dorp Niftrik (*Niftrik*). Het dialect van dit plaatsje wijkt echter veel minder van het Huisselings af dan het Ravensteins. De klanken zijn vrijwel eender, de dialectgrens wordt in hoofdzaak gevormd door woordverschillen. Zo heet de *maant* daar de *bén*, een

dérke een *dén*, een *mus* een *höwskrits*. Zodra men echter iets dieper *Gèlderland* intrekt, worden de verschillen groter. Het aan Niftrik grenzende Wychen (*Wieche*)⁶ is al een heel ander dialect. Behalve dat er meer andere woorden zijn (een *hèèneg* bv. noemt men er *graft*) hoort men er ook heel andere klanken. Tal van vocalen worden door *Wiechese* (Wychenaren) niet gediftongeed: *buuk* ipv. *böjk*, *drie.ve* ipv. *dréjve*, etc. Strikt genomen valt de Maas niet samen met de dialectgrens tussen het Brabants en *Gèlders*. Niet nog in Niftrik, wel reeds in Wychen wordt het *Oovermòsses* gehoord. Al valt ook Niftrik al enigszins buiten de cultuureenheid waartoe Huisseling behoort, door zijn taalafwijkingen en zijn andere gewoonten. Doet in Huisseling de nieuwe knecht op het feest van Sint Matthias zijn intree op de boerderij, zijn collega in Niftrik doet dit op de eerste mei.

Niet-gediftongeerde vocalen kan men ook aan de Brabantse zijde van de Maas beluisteren en wel in het Land van Cuyk dat in het zuiden grenst aan het Land van Ravenstein. De noordelijkste post van dit monoftongenterritorium is Velp (*Vèlp*), nog behorend tot het Ravensteins gebied, dat aan het begin van deze eeuw diftongeerde. De laatste jaren kan men echter waarnemen dat deze plaats oude *û* en *î* met monoftongen representeert. Onder invloed van dorpen in het Land van Cuyk⁷. Dat men zich in de grensgebieden een dergelijk taalverschil duidelijk bewust is, spreekt van zelf. We geven hier een paar in Huisseling opgevangen sjibbolets: *wie.t óp ten diek kömt fòdder òn mitte huu.fkár, kiekt em es kie.ke!* In Esscharen (*ésteré*) bij Grave (*de Graaf*) wordt de H. Machutus vereerd. Pelgrims brengen van deze bedevaartplaats voor de thuisblijvers wel *en beschuut fan Mechuut* mee.

Nu resten ons nog twee afwijkende dialectgebieden: *de Légge Mòskant* en *den Hèjkant*.

De Mòskant noemt men de smalle kleistrook aan de Brabantse zijde langs de Maas. Benedenwaarts tot even voorbij Ravenstein spreekt men van *den Hògge Mòskant*, het kleigebied van daar tot Den Bosch heet *de Légge Mòskant*. Tussen dit hoge en lage Maaskantterrein liep vroeger een slaperdijk, van de rivier bij Haren (*Haare* × *Hòdore*) naar het hoge zanddorp Berchem (*Bèrge*). Deze dijk, aanvankelijk van belang voor de waterhuishouding, vormde eertijds de grens tussen het Land van Ravenstein en het Graafschap Megen (*Méége*). Wat er van de dijk nog rest, is een dialectgrens. De dialecten van de Hoge en de Lage Maaskant zijn niet zó verwant of de bevolking is zich een aantal afwijkingen helder bewust. In Lithoyen (*Letòjje*) gebruikt men bij het zichten geen *pikhòøk* maar een *bérhòøk*, het erf dat in Huisseling geen speciale naam heeft, heet er *de wèèrf*, het paard en de zeug hebben er niet *gevòlt* en *gebacht* maar *gevòllent* en *gebaggent*. Ook vallen de

Lage Maaskanters op door de verwaarlozing van de R in woorden als *èèt* (aarde), *èèpel* (aardappelen), *gèèt* (gaarde) en *pèèt* (paarden) ⁸. Bovendien heeft het Lage Maaskants nog een aantal bijzonderheden gemeen met de Heikant.

Onder *den Hèjkant* verstaat men in Huisseling de hoge zandgronden van het Brabantse diluvium, vooral voor zover deze grenzen aan het kleidal van de Maas. Deze grens tussen klei en zand is tevens een karaktergrens. Hij loopt tussen de bijna aan elkaar liggende dorpen Huisseling en Herpen door. De Herpenaren zijn gemoedelijk, spraakzaam en gastvrij. Zij houden van versieringen aan tuig en kar terwijl die van Huisseling stug en sober zijn. Rul tegenover bonkig, wat aarde en aard betreft. Ook de uiterlijke wereld van de een is niet die van de ander. Aan de ene kant de fauna en flora van het zand, aan de andere die van de klei. Berk, brem, den, hei, boekweit, spurrie daar, hier tarwe en de distel tussen die tarwe. De hagedis en de denappel die in Herpen *eegeltès* en *kroot* heten, hebben in Huisseling geen naam omdat ze daar niet voorkomen. Zelfs in de avifauna is er verschil: de reiger houdt zich aan de drassige weiden, de bonte kraai aan de droge akkers. Er is ook verschil in gebruiken. Huisseling viert het Sint Maartenfeest dat Herpen niet kent. Berchem, een ander zanddorp dat aan Huisseling grenst, kent nog een dodencultus die op de klei onbekend is. En wie van de Maasvlakte uit Herpen binnenrijdt, verwondert zich over de eerste boerderij de beste: het is er een van het Frankische langgeveltype. Op de klei vindt men alleen de Saksische hoeve.

De dialectverschillen zijn eveneens opvallend. De Herpenaren zeggen zelf dat ze een andere 'tongslag' hebben. En dat klopt. Ze spreken meer voor in de mond, ze hebben de dentale R waar Huisseling en de andere kleidorpen de uvulare R realiseren ⁹. Herpen kent de stijgende diftong (*jéns* = eens), de dentaalloze diminutieven (*hènje* = handje, *munje* = mondje), klankafwijkingen als *eej* ipv. *ee*, *oo* ipv. *òò*, *óó* ipv. *oe* etc. Het diluviale zand gebruikt ook andere woorden: *tèsnuzzek* ipv. *zawdoek*, *kroe.zels* ipv. *stèkbééze*, *zèjchschuttel* ipv. *témmes* (teems) *teullaant* ipv. *bòwlaant*, *tèrw* ipv. *wèjt*, *hòchkar* ipv. *langkar*, *értkar* ipv. *kòrte kar*, *stuu.r* ipv. *rööj* (schommel). En Berchem wijkt nog meer af. Daar hoort men zelfs *blèèje*, *strèèje*, *baawe*, *hòws* en *rujk* ipv. *blööje*, *strööje*, *bòdwe*, *höws* en *ruch*. Nog verder het zandgebied in treft men meer en andere afwijkingen, zoals bv. de suizende R in Oss en Zeeland (*Zéllant*) ¹⁰.

De tongval van Huisseling vinden we geheel of nagenoeg geheel eender terug in de beide Langels, Demen, Dieden, Deursen, Dennenburg en Neerloon.

SCHELDNAMEN VAN STADJES EN DORPEN

Al typeert een diepe landelijke vrede heel de streek, er is toch wel sprake van enige rivaliteit. Zo is het niet allemaal lof wat neerregent op Ravenstein en omgeving:

*Amsterdam dè iz en stat,
Ròwwestèjn dè iz en gat,
Huusling iz ene wòtterpoel,
Hèèrpe mar en schòjjerzboel.*

Wonen in Ravenstein op de kèèjer de Kèèjeschéjters, in Huisseling modderen de dikbille alias de kafsakke:

*De Huusselingse dikbille
Wie:te nie wa se vréete wille,
Garstestròj òf charstekaf,
Door wòrre de Huusselingse Dikbille
vèt af.*

In Neerloon, zo zegt men te Herpen, wordt de voorbijganger op straat niet eens behoorlijk gegroet, de bevolking is er nors en lomp, men zwijgt er als de Turken:

*In Loe:n woone de Turke,
die slòdpe dè se snørke
èn die der èjge waase
mi snòt èn aase.*

In Overlangel zwemmen de wòtterraat, in Deursen schransen de Brééj-vrééters, in Dennenburg zijn de Schóttelwaasers doende, in Demen gonzen de Wépse. In Dieden groeien de Jòwne (Ajuinen), in Herpen de Bònne (Bonen). De Herpenaren heten dan ook wel de Bònspèllers omdat ze van het bonen eten alsmaar diarree zouden hebben. In Berchem treft men de Knòlle¹¹, in Schayk (Schajjek × Schòjjek) de Moesstèmpels (Boerenkoolstronken). De Vèèrkes knorren te Haren, te Macharen (Machere) kraaien de Hòdne. Het aloude stadje Megen herbergt precies als Ravenstein burgers die Kèèjeschéjters heten. Verder de Lage Maaskant in stinken in Oyen (òje) de Bókke, wentelen zich te Lithoyen weer de Vèèrkes, zwemmen in Teefflen (Téfle) weer de Wòtterraat. Lith (Lit) is het dorp van de Bròkke, het best te vertalen met de Pummels. In Zeeland werden vroeger nogal veel smòwse (baarden) gedragen:

*De Zéllantse Smòwse
die pisse in der kòwse,
die pisse in der schoe.n,
de Zéllantse Smòwse
die wie:te nie wa se doe.n.*

HUISSELING

Huisseling, ingesloten tussen Ravenstein, Neerloon, Herpen, Berchem en Deursen, telt (zonder de uitbreiding van het stadje in de vorm van een nieuwe woon- en industriewijk buiten de grachten na de jongste oorlog) ongeveer 500 inwoners. Bijna alle zijn boeren. Deze leven van een gemengd bedrijf dat in omvang varieert van 2 tot 20 ha. Er zijn veel keuterboeren en nagenoeg geen landarbeiders, geheel in overeenstemming met de algemene opvatting dat men beter kleine heer kan zijn dan grote knecht. Bijna voor iedere boodschap moeten de inwoners naar Ravenstein. Daar is het *Geménte hōws*, daar bezoekt men de winkel, de herberg, de toneel- en vergaderzaal; daar viert men ook de kermis. Het enige gemeenschappelijke gebouw in Huisseling is de kerk, in het hart van het dorp. De boerderijen liggen bij voorkeur op hun eentje langs de verkeerswegen van Ravenstein naar Overlangel, Herpen en Deursen; langs de Maasdijk en vooral langs de stillere veldwegen. Eens was het dorp een zelfstandige gemeente. Later werd het met Neerloon verenigd en vervolgens in 1923 door Ravenstein geannexeerd. De naam van het plaatsje werd vroeger op verschillende manieren gespeld: Husselingen, Huslingen, Hueselinge etc. De oudste ons bekende spelling is die uit het XII eeuwse *Allodium Bernense*: *Husenigge*¹². De etymologie is nog niet opgehelderd. Schutjes dacht niet alleen aan 'huisel' (kleine woning) maar ook aan het Deense 'usseling' (arm, behoeftig)¹³. Hermans gaat uit van de vorm *Heusseling* die hij terugbrengt tot *Heussening*: 'zijnde de ing of de beemd van *Heussen*'. *Heussen* zou dan een oude Hollandse eigennaam zijn¹⁴. Tot nog toe echter is geen aannemelijke verklaring voorgesteld. Het geheim ligt verborgen in de geschiedenis van het dorp die nog slechts voor een zeer klein deel zal kunnen worden achterhaald uit ongeordende archiefstukken, uit de vondsten van de oudheidkundige of uit de heimtaal van het bodempatroon.

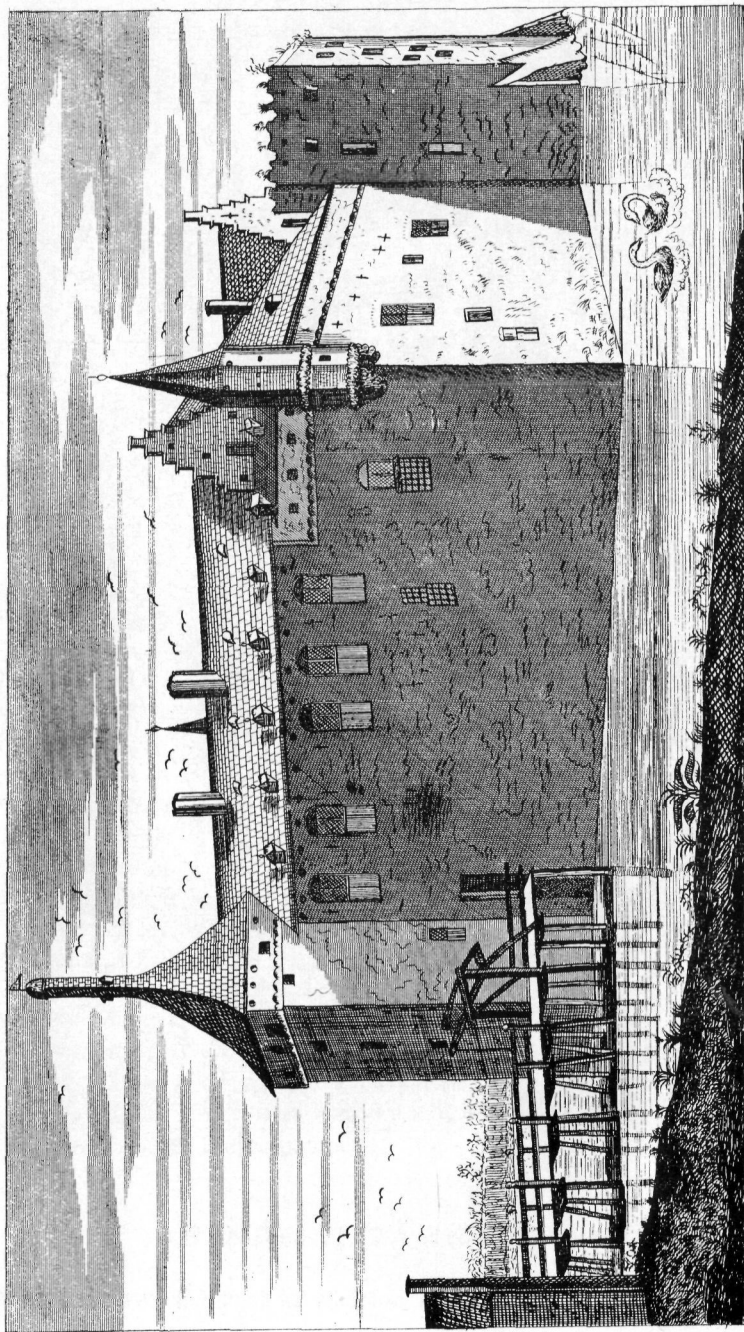
DE INDELING VAN HET LAND

Het Land van Ravenstein waartoe Huisseling van het begin af heeft

*Johannes Wilhelmus Hertoch van Gulick Cleve en Berge, Grave Vander Marck etc. Heer tot Radensteyn
H. Iacobsen. exc.*

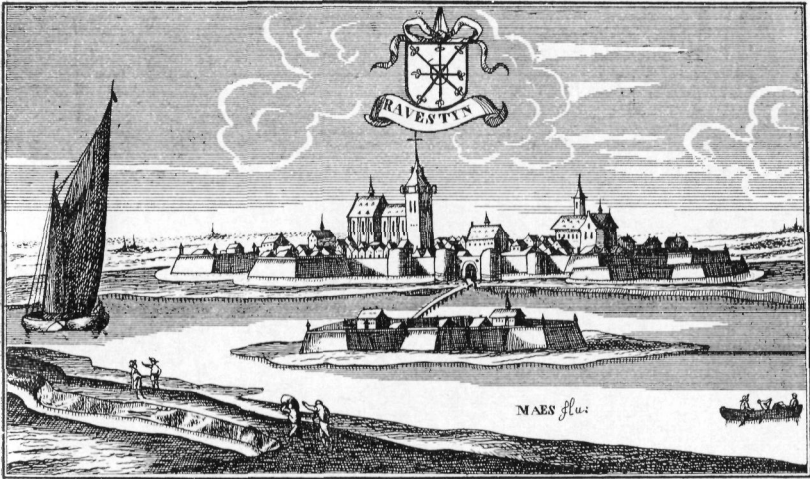

F. H. van der Vliet fecit.

Prospectus castelli Ravenstein.

Kasteel van Ravenstein.

Luchie van Craenenburg's Boek.

Gezicht op de vesting Ravenstein naar een oude gravure.

Het karn gemak naar een XIX-eeuwse tekening.

De kroonkar.

behoord ¹⁵, was in twee bestuursheften verdeeld: de Maaskant (Ravenstein, Huisseling, Herpen, Schayck, Velp, Reek, in de volksmond *de Réék*, de beide Langels, Demen, Deursen) en de Heikant met Uden (*Uujje*), Boekel (*Boekkel*) en Volkel (*Vòlker*). Van de Maaskant vormden de zgn. 'Vijf dorpen' een apart gedeelte: Maasland, bestaande uit Huisseling, Deursen, Dennenburg, Demen en Neerlangel. Het Land grensde in het zuiden aan het Land van Cuyk en aan de Peel (*de Pie:l*), in het westen aan de Bossche Meierij, in het noorden aan het Graafschap Megen, in het oosten, met de Maas als grens, aan het Hertogdom Gelre. Op het kasteel in de hoofdplaats Ravenstein zetelde de drost als vertegenwoordiger van de Heer die in een van zijn grotere steden in Duitsland placht te resideren. In de rentmeesterij beheerde de rentmeester de belastingen die door Maaskant en Heikant fifty-fifty werden opgebracht. De Rechtbank van Ravenstein had criminele jurisdictie over het gehele Land, echter zo dat het dorp waar de beschuldigde vandaan kwam, recht had op twee schepenen in de Bank. Bij appel werd de zaak naar het Hof verwezen dat zetelde in de Duitse residentie. Een doodvonnis werd eerst voltrokken na approbatie van de Heer. Terechtingsingen vonden plaats op de Galgenberg te Velp. Voor civiele zaken waren er meer rechtbanken door het Land verspreid. De Heer verscheen slechts bij hoge uitzondering in Ravenstein. Meestal gold het dan een statiebezoek waarbij de nieuwe vorst werd ingehuldigd. Bij zo'n gelegenheid werden de gebruikers van leenroerige goederen schriftelijk 'ingeladen' om als vazal op de brug over de slotgracht te verschijnen ten einde de eed van hou en trouw af te leggen, en het leen voor de nieuwe Heer te verheffen. Bij overlijden van de leen-drager moest de erfgenaam het leenverhef doen voor de drost die tevens 'stadhouder' was van de Ravensteinse Leenkamer.

DE GESCHIEDENIS VAN HET LAND

Op het eind van de XII eeuw is Hendrik van Cuyk de Heer van het Land dat dan nog Land van Herpen heet. In Herpen staat zijn burcht. Omtrent 1190 draagt Hendrik zijn Heerlijkheid op aan de hertog van Brabant die ze hem teruggeeft in leen. Alard van Herpen onderscheidt zich aan de zijde van de Brabanders in 1288 in de vermaarde slag van Woeringen ¹⁶. In de XIV eeuw komt het Land aan het Huis van Valkenburg. Het is Walraven of Raven van Valkenburg die bij brief van 25 jan. 1349 aan de inwoners van Huisseling de gemeentegronden verkoopt, met het recht deze in particuliere erven te verdelen ¹⁷. Raven geniet echter meer bekendheid door de overplaatsing van het kasteel van Herpen naar een plek op de Maasoever in het dorp Neerlangel.

beiden met een dochter uit het Huis van Kleef gehuwd, niet al te veel risico willen lopen en daarom overeenkomen de erflanden voorlopig samen te besturen. Dit draait voor het Land van Ravenstein uit op een protestants bewind. De beide rivalen verdragen elkaar aanvankelijk zo goed dat besloten wordt met één slag een einde te maken aan alle onderlinge animositeit. Wolfgang Willem zal een Keurbrandenburgse prinses trouwen. Hij reist daarvoor ook speciaal naar Berlijn. Aan de verzoeningsdis schuimt de wijn echter over de randen van de roemer. Van de Wolfgang Willem is nog slechts de Wolfgang gewonnen, niet de Willem. Na de zoveelste heildronk ontstaat ruzie. De twist loopt zo hevig op dat er tussen de gerechten een oorveeg valt, een Brandenburgse. Deze komt zo gevoelig aan dat Wolfgang Willem per eerste gelegenheid de stad verlaat om zich te Kleef in diepe afzondering te begeven. Uit die broeiende stilte wordt de bliksemslag geboren: Neuburg huwt een . . . Beierse prinses! Bovendien zweert hij in Dusseldorp het protestantisme openlijk af om het oude geloof weer met warmte aan te hangen. De bekering zou te danken zijn geweest aan de aandachtige lezing van Canisius' Summa Doctrinae Christianae. Dezelfde bron vermeldt dat naar aanleiding hiervan Jacobus I van Engeland het volgende gesprek had met de gezant van Neuburg:

'Door wie heeft zich Uw meester laten overreden?'

'Door Canisius, Sire.'

En de koning valt dan nijdig uit:

'Vervloekt zij de dulle hond die Uw meester gebeten heeft!'²¹.

Hiermee is dan tevens de ernst van het geschil getekend. Als de erflanden het toneel worden van de strijd die nu tussen de beide possidenten ontbrandt, trekt de kruiddamp over heel Europa. Spinola steunt Neuburg, prins Maurits Brandenburg. Voor Ravenstein betekent dit een herhaaldelijke aanwezigheid van Staatse troepen. Deze trekken niet af als in 1619 Jan Sigismund overlijdt. Vooral onder diens zoon en opvolger heeft het vestingstadje het zwaar te verduren. In 1621 wordt het flink versterkt, tot grote ontsteltenis van de bevolking o.a. met de bouwstoffen van de Huisselingse dorpskerk op de Schafdries die hiervoor wordt gesloopt. Een predikant en een protestantse schoolmeester vestigen zich binnen de poorten. In 1627 nemen de hervormden de katholieke parochiekerk in bezit en deze overname gaat met enige beeldbreuk gepaard. Het heiligdom wordt eerst terug gegeven als Neuburg dreigt met represailles in het gebied dat hij beheerst. Temidden van al deze onrust slaat de landdrost zijn slag. Hij schendt de privileges van het volk en dispenseert tegen zekere bedragen in huwelijksbeletselen. Boeren en burgers in den Lande nemen staartsterren waar en voorspellen het einde van de wereld. Gelukkig iets te vroeg. Reeds meerdere verdragen zijn gesloten, zonder veel effect. Tot eindelijk het

verdrag van Dusseldorp tot stand komt, in 1629. Een belangrijk jaartal in de geschiedenis van Ravenstein dat krachtens dit verdrag toevalt aan de katholieke Neuburg. In 1631 wordt het vestingstadje weer ontmanteld.

Wolfgang Willem van Neuburg is een vroom vorst. De landzaten schenken hem een 'don gratuit' van 9000 rijksdaalders. De oude landkaart, waarborg van rust en recht, wordt in Dusseldorp bevestigd en in folio gebonden: in rood leder, met glanzend goud op de snede en met zijden koorden en linten geornamenteerd. Wolfgang Willem neemt daar echter geen genoegen mee en verlangt dat de oude rechten en vrijheden gebonden zullen worden in zwart saameet. Wat een voorziening eist van twaalf gulden en tien stuiver!

De weldaad van de vrede brengt echter weer in herinnering wat in de woelingen van het krijgsbedrijf zolang vergeten was: de cura animarum in het Land van Ravenstein komt niet den Bosch toe maar Luik! De Heerlijkheid is per vergissing in de Bulla Limitum terecht gekomen. Ze is een zonneleen dat enkel de keizer boven zich heeft, en dus geen verplichtingen aan de hertog van Brabant. Wanneer het nu kerkelijk bij den Bosch wordt getrokken, zou de watertandende Republiek ook wel eens wereldlijke consequenties kunnen trekken. En het opeisen: omdat het een deel zou zijn van de Meierij. Bisschop Ophovius koestert hieromtrent zijn eigen gedachten. Hij heeft in 1631 nog niet vernomen dat de Staatse troepen uit Ravenstein zijn opgebroken of hij reist onmiddellijk naar het vestingstadje, boordevol plannen voor de katholieke enclave vanwaaruit hij een groot deel van zijn godsdienstig zo geknechte diocees zal kunnen bedienen. Hij twijfelt er niet aan of de 'dominus directus' van de Heerlijkheid is de hertog van Brabant. En houdt vast aan zijn jurisdictie. Maar Wolfgang Willem – door Ophovius zelf 'bonus ille princeps genoemd – wil van geen toegeven weten, zelfs niet 'si jam per Catholicum Principem afflictissimo Episcopo afflictio adderetur'²². De bevolking erkent evenwel de bisschop van Den Bosch en stroomt in 1631 de prelaat juichend tegemoet. Met vliegend vaandel en slaande trom zet het St. Jansgilde zijn inkomst luister bij. Over gracht en wallen daveren saluutschoten. Ook de protestantse drossaart deelt volgens Schutjes in de algemene vreugde. Wel wordt de bisschop in de weg getreden door de commissaris van de Landheer, maar hij trotseert diens verzet, laat de klokken luiden, houdt voor de samen gestroomde gelovigen een toespraak en dient hun het Vormsel toe. Bij zijn vertrek schenkt hij de 25 protestantse huisgezinnen een ton bier. Om tegemoet te komen aan de bezorgdheid dat de Staten het Land met het oog op de nieuwe kerkregeling als een deel van de Meierij zullen beschouwen, splitst Ophovius in 1634 de Landen van Ravenstein en Megen af van het dekenaat Oss en verheft

ze tot een apart Dekenaat van Ravenstein. Bonus ille princeps houdt echter voet bij stuk en maakt zijn zaak aanhangig in Rome, dat volgens Coppens evenwel van mening is dat 'in controversia quae vertitur inter serenissimum Principem Neoburgi et R. P. D. Episcopum Buscoducensem super oppido Ravenstein nihil esse innovandum'²³. Maar nog in dezelfde eeuw wordt door de H. Stoel de Heerlijkheid teruggebracht onder jurisdictie van het bisdom Luik.

In 1647 aanvaardt paltsgraaf Philips Willem van Neuburg het bestuur over het Land. Hij vindt het stadje door Staatse troepen bezet en duchtig met bolwerken en contrescarpen versterkt. Eerst in 1672 trekken de Staatsen onder druk van Franse troepen af en voor de zoveelste maal wordt Ravenstein ontmanteld. In 1690 volgt Jan Willem op nadat zijn vader de keurvorstelijke waardigheid heeft verworven. Jan Willem is een vorst die zich aan de schone kunsten veel laat gelegen liggen. Voor deze keurvorst van de Palts wordt op de markt in Dusseldorp een ruitersstandbeeld opgericht waar als kind de ironische Heinrich Heine tegenop zal kijken. Het is deze Landsheer die de dichter nog zal inspireren tot de volgende verzuchting: 'Damals waren die Fürsten noch keine geplagte Leute, wie jetzt, und die Krone war ihnen am Kopfe festgewachsen und des Nachts zogen sie noch eine Schlafmütze darüber und schliefen ruhig, und ruhig zu ihren Füßen schliefen die Völker'²⁴.

De laatste Heer uit het Huis Neuburg is Karel Philips. Tijdens zijn bewind wordt in Ravenstein de oude uit de slotkapel gegroeide parochiekerk vervangen door de thans nog bestaande koepelkerk in Duitse barokstijl. De bouw wordt bekostigd uit de fondsen die in een recordtempo bijeen zijn gebracht uit de baten van een hiervoor in het leven geroepen loterij. In 1735 wordt de nieuwe kerk ingezegend door de wijbisschop van Luik. De loterij blijft echter haar baten afwerpen en wel in die mate dat mede op instigatie van de laatste Heer van Ravenstein, Karel Theodoor van Sultzbach, gehuwd met een kleindochter van Karel Philips, in 1752 in Ravenstein een Latijnse School kan worden gesticht: het Gymnasium Aloysianum. De keurvorst daagt er het onderwijs op aan de jezuiten. Na een kortstondige opbloei komt de school echter spoedig tot verval wanneer in 1773 de Sociëteit van Jesus wordt gesupprimeerd. Dan worden er in de gebieden van de keurvorst, waar vele jezuiten met het onderwijs zijn belast, congregaties opgericht van wereldlijke priesters die aanvankelijk enkel ex-jezuiten opnemen, later echter ook seculiere geestelijken. Het is de Heer die in 1779 een huishoudelijk reglement voor genoemde congregaties invoert. Als Karel Theodoor in 1792 in Dusseldorp luisterrijk zijn vijftigjarig regeringsjubileum viert, pakken zich de wolken van de revolutie al aan de feesthemel samen. Wanneer kort daarop de

Fransen ook de Heerlijkheid binnenvallen, worden kleine maar eeuwenlang bewaakte en geëerbiedigde grenzen uitgewist. Het land van Ravenstein wordt door Frankrijk aan de Bataafse Republiek gecedeerd en tenslotte ingelijfd bij dat Departement welks naam reeds eeuwen bij de Heren van Ravenstein was gevreesd: Brabant!

Mèt de grenzen van het oude wereldlijke gezag begeven het ook die van de oude kerkelijke indeling. Bij het Concordaat van 1801 wordt het bisdom Luik opgeheven. Alvorens bij Den Bosch definitief te worden geïncorporeerd, blijft het Land nog ongeveer een halve eeuw apart geadmistriseerd. In die overgangperiode worden de priesterstudenten, voordien gevormd op het Luikse seminarie, voor hun ambt opgeleid aan het 'tweemansseminarie in het dorp Huisseling dat zich potsierlijkerwijze hogeschool placht te noemen'²⁵. Mogelijk stamt het woord *megister* = leraar dat we nog uit de mond van een zeer oude boer hebben opgetekend, uit deze periode. Het kan echter ook ontleend zijn aan de terminologie van de studenten aan de Latijnse School in Ravenstein, die voor een deel ook bij Huisselingse boeren in de kost waren. Het volk noemde ze *de Franse mesjeus*.

INVLOED VAN HET DUI TS

Na het overzicht van de geschiedenis waaruit gebleken is dat het Land eeuwen lang door Duitse heren is bestuurd, is de vraag gewettigd of het dialect van Huisseling niet de invloed heeft ondergaan van de taal die gesproken werd in de Duitse bestuurscentra. Het antwoord moet luiden: niet of nauwelijks. Voor 's Lands ingezetenen was Dusseldorp een papieren wereld waarmee men heel wat minder te maken had dan met *Den Haach* tegenwoordig. Het Huisselings is dan ook gebleven wat het was: een Brabants dialect. Daarvan wordt het klankkarakter sterk gekleurd door een umlaut die niet Duits is maar streek-eigen. Ook wat de woordenschat betreft, dient de expansioloog voorzichtig te zijn. Slechts zeer weinig woorden lijken op het Duitse equivalent: overeenkomst vonden we bv. in de volgende gevallen:

<i>afsétte</i>	absetzen	<i>hörke</i>	horchen
<i>baktaant</i>	Backenzahn	<i>slim</i>	schlimm
<i>damdòrser</i>	Dampfpflug	<i>spiertse</i>	spirzen
<i>dampfer</i>	Dampfer	<i>stèchele</i>	stacheln
<i>dikkòp</i>	Dickkopf	<i>getiekkert</i>	tigern
<i>durslach</i>	Durchschlag	<i>stòlpert</i>	stolpern
<i>gewisse</i>	Gewissen	<i>vlòt</i>	Flott
<i>hinkelman</i>	Henkelmann	<i>wies</i>	bis

<i>kwééke</i>	quäken	<i>sjierpe</i>	zirpen
<i>kemasse</i>	Gamaschen		
<i>mark</i>	Marke		
<i>slieps</i>	Schlips		

Doen deze Huisselingse woorden aan het Duits denken, dan wil dat nog niet zeggen dat ze aan het Duits ontleend zijn. Waar anderen van kanselarij-invloed reppen, zouden wij liever van oerverwantschap willen spreken. Voor meer zekerheid zouden de tussenliggende streektalen op de onderhavige woorden nauwkeurig onderzocht dienen te worden. Mocht uit dat onderzoek onverhoopt blijken dat met de Duitse decreten ook een enkel Duits woord is meegekomen, dan heeft die import op de eigen kleur van het Huisselings dialect geen invloed uitgeoefend.

KLANK EN SYSTEEM

DE KLANK

Nog niet zo lang geleden is in een dissertatie verklaard dat in de lexicologie 'wel het meest typische onderdeel van het gehele taalbezit gelegen is' ¹. Wordt echter met een bewering als deze de typische dialectklank niet tekort gedaan? Er zijn in ieder geval ook andere uitspraken. Zo zegt J. te Winkel: 'Menigeen, met zijn eigen dialect volkomen vertrouwd en ook niet onbekend met de tongvallen der nabijgelegen streken, zal misschien in den waan verkeeren, dat de woordenschat en vooral de schat van opmerkelijke spreekwijzen eener streek het best in staat zijn een dialect te kenmerken. Niets is minder waar' ². Dan is er nog de eerste stelling uit het proefschrift van W. van Schothorst: 'Voor de vaststelling der grenzen van een dialect levert de klankleer ons meer betrouwbare gegevens dan de woordenschat' ³.

In ieder geval zijn we er niet van overtuigd dat de woordenschat een typischer onderdeel uit ons taalbezit zou zijn dan de klankschat. Juist in deze tijd, nu zich de streektaal meer en meer gaat aanpassen aan de nationale taal, zijn er duizenden en duizenden die van hun dialect het ene woord na het andere, wending na wending laten schieten. Toch is hun Algemeen Nederlands zodanig dat nog duidelijk gehoord kan worden uit welke dialecthoek ze afkomstig zijn, al hebben ze nog zoveel door het algemene vervangen. Het zijn niet de woorden en wendingen die deze sprekers verraden, het is de klank die dat doet.

In een dialectgemeenschap is het niet erg als men typische dialectwoorden niet meer gebruikt. Wie in Huisseling *kómmeschappe* ⁴ zegt ipv. *bótschappe doen*, spreekt de taal van zijn grootmoeder en stelt zich als een zonderling juist buiten de dialectgemeenschap. Wee degene echter die typische dialectklanken moderniseert! Wie *neeve* zegt en niet zoals gebruikelijk is *nééve*, komt in conflict. *Naast* is nóg gevaarlijker, maar wie erop toeziet dit vreemde woord de klank te geven die het volgens de wetten van het dialect toekomst en *nòst* zegt, ontspringt de dans. Hij is slechts een van de vele onzekereren die de dialectgemeenschap tegenwoordig kent. De regel van de klinkerverkorting weet de spreker in ieder geval nog toe te passen.

Hiermee willen we niet zeggen dat de klank géén probleem vormt.

Dat zou ook niet te verwachten zijn omdat een dialect in zijn eigenheid minder over woorden dan over klanken beschikt, die de landstaal niet kent. Nemen we bv. uit het A.N. een woord als koning. De oudste boeren in Huisseling spreken het uit als *kunneng*, minder oude zeggen *kónneng*, de massa echter rept van *kooneng*. Iedereen heeft desondanks in zijn eigen groep de juiste uitspraak. Fout is echter degene die *koonegin* zegt want het gekroonde staatshoofd moet zich nog steeds houden aan de grondwet van de klinkerverkorting: *kónnegin*.

Ook bij het onderscheiden van verschillende dialecten speelt de klank een belangrijke rol. Althans wat de tongvallen in de omgeving van Ravenstein betreft, moet worden geconstateerd dat het bij een nagenoeg gelijke woordenschat in hoofdzaak klankverschillen zijn die de dialectgrens vormen. Voor sneeuw heeft het stadje Ravenstein *sniw*, het aangrenzende, boerse Huisseling *snöw*, het daarop volgende zanddorp Herpen *snjów*. De Herpenaar zegt *pért* (paard) en *ków* (koe), de boer uit Huisseling *pèrt* en *koe*. De woorden zijn in beide dorpen eender, toch grazen er de dieren aan weerszijden van een dialectgrens. En hoe verder men gaat, hoe groter de klankverschillen worden. In Huisseling *bagge* (biggen), in Berchem *bawge*. In Huisseling *kèrre* (karnen), in Oss *kòrze*.

Hier komt nog bij dat de klank het woord maakt tot wat het is: symbool van een brok werkelijkheid, taalfragment met een bepaalde betekenis. Wie zich in de klinker vergist, vergist zich in het woord, in de zaak die erdoor wordt aangeduid. Rot is nu eenmaal iets anders dan roet, ruit of rat. En doet een kleine klankafwijking in het A.N. misschien weinig ter zake, in een dialect als dat van Huisseling is ze functioneel nog al te vaak belast: *zò* = zo, *zó* = zou; *ròt* = rot, *ròt* = rood; *zón* = zon, *zón* = zouden, *zòn* = zo een; *wan* = wan, *wan* = wat een; *dief* = dief, *die.f* = dieven.

Om niet schromelijk onvolledig te blijven, geven we in deze monografie van ieder woord mèt de betekenis ook de uitspraak. Voor de klankbeschrijving gebruiken we een eigen spelling. De gebruikelijke transcriptiesystemen hebben alle hun verdienste. Deze is echter van fonetische aard. Onze klankbeschrijving is evenwel fonologisch. Ons interesseren klankbijzonderheden enkel in zover ze van belang zijn voor de woordbetekenis. Van de moderne hulpmiddelen der experimentele fonetica is dan ook geen gebruik gemaakt. Met opzet zijn we een stap terug gegaan van de oscillograaf naar het menselijk oor dat uiteraard scherp genoeg is om ter zake doende klanknuancen bewust te maken. Is voor een goed verstaander niet reeds een half oor voldoende? De bestaande transcriptiesystemen geven voor ons doel in ieder geval te veel fonetische exactheid en te weinig fonologische doorzichtigheid. Bovendien maken ze van een dialectstudie te zeer een gesloten boek

voor de niet-vakman. Dit is een nadeel dat voor ons persoonlijk bijzonder zwaar weegt omdat we, schrijvend aan dit boek, de levende gemeenschap die als inspiratiebron fungeerde, niet wilden verloochenen.

Het fonologisch standpunt heeft niet alleen de spelling van de dialectklank bepaald. Ook de bouw van de klankleer is erdoor getekend. In ieder kapitteltje gaan we uit van de dialectklank, het Germaans blijft als hulpmiddel op de achtergrond. En zo hoort het ook, want dit hoofdstuk is de klankleer van een taal die nog gesproken wordt ⁵. Eerste en enig voorwerp van deze en volgende beschouwingen zijn geluiden die we zelf hebben beluisterd en die we gerangschikt hebben naar de onderbewuste orde waarin de dialectspreker ze nog voorradig heeft en hanteert.

HET SYSTEEM

De klinkers van het Huisselingse dialect zijn onder te brengen in twee hoofdgroepen: de lange en de korte. Volgens het oordeel van andere onderzoekers zijn de termen lang en kort verouderd en zou men meer in overeenstemming met nieuwere bevindingen moeten spreken van vrij en gedekt, ongedekt en gedekt, zwak gesneden en scherp gesneden. Het verschil immers tussen de ene en de andere groep klinkers zou niet veroorzaakt worden door de lengte van de vocalen zelf maar door de wijze waarop de volgende medeklinker aansluit. Voor het A.N. wordt dan gewezen op de *ie*, *oe*, en *uu*. Deze klinkers zouden zich naar het taalgevoel niet los gemaakt hebben van de zgn. lange vocalen, terwijl ze toch officieel als zgn. korte vocalen bekend staan. De duur van de klinkers, tenslotte, zou fonologisch niet meer ter zake doen ⁶.

We geloven stellig dat aan deze uitspraken de nodige experimenten zijn voorafgegaan. Toch nemen we de nieuwere terminologie niet over. Ons houdend aan de natuurlijke waarneming waarbij we alleen het oor te luisteren leggen, onderscheiden we enkel een verschil van lang en kort. In feite is het misschien iets anders maar dat doet er in ons geval weinig toe want het verschil openbaart zich nu eenmaal als een kwantiteitsverschil. En dat is in het Huisselings wel degelijk functioneel belast: *brie.f* = brieven, *brief* = brief; *moe.t* = dapperheid, *moet* = moeder; *huu.j* = hoeden (z.nw.), *huuj* = (ik) hoed.

Zo kunnen we zeggen dat in het Huisselings tegenover iedere lange klinker een korte staat, en wel zo dat men van twee groepen fonemen moet spreken. Bij schematische voorstelling levert dit het volgende structuurbeeld op:

lang			kort		
<i>èè</i>		<i>aa</i>	<i>è</i>		<i>a</i>
<i>éé</i>	<i>öö</i>	<i>òò</i>	<i>é</i>	<i>ö</i>	<i>ò</i>
<i>ee</i>	<i>eu</i>	<i>oo</i>	<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ó</i>
<i>ie.</i>	<i>uu.</i>	<i>oe.</i>	<i>ie</i>	<i>uu</i>	<i>oe</i>

Deze structuur vinden we bv. in de volgende woorden:

<i>dèl</i> = (ik) deel		<i>maach</i> = maag
<i>déel</i> = dorsvloer	<i>lööjer</i> = klokkenluider	<i>ròðme</i> = ramen (z.nw.)
<i>steek</i> = steek	<i>peuter</i> = pootboom	<i>zooch</i> = zoog
<i>die.f</i> = dieven (z.nw.)	<i>huu.j</i> = hoeden (z.nw.)	<i>moe.t</i> = moed
<i>dèl</i> = vod		<i>mach</i> = mag
<i>dél</i> = gedeelte	<i>løjjer</i> = luier (comp.)	<i>ròmme</i> = melk
<i>stik</i> = steil	<i>putter</i> = distelvink	<i>zóch</i> = zeug
<i>dief</i> = dief (z.nw.)	<i>huuj</i> = (ik) hoed	<i>moet</i> = moeder

Wat bijzonder sterk spreekt uit de paradigma's is de eenheid van klankkwaliteit. Het verschil tussen beide groepen bestaat slechts uit een afwijking in kwantiteit. Iedere lange klinker heeft naast zich een korte van dezelfde kwaliteit. Voor de aanduiding van de lange waarden kunnen we dan ook volstaan met het teken van de korte dat dan ofwel wordt verdubbeld (*è-èè*) ofwel wordt voorzien van een lengteteken (*uu-uu.*)⁷.

Met betrekking tot de *ee*-lijn (in het paradigma de tweede rij van onderen) moeten we echter opmerken dat er sprake is van een transcriptieve anomalie: naast de *i*, *u* en *ó* staat geen *ii*, *uu* en *óó*. Het systeem is hier opgeofferd aan de leesbaarheid. De lange waarde van de *i* wordt met *ee* aangegeven, precies zoals in het A.N. Zo komt tevens het *e*-teken vrij voor de onduidelijke klinker. We hebben ook het *uu*-teken gespaard voor de ge-umlautiseerde *oe*-klanken door de lange waarde van *u* aan te duiden met *eu*. Wederom zoals in het A.N. De lange waarde van *ó* kan inderdaad met *óó* worden aangegeven. We schrijven evenwel *oo* omdat voor de hele *ee*-lijn geldt dat bij de korte en de lange waarden de eenheid van klankkwaliteit een tikkeltje minder duidelijk is dan op de andere lijnen. Genoemde discrepantie is echter zo minimaal dat we ze zelf niet hebben kunnen beluisteren. Volgens onze oren bestaat er ook op de *ee*-lijn kwalitatieve identiteit tussen lang en kort. We zouden dan ook hier symboolverdubbeling hebben toegepast (of simpel een lengteteken hebben aangebracht) om de lange vocalen aan te duiden, als we daardoor niet anderszins in moeilijkheden

waren gekomen. Daarom hebben we de transcriptieve anomalie maar aanvaard, des te gereder overigens omdat ze onze transcriptie dichter bij de gebruikelijke spelling brengt. En ook omdat ze recht doet aan het fonetisch zo geoefende oor van dr. L. Kaiser te Amsterdam die voor ons de lichte onregelmatigheid op de *ee*-lijn signaleerde.

DE VARIANTEN

Bovenstaand schema geeft slechts het grondplan van de klinkers. Er zijn tal van fonetische realisaties die ervan afwijken. Deze gaan evenwel het kader van onze bespreking te buiten. Wel dient hier even gewezen te worden op een aantal varianten die fonologisch van belang zijn.

A) aa, a, òò, ò en ó

Een kwalitatieve afwijking constateren we in het verschijnsel van sterker gespannenheid bij de meer naar achteren gelegen klinkers uit de derde verticale rij van het structuurschema: ó, ò, a en òò, aa. Behalve een grotere gespannenheid hebben deze varianten een vleugje over zich dat aan een begin vanumlaut doet denken. Op het Fysiologisch Laboratorium te Amsterdam kon niet worden achterhaald waardoor de afwijkende klinkers zich precies van de normale vocalen onderscheiden. Het verschil valt niettemin duidelijk met het blote oor waar te nemen. We geven het aan met een rechte letter in een cursief gezette omgeving: *zón* = zon, *zón* = zouden, *mòl* = mol, *mòl* = maal, *wan* = wan, *wan* = wat een, *ròòm* = raam, *ròòt* = raad of raat, *aat* = altijd, *aat* = at. Het verschijnsel is gebonden aan de medeklinker die volgt. Men vindt het slechts voor j, l, n, s, t, z. Wat niet verhindert dat de afwijking in een beperkt aantal gevallen betekenisverschil veroorzaakt. Maar ook zonder dat is ze belangrijk omdat ze de klankkleur van het dialect sterk beïnvloedt. Wie de varianten verwaarloost, vergrijpt zich aan de plaatselijke manier van spreken. Vandaar dat we in de irrelevante zogoed als in de relevante gevallen de lezer met een onderscheidingsteken op de klankonregelmatigheid attenderen.

De varianten aa, a, òò, ò en ó beschouwen we als fonemen. Het fonematisch karakter van de ò, ó en a blijkt duidelijk omdat ze tegenover ò, ó en a in meerdere woordparen een betekenisdifferenciërende functie hebben. Wat *aa-aa* betreft, vonden we slechts één woordpaar waarvan de onderhavige klinker aldus was belast. En bij de òò-òò leverde het zoeken zelfs niet één voorbeeld op. Volgens de strenge

fonologische observantie (een foneem is drager van betekenis!) zouden we dus de òð niet tot de fonemen mogen rekenen. En zelfs de aa niet volgens Van Ginneken waar hij zegt: 'De phonologische waarde van een fonetisch verschil wordt uit inductie bewezen door een rijtje van tien parallelle lexicale woorden met slechts één phoneemverschil en een daarop berustend verschil van betekenis.' (O.Tn. II, 322). De auteur houdt echter de mogelijkheid open dat er ook dan van een foneem sprake kan zijn, als er géén reeks-van-tien kan worden opgesteld: 'Pro phoneem geldt dan . . . deze proef: spreek een woord opzettelijk met deze fout uit en zie hoe de taalgemeenschap daarop reageert. Als ze nu zeggen: dat is zoo niet onze taal: of zeggen, dat is een ander dialect of zeggen: dat is fout of: dat moet je afleeren, of als ze boos worden, dan is het een fonologische tegenstelling . . .' (O.Tn. II, 333). Ook Van Wijk acht de betekenisdifferenciërende functie niet noodzakelijk. Sprekend over de tegenstellingen leeg-laag, naar-raar en dichterdichten, zegt hij: 'Men neemt wel eens aan dat zulke woordparen moeten bestaan om de opvatting van twee klanken als phoneem te wettigen. Met Daniel Jones houd ik dit niet voor nodig.' (N.Tg. XXX, 325). Zo meent eveneens De Boer dat het objectieve bewijs van de oppositiereeks niet geleverd hoeft te worden: 'Primair is dus het taalgevoel van de leden der taalgemeenschap. Dat taalgevoel maakt uit wat een phoneem is. Is het phoneem eenmaal geconstateerd, dan volgt daaruit dat het een differenciërende functie kan hebben, maar niet altijd heeft.' (Hindeloopen, 29).

Dit bij wijze van inleiding op onze mening dat een foneem een taal-element is dat betekenis draagt of kàn dragen. Nemen we bv. de aa. Momenteel is er maar één oppositie: *aat* (altijd) – *aat* (at). Vroeger woonde er in het dorp echter een zekere Van Paasen die *Paase* genoemd werd. Zo was er in zijn dagen nòg een oppositie: *paase* (passen) – *Paase* (Van Paasen). Met de man verdween de tegenstelling uit het dialect. Nemen we nu echter de òð en de òð. Een woordpaar als boven bedoeld is niet te vinden. Maar daarom is de òð nog geen extra-fonologische bijzonderheid van deze of gene. Zeker niet. Het is een bijzonderheid van iedereen, de dialectgemeenschap beschikt erover als over uitstaand kapitaal dat ieder moment kan worden opgevraagd. Een nieuwe bewoner, een nieuw landbouwwerktuig, een nieuwe mode, en het woordpaar kan ontstaan. Hoe de òð dan genoemd? Een sluimerend foneem? Een reservefoneem? In ieder geval foneem.

B) *ie:*, *uu:* en *oe:*

Tenslotte is er nog een kwalitatieve afwijking in de onderste horizontale rij van het schema. Ze betreft de *ie-*, *uu-* en *oe-*klanken. Deze

komen niet slechts zoals de andere vocalen in het lang en het kort voor, maar vertonen nog een derde groep klinkers die abnormaal zijn van lengte en bovendien onzuiver van klank. Ze eindigen, zoals op eerder genoemd laboratorium bleek, met een onduidelijke naslag van behoorlijke sterkte ⁸. Deze varianten duiden we aan met een dubbele punt achter het symbool voor de grondklank: *ie: uu: oe:*. Klankhistorisch vertegenwoordigen deze uit het lid gerekte *ie*, *uu* en *oe* meestal Germ. *ai* en *au* ⁹. Ze komen dus in vele woorden voor. Met de vorige varianten geven ze het Huisselings een typisch klankkarakter. Voor *r* evenwel worden deze buitenissige vocalen vaak zover in de richting van *ie.*, *uu.* en *oe.* gerealiseerd dat ook de geoefende dialectspreker nauwelijks enig verschil kan beluisteren. Om vast te stellen of voor *r* sprake is van een zuiver lange of een onzuiver lange vocaal, hoeft de dialectspreker de onderhavige klinker slechts in verkortingspositie te brengen om precies te weten waaraan hij toe is. Want klankwettig worden dan *ie:*, *uu:* en *oe:* gerepresenteerd door *é*, *ö* en *ò*:

bie.r–*bierke* = biertje–bier
bie:r–*bérke* = beertje–beer
huu.r–*huurke* = huurtje–huur
huu:r–*gehört* = gehoord–(ik) hoor
boe.r–*boerre* = boeren (mv.)–boer (ev.)
oe:r–*òrre* = oren–oor

Voor de regelmatige representanten van *ie:*, *uu:* en *oe:* in verkortingspositie verwijzen we de lezer naar de paragrafen waarin de *é*, *ö* en *ò* behandeld worden op blz. 52, 64 en 86. Hier geven we enkel de onregelmatige verkortingsklinkers die we op het spoor zijn gekomen:

rie:p – *ripke* = reepje – reep
rie:pe – *ripsakke* = repen = coïre
schie:r – *schierke* × *schérke* = schkaartje – schaar
spie:k – *spikske* = spaakje – spaak
strie:p – *stripke* = streepje – streep
vie: – *vijjarts* = veearts – vee

De tegenstelling zuiver lang – onzuiver lang is functioneel belast:

blie.k = zoetwatervis, blei
lie.ge = liegen
lie.p = (ik) liep
rie.p = (ik) riep
bloe.t = bloed

blie:k = bleek (bnw.)
lie:ge = lager maken
lie:p = leep, slim
rie:p = reep
bloe:t = bloot

boe.te = boete
kroe.s = kroeshaar
roe.t = roet
huu.re = huren (ww.)

boe.te = boten, schepen
kroe.s = klokhuis, kroos
roe.t = rood
huu.re = horen ¹⁰

We besluiten deze paragraaf met een overzicht van de woorden met *ie*-,
uu: en *oe*:

allie.n = alleen
bie.n = been
blie.k = bleek (bnw.)
bie.r = beer, mannetjesvarken
die.l = deel, gedeelte
gie.n = reeks garven ¹¹
hie.l = heel
hie.r = heer
hie.t = heet
ie.n = een
ie.r = eerder
ie.r = eer, aanzien
kie.r = keur, maal
kie.re = keren, tegenhouden
lie.ge = lager maken
lie.m = leem
lie.ne = lenen
lie.p = leep, slim
lie.r = ladder
lie.re = leren, studeren
mie.r = meer

nie: = neen ¹²
de Pie.l = de Peel
pie.le = versieren ¹³
rie.p = reep, strook, hoepel
schie.f = scheef
schie.n = scheen (znw.)
schie.r = schaar
slie.n = sleen, sleedoornvrucht
spie.n = speen, uierkwartier
stie.n = steen
tie.n = teen
tie.r = teer, broos
vie: = wee
wie: = wee, pijn
wie.k = week, zacht
wie.te = weten
zie: = zee
zie.p = zeep
zie.r = zeer, pijn
zwie.p = zweep
zwie.t = zweet

bruu.j = broden
bruu.ke = tot brekens toe buigen
buu.m = bomen (znw.)
buu.me = de laadboom vast-
schorren
druu.ge = drogen
duu.ge = deugen
duu.ske = doosje
gluu.ve = geloven
huu.ge = hoger maken
huu.p = hopen (znw.)
huu.t = ploeghoofd
juu.ke = jeuken

kluu.ve = kloven
knuu.p = knopen (znw.)
knuu.pe = knopen (ww.)
ruu.ke = roken van vlees, vis
schuu.ve = dekstro gereedmaken
shuu.p = sloop
shuu.j = waterlopen
struu.pe = stropen
tuu.ne = tonen, eruitzien
uu.chske = oogje
uu.ze = hozen
zuu.m = zoom
zuu.me = zomen (ww.)

bloe:t = bloot
boe:t = boot
boe:gert = boomgaard
broe:t = brood
doe:f = doof
doe:t = dood
droe:m = droom
droe:me = dromen (ww.)
groe:t = groot
van den Hoe:ge = van den
 Hoogen
hoe:p = hoop, stapel
kloe:t = kloot, bal
knoe:t = knotwilg
koe:p = koop (znw.)
koe:pe = kopen (ww.)
koe:t = koot
loe:p = loop (znw.)
loe:pe = lopen (ww.)
loe:s = loos, long

loe:n = loon
loe:t = lood
moe:j = mooi
noe:j = node
noe:t = nood
oe:m = oom
oe:r = oor
poe:t = poot
roe:k = rook
hoe:p = hoop, stapel
roe:t = rood
sloe:t = sloot
stoe:m = stoom
stoe:t = stoot, duw
stoe:te = stoten, duwen
toe:m = toom, biggen van één
 worp
voe:s = voos
zoe: = zo

Vertegenwoordigen *ie:*, *uu:* en *oe:* in het overgrote deel der bovenstaande gevallen Germ. ai en au, uit de volgende voorbeelden blijkt dat ze ook specifiek zijn voor het achtervoegsel van meestal betrekkelijk jonge woorden die uit het buitenland zijn geïmporteerd. De onzuivere lange verlenen het vreemde materiaal een inheems cachet door het aan te passen aan het eigen klankkarakter van het dialect. We geven de volgende voorbeelden:

appetie:k
biebletie:k
éksie:m
flewie:l
grewie:lzòdt
hieppetie:k
hòwwie:l
jewie:l
kenie:l
kestie:l

nevie:n
persie:l
salpie:ter
abrekoe:s
biejjeskoe:p
kantoe:r
pestoe:r
petroe:n
tuubberkloe:s
tuubberkluu:s

De òò is een lange open klinker die vrijwel overeenkomt met de o van het Frs. *vogue*. Ze wordt eveneens gehoord wanneer iemand in een ietwat joviaal Nederlands 'n goede ochtend gewenst wordt met een morgen-zonder-r: *môge*¹⁴! Kwalitatief komt de òò overeen met de o van het Ndl. *stok* en ze zou ermee samenvallen zodra die o-klank wat langer werd aangehouden.

De òò beantwoordt in de meeste gevallen aan de aa/a van Ndl. woorden als *schaap/schape*: *schòòp*, *schòòpe*. Ze heeft echter niets a-achtigs over zich. Vandaar dat we haar niet aanduiden, zoals anderen vóór ons gedaan hebben, met ao of oa maar met òò.

De aa correspondeert met de aa/a van Ndl. woorden als *maag/magen*: *maach* – *maage*. Ook fonetisch is ze er vrijwel aan gelijk, ze wordt slechts wat opener gerealiseerd.

De tegenstelling òò-aa is fonematisch. Ook òò en òò zijn twee fonemen, evenals aa en aa. Voor de betekenisdifferentiëring zijn de opposities tussen òò en òò en die tussen aa en aa vrijwel irrelevant. Het enige woordpaar dat we vonden, betreft de aa-aa: *aat* = altijd – *aat* = (ik) at.

Waar de Ndl. aa/a teruggaat op Germ. lange vocaal, mag men òò verwachten: *kròòm* = kraam. Als de Ndl. aa/a een rekkingsproduct is, vindt men slechts in een deel der gevallen aa, in de andere òò. Het ligt echter in de lijn der verwachting dat de positie van de òò in de nabije toekomst niet weinig verzwakt zal worden. Reeds nu heeft het jongere deel der bevolking iets tegen de òò: ze klinkt ouderwets, misschien zelfs onbeschaafd en in gesprek met buitenstaanders realiseren de jongeren bij voorkeur de aa. Vooral op het stuk van eigennamen is een mens gevoelig. Zo zeggen ook de ouderen *Jaanes* ipv. het door grijsaards nog wel gebruikte *Jòònes* = Adrianus, Marianus, Sebastianus. En zelfs de alleroudsten noemen Nicolaas geen *Klòòs* omdat *ene Klòòs* slechts een sul is. Iedereen zegt *Klaas*. Zo zegt ook niemand *Mòònes* tegen Hermanus omdat *ene Mòònes* precies hetzelfde is als *ene Klòòs*. Het meest ouderwets in dit geval is de naam *Mònt*, de gewone benaming luidt echter *Hèrman*. In jonge gezinnen spreekt men zelfs van *ónzen Hèr*.

Dat de strijd tussen òò en aa ook overigens niet iets is van de allerlaatste tijd, bewijzen dubbele vormen als *hòòre* × *haare* = scherpen, *bòòze* × *baaze* = bazen (znw.) en *pòòr* × *paar* = paar, waarbij alleen de zeer oude en ouderwetse boeren de òò realiseren.

Opmerking: Inwoners van Herpen en Berchem typeren zich als Heikanters door de òò meer gesloten als oo uit te spreken, *sloon* ipv. *slòòn*, *kroom* ipv. *kròòm*, *loote* ipv. *lòòte*. *blooze* ipv. *blòòze* etc.

Op het voorkomen van òò en aa oefent de volgende medeklinker

ongetwijfeld invloed uit. Voor l en ongedekte n treft men doorgaans òò, voor ongedekte f meestal aa¹⁵. Het is echter niet zo dat voor bepaalde consonant enkel òò of enkel aa mogelijk is:

wòòge = wagen, durven
 ròòj = (ik) raad
 bròòke = stoppelploegen
 schòòl = schaal = offerschaal
 lòòm = loom, warm
 Jòònes = Janus
 schòòp = schaap
 òòr = aar
 Pòòse = Pasen
 zòòt = zaad
 òòvent = avond
 òòw = u, uw
 lòòch = laag (znw.)
 wòòzech = wazig

waage = wagen, voertuig
 raaj = raderen
 braake = braken, overgeven
 schaal = schaal, eetschaal
 laam = lam (bnw. en znw.)
 Jaanes = Janus
 aap = aap
 aar = haar, links
 paase = passen (ww.)
 zaat = (ik) zat
 graave = graven
 aaw = oude
 laach = (ik) lag
 baazech = bazig

Uit de volgende reeksen blijkt bij benadering de verspreiding van òò en aa.

Met òò:

zòòft = zacht
 plòòge = plagen
 vròòge = vragen
 zwòòger = zwager
 begòòje = begaden, bederven
 blòòjer = blaar
 blòòjer = bladeren
 blòòjere = blaren plukken
 kwòòj = kwade
 lòòj = lade
 lòòje = laden (znw. en ww.)
 mòòj = made
 nòòj = naden
 òòjer = ader
 ròòje = raden
 schòòj = shade
 spòòje = spitten
 spòòjer = spitter
 de Stòòj = de Stade: veer in
 Neerloon
 wòòj = knieholte

wòòje = waden
 blòòk = rook
 blòòke = roken
 bròòke = stoppelploegen
 hòòk = haak
 hòòke = helpen bij oogstberging
 ròòkele = rakelen
 bòòl = baal, zak
 dwòòle = dwalen
 gòòlech = egaal
 hòòle = halen
 kòòl = kaal
 kwòòl = kwaan
 mòòl = maal, vaars
 mòòle = malen
 òòl = aal
 pòòl = paal
 pòòleng = paling
 schòòl = offerschaal, eierschaal
 smòòl = smal
 stòòl = staal, ijzer

stòòl = staal, voorbeeld
stòòle = lijken
stròòl = straal
tòòl = taal
tòòle = talen, streven
òntòòleng = toespraak
vòòl = vaal
de Wòòl = de Waal
zòòl = zadel
kròòm = kraam
lòòm = loom, warm
òòmels = amels, stukjes houtskool
ròòm = raam
ròòme = bewegen van benen
bòòn = baan
gòòn = gaan
hòòn = haan
kròòn = kraanvogel
kròòn = kraan
lòòn = laan
mòòn = maan
mòòne = manen, nekhaar
mòòne = aanmanen
slòòn = slaan
spòòn = spaan
stòòn = staan
tròòn = traan
vòòn = vaandel
wòònlat = waanlat, lat met spint
zòòn = vet van de melk
zwòòn = zwaan
ròòpsòòt = raapzaad
slòòp = slaap
schòòp = schaap
tòòp = onnozelaar
gòòr = gaar
hòòr = haar
jòòr = jaar
jòòre = jaarspel spelen
klòòr = klaar
mekòòr = elkaar
schòòr = rantsoen, opbrengst

vòòre = varen
gevòòr = gevaar
wòòr = waar, echt
gewòòr = gewaar
bewòòre = bewaren
zwòòr = zwaar
blòòs = blaas
bòòs = baas
dòòs = daasvlieg
gòòs = gaas
hòòs = haas
de Mòòs = de Maas,
òòs = aas = hoogste speelkaart
Pòòse = Pasen
wòòs = waas
bòòt = baat
dròòt = draad
gòòter = gaten
gròòt = graat
hòòt = haat
kòòter = kater
lòòt = laat
lòòte = laten, aderlaten
mòòt = vriend, maatstaf
nòòt = naad
plòòt = plaat
pòòter = pater
pròòte = praten
ròòt = raad, raat
ròòtel = ratel
stòòt = staat
stròòt = straat
vòòt = vat, korenmaat
wòòter = water
zòòt = zaad
òòvent = avond
blòòw = blauw
bòòwe = bouwen, ploegen
bròòwe = brouwen
dòòwe = duwen
dòòwe = dauwen
flòòw = flauw
gòòw = gouden

gròòw = grauw
hòòwe = houwen
hòòwe = hauwen
klòòw = klauw
lòòw = lauw
lòòw = zeelt
mòòw = mouw
òòw = uw
ròòw = ruw
ròòw = rauw
ròòw = rouw
schòòw = schuw
schòòwe = schouwen, **controleren**
schòòwer = schouder
spòòw = spuw

spòòwe = spuwen
spòòwmuu.r = dubbele buiten-
muur
spròòw = spruw
stòòwer = veedrijver
tòòw = touw
blòòze = blazen
fòòzel = schede
glòòzerech = glasachtig
mòòze = mazen
ròòze = razen
wòòzech = wazig
wòòch = waaggebouw
plòòch = plaag
lòòch = laag (znw.)

Met *aa*:

jaa = ja ¹⁶
aaf = naaf
braaf = braaf
graaf = sloot
schaaf = schaaf
staaf = staf
daageleks = dagelijks
draage = dragen
jaage = jagen
haagel = hagel
maager = mager
naagel = nagel
aaie = aaien
hantfaaj = handvatten
haaj = haai
raaj = raderen
zwaaj = zwaai
gezwaaj = zwaden, **stroken ge-**
maaïd gras
aakelech = akelig
braak = bouwval
daak = daken
haake = handwerken
kaak = kaakbeen

laake = laken
maake = maken
naakent = naakt
raak = verhemelte
raake = raken
smaak = smaak
schaake = schaken
staak = staak, stok
waake = waken
zaak = zaak
verzaake = verzaken
vaagevénster = hooiluik
daale = dalen
daalek = dadelijk
schaal = eetschaal
zaal = zaal
aame = amen
daame = dame
haam = haam
kaam = kam
laam = lam
naam = naam
praam = praam
saame = samen

taamelek = tamelijk
baant = band
braant = brand
haant = hand
gaans = gans
kaanes = gezicht, plukkorf
laant = land
maans = gust
maant = mand
nòvvenaant = navenant
schaant = schande
taant = tand
waant = wand
zaant = zand
aap = aap
gaape = gapen
kaaper = kapermuts
knaap = zeer groot exemplaar
kraap = streep
Paapekamp = Papenkamp
knòlderaap = koolraap
raape = rapen
schraap = pijnlijke, ruwe huid
staapel = stapel
aar = links
baar = draagbaar
aart = aard
baart = baard
bedaart = bedaard
haart = haardkachel
kaart = kaart
paare = paren (ww.)
taart = taart
vaart = vaart
zwaard = zwoert
aase = as, verbrandingsresten
baas = baas, bestuurslid
baast = bast
glaas = glazen (zvw.)

gaast = gast
gaast = garstig
kaast = kast
laast = last, bergruimte
maast = mast, paal
paas = pas
paase = passen
paase = niet bieden bij kaartspel
rénnaasel = rijgnestel, veter
taaste = tasten
vaast = vast
vaaste = vasten
aat = altijd
aat = (ik) at
baatere = slaan
Naat = Donatus
draave = draven
gaavel = gaffel
graave = graven
haaver = haver
naavel = navel
aaw = oude
gaaw = gauw
haawe = houden
haawmaaw = wervelstorm
kaaw = koude
knaawe = knauwen
maawe = mèèwe = mauwen
snaawe = snauwen
waawe = wauwelen
aachtaach = week, acht dagen
blaach = onvolwassene
kraach = kraag
maach = maag
vlaach = vlag
zaach = zaag
zaachjes = zachtjes

Een enkele maal **treedt òò op waar het Germ. u of o heeft:**

bòòrst = borst
dòòrst = dorst
kòòst = kost

kòòrst = korst
pòòst = post
wòòrst = worst

De **aa** is typisch voor de verledentijdsvormen van het sterke **ww.:**

aat = at
baat = bad
genaas = genas
kwaam = kwam
laach = lag
laas = las

maat = mat
naam = nam
vraat = vrat
waar = was
zaat = zat
zaach = zag

In achtervoegsels van **vreemde woorden** treedt **òò** op of **aa:**

affekòòt = advocaat
kappelòòn = kapelaan
kaschenòòj = verwaandheden
(< Frs. Gascognade)
klèrròòzie = garderobe
petòòzie = stamp (< Frs.
potage)
presèsferbòòl = bekeuring

ginneraal = generaal
kardenaal = kardinaal
kenaal = kanaal
kòllesaal = kolossaal
meraakel = mirakel
spektaakel = spektakel
mètselaar = metselaar
netaares = notaris

In verkortingspositie wordt **òò tot ò**, **aa tot a**: *wòòr* — *wòrhèjt*, *aacht* — *den achste*.

DE oo

De **oo** is een lange gesloten klinker, meer monoftong dan de overigens gelijkkluidende oo/o in Ndl. woorden als *boog*, *boven*: *booch*, *boove*. In het algemeen gaat **oo** terug op Germ u of o:

booj = bode
doojer = dooier
zooje = zoden
koogel = kogel
voogel = vogel
kooke = koken
pook = pook

stooke = stoken
kooker = koker
hool = hol (bnw)
öwthoole = uithollen
koole = steenkolen
poole = peulvruchten **doppen**
school = school

zool = zool
woone = wonen
zoon = zoon
hoope = hopen (ww.)
oope = open
prooper = proper
sooper = sober
boor = boor
boort = boord
goor = goor
moort = moord
Noorde = Noorden
schoor = draagbalk

spoor = spoor
voor = bouwvoor
woort = woord
woort = woerd, oude akkergrond
loote = loten (ww.)
noot = noot
poote = poten
boove = boven
oove = oven
stoove = stoven
toovere = toveren
booch = boog (znw.)
tooch = toga

In auslaut wisselt de *oo* zonder meer af met *ów*:

halloo – *hallów*
hoo – *hów*
kedoo – *kedów*

Koo – *Ków* (Jacobus)
poo – *pów* (nachtspiegel)
schoo – *schów* (scheelde)

Ook wordt *oo* aangetroffen in vreemde woorden als: *ikkenoom* = eco-
noom, *kóntroole* = controle, *tillefoon* = telefoon, *gool* = goal, *kloon* =
clown, *nooga* = nougat, *oober* = ober, *chroom* = chroom, *zoone* = zone.
Tenslotte kenmerkt de *oo* de verledentijdsvormen van het sterke ww.:

schoof – *geschoove* (schuiven)
brook – *gebroke* (breken)
dook – *gedooke* (duiken)
rook – *gerooke* (ruiken)
sprook – *gesprooke* (spreken)
stook – *gestooke* (steken)
rool – *geroole* (ruilen)
school – *geschoole* (schuilen)
stool – *gestólle* (stelen)
schoor – *geschórre* (scheren)
vroom – *gevrórre* (vriezen)

kroop – *gekroope* (kruipen)
droop – *gedroope* (druipen)
zoop – *gezoope* (zuipen)
koos – *gekooze* (kiezen)
verloor – *verlórre* (verliezen)
goot – *gegoote* (gieten)
booch – *gebooge* (buigen)
looch – *gelooge* (liegen)
mooch – *gemooge* (mogen)
zooch – *gezooge* (zuigen)¹⁷

In verkortingspositie treedt niet *oo* maar *ó* op: *stooke* – *gestókt* (stoken –
gestookt), *spoor* – *spórre* (spoor – sporen), *zool* – *zólleke* (zool – zooltje),
school – *schólgèlt* (school – schoolgeld), *boove* – *bóvveste* (boven – bo-
venste).

Opmerking: De inwoners van Herpen maar meer nog die van Berchem onderscheiden zich van de Maaskanters door de *oo* als *ów* uit te spreken ook buiten de auslautpositie:

bówve ipv. *boove*, *krówt* ipv. *kroot* (denappel), *pówk* ipv. *pook*, *stówke* ipv. *stooke*, *kówke* ipv. *kooke* etc.

DE ò, ó EN a

Deze klinkers hebben de korte waarde van de hiervoor behandelde lange vocalen *òò*, *oo* en *aa*: *ròmme* = room, melk, *zóch* = zeug, *mach* = mag. Zoals naast *òò* en *aa* de meer gespannen en gesloten *òò* en *aa* voorkomen, zo hebben ook de *ò*, *ó* en *a* een meer gespannen en gesloten variant die eveneens de indruk wekt een begin van umlaut te vertonen:

groe:t (groot) – *grötter*

mòòn (maan) – *mòntje*

zoe: (zo) – *zòn* (zo'n)

wó (wou) – *wón* (wouden)

school – *schólgèlt* (schoolgeld)

schaal – *schalleke* (schaaltje)

ha (had) – *han* (hadden)

wa (wat) – *wan* (wat een)

Uit deze voorbeelden blijkt reeds dat *ò*, *ó* en *a* het verkortingsproduct zijn van een lange vocaal of het resultaat van een samentrekking. Ook het ritme schijnt van invloed te zijn: *bóttter* = boter, met daarnaast *bóttteram* = boterham.

In het onderscheiden van korte o-klanken is de Huisselingse dialectspreker bijzonder getraind. In tegenstelling tot andere delen van het land zal men zich in Huisseling niet gemakkelijk vergissen met scherp-korte (*ò*) en zacht-korte (*ó*) o-klank. Die vrijheid kan men zich daar overigens ook niet permitteren omdat men dan uit de toon valt of zelfs andere dingen zegt dan bedoeld is, want in vele gevallen is de tegenstelling *ò-ó* functioneel belast. Voor *ng* en *nk* komt enkel *ó* voor¹⁸, verder kan voor iedere medeklinker zowel *ò* als *ó* optreden:

hòf = hof – *slóf* = slof

kòj = kooi – *kój* = kon hij

hlòk = blok – *slók* = slok

òm = oom – *stóm* = stom

dòl = dol – *vól* = vol

òngdòn = beginnen – *ònnòddech* = onnodig

dòp = dop – *póp* = pop

òrre = oren – *vórre* = voren

lòs = los – *bós* = bos

tòt = tod - *bót* = bot, been, stomp
gròvve = grove - *bóvveste* = bovenste
nòw = nu - *schów* = scheelde
zòch = zog - *zóch* = zeug

Het feit dat in de juist gegeven reeks zich een functioneel belaste oppositie voordoet, is niet toevallig. Er zijn er meer:

zò = zo - *zó* = zou
zòk = sok - *zók* = zou ik
slòk = sla ik - *slók* = slok
òllie = jullie - *óllie* = olie
verzòlt = verweerd - *verzólt* = verzoold
bòm = boom - *bóm* = bom
kòm = (ik) kom - *kóm* = kom
zòn = zo een - *zón* = zouden
stòp = stop - *stóp* = is het op
Kòrre = Cornelis, acc. - *kórrre* = koren
tòrre = tornen - *tórrre* = toren

Opponeren *ò-ó* en *ò-ó*, *ò-ò* en *ó-ó* doen dit ook:

gehòlt = gehold - *gehólt* = gehaald
kòl = witte vlek - *kól* = koolplant
mòl = mol - *mól* = maal
òs = os - *ós* = aas, speelkaart
lòsse = lossen - *lósse* = laat ze
Gòt = God - *gòt* = gaat
lòt = lot - *lót* = laat (imp.)
ròt = rot - *rót* = rood
slòt = slot - *slót* = slaat (imp.)
stòtter = stotter - *stóttter* = staat er
tón = ton - *Tón* = Antonia
gewónt = gewond - *gewónt* = gewoond
zón = zon - *zón* = zouden
wón = (ik) won - *wón* = wouden

De *a* is bijna steeds een toevallige realisatie van *a*. De gevallen waarin het verschil tussen *a* en *a* tot betekeniswijziging leidt, zijn weinig talrijk. We hebben de volgende opgespoord:

Han = Johanna - *han* = hadden
wan = wan - *wan* = wat een
wanne = wannen (ww.) - *wanne* = wat een

jas = jas – *Jas* = Johannes
was = was — *was* = wat is
gehat = gehad – *gehat* = ge hadt
vat = vat – *vat* = vader
wat = wat (z.nw.) – *wat* = wat het
watte = watten (z.nw.) – *watte* = wat de
zat = dronken – *zat* = zal het

Nog in het huidige dialect vervangen *ò*, *ó* en *a* regelmatig de *òò*, *oo* en *aa*, als deze lange vocalen op dubbele medeklinker stoten of een betoonde, open lettergreep dragen die nog door een onbetoonde gevolgd wordt.¹⁹ Dat is dus vooral bij:

- a) diminutief, comparatief en superlatief
- b) samenstelling
- c) achtervoegsel
- d) buigingsvorm
- e) werkwoordsvorm
- f) syntactische verbinding

Ter nadere illustratie geven we hier enkele reeksen.

Ten eerste *ò* uit *òò*:

a)

mòòl (maal, koe), *mòlleke*
bòòs (baas), *bòske*
mòòt (maat), *mòtje*
spòòn (spaander), *spòntje*
dòòw (duw), *dòwke*

smòòl (smal), *smòlder*, *smòlst*
kòòl (kaal), *kòlder*, *kòlst*
kòòj (kwade), *kòjjer*, *kòjste*
lòòt (laat), *lòtter*, *lòtste* × *lééste*
zwòòr (zwaar), *zwòrder*, *zwòrst*

b)

blòòze (blazen) – *blòspéjp*
mòòl (koe) – *mòlkalf*
schòòp (schaap) – *schòpsèjk*
zòòt (zaad) – *zòtfoor*
jòòr (jaar) – *jòrgetééj*

mòòw (mouw) – *mòwschat*
Pòòse (Pasen) – *Pòzèèj*
pròòt (praat) – *pròtsmaaker*
òòl (aal) – *òlschie:r* (aalgeer)
òòl – *òlskòrf*

c)

blòòw (blauw) – *blòwsel*
ròòt (raad) – *ròtsel*
vòòt (vat) – *vòtsel* (7 are)

wòòr (waar) – *wòrhèjt*
ròòw (ruw) – *ròwwechhèjt*
zwòòr (zwaar) – *zwòrte*
pròòt (praat) – *pròtsaam*

d)

jòòr (jaar) – *jòrrre* (jaren)

jòòr – *sjòrs* des jaars)

pròòt – *pròòts*

de Zwòòn (de Zwaan) – Zwòn.

(Zwaans)

hòòk (haak) – *hòòks* (haaks)

gòòn (gaan) – *gòòns* (gaans)

e)

bròòke (stoppelploegen), *gé bròòkt* (jij ploegt), *gé bròòkte*, *gebròòkt*

blòòke (roken), *gé blòòkt* (jij rookt), *gé blòòkte*, *geblòòkt*

dwòòde (dwalen), *gé dwòòlt* (jij dwaalt), *gé dwòòlde*, *gedwòòlt*

lòòte (laten), *gé lòòt* (jij laat), *lòòt tè* (laat dat, imp.)

stòòn (staan), *gé stòòt* (jij staat), *stòòt* (staat, imp.), *stòònde* (staande)

gòòn (gaan), *gé gòòt* (jij gaat), *gòòt* (gaat, imp.)

f)

nòò (na), *nò mèjn* (na mij)

gòòr (gaar), *gòòr genoech*

lòòt (laat), *lòòt sat*

òòn (aan), *òòngewist*

Ten tweede ò uit *oe*:

a)

oe:r (oor) – *òrke*

kloe:t (bal) – *klòòtje*

knoe:t (knotwilg) – *knòòtje*

stoe:t (stoot, poos) – *stòòtje*

groe:t (groot) – *gròòtter*, *gròòtst*

moe:j (mooi) – *mòòjjer*, *mòòjst*

noe:j (node) – *nòòjjer*, *nòòjst*

goe:je:koe:p – *goe:je:kòòpper*,

goe:je:kòòpst

b)

koe:p (koop) – *kòòpman*

broe:t (brood) – *bròòdzbak*

kloe:t (bal) – *klòòtsak*

noe:t (nood) – *nòòtréjp*

doe:t (dood) – *dòòtskiest*

oe:m (oom) – *òòmzégger*

stoe:m (stoom) – *stòòmfiets*

roe:t (rood) – *ròòtfónk*

stoe:t (stoot) – *stòòtschien*

sloe:t (sloot) – *slòòtkant*

c)

bloe:t (bloot) – *blòòtsel*

roe:j (rode) – *ròòjsech*

moe:j (mooi) – *mòòjjechhèjt*

d)

oe:r (oor) – *òrre*

oe:m (oom) – *òms*

pestoe:r (pastoor) – *pestòòrs*

e)
roe:ke (roken) – *gé ròkt* (jij rookt), *gé ròkte*, *geròkt*
koe:pe (kopen) – *gé kòpt* (jij koopt), *kòpt mar* (koop maar, imp.)
loe:pe (lopen) – *gé lòpt* (jij loopt), *lòpt mar*
droe:me (dromen) – *gé dròmt* (jij droomt), *gé dròmde*, *gedròmt*
kloe:te (prutsen) – *gé klòt* (jij prutst), *gé klòtte*, *geklòt*

f)
zoe: (zo) – *zòvvel* (zoveel)
moe:j (mooi) – *mòj zat*
doe:t (dood) – *dòt chemakt*

Ten derde ó uit oo:

a)	
<i>boor</i> – <i>bórke</i>	<i>zool</i> – <i>zólleke</i>
<i>voor</i> – <i>vórke</i>	<i>school</i> – <i>schólleke</i>
<i>woort</i> – <i>wórtje</i>	<i>spoor</i> – <i>spórke</i>

b)
school – *schólgèlt*

c)
voor-*viervórrech*

d)
voor – *vórré*

e)
poo:te (poten) – *gé pót* (jij poot), *gé pótte*, *gepót*, *pót mar* (imp.)
poo:ke (poken) – *gé pókt* (jij pookt), *gé pókte*, *gepókt*, *pókt mar*
stoo:ke (stoken) – *gé stókt* (jij stookt), *gé stókte*, *gestókt*, *stókt mar*

Ten vierde a uit aa:

a)		
<i>kaart</i> – <i>kartje</i>	<i>aaw</i> – <i>awwer</i> – <i>awtste</i>	<i>vaast</i> – <i>vaster</i>
<i>baart</i> – <i>bartje</i>	<i>gaaw</i> – <i>gawwer</i> – <i>gawste</i>	<i>zaachjes</i> – <i>zachjezer</i>
<i>schaal</i> – <i>schalleke</i>	<i>naaw</i> – <i>nawwer</i> – <i>nawste</i>	<i>aachter</i> – <i>achterste</i>

b)
haant – *handoek*
taant – *tandarts*
laam – *lamstròòl*

c)

begraave – *begraffenes*
aaw (attr.) – *awt* (pred.)
kaaw (attr.) – *kawt* (pred.)
taant – *aftans*
waake – *waks*

e)

waake (waken) – *gé wakt* (jij waakt), *gé wakte*, *gewakt*, *wakt mar* (imp.)
raake (raken) – *gé rakt* (jij raakt), *gé rakte*, *gerakt*, *rakt mar* (imp.)

f)

paase (passen) – *paz óp*
schaame (schamen) – *scham doe* (schaam je)
haawe (houden) – *haw doe* (hou je maar goed)
kaaw (koud) – *kaw zat*
jaa (ja) – *iawwél, jammar*

Als de lange moedervocaal in geen enkele nevenvorm meer aanwezig is, kan men spreken van een verweesde korte:

<i>òjjem</i> = adem	<i>vòdder</i> = vader
<i>tòffel</i> = tafel	<i>ròmme</i> = room, melk
<i>wòzzem</i> = wazem	<i>mònt</i> = maand
<i>òlleng</i> = aling, helemaal	<i>bést</i> = beest
	<i>fést</i> = feest

In diverse woorden staat, in tegenstelling tot het Algemene Nederlands, een korte vocaal. Deze 'afwijking' is echter binnen de grenzen van het dialect heel normaal. Bedoelde klinkers bevinden zich immers allemaal in verkortingspositie:

<i>zómmer</i> = zomer	<i>bótter</i> = boter	<i>hammer</i> = hamer
<i>dórrre</i> = doorn	<i>schóttel</i> = schotel	<i>garre</i> = garen
<i>kórre</i> = koren	<i>gevrórre</i> = gevoren	<i>kars</i> = kaars
<i>tórrre</i> = toren	<i>gestólle</i> = gestolen	<i>schars</i> = schaars
<i>vórt</i> = voort	<i>plòts</i> = plaats	<i>schats</i> = schaats
<i>mòdde</i> = mode		

In beperkt aantal woorden is een verkorting werkzaam zonder dat er van boven genoemde verkortingsposities sprake is²⁰. Soms wisselen de lange vormen schijnbaar zonder meer met de korte af:

slòòn × slòn = slaan
 gòòn × gòn = gaan
 stòòn × stòn = staan
 òòs × òs = aas,
 speelkaart
 bòòs × bòs = baas

oe:m × òm = oom
 doe:f × dòf = doof
 roe:t × ròt = rood
 die:l × dél = deel

paar × par = paar
 haam × ham =
 haam, borsttuig
 taam × tam = tam

De lange vocaal ontbreekt geheel bij:

lòf = loof
 òk = ook
 kòl = koolplant
 bòm = boom
 bòn = boon
 Jót = Jood
 òjt = ooit
 nòjt = nooit
 fòj = fooi
 hòj = hooi
 kòj = kooi
 mòj = mooi

mòl = maal
 mar = maar
 war = waar (bijw.)
 hés = hees
 géf = gaaf
 wér = wederom

déch = deeg
 léch = laag
 hòch = hoog
 schòn = schoon
 gén = geen, niet een
 hén = heen
 nér = neer, neder

Opmerking: In verschillende Brabantse dialecten is de verkortingsklinker, vooral waar het Germ. ai en au betreft, uitgerust met een j- of w-prothese. In het Huiselings doet zich dit verschijnsel niet (meer?) voor. Wel nog in het aangrenzende dorp Herpen waar men bv. wòm = oom, wòmke = oompje, vjés = vlees zegt. Zo weten de biljarters heel goed dat de Herpenaren als ze de eerste bal maken, niet zeggen: zie zoe:, dès ter énne, maar: dès ter jénne! ²¹

In vele woorden gaan ò en ó terug op Germ. u of o. Vaak zal dan ò tot Germ. o en ó tot Germ. u herleid moeten worden. In verband hiermee zijn de umlautsvormen instructief:

hòf - höfke
 stòf - stöfke
 bròk - brökske
 stòk - stökske
 hòl - bölleke
 dòp - döpke
 tròs - tröske
 pòt - pötje
 tròch - tröchske

móf - mufke
 slóf - slufke
 bók - bukske
 slók - slukske
 zólder - zulderke
 póp - pupke
 bós - buske
 bótt - butje
 zóch - zuchske

De *òw*, hoewel ook van andere herkomst zoals uit de voorbeelden blijkt, vertegenwoordigt veelal Germ. *ol* of *al* plus *dentaal*:

bòwt = bout, pin
gòwt = goud
hòwt = hout

kòwter = kouter
mòwt = mout
smòwt = smout

Wòwt = Wouter
vròw = vrouw
nòw = nu

In verkortingspositie wordt *òw* wel eens *ò*:

vròw - *vròmmes*
vròw - *vròllie*

hòwt - *hòtje*
Wòwt - *Wòtje*

Nog *ò* in:

dòrde = derde
dòrdalf = $2\frac{1}{2}$
vòrs = vers

pòrse = persen
jòmmer = jammer
schòlt = ovenspaan

Van de woorden met *ó* noemen we nog:

vól = vol, veel
bóks = broek
zó = zou
wó = wou
schów = scheelde

snój, *snójje*, *gesnójje* = sneed, sneden, gesneden
rój, *rójje*, *gerójje* = reed, reden, gereden
trój, *trójje*, *getrójje* — trad, traden, getreden
vóng = ving
hóng = hing

De *a*, vrijwel in dezelfde woorden voorkomend als in het A.N., vertegenwoordigt veelal Germ. *a*: *akker*, *appel*, *gat*, *zat* etc. Germ. *al* plus *dentaal* wordt niet altijd *òw*, in enkele gevallen ook *aw*:

awt = oud
kawt = koud
zawt = zout

Tot slot nog een aantal opvallende *dialectwoorden* met *a*:

avvendans (< Frs. *abondance*) =
  overvloedige troef
avveseere (< Frs. *avancer*) =
  opschieten
aws = links, binnenstbuiten
balköwne = ravotten

klam = slijm
knabbe = handvatten aan de zeis
labbdonne = tuinbonen
mark = beginstreep
móntfiejjat = welbespraakt,
  snedig

bats = kont, kontvormige schop
batteng = badding
brak = schakel
dabbe = met lopen beschadigen
dartech × *dèrtech* = dertig
darde × *dèrde* = derde
értchalle = paardebloemen
garst = gerst
hannek = ekster, praattante
karrekaaw = kerkkauw

plak = oppervlakte
hoevvel plaks = hoe groot
plakke = opschieten
schars = scheermes
tar = teer (znw.)
tarre = teren, met teer insmeren
vart = bedevaart
verballemónde = vernielen
wats = wonde

DE èè EN DE éé

De èè komt in het A.N. zover we weten niet voor, of het zou moeten zijn in een primitieve uiting van walging als èèks of bèèks: ba, wat vies! De èè is een lange, opvallend wijde e-klank die in vrij veel woorden van het dialect wordt gerealiseerd- *knèècht* = knecht, *slèèjpe* = slepen, *mèène* = menen etc.

De éé is eveneens een lange e-klank maar minder wijd dan de èè. Vroeger is deze klinker wel gebruikelijk geweest op het toneel in woorden als kerel, merel, perel, wereld.²² Thans hoort men hem in het A.N. nog slechts in een woord als bleren = blaten, of in een leenwoord als serre.

Het verschil tussen èè en éé is functioneel belast:

dèèle = delen, verdelen - *dééle* = delen, dorsvloeren
getèèjt = getaaid - *getééjt* = van plan
lèèje = leiden - *lééje* = lijden
nèèje = naaien - *nééje* = nieuwe
rèèje = oogsten - *rééje* = rijden
stèèl = steil - *stéél* = (ik) steel
vèèle = veilen - *vééle* = velen, verdragen
zèèj = zaaiwerk - *zééj* = zijde
zèèl = zeil - *zéél* = borsttuig, touw

De èè

De woorden met èè kan men in groepen verdelen alnaargelang hun èè deze of gene Germ. klinker vertegenwoordigt:

a) èè uit Germ. a

bèèrm = berm
bèèrch = hooiberg
dèèrm = darm
dwèèl = dweil
èèj = ei
èènt = eind
tèène = ten einde
tèènetoe = blindedarm
èèrf = erf
èèrch = erg
èèrm = arm
-èèchtech = -achtig
gèèrf = garf
gèèrm = garm
hèèneng = omheining
hèèverke = havertje
kèèlfke = kalfje
kèème = kammen
kèèneke = kannetje
kèèsjje = kastje
plèès = beschuit²³

kèèrme = karmen
krèèchske = kraagje
lèènde = lendenen
mèèj = meitak
mèèrge = morgen
mèèrch = merg
nèèrf = opperhuid
schèène = schenden
schèèrf = scherf
schèèrp = scherp
sèèp = sappig
stèèfke = staafje
stèèrk = sterk
tèème = temmen
twèèlf = twaalf
vèèrke = varken
wèène = wenden
wèèrm = warm
zèèrk = zerk
zwèèrm = zwerm

Het feit doet zich voor dat umlaut van korte a in rekkingspositie en van vanouds lange â niet in alle gevallen hetzelfde resultaat oplevert:

èè < a (blz. 57)

éé < a (blz. 61)

éé < â (blz. 61)

öö < â (blz. 85)

De verklaring ligt voor de hand. De ene umlaut stamt uit een vroegere periode dan de andere, en intussen is de grondvocaal min of meer van kleur veranderd, wat vanzelfsprekend ook het umlautresultaat heeft beïnvloed. Blijkens de ervaringen met de jongste umlaut hoort bij de korte open a van tegenwoordig het wijde umlautsproduct è: *bak-bèkske*. Dit wettigt de veronderstelling dat de oudste brieven niet moeten worden toegekend aan èè < a maar aan éé < a, ontstaan in een periode dat de a geslotener was dan in een volgend tijdperk.

Voor â heeft het dialect op het ogenblik òð, een klank die geen a- maar een o-karakter heeft. Hierbij past dus zonder meer de umlautsvocaal öö. De vormen met éé stammen dan uit een ouder tijdvak waarin de â nog het a-karakter had.

Wij onderscheiden slechts een oudere en een jongere umlaut. Daarmee willen we echter helemaal niet zeggen dat er geen verdere verdelingen mogelijk zouden zijn. Voor een minder elementaire beschouwing van de umlaut verwijzen we de lezer naar Weijnen: Onderzoek, hoofdstuk II, en wel bepaaldelijk naar blz. 81 vv. waar de auteur niet minder dan vijf soorten umlaut vermeldt: alleroudste, oude, jongere, jongste of analogische, en contemporaine umlaut.

b) èè uit Germ. ë in:

bèèrge = bergen, opslaan
bèèrch = berg, heuvel
brèèje = brcien
bedèèrve = bederven
dwèèrch = dwerg
knèècht = knecht
rèècht = recht, overeind

slèècht = slecht
stèèrve = sterven
vèèrge = vergen
verwèèrpe = verwerpen
wèèrk = werk, arbeid
zwèèrk = zwerk, gewelf
zwèèrve = zwerven

c) èè uit Germ. ai in:

bèèj = beide
blèèjk = bleekveld
blèèjke = bleken
èège = eigen
èrbèèjer = arbeider
èrbèèje = werken
gèèjt = geit
grèèj = gerei
hèèj = heide
hèèjte = heten

klèèj = klei
klèèn = klein
lèèje = leiden
mèène = menen
rèèjke = reiken
schèèj = schede
schèèje = scheiden
slèèjpe = slepen
tèèjke = teken
wèèjke = weken
zèèjk = zeik

Opmerking: Ook de Heikant heeft in deze woorden èè(j) voor Germ. ai. Toch veroorzaakt deze vocaal een dialectgrens omdat in meer woorden de *j* van de èèj ontbreekt naarmate men verder op het zand komt:

Berchem
gèèt
blèèk
blèèke
wèèke

Huisseling
gèèjt
blèèjk
blèèjke
wèèjke

d) èè uit Germ. â in:

drèèje = draaien
kraèèj = kraai
mèèje = maaien
nèèje = naaien

tèèj = taai
wèèje = waaien
zèèje = zaaien

Overigens vinden we nog èè in woorden als:

glèèje = glijden
lèèjke = lekken

rèèje = oogsten
kèèj = kei
rèèjfele = rafelen

DE éé

De éé komt in de volgende woordgroepen voor:

a) éé uit Germ. ë

béévert = bedevaart
béér = wilde beer
brééj = borden, berden
brééke = breken
dééke = deken, decanus
ééte = eten
ééve = even, gelijk
géél = geel
géér = gaarne
begéére = begeren
kéél = keel
kéérel = kerel
klééf = kleefkruid
klééve = kleven
knééje = kneden
léégere = legeren, **gaan liggen**
léér = leder
lééver = lever
lééve = leven
lééze = lezen
méél = meel
mééte = meten
nééf = neef

nééve = neven, naast
genééze = genezen
pééper = peper
réégene = regenen
réégen = regen
réékene = rekenen
schéél = deksel
schéél = scheel
sméér = slaag
sméére = smeren, slaan
sprééke = spreken
stééke = steken
téér = teer (znw.)
téére = teren (ww.)
trééje = treden
véége = vegen
véér = veer, pluim
vergééte = vergeten
vrééte = vreten
wéége = wegen
wéék = week (znw.)
wéérelt = wereld
wéérde = waarde

wééve = weven
zwéér = zweer

zwéével = zwavel

Opmerking: Heikanters uit Herpen maar vooral uit Berchem realiseren in ettelijke gevallen *ij* ipv. *ée*. Zo zeggen ze

nijf ipv. *nééf*
dijl ipv. *déél*
kijl ipv. *kéél*
schijl ipv. *schéél*
ijvert ipv. *éevert*
vergijte ipv. *vergééte*

b) *ée* uit Germ. a in:

béés = bes
béést = best
bééter = beter
dééke = deken, dek
ééve = haver
géért = gard, roe
kéere = keren, vegen
léést = laatst
de Mééere = de Meren
péért = paarden

schéépel = schepel
slééger = slaghout
slééch = slagen (znw.)
stééj = steden, plekken
vééke = kippenhok
véérs = vaars
wéerdehòwt = waardenhout
oe wéere = zich weren

c) *ée* uit Germ. î in:

blééj = blij
brééj = brij
dééje = gedijen
lééje = lijden
prééj = prij
rééj = rij
rééje = rijden
snééje = snijden

schrééje = schrijden
strééje = strijden
bé tééje = bij tijden
vrééj = vrij
vrééje = vrijen
wééje = wijden
zééj = zij, lichaamsdeel
zééj = zijde, bep. stof

d) *ée* uit Germ. â in:

bléés = blaasje om zaadkorrel
bewéere = bewereren

grééch = gulzig
kéés = kaas

e) *ée* uit Germ. i in:

déél = deel, dorsvloer
péér = peer

vervééle = vervelen
zéél = touw, tuig

De *éé* wordt ook nog aangetroffen in:

béér = drek
bléere = blaten
fléér = klap
getééjt hébbe = van plan zijn
kwééke × *kééke* = schreeuwen

nééj = nieuwe
péere = slaan
schrééke = gillen
verschéévele = verstellen, verschuiven.

DE è EN DE é

De *è* en de *é* hebben de korte waarden van *èè* en *éé*. Het onderlinge verschil, in het A.N. niet ter zake doende, is in het Huisselings van structureel belang:

gèjt = geit
kèjke = keitje
mèjt = meid
rèjger = reiger
rèjze = reizen
wèjt = weit, tarwe

géjt = gij het
kéjke = kijken
méjt = mijt
réjger = rijger
réjze = rijzen
wéjt = wijd

Het terrein der tegenstellingen betreffende *è* en *é* in het Huisselings is echter veel groter dan dat tussen *ei* en *ij* in het A.N.:

Bèt = Betsy
bèrch = berg
dèk = dat ik
dèl = vod
dènne = dat een
ès = als
ècht = echt
Hès = Hester
gèlt = geld
hèjt = hitte
hèlt = held
Hènt = Hendrik
hèt = (gij) heet
kèlleke = kereltje

bét = bed
bèrch = berig, bronstig
dék = dek
dél = gedeelte
dènne = dennen
és = esdoorn
écht = (hij) egt
hès = hees
gèlt = gelt, jonge zeug
hèjt = hij het
hèlt = (hij) houdt
hént = hebben het
hét = (gij) hebt
kèlleke = keeltje

kèr = karn
nèt = net (bijw.)
pèt = pet
pèst = pest
pèpke = papje
schèlle = schelden
slèt = vaatdoek
spèlle = spelden (ww.)
stèlt = steunpaal
bestèlle = beschuiten
tèske = tasje
vèlt = veilt
vèst = handvest
vèt = vet
wèl = wel, landrol
gewènt = omgewend
wèkt = weekt
zèt = letter z

kér = ker, maal
nét = net (zwn.)
Pét = Peter
pést = (hij) past
pèpke = pijpje
schélle = schillen (ww.)
slét = (hij) slijt
spélle = diarree hebben
stélt = (hij) steelt
bestélle = bestellen
Téske = Tijsje
vèlt = valt
vést = vest
vét = (hij) vat
wél = wel
gewént = gewoon geraakt aan
wékt = maakt in, weckt
zét = (hij) zet

Als verkortingsproduct staan *è* en *é* nog in levende relatie met *èè* en *éé* in:

bèèrm – *bèrmke*
dèèle – *gedèlt*
èènt – *èntje*
gèèrf – *gèrfke*
hèèng – *hèmsel*
kèème – *kèmsel*
lèèjke – *gelèkt*
mèène – *gemènt*
nèèje – *nèjsel*
rèècht – *rèchter*
schèèrp – *schèrper*
tèèj – *tèjjer*
vèèrke – *vèrkske*
wèèrm – *wèrmte*
zèèjke – *gezèkt*

béér – *bérke*
déél – *dèlleke*
éért – *érpel*
géér – *gérder*
géért – *gértje*
kéél – *kélschat*
léér – *lérke*
de Mééere-de Merkes
nééj – *néjt*
péér – *pérke*
sméér – *smérdèl*
bé tééje – *betéts*
véér – *vérke*
wééje – *wéjwötter*
zwéér – *zwérke*

Van *zèèjke* komt ook een korte variant voor : *zèjke*. De *èj* (*éj*) kan echter nog in zover verkort worden dat het j-element verdwijnt:

hèjt – *hètte*
mèjt – *mètje*
Rèjn – *Rèntje*

béj – *béw* (bij je)
kéjke – *kéggés* (kijk eens)
gléjk – *gléks*

zèjs – zèssie
zèjke – gezèkt

rèjge – rënnaasels
téjt – betéts
zèjn – zénnoe (zijn we)

De *é* fungeert bovendien nog als plaatsvervanger van *ie*: in verkortingspositie:

bie:n – *bénkappe*, *béntje*, *böwtebéns*
bie:r – *bérke*, *bérre*, *bérrech*
brie:t – *brét sat*, *bréjjer*
hie:l – *hél*
die:l – *dél*
hie:r – *hérre*, *hérbruur*
ie:n – *énne*, *éns*, *énder*, *émmel*, *gén*, *allénnech*
ie:r – *érder*
kie:r – *kér*, *alle kérés*
klie:r – *klérmaaker*, *klérhòk*, *klérròdzie*
mie:r – *gén mér*
slie:n – *sléndórres*
stie:n – *sténpöön*, *sténs* = **steens**
tie:n – *téntjes*
zie:p – *zépnat*
zwie:te – *gezwét*

De woorden met oorspronkelijk korte *è* en *é* verdelen we als volgt:

Met *è*

a) *è* uit Germ. a in:

bèkker = bakker
bèkske = bakje
bèlleke = balletje
bèntje = bandje
brènderech = branderig
dè = dat
dèmpech = dampig
dèkske = dakje
drietènder = drietander
èl = el
èls = priem
èlst = alsem
èlver = armvol

jèske = jasje
de Kèmp = de Kamp
kèlfke = kalfje
kèmke = kammetje
kètje = katje
kèchelke = kacheltje
lèmke = lammetje
lètje = latje
mènneke = mannetje
mèjt = meid
mèklek = makkelijk
mèrke = merken (ww.)
Mèrt = Maart

ès = als
èrt = erwt
èrgere = ergeren
flès = fles
gènkech = berijdbaar
gèps = gesp
hèffelke = handvol
hèksel = haksel
hèkske = hakje
hèlster = halster
hèndech = handig
hèrfst = herfst

mèrtfèrrech = marktvaardig
pènneke = pannetje
pèrt = paard
rèmmelder = rammelaar
sèpnat = sap van drop
spèrwer = sperwer
stèlleke = stalletje
tès = broekzak
vèndel = vaandel
vèst = handvest
wèrt = waardenland
zèlf = salvia, salie

De *è* en *é* zijn twee fonemen die diep in het taalbesef van de dialectspreker zijn verankerd. Toch constateert men wel eens enige onzekerheid, hoort men wel eens een *è* waar normaal een *é* gerealiseerd wordt, of omgekeerd. Wat niet hoeft te verbazen omdat de *è* en de *é* elkaar fonetisch wel zeer na bestaan. Het exacte verschil is zo klein dat gemakkelijk enig verloop plaats kan hebben tussen de woordcategorieën met *è* en die met *é*. Klankhistorisch hoeven we dan ook geen vlekkeloze stamboom te verwachten:

è < a (blz. 64, 65)
è < *ë* (blz. 65, 66)
é < a (blz. 67)
é < *ë* (blz. 68)

Toch kunnen we 'het oude princip' dat oorspronkelijke *ë* meer open is dan oude umlauts-e (Kloeker: Taallandschap, 41 – Weijnen: O.Tn. VII, 313 en Brabantius: O.Vt. I, 164) nog wel onderkennen. Woorden met e uit *ë* hebben in de meeste gevallen *è*, die met e uit a plus umlautsfactor meestal *é* waar het oude, en meestal *è* waar het jonge umlaut betreft.

b) *è* uit Germ. *ë* in:

èrdbééze = aardbeien
gèlt = geld
gèlle = gelden
hèlm = helm
hèlpe = helpen
hèrt = haard
kèl = kerel
kèlder = kelder

spèl = speld
stèr = ster
trèffe = treffen
vèl = vel, huid
vèlleng = velg
vèlt = veld
vlècht = vlecht
vlèchte = vlechten

lèkke = likken
mèlke = melken
nèk = nek
rèchs = rechts
stèlt = steunpaal
smèlte = smelten
spèk = spek

vlèk = vlek
wèrkendach = werkdag
wèrt = waard, goed voor
zèlf = zelf
zwèlle = zwellen
zèlde = zelden
zèssie = zeis

c) è uit Germ. ai in:

brèjte = breedte
vlèjs = vlees
zèjver = zever
zèjvere = zeveren
hèjt = hitte

Hierbij horen verder vrijwel alle woorden die in het A.N. ei hebben:
rèjger = reiger, *rèjze* = reizen, *wèj* = wei, *wèjgere* = weigeren,
wèjt = weit, tarwe, *zèjs* = zeis etc.

Verder wordt de è nog aangetroffen in woorden als:

dèrde = derde
dèrtech = dertig
èn = en
hèl = kras
hèrses = hersenen
hèrt = hert
gèps = gesp
gèlp = weelderig
kèrs = kers
kètse = kaatsen
kèts = kaatssteen
Kèrsmes = Kerstmis
klètje = kladje, bodempje
klèts = klap
klètse = slaan
klètseeneere (< Frs. *collationner*)
= praten
krèp = rookvlees
krèk = correct, precies
kwèbbele = babbelen

kwèps = ziek van het drinken
kèps = alles verloren hebbend
kwèllek = kwalijk, nauwelijks
krèmmmer = rugpijn
krèmmech = korzelig vanwege pijn
krèmmme = janken van pijn
mèrt (< Frs. *merde*) = hekel
nèt = net (bijw.)
pèlker = deurpaal
pèrkesjón = percussiegeweer
pèrse = persen
rètse = zwerven
senèl = sanel, katoen
smèkke = smakkend eten
snèp = snavel
stèchele = oneerlijk zijn
verslèttert = verflensd
wèl = bronwel
wèl = landrol
wèlver = wervel

Opmerking: Slechts zelden komt de è in auslout voor: *dè* = wat, *wè* = wat, *tèttè* = dank je. Voor Oss en omgeving is het verschijnsel evenwel minder zeldzaam omdat daar vele infinitivi op è eindigen: *mujgè*, *spuwlè*, *tuwlè* = mogen, spelen, telen

Met é

a) é uit Germ. a

<i>bét</i> = bed	<i>mèrkòlf</i> = gaai, vogel
<i>bréngè</i> = brengen	<i>mèrrie</i> = merrie
<i>dék</i> = dek	<i>més</i> = mes
<i>dén</i> = den	<i>nét</i> = vangnet
<i>dénke</i> = denken	<i>brannéttel</i> = brandnetel
<i>éng</i> = eng	<i>rém</i> = rem
<i>éngel</i> = engel	<i>réng</i> = ranken
<i>éch</i> = eg	
<i>égge</i> = eggen (ww.)	
<i>énkel</i> = enkel	<i>schép</i> = schep
<i>ént</i> = eend	<i>schéppe</i> = scheppen
<i>és</i> = esdoorn	<i>schél</i> = schil
<i>gél</i> = jonge zeug	<i>sprénkele</i> = sprenkelen
<i>gehéng</i> = deurscharnier	<i>sténgel</i> = stengel
<i>hébbe</i> = hebben	<i>stréngè</i> = strengen, trektouwen
<i>héch</i> = heg	<i>témmes</i> = teems, zeef
<i>héft</i> = heft, hecht	<i>trékke</i> = trekken
<i>héffe</i> = heffen	<i>tèlle</i> = tellen
<i>héks</i> = heks	<i>wép</i> = web
<i>hél</i> = hel	<i>wénne</i> = wennen
<i>hélf</i> = helft	<i>wéps</i> = wesp
<i>hémt</i> = hemd	<i>wéttering</i> = wetering
<i>héngst</i> = hengst	<i>wédde</i> = wedden
<i>kénne</i> = kennen	<i>wéjch</i> = wegge, brood
<i>klém</i> = klem	<i>zégge</i> = zeggen
<i>klép</i> = klep	<i>zétte</i> = zetten
<i>légge</i> = leggen	<i>zwéngel</i> = zwengel
<i>léngè</i> = langer worden	<i>zwémme</i> = zwemmen
<i>léngte</i> = lengte	
<i>méngè</i> = mengen	

Hierbij horen ook een aantal vormen in de derde persoon van het praes. sing. van werkwoorden als:

hangen: *héngt*
houden: *hélt*
passen: *pést*

vallen: *vélt*
vangen: *véngt*
wassen: *wést*

Opmerking: Naast de vormen *égge* (eggen, ww.) en *héch* (heg) komen ook nog de afwijkingen *éjge* en *héjch* voor. Van wegge, een woord dat nog slechts door de alleroudsten gekend wordt, werd ons slechts één vorm geleverd: *wéjch*.

In de omgeving van Oss is dit taalverschijnsel niet tot deze drie woorden beperkt. Daar komt het vaker voor dat tussen korte klinker en g of k een j of w wordt ingevoegd:

bawge = baggen, *léjge* = leggen, *lijge* = liggen, *mujk* = mug, *rujk* = rug, *truik* = terug, *ròwk* = rogge, *vlawge* = vlaggen, *vlawksèssie* = vlaghak, *zéjge* = zeggen

b) *é* uit Germ. *ë* in:

béssem = bezem
blék = blik (stofnaam)
éffe = effen, gelijkmatig
éfkes = eventjes
lérs = laars

nést = nest
stém = stem
wél = wel, goed
wéch = weg, straat
zés = zes

c) *é* uit Germ. *i* in:

hén = heen
kérk = kerk
nér = neer, neder

wér = weer, wederom
wérke = werken

Niet *é* maar *éj* vinden we in:

béjne = binden
bléjnt = blind
Déjnzdach = Dinsdag
déjssel = distel
kéjnt = kind

kéjns = kinds
léjnde = lindeboom
véjne = vinden
wéjn = windas
wéjne = winden, opwinden
wéjnt = wind

Opmerking: Brabantius vermeldt voor Zeeland een 'zucht voor den keel-neusklink' in woorden als *wing* = wijn, *ming* = mijn, *schingen* = schijnen, *bingen* = binden, *vingen* = vinden²⁴.

d) é uit Germ. î in:

lėjnde = linnen

lėjnt = lijn, touw

spėjge = spijgen, overgeven

zėjge = zijgen – zeven van vloeistof

Daar de ij van het A.N. veelal teruggaat op Germ. î hoort hierbij het merendeel der woorden met *ėj*:

bėjł = bijł

bėjte = bijten

dėjk = dijk

grėjš = grijs

hėjge = hijgen

kėjke = kijken

lėjke = lijken (ww.)

mėjn = mijn, van mij

nėjt = nijd

pėjł = pijł

rėjk = rijk

splėjte = splijten

tėjt = tijd

vėjf = vijf

Vrėjdach = Vrijdag

zėjn = zijn (ww. en poss.)

Waar het A.N. ei en ij betreft, vertegenwoordigt *ėj* de eerste en *ėj*, zoals we reeds zagen, de tweede klinker. We vonden slechts de volgende uitzonderingen:

ėjment = eimaat

hėjlech = heilig

tėjł = teil

vėjle = veilen, verkopen

vėjłeng = veiling

vėjlech = veilig

Nog enkele woorden met *ėj* zijn:

blėkkert = geirriteerde huid

brėt = berd, bord

bėst = beest

ėtter = *metėrrie* = etter

ėvvel = toch al

fėst = feest

gėst = gist

gėf = gaaf

gėrhònger = geeuwonger

hėkke = hek

hėrreng = haring

lėch = laag

lėcht = laagte

dėrke = meisje

ėrnte = ergens

nėrnte = nergens

mėłk = ondermelk

mėste = mesten

nėrke = herkauwen

schėrre = scheerlingplanten

spėlle = diarree hebben

klėvver = klaver²⁵

metėntjes = mitaines

schėrlappe = oogkleppen

vėjger = wingerd

In auslaut staat *é* in de woorden: *gé* = *gij*, *bé* = *bij*, *ik sé* = *ik ben*

Opmerking: Herhaaldelijk heeft het zand met de dentale r de meer gesloten *é* ipv. de meer open *è*:

hért ipv. *hèrt*, *pért* ipv. *pèrt*, *wért* ipv. *wèrt*, *kér* ipv. *kèr*, *kérre* ipv. *kèrre* etc.

DE *ee*

De *ee* is vrijwel dezelfde klinker als de *e/ee* van woorden in het A.N. gelijk *beek*, *beker*: *beek*, *beeker*. De Huisselingse vocaal is iets meer monoftong²⁶. Naar herkomst kunnen de woorden met *ee* in de volgende groepen worden onderscheiden:

a) *ee* uit Germ. *i* in:

beelt = beeld

beet = beet (znw.)

eegel = egel

geevel = gevel

mee = mee

neege = negen

neet = neet

reet = reet

scheet = scheet

scheep = schepen

spleet = spleet

slee = slede

snee = snede

steek = steek

steekel = stekel

streek = streek

weedeman = weduwnaar

weezel = wezel

zeef = zeef

zeegel = zegel

zeeker = zeker

b) *ee* uit Germ. *ë* in:

eeventer = evenaar

geeve = geven

keever = kever

feeter = veter

kween = koe

reegel = regel

preeke = kletsen

steech = landweg

weech = wegen (mv.)

weer = weersgesteldheid

neeme = nemen

weeze = wezen, gezicht

c) *ee* uit Germ. *a* in:

eecht = eggen (znw.)

eezel = ezels

jeeger = toejager

leepel = lepel

steech = koppig

teege = tegen

keegel = kegel
keetel = ketel

vleegel = vlegel
weer = tegenweer

Kenmerkend is de *ee* voor de verledentijdsvormen van de sterke ww. uit de I klasse:

bijten – *beet*
grijnzen – *greens*
grijpen – *greep*
kijken – *keek*
krijgen – *kreech*
lijken – *leek*
nijpen – *neep*

rijgen – *reech*
spijgen – *speech*
stijgen – *steech*
schijten – *scheet*
zwijgen – *zweech*
zijgen – *zeech*
wrijven – *vreef*

Andere woorden met *ee* zijn nog:

beesje = beestje
beeze = draven ²⁷
beezech = bezig
dees = deze
geen = gene, gindse
deeger = zeker
deegelek = degelijk
geleet = gelegd
gezeet = gezegd
heekel = afkeer
keel = kiel, kledingstuk ²⁸
keet = keet
leech = ledig

meeter = meter, maatstok
neeger = neger
pees = pees
peezerék = roede
plee = plee
seeter = sap uit hooi ²⁹
speesie = specie
steel = steel
teef = teef
teegel = tegel
vreef = wreef
zeeg = mak

Kenmerkend is de *ee* voor het achtervoegsel *-eren* in woorden als:

diklemeere = declameren
fielleseteere = feliciteren
immegreere = emigreren
akkerdeere = accorderen
mankeere = mankeren
neteere = noteren

pèrmeteere = toestaan, klagen
riggestreere = registreren
sabbeteere = saboteren
takseere = taxeren
verinneweere = ruineren
wardeere = waarden

In auslaut wisselt de *ee* wel af met *ij*,

mee – *mij*
plee – *plij*
snee – *snij*

slee – *slij*
tree – *trij*
tee – *tij* (thee) ³⁰

Opmerking: In Herpen en Berchem vallen de dialectsprekers op omdat ze de *ee* ook buiten de auslautspositie realiseren als *ij*,

dij's ipv. *dees*, *stijl* ipv. *steel*, *ónderwijges* ipv. *ónderweeges*, *tijge* ipv. *teege*, *Kijs* ipv. *Kees*, *nijme* ipv. *neeme* etc.

DE *i*

De *i* beantwoordt aan en klinkt als de *i* in Ndl. woorden gelijk wit, prikken: *wit*, *prikke*³¹. Van de *ee* onderscheidt zich de *i* slechts in duur, althans, voor zover we konden horen. Mej. L. Kaiser meende tussen *ee* en *i* ook een kwalitatieve afwijking te konstatieren. De kwalitatieve overeenkomst is echter groot genoeg om de *i* als vertegenwoordiger te doen fungeren voor *ee* in verkortingspositie:

de dees = de deze (vrl.) - *den dizze* = de deze (mnl.)

geen èent = ginds einde - *ginne kant* = gindse kant

geeve = geven - *giv dis* = geef hier

neege = negen - *de niggende* = negende

neeme = nemen - *nimt* = neemt

preeke = preken - *geprikt* = gepreekt

steel = steel - *stilleke* = steeltje

teege = tegen - *tiggen óp* = tegen op

zeef = zeef - *zifke* = zeefje

zeenuuw = zenuw - *zinnewe* = zenuwen

Karakteristiek is de *i* voor verleden deelwoorden van sterke ww. als:

blijven - *geblivve*

bidden - *gebijje*

drijven - *gedrivve*

glijden - *gegljije*

kijven - *gektivve*

krijge - *gekrigge*

lijden - *gelijje*

rijven - *gerivve*

rijzen - *gerizze*

rijgen - *gerigge*

schrijven - *geschrivve*

spijgen - *gespigge*

snijden - *gesnijje*

strijden - *gestrijje*

stijgen - *gestigge*

zijgen - *gezigge*

zijgen - *gezigge*

zwijgen - *gezwigge*

In zeer veel gevallen beantwoordt de *i* aan Germ. *i*, bv. in woorden als *bidde*, *ding*, *gelit*, *hinder*, *kin*, *lip*, *minder*, *plicht*, *nicht*, *smit*, *ring*, *tin*, *vis*, *wilt*, *zinke* enz.

Apart vermelden we nog:

din = deed
drij = drie
dril = kikkerrit
gilloe = geelzucht (geluw)
hinkelman = meerdelig potje ³²
knij = knie
knijjes = knieën
kwikke = wegen
kwikriem = tuigriem
mins = mens
mist = mest
mizbak = vuilnisbak
miste = mesten van land
niks = niets
nippech = vurig

rikròòje = redetwisten ³³
ris = kaf
schibbele = beven
schille = schelen
slichte = slechten
slink = laagte
slit = slijtsel
wis = tot
wizbòm = laadboom
wittere = drenken
witterschap = wed ³³
zwil = eelt
zin = zei
gewisse = tegenwoordigheid van geest

In de auslaut vindt men de *i* in:

di = dit   *mi* = met
hi = heeft   *zi* = zegt
li = ligt
gewi = geweest ³⁴

In vreemde woorden met *e* in verkoringspositie vinden we *i*:

iggelezeere = egalizeren
iggelezaasiefóns = egalisatiefonds
iggewist = egoïst
ikkenemie = economie
illemènt = element
illestiek = elastiek
immegreere = emigreren
immigrant = emigrant
insimmeneere = insemineren
insimmenaater = inseminator
ivvengillie = cvangclie
riklemeere = reclameren
rikkemendeere = recommanderen
riddeneere = redeneren
rizzeneere = raisonner
riggestreere = registreren
pinneselienne = penicilline
sikkertrie = secretarie
sikretaares = secretaris
sirrejeus = serieus
tillefoon = telefoon
tillieviezzie = televisie

DE *ie*. EN *ie*

De *ie* klinkt als de *ie* in Ndl. woorden gelijk diep, lief, lied, wiegen:
dief = dief (ev.). De *ie*. is dezelfde klank als de *ie* maar veel langer:
die.f = dieven (mv.) ³⁵

Het verschil tussen *ie.* en *ie* levert in een **betrekkelijk klein aantal** gevallen betekenisdifferentiatie op:

brie.f = brieven (mv.) – *brief* = brief (e.v.)
die.f = dieven (m.v.) – *dief* = dief (ev.)
mie.re = turen – *mierre* = mieren (mv.)
gie.te = gieten – *giette* = giet je
kie.st = kiest – *kiest* = kist
klie.re = donderjagen – *klierre* = klieren(mv.)
schie.te = schieten – *schiette* = schiet je
stie.re = stieren (ww.) – *stierre* = stieren (mv.)
vie.re = vieren (ww.) – *vierre* = vieren (mv.)

De *ie* vervangt regelmatig *ie.* in verkortingspositie:

hie.r – *hier gewist*
bie.r – *bierhöws*
die.r – *dierke, dierre*
mie.r – *mierke, mierre*
kie.r – *kierke, kierre*
pie.r – *pierrech*

bie.s – *bieske*
vie.r – *vierre, mi sen vierre, vierde*
vlie.ch – *vliechmesien*
slie.t (spar) – *slietje*
wie.ch – *wiechske*
stie.r – *stierkalf*

In het algemeen vertoont het Huisselings de *ie*-klank waar dit ook het A.N. doet. Het hier volgende overzicht van de woorden met *ie* richten we zo in dat de lezer zich een beeld kan vormen over de verhouding tussen de groep met *ie.* en die met *ie*:

brie.f = brieven (mv.)
die.f = dieven (mv.)
lie.f = lief
bedrie.ge = bedriegen
drie.ge = rijgen³⁶
lie.ge = liegen
vlie.ch = vlieg (ev.)
vlie.ge = vliegen (mv.)
vlie.ge = vliegen (ww.)
wie.ch = wieg
blie.k = vis
blie.k = scheel persoon
blie.ke = scheel kijken

brief = brief (ev.)
dief = dief (ev.)
hief = (ik) hief
vief = vief
schieffe.le = kiskassen
biejje = bieden
móntfiejjat = snedig
getiekkert = gespikkeld
stiekkem = stiekem

Driek = Hendrik
riek = riek
stiek = elastiek

wiek = wick
ziek = ziek
biels = dwarsliggers
fielleseteere = feliciteren
kielle = kittelen
riels = rails
sefiel = sober
ventiel = ventiel
viel = (ik) viel
wiel = rad, poel
ziel = ziel
friemmele = peuteren
friemmelmöws = kleine tol
iemmes = iemand
niemmes = niemand
schiemmere = schemeren
riem = riem
kiem = kiem
Siem = Simon
beziene = benzine
briensele = hinniken
messchien = misschien
mesien = machine
schienuit = helemaal wit
spien = (ik) spande
Trien = Catharina
tien = tien
zien = zien
griep = griep
kiep = kip
piepper = aardappel
riepe = rups
schieps = scheef
slipe = das
siepe = melken
wieppere = bewegen
kier = kier (lokroep)
pierrek = perzik
spiertse = spuwen
kierreje = 'n vangspel spelen
servieske = vuurspaantje
biest = biest

die.p = diep
fie.p = mondharmonica
hie.p = heep, hakmes
ie.p = iep
lie.p = (ik) liep
pie.pe = piepen
rie.p = (ik) riep
slipe.p = (ik) sliep
bie.r = bier
die.r = dier
hie.r = hier
kie.r = kier
mie.r = mier
pie.r = pier
stie.r = stier
vie.r = vier

bie.s = bies, rand
fie.s = vies

gie.te = gieten
gie.ter = gieter
lie.t = (ik) liet
rie.t = riet
slie.t = spar
stie.t = (ik) stiet
schie.te = schieten
vie.t = (ik) pakte
andie.vie = andijvie
gerie.ve = gerieven
óntrie.ve = ontrieven
stie.ve = stuiven
bie.ze = biezen (planten, randen)
kie.ze = kiezen
nie.ze = niezen
verlie.ze = verliezen
vrie.ze = vriezen

lies = lis
pies = (ik) paste
riester = stulpijzer
smiespele = fluisteren
wies = (ik) waste, nam toe
wies × *wis* = tot
bietje = beetje
fiets = fiets, ondermelk
iets = iets
mietter = mieter
Piet = Piet
kiew = kieuw
bie = bij (z.nw.)
bòllie = zwerfzicke vrouw
die = die
missie = mesthoop
nie = niet
presónsie = presumptie
wie = wie
zie = zie
zèssie = zeis

We wijzen hier nog even op het verschijnsel dat *ie* optreedt in enkele gevallen waar het A.N. i heeft:

giestere = gisteren
kiep = kip
kieppe = kippen, omkeren
lies = lis

kientje = kindje
kiettele kittelen
kiest = kist
kieste = kisten, klein krijgen ³⁷

DE *oe*. EN *oe*

De *oe* klinkt als de *oe* in Ndl. woorden gelijk boek, zoeken, roem, moesten: *moet* = moeder. De *oe*. is dezelfde klank als de *oe* maar veel langer: *moe.t* = moed. Het verschil tussen *oe*. en *oe* is slechts in een paar gevallen functioneel belast:

boe.re = boeren (ww.)
hoe.t = hoed
moe.re = stuk maken
moe.t = moed

boerre = boeren (mv.)
hoet = hoe het
moerre = moeren (mv.)
moet = moeder

toe.re = tocht maken
toe.te = toeteren
roe.te = roeten (ww.)

toerre = toeren, omwentelingen
toette = (hij) toeterde
roette = (het) roette

De *oe* vervangt regelmatig *oe.* in verkortingspositie:

boe.r = boer – *boerke*, *boerre* (mv.)
bloe.t = bloed – *bloetwòrst*
fesoe.n = fatsoen – *fesoenlek*
zoe.r = zuur – *zoer genoech*
toe.te = toeteren – *toettere*
toe.r = toer – *toerke*, *toerre* (mv.)
bazzeloe.n = boezeroen – *bazzeloentje*

In het algemeen vertoont het Huisselings de *oe*-klank waar dit het A.N. ook doet. De *oe.* *oe* gaan meestal terug op Germ. *û* en *ô*, maar niet zo dat bij Germ. *û* steevast *oe.*, bij Germ. *ô* steevast *oe* zou horen; of omgekeerd. Voor een globaal overzicht volgen hier de reeksen zo, dat men in de linkse kolom de woorden met *oe.*, in de rechtse de woorden met *oe* vindt, in rangschikking naar de volgconsonant:

schroe.f = schroef
stoe.l = stoel
bazzeloe.n – boezeroen
doe.n × *doen* = doen
fesoe.n = fatsoen
schoe.n × *schoen* = schoen
boe.r = boer
floe.r = vloer
moe.r = moer
schoe.r = onweersbui
schoe.re = schuren
toe.r = toer
zoe.r = zuur
groe.s = gras
kroe.s = kroeshaar
oe.stoe = huis toe
bloe.t = bloed
boe.te = boete
goe.t = goed
hoe.t = hoed
koe.telech = **kribbig**
loe.ter = louter³⁸

zoebbele = sabbelen
moedder = moeder
boef = boef
groef = (ik) groef
hoef = hoef
stroef = stroef
troef = troef
droegge = droegen
sloegge = sloegen
voegge = voegen (znw.)
vroegger = vroeger
woegge = wogen
boej = boei
groejje = groeien
knoejje = knoeien
koej = koeien
moejjer = moederdier
poejjer = poeder
roej = roede
roejje = roeden, roeien
schroejje = schroeien

moe.t = moed
roe.t = roet
toe.te = toeteren
sproe.tels = sproeten
voe.t = voet
zoe.ve = zoeven
bedroe.ve = bedroeven
droe.zelech = troebel
foe.zele = bedriegen
groe.ze = fruit eten

schroejje = schroeien
stoejje = stoeien
voejjer = voeder, voering
voejjere = voederen, voeren
woej = (het) waaide
zoej = gier
zoejje = gieren
boek = boek
broek = broekland
foekkepòt = rommelpòt
foekse = slaan
koek = koek
kloek = klokken
kloekke = roepen van de klokken
snoek = snoek
soek = roepnaam voor de hond
vloek = vloek
boel = boel, hoop
doel = schuttersdoel
koel = koel
moel = muil
poel = poel
poellekes = handjes
schoellie = schoelje
bloem = bloem (plant, meel)
boemmele = boemelen
noemme = noemen
noemer = nummer
roemme = roemen
zoemme = zoemen
boen = boenwas
boenne = boenen
groep = groep, mestgroeve
hoepel = hoepel
poep = poep
roep = roep
roeppe = roepen
schoep = schep, schop
schoeppe = scheppen
stoep = stoep
troep = troep
knoerzel = kraakbeen
koerke = koeren

loerrie = ovendweil
moermanz allie:n = heel alleen
poerke = biggen
bloes = blouse
boest = bast
broes = bruiser
does = hond
droes = paardenziekte
hoeste = hoesten
moes = moes
noest = knoest
poes = poes
poest = wortelstronk
roest = roest
toesse = ruilen
toesser = handelaar
kroet = uitschot
moet = moeder
moette = moeten
poet = roepnaam voor het veulen
stoet = stoet
boevve = boeven
groevve = (wij) groeven
hoevve = behoeven
genoech = genoeg
droech = (ik) droeg
ploech = ploeg
vroech = vroeg
woech = (ik) woog
hoe = hoe
toe = toen
toe = toe, dicht
oe = wij
gilloe = geel, geluw

Opmerking: Herpen en Berchem wijken af doordat ze in auslaut *ów* hebben ipv. *oe*:

hów ipv. *hoe*, *ków* ipv. *koe*, *tów* ipv. *toe*.

Een aantal woorden heeft naast *ó* (soms *ò*) een *oe*:

boebbele × *bòbbele*
hoebbele × *hòbbele*

roemmele × *rómmele*
stoemmele × *stómmele*

knoebbel × *knòbbel*
loebbes × *lòbbes*
schoebbe × *schóbbe*
sloebbere × *slóbbere*
sloeffe × *slóffe*
noemmer × *nómmer*

stroemmele × *strómmele* (slecht
lopen)
foempe × *fómpe* (slaan)
hoemp × *hómp*
toemp × *tómp* (uitsteeksel)
soeppe × *sòppe*
boetse × *bótse*³⁹

DE *uu*. EN *uu*

De *uu* klinkt als de *uu* in Ndl. woorden gelijk beduud, fuut, minuut
spuwen: *ruut* = roet, vet. De *uu*. is dezelfde klank als de *uu* maar veel
langer: *zuu.t* = zoet. Het verschil tussen kort en lang is in enkele gevallen
functioneel belast:

huu.j = hoeden (mv.) – *huuj* = halt
huu.re = huren (ww.) – *huurre* = huren (mv.)

kuu.re = kuren (ww.)
muu.re = vertroebelen
schuu.pe = zwerven
schuu.re = schuren (ww.)
stuu.re = sturen (ww.)

kuurre = kuren (mv.)
muurre = muren (mv.)
schuuppe = scheppen
schuurre = schuren (mv.)
stuurre = sturen (mv.)

De *uu* vervangt regelmatig *uu*. in verkortingspositie:

gruu.n = groen – *gruuntes*, *gruunsech*
huu.j = hoeden (mv.) – *huutjes*
pluu.ch = ploegen (mv.) – *pluuchskes*
schuu.r = *schuurdéél*
zuu.ke = zoeken – *háj zuukt*
vruu.te = wroeten – *háj vruut*
zuu.t = zoet – *zuutjes*, *zuuttechhèjt*

De *uu*-klank is in het merendeel der gevallen een umlautsproduct.
Ze is dan ook kenmerkend voor het verkleinwoord het meervoud, en
de derde persoon van het praesens singulare:

voe.t – *vuutje*
stoe.l – *stuulleke*
doek – *duukske*

stoe.l – *stuu.l*
troef – *truu.f*
hoe.t – *huu.j*

ik roep – *háj ruupt*
ik doe – *háj duu*
ik noem – *háj nuumt*

boek – *buukske*
koek – *kuukske*
poep – *puupke*
hoef – *huufke*
koe – *kuuske*

ploech – *pluu.ch*

ik roem – *hěj ruumt*

Het aantal woorden met *uu* uit Germ. tweeklank is opvallend klein. Vandaar dat het Huisselings rijker is aan *uu*-klanken dan het A.N. dat minder door umlaut werd getroffen:

vuu.ge – voegen, passen
huu.j = hoeden (mv.)
buu.ke = beuken (mv. en bnw.)
vurgebuu.kes = voortekenen ⁴⁰
zuu.ke = zoeken
gruu.n = groen
bruu.r = broer
duu.r = duur
huu.r = huur
kuu.r = kuur
muu.r = muur
ruu.re = roeren
schuu.re = schuren (ww.)
stuu.r = stuur
vuu.r = vuur
tuu.t = tuit
tuu.te = toeteren
vruu.te = wroeten
zuu.t = zoet
pruu.ve = proeven
suu.ze = suizen

vruugger × *vroegger*
bruujje = broeden
huujje = hoeden (ww.)
vuujje = voeden
stuukke = knikkeren
spuulle = spoelen
vuulle = voelen
wuulle = woelen
buunder = hectare, **borstel**
buundere = schrobben
wuunder = woerd
wuust = woest
juut = scheel persoon
ruut = roet, vet
snuut = snoet
muu = moe
buutter = ketellapper
bruuts = broeds
stuuw = stuw

Naast *uu* staat *u* in:

stuumpke × *stumpke* = stompje
tuumpke × *tumpke* = uitsteekseltje
nuuzzek × *nuzzek* = neusdoek
truuch × *truch* = terug
kuurzes × *kurzes* = cursus ⁴¹

DE *eu* EN *u*

De *eu* klinkt als de *eu* in Ndl. woorden gelijk *kleuter*, *dreumes*, *beul*, *neus*: *peuter* = pootboom. De korte waarde van *eu*, in Ndl. woorden

als druk, ukkepuk, bult ed. met u aangeduid, geven ook wij met het teken *u* weer: *putter* = distelvink. Het verschil tussen *eu* en *u* is in een aantal gevallen functioneel belast:

meuge = mogen
deuk = deuk
speule = spelen
beule = beulen
Keule = Keulen
deun = deun
heup = heup
beurt = (hij) beurt
deus = de eus
peuter = pootboom
neuzek = neus ik

mugge = muggen
duk = dikwijls
spulle = spullen
bulle = spullen
kulle = foppen
dun = dun
hup = hup, vooruit
burt = beurt
dus = dus, derhalve
putter = distelvink
nuzzek = neusdoek

Voor *eu* in verkortingspositie treedt regelmatig *u* op:

meuge = mogen – *ónmuggelek*
deuke = deuken (ww.) – *gedukt*
speule = spelen – *spuls*
heup = heup – *ónthupt*
deur = door – *durslach* = doorslag, vergiet
deur = deur – *aachtrendurre*
veur = voor – *achterstevurre*
neus = neus – *nuzzek*
reus = reus – *ruzzachtech*
geut = goot – *guddeur*
heuvel = heuvel – *huvvelke*
zeuve = zeven – *zuvvende*

In veel gevallen correspondeert de *eu* met Germ. *u* of *o*. We geven een aantal voorbeelden:

steufke = stoofje
beugel = beugel
beuchske = boogje
deuge × *duu:ge* = deugen
leuge = leugen
teugelaar = menner

teugele = mennen
vleugel = vleugel
zeuch = zeugen
reuj = mannelijke hond
breuk = breuk
keuke = keuken

beul = beul
öwtheule = uithollen
meule = molen
deun = deun
steun = steun
heup = heup
kreupel = kreupel
beurde = wagenborden
beurdevól = boordevol
beure = geld beuren
knibbeurs = knipbeurs
deur = deur, door
vrkeur = voorkeur
keure = keuren
scheur = scheur
scheure = scheuren

veur = voor (voorz., bijw.)
eus = dakrand ⁴²
neus = neus
keus = keuze
geut = goot
keutel = keutel
vermeutelt = vermolmd
peuter = poot boom, dreumes
scheut = tiendgebied
scheut = uitlopers
sleutel = sleutel
deuerek = slagpin
heuve = hovenieren
sneuvele = sneuvelen
reuzel = reuzel

Andere woorden met *eu* zijn nog:

gleuf = gleuf
keuj = biljartstok
keuje = big
deuk = deuk
keukele = keukelen
neuke = slaan, coïre
peul = zaaddoos

beun = plank
dreune = dreunen
pienneut = dupe
teute = talmen
keuvere (< Eng. cover = loop-
vlak leggen
sjeu (< Frs. jeu) = plezier

Opmerking: Het zand heeft niet de zuivere *eu* van de klei, het realiseert een korte *eu* (= *u*) plus *j* of *w*:

tuwle ipv. *teule*, *spuwle* ipv. *speule*, *zujve* ipv. *zeuve*, *mujge* ipv. *meuge*, etc.

De *u* vertegenwoordigt Germ. *u* in woorden als:

bult = bult
bus = bus
drukke = drukken
dunke = dunken
gedult = geduld
gunne = gunnen
gulde = gulden
hulp = hulp

krul = krul
kruk = kruk
kunne = kunnen
kòpkusse = hoofdkussen
lusse = lusten
mus = mus
nut = nut
plukke = plukken

huls = huls
hult = holte
hut = hut
klungel = klungel
rukke = rukken
ruste = rusten
schudde = schudden
schult = schuld
stuch = stug
stuk = stuk

punder = unster
put = put
putter = distelvink
ruch = rug
vluch = vlug
vluchte = vluchten
vrucht = vrucht
vulle = vullen
zulle = zullen
zunt = zonde, jammer

Hierbij horen ook de verkleinwoorden met *u* van grondwoorden met *ó*.
We vermelden nog even de volgende gevallen:

móf = *mufke*
slóf = *slufke*
bók = *bukske*
slók = *slukske*
zólder = *zulderke*

póp = *pupke*
bós = *buske*
bót = *butje*
knót = *knutje*
zóch = *zuchske*

Germ. *ë* of *i* vertegenwoordigt de *u* in:

duk = dikwijls
gullie = gijlieden
hullie = zijlieden
hum = hem
schulfhòwt = schelfhout

schummel = schimmel
slungel = slinger
wulge = wilgen
wulfsel = welfsel

Verder nog *u* in:

blutse = deuken
brulle = schreien
bruls = razend
bukke = bukken
bukkem = bokking
buks = buks
bulleng = beuling
burt = beurt
dubbe = spitten
dubbeltje = dubbeltje
dutse = deuken
fut = fut
geluk = geluk

hujkes = hurken (mv.)
hunneng = honing
huppele = huppelen
klutse = klutsen
knup = knoop
knuppel = knuppel
knut = knot
knutsele = knutselen
kulle = beduvelen
kurk = kurk
lucht = lucht
luchte = luchten, verlichten
lukke = lukken

lul = penis, kletspraat
lulle = kletsen
lummel = lummel
luns = spie, dwarspen
lus = lus
lutske = poosje
much = mug
muf = muf
mul = mul
mundech = mondig
mut = mud
muts = muts
nuchter = nuchter
nuk = nuk
nul = nul
nut = nut
prut = ongevaarlijk
prutse = prutsen
pruttele = pruttelen
pulleng = peluw
punt = punt
purper = purper

rups = rups
rujwèene = roodwenden
schubbe = schubben
schup = schop
schuppe = schoppen
schutskòj = schutskooi
stuf = gum
stuk = stuk
stumper = stumper
stuntele = stuntelen
suffe = sussen
sukkel = sukkel
sul = sul
trutte = niet opschieten
tusse = tussen
tut = speen
tuk = afkomst
tukke = rusten
ulleng = bunzing
zul = hoge rand ⁴³
zuster = zuster

DE öö EN ö

De öö duidt de klank aan die als eu geschreven wordt in een vreemd woord gelijk freule: *kööjere* = kuieren. In verkortingspositie wordt deze typische lange klinker door een gelijksoortige korte vervangen die we met ö zullen weergeven:

drööj = draden
hööke = haken
krööje = kruien
höör = haren
strööje = strooien
tööjt = tuit, bus

dröts = draads
gehökt = gehaakt
kröjwaage = kruiwagen
hörkes = haartjes
ströjsel = strooisel
tötje = tuitje

In een deel der gevallen correspondeert de öö met Germ. â, zoals in:

blööske = blaasje
drööj = draden
dröötje = draadje

verhööre = verharen
hööske = haasje
lööchske = laagje

drööje = draden (ww.)
gööske = gaasje
hööke = haken
höör = haren (mv.)

nööj = naden
vrööcht = (hij) vraagt
zööje = zaden (ww.)
zööjdéssel = zaaddistel

De *öö* plus *j* beantwoordt aan de A.N. ui in:

bööj = bui
dööje = duiden
kööjere = kuieren
krööje = kruien
lööj = lui, traag
lööj = lieden, lui
lööje = luiden
mööj = mui, tante

ööjer = uier
rööj = rui⁴⁴
rööje = ruien
schööjer = schuier
tööjer = tuier, bindpaal
tööjere = tuieren, vastbinden
tööjt = tuit, bus
zööje = zuiden

In het Ndl. is de ui één foneem. De Huisselingse verbinding *ööj* bestaat uit het foneem *öö* plus het foneem *j*, wat blijkt uit deze reeks:

nööj = naden
nèej = naai
néej = nieuw
noe:j = node⁴⁵

Andere woorden met *öö* zijn nog:

blööje = bloeien
*köösj*e = kostje
kööster = koster
pööñ = puin
pööñ = kweekgras

*pöösj*e = postje
rööj = schommel
rööje = schommelen
strööje = strooien.

Opmerking: Berchem *blèèje* ipv. *blööje*, *strèèje* ipv. *strööje*.
Zeeland: ook *grööje* en *glööje* ipv. *groeije* en *gloeije*.

De *ö* vertegenwoordigt behalve *öö* ook *uu:* (en als eerst het verkortingsproduct door umlaut wordt getroffen ook *oe:*) in:

blöe:te = ontbloten
buu:m = bomen (mv.)
buu:me = sjarren
duu:ge = deugen

blötsel = slecht hooi
böms = booms
bömt = (hij) sjort
döcht = (hij) deugt

druu:ge = drogen

droe:me = dromen (ww.)
van den Hoe:ge eigenn.)

hoe:p = hoop, stapel

hoe:pe = hopen, stapelen

huu:re = horen

juu:ke = jeuken

groe:t = groot

kloe:t = kloot

knoe:t = knotwilg

knuu:p = knoop

knuu:pe = knopen (ww.)

koe:pe = kopen

loe:pe = lopen

oe:m = oom

poe:t = poot

ruu:ke = roken (van vlees)

sloe:t = sloot

ópstuu:ke = ertoe aanzetten

stoe:t = poos

stoe:te = stoten (ww.)

struu:pe = stropen

tuu:ne = ogen, eruit zien

zuu:m = zoom

zuu:me = zomen (ww.)

dröch = droog

dröcht = droogte

drömt = (hij) droomt

höchsel = hoogsel

höcht = hoogte

höpwèèrk = volumineuze materie

höpke = hoopje

höpt = (hij) hoopt

gehöpt = gehoopt

hörken = luisteren

hört = hoort

jökke = jeuken

gröts = groots, verwaard

grötfader = grootvader

grötmoeder = grootmoeder

grötte = grootte

klötje = klootje

knötje = knotwilgje

knöpke = knoopje

knöpschat = knoopsgat

knöpt = (hij) knoopt

köpt = (hij) koopt

löps = loops

löpt = (hij) loopt

ömke = oompje

pötje = pootje

rökt = (hij) rookt

röksel = brandstof

slötje = slootje

stökt óp = (hij) zet ertoe aan

ópchestökt = ertoe aan gezet

stötje = poosje

stöt = (hij) stoot

ströpt = (hij) stroopt

geströpt = gestroopt

tönt = (hij) toont

getönt = getoond

zömke = zoompje

zömt = (hij) zoomt

gezömt = gezoomd

Met *j* of *w* vertegenwoordigt de *ö* vaak de *ui* van het A.N.:

böwte = buiten

löjk = luik

döwte = duiten
döjm = duim
fröwt = fruit
höws = huis
jöwn = ajuin
kröwt = kruit

möws = muis
Pröws = Pruis
röjke = ruiken
slöwte = sluiten
töjge = tuigen (ww.)
zöjpe = zuipen

In verkortingspositie gaat het tweede element soms verloren:

döjf = duif
flöwt = fluit
höws = huis
köwl = kuil
möws = muis
röwt = ruit
stöwte = roemen
schöjm = schuim
zöjke = zogen

döfke = duifje
flötje = fluitje
höske = huisje
kölleke = kuiltje
möske = muisje
rötje = ruitje
stöt = (hij) stuit
schömke = schuimpje
zökt = zoogt

De *öj* en *öw* zijn in tegenstelling tot de *ui* in het A.N. elk uit twee fonemen samengesteld:

köjke = kuiken
köjke = kooitje
kujke = keu, big
kějke = keitje
kéjke = kijken

Zöw = Zeeuw
zów = zouden we
zéw = zijn we

Opmerking: Vaak als Huisseling *öj* of *öw* heeft voor A.N. *ui* wijken Herpen en Berchem af, de eerste plaats wat de medeklinker, de tweede wat de klinker betreft:

Herpen
böjte
vröjt
öjt
höjs
röjt

Berchem
böwte
vröwt
öwt
höws
röwt

Huisseling
böwte
vröwt
öwt
höws
röwt etc.

De *ö* treedt ook in de plaats van de *ò* als deze in verkortingspositie doorumlaut wordt getroffen:

dròòt - *dröts* = draads

pòòl - *pölleke* = paaltje

gòòn - gö = (hij) gaat
hòòk - hökske = haakje
hòòle - hölt = (hij) haalt
hòòr - hörke = haartje
jòòr - jörrech = jarig
    jörke = jaartje
kròòm - krömke = kraampje
lòòte - lö = (hij) laat
mòòl - mölleke = koetje

pròòte - pröt = (hij) praat
ròòm - römke = raampje
schòòr - schörrech = scharig
    schörke = schaartje
slòòn - slö = (hij) slaat
slòòpe - slöpt = (hij) slaapt
stòòle - stölt = (hij) staalt, lijkt
stòòn - stö = (hij) staat
zòòl - zölleke = zadeltje

Germ. u of o vertegenwoordigt de *ö* in:

börcht = borg
börger = burger
dörp = dorp
dörpel = dorpel
dröp = drop
dröppe = druppelen
dröppel = druppel
körf = korf

schörft = schurft
störm = storm
törf = turf
völle = veulen
vörk = vork
wörge = worgen
wörm = worm
zörch = zorg

Gewezen dient in dit verband nog even op sterke verledendeelwoorden als

bedörve = bedorven
gestörve = gestorven
gezwörve = gezworven
verbörge = verborgen
verwörpe = verworpen,

Alsook op de diminutiva met *ö* bij grondwoorden met *ò* gelijk:

lòf = lof, eredienst - *löfke*
hòk = hok - *hökske*
hòl = hol - *hölleke*
kòp = kop - *köpke*
klòs = klos - *klöske*
mòt = mot - *mötje*
ròch = rogge - *röchske*

In de vervoeging is van umlaut weinig te merken. We vonden slechts

kòmme = komen - *kömt* = (hij) komt

wòrre = worden - wört = (hij) wordt

Een ö die correspondeert met Germ. ai vinden we in:

öw = eeuw,
möw = meeuw
slöws = sleeuws
snöw = sneeuw

löw = leeuw
Löwwe = Leeuwen
löwwerek = leeuwerik
schröwwe - schreien
Zöw = Zeeuw

Nog ö in:

bölder = knikker
bölke = bulken
böricht = barg
börrie = burrie
dörve = durven
dörrem = daarom
gaddölme = verdomme
gölp = gulp, split
klöppert = groot exemplaar
kröps = met de draad mee
mök = roepnaam kalf
mölk × mélk = melk
mörcht × mèrch = merg

ölger × örgel = orgel
römkes = een weinig melk
rössel = rooster
snörke = snorken
spörrie = spurrie
stölp = stolp
stölpe = stelpen
schölp = klompschelp
stölpert = strompelaar
vörk = voorhoofd van akker
vörm = vorm
wölver = wervel
wörrem = waarom

DE e

De onduidelijke klinker geven we aan met *e*. Hij wordt in het Huisselings vaker gebruikt dan in het A.N. omdat in de dialectgemeenschap geen prijs gesteld wordt op verzorgde uitspraak. De voorbeelden die we hier geven zijn dan ook allerminst staaltjes van slordigheid in het spreken:

geraazje
menezje = manege
kemille = kamille
riklemeere = reclameren
kedoo = cadeau
kedaster = kadaster
dörrem = daarom
wörrem = waarom
haffel = handvol

mónnepoolie = monopolie
netaares = notaris
netuulle = notulen
peliessie = politie
sjefeur = chauffeur
temaat = tomaat
móbbelezaasie = mobilisatie
varrejaasie = variatie
etwie = etui

affekòt = advocaat
kemies = commies
kemuunnie = communie
kèrmenèj = carbonnade
karbeleem = carbolineum
karbeleeme = met c. bestrijken
lökkemetief = locomotief
medèl = model
stesjón = station

elèktries = electrisch
beziene = benzine
meziek = muziek
beroo = bureau
émmeel = eenmaal
twémmeel = tweemaal
driemmel = driemaal
hoevvèl = hoeveel
wavver = wat voor

In bepaalde gevallen wordt de **e** zelfs weggelaten, voor of achter 't woord:

dröcht = droogte
éért = aarde
hèjt = hitte
höcht = hoogte
hult = holte
gewörmt = gewormte
óngediert = ongedierte
lécht = laagte
schaant = schande

gòdech = egaal
jöwn = ajuin
Lart = Alard
lèktrisch = electrisch
Lie.zejes = Eligius
strant = astrand

De **e** wordt vooral verwaarloosd tussen twee medeklinkers:

gléks = gelijk, vlak
gléjk = gelijk, allemaal
grèj = gerei
kjòs = kiosk
kral = koraal
krant = courant

plie.r = poulier
pliessie = politie
pròchie = parochie
stroep = sirope
shuusjón = solutie
vranda = veranda

Met de **e** verdwijnt aan het begin van een woord soms een hele lettergreep:

Driekkes = Hendricus
Fès = Silvester
Mònt = Herman
Naates = Donatus

lózzie = horloge
mónniekka = harmonica
séjs = saucisse
stiek = elastiek

DE UMLAUT

Uit het voorgaande is duidelijk gebleken welk een invloed de umlaut heeft op het klankkarakter van het Huisselingse dialect. De werking is

vooral merkbaar in de vervoeging, in het meervoud, in het verkleinwoord en in de verkortingspositie. Overzichtelijkheidshalve geven we hier tenslotte de lezer nog een bloemlezing:

a) Derde persoon praesens singulare

<i>loe:pe</i>	<i>löp̄t</i>	<i>wòrre</i>	<i>wört</i>
<i>koe:pe</i>	<i>köp̄t</i>	<i>kómme</i>	<i>kömt</i>
<i>stoe:te</i>	<i>stöt</i>	<i>stòòn</i>	<i>stö</i>
<i>hoe:pe</i>	<i>höpt</i>	<i>slòòn</i>	<i>slö</i>
<i>roemme</i>	<i>ruumt</i>	<i>gòòn</i>	<i>gö</i>
<i>roeppe</i>	<i>ruupt</i>	<i>lòòte</i>	<i>lö</i>
<i>doe.n</i>	<i>duu</i>	<i>slòòpe</i>	<i>slöp̄t</i>
<i>haawe</i>	<i>hèlt</i>	<i>pròòte</i>	<i>pröt</i>
<i>paase</i>	<i>pést</i>	<i>stòòle</i>	<i>stölt</i>
<i>valle</i>	<i>vélt</i>	<i>vròòge</i>	<i>vrööcht</i>
<i>vatte</i>	<i>vét</i>	<i>plòòge</i>	<i>plööcht</i>

b) Het meervoud

<i>broe:t</i>	<i>bruu:j</i>	<i>ploech</i>	<i>pluu.ch</i>
<i>bòm</i>	<i>buu:m</i>	<i>stoel</i>	<i>stuu.l</i>
<i>hoe:p</i>	<i>huu:p</i>	<i>troef</i>	<i>truu.f</i>
<i>knoe:t</i>	<i>knuu:j</i>	<i>hoe.t</i>	<i>huu.j</i>
<i>sloe:t</i>	<i>sluu:j</i>	<i>slöt</i>	<i>sleuj</i>
<i>dròòt</i>	<i>drööj</i>	<i>bòrt</i>	<i>beurde</i>
<i>hòòr</i>	<i>höör</i>	<i>stróng</i>	<i>strung</i>
<i>stròòt</i>	<i>strööj</i>	<i>spróng</i>	<i>sprung</i>

c) Het verkleinwoord

<i>oe:ch</i>	<i>uu:chske</i>	<i>booch</i>	<i>beuchske</i>
<i>doe:s</i>	<i>duu:ske</i>	<i>stoof</i>	<i>steufke</i>
<i>oe:r</i>	<i>örke</i>	<i>boek</i>	<i>buukske</i>
<i>oe:m</i>	<i>ömke</i>	<i>doek</i>	<i>duukske</i>
<i>dròòt</i>	<i>dröötje</i>	<i>snoep</i>	<i>snuupke</i>
<i>hòòs</i>	<i>hööske</i>	<i>troef</i>	<i>truufke</i>
<i>kròòm</i>	<i>krömke</i>	<i>kram</i>	<i>krèmke</i>
<i>zòòl</i>	<i>zölleke</i>	<i>pan</i>	<i>pènneke</i>
<i>hòòr</i>	<i>hörke</i>	<i>kòp</i>	<i>köpke</i>
<i>kraach</i>	<i>krèèchske</i>	<i>ròk</i>	<i>rökske</i>
<i>staaf</i>	<i>stèèfske</i>	<i>póp</i>	<i>pupke</i>

d) De verkortingspositie

<i>bòm</i>	<i>böms</i>	<i>jòr</i>	<i>jörrech</i>
<i>dròt</i>	<i>dröts</i>	<i>schòr</i>	<i>schörrech</i>
<i>loe:pe</i>	<i>löps</i>	<i>hoe:p</i>	<i>höpwèrk</i>
<i>groe:t</i>	<i>gröts</i>	<i>groe:t</i>	<i>grötfaader</i>
<i>hòch</i>	<i>höcht</i>		<i>grötmoedder</i>
	<i>höchsel</i>	<i>goe:t</i>	<i>guujjech</i>
<i>bloe:t</i>	<i>blötsel</i>		<i>guujjechhèjt</i>

Enkele ww. hebben umlautsvarianten naast zich met afwijkende maar toch verwante betekenis:

klöjve = kluiven

böjge = buigen

döjke = duiken

schöjve = schuiven

roe:ke = roken

bréeke = breken

voejjere = voederen

hòöke = helpen bij oogstberging

kluu:ve = klieven

buu:ge = rond zetten

duu:ke = deuken

schuu:ve = schoven maken

ruu:ke = een rookvuur onderhouden

bruu:ke = zich tot brekens toe in spannen

vuujje = voedzaam zijn

hööke = haken, vasthaken

DE MEDEKLINKERS

Van de medeklinkers geven we hier geen structureel overzicht omdat hun systeem overeenkomt met dat in het A.N. We kunnen volstaan met een aantal losse opmerkingen.

De D wordt vaker dan in het Ndl. gebruikt als articulatiesteun bij min of meer moeilijke verbindingen:

smòòl – *smòlder*

kòòl – *kòlder*

vòòl – *vòlder*

dienne – *mizdiender*

béjne – *béjnder*

véjne – *véjnder*

léjnde = linnen

féjnder = fijn

De F vertoont neiging het terrein van de V te usurperen:

fie.s = vies

frat = wrat

floe.r = vloer

fak = vak

flie.r = vlier

feeter = veter⁴⁶

Soms vinden we FT naast CHT:

klóft × *klócht* = troep
kraft × *kracht* = karaf
zòòft × *zaacht* = zacht

Graft × *Gracht* (eigenn.)
héft × *hécht* = heft

De G vervangt in een enkel geval intervocalische K:

Driegges × *Driekkes*
kéggés = *kijk eens*

Opmerkelijk zijn de vormen:

duugget = doet het
gögget = gaat het
hagget = had het
higget = heeft het

lögget = laat het
slögget = slaat het
stögget = staat het
ziegget = ziet het ⁴⁷

De H ontbreekt in:

aar = haar, links
oe.stoe = huis toe

oewwè = hoe wat
uu:ze = hozen

De K volgt in de taal van ouderwetse boeren hier en daar nog op NG:

gank = gang
lank = lang
gink = ging

ginke = gingen
hink = hing
vrónk = wrong

spèkhank = spek-
kast ⁴⁸

De combinatie KW verliest soms het tweede element:

kwééke = *kééke* = schreeuwen
kwèbbele = *kèbbele* = praten
kwòòt = *kòòt* = kwaad

Opvallend is de N in woorden als:

éjment = eimaat
boekkent = boekweit
boekkendeméél = boekweitmeel
naakent = naakt

Opmerking: Bij Brabantius vonden we nog: *drossent* = *drossaart*,

lijnzent = lijnzaad, Liesent = Lieshout, Stippent = Stiphout. ⁴⁹

Voor lijvent = lijfgoed zij verwezen naar Sassen-Clingh, B.H. VI, 54

De N treedt op in het lidwoord bij enkelvoudige mannelijke znw. ongeacht de naamvalsfunctie telkens en alleen wanneer een klinker of b, d, h en t er op volgt:

de dééke = de beddeken
de kappelòdn = de kapelaan
de pestoe:r = de pastoor

den dééke = de decaan
den aawe kappelòdn
den aawe pestoe:r

We geven het volgend overzicht:

den booj = de bode
den börger = de burger
den doek = de doek
den doe:t = de dood
den eeventer = de evenaar
den hie:r = de heer
den halve = de halve
den hak = de hak
den òllenge = de hele
den tórre = de toren

de fietser = de fietser
de jaager = de jager
de galch = de galg
de kèl = de kerel
de lap = de lap
de mins = de mens
de ròk = de rok
de vèrver = de schilder
de vilder = de vilder
de zèjkert = de zeikert

De R is uvulaar in Ravenstein en de kleidorpen eromheen, dentaal op het zand van de Heikant ⁵⁰. Megen en verder stroomafwaarts langs de rivier kenmerkt zich de zgn. Lage Maaskanter door een typische verwaarlozing van de R voor T, een bijzonderheid die vergezeld gaat van een meer geopende voorafgaande klinker:

Huisseling
éért (aarde)
érpel (aardappels)
géért (gaard)
péért (paarden)

Megen, Lith
èèt
èèpel
gèèt
pèèt

Kenmerkend voor de Heikant is de suizende R:

Huisseling
kar = kar
kèrre = karnen
gээр = gaarne
dérke = deerntje

Oss
kars
kòòrze
gэrs
durske

In de gemeente Ravenstein hebben we van dit 'oereuropeesch fossiel' ⁵¹ mogelijk nog een fossiel over: *Döörze* (Deursen, dorpje in de gemeente dat vroeger als Dorne werd aangeduid) en *schars*: scheermes. Hier zijn de rz en de rs echter telkens twee fonemen, aan een suizende of ratelende r wordt door niemand meer gedacht.

De S valt op in woorden als:

gléks (gelijks) = egaal, effen
meschiens = misschien
naks = naakt

hébbes = te pakken
haawes = voor altijd
loe:pes = te voet

In het mv. zal men in Huisseling vaker de S gebruiken dan in het **Algemeen Nederlands**:

blatséjs = bladzijden
verspèrrings = versperringen
ziektes = ziekten
zwaaluws = zwaluwen etc.

De T treedt paragogisch, epenthetisch of klankwettig op in:

börcht = borg
börcht = barg
döbbelt = dubbel
eegde = eggen (mv.)
eeventer = evenaar
énkelt = enkel, alleen
genócht = genoeg
kraft = karaf

gréjst = grijs
knéjnt = konijn
léjnt = lijn
maacht = maag
Mònt = Herman
mörcht = merg
néjt = nieuw

Het verschijnsel dat T soms **wegvalt** voor diminutiefsuffix – je is **Heikants**:

hènje = handje
kénje = kindje

mènje = mandje
munje = mondje

De V wordt als een W uitgesproken in *Ròwwestèjn* = **Ravenstein**.
 De W wordt als V uitgesproken in de combinatie WR:

vrie:t = wreed
wrak = wrak, bedorven
wrum = weerom, terug
wringe = wringen
wreef = wreef

In de volgende gevallen wordt de W gevoicaliseerd:

doew × *doennoe* = doen we
héw × *hénnoe* = hebben we
hoew × *hoevvoe* = hoeven we
haw × *hannoe* = hadden we
kréjge we × *kréjgoe* = krijgen we
kuw × *kunnoe* = kunnen we
moew × *moettoe* = moeten we
wiw × *willoe* = willen we
zéw × *zénnoe* = zijn we
zuw × *zulloe* = zullen we
zów × *zónnoe* = zouden we

Geheel parallel hiermee loopt de vocalisatie van de J:

dij × *dinnie* = deed hij
kój × *kónnie* = kon hij
wój × *wóttie* = wou hij
zój × *zóttie* = zou hij

De SCH klinkt als in het A.N. Zeer oude zegslieden verklaarden echter dat ze in hun jeugd nog herhaaldelijk SK hadden horen uitspreken.

De onderlinge beïnvloeding van de medeklinkers wijkt hier en daar af van de regels die de beschaafde spreektaal beheersen:

<i>éppar</i> = een paar	<i>stónne</i> = stonden
<i>émmel</i> = een maal	<i>gins</i> = ginds
<i>haffel</i> = handvol	<i>kéjns</i> = kinds
<i>gèlle</i> = gelden	<i>dérke</i> = deerntje
<i>schèlle</i> = schelden	<i>géér</i> = gaarne
<i>spèlle</i> = spelden	<i>kèrre</i> = karnen
<i>hielle</i> = hielden	<i>lantèr</i> = lantaarn
<i>braane</i> = branden	<i>tòrre</i> = tornen
<i>schèene</i> = schenden	<i>òdèrch</i> = (eigen)aardig
<i>wèene</i> = wenden	<i>vermoore</i> = vermoorden
<i>véjne</i> = vinden	<i>vèrrech</i> = vaardig
<i>wéine</i> = winden (ww.)	<i>wòrre</i> = worden
<i>béjne</i> = binden	<i>lusse</i> = lusten
	<i>moesse</i> = moesten

Van R-L-metathesis is sprake in:

dölper (*dörpel*) = dorpel

élper (érpel) = aardappelen
èlver = armvol
kèlver (kèrvel) = kervel
ölger (örgel) = orgel
wèlver (wèrvel) = wervel
wölver (wörvel) = wervel

Van vervanging ipv. omzetting is sprake in:

rössel = rooster

wimpel = wimper

Vòlker = Volkel

NATUUR EN TECHNIEK

WEG EN WATER

Dorpen, buurten, huizen en percelen zijn door allerlei wegen verbonden. De hoofdweg van het ene dorp naar het andere is *de wéch*. Een weg voor het snelle doorgaande verkeer buiten de dorpen om is *en bòdn*. De vaak niet verharde veld- of binnenweg noemt men *en stròdt* of *en steech*. De *pat* is te smal voor paard en wagen. Ouderen herinneren zich nog *de berie.r* = barier, slagboom van de tolgaarder, nu eens bij deze dan bij die herberg opgesteld. Een uitspanning onder Velp heet vandaag nog *den Tòl*. Onder *den harde* verstaat men de verharde wegen in het algemeen. De weg waarlangs men dijk of dam opgaat of verlaat, is *den ópwech* of *den afwéch*. *Den ótwéch* is een noodweg door het perceel van een ander om zo op een openbare straat te kunnen komen. Een stukje gedempte sloot als verbindingsweg tussen twee percelen is *ene slach* × *hékkeslach*. Ontbreekt deze dan legt men wel een noodbruggetje van balken en gevlochten rijswerk: *en schòdr*¹. Midden over een weg loopt *den hoefslach* met aan weerszijden *de karrespòrre* die met een *krapssèssie* = vlakhak worden *geslicht* zodra ze te diep zijn.

Van de waterlopen noemen we allereerst *de Mòòs*, een echte rivier die voor *de zwémmers* gevaarlijk is vanwege *de stroe.m*. De belangrijkste waterloop in het buitendijkse land is *de wéttering*: deze voert water af of aan: er zit *trék* = *drift* in. Wat ook het geval is bij de kleinere *tréksloe:t* die het water dieper landinwaarts stuwt, naar de doodlopende *sloe:te* = *graaf*. Het oevertje van *ene sloe:t*, van *ene graaf* is *de slòtkant*, *de grafkant*. Deze heet, als hij uit het omringende land oprijst, *ene wal*. Een schuine insteek in een sloot waarin het vee afdaalt om te drinken, is *en witterschap* = *wed*. In *ene tréksloe:t* = tochtsloot mag *ene slach* = wegkruising niet massief zijn. De aarde van het wegdek wordt dan aangebracht over een grote cementen ring die het water doorlaat. Men spreekt dan van *enen dójker*. *Muu.re* = *mòdder* in een sloot omhoog roeren. Controle op waterlopen wordt uitgeoefend namens *et Wòtterschap* dat van tijd tot tijd laat *schòdwe* = inspecteren of de sloten wel zijn *gevéecht*: schoon geveegd, met *et fééchmés* zijn gezuiverd van allerlei waterplanten: *lies* = lis, *drie-kant* = egelskop, *schérre* = scheren, *toe.ters* = waterscheerling, *wòtterlillies* = gele

lis, *lampepoetsers* = lisdodden, *pómpeblòdjer* = plompen, *wòtterspörie* = watergal, *éndemoes* = eendekroos en *kòffiebloem* = zwanenbloem. Allerlei waterplanten bij elkaar, afgesneden en verzameld om als stopsel of veevoer te dienen, noemt men *vlòt*. De term *ròw-éerde* = ruwaarden = het lichaam van *de Mòzdéjk* met ruwaar = rijshout beschermen, werd nog slechts gekend door enkele zeer oude boeren².

Vroeger lag er bij Ravenstein een eiland in de Maas: *de Milwèrt* = Middelwaard³. Later werd deze een schiereiland, gescheiden van de oever door een vaargeul die dood liep: *de Strang*. Dit binnendijkse water werd deze eeuw gedempt. Vlak langs de buitenzijde van de dijk liggen *de wielle* = dijkbreukvijvers. Dieper het land in bij de huizen treft men *de poelle*, in het verleden gegraven om spijs te hebben voor het opwerpen van dijken en dammen en het verhogen van drassige terreinen. Zo ontstonden waarschijnlijk ook *de wèrtjes* = waardjes⁴: onbruikbaar laag liggende smalle grondstroken tussen soms brede sloten. Op de gekste tijden van het jaar schieten ze onder water en zijn daarvoor slechts geschikt voor knotwilgen en rijshout.

Het verschil tussen dijk en dam is inmiddels historisch geworden. Nu niet meer aangevoeld, leeft het nog voort in een veldnaam als *de Gruu.nen Déjk* (zie losse kaart), sinds eeuwen een slaperdijk van de Maas bij Haren dwars door de klei naar het zand in Berchem, tussen de vroegere Landen van Megen en Ravenstein. Voor zover deze dijk nog niet is geslecht, ziet niemand er iets anders in dan *enen dam*. Een dam is in de historische zin van het woord echter een wering die wordt opgeworpen tegen opdringend boezemwater, terwijl een dijk het rivierwater rechtstreeks moet tegenhouden. De Groene Dijk is vroeger een echte banddijk van de Maas geweest, evenals *den èrvdék* die aan de andere kant van Ravenstein de rivier te Overlangel dwars door de kleiboord met het zand in Herpen verbindt. De Maas is van onder naar boven ingedijkt, en telkens als een deel van de rivier was ingetoomd, beveiligde men het daar aanliggende land voorlopig met zo'n dwarsdijk tegen het nog vrij van bovenaanstromende water. Bij de aanleg van de slaper mocht men, net als bij het opwerpen van een echte rivierdijk, de specie nemen van de aangrenzende gronden. Wat bij de bouw van een dam was verboden. Toen de Maasdijk in zijn geheel was voltooid, had men daarmee de waterdemon allerminst aan banden. De uiteindelijk bedwongen rivier kwam tussen de dijken vaak zo hoog dat bij Beers (*Béérs*) nabij Cuyk (*Köjk*) in het dijklichaam een soort veiligheidsklep moest worden aangebracht: *den ooverlòd* waardoor een deel van de vloed op de buitendijks gelegen kleigronden werd gespuid. Langs en door de dorpen onder aan de dijk stroomde het water onder de benaming *Béérse Mòòs* benedenwaarts naar Den Bosch, waar het eventueel op de Dieze kon worden *gelòst*. Telkens als de

rivier een bepaald peil of pegel bereikte, en dat kwam soms meerdere malen in één jaar voor, *ging de Mòðz um*. Als dan alle bedrijfsgronden in de Traverse of Groene Rivier blank stonden, *stón de Béers*: stroomde de watervloed, die zich bij Beers over de dijk had gestort, zover men kijken kon. Nu ligt het voor de hand, zou men zo zeggen, dat de slaperdijken in allerijl werden opgeruimd toen direct na de beteugeling van de rivier een overlaat moest worden aangelegd. Deze immers hadden geen doel meer en waren enkel nog obstakels die de vlotte afvoer van het geloosde water maar nodeloos vertraagden. Dat dit alles indertijd echter niet zo vanzelf sprak, blijkt uit de conflictologie van de Groene Dijk. Van de veertiende tot en met de vorige eeuw is door Megen en Ravenstein over die waterkering gevochten. Megen wilde de dwarsdijk zo hoog mogelijk houden, Ravenstein wilde er zoveel mogelijk 'verlaten' of gaten in hebben, zich beroepend op het aloude recht de wateren te laten vloeien 'quo natura sua ferunt' ⁵. In 1365 bemoeit er zich de hertog van Brabant mee; in 1565 is niemand minder dan Willem van Oranje arbiter in het geschil. Nog in 1861 roept de rector van de Latijnse school in Ravenstein wanhopig uit: 'Een dwarsdijk, hooger en breeder dan de Maasdijk, overdwars midden in den loop der Beersche Maas, een uitvloeisel der Maas, maar veel onstuimiger dan de Maas zelve, zulk een toestand is te onnatuurlijk dan dat hij voort kan duren' ⁶. Eerst diep in deze eeuw kon de overlaat te Beers worden gedicht, dank zij de kanalisatie van de rivier. Toen stierven in de Traverse de hoge lissen der gramschap bij gebrek aan water. De doorbraakwielen, gewone poelen en waardjes worden nu met de aarde van de slaperdijken, dammen en wallen gedempt. Met smalspoor en kipkar beijvert zich de overheid om een historisch gegroeid en waarachtig schoon streeklandschap afdoend te vernietigen. Een verlies dat in geen vergelijk staat tot het onnozelen aantal hectaren cultuurgrond dat ermee gewonnen wordt. Mogen de laatste resten van dit *ónlaant* = onland voor de cultuursteppe bewaard blijven.

LANDSCHAP EN HOUTGEWAS

Overziet men het territorium van Huisseling, dan kan men al direct een drietal landschappen onderscheiden. Met *den ötterdéjk* = uiterwaard die bij Ravenstein *Milwèrt* = Middelwaard heet, heeft de Huisselingse boer maar incidenteel te maken. Hoofdzaak zijn voor hem de gronden in en dicht onder het dorp. Sinds ongeveer 1800 waren deze naast een uitzonderlijk hoge ligging tegen de Beersche Maas beveiligd door *den Huusselingsen Dam*. Waar deze tot voor kort gelegen heeft, is nog duidelijk te zien. Aan de dorpzijde een afwisselend land-

schap dat bijzonder rijk is aan bomen en struiken; daar vindt men op natuurlijke terpjes *de boerderééje* tussen *wèjje* = weiden maar vooral *akkers*. Aan de andere zijde van de Dam strekt zich in de richting Herpen en Berchem een kale boomloze grasvlakte uit: het vroegere stroomgebied van De Beersche Maas. Men noemt deze vlakte *de Béérs*, maar vaker nog *et Fèlt*. De benaming *pòlder* is zuiver Heikants. Deze wordt echter nog wel eens gehoord omdat de boeren van Herpen en Berchem in de voormalige Traverse ook wel voet aan de grond hebben. Eerst na de Maaskanalisatie worden deze graslanden meer en meer voor de landbouw gescheurd. Ze vormen het vrij jonge gebied van de gemeentegronden die in 1349 door Walraven van Cuyk aan de bewoners van Huisseling werden uitgegeven. Het zijn komgronden van *klèèj* die meer naar beneden zwaarder en stugger wordt. Aan de dorpzijde van de dam liggen de oudere cultuurgronden op de zogenaamde stroomruggen van lichtere klei, in hoofdzaak akkerland = *bòwlaant* dat in twee stukken wordt gedeeld door een verlande Maastak die na zoveel eeuwen nog te herkennen is aan het opvallend lage niveau. In de drassige bedding treft men enkel *graslaant* dat bij hoge waterstanden ook na de Maaskanalisatie nog wel onder water schiet.

Het landschap van de polder in de stroombedding van de vroegere Beersche Maas is leeg en open, dat van de oude cultuurgronden in of vlak bij het dorp boordevol, en gesloten door een rijke afwisseling van bomen en struiken. Het meest karakteristiek zijn *de kannedasse* = Canadese populieren. *De wulge* = wilgepopulieren zijn betrekkelijk schaars. Beide peppels plant men aan door een vers gekapte tak = *peuter* zonder meer in de grond te steken. Deze *stèk* moet dan *ònslòòn* = wortel schieten. Vaak wordt een jonge, snel opschietende populier *knoe:t chemakt* = knotwilg gemaakt = afgeknot. Op een hoogte van ongeveer twee meter wordt de stam *afchezaacht*. Het horizontale wondvlak wordt vervolgens afgedekt met *ene grassooj* en de onderstam moet dan opnieuw *òwtschie.te*. *Knoe:te* worden om de zes jaar *gehòdwe* = van het haar beroofd. Dit doet men met *de béjl*. De afgekapte twijgen en takken worden van zijscheuten ontdaan met de *hie.p*, en vervolgens op *takkebósse* gebonden van ongeveer een meter lang met behulp van *ene wis* = *enen baant* = jonge, buigzame wilgetwijg. Dit schoon kappen, op lengte brengen en op bossen binden noemt men *ópmaake*. De oudste, dus dikste en langste takken heten *slie.te* = *sparre*. De échte *sparre* betreft de boer uit de dennenbossen van Herpen, hij ontdoet ze van *den blék* = *den baast* = *de schél* (zgn. *blékke* = *schélle*) en werpt ze dan in het water om ze een grotere duurzaamheid te geven: *wittere*. *De slie.te* ⁷ worden in hun volle lengte gebruikt of tot *pòde* = weidepalen gezaagd. Is *de slie.t* een twijg van ongeveer zes jaar, *de staak* telt drie, *de géért* twee, *de wis* één jaar.

Jonge takken met de zijtakken er nog aan worden aangeduid als *réjs*. Een zeer oud woord voor takkenbos is *schaans*. Een rij knotwilgen die een boer in gebruik heeft, noemt hij *en slèchske hòwt*. Dat al dit minderwaardige hout voor de landbouweconomie toch zijn betekenis heeft, blijkt bv. uit het rijmpje:

*'ene géért èn ene wis
die hòlde woor tie is,
mar èrtréjz èn bònstaake of: 'mar réjs fur den hòd
dè chö teveul maake'.   dè wört te gròf' 8.*

De *wisse*, als natuurprodukt natuurlijk op iedere knotwilg te vinden, werden vroeger speciaal op *poeste* = wortelstronken geteeld. In de herfst, als *ed blat* gevallen was, werden de *wisse* met *et wissemés* gesneden, op bossen gebonden en in het slootwater gezet. Als dan de bast *sèèp* = sappig was, werden de twijgen in de *wisseklém* geslagen voor het *witmaake*. De laatste *maandemaaker* in het dorp is intussen gestorven. Hij begon zijn werk met *et kròws* als hartstuk van *den bójjem*. *Wie enen bójjem kan maake*, placht hij te zeggen, *kan òk en maant maake*. De opstaande twijgen die uit de bodem omhoogstaken, waren de *staake*. De *stròp* was een wrong van gevlochten rijshout die de bodem met het bovenstuk van de mand verbond. Voor het boerenbedrijf maakte de mandenvlechter *érpelmaande*, *wasmaande* (wit), *hòjmaande*, *keujesmaande* = biggenmanden, *kalvermèntjes* (die mestkalveren moesten verhinderen hooi te eten, het waren een soort muilkorven), *èèjerkörve*, *plukkörve* = kaaneze, *hòrde* = gevlochten inzetstukken, *schòore* = gevlochten brugdekken, *waande* = muren van teenhout. Voor de handel leverde hij *bussels* = bushels, *kedomèntjes*, *grintmaande*, *gruuntmaande*, *wéjnmaande*, *knéjndemaande* ed.

De onbeknotte *wulch* en *kanneda* worden *umgedòn*, *umgehòdwe*, *òwtchedòn* of *geroejt* = gerooïd zodra ze *zwòr zat* zijn. Bomen die geveld moeten worden, krijgen een teken op de stam van witte kalk: ze worden *gesmèt*. De rooiers gebruiken bij hun arbeid *de aks* = zware bijl. Als men *den bòm* boven de grond afzaagt, blijft *de kónt* in de bodem achter. Een *stam* van slechte kwaliteit wordt meestal voor brandhout of weidepalen gebruikt. Daartoe wordt het gevaarte *gekluu:ft* met *kluu:vbèjtels*. Een enkele maal laat men hem ook wel tot *planke* zagen. De breedte van de *plank* wordt dan met *de smètléjn* aangegeven: men rekt een met roet ingewreven stuk koord zo strak op, dat het met geweld terugschiet en een roetstreep nalaat op het witte hout.

Tot voor een jaar of twintig verschaftte de populier het materiaal aan de dorpsklompenmaker. Deze *zaagde* de stam met *de kòrtsaach* =

tweemanszaag in *bòlle* = stukken ter lengte van een klomp. De dikte van *enen bòl* werd met *de span* = gespannen hand gemeten. In een moot van *zès span* zaten drie paar *hòch klómpe*. Hoog noemt men de klompen die een hoge en lange *schölp* hebben. Bij *léch klómpe* is de schulp laag en kort. *Den bòl* werd *gekluu:ft* in zes *blòkke* die met *béjl* en *krómme diessel* zodanig werden bewerkt dat een ruw klompenmodel ontstond. Het *blòkmés* bracht er meer vorm in. Dit mes zat met *hòck èn kram* = haak en oog vast aan de werktafel: *et snééjpèrt*⁹. De voetholte werd uitgesneden op *de heulbank*: een stuk boomstam op vier poten. In die bank was een groeve aangebracht waarin telkens twee blokken met *klòsse* = klosvormige spieën konden worden vastgeklemd. Bij het *öwtheule* maakte de klompenmaker gebruik van *den dòbbèjtel*, *de vurloe:per* en *den éffer* = avegaar. Het was niet voldoende dat de klomp *hool* was. *De hòlte* moest ook behoorlijk glad zijn en aan de voetvorm aangepast. Hiervoor bezigde hij *ed bójjem-més* en *et hielmés*. Voor, midden en achter zaten binnen in de klomp *den bal*, *de kip* en *den hiel*. Aan de buitenkant vindt men *de neus*, *de schölp* en *den hak*. Een goede klomp moest in ongedroogde staat zo poreus zijn dat *spòòw* = speeksel door de wanden kon worden geblazen. *Léch klómpe* kregen als verlengstuk van de schulp *ene riem* van smal of *en kap* van breed leer. De *mòdt* werd genomen met *en mòdt-stòkske*. *Wis ten urste kraap* = tot de eerste inkerving reikte de lengte van *de halve klómpe* = kinderklompen. De tweede inkeping in het stokje gaf de lengte aan van *driellinge* = klompen voor de oudere jeugd. Een derde kerf gold als maat voor *vròwweklómpe*. Klompen met de *mansmòdt*, de zgn. *mansklómpe*, waren *vòlslaage*. Hiervoor wees op het stokje *en kròske* de *lénge* aan. Voor de tussenmaten dienden dunnere inkepingen tussen de breder ingesneden *kraape*: *de steeke*. *Twéppar halve klómpe* telden voor *éppar mansklómpe*, en *twéppar mansklómpe* golden voor *driéppar driellinge*. *De klómpemaaker* was thuiswerker en leverde meestal voor direct gebruik aan de boeren. Als hij aan *den handel* verkocht, leverde hij de klompen in hoeveelheden van telkens 104 paar. Die laatste acht klompen werden nooit uitbetaald want die waren *ooverhoe:p*, werden als toegift bijgeleverd. Ook tegenwoordig nog onderscheidt men *witte klómpe* en *gevèrvde klómpe*. De eerste werden van tijd tot tijd (met *kalk èn zaant*) *geschuu.rt*. Onder *klómpe lappe* verstaat men het aanbrengen van nieuwe zolen en hakken. Die zolen zijn tegenwoordig altijd van *léér*, vroeger waren ze echter ook wel van *hòwt*. Het nieuwe loopvlak wordt nog steeds vastgenageld met *klómpuntjes* = houten pennetjes die een halve eeuw geleden nog algemeen door de boeren zelf werden vervaardigd uit takjes *pinhòwt*, uit hout van de sporkenboom, de Frangula Alnus die zich zeer makkelijk laat splijten. Men *kluu:vde* de takjes met *en*

kluu:fke, een speciaal hiervoor gemaakt apparaatje dat ons echter niet meer getoond kon worden.

Afgezien van wilgen en Canadese populieren, wassen in het dorp weinig hoog opgaande bomen. *Buu.ke, ieppe, èjke* en *lèjndebuu:m* treft men slechts sporadisch aan, evenals *de kestanjebòm*. Van belang zijn eigenlijk nog slechts de vruchtbomen. De *nootenbòm* vindt men meestal in een verloren hoekje op het erf. De blaren van deze boom hebben de naam dat ze de huisvlieg verdrijven. *Noote* worden niet *geplókke* maar *geslaage*. Een ruwe behandeling kan in de knuppeltijd geen kwaad: *enen nootenbòm, enen eezel èn en wéjff moette sméér hébbe, anderz doen zet nie*, wordt wel eens weinig hoofds opgemerkt. *De fröwdbuu:m waase* = *groejje* in *den boe:gert* die meestal aan het erf van de boerderij grenst, en waaraan maar bij uitzondering veel zorg wordt besteed. Het resultaat is dikwijls *en boerre èppelke* dat er allesbehalve *géf* = gaaf uitziet. Het *fröwt* wordt met de *pluklie.r* geplukt in *ene kaanes* = *plukkörf* en, indien niet voor eigen gebruik bestemd, naar *de véjleng* gestuurd = *gevéljt*. *Vèèle* wil zeggen: aanprijzen. De *val* is minderwaardig fruit, beschadigd doordat het niet is geplukt maar afgevallen, waarbij vaak het vlees wordt *gekneust* = *gedutst* = *geblutst*. Beschadigd vrucht vlees kleurt al spoedig bruin. Dan is *den appel* of *de péér* naar men zegt *böjksuu.t*. En daarna al heel gauw *ròt*. *De kroet* is uitschot van vruchten en daaronder treft men de *vernòtréjpte* exemplaren aan die veel te vroeg zijn *réjp* geworden omdat ze in de *kroe:s* = klokhuis een *pierre-mènneke* huisvesten, een wormpje waardoor appel of peer *verpiert* raakt. Men zegt ook wel van mens en dier: *en pierregen ding!* Waarmee wordt aangegeven dat de persoon of het beest in kwestie er zwak en ongezond uitziet. *De mójjeke* = meuk is een geheime bergplaats van, dikwijls, gestolen vruchten die nog een poos bewaard moeten worden vóórdat ze geschikt zijn voor consumptie. Een *mójjeke noote* zal men meestal moeten zoeken in het zand waarin de groene bast (*den boest*) zacht wordt, zodat hij gemakkelijk kan worden verwijderd. Het werkwoord *mójjeke* kan behalve bewaren ook prutsen, teuten betekenen. *Groe.ze* is de term voor het eten van rauw fruit. Onrijpe peren en appels zijn *gruu.n*. De smaak is dan eerder *zoe.r* dan *zuu.t*. Wanneer men bij het *schélle* af en toe een stukje van *de schél* op het vlees laat zitten, schilt men *bóntekoe*. Andere vruchten zijn *mispels, pröjme, kèrse, kriegke* (kleine pruimen), *pierreke* = perziken en *abrekoe:ze*. Langs een zonnige muur slingert zich hier en daar nog wel *enen dröjvevéjger* = druivenwingerd. Van de inmiddels geheel of zogoed als geheel verdwenen rassen noemen we wat de peren betreft de *Jandelòts, Spèkpeére* en *Hèrfsökkerpeére*; en wat de appels aangaat *de Platsuu.te, de Béjnderzuu.te* (naar het klooster Binderen bij Helmond), *de Pötter-vørse, de Jöwnappel, de Klumkes* en *de Kòrpenduus* ¹⁰. Tegenwoordig

worden steeds meer fruitbomen aangeplant met een lage stam, *léch-stamme* geheten tegenover de oude *hòchstamme*. Fruitbomen op lage stam noemt men echter bij voorkeur *stròjke*.

Struiken worden *pòlle* genoemd. Vooral op de wallen langs sloten en percelen treft men in deze vorm het *èlze-*, *ésse-*, *èjke-* en *pinhòwt* aan. Typisch voor het landschap van de uiterwaarden waren vroeger *de dórrepòlle*. *De héch* × *héjch* = haag om boomgaard en moestuin = *den hòf* bestaat in negen van de tien gevallen uit struiken van deze hagedoorn. De doornstruik speelt ook een rol in de volgende weerspreuk: *dónderet óp ene kòdlen dórre, dan is ten òllenge zómmer ver-lórre!* Een *dórre héch* wordt als men ze ieder jaar keurig verzorgt, *geknipt* met de *héchschie.r*. Wanneer ze echter jarenlang is verwaarloosd zodat de takken te dik zijn geworden, wordt ze met *ed dórremés* (zwaar, gesmeed mes aan lange houten steel) *ingekòrt*. Her en der door het veld verspreid staat *de sléndórre* = sleedoornstruik waaraan *slie:ne* groeien: wrange pruimpjes waarvan men *slòwse* = stroeve tanden krijgt. De grauwe wilg = *wòtterwééj*¹¹ is vooral langs de sloten geen onbekende. Aan de Wilde Roos = *Hónsroe:s* komen na de bloei *de paapetoe.te* = bottels.*Bééze* = bessen groeien in hoofdzaak aan *béézepòlle* = bessenstruiken. Algemeen bekend zijn de *roe:j bééze* = rode aalbessen, *zwarte bééze* = zwarte aalbessen, *stèkbééze* = kruisbessen en de in het wild wassende *brambééze* = braambessen. Deze laatste vruchten heten in de mond van oudere boeren ook wel *brèmbééze*. Onder *brèm* verstaat echter iedereen *brem*: de geelbloeiende heidestruik. De uitdrukking *zò zoe.r èz brèm* = erg zuur hoort misschien bij een van deze planten. Bessen die niet direct een lekkernij zijn voor de mens, zoals die van sporkenhout, lijsterbes, vlier of nachtschade, noemt men *kralle* = koralen. De vruchtkegeltjes van de els zijn *de pròppe*. Deze strekken de jeugd tot geliefde projectielen. De proppenschietter waarmee ze worden gelanceerd, heet in het Huisselings echter *en klabbus*.

BEDRIJFSGROND EN VELDNAAM

Overziet men de Huisselingse bedrijfsgronden dan valt aanstonds het verschil op tussen de oude akkerlanden op de stroomruggen in en vlak om het dorp, en het jongere weidegebied verder weg, slechts voor een klein gedeelte nog binnen *den Dam* gelegen, voor het merendeel daarbuiten, in de polder van de Traverse¹². De perceleringen op de grasgronden zijn ruimer en regelmatiger. Ieder stukje privaatbezit is er met sloten omgeven en omheind. Op de akkerterreinen heeft de scheidslijn tussen mijn en dijn een veel grilliger verloop en meermalen

liggen de aandelen van meerdere eigenaren binnen de omgrenzing van één sloot of wal, verenigd tot één complex dat daardoor thans nog wel de indruk wekt van gemeenschappelijk bezit. Dit verschil hoeft niemand te verbazen. Beide gebieden hebben een aparte geschiedenis. De buitenweiden zijn eerst in de XIVE eeuw door de Heer als woeste gronden uitgegeven en door de eigenaars geperceleerd, terwijl de oude landbouwheuvels vermoedelijk al vanaf de eerste bewoning intensief zijn bewerkt. Hoe? Dit is een vraag die door de taalkundige alleen niet beantwoord kan worden. Hij heeft een spoorlezer nodig want natuurlijk hebben de voorvaderen sporen nagelaten van hun primitieve werkwijze. Sommige ervan zijn nu nog terug te vinden in het landschap, zo, met het blote oog. Andere zijn in de loop der eeuwen door de natuur of door de techniek uitgewist, bv. bedolven met jongere teeltlagen. Dat de landbouwingenieur van de bodemkartering deze weer met 'boor en spade' probeert te achterhalen, is een zo heuglijk feit dat we het hier met nadruk signaleren¹³. Er is te lang niets aan de geschiedenis van de Nederlandse landbouw gedaan om niet met alle mogelijke middelen dit verzuim in te halen.

Een belangrijke steun hierbij is ook de studie van de veldnamen. Want blijkt niet tot op de huidige dag hoe vaak de naam blijft waar de zaak verandert? Als dan met name de boer conservatief heet, hoeft het niet te verwonderen dat de veldnaam een taai leven heeft. Van vader op zoon wordt hij overgeleverd. Vaak is hij vele eeuwen oud. Wat Huisseling betreft hebben we ons dan ook gehaast de veldnamen te verzamelen en zo tegen de algehele vergetelheid te behoeden vòòrdat de technosauri van de naderende *röwlverkaaveleng* ook in deze streek de oude grenzen recht trekken en de historische hulten met de even historische bulten vullen. Of we al die namen ook kunnen duiden, is wéér iets anders. Daartoe kwamen teveel veldnamen niet in de archivalia voor en zonder historisch vergelijkingsmateriaal rest de interpretator slechts één mogelijkheid: de onthouding. Vooral de waarschuwing van een groot onderzoeker op dit terrein: dat 'bij plaatsnamen de lectio difficilior bijna altijd de juiste lezing' is, heeft ons voorzichtig gemaakt¹⁴.

Beginnend met de oude bedrijfsgronden ontdekken we in dit gebied (zie kaart achterin) verschillende grote akkercomplexen waarop meerdere boeren met een perceel vertegenwoordigd zijn achter één grote afscheiding, meestal een wal langs een ondiepe sloot. Met zo'n complex hebben we te maken bij *den Ubberik* (1574: 'en Stuck Landt in der Parochien vann Huesselingg genannt den Obbirg'¹⁵, XVIII eeuw: *Ubburg*¹⁶), *de Hamme*, *de Woorde*, *de Ròtte*, *de Strie:pe*, *et Kröwstuk*, *de Midding*, *et Langakker*, *et Rèèjakker* (*rèèje* = oogsten), *et Hög-akker*, *de Dómme*, *de Kalfsheuvel*, *de Rékheuvel*, *den èèrfsenhòf*.

Op deze gronden grenst het bezit van de ene boer onmiddellijk aan dat van de ander. De eindvoor van de een is de beginvoor van de ander. Als het goed is, vormt die voor *et cheschèjt*, de grenslijn die is aangegeven door drie in de grond gegraven *schèèjkèèjer*. Dat bij een dergelijk dicht nabuurschap wel eens de 'ploegvrede' wordt geschonden spreekt vanzelf. De beschuldiging luidt dan dat de buurman *en voor te wéjt hi gebòdwt*. Het bloot leggen van de grenskeien brengt dan het bewijs. In vroeger dagen werd wel het gerecht ad locum quaestionis ontboden voor een oculaire inspectie, zoals bv. in de zaak van een zekere Lamert Jan in 1707¹⁷. Daarbij ging het erom 'eene lijnde te trecken van den eersten tot den tweeden, van den tweeden tot den derden steen ende daarbij te vernemen oft Lamert Jan Arts bij voors. scheydtswal rakende sijn erve benadeeld is'. Boeren die hun buur in staat achten om tegelijk met de voor ook de stenen te verleggen, plaatsen onder de originele kei wel een tweede steen om zodoende eventueel nogal diepgaand bedrog voor te zijn¹⁸.

In dit soort complexen zien we een relict van de akkergehelen die in de Middeleeuwen behoord hebben tot het winnende land waarop volgens de regels van het drieslagstelsel het winter- en zomergraan werden geteeld, en die in het zuiden kouter of akker, in het noorden eng of es werden genoemd. Deze vrij grote agglomeraten werden toen min of meer gemeenschappelijk bewerkt en omheind. Daarnaast had waarschijnlijk iedere boer afzonderlijk vlak bij zijn boerderij zelf nog een paar akkertjes binnen een particuliere afrastering waarop hij de vruchten verbouwde die buiten het drieslagstelsel vielen: groenten voor eigen gebruik en hakvruchten voor het vee. Tussen deze grote en kleine, tussen deze particuliere en gemeenschappelijke 'akkertuinen' ging het vee vrij uit. De rest van het land immers was, voor de landbouw nog onontgonnen, één grote natuurweide die in de loop der jaren meer en meer in akkerland en cultuurweide werd omgezet¹⁹. Het voorlopige einde van deze ontwikkeling is dan nu de situatie dat het gemeenschappelijke element meer en meer op de achtergrond is geraakt. Ieder boert nu voor zich zelf. Het Niemandslan van de woeste velden is tot op de laatste are verdeeld. Er is geen 'wildert' meer om de dorpskudde in uit te scharen. Een laatste rest van gemeenschappelijke beweiding mogen we misschien nog bespeuren in het recht dat in Niftrik iedere boer tot voor zeer kort had om zijn vee kosteloos op de Uiterwaard te laten grazen van 1 oktober tot 1 april, dus buiten de periode dat het gras aan particulieren was verpacht. Zo'n laatste rest treffen we ook nog aan in een veldnaam als *de Gemènt* die echter op bedrijfsgronden slaat die even buiten Huisseling zijn gelegen.²⁰ Momenteel heeft iedere boer zijn eigen vee in zijn eigen wei. Ieder hoekje grasland ligt achter een stukje prikkeldraad. Zelfs het armzalige

strookje langs de weg wordt nog verpacht en het gras dat daar van gewonnen wordt, zal men meestal maaien. Slechts bij hoge uitzondering wordt de berm beweid. Het grazende dier wordt dan echter niet de vrije loop gelaten maar *getöøjert* = geteurd = met paal en touw vast gezet. Of ook wel *gehuujt* = gehoed. In het laatste geval houdt een kind of een oude man het beest met een halster vast zodat het niet de gelegenheid krijgt de landbouwgewassen her en der te beschadigen. Het akkerland, in de Middeleeuwen zorgvuldig omheind, ligt nu open en bloot achter een niets zeggende wal of droge sloot.

Op de oude cultuurgronden vindt men vooral *ed bōwlaant* = bouwland. *Laant* zonder meer wil zeggen: bedrijfsgrond. Bv. *en boerderééj mi tien buunder laant*. Geplaatst tegenover het woord *wèj* betekent *laant* echter steeds akkerland. Dit is normaliter hoog gelegen en vandaar dat de uitdrukkingen luiden *óp et laant* en *in de wèj*. Diverse veldnamen die op bouwgrond betrekking hebben zijn met het naamwoord land samengesteld: *et Hëllegelaant* (Heiligenland, nabij de vroegere parochiekerk), *et Krómllaant*, *et Haaverlaant*; in Neerloon *Merééjelaant* (Marijeland), *et Achterlaant*, *et Runslaant*; in Demen nog *et Saklaant* (*ene zak* is een kuil of laagte). Archivalische landnamen zijn nog het Heerenland in Huisseling, het St. Vincentiusland in Deursen, het Hoogland in Demen en het St. Sebastiaansland in Herpen. Dikwijls wordt ook een perceel akkerland met een bosnaam aangeduid: *den Bóz-akker*, *ed Bós*, *de Vlierbós*, alsook *den Boessenbós* die vermoedelijk naar de eigenaar is vernoemd. In de XVII eeuw komt in Huisseling althans een Everhardt Boes voor. Deze was een tijdgenoot van Wilm Wilms Bax die zoveel jaren na zijn dood er ons nog toe verleidt niet verder te zoeken naar de etymologie van *den Baksenbós*. Andere akkernamen zijn nog de *Kòrte Stukke*, *de Lang Stukke*, *de Brie:j Stukke*, *de Gie.r* (*gie.re* = spits toelopen), *de Pannesteel*, *de Krómme èrsbil* (historische vormen: Erffbeyll, Aersbil, Ersbil), *de Tómmele* (< Lat. tumulus = grafheuvel?), *de Dómme* (< Lat. tumba = grafheuvel? ²¹), *de Klöwtjes*, *et Léchje* (XVIII eeuw het Leegtie = kleine laagte), *den Høgge Graaf* en *de Légge Graaf*.

Hoe de grotere akkercomplexen genoemd worden, hebben we al gezien. Dat de Oostnederlandse aanduiding es hiervoor ontbreekt, hoeft niemand te bevreemden. Het Zuidnederlandse kouter zijn we slechts eenmaal tegen gekomen en wel in de archieven betrekkelijk het Land van Ravenstein waarin op een gegeven moment sprake was van een koutergat, van een hek in de afrastering van een kouter. Verder is ook het woord *ing* als substantief al lang niet meer in roulatie. Het treedt nog slechts op als naam voor telkens een bepaald perceel oud akkerland; te Dennenburg: *den éng*, *de éngstròdèt*, *de Lémzinge* ²², *de Léndringe*; te Neerloon: *den éng*, *den óng* en *de Rulling*; te Huisseling:

den óng, de Midding die in 1709 nog als de Middeling werd aangeduid, en die kennelijk een der drie slagen is geweest van een groter complex waarop eens het drieslagstelsel in praktijk is gebracht. De veldnamen Vooring en Achtering zijn dan verloren gegaan. Of ook *den Beeving* bij deze groep namen hoort, is onzeker aangezien dit terrein in het jongere veld is gelegen.

Een *akker* is het stukje ploegland op een perceel dat aan weerszijde van één voor, of tussen twee voren gelegen is. Dit woord is vaak bestanddeel in namen die op bouwland duiden: *den Bóz-akker* in Huisseling, *Heegakker* en *Heuvelakker* in Neerloon, *den Doej-akker* en *de Klòkkenakker* in Neerlangel. Opvallend is van dit woord dat het, normaal mannelijk, in veldnamen als regel onzijdig is: *et Langakker*, *et Hògakker*, *et Rèèjakker*. In de XVIII eeuw wordt *den Doej-akker* behalve d'Oyakker ook wel het Oyakker gespeld. Deze genuswisseling doet zich eveneens voor bij het mannelijk woord poel: *et Eegespoel* (egel = bloedzuiger), *et Hamspoel* (oude schriftelijke vorm: Hamespoel), en bij het onzijdige meer: *de Méér*, *de Lang Méér*, *de Munneke-méér*. Een Huisselingse archiefnaam is nog: het Scheiakker²³. Bijzondere vermelding verdienen tenslotte nog *de Köwllakker* en *de Mòz-akker*, twee stukken uiterwaard tussen dijk en Maas.

De aanleg van de oude akkerlandcomplexen gaat volgens J. Lindemans terug tot in de Frankische tijd wanneer het bestanddeel akker in de veldnaam is opgenomen²⁴. En nog verder wanneer de naam met kouter is samengesteld. Wat de situatie in het Rivierengebied betreft kwam Edelman tot de conclusie dat de engen stammen uit een tijd 'gelegen tussen de Romeinse en de Karolingische periode'. In Driel trof hij om een centrum van engnamen akkernamen aan, wat hem tot het vermoeden inspireerde dat de ingen ouder zouden zijn dan de akkers²⁵.

Ook de akkerpercelen op *den èèrfsen Hòf* liggen achter een gemeenschappelijke afscheiding. Het bestanddeel *èèrfse*, ook te vinden in de straatnaam *èèrfse Stròdòt*, hebben we niet verder kunnen herleiden dan tot op een niet nader verklaarde plek die in de XVI eeuw 'Erwen' heet en gelegen is nabij 'die Erwische Strate', in jongere archiefstukken wel de Groene Straat genoemd. Ook het woord hof is niet een en al doorzichtigheid. Heel in het algemeen verstaat men onder *enen hòf* de groententuin die direct aan de boerderij pleegt te grenzen. Zo zal de boerin vaak te vinden zijn *in den hòf*. De boer treft men gemakkelijker *óp ten hòf*, nl. op het open akkerland dat aan de omheinde keukentuin grenst. Dit land maakt een zeer oude indruk. Het is hoog gelegen en vruchtbaar en draagt de sporen van eeuwenlange bewerking. In de meeste gevallen is deze hof nog geen ha groot. Vrijwel bij iedere boerderij is er een te vinden. Ook in de zanddorpen dieper Brabant in,

maar daar spreken ze dan niet van *den hòf* maar van *et teullaant*. In het centrum van Huisseling liggen enkele van deze hoven bij elkaar en deze worden aangeduid als *de Heuf*. Veldnamen die dit soort percelen aanwijzen zijn bv. *Sténshòf*, *de Kòlhòf*. Vooral in deze hofnamen schuilen vaak oude persoonsnamen. Wat niet hoeft te verbazen als men bedenkt dat dergelijke percelen een zeer particulier karakter dragen. *Seelen Hòf* wijst op Ceel = Marcellus, *Schalken Hòf* op een familie Schalken die in de XVII eeuw inderdaad in Huisseling woonachtig was. Andere hofnamen in Huisseling zijn *Lamoennen Hòf*, *Bullen Hòf*, in Neerloon *Gèrtsen Hòf*, *Bóts Hòf*, *den Hòf*; in Deursen *Tunnes Hòfke*, *den Bówtenhòf*, *den Vòssen Hòf*; *Bóts Hòf* in Neerlangel. Typisch voor het merendeel van deze hoven is de onmiddellijke nabijheid van een boerderij. Ontbreekt echter zo'n boerderij dan zal zich vaak een der oudere zegslieden nog wel herinneren dat er vroeger een hoeve heeft gestaan. Archivalische hofnamen zijn nog voor Huisseling den Ouden Hof, den Woy hof, Jan Wiggers Hof; voor de onmiddellijke omgeving Westel Roy's Hoffken, Vloeren Hof, Rossen Hof, de Santhof, Heymerix Hof, de Kruishof, Hermen Snijders Hoffken, Verdycks Hof, Bastiaens Hoffken.

Geheel buiten het kader van boven bedoelde hoven valt het grote akkercomplex *den èèrfsen Hòf* met het aangrenzende maar door sloten duidelijk afgegrensde *Heufke*. De oudste schriftelijke bron voor deze beide namen is een XVI eeuws leenboek dat rept van 'ein Hofstath lants mit einen kleinen hoeften darum'²⁶. Verder is ons gebleken dat dit hofstad nog ten grondslag ligt aan de beide veldnamen *de Hòch Hòstie*, *de Léch Hòstie*. Als overgangsvormen vonden we in een XVIII eeuws Beswaerprothocol respectievelijk hofset en hosset²⁷. Hier vermelden we ook nog de Huisselingse en Deursense *Stén-ooves*. In Huisseling liggen *de Groe:te* en *de Klèène Stén-oove* vlak bij *de Lònse Woort* waarop een perceel gesitueerd moet worden dat in de archieven de Steenakker heet. *De Stén-oove* in Deursen ligt vlak bij *et Sténwèèrk*. In de onmiddellijke nabijheid van beide percelen zijn in het verleden urnenvelden opgegraven. Het bestanddeel steen zou kunnen wijzen op scherven in de bouwvoor. De oven is mogelijk een verbastering uit hoven en we vonden ook in een ms. uit de vorige eeuw Steenhoven gespeld. Verder wijst in deze richting een Protocol dat gewaagt van 'een seker Hoff gelegen al voor de Poorte van Ravenstein in de corte Hoeven'. Gelegen dus vlak bij de *Stén-oove* in Huisseling. Voor de conclusie tot een tichelbakkerij ontbrak ons tot nog toe in ieder geval voldoende materiaal²⁸.

Namen die op oud weiland wijzen zijn betrekkelijk schaars. We vermelden in Huisseling en Neerloon *de Gaanzewèj*. Langs de dorpsgrens onder Deursen ligt *de Gaanzòrk*, een naam die teruggaat op een ouder

Ganshornick²⁹. Het woord dries is in Huisseling verdwenen, als substantief én als toponiem. Over de kleigrens, aan de Heikant, is het nog heel gewoon. Als deel van een veldnaam vonden we het nog in Deursen: *ed Drieske, de Vòòlendries*. Uit de geschiedenis van het dorp blijkt echter dat de term vroeger ook in Huisseling gangbaar was. De parochiekerk immers stond in 1621 op de Schaffdries³⁰. Euselnamen vonden we slechts in het uiterste gebied van het Land van Ravenstein, nl. in Uden. Ook voor *de Paas* (< Lat. pascua) moesten we de enge dorpsgrens verbreken om in Deursen te vinden wat we zochten. De indruk van oud grasland kregen we eveneens van het perceel *de Vèrver* dat blijkens een XVI eeuwse vermelding vroeger 'den vergart' heette. Volgens Edelman die in genoemd onderzoeksgebied tal van dergelijke namen opspoorde, moet onder vergt of vergart een omheind perceel worden verstaan, een gaarde³¹. Een typische boomgaard heet *et Slötje*: een grasbult tussen grachten. De straat die erheen leidt is *de Lòòn*, al staan er dan geen bomen langs. Wat vroeger op deze plaats gestaan heeft, is niet (zoals de oude boeren zich nog herinnerden) een kasteel geweest maar een landgoed, waarvan de naam (*de Ringelenbörch*) op de aanliggende boerderij is overgegaan. Als de Heer van Ravenstein in 1576 een onderzoek laat instellen in zijn Heerlijkheid naar 'de ridderschap en adellijke huizen' luidt het antwoord van de ambtenaar dat 'de Ringelenberg van Johan Suermons niet anders als een huysmanshuys te achten is'³². Ook in Deursen (waar eveneens de veldnaam *et Slötje* voorkomt) blijkt dan van geen adellijk huis sprake volgens de rapporteur. Maar *et Slötje* in Herpen zou volgens de overlevering teruggaan op het kasteel van de Landsheer dat in de XIV eeuw naar de Maas werd overgebracht.

Het perceel *et Kòlkske* is naar water genoemd, evenals waarschijnlijk *de Krómme Run* en *de Runstròòt* in Deursen en *et Runslaant* in Neerloon³³. In dit verband vestigen we ook nog even de aandacht op *de Hamme*, een der grootste en hoogste akkercomplexen van het dorp. Hierin liggen o.a. *de Langen Ham, Grietjes Ham* en *et Hèmkè*. De weg er doorheen is *de Hamstròòt*. In de archieven is bovendien nog sprake van een Erwer Ham. Een ham is eigenlijk een stuk land in de kromming van een waterloop³⁴. Wat *et Milsham* (< Melis Ham) in de Traverse aangaat, klopt deze verklaring reeds op het eerste gezicht, daar deze ham langs *den Hèrpsè Wèttering* is gelegen. Met *de Hamme* in het centrum van het dorp is het ietwat anders gesteld. Daar is nl. bij een eerste inspectie helemaal geen sprake van een grotere of kleinere stroom. Deze hammen liggen echter vlak langs een vrij smal weidegebied dat de hoge bouwlanden van het dorp van zuid naar noord ongeveer in tweeën deelt. Men noemt deze grasvlakte *de Mééere*. Hierin treft men verder *de Mérkes, de Börch Méér, de Wèts Méér, de Mun-*

neke Méér³⁵, de Mérsteech (de historische Lang Meer), et Kölkske, de Kölkse Wéttering, de Daalders (vroeger Daalden), de Lang Dél (geschreven: de Lange Deel), den Bruujdéjk, de Roestert (oude schrijfwijze Rostert) of de Roesterde en de Ròòm, of de Ròòme (Ramen)³⁶. Deze Méére staan ook nog na de kanalisatie van de Maas herhaaldelijk onder water en dan is duidelijk te zien wat deze lage weiden vroeger zijn geweest: nl. een zijtak van de grote rivier die echter in de loop der eeuwen is verland.

De eigenlijke grasgebieden moet men evenwel zoeken in de buitenban van het dorp, vooral aan de overzijde van de Dam in de Traverse van de Beersche Maas die, gelijk we reeds zagen, ook wel als *de Béérs* wordt aangeduid. Dit open, afgelegen grasland wordt door boeren van de Heikant dikwijls *de Pòlder* genoemd. Verder kent men in Herpen nog *de Bimde* (Beemden) en *ed Broek*³⁷ waarheen de Huisselingse *Broeksteech* voert. Ook heten in de Traverse onder Deursen enkele weiden *et Löwzbroek*.

Van de percelen in dit grote weidegebied heeft een aanzienlijk deel een veldnaam die is samengesteld met het bestanddeel kamp. Gezien de oorsprong uit het Lat. *campus* mag men wel aannemen dat dit kamp vroeger de betekenis heeft gehad van open land, zoals de term veld die nu nog heeft³⁸. Onder *et Fèlt* wordt meestal de Traverse verstaan. Een omheind perceel daarin is *ene kamp*. *De Paapekamp* is bezit van de kerk, *de Pestòrskamp* werd in 1709 aan de kerk vermaakt. *De Pròpskamp* heet in oudere geschriften de Probstkamp en bewijst daarmee duidelijk zijn kerkelijke relaties. In kampnamen schuilt vaak een persoonsnaam die al dan niet in vergetelheid is geraakt: *Arts Kamp* (Aart), *Réjnders Kamp*, *Rutte Kèmke* (in de XVII eeuw was Rut een veel voorkomende naam, evenals Hermen waarnaar *Hèrmes Kamp* genoemd werd) en *Andries Kamp*. Andere kampnamen zijn *ed Bieskèmke*, *et Hèrps Kèmke*, *de Vòsse Kamp*, *et Tebakskèmke* en *den ólliekamp*. Kamp is vroeger waarschijnlijk de benaming geweest voor de onontgonnen wildernis om de engste dorpsgrenzen heen, voor de wastine of wildert, in de uitgiftebrief de 'heyde en vennen des dorps van Huysseing' genoemd. De eerste betekenis van open veld zal dan na de ontginning welke met verdeling en omheining gepaard ging, gewijzigd zijn tot die van een omheind stuk grasland. Dat de wildert zich nog betrekkelijk lange tijd heeft kunnen handhaven, zelfs nabij de oudste cultuurgronden in de centrale akkergebieden van het dorp, is niet onmogelijk. Hierop wijzen zelfs enige kampnamen in dat gebied: *den Boevvekamp*, *de Kamp*, *de Rónde Kamp*, *de Lange Kamp* en *de Schòlkse Kamp*, *de Weechkamp*³⁹ en *den Dòrskamp*⁴⁰, allemaal akkergronden op de scheiding tussen het nabij gelegen bouwlandcentrum en het afgelegen Veld.

Paul Lindemans rekent onder de gemene gronden die in de Middeleeuwen herhaaldelijk werden uitgegeven ook de laren ⁴¹. Dit laatste woord moet vroeger in de Traverse wijder verbreid zijn geweest dan op het ogenblik nog te horen is. *De Gènzers* en *et Kupsel* heten in het Prothocollum van Beswaer over de V Maesdorpen dat uit de XVIII eeuw dateert, de Kupselaers en Heeren Genselaers. De oude vorm is nog bewaard in de straatnaam *de Gènzelaarsteech*. Langs de Deursense grens liggen *de Löwsters*, in XVIII eeuwse akten 't Luyse-naar, in het XVI eeuws *Lehenbuch* 't Luyselaer. Elders liggen een aantal weiden bijeen in *den Bèndelaar*. Als 'zelfstandig' naamwoord is laar uitgestorven. Maar het leeft nog voort als toposuffix in menige veldnaam, en lijkt daardoor op een dode die in een glazen kist ligt opgebaard.

Volgens Edelman is een donk een 'opwelving van de diepere ondergrond van het rivierkleigebied, een zandige opduiking uit de pleistocene of oud-holocene periode' ⁴². We vonden dit woord nog slechts bewaard in *den òssendónk*. *De Luu:t* is een naam die door Edelman in verband wordt gebracht met lot, aandeel in een stuk land ⁴³. Een verklaring die ook in dit verband niet onaannemelijk lijkt, vooral niet als men let op de uitgiftebrief van 1349 waarbij de inwoners van Huisseling het recht verwerven de woeste gronden buiten het dorp te 'deylen' of 'in loten (te) slaan'. De klinker wijst echter op een vanouds lange klank! De blokken of bulken (volgens de Vlaamse onderzoekers beloken of omheinde stukken land ⁴⁴) werden door Edelman ⁴⁵ vooral in de Bom-melerwaard aangetroffen waar ze betrekking hadden op Middeleeuws grasland. Even buiten Huisseling vonden we in de Traverse *den Bòlk*. Het XVIII eeuwse Chynsboek van de V Maesdorpen ⁴⁶ vermeldt in Dennenburg nog 't Kerkenbulxken. *De Pòl-akkers*, aan weerszijden van de oude gemeentegrens tussen Huisseling en Deursen, zijn duidelijk nog een reminiscentie aan de verre voortijd toen 'paelstaden' de territoria van beide dorpjes markeerden ⁴⁷. De percelen *et òsterèènt* en *et Wèsterèènt* bieden op het eerste gehoor weinig moeilijkheden maar *de vèst* = eigendomsbewijs geeft te denken. Daarin leest men Oostelgraad en Westelgraad. Een XVIII eeuwse Continuatio van eerder genoemd Beswaerprothocollum ⁴⁸ rept echter van Wesselraat. Hierin vonden we ook de benaming Oortsteeg voor wat thans *de Dòrtestròd* heet. Daarbij kwam ook die Oorte ter sprake, een gebied nabij die straat dat bovendien wel als 't Costverloren werd aangeduid ⁴⁹. Beide namen zijn uit de levende taal verdwenen. *De Broeksteech* voert naar *et Hèrps Broek*. Deze steeg heette vroeger die Bruilstege. In de omgeving is er thans geen gebied meer aan te wijzen dat de Breul of iets van dien aard heet. Al wat we vonden is in het Bossche Schepenprotocol een locus die Bruele, die in 1381 in Herpen was te

vinden. Dat deze lag in, of zelfs geheel gelijk gesteld moet worden met *et Hèrps Broek* lijkt ons niet onwaarschijnlijk.

Naamgeving naar vorm en afmeting vinden we nog in *Fiktors Chie:r* (geer = spits), *den Twèèlfhoek*, *de Dartech Roeije*, *de Vértien Hónt*, *de Kòldersen Hónt*. Op vroege akkerbouwopgingen in de Traverse wijzen *et Tebakskèmke* (toebakskampken), *den ólliekamp* (vanwege het koolzaad?), *de Langvoor*, *de Kòðterakker*, *den Haaverlaansen Akker* en het blok *et Haaverlaant*. Dat op deze slecht ontwaterde gronden vroeger vooral haver in aanmerking kwam, spreekt vanzelf voor ieder die enige praktische landbouwkennis bezit. Zoals het *Eegelspoel*, elders genoemd, terug gaat op egel = bloedzuiger, gaat *den eeveréjt* misschien ook terug op even = haver. Tegen deze etymologie pleit echter de uitspraak van even door de oude boeren: *ééve*. Tussen dorp en Traverse ligt nog een uitgestrekt gras-akkerlandgebied: *et Hón-gervèlt* welks eerste bestanddeel in verband wordt gebracht met honger = armoe; Honger = Hongaar = zigeuner; honger = hunger = unger = unjer = onkruid ⁵⁰.

Volledigheidshalve geven we hier nog enkele niet eerder genoemde veldnamen uit Huisseling: *den Dòlderek* (moerassig griendgebied), *ed Boe:gertje*, *den Hónshoek* (dorpsbuurt), *den Hóndestal* (de Onderstal), *et Heuvelènt* (dorpsbuurt) ⁵¹, *de Langdél* (Lange Deel, lage, natte binnenweg), *de Mòwzenbèrch*, *de Mòwzenbèrchse Vónder*, *de Schudz-bòm* (terrein waarop vroeger de schutsboom stond) en *de Vérkamp* bij *et Féér* aan de Maasdijk.

In Deursen, Dennenburg, Neerloon en Neerlangel vindt men nog: *den Dòrskamp*, *de Pèrskamp*, *Doomenies Kèmke*, *den élskamp*, *Munnekekamp*, *Kalle Kamp*, *Mètte Kamp*, *Wiels Kèmke*, *Richters Kamp*, *Kréémers Kamp* (Crämers Kamp), *et Hòch Fèlt*, *et Luttelvèlt*, *et Krèèjevèlt* ⁵², *de Muffels* (Meufveld), *den Heuvelakker*, *de Klòkkenakker*, *Heegakker*, *de Z aantakkers*, *et Falk*, *et Schipper*, *et Klòster*, *et Ròt*, *et Schaat* (het Schat), *et Winkel* (winkel = hoek), *et Hòðzenènt*, *ed Dòjfhöws*, *de Réjt* ⁵³, *de Schut*, *de Haach*, *de Wòrp* ⁵⁴, *den Hoe.t*, *de Graft*, *den Himmel*, *de Janssteech*, *de Galgestròðt*, *de Kérkdéjk*, *de Koekkeput*, *de Pòttersköwle*, *de Wéékens*, *de Vlaame*, *den Hènzembèrch*, *de Vròwwenbèrch*, *de Sèlle* (des Heeren Cellen) ⁵⁵, *de Wierreke* (vermoedelijk identiek met de archivalische vormen: Weerliken, Williken), *de Grinte*, *de Wèèjes*, *de Lèjme*, *de Schaage*, *de Klòwtjes*, *de Stòðj* (veerhuis) ⁵⁶.

In het vestingstadje Ravenstein treft men namen die herinneren aan een krijgshaftig verleden: *de Lantpòrtstròðt*, *de Gracht*, *de Wal et Kónterschèèrp* (Contrescarpe), *et Hórrèwèèrk* (Hoornwerk). Het hoofdplein is *de Mèrt*, een plein op de Wal heet *de Blèèjk* (de Bleek). De stadspoorten noemt men er *booge*.

We besluiten ons overzicht nu met een aantal historische veldnamen ⁵⁷. Voor Huisseling: de Cloot, Bussers Kamp, de Vreyenberg, Beele Kampken (de vrouwen naam *Bèl* = Isabella komt ook nu nog voor), Clerx Camp, Cleris Camp, Probste Kamp (Probst = proost; thans nog in Neerlangel *Pròpskamp*), et Kerkenhoekje, Verlaersleen, de Ouwijn, de Stelt, Grobben Hostath, de Woenskamp, Stockheym's Kamp (Stockheym is een voorname familie die niemand nog gekend heeft maar die nog op het Zielboek voorkomt), 't Gemeintje, Somburgse Kamp, de Vroenskamp, Jutten Kampke, de Rosterskamp, Wolffhoek, Ennekes Ong, de Maeselange.

Archivalische namen die betrekking hebben op Deursen, Dennenburg, Demen, Dieden en Neerloon zijn: Sasse Kamp, Spiekerkamp, de Spyck ⁵⁸, Haanekamp, de Vlaamse Kamp (vermoedelijk een kamp op het blok de Vlaam), Engelmans Akker, den Dorsakker, de Vlasheuvel, de Cleefse Camer ⁵⁹, de Peperkoek, den Engel, Ravenberg, d'Ameltaken, de Weyens, Voorlang, Stricke Woerd, Geburg, de Williken, Weerliken, 't Puppendaal, 't Vellaert, 't Roeffelt, 't Prijtje en 't Vorsent.

Uit de oude stukken verzamelden we nog voor Herpen: den Alterschen Kamp, de Gemeynt, de Crämers, Engelbemt, den Duifhof, de Elzen, Winterschot, de Raedtcamp, Crassers Hoefken, den Willigendael, Hexenhoek, 't Werf, 't Meulenveld, S. Sebastiaensland, den Sonnenberg, Riebroek, de Riet, de Grasdeel, Kluitkamp, den Elskamp en de Weertert.

In veldnamen kunnen zich natuurlijk ook dialectgrenzen afspiegelen. Uit het materiaal van Edelman blijkt bv. het verschil tussen Betuwe en Bommelerwaard. Met ons materiaal dienen we, omdat het monografisch is, voorzichtig te zijn. Beemdnamen komen wel in Herpen, niet in Huisseling voor. Mogelijk is dit slechts toevallig. Dat de Heikant *teullaant* heeft en de Ravensteinse Maaskant *den hòf* is echter duidelijk een teken der onderscheids. Het verschil betreft evenwel veel eer een soortnaam dan een veldnaam. Typerend voor Heikant en Lage Maaskant is echter één soort veldnamen, die nl. zijn samengesteld met het bestanddeel hoeve dat de betekenis heeft van een oude oppervlaktemaat ⁶⁰, en steeds slaat op Middeleeuwse ontginningen. Deze hoeve-namen nu, in genoemd gebied zeer talrijk, komen aan de Hoge Maaskant niet voor.

DE BOERDERIJ

Geadeld door een eeuwenlange dienstbaarheid zijn de oude boerderijen, hoezer ook scheppingen van de homo technicus, dikwijls zozeer met het landschap vergroeid dat het ademende wezens lijken van Moeder

Natuur zelf. Goedmoedige sauropoden, alleen of in groepjes langs weg en zijpaden neergezegen, goedmoedige oerdieren die door de Evolutie vergeten werden en waarvoor het lommer van het hoog opgaand geboomte ontoereikend is om ze geheel te overschaduwten. Laatste tegenwoordigers van een reuzenkudde die vandaag of morgen op het roepen van een waarlijk groot herder wel eens overeind zouden kunnen komen: een zich verheffen, een zich in leven zetten waarbij het opstaan van de zware roodbonte koeien alle monumentaliteit verliest.

Is dit misschien de visie van de romanticus, de realist, de landbouwhuishoudkundige, de agronoom ziet in de oude hoeve weinig meer dan resten van een beschamend primitief agrarisch verleden dat omwille van de productieslag zo spoedig mogelijk vergeten dient te worden. Bedompte, onhygiënische woonvertrekken, onpraktische bedrijfsruimten. Tegenwoordig valt in *en aaw braak* = ouderwetse, bouwvallige boerderij niet meer te boeren naar de eisen van een geïntensiveerde landbouw en veeteelt. Alleen het beste produkt maakt nog een kans op de wereldmarkt. Geen wonder dus dat vandaag een boerderij aan zóveel voorwaarden moet voldoen. De golvende natuurlijn, het heilig oog van de timmerman hebben plaats moeten maken voor schietlood en waterpas van de architect zoals ook de ritmische drieslag van de vlegels geweken is voor het eentonig dreunen van de dorsmachine. Is de oude hoeve opgetrokken volgens een grondplan dat eeuwen heeft gegolden voor heel de rivierstreek, de nieuwe wordt gebouwd naar particulier bestek. Het streven naar het meest nuttig effect breekt daarbij niet zelden de kracht van de traditie⁶¹. Dergelijke revolutionaire nieuwbouw vindt men in Huisseling echter nog weinig. Praktisch alle boerderijen, hoe vaak ook hersteld en uitgebreid, vertonen er nog het oude grondplan van het wel als Saksisch aangeduide hallehuis, met oorspronkelijk één ruimte en één dak voor mens en dier. Vlak langs de Maas op de rivierklei is dit het enige type. Een muur scheidt de hoeve in een *veur* en in een *aachter*, in *en vurhöws* en *en achterhöws*. Even over de klei-zandgrens, bv. al in Herpen, komt naast het hallehuis ook wel het Frankische langgeveltype voor met de hoofdingangen, waarvan vooral het drietal hoge inrijdeuren opvalt, in de lange zijgevel die vaak langs de berm van de weg is gelegen⁶². Alle deuren en ramen dus open naar de voorbijganger. Een woningtype waarin tevens het volkstype tot uiting komt. De „Franken” immers van de zandgrond, in casu van Herpen, hebben een open en spontaan karakter.

De ‘Saksen’ echter van de rivierklei, zoals men die in Huisseling aantreft, zijn stug en gesloten. De eeuwenlange strijd met het water heeft hun gezichten met stroeve trekken getekend. Ze hebben hun huis gebouwd op *en höcht*, op een bescheiden terpje; het woonhuis iets hoger nog dan het bedrijfsgedeelte zodat het geheel van voor naar

achter een dalende lijn vertoont. Bij voorkeur geheel alleen, soms in een groepje bijeen, liggen deze boerderijen eenzelvig met hun achterste naar de weg gekeerd. De voorbijganger heeft slechts het zicht op de hoge gesloten *achterdurre*, op de dubbele inrijdeur in *den achtergevel*. Om de *vuddeur* te bereiken, de officiële toegang in de *vurgevel* tot het woongedeelte, moet de bezoeker over het grintpad langs de nagenoeg blinde *zéejgevel* ongeveer om de hele boerderij heenlopen. Deze voordeur wordt maar zelden gebruikt, eigenlijk slechts bij trouwpartijen en begrafenissen. Voor de rest gaat de boer *aachter* in en uit, over *de déél*, door het poortje in *de achterdurre*. En ieder ander die in de streek bekend is, doet net zo. De voordeur blijft gesloten en gaat slechts voor een uitzonderlijke bezoeker *van schaaf*⁶³. Heel de voorgevel waarin naast de voordeur ook de hoge ramen van de woonvertrekken zijn aangebracht, is naar het eenzame veld gericht en naar het oosten dat daarachter gloort. Dit is het zonnige, persoonlijke gezicht van de hoeve dat de voorbijkomer zo goed als nooit ziet. Zo vindt men in het huis de trekken van de bewoners terug. De laatsten zijn mededeelzaam waar het de dagelijkse arbeid betreft, en de andere 'zichtbare' dingen van het bestaan als weer en politiek, biggenprijs en stand van de gewassen. Potdicht echter als *de bétstéej* waarin de grootouders sliepen zodra het dingen aangaat die belangrijker zijn, zoals persoonlijke angsten en hartstochten, liefdegevoelens en geluksverwachtingen en meer dergelijke zaken die niet direct zijn af te lezen van de wolken op het gezicht en in de lucht.

Het gewone, bescheiden huistype ligt binnen vier muren en onder één dak. Het geheel is ietwat gerekt van vorm. *De brèjte* is altijd 13 meter, *de léngte* varieert al naargelang de welstand van de boer. De voorgevel is meestal veel hoger dan de achtergevel die echter te allen tijde hoog genoeg moet zijn om een voer hooi door te kunnen laten. Is deze muur abnormaal klein dan springen de achterdeuren naar binnen en is de vereiste inrijhoogte in het dak uitgesneden. *De zéejmuurre* zijn vooral bij oude gebouwen zeer laag, soms niet hoger dan anderhalve meter. Meestal vertonen ze een stijgend verloop van achter naar voren. Als we op *den dölper* = dorpel staan in *ed durgebónt* = deurkozijn van de achterdeuren, strekt zich *de déél* = dorsvloer voor ons uit, met rechts *de koestal* en links *de pèrtstal* en andere *hòkke*. De deel wordt begrensd door de scheidsmuur tussen woon- en bedrijfsafdeling. Deze muur reikt slechts tot *de zólder* die de woonvertrekken afdekt. Erboven gaapt de ruimte van voor en achter, nog één en ongedeeld onder het enorme dak. Alleen in moderne boerderijen vindt men *de braantmuur* die tussen voor en achter van de grond tot de nok staat opgetrokken en dus de héle ruimte halveert. Hier bespreken we echter slechts het oudere boerderijtype. De plattegrond daarvan laat

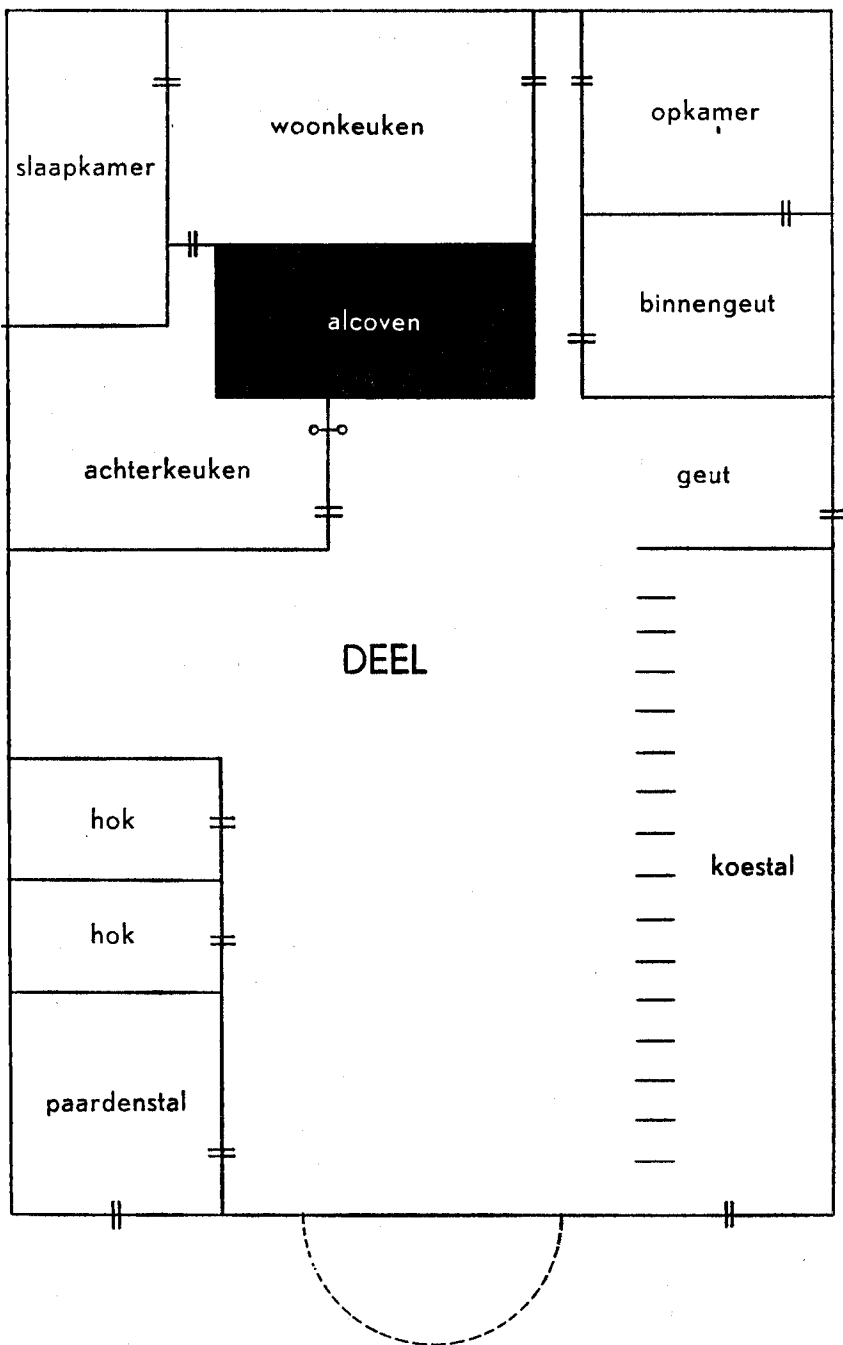

Fig. 1. Plattegrond van de boerderij.

onmiddellijk zien dat *de geut* = *guddéél* = spoelkeuken nog tot het bedrijfsgedeelte behoort. Ze ligt langs de scheidsmuur en is aan de andere kant door een muurtje van de koestal afgescheiden. Voor de rest staat dit vertrek in open verbinding met de deel. Hier staat *de pómp* en kletteren *de émmers* op het hardsteen van *de gutstie:n*. Hier doet de boerin *den afwas* en reinigt de meid het melkgerief. Via *et chutchat*, een klein gaatje onder in de muur, stroomt het spoelwater weg naar het zinkputje buiten dat óók wel met de naam 'geutgat' wordt aangeduid. Door *de guddeur* komt men *bezééjen et höws*: buiten, aan de zijkant van het huis. In de zijmuur, tussen geut en koestal, ziet men vaak zeker klein vertrekje uitgebouwd: *de plee*, of wat onnetter: *et schéthöws*, of wat vriendelijk *et höske*. Tegenover *de guddeur* ligt buiten *de put*. Moderne boerderijen hebben *wötterlèèjeng*. Daar hoeft men maar aan *en kròntje* te draaien en het water loopt. Tot *de instellaasie* behoren ergens in de kelder *ene keetel* met elektrische pomp en elders *ene flòdderbak* met een flotteur die overstromingen moet voorkomen.

Als we via de geut weer naar binnen gaan, komen we op de deel voor de tussenmuur te staan. Daarin bevindt zich *de gangdeur* die naar het woongedeelte opengaat. Dit bereiken we door *de gang* die de deel rechtstreeks met de voordeur verbindt, het woonhuis in twee ongelijke helften verdelend. De eerste deur rechts in de gang is die van *de binnegeut*: een soort bovengrondse kelder waarin o.a. zuivelproducten worden bewaard. Van hieruit kan men *de kèldertrap* afdalen naar *de kèlder*. De opening waarin deze trap is gelegen, *et kèldergat*, steekt voor een deel boven de vloer uit en kan worden dicht gelegd met een schuin opgaand luik dat aan de bovenzijde is voorzien van treden. Deze voeren naar een vertrek boven de kelder: *de ópkaamer*, de laatste ruimte langs de rechter zijmuur, met *ene ròdm* in de voormuur. Als we van buiten af door de voordeur de gang betreden, schaft de eerste deur rechts toegang tot de huiskamer: *de kaamer* = *de vurkeuke* die helder wordt verlicht door een of twee grote ramen midden in de voormuur. De derde ruimte tegen de voorgevel ligt naast de huiskamer: *de slòpkaamer*, met één kant langs de woonkamermuur, met een andere langs de linker zijgevel. De zoldering is, bij kleinere huizen, scheef vanwege het aflopende dak. Het volgende vertrek langs de linker zijgevel is *de achterkeuke* = woonkeuken die al sinds lang door een tweetal stenen wanden van de deel is afgescheiden. Vroeger bestond die afscheiding slechts uit een laag en open hekwerk, gelijk blijkt uit mededelingen van Bomann die deze keuken verder karakteriseert als het vertrek waarin de huisvrouw 'schaltet und waltet'⁶⁴. Maar *de achterkeuke* is veel meer dan de biotoop van de boerin. Ze is het hartstuk van heel de boerderij. Hier wordt gekookt en gegeten,

gewassen en gestreken, gebeden en kaart gespeeld, alles geregeld. De boer hoort hier de paarden stampen in de stal en het geloei van de vaars die opnieuw is tuchtig geworden. De boerin hoort er het schreien van de baby als die in een van de voorkamers ergens is wakker geworden. Dit vertrek van *et höws* = huis heet niet voor niets ook wel *den höws* want het is de centrale van heel de boerenbedoening. De oudsten herinnerden zich nog de open haard onder *de schòdòw* met *de vuurplòt*, *de vuurtang*, *de vuurschup*, *de vuurköwl*, met *de hòd* = ophangketting en *de blòspéj* waarmee het sluimerende vuur nieuw leven werd ingeblazen. *De bròdjan* kon natuurlijk niet aan *de hòd* worden opgehangen. Ze zweefde op *et hangéjzer* boven het vuur. De muur achter de open haard was met beschilderde *teegels* versierd en op *de léjst* = schoorsteenmantel stond een hele reeks *bòrtjes* van Delfts blauw. Maar al deze dingen zijn in de loop der jaren voor het grootste deel als *awtheedes* aan *de Jót* = Jood verkocht. Tot *den doe:fpòt* en *de béddepan* toe. Zelf hebben we de open haard nooit meer gezien maar wel konden we een oudere boerin nog meerdere malen horen praten van *de érpel ooverhange* ipv. *de érpel ópsétte* zoals thans algemeen gebruikelijk is om te zeggen. Gekookt wordt op *de kachel*. Dit is nog maar zelden *en platteböws* = plattebuiskachel = kolomkachel met platte horizontale pijp op de schoorsteen aangesloten. In de keuken is het gewoonst *en koolefernöws*, voor de verwarming van de meer en meer gebruikte huiskamer dient steeds meer *enen haart* = haardkachel, gestookt met *koole* en sinds de intrede van *den ólliehaart* ook wel met *óllie* = huisbrandolie. Nadat enkele jaren geleden het dorp is aangesloten op een gasdistributienet, wordt ook wel gekookt op *en gasfernöws*. Van *gas* was voordien slechts sprake als men *en gasstél* had. Dat was dan aangesloten op *enen bóm* = kleine ijzeren tank met vloeibaar gas. *Stinkóllie* = petroleum is de brandstof voor het nu nog wel gebruikte *mesientje* = petroleumstel. In de kachel liggen *de koole* op *de rössel* = rooster. Met de *pook* = *ròðkeléjzer* wordt het *vuur ópcheròðkelt*. *De aase* = asresten vallen dan in *den azbak* ⁶⁵. Op *et sintelzeef* blijven *de sintels* achter evenals *de òðmels* = stukjes houtskool die vroeger, opnieuw gloeiend gemaakt, voor de verwarming dienden van *de pòrbòwt* = *stréjkbòwt* = *stréjkéjzer*. Daarvoor werd ook wel *en tèsje* = testje = gloeiend stukje *tòrf* gebruikt. Als vuurtest is de turf later door de gloeikrachtige *brekèt* = briket verdrongen.

Dat voor het open vuur de aanduiding haard in gebruik was, herinnerde zich niemand meer. Dat het woord bestaan heeft, blijkt nog duidelijk uit de uitdrukkingen *et hèrtkèrsel* = het veegsel dat op *ed blék* terecht komt wanneer *den höws* wordt *gekéért*, en *den hèrttrééjer* als spotnaam voor moeder de vrouw. Het bestanddeel haard betekent dan woonkeuken en in die zin wordt het ook vandaag nog wel, wat

dieper de Heikant in, gebruikt ⁶⁶. Nog geen mensenleeftijd geleden was de keukenvloer van *lie:m*. In onze jeugd zag men nog overal *de plevöwze* van rode of blauwe baksteen. *Den höws* moest toen niet alleen *gevéecht* = *gekéért* worden maar daarna ook *geströöjt* = met *wit saant* gestrooid zodat onder langs *de plint* en om de poten van tafel en kasten decoratieve figuurtjes ontstonden. Het zand hiervoor was opgeslagen in een kelderachtig hokje dat direct vanuit de keuken was te bereiken: *et saanthòk*. Het licht dat door de *ròdm* in de lage zijmuur *de achterkeuke* binnenvalt, is in vele gevallen niet overvloedig. Het interieur is sober, op het primitieve af. In het hart van het vertrek staat *de tòffel* waaromheen *de stuu:l*: harde, rechte keukenstoelen met *de zitteng* niet meer van *bie:ze* zoals vroeger maar van bv. *trieplèks*. De enige comfortabele stoel is in ouderwetse gezinnen *de leunstoel* van opa bij de kachel: een houten armstoel met hoge rugleuning, vroeger algemeen *de pròst* ⁶⁷ genoemd. De goedkopere uitvoering in *rie:t* heette *de rie:te stoel*. Grootvader sleet er zijn laatste dagen in en toen het open haardvuur nog brandde, hoefde hij voor het aansteken van zijn pijp uit een aan de schouw bengelend bosje droge spaantjes maar *en servieske* te trekken en dit in de vlammen te houden. Tegenwoordig hanteren de opa's *luussefèrre*. In huis is dat niet de enige modernisering. De dochters vinden vooral de laatste tijd in menige boerderij *de achterkeuke* niet meer zo ideaal om de lange winteravonden in door te brengen. In meer en meer gezinnen wordt de gerieflijker, beter verlichte *kaamer* (*de goej kaamer* = pronkkamer) voor de tijdspassing van de familie ontsloten. De mooie *meubels* erin worden vervangen door *medèrner* en vooral ook *hèndeger* = *gemèkkeleker* stukken. Men zit op den duur liever in *ene lööje stoel*, in *enen hèndege stoel* = fauteuil. Een volledig *ammublemènt* hebben we nog nergens zien staan maar vooral de meisjes weten heel goed wat *en bankstél* is. Naarmate er in de huidige gezinnen meer gelezen wordt, stijgt ook de behoefte aan iets burgerlijks als *en scheemerlamp*. Ook het slapen in *en bétstééj* achter *bétstééjdurkes* wordt meer en meer *óngezónt* gevonden. In oude boerderijen treft men zelfs nog wel een gróte ruimte waarin helemaal geen daglicht doordringt. Deze bevindt zich tussen gang, huiskamer, keuken en deel. Hierin was eenmaal het lichaam uitgebouwd van *den oove* die vanuit de keuken kon worden bediend. Verder bestond ze uit een opbergruimte voor vleeswaren en *alkoove* = donkere kamers. Aan deze onhygiënische toestanden is nu een eind gemaakt.

Boven de woonvertrekken ligt *de zólder*. Dit is *ene planke zólder* waarop vroeger het graan los werd gestort en die derhalve ook wel *de kórrezólder* werd genoemd. Hij is bereikbaar via *de zóldertrap*. Bij verbouwing wordt de graanzolder vaak de ruimte waar de nieuwe *slòp-*

kaamers komen, waarbij de muren hoger worden opgetrokken en *de zolderrömkes* hoge ramen worden. Op die kamers komen dan frisse *bédde* of *liddekante*. De modernst ingerichte slaapkamers hebben *wötterlèèjeng*. Dit is echter nog steeds een uitzondering. De jonge boerinnen streven evenwel in toenemende mate naar *en vaaste wastöffel* en, ergens in een verloren hoekje beneden, naar *enen does* met warm water dat geleverd wordt door *ene géjzer* of *enen böjler* ⁶⁸.

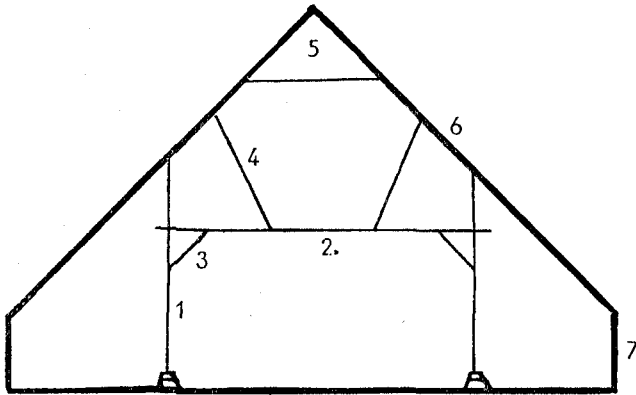

Fig. 2. Dakconstructie van de boerderij.

1 stijl, 2 balk, 3 schoor, 4 kruier, 5 hanenbalk, 6 oplegger, 7 zijmuur.

De eenvoudige, niet beter wetende boerin van vroeger had haar primitief hoofdkwartier in de achterkeuken. Door de open deur keek ze op de deel waar, vooraan, *de fernöwspöt* stond, aan de andere kant van de keukenmuur: een losse of ingemetselde voerketel boven een vuurrooster ⁶⁹. Het rookkanaal daarvan mondde uit in dezelfde *schörstie:n* als waarin de keukenkachel *roe:k* en *roe:t* afvoerde. De hooizolder boven de deel, *den balke*, is niet met planken dicht gelegd maar met losse balken. In het midden daarvan bevindt zich het *hòðk-chat*, het losgat waardoor het hooi in de zomer wordt omhoog gestoken en in de winter naar beneden geworpen. De naam is gevormd van het ww. *hòðke* = helpen bij het lossen. Op de hooizolder komt men via *de lie:r* die midden op de deel staat, met de bovenkant rustend tegen de randen van het losgat ⁷⁰.

Uit constructief standpunt bezien is *et achterhöws* interessanter dan *et furhöws* waar muren het bouwkundig zicht belemmeren. Het dak rust op twee rijen *stéjle* = houten pilaren. Daar tussenin ligt de deel. Vervolgens buiten de rechtse pilarenrij *de koestal* met de *koestalzólder* onder het scheve dak, buiten de linkse rij de stallen en hokken. De

koestal ligt met het oog op overstromingen soms wel een halve meter hoger dan de deel. De koeien staan met de koppen naar de dorsvloer gericht, met *beugels*, *kéttenge* of einden *tòw* vastgebonden aan rechtstandige palen: *de stalrie:pe* die boven aan de balk van de koestalzolder zijn bevestigd, beneden in gaatjes staan die hiervoor zijn uitgehakt in de opstaande rand van de voergeul = *de zul* die voor langs de koeien loopt. De plek waar de koeien staan of liggen is *de stant*. De deel, vandaag vaak van *semènt*, was vroeger toen nog met de vlegel werd gedorst van *lie:m* die daarvoor in de omgeving werd uitgegraven. Men maakte die smeugig door 'm te *tréje*: met de blote voeten te kneden. Ook werd er te dien einde wel een paard overheen gevoerd. Met *den délsléeger* = gesteelde plank sloeg men vervolgens de vers gelegde lemen vloer telkens weer aan tot er geen *sprung* = droogsprongen meer in voorkwamen.

De stijlen die uit de *floe.r* oprijzen staan niet rechtstreeks op de bodem. De voet van de stijl staat op *ene slóf* = eikenhouten plavuis die *ene pòr* = bakstenen sokkeltje afdekt. De stijl is *gediesselt* = met *enen diesel* uit een boomstam gekapt. De houtsoort is eiken, evenals bij *den balk* die twee tegenover elkaar staande stijlen zo hoog met elkaar horizontaal verbindt dat de binnenrijdende boer er met een voer hooi of stro nog net onderdoor kan. Zo'n eenheid van twee stijlen en een zware draagbalk is *en gebéjnt*. Omdat de stijlen uit de hand beslagen zijn, vindt men er de natuurlijjn van de boom in terug en omdat praktisch heel de hoeve op de gebinten rust, treft men die lichte golfbeweging verder ook in de muren en het dak. *Den balk* ligt met *de pin* = gespitst uiteinde in het bijpassende *gat* van de stijl. Hij draagt bovendien nog op *de schoor* = het steunbalkje dat, in de hoek die balk en stijl met elkaar maken, drukker en drager verbindt. De vloer van *den balke* = hooizolder, wordt gevormd door de *balk-houter* = zware rondhouten die van de ene draagbalk naar de andere liggen. Erover heen in dwarsrichting komt *et schulfhòwt*: dunner rondhout dat op zijn beurt weer wordt afgedekt door *hòrde* = sluitstukken van gevlochten twijgen. Behalve *den balke* en de oogst die er ligt opgeslagen torsen de stijlen ook nog *ed dak*, in die mate zelfs dat de muren eventueel gemist zouden kunnen worden. *De gòrdenge* = *wòrm-plòtte* verbinden ongeveer een meter boven de draagbalk de toppen van de diverse stijlen. Met elkaar vormen ze een ring halverwege het dak. Over deze platen komen *de ópléggers*: dennestammetjes die hoger rusten op de *nòlt* = nokspriet, lager op de zijmuren die zijn afgedekt met *de muurplòt*: een doorgezaagde dennestam die met de platte zijde rust op de laatste steenlaag. Als dakversterking dienen nog *de hònebalke* die betrekkelijk dicht onder de naald telkens twee tegenover elkaar liggende opleggers verbinden. *De kròöjers* zijn schuin

opstaande stutten die het dak ongeveer tussen *hòðnebalke* en *wòrm-plòðte* steunen en op hun beurt weer door de draagbalk geschraagd worden.

Een belangrijk bezwaar van deze constructie is dat de hooizolder te hoog komt te liggen. Vroeger was dat een kwaad waar geen kruid tegen gewassen was. Men kon het niveau niet verlagen want men moest met een voer graan of hooi binnen rijden om deze via het haakgat te kunnen lossen. Bovendien was toen de deel nog een echte dorsvloer en de mannen met de vlegel konden niet vooruit onder een lage zoldering omdat ze armslag nodig hadden. Tegenwoordig kan men echter *den balke lòðte zakke*. Dan legt men de vloer van de hooizolder niet meer op de zware draagbalken maar men hangt ze eronder zodat aanzienlijk aan bergruimte wordt gewonnen. Wel kan dan niet meer met de vracht over de deel naar het haakgat gereden worden maar dat bezwaar wordt opgevangen door *en dakkappèl* = losvenster buiten in het dak.

De dakbedekking wordt aangebracht over *de panlatte* die op de opleggers zitten vastgespijkerd. De panlatten waren vroeger niet keurig vierkant bezaagd maar rond van boven. Het waren *wòðnlatte*, door-midden gezaagde dennetakken. De ronde bovenkant moest er voor zorgen dat *den dékker* bij het vastsjorren van *et rie.t* de bindtwijg niet brak. Van bovenaf gerekend is de eerste lat *de kroe.nlat*. De riet-dekker begint zijn werk met een doorzichtig dun laagje riet over heel het dakvlak aan te brengen: *et sprèjrie.t*. Daarover komt het gewone dekriet dat van tevoren is *geschuu:ft*: van slechte halmen en bladeren ontdaan en op rechte bossen geschoven van ongeveer een meter lengte. Dit *schuu:ve* is niet het werk van *den dékker* maar van *den hèlper* die de *schuu:fk*es = bosjes geschoofd riet maakt en op het dak brengt. Bij het aanbrengen van *en gedrivve dak* begint de dekker onderaan. Over de laagste lat spreidt hij het eerste schoofje tot op de vereiste dikte uit. Het wordt vervolgens vastgeklemd met *en dékchéért* = dikke twijg of gaarde die, ongeveer in het midden horizontaal over de halmen gelegd, met *enen dékwis* = dunne bindtwijg aan de onderliggende lat wordt vastgesnoerd. De volgende schoof komt over de tweede lat zodanig dat de benedenste helft de bovenste helft van de eerst aangebrachte schoof bedekt. Ook de gaarde gaat nog telkens onder de nieuw opgebrachte schoof schuil. Dat deel van de rietbos dat onder de gaarde uitsteekt vormt *de sléjtlòðch* omdat het 't materiaal bevat dat niet meer door een volgende *lòðch* wordt bedekt. Alleen dat deel van de schoven is dus aan weersinvloeden bloot gesteld. Een dak is versleten als de gaarden weer zichtbaar worden. De laatste en hoogste laag riet vormt *de vòrstlòðch* die door de *vòrstpanne* wordt afgedekt. *De vòrst* is dat deel van het bovenste dakgedeelte dat van buiten af

zichtbaar is. Van binnen uit is *et nõk* zichtbaar. Bij het aanbrengen van *en gedrivve dak* wordt veel materiaal gebruikt op een klein oppervlak. Het riet of eventueel ook *et wèjtestròj* brengt men dan met *den tòm* naar boven op. *Dréjve* is het met *de dèkspòdn* schuin naar boven kloppen van riet en stro. Krijgt de dekker er met dit apparaat de glooiing niet gaaf genoeg in, dan kan hij met *ed dèkmés* nog het een en ander bijwerken. Vooral op schuren en bijgebouwen wordt wel een zgn. *pladdak* gelegd: dit vraagt weinig materiaal dat bovendien minder kostbaar hoeft te zijn. Vaak wordt hiervoor *ròggestròj* gebruikt dat dan met de top naar beneden wordt vastgebonden. Het gedreven dak is pas een goede eeuw in gebruik. Omstreeks 1850 is deze methode van rietdekken eerst toegepast. Ze gaf de dekker de gelegenheid *ene zónk* = inzinking in het dak of *enen bult* weg te werken. Wat het rijmpje deed ontstaan: riet- of strodekkershand dekt timmermans schand ⁷¹! Meestal wordt niet het gehele dak met riet gedekt. De benedenste helft, ongeveer van wormplaat tot muurplaat, wordt veel met *panne* gedicht.

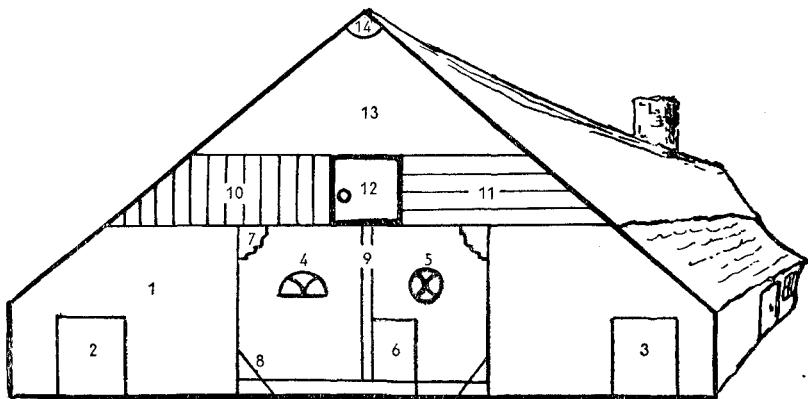

Fig. 3. De achterzijde van de boerderij.

1 achtermuur, 2 paardenstal deur, 3 koestal deur, 4 halvemaan, 5 rondoog, 6 achterdeurdeurtje, 7 vulling, 8 schoor, 9 pelker, 10 staande planken, 11 gepotdekselde planken, 12 vagevenster, 13 schildje, 14 uilengat.

Vroeger waren dit vooral *mölderpanne* die zelden goed op elkaar aansloten. Daarom legde men tussen pan en panlat *póppe* = stroproppen die *trék* = tocht moesten voorkomen. De onderste rand van het dak waaraan in de winter *de éjspinne* hangen, is *de eus*. De driehoekige dakgedeelten boven de voor- en achtergevel zijn *de schiltjes*. Aan de achterzijde zit boven in het schildje *et öwlegat*.

De muurre, thans dragers van de gehele bovenbouw van de hoeve, hebben bij de oude boerderij zo goed als geen constructieve waarde. Dit blijkt het duidelijkst bij heel oude gebouwen. Daarin zitten, vooral

achter, dikwijls geen muren maar *waande*: vakken van vlechtwerk dat winddicht is gemaakt met een mengsel van *lie:m* en *koestrónt*. De bakstenen muren zijn echter al zeer oud. In enkele antieke gevallen treft men in die muren tussen de *stie:n* nog wel eikenhouten balken aan. *Zónstie:n* zijn de oudste, nl. nog in de openlucht gebakken. Ook slechts bij afbraak van oude hoeven treft men *de éjselsténtjes* nog aan die zeer smal zijn en dun. Eveneens tot de oude stenen behoren *de mòppe* = zware plumpe stenen. *Mètselt* men tegenwoordig normaal met een mengsel van *kalk*, *zaant* en *semènt* dat als *speesie* door *den uupperman* voor *de mètselaar* wordt aangedragen, ouderen herinneren zich nog hoe er gemetseld werd met *ròggeméél* of *zwaaluwwekalk* = modder. *Halfsténs*, *sténs*, *ie.nsténs* *twie:sténs* etc. zijn vaktermen die ook de boer kent. Tot ongeveer een meter boven de grondslag zijn de muren voorzien van *en plint*, dwz. bestreken met een laag *semènt* die is afgedekt met een laagje *téér* × *tar* = teer. In het woonhuis zijn de muren aan de binnenkant helemaal *afchesméért* = met cement bestreken. *Witte* is de muur met kalkwater bestrijken. De *gebluste kalk* die daartoe nodig is, werd vroeger algemeen uit *de kalkput* gehaald die ergens op het erf lag uitgegraven. Tegenwoordig is het heel gewoon een muur te *behang* met *behang*.

Den achtergevel wordt geheel beheerst door het grote zware vlak van *de achterdurre* die niet rechtstreeks aan de muur zijn opgehangen maar aan twee zware opstaande eikenhouten balken: *de stéjle* die in de bencdenhocken gesteund worden door twee *schoore*, in de bovenhoeken door twee *vullenge* = versierde schoren. Over de hele breedte ligt onder in de deur op de bodem *de liggenden balk* die voor het binnenrijden wordt weggenomen. Het vierkant waarin de deur is aangebracht noemt men *ed durgebónt* = deurlijst die wordt gehalveerd door *de pèlker* = opstaande paal die kan worden uitgenomen en waartegen de beide vleugels van de dubbele deur gesloten worden. Deze draaien aan *gehénge* = scharnieren die om *döjme* geschoven zitten, om draaipinnen waarvan de bovenste een spitse, de onderste een stompe kop heeft. De een is *den appel*, de ander *de péér* ⁷². De gaande en komende man stapt door een kleiner deurtje in de rechtervleugel in en uit. De raampjes hebben de vorm van een hele of van een halve cirkel, het zijn *rónde oe:ge* of *halve mòðne*. Boven de inrijdeuren is bij heel oude huizen de gevel niet van steen maar van planken die rechtstandig zijn aangebracht ofwel overnaads horizontaal = *gepòd-dékselt*. Dit houten deel van de gevel helt in een enkel geval naar voren. Hierin bevindt zich in het midden vlak boven de inrijdeuren *et faagevénster* ⁷³, ook wel *hòjvénster* genoemd, waardoor van buiten af hooi en stro op *den balke* kan worden gestoken. Het is echter verre van praktisch aangebracht, nl. te ver van het centrum van de hooi-

zolder. Dat bij zeer lage achtergevels de inrijdeuren niet in de muur zijn aangebracht zagen we al. De toegang is dan zo diep in het dak uitgesneden als nodig is om een volgeladen wagen binnen te kunnen rijden.

Om de boerderij liggen dikwijls nog de nodige bijgebouwtjes zoals *de schuur*, *et bakhöws* met *den oove*, *de vèrkeshòkke* en *et kieppehòk*. De kippen zaten vroeger echter in de boerderij zelf, nl. op *et fééke*: een met gòds of *latte* afgeschoten hoekje op de koestalzolder. Door een gat in de buitenmuur konden de hoenders dan via *et kieppelérke* in en uit ⁷⁴.

De constructie van *de schuur* komt overeen met die van het achterhuis van een gewone boerderij. Er zijn echter geen stallen in en ook *den balke* ontbreekt. Tussen *de gebéjntes* wordt het hooi direct van de bodem af opgetast. Ieder vak tussen twee gebinten in is *ene laast* ⁷⁵. Voor langs *de laatste* is een brede deel open gelaten: *de schuurdéél* waarover men de vrachten binnenrijdt in de zomer en waarop men de oogst in de winter dorst. Ook vindt hierop een gedeelte van het rollend materieel stallingruimte. Voor de rest moet men dat zoeken in *de karschuur*, vaak niet meer dan *en avdak* dat tegen de schuur is aangebouwd. Dát van de oogst wat niet in huis of schuur kan worden onder gebracht, wordt ofwel *òn de méjt chezét* of *gelòst in den bèèrch*: in een overkapte tas. *De kap* hiervan steunt op een of meer *roeije* en men spreekt dus van bv. *ene vierroejjegen bèèrch*. *De parrepluu* is een berg met slechts een roede.

De hooi- of graantas vindt men op *et èèrf*, een woord dat slechts zelden gebruikt wordt. De Lage Maaskant spreekt van *de wèèrf*, de Heikant van *de misse* ⁷⁶. Voor Zeeland vermeldt Brabantius voor het begrip huis-plus-schuur nog de term *neré* ⁷⁷. Dat in Huisseling het woord *èèrf* zo weinig wordt gebruikt, komt misschien omdat de boer maar zelden het héle terrein om zijn hoeve op het oog heeft. Hij verdeelt het erf in stukken. Met *veurendeur* bedoelt hij het stuk erf bij de voordeur, met *aachtrendurre* dat bij de achterdeuren. *Bezééjen et höws* slaat op de ruimte langs de zijmuren. Daar ligt meestal ook *de missie* = mesthoop ⁷⁸ die aansluit op *de koestaldurre*, en vaak *de zoejput* in zijn onmiddellijke nabijheid heeft. *Zoej* = gier. Op het erf moet men ook *den érpelköwl* en *de mangelköwl* zoeken alsook *de hòwtméjt* = tas brandhout, al is die tegenwoordig niet meer zo groot omdat de boer niet meer zelf bakt en ook de boerin maar weinig hout meer stookt.

Hiermee is onze schets van de gemiddelde Huisselingse boerderij voltooid. We hebben het type beschreven en dit houdt in dat we niet gelet hebben op individuele verschillen. Zo is het natuurlijk heel goed mogelijk dat in de ene boerderij de koestal links van de deel ligt en

niet rechts. Ook de onderlinge ligging van de woonvertrekken kan in een of ander geval wel afwijken want één grondplan kan natuurlijk aanleiding geven tot véle variaties. Een belangrijke ontwikkeling van dit plan menen we echter nog apart te moeten vermelden, omdat het resultaat een boerderij is die opvallend verschilt van de zojuist beschreven soort en die bovendien zo vaak voorkomt dat de streek erdoor getekend wordt. We bedoelen *et krukhöws*. Daarvan zijn twee uitvoeringen: *et hie:l* en *et half krukhöws*. Beide stemmen wat het bedrijfsgedeelte aangaat geheel met het gewone type overeen. Het is alleen het woonhuis dat het normale bestek te buiten gaat. Dit ligt nl. niet meer binnen de twee zijmuren. Voor de rest is de onderlinge verhouding van de woonvertrekken wel hetzelfde gebleven. Deze zijn alleen wat royaler uitgebouwd en er is een reusachtige pronkkamer aan toegevoegd. De bewoners zijn voor zichzelf meer eisen gaan stellen, met het gevolg dat de oorspronkelijke huisbreedte van 13 meter voor het voorhuis niet voldoende meer was en een uitbouw ontstond, naar links of naar rechts zoals bij *et half krukhöws*, of naar beide zijden zoals bij *et hie:l krukhöws*. Daarbij kwam het voorhuis onder een eigen dak te liggen waarvan de nok loodrecht staat op de nok van het achterhuis. Een krukhuus is een hoeve die vanuit de lucht gezien een T-vorm heeft: een lange as met een dwarsstuk. Dat dwarsstuk heet *de kruk*. Zo'n kruk vindt men bv. ook als handvat boven aan een schoppesteel. De uitwendige vorm van dit soort boerderijen is min of meer in strijd met de innerlijke werkelijkheid. Van buiten af immers wordt de indruk gewekt alsof de woonruimte niets met het bedrijfsgedeelte van doen heeft. In feite vormen ook hier voor en achter één geheel. In de uitbouwen zijn slechts slaapruiden en representatieve vertrekken ondergebracht die met het alledagsleven weinig te maken hebben. Namen hebben de boerderijen hier over het algemeen niet. Waarschijnlijk is de *Gaanzenheuvel* van herkomst een veldnaam en *de Zwòdn* is de naam van een boerderij die vroeger tevens herberg is geweest.

DE TUIN

Bij de hoeve hoort eigenlijk ook *den hòf*, de tuin met *gruuntes* en *bloemme*. *Heuve* wil zeggen: in het voorjaar de zaadbedden aanleggen. Dat aan dit 'kleinbedrijf' toch de nodige aandacht wordt besteed moge blijken uit de oude voorschriften. *Wie bònne wil ééte mach Markes nie fergééte*, dwz. dat de bonen voor 25 april geplant dienen te zijn. Met *den andie.vie* hoeft men nooit haast te maken: *andie.vie mach te mèèj nie sien!* De zgn. *kröwzandie.vie* wordt op een van de *kröwzdaach* (kruisdagen) gezaaid, en die vallen vroeg of laat alnaargelang het een

vroege of een late Pasen is. Te vroeg gezaaide andijvie gaat *schie.te* = bloemen en vervolgens zaad vormen waardoor de planten ongeschikt worden voor de consumptie. Welke de zaaidatum ook is: steeds dient gezaaid met *zöøjewéjnt*, behalve op Goede Vrijdag. Dan is alle wind goed. Voor ieder seizoen zijn er speciale groenten. Belangrijk zijn: *bònne*, o.a. *staakbònne* en *labbònne* = tuinbonen die gemakkelijk *verhimmelzòdje* = ten ondergaan aan *et himmelzòdt* = zwarte luis. Verder nog *kòlle* (*roe:ij kòlle* waar *roe:ij moes* van gemaakt wordt en *seföjkekòlle*), *boerremoes* (boerenkool), *keele* (raapsteeltjes), *wòrtele*, *slòdij* (*mòlslòdij* = veldsla), *jöwn*, *prééj*, *spendòzie*, *sèlдерie*, *kèllever* (kervel). Van de geneeskrachtige *krööje* noemen we: *pééperwòrtel* (mierikswortel), *zèlf* (*salvia*, salie), *vuurkröwt* (*helleborus viridis*), *èlst* (alsem, absint) en op een muurtje of op de pannen van het dak *den höwsloe:k* (huislook) ⁷⁹.

We beëindigen dan dit hoofdstuk met een aantal namen van *bloemme* die zo menig boerenerf een fleurig aanzien geven: *krèèlekes* (druifjes), *knillesroe:ze* (pioenen), *lievvermènnenes* (duizendschonen), *kröwt-naagels* (seringen), *pòslillies* (narcissen), *spikkelillies* (tijgerlelies), *wittelillies* (witte lelies), *fieggelie.re* (violieren), *muurbloemme*, *pétter-tunnekes* (primula's). Om het geheel echter niet schoner voor te stellen dan het in werkelijkheid is, noemen we hierbij tevens een aantal onkruiden die welig plegen te tieren in de tuin, en op en om het erf: *kröwswòrtele* (kruiskruid), *értchalle* = *kéttengpòlle* (paardebloem waarvan de vaak platliggende blaren gemakkelijk bedolven raken onder de aarde die door een wroetende *mòl* wordt opgeworpen. Het aldus geel geworden blad werd vroeger wel in het veld geoogst als *mòlslòdij*), *ribbelenblat* = *weegentrij* (grote weegbree), *hónstóng* (smalle weegbree), *klééf* (kleefkruid), *vingerhuutje* (grasklokje), *krèèjejöwn* (knoflook), *hónskralle* (zwarte nachtschade), *zwartwòrtel* (smeerwortel), *duuvvels-mélk* (kroontjeskruid), *hòdneklótjes* (speenkruid), *krèèjevoe.t* = *hénnevoe.t* (kruipende boterbloem), *mie.r* (muur), *milt* (melde), *rits* (perzikkruid), *drèèj* (heggeduizendknoop), *réng* (akkerwinde), *pispötjes* (hagewinde), *wilden boekkent* (zwaluw tong) *roe:je mie.r* (guichelheil), *wilde wik* (vogelwikke), *kròch* (ringelwikke), *mèèjzuuntje* (madeliefje), *wòrtelzòdt* (peen), *pazzenakkerstrung* (pastinaken), *wilde flie.r* (zevenblad), *blòdwmòdnzòdt* (papaver), *klaproe:s* (klapros), *gaapertjes* (leeuwenbek), *slòdter* (kleine ratelaar), *möwzegarst* (kruipertje), *pöön* (kweekgras), *gòwdzbloem* (gele ganzebloem), *déjsel* (distel), *zeudéssel* = *zööjdéssel* (melkdistel), *klèsse* (kleine klissen) *hòdzegèrf* (duizendblad), *paddekröwt* (stinkende kamille), *kemille* (kamille), *joodenbaart* (varkensgras), *hérrek* (herik), *schóm* (windhalm), *béssemkes* (veldkruidkers), *sleutelbloem* met als veel oudere variant *kikfòrsebloem* (veldkers), *bóttterbloem*, *lie:kestrung* (veldzuringplanten).

VEE EN VELD

Onder deze benaming vatten we in dit hoofdstuk alles samen wat rechtstreeks te maken heeft met de praktijk van het boerenbedrijf: werktuigen en *gerétschap*, het rund en de werkzaamheden van het weidebedrijf, het paard en de termen van de akkerbouw, en de kleinere dieren die juist zo talrijk zijn op het gemengde bedrijf.

HET KLEIN GERIEF

Heel de apparatuur waarmee de boer zijn vak uitoefent, wordt aangeduid met het collectief: *den inventaares*. Men rept echter ook wel van *den inspan*. Een algemene aanduiding voor gerief is verder nog *et chrèèj*. Ze is wat ruimer en vager, evenals de term *spulle* die bekend is uit het rijmpje *spulle mi schroe.ve den boe.r bedroe.ve* = gereedschap moet eenvoudig zijn anders heeft men er maar ongemak van. Wat het geweer voor de soldaat is, is *de schup* voor de boer. Hij kan er mee *dubbe* = spitten zonder voor, en *spòdje* = spitten met een voor. *Schuppe* wil zeggen *en schup* = een schop, een trap geven. De schop wordt ook wel aangeduid als *de spòdjschup*. Daar kan men verder nog mee *graave*, echter niet *schéppe*. Daarvoor neemt men *de schoep*, die klein en van ijzer, dient voor de verwerking van mest, groot en van hout, voor het scheppen van los gestort graan. Midden over het *blat* van de eerste loopt een bolle rug die aan de ronde buitenkant als een gleuf zichtbaar is. Daarom heet ze ook wel *en bats*, welk woord tevens *derrière* betekent. *De vörk* treft men op tafel aan of in een fiets of in een tak van een boom. Een hooivork is *en gaavel*. Men onderscheidt *de korte gaavel* van *de lang gaavel* = *de hòjgaavel*. Beide hebben slechts twee *taant* maar *de steel* van het ene instrument is kort, die van het ander lang. Bij het dorsen werd vroeger los stro verwerkt met *de schutchaavel* die uitzonderlijk groot was en geheel van hout. Ook thans neemt men nog wel het vlees van de zoldering met de *spèkchaavel*. Deze heeft twee tanden die echter niet uitlopen in punten, maar in halve cirkeltjes waarin de houten spijl die het vlees draagt kan rusten. Een vork met meer dan twee tanden is *ene riek*. Onderscheiden worden *enen drie-tènder*, *ene viertènder* en *ene véjftènder*.

Een drietander die *hòks* = haaks gebogen is en dient om mest mee van een wagen te trekken, is *ene misthòdk*. *Den érpelriek* is een zeer grote riek met vele diep gebogen tanden die aan het einde niet gepunt zijn maar van bolletjes voorzien. Hij wordt gebruikt voor het scheppen van losse aardappelen en bieten. Op een klein schopje dat een scherpe hoek vormt met de steel lijkt *de hak*. Men *hakt* er het onkruid mee en aardt er de aardappelen mee aan. Een zwaardere, bredere uitvoering is *de vlachhak*, ouder nog: *de krapsèssie* waarmee *vlagge* = plaggen gehakt worden ¹. *De schoeffel* is een nog kleiner schopje dat echter naar voren staat gebogen. Het inheemse woord voor hark is *griessel*. Bij de hooibouw gebruikt men *en réff*, om mee te *réjve* = *scharre*. Met *ene leepel* zal men *de pappòt öwtscharre*. De reuzehark die tussen de laatste twee oorlogen in gebruik was en die met de hand over het hooiveld getrokken werd, noemde men *de hòjhark*. Hiermee is tevens een voorbeeld geleverd hoe men soms met het instrument de naam importeert. De nog grotere hooihark die door het paard getrokken wordt, is *et scharmesien*. Wanneer men met dit apparaat ook nog de zwaden kan keren en het hooi aan heuvels leggen, spreekt men van *et hòjmesien*. Van *de béssems* wordt *den hèjèbéssem* of *den bërkenbéssem* achter gebruikt, vooral *um de déél te kéere*. De boerin gebruikt vóór om te *véege* = *kéere* behalve de gewone kamerbezem = *de vééger* nog wel *den bamboe* = bamboeveger. *Schrobbe* doet ze met *ene løjwaage*. Bij *ed blék* hoort *et stoffèerke* ². Geslagen wordt met *enen hammer* op *spéjkers* = *naagels*, met *ene klöwthammer* op kluiten, met *ene staakhammer* op staken en palen om deze zodoende in de grond te drijven. Dubbelgesteeld is *de néptang*, *de schie:r*, *de héchschie:r*, *de schòdpe-schie:r*. *De spòòn* is eigenlijk slechts een zware houtschilfer. Verder komt deze benaming ieder gesteeld houten schepje toe: *dékspòòn*, *bótterspòòn*; *de mistspòòn* is een spits toelopend ijzeren schopje waarmee men bij het verladen van mest de mesthoop in mootjes steekt. Hetzelfde instrument wordt als *hòjspòòn* gebruikt wanneer men hooi van de hooimijt haalt. Heeft men slechts *en èlverke* = kleine armvol hooi nodig, dan wordt dit uit de mijt getrokken met *enen hòjplukker*: een kortgesteelde ijzeren pin met weerhaken. Een kleine bijl is *en béjl*, een grote *en aks*. Een hakmes waarmee hout gekapt wordt, is *en hie.p.* Om de bast van een spar te halen gebruikt men *en blékmés*. Doorntakken hakt men met *en dórremés*, waterplanten maait men met *en vééchmés*. Een bos stro wordt doormidden gesneden met *en stròj-més*: een meterlang breed mes met aan beide einden een handvat, links een kort steeltje, rechts een cirkelvormige greep. Hierbij hoort *de stròjzezel*: een breed en dik maar vrij kort baddinkje met vooraan twee naar links en rechts schuin opstaande paaltjes waartussen de bos bij *et stròjsnééje* wordt vastgeklemd met de knie. In *de schèèj* =

lange smalle zak buiten op een van de broekspijpen droeg de boer vroeger *et mès*. Tegenwoordig is dit wat kleiner en hij draagt het los in de zak want het kan worden dicht geknipt, het is nl. *en knie.p.* Een groot zakmes wordt wel *en pluu.t* genoemd. In de keuken wordt behalve *en bròmés* ook *en érpelschélvéske* gebruikt. Op de deel stond *de snééjbak*, een lange smalle bak op vier poten om voor het vee hakvruchten in te snijden. In sommige gevallen lag deze bak gewoon op de grond en men sprak dan van *ene kniebak*. Zo'n snijbak, maar dan in het klein, vindt men wel op de keukentafel: *ed broe:mesientje* en *et spèkmesientje* om roggebrood en spek mee te snijden. Een heel

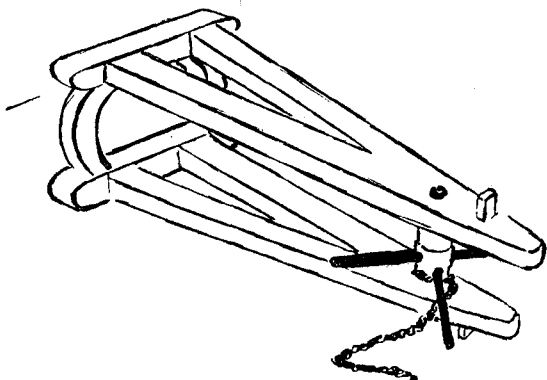

Fig. 4. Het kalfmachien.

grote snijbak op de deel was in vervlogen dagen *et hèkselmesien* waar stro in gesnipperd werd. Het is inmiddels verdwenen maar *de mangelmeule* = *et mangelmesien* waarin de voederbieten worden fijn gehakt, staat er nog. Wie verwacht dat *en mesien* te allen tijde een ingewikkeld mechanisme is, vergist zich. Er hoeft heus niet altijd meer vernuft aan te pas gekomen te zijn dan aan de eerste de beste *meule*. We hebben al gezien dat deze woorden wel door elkaar worden gebruikt: *mangelmesien* = *mangelmeule*. Veelal is een petieterig zwengeltje meer dan voldoende om van een machine te reppen. Aan het tafelblad wordt *ed bònnesmesientje* vastgeschroefd als de boerin met *den inmaak* bezig is, *et wòrstmesientje* als *de slacht* aan kant moet. Zodra de koffie pruttelt op *et mesientje* doet hij dit op een onnozel petroleumvergasertje. Als het bietenzaad met *en pitmesientje* wordt uigezaaid is daar weinig automatisch' aan: de boer loopt er zich achter in het zweet te duwen. Van *et schoeffelmesientje* valt hetzelfde te zeggen: het is een dubbele schoffel op een eenwielig wagentje dat bij gebruik

de nodige handkracht vergt. Het inmiddels niet meer gebezigde *kalfmesien* is slechts een houten frame met een opwind-as en een zwengel waarmee de boer in primitiever tijden de kalvende koe in uiterste nood par force probeerde te 'verlossen'. Waarlijk vernuftig is misschien *et hòd̄rmesientje* = tondeuse. Of in het groot: *ed dòrsmesien*. De eerste uitvoering die nog met de hand gedraaid moest worden, heette *enen dòrsmesle*. De *kafmeule*, later met zeven uitgerust en *wanmeule* genoemd, hoorde erbij. In *den drankmeule* draait de boer gekookte aardappelen tot puree voor de varkens. In *de kèrmeule* zwoegde eens de hond, in *de ròsmeule* het paard voor het edele produkt dat boter heet.

Van de vele gebruiksvoorwerpen in een boerderij aanwezig (Lorez heeft indertijd uitgerekend dat in zijn Zwitsers onderzoeksgebied 'in einem Bauernhause nahezu 1000 Geräte liegen'³) namen vroeger de meetmiddelen een belangrijker plaats in dan thans nog het geval is. Nu wordt vrijwel alles gemeten wat het gewicht betreft met *de baskuul*. De verzameling *gewichstie:n* die erbij hoort, vormt *et chewicht*. Grote hoeveelheden worden buitenshuis gewogen op *de wéégbruch* waarop men de vracht mèt paard en wagen *wéége* kan. Voor vloeistoffen heeft men genoeg aan *ene lietter* of zelfs *enen halve lietter* omdat de melk op de fabriek terechtkomt waar de hoeveelheden door de afnemer worden vastgesteld. Vroeger zeiden de boeren echter *mòd̄t hélt stòd̄t* en wogen en maten zelf en waren daarbij *sekuu.r*, al zullen de middelen niet steeds geijkt zijn geweest. Geringe hoeveelheden *woegge ze*, zoals dat nu nog gebeurt, op *de wééchsòd̄l*. Tot in deze eeuw is bij grotere lasten echter nog gewogen met *de punder* = unster⁴ die in twee uitvoeringen voorkwam. Een houten met ingelegde koperen cijfers voor kleinere hoeveelheden, een ijzeren met ingekerfde cijfers voor grotere. Wordt vandaag bijna alles *gewooge* (men denke bv. aan het wegen van de melk op de fabriek) vroeger legde men zich meer toe op het *mééte*. Zo werden toen het graan en de aardappelen gemeten. De verzameling inhoudsmaten was dan ook veel en veel groter dan tegenwoordig. Men beschikte over *en mut* = 100 liter, *en half mut* = 50 liter, *en kwartmut* = 25 liter, *en schéépel* = $\frac{1}{3}$ mud, *en vòd̄t* = $\frac{1}{6}$ mud. Deze maten waren van hout of ijzer. Bovenin zat *en bruch* = horizontaal balkje waarlangs men met een stukje hout het teveel *afstreek*: er werd gekocht en verkocht *mi gestreeke mòd̄t*. Het was echter de gewoonte nooit helemaal af te strijken. Aan de rand liet men een hoopje zitten. Deed men dit niet, dan gooide men er uit de grote hoop weer *en hèffelke* = handjevol bovenop. Bij de verkoop van stukgoederen werd het gewenste aantal uitgeteld maar men gaf bij minder waardevolle voorwerpen *ene gaast* = hoeveelheid van vier stuks meer. Op *de érpelvòd̄t* zat geen brug omdat aardappelen er zich nu eenmaal niet toe lenen om te worden afgestreeken. Hetzelfde gold

van de *schéépelse maant*. Deze maten werden tot boven de rand gevuld: men *zette der ene kòp boovenóp*. Vooral bij het uitmeten van aard-appelen kwam de *kòp* ook voor als zelfstandige maat. Het was dan een mandje van een liter. Men had er ook van twee en vijf liter: *de twee:kòp* en *de véjfkòp*. Alle aardappelmaten hadden dit met elkaar gemeen dat ze gevlochten waren uit *wisse* = wilgetwijgen. Ook voor natte waren had men diverse maten. *De kan* was een liter. Men haalde er bv. *natte gést* in bij de bierbrouwer in Ravenstein. Het kleinste maatje dat zich de zegslieden herinnerden was *et môtje* waar ongeveer drie *bòrrrels* ingingen. *De tón* was een gevaarte dat ongeveer 100 liter bevatte. Zo'n ton was *de biertón* op *de bierstélleng* in de kelder. Er zaten drie gaten in: *ed bómgat* voor het vullen, een tweede gat voor *de krònn* en een derde dat *et swikchat* was en waaruit enkele halmen roggenstro naar buiten staken. Niet overal was de bierton evengroot. Sommigen hadden *en halve tón* op de stelling liggen, anderen *en kèèj-neke* = $\frac{1}{4}$ ton ⁵ of zelfs maar *en achje* = $\frac{1}{8}$ ton. Afgetapt bedierf *ed bie.r* in *en flès* wanneer niet een beetje suiker en *ene pit kórre* = graankorreltje werd toegevoegd. Die fles was soms *en bierkrachje* = bierkarafje van een liter. Het *jeneeverkrachje* mat slechts een halve liter.

Van boven genoemde inhoudsmaten gold het mud op den duur ook wel als gewichtsmaat. Voor tarwe rekende men 160 pond, voor rogge 150, 140 voor aardappelen, 130 voor gerst en 100 voor zware haver. Van lichte haver ging er maar 70 pond in een mud.

Dé lengtemaat is op het ogenblik *de meeter*, onderverdeeld in *sèntiemeeters* en *deesiemeeters*. Vroeger werkte men meer *óp et hélleg oe:ch*: men *schatte*. Wilde men de lengte van een stuk land kennen, dan ging men het *aftrééje* waarbij iedere *trij* = *stap* voor *ene meeter* gold. Zo meet men land ook vandaag nog wel. Het wegen uit de hand staat bekend als *kwikke*. Als lengtematen hebben *de èl* en *et fèrrel* afgedaan. En sinds de oude keukenvloer is opgebroken en voor een *greniette* vervangen, heeft men daarin ook niet meer die maateenheid voorhanden: drie plavuizen immers waren steevast 68 cm lang. Dat de el nog niet zolang uit de mode is, blijkt uit de benaming *èllewòdr* voor textiel van sommige oudere vrouwen. Gangbare natuurmaten zijn nog *den dòjm* (2½ cm) en de iets kleinere *vinger*. Meer bij wijze van voorlopige controle geldt *de vòjgem*. Vooral de zadelmaker placht er mee te meten en vandaar natuurlijk het gezegde dat hij een vrouw moest trouwen met korte armen! Van de andere natuurmaten hebben de jongeren meestal niet eens meer gehoord. Het zijn *de span* = gespannen hand en *de palm*. Heikantse boeren die vroeger in Huisseling ossen kwamen kopen, maten de schofthoogte met een touwtje dat met een lusje onder aan het achterhoefje werd gehaakt. Evencens met een touwtje mat men de omvang van het mestkalf. Het koord

werd dan vlak achter de schoft om het middel gespannen en daarna vuist voor vuist uitgepalmd. Een kalf van veertien palmen was rijp voor de slager ⁶.

De oppervlakte meet het jongere geslacht meer en meer met aren en hectaren. Het oude systeem is echter nog steeds hét stelsel. Wat niet zozeer hoeft te verwonderen. Een perceel dat eeuwen geleden veertien hond mat, meet dat nu nog. En het heet nog steeds *De Vértien Hónt*. Aan het hardnekkig voortbestaan van de oude landmaten dwars tegen het moderne tientallig stelsel in, zal vermoedelijk zeer snel een einde gemaakt worden met de ruilverkaveling die op handen is ⁷. Vele van de oude perceelsindelingen zullen daarbij verloren gaan. De nieuwe kavels worden door de landmeter opgemeten en geen boer zal zich het rekensommetje getroosten om de hectaren weer in honden om te zetten. De beste levenskansen heeft nog *den buunder* omdat deze precies 100 are groot is. Verder is *de roej 1, et fòtsel (< vat) 7, den hónt 14 en de mèèrge 84 are* ⁸.

Oude muntnamen zijn *ene féteger = 50, enen dòlder = 30, ene schilleng = 6, ene stoe:ter = 2½ stuiver*. De laatste werd ook wel *dòrdalve støjver* genoemd. Tegenwoordig heet dit muntstuk *ene flap-sènt*. Een heel oude boer praat in dit geval ook nog wel van *en vier-dójtstuk*. Enkele namen van deze tijd zijn *sènt, støjver, dubbeltje, kwartje, tientje*. Het woord *pènneng* wordt nog gebruikt in de uitdrukking *óp te pènneng zéjn*. Tot voor kort bedongen Heikantse knechten *den huurpènneng = goospenning*.

Uitdrukkingen die maat aangeven zijn tenslotte nog: *stik wa = heel wat, enen dél (een deel) = een boel, en hél dél = een heleboel, veul × vól = veel, en bietje = beetje, ene kwak = onbepaalde hoeveelheid, éfkes = eventjes, en tétje = en wélleke = en lutske = en stótje = gedurende een korte wijl of tijd, schienwit = helemaal wit, kòrt (of kòòl) kepòt = helemaal stuk, klòòr broe:t = alleen maar roggebroom, klòòr loe:ter zaant = alleen maar zand, ròtfèt = erg vet, schòn óp = prachtig opgegeten. Van duk = dikwijls komen nog een vergrotende en overtreffende trap voor: dukker, dukst. Het woord voor geheel luidt òlleng, gespeld in de archieven als aling. Op de vraag hoe vaak kan worden geantwoord met: *den òllengen téjt = voortdurend, den halven téjt = in de helft van de gevallen, den duksten téjt = meestal, alle kèrres = alle keren, al zen lééve (al zijn leven) = voortdurend, aat = altijd, alle hónschezèjk = zeer dikwijls, sómwéjle = soms, ójt = ooit, nòjt = nooit, éns = eenmaal, genéns = niet één keer, nooit. Hoe iets is, blijkt uit antwoorden als zoe: = zo, óp sòn zin = op zo'n manier, jaa, nie:, hòst = haast = bekant = bijna, kwèllek = nawweleks, óm-trént nie = lang niet, wél deeger = wel degelijk. Plaatsaanduidende uitdrukkingen zijn *hie.r, door = daar, woor = waar, érnte = érges,***

nérnte = *nérges*, *tèène* (ten einde) aan het eind, *veur*, *aachter*, *in de midde*, *bezééje*, *gins*, *òn dizze kant* = aan deze kant, *òn geen èènt* = gindse kant, *diz óp* = hierheen, *wis toor* = tot daar. Op de vraag hoeveel, pasten voor bepaalde gevallen soms bepaalde termen: *en plèèjsterke réégen* = een beetje regen, *ene steek chrónt* = hoeveelheid grond ter dikte van een spalengte, *en kar te groe:t* = veel te groot, *en kar stròj* = een voer stro, *en kwèkske hòj* = zeer kleine lading hooi, *enen èlver hòj* = een armvol hooi, *en hëffelke krinte* = een handje krenten, *en bròòjke vlèjs* = hoeveelheid vlees voor een bescheiden maaltijd, *ene kook érpel* = eenzelfde hoeveelheid aardappelen, *en zééj spèk* = zijde spek, *ene slip appel* = een schortvol appelen, *en slèchske hòwt* = een rijtje wilgen om te kappen, *en bétje érte* = een bedje erwten, dwz. voldoende om er een dorslaag van te vormen, *génne pit kórre mér* = helemaal geen koren meer, *en gemèlk* = melk die het resultaat is van één keer melken.

KAR, TUIG EN AANSPANNING

Zoals men een boer moeilijk kan voorstellen zonder schop, zo is een boerenbedrijf ondenkbaar zonder *vórtfòdèng* = voortvaring = paard met bijbehorende karren en tuig. Tot voor kort gold *ene waage* als een vervoermiddel dat door de mens werd voortbewogen. *De kròjwaage* wordt geduwd, *de mèlkwaage* getrokken. Zodra er sprake was van paardetractie noemde men het vervoermiddel *en kar*. Er waren drie uitvoeringen. *De lang kar* met de grote lange laadbak voor volumineuze vrachten als hooi en stro, en *de kòrte kar* = een kipkar van veel kleinere afmetingen voor zware lasten als mest en zand. *De slachkar*⁹ was een tussenvorm: ze kon worden opgekipt als *de kòrte kar* en met een aanzetstuk achter aan de laadvloer de lengte krijgen van *en lang kar*. Tot en met Wereldoorlog II hebben *de karre* voldaan. Kort daarop deed *de waage* = *de platte waage* zijn intree: de plateauwagen op veren en luchtbanden. Het duurde slechts een paar jaar en de karren waren geheel en al vervangen door de wagens. *De vierwiellege waage* verving *de lang kar*, *de twie:wiellege de kòrte kar*. Nu verschijnt er nog wel eens een kar op de weg maar dat is een uitzondering. Ze is niet langer meer het voor de hand liggende transportmiddel.

De lang kar diende vroeger behalve voor het transport van volumineuze vrachten die wel als *hòpwèèrk* worden aangeduid, voor personenvervoer. Dan ging er *de hòjf* over en men sprak van *de hòjfkare*. *De gròòw hòjf* werd door de week gebruikt, *de witte* op feestdagen. Men spande de huid over platte houten bogen: *de rie:pe* = *beugels*. De reizigers zaten op keukenstoelen in de laadbak die achter was afgesloten met

een dwarsschot: *et èendebrét* dat door de schilder een enkele maal aan de buitenzijde eenvoudig was versierd met een ster of een andere decoratieve figuur. Vooraan was *den bak* afgesloten met *en klie:t* dat aan *en roejke* hing. Dit kleed verving het houten *vurbrét* dat bv. bij veevervoer de laadbak voor afsloot ¹⁰. De koetsier troonde op een losse bok: *et karkiesje*. Aan de voor- en achterzijde zat in de huif een open zoom = *en schöjff* met een touw erdoor waarmee het doek werd vastgesjord. Achter werd de huif via een halfronde opening = *en half-mòdn* door de laadvloer getrokken. De verdikking dientengevolge van de huif aldaar werd *de vrónk* genoemd.

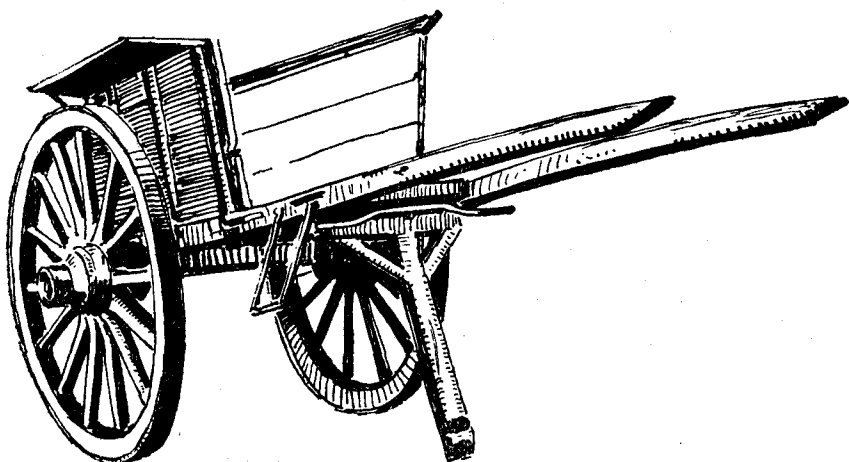

Fig. 5. De lange kar.

De lang kar, aan de Heikant 'hoogkar', in Duitsland 'Hochkarren' genoemd, is (voorzover het model nog steeds niet geheel is verdwenen, kunnen we hier nog gevoeglijk in de tegenwoordige tijd spreken) op de klei meestal wat zwaarder gebouwd dan op het zand waar ook de versiering vaak beter is verzorgd. Ook is de bouw van de Heikantse kar minder plomp. De bijzondere zwaarte van de kar aan de Maaskant schijnt echter eerst van deze eeuw te dateren. Voordien was ze ook daar lichter en kleiner van uitvoering. Deze ontwikkeling van licht naar zwaar moet ten naaste bij parallel gelopen hebben met de verbetering van het wegennet en het zwaarder uitfokken van het Nederlandse trekpaard dat vooral de laatste eeuw om zo te zeggen uit de burries is gegroeid.

De lang kar heeft twee reusachtige raaj, nl. met een middellijn van 1.75 meter ¹¹. Deze wielen draaien aan een enorme as waarover de laadvloer ligt: *den bójjem* die, ongeveer 3 bij 1 meter groot, links en rechts begrensd wordt door twee zware balken van omstreeks 5 meter waarvan voor de bak ongeveer 1.80 meter uitsteekt: *de bõrrie*, achter de bak ongeveer 20 cm: *den toemp*¹². Links èn rechts zodat men normaliter spreekt van *de bõrries* en *de toempe*. De twee lange balken waarvan beide een onderdeel vormen, zijn in een plat vlak aan elkaar verbonden door *de schèèje* = dwarsbalkjes waarover *de planke* van *den bójjem* = laadvloer zijn aangebracht. De eerste dwarsbalkjes steken vooraan een eindje door de balken heen en die uitsteeksels worden benut om er *de hachte* = trekkettingen overheen te schuiven. Ze dienen dus als trekpunt. Tussen *toempe* en *bõrries* staan uiterst links en rechts twee houten wanden loodrecht op de laadvloer: *de brééj* = bretten, ook wel *beurde* genoemd, zoals bv. blijkt uit de aanduiding *beurdevól*. Deze borden zitten tegen *de rónge* = opstaande paaltjes die aan de buitenzijde van de bodembalken vastzitten met *rónge:ge* = ijzeren hulzen. Aan de buitenzijde zitten boven in de rongen verschillende ijzeren knoppen: *de tòdwnòppe* die dienen bij het vastsjorren van vrachten. *Bójjem* en *brééj* vormen samen *den bak* die voor en achter met *vurbrét* en *èndebrét* kan worden afgesloten. Deze laatste borden kunnen echter worden weggenomen, zulks in tegenstelling tot de zijborden. Deze zijn soms met een horizontaal liggende plank aan de bovenzijde uitgerust: *et hòjbrét* dat bij het laden van hooi verschuiving van de last moet voorkomen. Het *hòjbrét* is doorgaans niet te demonteren. Dit zijn *de hòjpòòle wel*: palen in de vier hoeken van de laadvloer die eveneens verschuiving van een voer hooi moeten verhinderen. Om de capaciteit van de laadbak bij de korte kar te vergroten, steekt men wel een met pinnen voorziene plank verticaal op de bovenrand van *de brééj* en *et furbrét*: *de stéékbrééj*. Bij *de lang kar* draait de laadvloer om de as, zodanig dat bij *et ópslòòn* van de kar de laadvloer met de achter uitstekende *toempe* op de grond botst en *de bõrries* hoog in de lucht komen staan. Of net andersom. Onvoorziens achterover slaan wordt voorkomen door achter onder aan de laadvloer een steunpaaltje op te hangen dat rechtstandig kan worden neergelaten: *de medam* ¹³. Het neerslaan op *de bõrries* gaat men tegen door het aanbrengen vóór van zo'n steunpaal in zwaardere uitvoering: *de stèlt*. *De karwip* is een houten hefboompje dat meestal in *de kar-schuur* is te vinden en waarmee men *de kar-as* een weinig kan optillen zodat een van beide wielen van de grond komt, wat nodig is voor het smeren. *De korte kar ópslòòn* wil zeggen: de laadbak naar achteren neerlaten om de vracht met één slag te lossen. Daarbij gaan de burries niet de lucht in want de laadvloer is vlak voor de bak in een beweeg-

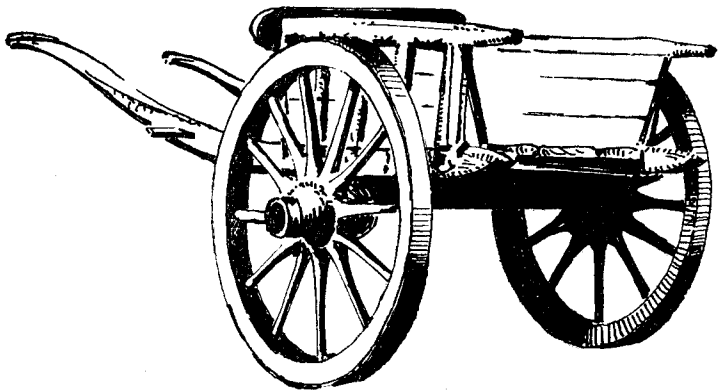

Fig. 6. De korte kar.

baar en een onbeweegbaar deel gescheiden. Links voor aan de burrie zit *de tréj* = ijzeren opstapper. Daar vlak naast zat vroeger nog *den hòwwie:lhòòk* = ijzeren oog waarin met de steel naar beneden *et hòwwie:l* hing dat onderweg als verdedigingswapen kon gebruikt worden, zodra de nood aan de man kwam. In hoofdzaak diende het echter als steunpaal onder de burrie wanneer het paard moest rusten. Deze functie is daarna door *de stèlt* over genomen. Dit houweel fungeerde ook als hefboom zodra de kar in een kuil was gereden en daaruit weer verwijderd moest worden ¹⁴. Aan de eerste *róng* van het linker *brét* bungelde eens aan een leren riempje *de mésseschèèj*: een houten schede voor het mes dat de voerman onderweg nodig kon hebben. Midden onder de bodem was vaak ook *de ròssak* opgehangen: een wijde zak met hooi voor het paard. Toen de melk nog met paard en wagen bij de boer werd opgehaald, hing bij *de ròmboer* (melkophaler) wel *enen ónderbak* onder de laadvloer: een aan kettingen opgehangen tweede laadvloer waarop anders niet meer te plaatsen melkkannen

werden meegevoerd. De burries zijn vaak op de plaats waar ze in de draagriemen hangen van het zadel, met smalle metaalplaatjes = *slèkke* beslagen¹⁵. Dit ter voorkoming van slijtage. De burries, nu zwaar en kaarsrecht, waren vroeger iets lichter en gebogen van vorm. Het gezamenlijk ijzerwerk aan deze houten karren zoals naafringen, knoppen, haken, ogen e.d. vormen *ed beslach*.

De raaj hebben in het centrum een zwaar houten blok: *de aaf*. Hierin steken met hun dikke kant in rechthoekige *gòdter* de *spie:ke* = spaken, 14 stuks bij *de lang kar*, 12 bij *de kòrte*. Met het dunne bovineind zitten deze spaken met ronde gaten in *de vèllengs* = velgen of gebogen hoepelblokken waarvan er bij een *lang kar* 7 stuks en bij een *kòrte* 6 nodig zijn om de cirkel van de wielband vol te maken. Over die band is in de vorm van een ijzeren loopvlak *den hoepel* aangebracht. De raakvlakken waarmee de velgen tegen elkaar zitten, zijn *de vergaaderengs*¹⁶. Om te voorkomen dat de diverse velgen in een wiel niet uit het gelid schuiven, is dwars door iedere naad een metalen plaatje of dito pin geslagen: *enen deuverek*. De spaken tussen naaf en hoepel hebben de hele last van kar en lading te torsen. Ze dragen in en vlak óm de gaten waarmee ze in velg en naaf bevestigd zitten. De randen waarop de spaken vlak om die gaten steun vinden, zijn *de bðrste*. Hoepel, naaf en spaken liggen tegenwoordig in een en hetzelfde vlak. Bij heel oude karren staan de spaken echter niet recht maar schuin in de naaf zodat ze overbuigen naar de hoepel die buiten het vlak ligt van de middendoorsnee van de naaf. In dit geval wordt het wiel schuin belast. De druk is dan zo duidelijk gericht dat geen zwevingen ontstaan, zoals bij de loodrechte belasting van het nieuwere karrad dat in tegenstelling tot het oudere de gewoonte heeft om te *kraake*. Toen we *de ratmaaker* = wagenmaker vroegen welk van beide wielen het langst lopen, antwoordde hij ietwat ontwijkend: *bèèj stèèrk*. De overgang van de schuine spaak naar de rechte moet samenhangen met de ontwikkeling in het wegonderhoud en de paardenfokkerij. Bij de smalle paarden van vroeger paste een smalle kar, een kar dus met een smalle laadvloer, met de burries en de naven dicht bijeen. Toen het paard sterker en dikker werd en de weg beter begaanbaar, konden de karrevrachten gevoeglijk worden verzwaard. Dus werd de bodem verbreed wat tot gevolg had dat de naven verder naar buiten kwamen liggen, in het verder naar buiten gelegen vlak van de hoepel. Dat die speelruimte aanwezig was kwam doordat de spoorbreedte dezelfde bleef: 1.45 meter. Wat inmiddels wel veranderd is in de wegenverordening is het voorschrift dat de velgbreedte of hoepelbreedte minimaal 5 cm moet bedragen. Dit minimum werd eind vorige eeuw gewijzigd in 10 cm en veel boeren zagen zich toen gedwongen de velgen van 5 cm links en rechts te bekleden met *klampe* = houtblokken van

ieder 2¹/₂ cm. Over de aldus veranderde velgen kon dan een hoepel gelegd worden die precies 10 cm breed was. Uit deze *beklampte karre* die tot ver in deze eeuw nog dienst hebben gedaan, blijkt duidelijk dat in vroeger dagen de karren vrij *sefiel* (< civiel) = sober gebouwd waren. Een bijzonderheid bij oude karren die op een iets zwaardere uitvoering wijst, is *et kalf*. Dit kalf is een verdikking die het gevolg was van de zaagtechniek uit die dagen. Men moest toen alles uit de hand zagen en voor de velgen paste men een methode toe, waarbij de ene reeds gereed gekomen velg dienst deed als maat voor nummer twee. Het gevolg was dan een velg die aan de binnenzijde dikker was dan de te verwachten bevrachting noodzakelijk maakte. Niet iedere timmerman getroostte zich echter de moeite om dan die dikke binnenkant alias *et kalf* er met de hand nog uit te zagen.

Ongeveer in het zweefpunt onder *den bak* is *de as* bevestigd. Het asgedeelte onder de kar zit opgesloten in *de aslòdj*, vroeger ook wel *azblòk* genoemd. De ronde uitsteeksels links en rechts van de kar waaromheen de wielen draaien, zijn *de èèrm* = armen van de as. Deze as-armen dragen in de naafholte die, om *òwtleutere* = uithollen door slijtage te voorkomen, voorzien is van een ijzeren pijpvormige bekleding: *de bus*. As en bus lopen *taps* = kegelvormig toe. Hoe verder men dus *et rat* aan *de as* schuift, hoe strakker dit komt te zitten. Er dient echter enige speling over te blijven omdat anders de as *hie:t löpt*. De *stòtschie:n* (stootscheen) voorkomt dit. Hij bestaat uit een zware ijzeren verdikking van het wageneinde van de as-arm. Heetlopen kan echter nog wel voorkomen, nl. dan wanneer men verzuimt de kar van tijd tot tijd te *sméere*: de ruimte tussen *bus* en *èèrm* opvullen met *karsméér*, of zoals oudere boeren vroeger wel zeiden met *smòwt*. De dunne punt van de as-arm steekt aan de buitenzijde uit de naaf en heeft daar een gleuf waardoor *de luns* = ijzeren spie geschoven wordt die verhinderen moet dat *et rat fan de kar löpt*. De moderne ijzeren as is uit één stuk. *De hòwttere as* die tot deze eeuw in gebruik was, bestond uit twee delen¹⁷. De kern van deze as-delen was echter van ijzer en ietwat stervormig. Daaromheen was dan een houten bekleding aangebracht. De onderzijde van de arm die in de naafholte steunde, was geheel van ijzer en werd *de schie:n* genoemd¹⁸. Deze scheen droeg nog niet op een bus, want de naaf was inwendig slechts voorzien van een aantal ijzeren draagringsen die door *neuzòn-smijjeng* = neusaansmeding van weerhaken = *neuze* waren voorzien, zodat ze na bevestiging in het hout nooit los konden lopen. De tweedelige, gedeeltelijk zelfs houten as lijkt niet sterk en voor een moderne zware bevrachting was ze ook ongetwijfeld niet geschikt. Toch was het karretje dat ermee werd uitgerust *gènkech* = bruikbaar, geschikt om mee te rijden.

De kar is slechts één deel van *de vórtfòdèng*. Het paard is het andere. Volge hier dus nog een overzicht van de aanspanning. Onder *et tøjch* vat men alles samen waarmee men het paard bekleedt als dit wordt ingespannen¹⁹. Op sommige boerderijen vindt men dit tuig in *de tøjchkaast*. Het paard 'aankleden' is *óptøjge*, 'uitkleden' *aftøjge*. *Tøjge* zonder meer doet men een paard als men het voor het eerst aan tuig en arbeid leert wennen. Een *getøjcht pèrt* is een volleerd paard. Voordien is het vermoedelijk enkele malen in de bijzondere zin van het woord *afchetøjcht* = afgeranseld. Om de kop draagt een paard steeds *en hëlster*. Dit halster is bij een schichtig paard dat niet mag zien wat er zoal te koop is langs de weg, voorzien van *schérlappe* = oogkleppen²⁰. Aan het halster zit ook *et chebit* vast dat soms *gebroke* = tweedelig is. Een zeer zwaar bit is *en stang*. Verder spreekt men van *en licht chebitje*, van *en zwòdr gebit*. Een kettinkje van het bit dat onder de onderlip van het paard door loopt, is *de rémkétteng*²¹. Aan de uiteinden van het bit wordt ook *de léjnt* = lijn = toom bevestigd. Dit is een lang dubbel touw waarvan de ene helft links, de andere rechts over het paard valt. *De karléjnt* is korter dan *de ploechléjnt*. Door links aan de toom te trekken wendt men het paard *aar* = links, met de rechterhelft stuurt men het *hót* = rechts. *De hótléjnt* was vroeger een enkelvoudige toom die midden onder de kop van het paard aan *de schuthëlster* vast zat. Door links of rechts met dat touw te schudden gaf de stuurman de richting aan. Het borsttuig bij ploegwerk is *de zéél*, een zware brede riem die in sommige gevallen nog met vlechtwerk van touw is bekleed. In de betekenis van een stuk touw is dit woord echter onzijdig. Als zodanig komt het voor in de term *krøjwaagezéél*. Het paard draagt voor de kar als borsttuig meestal *enen ham* × *enen haam*: een houten geraamte dat door *de zòdèmaaker* met *léér* wordt bekleed. Dit hoge halsjuk bestaat uit twee houten *spòdne* = schenen die aan de binnenzijde met kussens zijn gevoerd. Uit dit zachte ovaal steken aan de bovenkant de toppen van de schenen. Ze bekronen *de kap* van *den ham*. Voor de kar getuigd torst het paard *ene zòdèl* op de rug: wederom een houten geraamte dat met kussens en leer zacht gemaakt is. Midden over dit zadel (*et sòdèl* = fietszadel) wordt *de licht* geworpen: een lederen draagriem die in twee lussen links en rechts van het paard afhangt en waarin de beide burries rusten²². Van de ene burrie naar de andere loopt onder de buik van het paard door *de kwikriem* = touw dat het naar achteren opslaan van de kar moet voorkomen. Dit gevaar dreigt wanneer de kar *te licht in de rug* is *chelòdèje*. *De hachte* zijn de trekkettingen die aan de haken van de haam worden vast gemaakt. Die kettingen zijn samengesteld uit *brakke* = schakels. Een *slach* = kink in de ketting wordt voorkomen door *de frètter* = verbindingspinnetje dat vrij kan draaien

tussen twee *brakke*. Bij ploegwerk gebruikt de boer geen *hachte* maar *rie:pe* = *stréng* = trektouwen die aan *de zéél* worden vast gehaakt. Jonge, onervaren en speelse paarden stappen wel eens uit het gareel: *ze speulen oover de hacht*. Een uitdrukking die ook wel dienst doet om aan te duiden dat iemand de bloemetjes wat al te vrolijk heeft buiten gezet. Een paard dat gaat hollen en zich daarbij uit het tuig wringt, *spént sen èjgen öwt*. *Inspanne* en *öwtspanne* zijn termen voor het vast en los maken van de diverse haken, knopen en gespen terwijl het paard tussen de burries staat. Men zal *en helster öndo*, *ene zòd eróbd*, *enen ham umdoen*. In *en achterbóks* zal het paard gemakkelijker *truuchsétte* = met een kar achteruitgaan. Bij zomers weer gaat over de kop van het paard *en vlie.genét*. Het tuig moet goed passen want anders *dòdwt et pèrt sen èjge*, wrijft het zich de huid stuk. Versiering is er aan het tuig weinig op te merken. Wat *kópper* op haam en zadel is ongeveer alles. *De flòsse* = gekleurde kwasten en *de belle* zijn typisch Heikants. Voor ploeg en eg, dan dus wanneer het niet tussen burries gaat, draagt het paard geen zadel. Een zodanig ingespannen paard besturen heet *teugele*. *Lang teugele mar et laan nie kòrt kréjge* komt neer op lang eggen zonder resultaat. *Den teugelaar* was in vroeger dagen iemand die met een los getuigd paard de schepen in de Maas stroomopwaarts trok. Daartoe was vlak langs de rivier door de uiterwaarden een pad aangelegd: *et teugelaarspat*²³. *Voerman* in de enge zin van het woord is de sleper. Dit beroep uitoefenen is *voermanne*. Normaal luidt de term *vòdre* = rijden met kar en paard. *Rééje* wordt de laatste tijd meer en meer gebruikt in de zin van *vòdre*, de oorspronkelijke betekenis van dit woord is echter: als ruiter een paard gebruiken. Tegenwoordig is er in menig dorp *en rééjvereenegeng*. De leden ervan leggen zich toe op *pètrrééje*. Ze behoren tot *de Landeleke ròwters* en verschijnen in het seizoen op menig *kónkoersepiek*.

DE PLOEG

Een uiterst belangrijk landbouwinstrument is vervolgens *de ploech* = de ploeg²⁴. Tot 1900 ongeveer kwamen *de pluu.ch* = ploegen in Huisseling slechts in één uitvoering voor. Iedereen had een zgn. *hòwtère ploech* die, hoe primitief ook gebouwd, vrijwel voor alle soort ploegwerk geschikt was. In het begin van deze eeuw verscheen van deze houten ploeg een ijzeren kopie die veel werd gebruikt. Tussen de beide wereldoorlogen komen dan diverse typen ijzeren ploegen aan de markt die veel moderner zijn. Ze lijken in weinig of niets meer op de oude houten ploeg en zijn ook niet meer voor nagenoeg elk soort ploegwerk

te gebruiken. *De Saks* (naar de fabrikant Sachs)²⁵ is vooral geschikt voor diep ploegen. De stoppel zal vandaag meestal geschild worden met een meerscharige ploeg: *en twee:schörrege, en drieschörrege, en vier-schörrege ploech*. Een apart soort tweescharige ploeg waarbij de scharen niet naast maar boven elkaar zijn bevestigd, is *de wéntelploech*: aan het eind van de akker gekomen klapt men dan het bovenste schaar dat op de heenweg geen dienst heeft gedaan, naar beneden en tegelijkertijd draait dan het beneden zittende mes dat zojuist een voor heeft geploegd, in ruststand naar boven. Deze apparatuur stelt de ploeger in staat om op de plaats de paarden te keren en langs dezelfde voor weer terug te ploegen, met het gevolg dat zeer brede akkers ontstaan zonder open blijvende voren. In dit geval dus een nieuwe ploeg die tevens een nieuwe ploegmethode betekent. Vroeger immers streefde men naar vele akkertjes en vele voren op een complex. Dat was nodig om bij zoveel overtollig water een goede afwatering te verkrijgen. Nu sinds de Maaskanalisation de waterbeheersing niet meer tot de onmogelijkheden behoort, kan men een groot deel van de vroeger noodzakelijke maar in de praktijk zo lastige voren laten vervallen. Vandaar dat in Huisseling en omgeving *de wéntelploech* geen onbekende meer is. Intussen heeft zich tevens het feit voldongen dat menige boer van het paard op de tractor heeft overgeschakeld. Motortractie vergt echter meer van het materiaal, vandaar dat *en trakterploech* zwaarder is gebouwd en voorzien is van een apparatuur die de aanspanning adapteert en bediening vanaf de trekker mogelijk maakt. Overzien we dus nog eens de situatie, dan kunnen we zeggen dat *de hòwttere ploech* vroeger de enige was op het bedrijf. Alle voorkomend ploegwerk werd er mee verricht. Nu zijn er meerdere soorten ploegen voor meerdere soorten ploegwerk. Bovendien vindt men vandaag op het landbouwbedrijf nog een aantal nieuwe instrumenten voor grondbewerking die ploeger (en egger) zeker een paar dagwerken arbeid uit de hand nemen. Zo bv. *de schéjvéch* voor motortractie, een reusachtige eg waarbij de tanden zijn vervangen voor ronde draaiende messen die de grond omwoelen en verkrumelen. Het prototype van dit apparaat zou men *de kultefaater* = cultivator kunnen noemen, die ook thans nog wel wordt gebruikt: een ijzeren raam op wielen waaraan een aantal verende haken van dun metaal zijn bevestigd, die de grond eveneens los woelen, zij het dan niet met het machtige effect van *de schéjvéch*. Een andere grondwoelmachine, vooral in de tuinbouw bekend, is *de frees* = frais, in tegenstelling tot *de schéjvéch* een zelfrijdend apparaat.

Tot in deze eeuw echter was voor vele boeren *de hòwttere ploech* hét instrument. Hij bood vele mogelijkheden en de ervaren *bòdw-méster* = ploegmeester wist er die ook uit te halen. In zijn handen was

die oude ploeg een nauw luisterend apparaat dat de nodige deskundigheid vereiste, want voor bijzonder soort ploegwerk had men geen ander instrument ter beschikking. Die *hòwtère ploech* werd ook wel *karploech* genoemd zoals blijkt uit de volgende nogal krasse vergelijking: *der hóng binne zòn lucht dèw de karploech nò bówte moesse trékke wantie kónt óp te déél nie haawe van de stank!* Met de kar van deze ploeg wordt dan het voorste stuk bedoeld: de *vrploech* waarop de *achterploech* steunt. De achterploeg was niet veel meer dan een houten raam dat op de kortste balk door de voor gleeed: *de zool* waarvan het achterste stuk vlak voor de voeten van de ploeger *den hak* heette. Deze was ter beveiliging tegen uitschuren met *en schoerplòt* = *hakplòt* bekleed ²⁶. De bovenste balk was *den bòm* = boom. Zool en boom waren met elkaar verbonden, achter door *de start*, iets verder naar voren door een dwarsbalk: *de schèèj*, die aan de bovenzijde nog net even met een kopje door de boom heenstak. Op de zool, nog voor de schei, was het ploegmes gemonteerd. Hiervan heette de snijpunt *et schòòr*: een mes van twee lagen metaal. De bovenste laag, *ed dék*,

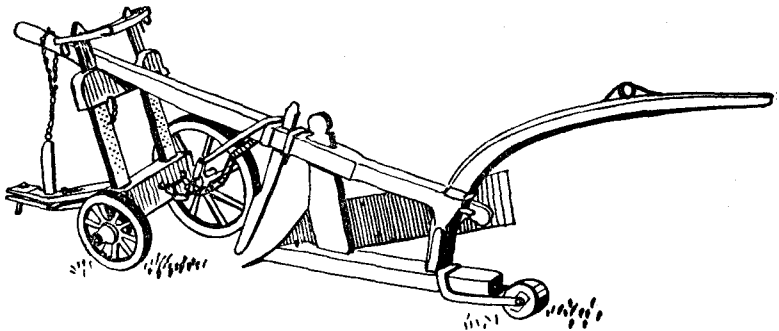

Fig. 7. De houten ploeg.

kon worden afgenomen en geslepen. In achterwaartse richting sloot bij het schaar aan *et riester* = strijkbord = stulpijzer dat de zojuist losgesneden moot grond naar rechts wegstulpte. Vlak voor het schaar zat in de boom bevestigd *et kòwter* = lang smal mes dat de bodem verticaal insneed. De punt van dit kouter moest ongeveer een cm links van de volgende schaarpunt staan. Men bevestigde dit mes door het vlak voor de schei van onder af door de boom te steken. De holte in de boom was nogal ruim. Tussen boom en kouter dreef men echter een aantal *spieje* = *sluu:ve* = wiggen zo stevig, dat het mes oervast kwam te zitten. De vorm van de wiggen bepaalde er de stand van.

Omdat het gevaar niet denkbeeldig was dat bij het aandrijven van de wigen de ploegboom wel eens zou kunnen scheuren, was deze daar met *stròppe* = ijzeren banden versterkt. Ouderen wisten zich nog goed te herinneren dat men vroeger de ploeg niet onbeheerd op het land mocht laten staan 's nachts. In dat geval was men gehouden de ploeg af te sluiten met *et ploechslòt*. Dit werd aangebracht door een opening in dat deel van het kouter dat boven uit de boom stak. De bedoeling van deze bepaling was, naar ons uitdrukkelijk werd medegedeeld, te voorkomen dat inbrekers gemakkelijk een ploegkouter zouden kunnen bemachtigen. Dit immers zou in die dagen een gerenommeerd inbreek-ijzer zijn geweest ²⁷.

De vurploech bestond uit een as met links *en klèèn rètje* en rechts *en groe:t rat*. Het eerste liep bij het ploegen *óp te voor* = hoog over het nog om te ploegen land, het tweede *dur de* zojuist gemaakte *voor*. Bij het ploegen kwam de as zodoende vanzelf in een horizontale stand. Op het asblok was een houten raam aangebracht, *et huu:t* = het hoofd ²⁸ van de ploeg. Dit werd gevormd door twee houten schenen, geperforeerd en plat van vorm en bovenaan met een dwarslatje aan elkaar verbonden. Deze *galge* ²⁹ waren bovendien, iets lager, aan elkaar gekoppeld met een vrij zware dwarsbalk die men langs *de galge* hoger en lager kon schuiven en op de gewenste hoogte met een ijzeren pen in een van de gaatjes vast zetten. Deze balk droeg de boom van de achterploeg. Opdat deze boom wat beter stil zou liggen, was de bovenzijde van de draagbalk min of meer uitgehold. Vandaar de naam van deze draagbalk: *de pulleng* = peluw. Voor- en achterploeg werden aan elkaar gekoppeld met *et sòlpónt*: een ijzeren beugel even voor de schei vast gehaakt achter de kop van een uit de ploegboom stekende pin ³⁰. Aan beide einden van deze beugel zat *ene zòlpóntkétting*. Die kettingen ³¹ werden nu bij een koppeling van voor- en achterploeg vast gehaakt aan *de ramskòp*: een ramshoornvormige tweelinghaak ongeveer op het midden van de as. Desgewenst kon men de achterploeg wat korter aan de voorploeg koppelen. In de ploegboom immers waren meerdere gaten aangebracht zodat men de pin waar het zaalpond achter werd vast gehaakt, gemakkelijk kon verstellen. Het zaalpond werd slechts achter de schei vast gehaakt wanneer de ploeg werd *ingekòrt* = in elkaar geschoven. Dit was het geval telkens als de ploeg bij vervoer over de weg achter een kar werd gebonden. *De zool* werd dan op een raadje gezet: *de ploechròl*. In het midden stak voor uit het asblok een onbeweegbaar baddinkje: *de tóng*. Deze eindigde in een cirkelvormig stuk geperforeerd bandijzer: *de schéévelplòt*. *De tóng* was het onbeweeglijke deel van de trekbalk die in feite drie baddinkjes dik was. De beide andere zaten onder en boven tegen de tong. Een ijzeren pin hield alle drie vlak bij de as bijelkaar. De losse balkjes

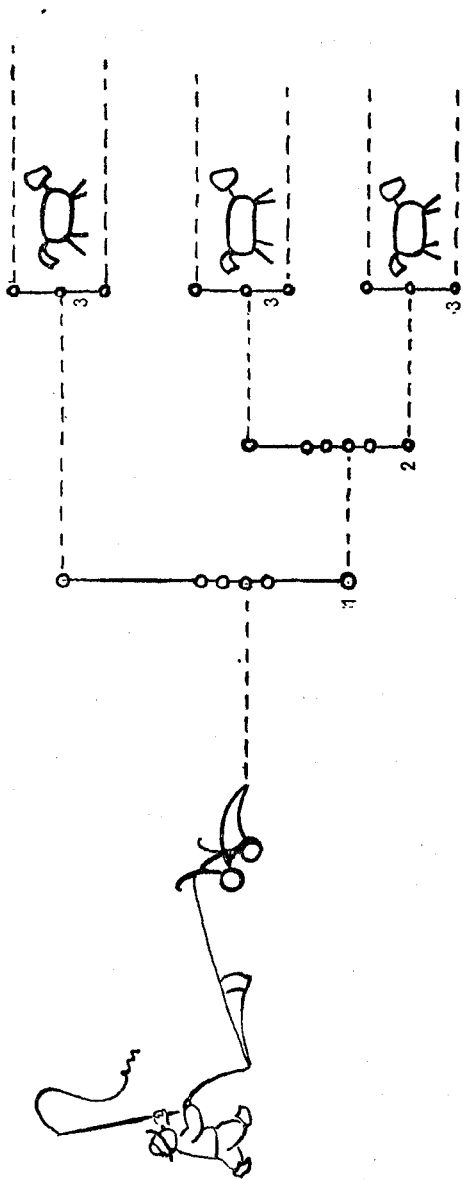

Fig. 8. Los getuigd driespan.
 1 drie-evenaar, 2 evenaar, 3 hangknuppel.

onder en boven tegen de tong konden om die pin vrij draaien, naar links of naar rechts, maar in beide gevallen kwam dan het onbeweeglijk binnenbalkje bloot: *de tóng*. Als draaibare onder- en bovenbalk afweken van de stand van de tong, gleden hun toppen over *de schééveplòt*. Deze was, zoals reeds gezegd, geperforeerd en derhalve kon het beweegbaar deel van de trekbal met een pen in een of andere afwijkende stand worden vast gezet. De stand van de trekbal op *de schééveplòt* veranderen, noemde men *verschéévele*. Tijdens het spannen voor een ploeg maakt men de strengen van het paard vast aan *enen hangknuppel* = trekhout van ongeveer 1 m breed die direct aan de trekbal van de ploeg wordt gekoppeld. Bij een tweespan haakt men twee hangknuppels aan de einden van een dubbelbrede hangknuppel: *den eeventer* = evenaar. Bij een driespan wordt deze niet aan de ploeg gekoppeld maar aan een der einden van een nóg weer grotere hangknuppel: *den drie-eeventer*. In het midden heeft deze, net als de hangknuppel, een achterwaarts gebogen ring, geschikt voor koppeling aan de ploeg. Aan de einden zitten naar voren gerichte haken. Aan de ene komt de ring van *den eeventer*, aan de andere die van de derde hangknuppel.

Voorts noemen we van de ploeg nog *de knèecht*: een lichtelijk gebogen ijzeren pin die even boven de boom in de staart is aangebracht. Door *de ploechsteuker* = houten steel van ongeveer 1.50 meter tussen boom en knecht te steken, kreeg de ploeger twee staarten tot zijn beschikking die hem in staat stelden de achterploeg op te tillen. Boven op de staart en aan de einden links en rechts van het bovenste dwarsbalkje in het hoofd waren ringen aangebracht: *de léjndehaawers* = teugelhouders waar de *ploechléjnt* = ploegleidsel doorheen werd getrokken.

De houten ploeg hoort tot het verleden, mét de opinie dat alles *naaw kömt* = voor een goed resultaat met veel zorg moet worden gedaan. Men stelde er vroeger prijs op *en rèchte voor te bòdwe* = een rechte voor te ploegen. Daarvoor was veel vakmanschap vereist en de vaste ploegknecht heette niet voor niets *den bòdwméster*. Hij verstond de kunst zijn ploeg te *stéle* = de onderdelen van de ploeg ten opzichte van elkaar zo te koppelen dat de hoogste bruikbaarheid van het werktuig werd verkregen. Het zaalpond zat onder het ploegen los op de boom en bewoog en maakte geluiden waaraan de ploeger horen kon of de ploeg *goe:t* of *slèecht ching*. Hij kon te *die.p chòn* = een te diepe voor ploegen, of *te óndie.p*. Dit werd verholpen door de peluw wat hoger of lager vast te steken: *ópstééke* of *inlòdte*. De ploeg kon ook *te groe:t* of *te klèen gòn* = een te brede of een te smalle voor afsnijden. Dit euvel werd weg gewerkt door een der zaalpondkettingen in te korten of te verlengen = *de ploech klènder* of *gròtter*

zétte. Moest de ploeg in een iets andere richting gaan dan de paarden trokken, dan werd hierin voorzien door te *verschéévele* = de trekbalk verder naar links of rechts op *de schéévelplòt* vastzetten. Als beide paarden voor de ploeg even sterk waren, haakte men de evenaar precies in het midden aan de trekbalk van de ploeg. Het trekpunt in de evenaar (en ook in de drie-evenaar) was echter verstelbaar uit het midden naar links en rechts, en daarvan maakte men gebruik als een der paarden aanmerkelijker zwakker was dan het andere. Al naargelang het fysiek vermogen gaf men een paard *en gètje mie:r* of *minder*. Bij een goede gang van zaken moest het grote rad van de ploeg regelmatig langs de voorkant schuren = *klaavere* ³². Wanneer dit schuren = wringen = *vrèele* te sterk of zwak was moest men de ploeg opnieuw *stéle*, bv. door te *verschéévele*: de trekbalk op *de schéévelplòt* verstellen. Andere fouten konden eventueel verholpen worden door bepaalde wiggen wat vaster aan te slaan of door wiggen van een andere vorm te gebruiken. Vooral de stand van het kouter kon zodoende gewijzigd worden. Hiervoor was dikwijls een hamer nodig. Vandaar dat in het bovenste dwarsbalkje van het hoofd een gat was aangebracht. Daarin hing met de steel naar beneden *den hammer*. Hij hing echter ook wel voor in de trekbalk en fungeerde dan als koppelbout.

De meeste onderdelen van de houten ploeg vindt men met de oude benaming weer terug bij de moderne ploegen. Een onderzoek wees echter uit dat vele jonge boeren geen aparte term meer kennen voor sommige delen. Zo troffen we er meerdere die nog wel spraken van de *zòlpóntkéttinge* maar niet precies meer wisten wat *en zòlpónt* was. En dit is begrijpelijk want *et sòlpónt* was op de houten ploeg een bewegend deel waar op gelet moest worden en dat van tijd tot tijd ook moest worden versteld. Tegenwoordig is dit onderdeel echter een onbeweegbare ijzeren balkje dat geen aandacht vraagt. Wel doen dit nog beide kettingen die eraan zijn vast gemaakt. Wat *de galge* en *de knèècht* waren, wist van de jongere generatie zelfs niemand meer. Daarvoor moesten we bij de ouderen zijn die van de moderne ploegen opmerkten dat ze minder losse en door de ploeger naar eigen inzicht te verstellen onderdelen hadden dan bij de houten ploegen het geval was. Tegenwoordig had men voor het ploegen geen 'gevoel' meer nodig. Een moderne ploeg gaat goed of slecht en daarmee basta. De fabrikant heeft hem gesteld en aan diens ijzeren vorm valt niet meer te wrikken. Aan een slechte houten ploeg kon men net zolang dokteren tot hij het weer deed. Maar . . . toen kwam alles op de boerderij veel preciezer. Toen werd er van de bouwmeester ook nog een rechte voor geëist. Toen moest er niet alleen goed maar ook netjes worden gewerkt. De ijzeren ploeg, en daarop kwam het oordeel van onze oude

zeglieden steeds weer neer, heeft bij winst aan gerieflijkheid ingeboet aan individualiteit. Dit laatste zou in deze tijd ook niet meer nodig zijn. Nu moet alles vlug-vlug gebeuren, men ploegt niet meer. Wat men vandaag met die tractoren doet is *zwart maake* zonder meer, *knoeije*. Vroeger was het ploegen nog een kunst! Zo zegt het ook Warnant: 'Bien labourer avec la charrue simple était un art'.

DE EG

Het werk van *de éch* = egge is slechts voor een klein deel door een moderner landbouwapparatuur overgenomen. Evenals de ploegen komen ook *de eecht* = eggen tegenwoordig in ijzeren uitvoering voor.

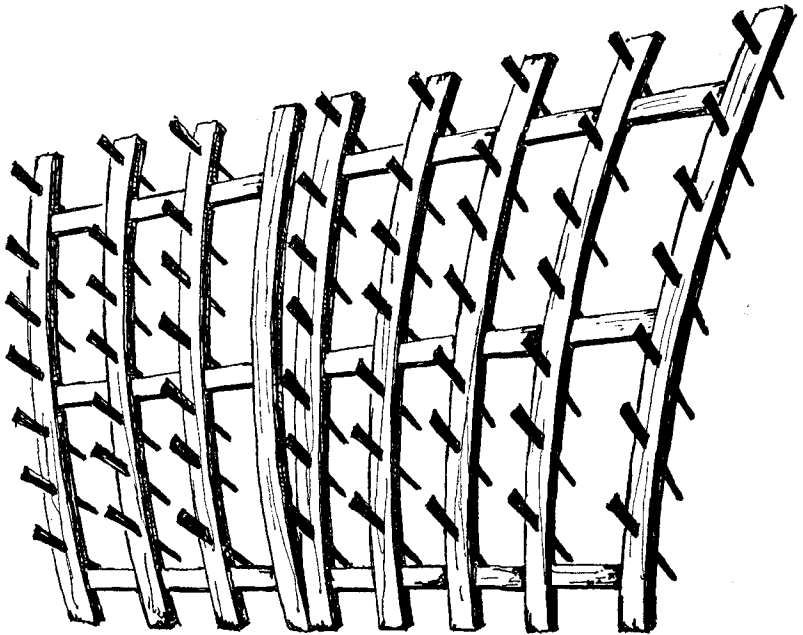

Fig. 9. De houten koppel-eg.

Alleen met dit verschil dat de houten eg nog steeds niet zoals de houten ploeg tot een museumstuk is geworden. *De ézere eecht* × *eegde* wijken, behalve wat materiaal betreft; ook in vorm van *de hòwttere eecht* × *eegde* af. De boompjes van de stalen eg zijn veelal zigzag-

vormig. De ijzeren onkruiddeg lijkt zelfs in weinig meer op de oude houten eg: ze is in haar geheel uit dik staaldraad gevlochten en wordt bij vervoer als een mat opgerold. Bij *de schéjvéch* zijn de tanden door ronddraaiende schijfvormige messen vervangen.

De hòwtère éch bestaat uit vier of vijf ietwat gebogen balkjes: *de bömkes*. Deze zijn met drie dwarsbalkjes = *schèèje* verbonden tot een raam. In *de bömkes* zitten telkens een zevental ijzeren *taant* = tanden. Het vierde boompje van *de vierbömse éch* is tandeloos omdat deze eg bij gebruik steeds aan *de véjvbömse éch* wordt gekoppeld. De laatste boom van de ene eg sluit daarbij zo dicht tegen de eerste van de andere dat in een der bomen de tanden gevoeglijk achterwege kunnen blijven. Aan elkaar verbonden vormen de vier- en vijfboomse eg *de kòppeleecht*. Bij aanspanning haakt men de *échnpòrs* = trekhaak vast achter de eerste schei. Onder *et éjge* = eggen tilt de boer de eg voortdurend met *den échhòk* op om de tanden te zuiveren. Als onkruiddeg fungeerde vroeger *de pöönéch*: een egge met een bijzonder zwaar houten raam en uitzonderlijk lange tanden die het diepwortelende *pöön* = kweekgras naar boven moesten werken. Als de eggen niet op kar of wagen vervoerd worden, gebruikt men bij het transport *en eegdeslij* = lage houten slede. Voor het fijnwrijven van de kluiten wordt ook nog wel *den hoepel* gebruikt: een oude karhoepel met een eveneens in ijzer uitgevoerde middellijn. Voor het pletten of indrukken van kluiten bezigt men *de wèl* = landrol. In de tuin of op een ander onbeduidend stukje bouwgrond worden *de klöwter* wel stuk geslagen met *de klöwthammer* = langgesteeld houten blokje.

MAAI- EN DORSAPPARATUUR

Kan men in de ploeg de door het paard voortbewogen spade zien, *et mèèjmesien* is dan de door paarden getrokken zeis. Deze machine dateert uit het begin van deze eeuw en is in de loop der jaren aanzienlijk verbeterd. Men heeft ze in lichtere en zwaardere uitvoeringen en men spreekt derhalve van *en ie:npèrts*, *anderhalfpèrts* en *twie:pèrts mèèjmesien*. Naar fabrieksmerken onderscheidend zegt men wel: *ene Puuzzenat* (Puzenat), *ene Kòrmik* (Mc Cormick). De maaimachine wordt in hoofdzaak gebruikt voor het maaien van hooigras. Kort voor en nog enige tijd na Wereldoorlog II maaide men er ook veel graan mee. Dan moest men de machine echter uitrusten met een aanvullende apparatuur: *de kórremèèjer*. De met een korenmaaier uitgeruste maaimachine is echter al weer sinds enkele jaren vervangen door *de zèlvbéjnder* die het graan niet alleen maait en op losse schoven legt, maar die schoven ook tot garven bindt. En de laatste ontwikkeling is dan

de *kómbienne* × *kómbéjn* = combine of *de mèèjdörser* die tot nog toe echter alleen door de loonmaaier of door een enkele zeer grote boer wordt gebruikt.

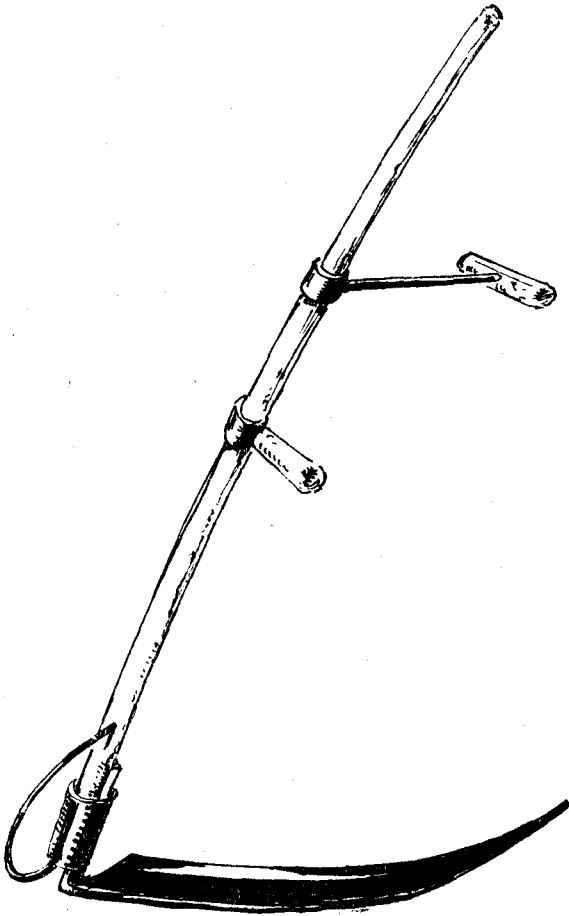

Fig. 10. De zeis.

Dit alles wil evenwel niet zeggen dat intussen *de zèjs* × *zèssie* en *de zicht* geheel hebben afgedaan. In zeer natte zomers wordt de gehele graanoogst nog wel met de hand gemaaid, en ook in normale seizoenen maait men nog steeds de kleine hoeken en kanten, die met de machine

niet bewerkt kunnen worden, met de zicht. Hetzelfde geldt voor het maaien van gras. Voor kleine hoeveelheden gebruikt de boer nog steeds de zeis die ook nog goede diensten bewijst voor het maaien van grotere oppervlakten op voor de machine ontoegankelijk terrein, als by. een steile slootkant of een boomgaard met zo laag hangende takken dat men er niet met hoog gebouwde dieren als paarden in kan werken. Intussen is de boer wel zeldzaam geworden die een zeis helemaal zelf op een voortreffelijke wijze kan *stéle* = monteren. Door de markt wordt intussen volop in dit tekort voorzien, want er zijn al sinds geruime tijd ijzeren stelen voor de zeis in de handel waaraan niets meer te *stéle* valt.

De steel van de zeis is *den bòm*³³. Vroeger was deze steevast van hout en werd door de boer zelf gekapt en geschikt gemaakt. Al naargelang het figuur van de maaier maakte hij er *de knabbe* = handvatten aan. Al naar ieders voorkeur moesten deze hoger of lager, meer of minder naar links of rechts gedraaid zitten. Onder *zèjs* of *zèssie* in engere zin verstaat men het ijzeren onderstuk van de zeis: *et més*. De gebogen stompe achterkant hiervan is *de ruch*, de scherpe voor-*kant de snij*. Het ijzeren vlak daartussenin dat bij de maaibeweging over de grond glijdt, is *ed blat*. De smalle dunne rand langs het blad die uitloopt in de snede is *de pat*³⁴. Het gehele mes loopt voor uit in *ene punt*, achter in *enen hak*. Uit deze hak is een kort, smal maar vrij dik staafje naar boven gesmeed: *de ang*³⁵. Aan de binnen-bovenzijde van de ang zit een knobbeltje: *de nòk*. Deze doet dienst bij de montage van *den bòm* aan de *zèssie*. Hierbij plaatst men de boom met de afgeplatte zijde van de onderkant tegen *de ang*. Vervolgens gaat om *ang* en boom *en huls*³⁶. Tussen *huls* en *ang* worden *danspiejje* = *sluu:ve* = wiggen gedreven zodat *de ang* strak tegen, en *de nòk* diep in de boom komt te zitten. De hoek tussen zeis en boom wordt in eerste aanleg bepaald door de hoek tussen *ang* en *més*. Aangezien *de ang* op de fabriek wordt gericht, koopt de boer op de markt een zeis waarvan de hoek reeds vast staat. De hoek tussen mes en boom kan echter nog ietwat gewijzigd worden door wiggen van bepaalde vorm tussen *ang* en *huls* te slaan. Mes en boom samen vormen *de zèssie* in de ruimere zin van het woord. In een goed gestelde zeis zit *belans* = evenwicht: Legt men het instrument zodanig neer dat het met de snede en de handvatten op de grond steunt, dan moet een vogeltje dat op het uiterste puntje van de boom neerstrijkt, voldoende zijn om het mes van de grond te doen gaan, zodat de zeis in haar geheel blijft balanceren op de handgrepen. Aldus een bekend maar nogal veeleisend criterium. Een veel gemaakte fout bij het monteren van een zeis is de hoek tussen boom en mes die te groot of te klein is uitgevallen. In dat geval *stò te zèssie te ròm* of *te éng*. Bij te enge

stand dreigt het gevaar dat de maaier telkens *zwòðjbalkt*: een reepje gras laat staat ³⁷. Bij te ruime stand zal men gemakkelijk met de punt van het mes in de grond maaien. Om te voorkomen dat men halverwege de snijdende beweging het gras verliest, is onder op de boom een morsbeugel aangebracht: *de jeeger* ³⁸.

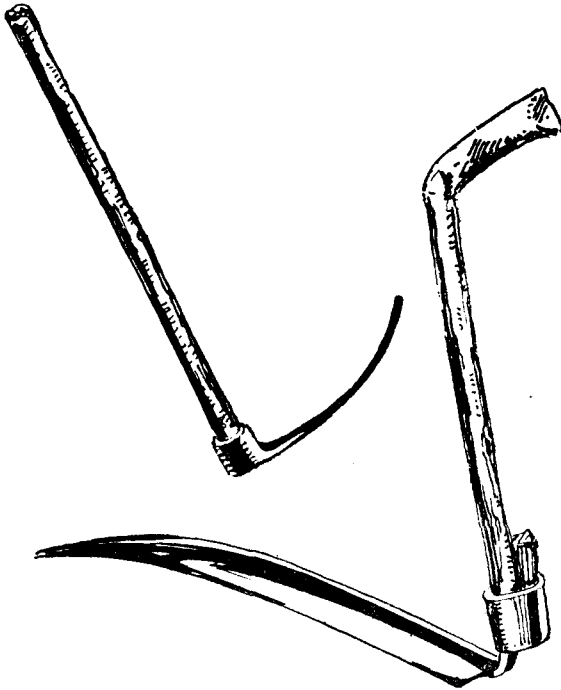

Fig. 11. De zicht.

Gebruikt men *de zèssie* voor het maaien van gras, *de zicht* is het instrument voor het maaien van graan. De zeis hanteert men in een snijdende horizontale beweging. Met de zicht hakt men van boven naar beneden in de halmen. Hoe groot de overeenkomsten tussen zeis en zicht overigens ook zijn, een aantal verschillen moeten hier toch genoemd worden. De zicht is bv. veel kleiner en heeft ook een andere steel: *de wèèrf* die, amper een meter hoog, aan het bovineinde tot een handgreep is omgebogen. Deze greep is het enige handvat dat aan de werf te vinden is. In de andere, linkse hand immers houdt de maaier onder het werk de bijbehorende *pikhòk* waarmee de losgeslagen halmen worden bijeengehouden, en op een losse garf getrokken.

Deze haak bestaat uit een kort houten steeltje met een haaks gerichte, gebogen stalen tand. Oude zegslieden wisten te vertellen dat op het einde van de vorige eeuw een lang gesteelde haak in gebruik was. De steel van deze *mathòòk* was bovenaan plat en bepleisterd met *pèk* die met zand was bestrooid. Met dit bovenstuk van deze steel kon men de snede van de zicht aanzetten = *wétte*. Ook smeerde men de platte bovenkant hiertoe wel in met *mòdder*. Het water voor het aanmaken van die modder werd op het veld in *ene klómp* bewaard. De modder werd met *ene stròjwis* = stroband op de afgeplatte bovenkant van *de mathòòk* gestreken. Tegenwoordig *wét* men zicht en zeis met *ene wétstreekel*: een plankje dat aan weerszijden met blauwe cement is ingesmeerd. Men koopt het. Het is makkelijk in het gebruik maar oude boeren zeggen dat het wetten met *de streekel* slecht is voor de snede: hij *vét te hart*, tast het staal aan omdat hij niet voldoende *zaacht* is.

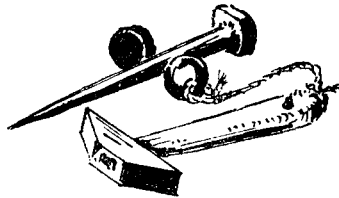

Fig. 12. Het haargetouw.

Wanneer de snede zo dik is geworden dat wetten niet meer helpt, moet de boer *hòòre* $\times$ *haare*: zicht of zeis slijpen op *et haargetòòw*. Dit getouw is een tweedelig instrument dat uit een hamer en een veldaambeeldje bestaat. Deze halvemaaanvormige hamer heet *den haarhammer*, het op een pin vast gesmede aambeeldje *de kröwn*³⁹. Bij het *haare* zit de boer op de grond, zodanig dat hij het in de grond gedreven aambeeldje tussen de benen heeft. Hij zet de zicht of zeis op de kruin en plet de snede met de hamer weer vlijmscherp. Wie in dit onderdeelje van de boerentechniek niet bijzonder bedreven is – en weinig jonge boeren zijn dit nog – slaat gemakkelijk stukjes uit de snede. Van zo iemand zegt men dat hij *mèmmè hòòrt*⁴⁰. Een zicht haart men *öwt te haant*. De zeis kan men dit niet omdat ze met haar lange zware steel topzwaar is. De boom laat men dan ook rusten in *ene mik* = lange twijg die bovenaan in een gaffel eindigt.

Van de maaidorser hebben we reeds het een en ander opgemerkt. Deze manier van dorsen is echter nog zeer zeldzaam. Het vochtige Nederlandse klimaat is voor deze methode weinig geschikt. Bijna

iedereen laat *den òkst avdørse* = de oogst dorsen door *de loe:ndørser* die met een verplaatsbare *dørskaast* de kost verdient. Zijn machien *leevert et kórre schòn in de zak*, dwz. gewand en ten naaste bij geschoond. *De wan* komt bij dit modern *dørsmesien* niet meer aan bod. Zelfs *de wanmeule* niet meer. En van het prototype hiervan, dat alleen maar blies en niet zeefde, *de kafmeule*, is natuurlijk helemaal geen sprake meer. In de moderne dorsmachine is immers allang *ene kavblòøzer* ingebouwd. Ook heeft men het gedorstte stro niet meer met de hand te *béjne*. Dat gebeurt automatisch bij het *dørse* door *den béjnder* of *de pèrs*. Aldus *gedørst* graan bevat soms echter nog zoveel onkruid dat het moet worden opgezonden om elders in aparte machines te worden *schòn gemakt*. In dezelfde inrichting moet het tevens vaak worden *gedruu:cht* want het wordt steeds meer gewoonte om niet zoals vroeger in de winter, dus na een lange droogtijd, maar in de zomer al op het veld te dorsen, zelfs als het materiaal nog zeer vochtig is. Tot in deze eeuw moest men met de hand het gedorstte *stròj* op *bósse* binden. Tot stroballen = *krómbósse* verwerkte men het overblijvend *kòrt stròj*. Men dorste wel met *ene krómðørser*, identiek met *en heekelmesien*. Bij dit apparaat verdwenen de garven in de lengterichting door de opening. *Den heekel* waar ze vervolgens overheen werden gehaald, liet van het stro weinig heel zodat het zwaar beschadigd en krom weer te voorschijn kwam. Bij *de langdørser* moest men de garven in hun volle breedte *instééke* en die werden dan niet over een venijnige hekel gehaald maar over een met latjes beslagen *trómmel* = cilinder. Deze dorsmachines werden door *ene mooter* in beweging gebracht. De eerste loondorsers trokken met *enen damdørser* rond die door een stoommachine (vgl. het Duitse Dampfmaschine) werd gedreven. Tot in de jaren Dertig zag men nog herhaaldelijk dat op een boerderij bij het dorsen de motor door een paard werd vervangen. Buiten vlak langs de muur waar de dorsmachine stond, lag dan *ene menezje* = manege: een lage ronde heuvel met een zware draaiboom die, door een paard in beweging gehouden, de nodige kamwielen = *rónsels* en drijfstangen en daarmee de dorsmachine in werking hield⁴¹. Ouderen wisten nog van horen zeggen van *den dørsmeeule*: de eerste, kleine dorsmachine die met de hand gedraaid moest worden.

Tot in het eerste begin van deze eeuw is echter nog algemeen met *den dørsfleegel* gedorst. Toen had men nog de tijd. De winter duurde lang en iedere dag werd een deel van de oogst onder de voet genomen. Wordt tegenwoordig vaak de hele opbrengst aan granen in één dag onder infernaal gehuil door de machine gejaagd, vroeger klonk heel de winter door het lied van *de vleegel* = *den dørsfleegel*. Een enkele maal wordt nu de vlegel nog wel gebruikt voor *en bétje èrte* = kleine

hoeveelheid te dorsen erwten of soortgelijke vrucht. Het slaghout van de dorsvlegel is *de vleegeel* in engere zin: een zware knuppel die van notenhout is gemaakt omdat dit hout veerkrachtig is, m.a.w. *goe.t ópcht* = opspringt na het neerkomen, en niet zo gemakkelijk *veezelt* en *scheurt*. De steel is *de staf*. Deze is vrij lang en dun zoals de steel van *ed bóttorstèfke* = kleine karn die slechts bestaat uit een staaf en een rond plankje dat in de melkbus op en neer wordt bewogen. Dergelijke lange dunne staven vindt men ook aan bezems en gaffels maar in die gevallen worden ze steeds *steel* genoemd. *De staf* en *de vleegeel* van de dorsvlegel zijn door *en ólsfèl* = aalsvel aan elkaar geknoopt, evenwel op indirecte wijze, want voor een vloeiende dorsbeweging moeten beide onderdelen zeer soepel aan elkaar verbonden zijn. Aan het eind van de staf zit aan de vlegelzijde *en kap*: een houten dop die vrij om de steel kan draaien maar die er niet af kan schuiven, omdat hij aan de binnenzijde wordt tegen gehouden door een leren riempje dat om de steel is vast gespijkerd. Aan de vlegel zit op het einde bij de staf iets dergelijks als een kap. Deze is echter van leer en wordt *ene nèjsel* genoemd. De 'naaisel' is aanvankelijk aan de zijkanten nog open maar bij montage op de vlegel wordt hij aan die zijkanten met een dikke veter van varkensleer zodanig dicht genaaid dat de 'draad' stevig wordt vast gesnoerd in een aantal gleuven die hiertoe in de zijkanten van vlegel zijn uitgesneden. Met het gevolg dat *de nèjsel* niet meer van het slaghout kan schuiven. Het aalsvel dat de beide onderdelen van de dorsvlegel met elkaar verbindt, zit door openingen in de uiterste punten van *kap* en *nèjsel*. Het resultaat van zo'n bevestiging is dat onder het slaan niets wringt in het gereedschap. De vlegel kan hoog in de lucht volop draaien, onafhankelijk van de steel die de boer dus stevig kan blijven vast houden. Het dorsen met de vlegel is een kunst die de jonge boer niet meer verstaat. Door de oudere generatie is ze echter nog volop beoefend. Toen deze jong was, was *de déél* nog een echte dorsvloer. En dus niet zoals thans van *semènt* maar van *lie:m* die veerkrachtig is en daardoor de graankorrel behoedt voor het lot van verplettering. Men begon met *en dórzbét* aan te leggen: eerst *den ónderlègger* = een schoofdikke lijn van garven in elkaars verlengde midden over de deel. Men legde deze garven met *de kónte* = dikke kanten tegen, en met *de kóppe* = zaadhoofden over elkaar. Aan weerszijden van deze *ónderlègger* legde men een hele reeks garven dwars over de deel naast elkaar, met de zaadtoppen op de onderlegger die als hoofdkussens fungeerde. Van al deze garven werd voor men met dorsen begon de knoop van de band bijna losgemaakt. Dorsen kon men *allie:n, mi sen twéjje* = *mi sen twét, mi sen driejje* en ook wel *mi sen vierre*, maar in dit laatste geval was het oppassen want dan raakten de vlegels elkaar bij de minste af-

wijking ⁴². Daarom was het van belang dat zo'n viertal bestond uit twee *linkse* = linkshandigen en twee *rèchse* = rechtshandigen. De cadans van de dorsende vlegels noemde men *de slach* en wie voor dat ritme van de arbeid geen oor had, kon *gèn slach haawe* = geen maat houden ⁴³. Bij het dorsen *mi sen vierre* dorsten de eerste en tweede man in voorwaartse beweging. De twee anderen werkten met het gezicht naar de eersten toe en bewogen zich in achterwaartse beweging over het bed. De eerste gang was de zwaarste want nog met zaad gevuld stro heeft minder veerkracht. Tijdens het dorsen moesten de garven *danse* = opspringen om onmiddellijk een nieuwe voltrefter te incasseren. Zodra men twee keer over het bed was heen en weer geweest, werden de garven met de handen *gewènt*. Bij de derde en laatste ronde was de vierde man niet meer van de partij. Deze moest dan *et stròj ópraape*: met de handen het stro oprapen en op *bósse* binden ter dikte van ongeveer vijf garven. Om de losse korrels makkelijker uit het stro te schudden, maakte hij ook wel gebruik van *en schutchaavel* = grote gaffelvormige tak. Om het korte stro van het zaad te verwijderen, diende *den hòwtère griessel* = houten hark. Met een geheel houten schep, *de kórreschoep*, werd het gedorst graan van de vloer geschept. Dan begon het *schònmaake* = reinigen, met *de wan* oorspronkelijk, daarna met *de kafmeule* die alleen maar *et kaf* wegblië, en later met *de wanmeule* waarin het graan tevens door middel van een stel *zeeve* kon worden gezift. Wat veel werk bespaarde. Daarvóór werd het graan met de hand *gezift*. In *ed dòpseef* bleven de grootste ongerechtigheden achter als *de dòppe* = korte stukjes aar. De tweede keer hanteerde men *et sòtseef* en de laatste maal *et saantseef* ⁴⁴. Na deze eindbewerking mocht er in het graan geen *blééske* = zaadvliesje ⁴⁵ meer zijn achter gebleven. En eerst dan *waar den dòrz af*. De tijd die daarvoor nodig was, viel naar het zeggen van bejaarde boeren nog erg veel mee. Met vier vlegels kom men bij lengende dagen per dag ongeveer *tien vim* = 1000 garven dorsen. Bij de waardering van deze krachtsinspanning diene men echter te bedenken dat de machinaal gevormde garf van tegenwoordig ettelijke malen dikker is dan die welke de boer vroeger bij het zichten op de klomp kreeg. Bovendien laten de hedendaagse graanrassen de korrel veel minder gemakkelijk los dan bij de oude rassen het geval was. Wat al blijkt uit de historische *Gèlderse ris*, een tarwesoort die indertijd haar naam te danken had aan het gemakkelijk *réjze* = uit de aar vallen van de korrel. Onder *ris* verstaat men ook thans nog graan dat bij het lossen en laden van de garven wordt gemorst. Tot slot nog de term *et kórre schiet choe.t* = het koren heeft veel en goed zaad in de aren. Een uitspraak die uiteraard eerst tijdens het dorsen wordt vernomen.

Op hun vier kloeke poten staan de roodbonte runderen bijzonder stevig op hun plaats in het veelzijdige gemengde bedrijf. De koeien zwaar van het kalf en de melk, de ossen en dikbillen met een huid die spant over dagelijks uitdijend vlees. Goedmoedige kolossen die een rust over zich hebben alsof ze weten welk een belangrijke functie ze bekleden in de agrarische economie. Ze behoren tot de *roe:jbónte* adel van het M.R.IJ., tot een veeslag derhalve dat zich de nodige faam heeft verworven. Een *zwardbónt* rund is in Huisseling en wijde omgeving een uitzondering. Omtrent de eeuwwisseling zag men er echter nog vrij veel *vòd koej* die *blòdwèèchtech* of *gréjs* waren van kleur.

De term rund is volgens Bezoen⁴⁶ te vaag en algemeen dan dat de veeboer hem zou kunnen gebruiken. Ook in Huisseling komt dit woord niet voor. Of het zou een enkele maal moeten zijn in een moderne samenstelling als *runsfèt*, *runsflejs*, *runderhòrzelzalf*. In het laatste geval is ook de term horzel import. Het inheemse woord hiervoor is *enen hórré* = hoornaar. Er is echter alle reden toe zich af te vragen of de term rund ontbreekt omdat hij te vaag zou zijn. Natuurlijk is de veeboer geneigd scherp te onderscheiden en vandaar dat hij tal van aanduidingen heeft voor de diverse soorten: jong-oud, mannelijk-vrouwelijk, drachtig-niet drachtig enz. Het ligt echter voor de hand dat hij meerdere malen een term nodig zal hebben om de hele runderstal aan te duiden, een term dus die vaag en algemeen moet zijn. Deze ontbreekt dan ook niet. Onder *et fie:* verstaat men al het rundvee op de boerderij aanwezig, met uitsluiting van de andere dieren. *Enen boe.r mi feul vie:*, *goe.t fie: kénne* = veel verstand hebben van rundvee, *ene vie:waage*, *ene vijjarts*. Verder is er in iedere gemeente *et fie:fóns*, naast *et fèèrkesfóns* en *et péèrdefóns*, waar bijna alle boeren *ónder zéjn*. Het is een onderlinge verzekering waarvan de *fónsbòdze* het bestuur vormen. Telkens als iemand *en koe kepòt* = *schòdòj hi*, telkens als er ergens *en koe gevallen is* = gestorven is of zodanig onbruikbaar geworden dat het dier moet worden *ópcheröjmt* = aan *de vilder* of *de slachter* verkocht of meegegeven aan *den destrukter* = wagen van het destructiebedrijf, in al deze gevallen *gòn de bòdze rónt fur de fóns*: ze bezoeken huis voor huis de leden om een evenredig bedrag op te halen waarmee de schade kan worden gedekt. Deze bazen zijn het ook die nieuwe dieren *in de fóns sètte* = in de verzekering opnemen. Daarbij *schatte* ze de waarde, reden waarom ze ook wel *schatters* worden genoemd. Bij het schatten van rundvee komen de bazen zelf naar het dier kijken. De mannen van het paardenfonds organiseren van tijd tot tijd *en péèrdeschatteng* = paardenmonstering op een bepaald punt in het dorp. Ieder lid moet dan zijn

paarden *mónstere* = aan het bestuur laten zien, dat dan paarden die in kwaliteit achteruit gegaan zijn, *légger*, paarden die beter zijn geworden *hògger in de fóns sét*. De dieren *stòn hòg* of *lég in de fóns* = zijn hoog of laag verzekerd. Oneerbiedig wordt wel van een oude pastoor gezegd: *háj is fórt fur de fóns!*

Een andere algemene aanduiding voor rundvee is *de béste* = beesten. Vooral als *bésjes* wordt gezegd, zal hierbij echter vaak aan jongvee gedacht worden. Men zegt zowel *de bést* als *ed bést*. Het betreffend dier is steeds van de vrouwelijke sekse. Hoe los de band tussen sekse en genus echter is, blijkt uit deze voorbeelden: *ed bést hitren* (heeft haren) *hórren* (hoorn) *afchestoe:te*, *de bést hi senen hoef kepòt*. Het mannelijk *den bést* slaat op een manspersoon met beestachtige karaktereigenschappen.

Een mannelijk rund is *ene stie:r*, *ene var*; een vrouwelijk *en koe*, een sinds vrij kort geboren *en kalf*. Loeien is *bólke*, onder *brulle* wordt het abnormale geluid verstaan dat wild geworden runderen wel uitstoten. *Bruls* betekent dan ook razend en, secundair, niet tuchtig willoende worden. *Bléere* is het maken van een soort geluid door *kalver* die het plotseling benauwd krijgen. De roepnaam voor een koe is *kuus*, die voor een kalf *mök*. Met deze laatste naam wordt ook wel een sullig persoon aangeduid. Met *en vólbloe:t* bedoelt men een koe van geregistreerde afstamming. Van *en wilde bést* is de afstamming niet geregistreerd. Zo'n koe kan echter toch in *et stamboek* worden opgenomen en als *stamboekko*e beschouwd worden, mits ze aan de gestelde eisen voldoet verder. Een van die eisen is dat ze geen rode vlek op de poot heeft, want *ene vlèkpoe:t* kan niet worden *ópchenómme*. Een wilde maar in het stamboek opgenomen koe wordt vaak *en registerko*e genoemd. Een koe met gedeeltelijk geregistreerde afstamming is *en halvblo*e.t. *Koej moette aaw hébben èn kieppe jóng* is een uitspraak die iedereen onderschrijft. Een koe immers met een prima melkgift en goede fokprestaties *doedde nòjt ewé*ch. Men kan er immers nog jaren lang voordeel van hebben. Met de kippen is het in dit opzicht anders gesteld. Die zijn in hun eerste jaar op hun best, het tweede zakken ze al af, en bij een verstandige boer worden ze geen drie jaar oud. Wie echter een aantal goede koeien verliest en *er zodoende ówtrakt*, heeft vaak jaren en jaren nodig om zijn stal weer op het oude peil te brengen. Vooral ook omdat goed materiaal maar zelden op de markt komt. Een boer zal alles eerder verkopen dan een koe die voldoet.

Van de stier ziet men momenteel op het dorp weinig meer. Als er een koe *varreg is* geeft men op een waarschuwingspost een briefje af en kort daarop verschijnt *den insimmenaater* om het dier te *insimmeneere*. Dit is de gewone praktijk sinds de invoering van *de kaa-ie* =

K.I. = kunstmatige inseminatie. Voordien was het echter niet zo dat op iedere boerderij een stier aanwezig was. Eén goede stier voor heel het dorp was voldoende. Hij werd aangekocht door *de stierhaawerééj* en uitbesteed op de boerderij van *de stierhaawer* die voor het *öwtlèèje* telkens en het voederen een passende vergoeding kreeg. Zo'n stier had *ene ring* op de neus en hield ervan de grond met zijn hoornen te doorploegen, een activiteit die men *moore* noemde. Hij *wèjgerde* of *dinnet* (deed het) *nie* als hij niet wilde *springe*. Een stier die oud genoeg is om te *dékke* is *bekwaam*. Hij is niet geheel zonder *gebrééke* als hij veel *witte kalver gift* = al te wit gekleurde kalveren *fòkt*. Hij is zonder meer *ene tòt* = vod als hij nakomelingen kweekt met een slecht exterieur en met een slechte melkgift. Een koe wordt *gestie.rt* als ze *varrech* = bronstig is. Ze is dan onrustig en zal herhaaldelijk proberen andere koeien van achteren te beklimmen = *ripsakke* = *rie:pe*. Voortdurend tochtig en onrustig en daardoor voor de fokkerij ongeschikt en soms zelfs gevaarlijk voor de mens is *en brulse koe*. Een koe die bij dekking rustig blijft staan onder de stier *stò èz ene pòòl*. Ze is dan *gèlp* = goed tochtig. Na dekking mocht het vrouwelijk rund de rug niet krommen en daarom bond men het wel een touw strak om het lijf. Opdat ze het pas ontvangen kalf *nie wéch só gòjje!* Een gezegde dat geen speciale betekenis heeft en veel voor de grap wordt gebezigd, luidt: *et sakt si ten boe.r èn ed bést tè wint*. Het is vermoedelijk aan een oude dekkingsterminologie ontleend. Een koe *behawt* = *wint* als ze bij dekking bevrucht wordt. In het tegengestelde geval *verlòpt* ze. Ze heeft dan *gén kalf wille vatte*. Of een rund *verlo:pen is of behaawe hi* blijkt drie weken na datum. Eventueel eerst na zes, negen of twaalf weken. Een koe *draacht fértéech wééke* = gaat veertig weken drachtig. Na dekking *wòrt se drie wééke, is se drie wééke, is se drie wééke gewist* enz. Heeft men er gedurende enige perioden van drie weken *niks mér òn gezien* dan mag men veronderstellen dat ze *draagent* is, *en kalf hi gevat, en kalv in hi, dat er en kalv óp sit*. Zo zegt men ook wel van een visrijke vijver dat *er veul viz óp sit*. Vroeger werden vanaf dit moment berekeningen gemaakt over het geslacht van het te verwachten kalf⁴⁷. Als bij de moeder *den tròs* = *de köjff* = de haren tussen de hoornen omhoog stonden, als men de vrucht zelden of nooit zag bewegen = *springe*, als de koe de draagtabel overschreed en dus *oover waar* (was) of reeds weken voor het kalven begon te *bèlle èn drööje* = drachtigheidsslijm door de schede afgeven in de vorm van dunne draden, met of zonder lucht-bellen was een mannelijk kalf op komst. De laatste dagen *bèlt* of *drööjt* iedere koe, maar als het slijm dan niet helder is *vòwlt* ze en bestaat de kans dat *et kalv er doe:t ópsit*. De boer had *ene twélleng* te verwachten als hij *et kalf fan twie: kante kós stoe:te*, nl. voelen

door links en rechts met de vuist in de buik te drukken. Een koe die voor het eerst drachtig is en nog in het begin van de draagperiode verkeert, wordt *en véérs* genoemd; wanneer ze duidelijk drachtig is *en kalfféérs* of ook wel *en trékkjéérs*: naar de uitdrukking *klam trékke* = een taai vocht melken uit de spenen van een rund dat voor het eerst drachtig is. Het komt nogal eens voor dat een vaars ondanks alle drachtigheidsteken uiteindelijk toch niet drachtig is. Het is dan *en vètte véérs* die *vur vèt ewéch moet* of *vur den doe:t* = wegmoet voor de vleesvoorziening of voor de slager.

In haar laatste drachtigheidsperiode wordt een vaars *en mòdòl* genoemd. Bij een maal bestaat het gevaar dat ze kan *verwèèrpe* = *et* (onvoldragen) *kalf wéchchòjje* = aborteren. Om dit gevaar te bezweren werden de malen vroeger wel *gelòòte* = met de vlim ader gelaten. In het begin van de draagtijd is het rund *nòch te wéjt af* om aan kalven te doen denken. Dat wordt anders als het nog maar *zès, drie wééken av is*. De laatste week worden de dagen geteld: *vie.r, drie, twie: daag af, nog énnen dag af*, en dan is de koe *òn den téjt* = *òn de télleng* = *öwtchetélt*. Van dat moment af is de koe als ze niet op tijd kalft *énnen dag oover, twie:, drie, vie.r daag oover* (overtijd). Een drachtige melkkoe begint naarmate haar tijd nadert te *verdruu:ge* = minder melk te geven. Ook kippen *verdruu:ge* wel als ze minder eieren gaan leggen in de ruitijd. Een koe *stò dròch* als ze geen melk meer geeft, ze is dan niet langer *en geevende koe*. Het is gewenst dat geruime tijd voor het kalven een einde komt aan de lactatieperiode. Wanneer dit niet vanzelf gebeurt moet de boer de drachtige koe *dròch sètte*. Hij doet dit door ze langzaamaan minder te gaan melken. De laatste drie weken van deze overgangsperiode molk men de koe maar eens per week meer en wel op de vrijdag. Nu worden die *drie Vréjdaach* niet meer in ere gehouden. Voordat de koe kalft hebben er een aantal veranderingen plaats. Ze begint te *öjere* wanneer *den ööjer* gaat zwellen. De *baant* = staartspieren worden losser en de laatste dagen *lö te koe de ròmmè loe:pe* zodat de melk als 'vanzelf uit de spenen stroomt. Dan *stò te koe óp kalve*.

Bij het kalven dringt eerst *de wötterblòòs* door *de fòòzel* = schede, pas daarna komen de *pótjes*. Het maken van de uitdrijvende bewegingen door de koe noemt men *pørse* of *pèrse, wérke* of *èrrebèèje*. Niet altijd glijdt het kalf vanzelf te voorschijn. Wanneer *er en zwòòr kalv ópsit* moet men *trékke*. De trektouwen bindt men dan met *ene maastwòrp* aan de uitstekende pootjes vast en naarmate de koe meer of minder *zwòòr* kalft moet er met meer of minder kracht getrokken worden⁴⁸. Wanneer mankracht onvoldoende was, nam men in vroeger dagen zijn toevlucht tot *et kalfmésien* = houten geraamte met een haspel waarmee men er wel eens in slaagde om *er et kalv af te drèèje*. Het

gebruik van een dergelijk apparaat is echter niet zonder *reezekoo* en daarom geeft men er in zulke omstandigheden tegenwoordig de voorkeur aan om *de vijjarts* te halen. Deze constateert dan misschien dat het kalf *verkie:rt sit*, nl. niet *kröps* = met de kop naar voren maar *teegekröps* = met de kop naar achter. In ernstige gevallen moet de veearts dan het kalf *er mi stukken afhòòle* = embryotomie toepassen. Indien in de uitgangsweg *ene slach* zit, een draai of kronkel die het kalf de uitweg verspert, moet de koe *gedrölt* worden: over de rug gewenteld. Het komt voor dat de koe *et léjv öwt kalft*. Dan ontstaat er een prolaps van *den draachsak* = baarmoeder. Minder ernstig is *et rujwèene* waarbij de schede te ver naar buiten komt. *Fòkkers* verkopen jonge, voor het eerst drachtige runderen altijd vóór het kalven. Kalft zo'n maal echter vlak voor het *mèrte* = naar de markt voeren en verkopen, dan is ze daarmee gedegradeerd tot *en afchekalvde mòòl*.

Bij *en vorse koe* (vers, omdat ze pas heeft gekalft en dus veel melk geeft) treden gemakkelijk *ziektes* op. Soms blijft ze ook na *den niggenden dach* nog *vöwle* en dat is dan een teken dat ze *mi ten bócht* (nageboorte) *iz bléjve stòòn*. Als *middelséjn* hiertegen gold vroeger *flierrentij*. Sommigen vonden het in zo'n geval echter nog beter de koe iets te eten te geven wat gestolen was. By. *ene stróng boerremoes öwten hòf fan den buurman*. Iemand herinnerde zich in dit verband nog dat hij heel vroeger wel gezien had dat iemand al prevelend driemaal om de zieke koe heenging om ze te genezen. Tegenover *den bócht sit er nòg óp* staat de uitdrukking *den bócht iz er af*. Het kleverig slijm van de nageboorte noemt men *de slééver*.

De *roe:s* is een ziekte die optreedt bij koeien die voor het eerst hebben gekalfd. Ze hebben dan *kaaw hórres* wat op *kórts* wijst, ze kunnen niet opstaan, kortom: ze zijn *roe:zech*. *Zwòòr kalve* is er vaak oorzaak van dat koeien *bruls* worden: bij dekking niet meer bevrucht worden en herhaaldelijk tuchtig, onrustig en zelfs gevaarlijk zijn. Vaak sterft *et kalf* in zijn eerste groeiperiode aan *den bòlk* = *den bléér* = *et lèèndebloe.t* = *de kèlfkessiekte* = *lal* = bulk: hersenziekte, die vooral bij te vette kalveren optreedt. Sommige menen dat er nog genezing mogelijk is als het zieke dier zo vlug mogelijk de kans krijgt om te *bloejje*, en daarom snijdt men het wel met een mes in *et lééve* = levend vlees. Dit is dan nog een allerlaatste overblijfsel van het vroeger zoveel toegepaste *lòòte* = aderlaten. Een gezonde koe *hi enen ööjer èz en wan*. Wat ietwat overdreven is. Verder heeft ze *en kleur ès sééj*. Er is iets mis wanneer ze *spélt* = aan diarree lijdt. Ze heeft *en kòòj kleur* bv. als ze *schörft* heeft of *ónder de kòjjechhèjt* (kwadigheid = *zwéere*, huidschilvers e.d.) *sit*. In zo'n geval was het eens de gewoonte om *vuurkröwt te stééke* = etterdrachten te zetten. Men stak dan een gedroogd wortelstengeltje van in de tuin groeiend giftig

vuurkruid een eind onder de huid zodat daar een ettering ontstond: een opeenhoping van *éttèr* = *metérrie*. Men dacht dat dit alle *kòj-jechhèjt* naar zich toetrok en zo een zuiverende werking had ⁴⁹. Een nog twijfelachtiger medicijn was *et chruu.ske*: een kleine graszode met erin afgedrukt de voetstap van een rund dat aan *schurklòw* leed. Het *gruu.ske* werd binnen opgehangen en als het helemaal was uitgedroogd, was de ziekte genezen, zo heette het. Na het eten van vers groenvoer krijgen runderen wanneer ze pas op stal zijn wel eens *de kòpsiekte*. Ze zijn dan *strómmelèèchtech*, ze *strómmele* = lopen moeilijk. Het is echter een ziekte die vooral op zandgronden voorkomt. Wanneer een koe een stukje ijzer of een ander hard voorwerp heeft ingeslikt *hisset schèèrp in*. Eveneens na het eten van vers groenvoer op stal kan *de wéjntpèns* = trommelzucht optreden als gevolg van abnormale gasontwikkeling in de buikholte. Dan was er vroeger in het dorp altijd wel iemand te vinden die *de vlim* als trocar wist te gebruiken. Hij moest dan de koe *durslòòn*: met klomp en vlim de buikwand doorboren en door de opening *en spierke* = strohalm of *ene péjpe-steel* aanbrengen zodat de overtollige gassen konden afvloeien. Soms slaagde men er ook wel in het teveel langs natuurlijke weg te laten ontsnappen door *en wiske* = twijgje in het keelgat te steken. Dit takje was met *zie:p* ingesmeerd die het rund deed walgen en dan kon het zijn dat het gas door *et kélschat* ontsnapte. In geval van nood werd ook de riek of de gaffel of welk ander scherp voorwerp wel als trocar gebruikt. Is men te laat met een of andere geneeskundige ingreep, dan kan men zien hoe een rund zich in de letterlijke zin van het woord te barsten vreet. Zeldzaam is tegenwoordig *et miltvuur* en tegen *et mónt èn klòwzie:r* = *de tóngblòðjer* kan men de dieren voortaan laten *inspöwte*. De grote runderepidemieën horen thans tot het verleden zodat het gezegde *woor en zwaluuw wónt* (nl. boven tegen de dakgoot of binnen tegen een of andere balk waar de zwaluw pleegt te nestelen) *chö gén koe kepòt* vandaag minder wrang klinkt dan het in het verleden ongetwijfeld wel eens gedaan zal hebben. *Tuubberkluu:s* zijn runderen met t.b.c. Deze ziekte wordt van overheidswege drastisch bestreden. Beesten die op een injectie ongunstig reageren zijn *rijjegeerders* en worden onmiddellijk opgeruimd. Immers het streven naar *enen tij bij sij vrééje stal* is algemeen. Een dier met open t.b.c. is *enen oope lééjer*. De moderne veeartsenijkunde, hoezeer ook geperfectioneerd, kan natuurlijk niet voorkomen dat nog regelmatig vee aan ziekten bezwijkt. De veeboer zegt dan ook nu nog: *wie starte hi, kan vèlle verwaachte*. Dwz. wie levend vee (staarten) bezit, moet van tijd tot tijd rekenen op dode dieren (huiden).

Bij kalveren wordt onderscheid gemaakt tussen *en mòlkalf* = vrouwelijk kalf en *en stierkalf* = *varkalf* = mannelijk kalf. Een mager kalf

is *en schie.r kèlfke* × *kèèlfke*, *en kween* is een vrouwelijk maar voor *de fòk* ongeschikt want onvruchtbaar kalf. Een kistkalf is *en méstkalf* dat, eng en donker opgesloten, wordt *gemést*: met onversneden melk *gewittert* = gedrenkt, tot het na enkele weken reeds *verrech* = slachtrijp is. Het mag in die tijd niet als andere *kalver* die worden *òngehaawe* = op de boerderij gehouden om van *en nuchteren kalf* uit te groeien tot een fokdier, al enig hooi eten. Daarom droeg het vroeger wel *en kalvermèntje* = muilkorf van gevlochten teenhout. Zoals men een jonge populier soms in zijn eerste groei beknot en daarmee *knoe:t makt*, wordt het kalf ook wel *òs chemakt*: gecastreert. Castreren is *lubbe*, *snééje* wanneer de testes worden weggenomen, *knéjpe* wanneer ze door knippen slechts afdoende worden beschadigd. Een volwassen beer wordt, als hij voor *de fokkeréj* geen dienst meer doet, gecastreerd *vóór* hij het mesthok ingaat. Hij lijdt dan over het algemeen erg onder de ingreep, zodat een nabehandeling nodig is die hoofdzakelijk bestaat uit *bèèjere* = beieren: met een in karnemelk gedoopte doek tegen de verse wonde slaan.

Een kalf wordt bij overjarigheid *en hòkkeleng*, na de eerste bevruchting *en véérs* en vervolgens *en mòdòl*, na het eerste werpen *en koe*. Een *schòt* is een koe die maar eens heeft gekalfd. *Maans* = *göwns* is de koe waar de boer *gén kalf mér in kan kréjge*⁵⁰. Op stal zal men die *méste* = extra voeren, in de wei *vèt wèjje*. Ze is bestemd voor de vleeshandel. Als door omstandigheden zo'n dier gehouden wordt *um èjges te slachte* is het resultaat niet een gewone huisslachting. De eigenaar zal het beest *òwthalle* = voor het grootste gedeelte bij hoeveelheden van enkele tientallen ponden aan buren en kennissen in het dorp verkopen. Vroeger moest dan de waarde aan *de kemies* worden opgegeven voor een evenredige belasting. Werd daarbij fraude gepleegd dan kon de commies *ed bést benaadere* (in beslag nemen).

Met benamingen als kalf, hokkeling, vaars, maal en schot wordt wel een leeftijd aangeduid maar deze is niet exact genoeg in tal van situaties. Een schot bv. is een koe die nog slechts eenmaal gekalfd heeft. In de meeste gevallen zal men derhalve ook wel met een vrij jong dier te maken hebben, maar het *kàn* gebeuren dat een schot vrij oud is. Dit komt vooral voor wanneer het beest van *ene goeije tuk* = van een goede afstamming is. *De fòkker* zal dan niet gemakkelijk in de onvruchtbaarheid berusten en het rund blijven *stie.re* = *dékke* om zich alsnog van nakomelingschap te verzekeren. Als het dier dan uiteindelijk toch nog gemest moet worden, is echter het aantal kalveren dat het geworpen heeft voor de slager van minder belang dan het aantal jaren dat het oud is want voor hem telt in de eerste plaats de malsheid van het vlees. Een schot? Best, maar wat voor een schot? En hij ziet het dier in de bek om uit het *gebit* bij benadering

de juiste leeftijd af te lezen. Een rund ziet men immers regelmatig *wissele* = *brééke* = van tanden verwisselen. *De kalvertaant* (acht stuks) maken twee aan twee plaats voor *brie:j taant* = blijvende tanden. Dit breken of wisselen treedt op telkens bij een leeftijd nagenoeg van 2, 2½, 3 en 3½ jaar. Een koe van vier jaar heeft *aacht brie:j taant* en is daarmee *afchewisselt* = *öwtchewisselt*. *Ze hi tan de moel vól*. Naar deze maatstaven gemeten kan *en hòkkeleng* nog *en kalf* zijn. Dan nl. wanneer het nog niet voor het eerst heeft gewisseld. Het is dan nog *kalv in den bèk*. Op de vleesmarkt is een koe het best als ze nog geen zes brede tanden heeft. Deze leeftijdsbepaling preciseert ook de schaarberekening wanneer *en bést wört òngenómme*: als een rund tegen vergoeding gedurende een seizoen in de weide van een ander wordt genomen. Een kalf geldt dan voor *en half*, een hokkeling voor *driekwart*, een koe voor *en hie:l* (heel) en *en pèrt mi fólle* voor *anderhalf schòdr* ⁵¹. Behalve weiderantsoen kan *schòdr* ook opbrengst betekenen. Zo kan *en flink schòdr* van een akker komen. Men zegt zelfs dat kippen *en goej schòdr zéjn* wanneer ze goed leggen. In dit verband noemen we ook de uitdrukking *den òkst stö goe.t cheschéért* = de oogst staat er goed voor, wekt goede verwachtingen. Tenslotte is er nog een woord *schòdr* in de betekenis van wegdek over een noodbrug dat gevlochten is van wilgentakken.

Voor iedere boer die *vie: fòkt* is het exterieur van het rund van groot belang. Er zijn een aantal normen waaraan het vee moet voldoen, en wordt daaraan voldaan, dan is het nog zaak dat de ouderdieren deze goede eigenschappen ook *durfòkke* = doen overerven. Het is vooral nodig dat de stier zijn kwaliteiten doorgeeft. Doet hij dit, dan zegt men: *héj fòkt choe.t*. Aangenomen mag worden dat de terminologie die bij de exterieursbeoordeling wordt gebruikt, voor een groot deel nationaal is. Deze termen immers stammen voor een niet gering deel van *de lanbòwkuurzes* en daar komt nog bij dat de vee­markt iedere week opnieuw een stuk nationale activiteit is. Mede omdat de plaatselijke markt, voorzover nog niet verdwenen, van steeds minder betekenis wordt, is de veronderstelling gewettigd dat juist op het terrein van de veebeoordeling de dialecten sterk naar elkaar toe zullen groeien.

Een rund heeft *bie:n*, onderscheiden in *vurbie:n* en *achterbie:n*. Minder vaak zal men zeggen *poe:te*. Als er sprake is van één been, wordt het woord *poe:t* gebruikt, bv. *ene koejjepoe:t*. Al naargelang aan de poten iets of niets mankeert, luidt de uitdrukking: *goe.t* of *slèècht óp te bie:n*. Het bijbehorende werkwoord is *loe:pe* of *gòn*. Laatst genoemde vorm is beperkt tot de infinitief. De 3de persoon mv. van het presens wijkt door verkorting af van de onbep. wijs. Op de vraag waar iemand zijn koeien heeft *gòn*, luidt het antwoord eventueel: *ze gòn in de Daalder*.

In deze zin gebruikt betekent *gòdn* evenals *loe:pe* hetzelfde als *wèjje* = weiden, grazen. De begrippen *loe:pe* en *gòdn* dekken elkaar niet helemaal, want *loe:pe* zal soms hard lopen betekenen en dan identiek zijn met *hòlle*. *Stalbie:n* zijn poten met *dikke knijjes* × *kniejjes*. Deze knieën vindt men alleen op voorbenen en zijn een gevolg van het liggen op een minder geschikte stalvloer. Een rund op hoge poten is *óndie.p*, een ander dat korte heeft, is *die.p*. De hoeven zijn *de klòdwe*. Een dier met forse poten is *gròf*, het is *féjn* wanneer de poten aan de dunne kant zijn. Aan de kop onderscheidt men de *oe:ge*, *de òrre*, *de moel*, *de snuut* met *de neuschaater*, *de hórres*. De huid is *et fèl*. Daarom was het vroeger in vele gevallen *de vilder* te doen. *Ville* is afstropen, echter ook wel kwellen, pijn doen. Een wreedaard is *en vilbést*. Een rund in goede conditie *hin* (heeft een) *kleur ès sééj*. Dwz. dat er een gezonde gloed over de haren = *hөөr* ligt. De rood-witverhouding is bij ieder rund anders. Op *de schèts* = identiteitskaart is deze kleurverdeling precies aangegeven door *de kalverschètser*. Een witte vlek op *de vurkòp* is *ene kòl*. Loopt deze breed uit tot op *de snuut* dan is er sprake van *enen blès*. Een bles die heel smal is en boven bijna haaks ombuigt, is *en zeuve*. Een klein wit vlekje op de snuit is *ene snèp*. Het *léjff* wordt gevormd door inwendige organen in de buik = *den böjk* die echter meestal *de pèns* genoemd wordt. Achter onder de buik hangt bij vrouwelijke dieren *den ööjer*, bij mannelijke *de zak* = scrotum met verder naar voren *de lul* = penis die bij het slachten als *de peezerik* wordt opzij gelegd. De huidplooi tussen *lies* en *ööjer* waar *de kòpman* in grijpt om de kwaliteit van het vlees vast te stellen, is *de vang*. Achter *de nèk* zitten *schóft* en *schòdwer*. Daar sluit *de ruch* op aan. De lendenen zijn *de lèende*. In de achterste bovenhelft zoeken men *et kröws*. Uitstekende *bótte* zijn *de heupe* en *de drèèjers* = zitbeenknobbels. *De plòdte* zijn kruisspijeren waarop *de baant* = staartspieren aansluiten. *De start* ligt tussen *de bille* bij vrouwelijke dieren over *de fòdzel* = schede-ingang⁵². De anus is *et chat*. *Smòdøl* noemt men een rund met smalle *bòdrst*. Een fors gebouwde dier is *stukkech*. Is de bouw harmonisch dan spreekt men van *sórtéch* = *geléjnt* = goed geproportioneerd. Dit begrip wordt ook wel aangeduid met het adj. *moe:j* of met de uitdrukking *moe:j behange*. In deze gevallen is het dier *goe.t chesloote*: de verschillende lichaamsdelen sluiten goed op elkaar aan. Wanneer het laatste niet het geval is, zal men vaak kuilen of holten waarnemen: *de miltköwle*. Het kruis moet vlak liggen. Als het helt, spreekt de koopman van *en hangkónt*. Wanneer de *kónt* uit extra dikke billen bestaat, is er in vetweerskringen sprake van *enen dikbil*. De fokker houdt niet van uitpuilend vlees. Hij is allang tevreden wanneer het dier *rónt* is. Zijn in dit opzicht gematigder eisen liggen opgesloten in termen als *en billege*

bést: een rund dat nl. *moe:j gebilt* is of *gedrèjst*. Maasvee schijnt over het algemeen iets beter in het vlees te zitten dan IJselvee. De koper weet dan ook waar hij aan toe is met *en éjselbést*.

MELK EN BOTER

De gewone veeboer zal een maal meestal niet *verko:pe* maar *òn-haawe* = op het bedrijf houden voor eigen gebruik, hij zal ze *ònmèlke* = zelf gaan melken. Vlak na het *kalve* geeft de koe geel gekleurde melk: *den biest* die niet geschikt is voor de normale consumptie. Hij *schiffert* = stolt bij het koken.

De gewone aanduiding voor melk is het plurale tantum *ròmme* waarvan het verkleinwoord *ròmkes* = kleine hoeveelheid melk luidt, maar dat meestal slechts aan tafel wordt gebruikt in gesprekken met kleine kinderen. *De ròmboe.r* is de man die de melk bij de boeren ophaalt en naar *de ròmfebriek* vervoert. *De ròmschépper* verschijnt als *kóntreleur* regelmatig *ónder mèlkestéjt* in stal en weide om de *ròmme* te *schéppe*: met een lepel een monster te nemen van de juist gewonnen melk, namens *de kóntroolevereeneging* waar niet alle boeren lid van zijn. Uit zo'n monster blijkt of het percentage *vèt* groot of klein is. De hoeveelheid wordt aangegeven in *graade*. Er zijn koeien *mi feul graade*, *mi wèjnech chraade*; men kan ook zeggen *mi feul vèt*, *mi wèjnech fèt*. Men noemt *en koe van twéntech chraade* zeker *lég in et fèt*, *en koe van fértech chraade* even zeker *hòg in et fèt*. Een koe die behalve veel ook regelmatig vette melk levert, wordt *en koe mi choej léjste* of *mèlkléjste*. De melk gaat in *tööjte* = melkbussen. Onder *mélk* wordt uitsluitend karnemelk verstaan. Oudere boeren zeggen nog wel *mölk* en herinneren zich nog duidelijk *de mölke-zöjp* = karnemelk die vroeger in de zomer op het land werd gedronken⁵³. *Fiets* is ondermelk. Hij wordt slechts als veevoeder gebruikt, evenals *de spuulleng* die nõg dunner is. In *de mèlkwaage* vervoert *de mèlker ròmttöjt* en *mèlkémmer* en verdere benodigdheden voor het *mèlke* tussen boerderij en weide. Deze melkwagen is een tweewielig karretje dat met de hand wordt getrokken. Tot voor enkele jaren was dit wagentje algemeen in gebruik. Op het moment is het echter niet meer modern genoeg. De jongste evolutie is *en fietswaagentje*. Het bezit in grote trekken nog de vorm van het melkwagentje maar heeft geen houten wielen meer met ijzeren loopvlakken. Het is voorzien van *luchtbaant* en daardoor geschikt om achter *en fiets* te worden vervoerd. De oudste boerinnen herinnerden zich echter nog *de vrónk*: een lederen tuig waarmee de melkbus op de rug werd gedragen. Een onderdeel van dit tuig was een stootband van kleermakersspek die ver-

hinderde dat de boerin haar rug tegen de scherpe onderkant van de melkbus bezeerde. Hoe dit tuig aan deze benaming gekomen is, blijkt duidelijk uit de andere, thans eveneens bij de jongeren niet meer bekende betekenis: wrongvormig kussentje van kleermakersspek zoals dat vroeger wel bij bepaalde vrouwenkleren werd gebruikt. Voor haar-wrong vonden we slechts de aanduiding *knut*. Behalve de melkwagen is ook de *tööjt* gemoderniseerd. Beantwoordt deze thans aan het landelijke type, vroeger was ze van *kópper* en had ze slechts één oor. Het koper was niet zo bestand tegen schokken als het huidige metaal en daarom was het onderste deel van de bus in een bodemloze mand geplaatst. Het tenen vlechtwerk was dan een beveiliging tegen *blutse* ×

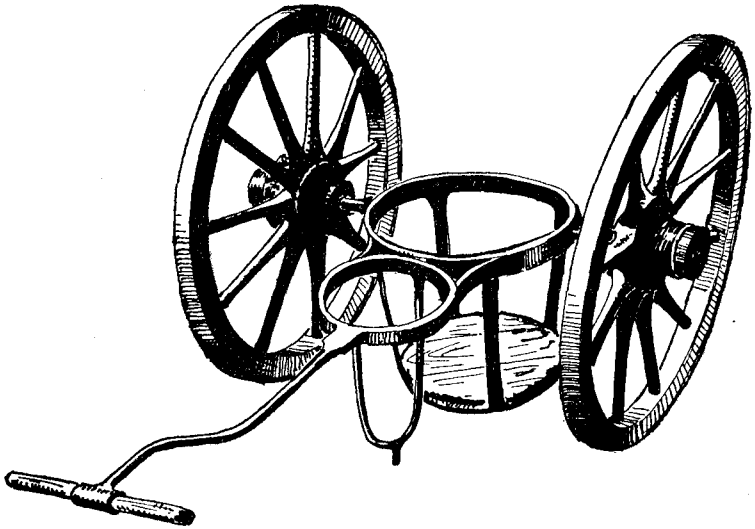

Fig. 13. De melkwagen.

dutse = indeuken of *schèène* = beschadigen op welke andere wijze ook. Net als vroeger wordt de melkbus niet alleen van binnen maar ook van buiten herhaaldelijk grondig schoon gemaakt. Reinigt men met *kookent wötter* en *soda* de binnenkant, dan spreekt men van *töötje waase*. Reinigt men de buitenkant met water en zand, dan spreekt men van *töötje schuu.re*. Wanneer ergens *roestege töötje* buiten staan, is dat een schande voor de huisvrouw die dan doorgaat voor *en smérpoet* = sloddervos. Het verkleinwoord *tötje* (in klank gelijk aan *tötje* = todje) duidt meestal op het kannetje dat de boer mee

naar het veld neemt om uit te drinken. Het is *ed drinkestötje*, ook wel *et kèèneke* × *kènneke* genoemd. Tenslotte: ook de schenkpijp van pot of kan wordt *tööjt* genoemd. *De émmers* worden onderscheiden naar behoefte. We noemen *de voeijerémmer* voor de slobber, *de pèrts-émmer* om het (in dit opzicht nogal viesneuzige) paard in te drenken. Bijzonder zindelijk is men met *de mèlkémmer*. Alleen de oudsten herinnerden zich nog *et juk* waarmee de emmers gedragen werden. Door *den témmes* = melkzeef stromen *de ròmmes* wanneer deze worden gezeefd. De term voor melkzeven luidt: *zèjge*. Voor *témmes* gebruikt de boer aan de Heikant het woord *zèjchschuttel*.

Het ww. *mèlke* heeft meerdere betekenissen. Behalve de melknecht melkt ook de boer die de kunst van het melken in de gewone zin helemaal niet verstaat: hij *mèlkt choe.t* = bezit melkvee waarvan de melkopbrengst goed is. Ook de koe zelf melkt: *ze lö te ròmmes vlòt schie.te* = *ze mèlkt hèndech* = laat zich gemakkelijk melken. Een koe die de melk niet laat schieten, *mèlkt tèèj, hawt te ròmmes óp, lö te ròmmes nie schie.te*. Zo'n hardmelkte koe wordt *ene pin* = gierigaard genoemd. De boer zelf is weer op een andere manier gierig. Hij *mèlkt nie in enen émmes zónder bójgem* als hij goed op zijn duiten weet te passen.

Op bedrijven waar men over weinig *mansfòlk* beschikt, is het melken de taak van *de vròllie*. Dat een goede melkster zich weinig dient te bekommeren om haar eigen uiterlijk schoon is een mening die vervat ligt in het spreekwoord *krullen int hòd, strónt in de ròmmes!* Bij het melken zit de melker op *de mèlkstoel* = krukje op één poot. Als de koe onder het melken voortdurend trapt met de achterpoten, gaat de melker in tegenstelling tot andere streken slechts zelden over tot het *spanne* = vast binden van die achterpoten. Een koe krijgt *enen bril* = leren riem met scherpe ijzeren punten over de neus als ze zich bezondigt aan *öwtmèlke* = leegdrinken van andere koeien.

Melken kan men natuurlijk op meer dan één manier. Normaal wordt gemolken *mi te vól haant*⁵⁴. *Siepse* is melken *tusse döjm èn vinger* maar deze methode mag slechts in geval van nood worden toegepast. Met klamme handen melkt het inderdaad wat prettiger maar het *gift chèn paas* van tijd tot tijd te *sòppe* = de vingers met de reeds gewonnen melk te bevochtigen. Door de melker worden *groe:te spie:ne* = *flinke streekels* zeer gewaardeerd. Een koe met *klèèn streekels* kan soms niet *mi te vól haant* worden gemolken. Lastiger nog bij het melken zijn koeien die niet *vierkant* zijn: *enen driespie:n* heeft maar drie melkgevende *streekels*. Een vijspeende koe is echter niet minder een kruis: ze heeft een melkgevend bijspeentje op een van de andere strekels dat *ene zöjgerspie:n* wordt genoemd. Een onschuldig bijspeentje dat geen melk doorlaat is *enen dòpspie:n*. Op de *mèlkkuurzes* wordt

door *de vurmèlker* de melkkunst gedoceerd. Daar leert men *prooper* = hygiënisch melken. Wie *et mèlkdieplooma* heeft, weet ook waarom hij *de koej* moet *öwtmèlke* = leegmelken. Een goede melker blijft *ónder de koe* totdat hij ze *öwt hi*. Men zegt ook wel *en koe leech hébbe*. Het resultaat van één keer melken is *en gemèlk*. Daaruit blijkt of een koe *goe:t in de ròmmen is*. In *kòdij ròmmen* drijven wel *hòtte* = *stròppe* = kwalachtige verdikkingen die op een ziekte wijzen. Het normale vet dat boven op de melk drijft, is *de zòn*. *Ròmmen öwthaawe* betekent: zoveel melk scheppen uit de melkbus die naar *et febriek* wordt vervoerd, als nodig is voor eigen gebruik. Op zon- en feestdagen wordt er niet *afchedrèj* = staat *de bóttferbriek* stil. *Ròmmen avdrèje* wil zeggen: melk centrifugeren. Tegenover *ròmmen leevere* staat *ròmmen truchkrèje*. Het laatste komt vooral op minder zindelijke boerderijen veel voor met hete zomerdagen als *zoe.r ròmmen* zijn geleverd. Zo'n *töj* *zoe.r ròmmen* wordt wel zelf *gekèrt* met *et kèrstèfke* = karnstaafje dat uit een lange houten steel bestaat en twee ronde doorboorde plankjes die precies in de halsopening van de bus passen. Het benedenste plankje wordt aan de steel in de melk op en neer bewogen terwijl het bovenste in de opening wordt vastgeklemd, waar het de functie vervult van *den déksel*, *den töjtendéksel*, *et schéél*. Vóór de opkomst van de melkfabrieken was men op de boerderij ook ingericht voor het *kèrre* = karnen van grotere hoeveelheden melk. Men had toen *ene kèrmeule*. Deze werd vaak door een hond in beweging gebracht. Als een paard in de tredmolen ging, was er sprake van *ene ròsmeule*. Op boerderijen waar minder melk te verwerken viel, beschikte men over *en kèrgemak*: een karn die door middel van een hefboom met de hand op gang werd gehouden. Zie illustratie tegenover pagina 25. Iedere slag was *ene stoe:t*. Zo noemt men ook vandaag nog wel een pompbeweging bij het gierpompen *ene stoe:t*. Bij het karnen *iz de bóttfergroe:t* zodra alle boter boven drijft. Hiermee hebben we tevens een verklaring van het zelfs nu nog veel gebruikte gezegde: *de léeste stoe:t makt te bóttfergroe:t*. *Stoe:te* betekent nu nog wel *pómpe*. Met *de ròmmen wille nie schèje* (scheiden), verklaarde de boerin dat er ondanks langdurig karnen nog steeds geen boter op de melk wilde zichtbaar worden. *Kéés* wordt er in de streek niet gemaakt, wel *hoofdkaas* of, zoals de oudere boeren zeggen, *zult*.

GRAS EN HOOI

Het *voejjer* voor het rund bestaat voor een groot gedeelte uit *méél* dat van *de mölder* wordt betrokken, van de man die *de meule* exploiteert, of van *den bónt* = *et pakhöws* van *den èn sij bij* (N.C.B.).

Een belangrijk onderdeel van het wintermenu vormen *de mangels* = bieten die op de akker geteeld worden. Hoofdbestanddeel van het rundervoedsel is echter *gras* of, als het gedroogd is, *hòj*. De hooi- en graswinning is *de wèjjerééj*. Een perceel weiland is *en wèj*; *de koej hén* (hebben) *wèj genoeg* wil zeggen dat ze gras genoeg hebben. Behalve als mv. van weide fungeert *wèjje* ook wel als werkwoord en betekent dan grazen of laten grazen: *ik wèj en bésje* = ik laat tegen geldelijke vergoeding een rund van een ander in mijn weide grazen: *Mònt wèjt ernéève* wil zeggen: Manus heeft zijn vee gaan in de aangrenzende weide. Iemand *wèjt slèecht* als zijn vee *et slèecht tuu* = slecht groeit gedurende de weideperiode. *Graslaant* × *wèjlaant* staat tegenover *bòwlaant*. *De groe.s* is het land dat met een grasmat is bedekt en grasland behoudt deze aanduiding ook na het scheuren nog tot de eerste oogst ervan gewonnen is. Zo zijn *érpel van de groe.s* aardappelen die gegroeid zijn als eerste vrucht in gescheurd grasland. Verder verstaat men onder *en gruu.ske* een kleine zode, onder *groe.ze* het eten van onrijp fruit. Voordat het vee in de lente wordt *öwtcheschòdrt* = *nò böwte gedòn* zal men de wei *afmaake* = van *en hèneng*⁵⁵ voorzien. Het *zétte* = maken van een omheining heet *hènenge*. Als materiaal worden *pikkerdròt* gebruikt en *pòdle*, welke laatste gezaagd worden uit *slie.te* = lange zware takken van de populier vooral of dunne dennestammetjes. Voor dergelijk gebruik is dennenhout beter geschikt, als het eerst is *gewittert* = verduurzaamd door het een of meer jaren onder water te bewaren. Alleen slieten van dit hout worden *geblékt* = met *ed blékmés* van *den blék* = bast ontdaan. Op maat gezaagd worden de palen vervolgens *gespits* en met *de staakhammer* in de bodem geslagen. Het prikkeldraad slaat men tegen de palen vast door middel van *kramme*: tweeënige, u-vormige spijkertjes die vroeger zelf werden vervaardigd uit *éjzerdròt*. Men deed dit op *de schaavbank* die behalve van *enen bankhòk* (klemhaak die de bankschroef verving) ook voorzien was van *en aambeeltje* dat de vervaardiging niet weinig vergemakkelijkte. Al naargelang het aantal *dröj* spreekt men van *en twee:drötse*, *driedrötse* of *vie.rdrötse hèneng*. Slaphangende draden worden met *en drèjpolléke òngedrèjt* = gespannen. Het gereedschap dat voor het zetten van een omheining nodig is, wordt door oudere boeren nog wel *et hèmsel* genoemd. In *den hékkeslach* staat *et hékke* waarvan de zware boom draait op *den hékkepòst* = zware paal die het hek draagt. Vroeger werden de percelen afgerasterd, naar ouderen ons vertelden, met *hòrde* = van teenhout gevlochten vakken die dan niet aan de palen werden vastgespijkerd met krammen maar gebonden met *wisse* = twijgen.

Een wei *inschòdre* wil zeggen: vol vee jagen. Onder *verschòdre* verstaat men het overbrengen van het vee van de ene weide naar de

andere, onder *umschòdre* het overbrengen van de dieren van het ene deel van de weide naar het andere. Deze *verschòdre der èjge* als *der öwt toen* = door de afrastering breken. Loslopend vee wordt opgesloten in de *schutskòj*. Het losgeld bestaat dan uit *voejjergèlt* en *schutschèlt* = bewaarloon. Een rund dat er een gewoonte van maakt om uit de weide te breken, wordt de uitbraak bemoeilijkt door *en juk* = een houten driehoek om de hals. Zijn er twee dieren die de perken herhaaldelijk te buiten gaan, dan tracht men de ontsnapping te verhinderen door ze aan elkaar vast te binden met *en kòppelhòwt*. Vee dat voortdurend over sloten springt wordt *gekniebaant*: met de kop in benedenwaartse richting aan de knieën vast gebonden. Een paard dat alsmaar achter de koeien aandraaft en deze daardoor veel te onrustig maakt, krijgt een zware houten *klòs* aan het been. Buiten de omheinde weide wordt vee op grasland *getöojert* = geteurd = met een touw of ketting aan een paaltje in de grond gebonden. Paal en ketting samen vormen *enen tööjer*. Toezien op vee dat vrij langs de wegen graast, noemt men *huujje* = hoeden. De opzichter die voor een uitwonende boer toezicht houdt op het vee in de weide is *enen hòrt*. Men kent in Huisseling het woord echter alleen maar van de Heikan- ters en voelt er niet meer het woord herder in. *Schrikdròt* vindt men langs steeds meer percelen. *Drinke* kan het vee buiten bij hoge water- stand dikwijls zo uit de sloot. Ondanks de zorgen echter van *et Wötter- schap* (het Waterschap) is de stand van het grondwater vaak zo laag dat de boer speciale maatregelen moet nemen, willen de dieren geen *dòorst* lijden. Hij kan natuurlijk een emmer nemen en ze daaruit een voor een *wittere* = drenken maar dat is wat te omslachtig. In het gebied waar de grondwaterstand regelmatig te wensen overlaat, zal hij *en pómp slòn*, daaronder *enen drinkbak* plaatsen en regelmatig gaan *pómpe* zoals de uitdrukking luidt. Dan zal hij soms merken dat de pomp *aflöpt* = na enige tijd haar water verliest zodat ze bij gebruik weer *òn de gang gemakt* moet worden door er van boven af water in te gieten. *De zøjger* en daarin *et slòt* zijn pomponderdelen die nogal aan slijtage onderhevig zijn. Een defect daaraan veroorzaakt meestal het *afloe:pe*. De buizen van een pomp zijn aan elkaar bevestigd door middel van *schroe.vdròt*. Deze koppeling is waterdicht doordat bij montage *ruut èn wèèrk* (vet en vezel) over *de schroe.vdròt* wordt aan- gebracht. Als een pomp ontbreekt, moet de boer *gòn schéppe* = de drinkbak met emmers slootwater vullen. Ideaal is echter een goed *witter- schap*: en wed dat bestaat uit een extra diepe plek in een sloot, schuin erin uitgegraven zodat de dieren het eventueel laag staande water zonder moeite kunnen benaderen. In tegenstelling tot de sloot droogt *et witterschap* niet gemakkelijk uit. Bij uitzonderlijke waternood komt het echter voor dat ook dit diepe wed droogvalt en dan moet de

boer *et witterschap öwtmòddere*: de modderlaag verwijderen en *dur de wèl graave* = een eind door de blootkomende zandlaag graven zodat het water weer kan opborrelen. Niet zelden wordt dan *ene strie:pòòl* naar boven gebracht, een weeraal die thuis wel in een fles met water wordt gezet want het dier heeft de naam dat het tegen onweer onrustig wordt: zodat het een weervoorspellende waarde zou hebben.

De ene weide is beter dan de andere. Het vee heeft *génne schik* = geen plezier, in *ròòw wèj* = ruw gras dat voor een aanzienlijk deel bestaat uit onkruiden als *déssels*, *varrepòlle* (russen), *brannéttels*, *smééle* (smelen), *bóttterbloemme*, *vlèjzbloemme* = koekoeksbloemen, *sleutelbloemme* = veldkers, *zuurreng*, *bie.ze* en *kòòjenaart* (heermoes), die allemaal samen wel worden aangeduid als *ròwwechhèjt*. Het beste is *en mals chrèske*: kort, jong gras dat er *gèlp* uitziet⁵⁶. Wanneer het vee enige tijd in een wei heeft *gewèjt*, *rakt te wèj óp*. Eerst wanneer de weide *kòòl is*, wordt er omgeschaard. Dan zal de boer het afgegrasde perceel onmiddellijk onderhanden nemen: *koestrónt slichte* = mesthopen uitspreiden en *bloe:te* = afmaaien van achtergebleven onkruid dat eenmaal gemaaid tot een inferieur soort hooi verdroogt: *ed blòtsel*. De *grip* = *wòttervoor* moet als deze is *dichtchetróje* weer worden opgegraven, een bewerking die men *groeppe* noemt. Een verstandige boer zal ook niet verzuime te *miste* = mesten. Hij zal *zèèje* = kunstmest zaaien en bij donker weer vooral ook *zoejje* = *zoej* (gier) in de weide brengen⁵⁷. Met de *zoejpómp* wordt de *zoej* uit de *zoejput* gepompt in de *zoejtón* die tegenwoordig steeds meer van *zink* wordt gemaakt, maar die tot voor kort van hout was dat op den duur *verzòlt* = zacht wordt. Bij nat en warm weer is er sprake van *en graslócht* omdat men dan het gras kan *huu.re* *groeije*.

Over het gedrag van de runderen in de weide valt maar weinig te zeggen. De meest verstokte burger ziet vanuit de trein hoe rustig het is. Een dier dat zich in de weide niet laat benaderen door de mens is *schòòw*, een ander dat zich daarentegen graag laat *schóbbe* = met de vingers strelen, wordt *zeech* genoemd. Als de zode week is of het gras na nachtvorst brekelijk, wordt er gegrasd *mi féjff moelle*, dwz. dat er dan veel gras beschadigd wordt met de hoeven. *Ze ver-trééjen et* zeggen de boeren. Op zeer warme dagen is het *gewórm*t bijzonder actief. Dan vliegen de *mugge*, de *vlie.ge*, de *bléjndòòze* (daasvliegen), de *krómkónte* (paardenvlieg, tabanus) en vooral de *hòrzels* (runderhorzel, oestrus bovis, hypoderma bovis). Laatstgenoemd insect legt eitjes op de haren van het rund. De larfjes daaruit raken in het lichaam van het rund en blijven daarin parasiteren tot ze volwassen zijn. Via een perforatie in de ruhuid treden ze naar buiten. Kort daarvoor verraden ze hun aanwezigheid door onderhuidse verdikkingen:

de angelbeete. Onder *enen hórré* (hoornaar) verstaat de boer zowel een mannetjesduif als een reuzenwesp (*vespa crabro*). Bij broeiend zomerweer raakt het vee soms door allerlei vliegend, gonzend en stekend gewormte in paniek, het steekt de staart op en begint nerveus heen en weer te draven door de weide: *beeze* ⁵⁸.

Een gedeelte der weiden wordt in de zomer niet begraasd. In *de hòjkampe* heeft het *hòjgras* de beste tijd van het seizoen nodig om te *groeije* × *waase* tot het *zwòr zat* is, zwaar genoeg om te worden gemaaid. Het kan voorkomen dat een perceel hooigras in de vroege lente toch nog gedurende een korte tijd *gewèjt* wordt, al is men van plan het te *hòjje*. Van zo'n kamp zegt men dan later dat hij is *gevurwèjt*. Het *mèèje* en *hòjje* vindt in *den hòjtéjt* plaats. De werkzaamheden voor de hooiwinning noemt men *den hòjbòdw*. Deze viel vroeger omstreeks *Sunt Jan* (29 juni) maar tegenwoordig is in normale zomers het hooi reeds vóór die tijd *geròjmt* = *binne* = *bé* (bij). Van een weide met zwaar hooigras heet het *dè ter en flink chezwat* (zwaide, snede) *ópsit*. In gunstige seizoenen brengt het een hooiweide soms tot een derde *schòdr* = oogst. Het gras van de tweede snede is dan *den éjment* = eimaat, die zowel gehooïd kan worden als afgegraasd. De derde snede wordt *de lèkéjment* genoemd. Bij het hooien wensen de boeren *en hòjlócht* = *en vaaste lócht*. Het tegengestelde is *en knoejlócht*: dan *knoejt et* (regent het voortdurend) zodat het hooi te lang *ónder de voe:t* is. Hooi dat *nat réégent* verliest aan voedingswaarde, belangrijke sappen immers trekken er dan uit in de vorm van *seeter* = bruin vocht. *Mèèje* doet men tegenwoordig in normale gevallen met *et mèèjmesien* dat *ie:npèrts*, *twie:pèrts* of *anderhalfpèrts* is. Het gras onder de laag hangende takken van een boomgaard of op de helling van een dijk maait men met *de zèssie* × *zèjs*.

Vroeger werd al het hooigras met de zeis gemaaid. Men toog dan in alle vroegte – vochtig gras *snééjt* beter – aan de arbeid. Meestal werd met meerdere *mèèjers* tegelijk gemaaid. Men werkte schuin naast elkaar op, zó dat de een de ander steeds een paar sneden voorbleef. De voorste gaf het tempo aan. De strook afgemaaid gras die de maaier achter zich liet, heette *en gezwat* ⁵⁹. Was men met het perceel klaar, dan lag dit *òn et chezwat*. Twee maaiers konden in een dag *enen halve mèèrge* maaien. Bij deze prestatie bedenke men echter dat in die dagen het hooigras nog niet zo zwaar werd als thans: omdat toen de groeitijd korter was vanwege de slechte waterstaatkundige toestand en de zuinige bemesting. Het maaien met de zeis was een zwaar werk. Een onervarene *zwòðjbalkte* = liet soms tussen twee sneden een dun streepje gras staan. Diep in het veld bezig ging men 's middags niet naar huis om warm te eten. *De middachkòdst* werd de maaiers gebracht in *enen hinkelman* = een tweelingpannetje ⁶⁰ met

in de ene ruimte *de petòòzie* = stamp, in de andere *de pap*. Tussen de maaltijden in werd de dorst geleest uit *ed drinkestötje* × *drinkeskènneke*. Karnemelk = *mölkezöjp* was toen nog een geliefde drank. De maaier kon zijn rug even strekken wanneer de zeis gescherpt moest worden. Dat was ongeveer na iedere *hóndert* sneden het geval. Dan was de zeis zo *bót* dat ze even moest worden aangezet = met *de wétstreekel* (met cement bekleed plankje) *gestreeke*. Regelmatig *stréjke* = *wette* verhinderde echter niet dat de snede toch nog dik werd. Er moest derhalve drie keer op een dag *gehaart* worden. Een zeis *haare* wil zegen: scherp kloppen met *enen haarhammer*. Luië knechten waren geneigd hun zeis vaker te scherpen dan strikt nodig was maar daar was door de boer weinig aan te doen want: *haaren èn wétte kan niemmez belétte!* Waardeloos werd de zeis waar de *koekkoek* in kwam. Deze kwám erin als ze zover uit haar stand werd gebogen dat de veerkracht het met een „koek-achtig” geluid begaf. Zo'n zelfde geluid maakte het instrument als het onder enige druk weer in de oorspronkelijke vorm terugsprong. Maar dan was er *de rék* = veerkracht uit en bij de eerste taaie snede de beste riep opnieuw de koekoek.

Na het maaien worden *de gezwaaj* = zwaden met *de gaavel gebrooke* = uitgespreid. Dit gebeurt direct. Eerst na enige tijd drogen gaat men met *de réjf* = schuingesteelde handhark van hout, of ook wel met de gaffel het gras *wèene* = met de groene onderkant boven leggen. Is ook deze voldoende *dröch* dan werkt men het hooi van meerdere zwaden op een heuveltje, in het langs over de wei: *enen dówn*. Na dit *dówne* wordt onmiddellijk met *weeròppere* begonnen: men zet de *dówne* om in *weeròppers* = kleine hoopjes. Het hooi is dan nog niet helemaal droog en bij goed weer begint men dan ook de volgende dag direct met het *öwdbrééke* van *de weeròppers* zodat het hooi weer over de weide wordt uitgespreid. Wanneer het zo voldoende gedroogd heeft (bij zonnig weer zegt de boer: *et truu:cht sen bést* = het droogt flink) begint men het hooi *dröch te maake* = de eindbewerking van de droogmaking toe te passen. Dwz. dat men het materiaal op grote heuvels gaat werken die vervolgens worden omgezet in *hòg òppers*. Dan heeft de boer zijn hooi *òn den (hòggen) òpper* = *umhòch* = *van de grónt* = *dröch*. Nu begint het *hòj hòdole* = *hòj vòdre* met *de hòjkar*: de *lang kar* die met *hòjpòdole* en *hòjbrééj* (hooibòrden) is uitgerust ter verhoging van de transportcapaciteit. Met de kar op het hooiveld aangekomen, begint men te *lòdje*. Daarvoor zijn twee krachten vereist: *den ópstéeker*, en de *lòdjer* die iedere *slók* op de juiste plaats vastzet, zó dat op de thuisrit niet een gedeelte van de last *öwtschéet*: uitschijnt = begint te schuiven en op straat terecht komt. De lader verstaat de kunst van het *wèlle* = dubbel vouwen van slokken hooi en deze met de ronde kant naar buiten vastzetten. Hooi

valt onder de aanduiding *höpwèèrk* = volumineus materiaal, en daarom moet de lader het op de kar voortdurend met heel zijn gewicht aandrukken = *pakke*. Een voer hooi wordt opgebouwd in *lòdøe*. Over de laatste gaat *de wizbòm* = laadboom die voor en achter over de lading heensteekt. Over deze einden wordt het *kartòdøw* geworpen waarmee men de vracht vastsjort door te *buu:me* = het touw over de laadboom heen aantrekken. Het gemorste hooi wordt met *en réjv bé geschart* = bij geharkt. Alvorens *òn te vòdøe* = weg te rijden, zal men los hangende plukken hooi met de rijf verwijderen van de hoge zijkanten van de lading. Deze wordt, zoals dat heet, *gekèmt*. Het deelwoord hoort bij *kèème* = kammen. De jongere generatie zegt *kaame*. Het hooi wordt geborgen op *den balke* = hooizolder of in *den bèèrch* = hooiberg. Men kan het echter ook *òn de méjt sètte*. Zo'n *hòjméjt* wordt *gezét* = opgetast niet rechtstreeks van de grond want bij optrekkende bodem zouden de eerste lagen gaan rotten, maar op een basis van *schulfhòwt* = vrij zwaar takkenhout dat op zijn beurt weer over een aantal zware *balke* is aangebracht. Bij het *lòsse* gaat het hooi binnen door *et hòdkchat*, buiten door *et faagevénster* of bij nieuwere boerderijen door *et hòjvénster*. Op *den balke* wordt het hooi op de goede plaats gebracht door de *lòdøer* van zostraks terwijl *den ópstééker* de functie vervult van *afstééker*. Hij *stékt te kar af*. Zodra hij met *de gaavelsteel* op de bodem van de kar klopt, is dat voor de mensen op de hooizolder het teken dat de kar leeg is.

HET PAARD

Het dier dat het meest met de akkerbouw van doen heeft is *et pèrt*. Boeren met meer dan een paard spreken van *de péért*. De benaming ros is nog terug te vinden in woorden als *ròsmeule* = tredmolen voor paarden, *ròzdoek* = voederzak onder de kar, *ròskaam* en *ròsse* × *ròskaame* = de roskam gebruiken. Mogelijk schuilt de benaming ors nog in het toponiem *den Dòrskamp* dat dan ontstaan zou zijn uit den Orskamp, zoals *den Doej-akker* blijkens oude akten verbasterd is uit den Ooiakker. Momenteel heeft het paard op de boerderij een deel van zijn debiet moeten afstaan aan de landbouwtrekker: *den trakter*⁶¹. De gemiddelde grootte van de bedrijven is echter van dien aard dat vele boeren aan de paarden hun voorkeur blijven geven. Tegenover het nadeel dat het paard wél vreet als het niet werkt, staan ook een aantal voordelen. Zo laat de viervoeter de boer niet in de steek als het in het werkseizoen zo nat is dat men met geen trekkers op het land kan komen. Daar komt nog bij dat, al is dan een trekker op een boerderij aanwezig, er nog een paard nodig blijft voor het

verrichten van tal van typische bezigheden waar mechanische krachten minder voor geëigend zijn. Nu zijn de bedrijven in Huisseling zelden of nooit meer dan tweepaards zodat er een trekker normaal slechts één paard vervangt waardoor de aanschaf economisch lang niet altijd helemaal verantwoord is. Met dat al blijft van het paard gelden wat er reeds Kiliaan van zei: 'equus, caballus, animal generosum, atque inter quadrupedes utilissimum, multis modis humanae vitae, ingenui simul et corporis viribus.'

Het woord *pèrt* is onzijdig, behalve in de voornaamwoordelijke aanduiding: *hoe ist mit pèrt? Héj hi gevölt* (een veulen geworpen). Het dier *brienselt* = hinnikt en wordt, mannelijk, *enen hénkst*, vrouwelijk *en mérrie* genoemd. Het *völle* = veulen kan *en hénstfölle* zijn of *en mérrievölle*. Het wordt geroepen met de loknaam *poet* of *poetje*. *Péérdech* is het paard dat bronstig is. Men zegt echter ook wel *héngstech*. Een vertegenwoordiger van een rank ras is *ene luukse* × *ene luuks*. Deze is in de streek echter vrij zeldzaam. Het meest gangbare type wordt vertegenwoordigd door *den Bèls* = Belg. Hoe zakelijk de boer ook is, slechts bij uitzondering heeft hij *ene rövnn* = gesneden hengst in de kar. De meeste eigenaren zijn *pèrtsminse* = paardenliefhebbers die er prijs op stellen van hun paard *en völle te fòkke*. Het geldelijk profijt is daarbij maar zelden groot. Ook ervaart men dat de arbeidsprestatie van *en draagent pèrt* minder groot is en het *völle* = veulen (ww.) een riskante aangelegenheid is, waarbij het moederdier niet zelden door een ernstige ziekte wordt getroffen. Bovendien kunnen zogende merries geen lange werktijden maken. Maar de, in deze streek toch al zo nuchtere, boer heeft dit alles over voor een brokje poëzie in de zakelijke werkelijkheid van alledag. Hij *fòkt* niet voor het gewin maar voor *de òðrechhèjt*. Immers: *en pèrt mi fölle iz en òðrechhèjt* (lust voor het oog). Alleen *den Bèls* geldt voor een *vólslaage pèrt*. De rest is eigenlijk niet volwaardig. Kleine boeren *vòðre mi hitte* = rijden met hitten. Het woord *hit* wordt ook als abstractum gebruikt, als maateenheid nl. bij het meten van de volwaardigheid van een paard. Zo is *enen halven hit* maar weinig mans, *enen döbbelden hit* is qua hit potig; *enen drielleng* is te klein voor *vólslaage pèrt*, te groot voor *hit*. Een Belg die nog niet helemaal is uitgegroeid en nog te sober in zijn vlees en spieren zit, moet nog wat *òwtswie.re* = uitdijen.

Naar de kleur onderscheidt men met tal van benamingen: *enen bröwne*, *ene zwarte*, *ene vòs* (lichtbruin) en *ene kóffievòs* die zowel het donkere heeft van *den bröwne* als het lichte van *de vòs*. Een *koe-pèrt* is roodbont. Een wit paard heet *schummel*. Een wit paard met een kop die zwart is en blijft, is *ene mórkdòp*. Hoezeer in zijn jeugd ook *gepènnengt*, *den appelschummel* wordt in de loop der jaren

schienwit = helemaal wit. Dat het schimmelwit een betrekkelijk begrip is, blijkt nog uit aanduidingen als *bröwne*, *blòdwe schummel*, *vòs-schummel*.

De ròchsèèjer hoort niet tot het vaste stel paarden op een bedrijf. Het is een paard dat voor de drukste werkzaamheden zolang wordt bijgekocht. Als de rogge dan gezaaid is, zal de eigenaar het hulpdier even *ópwèjje* = vetweiden en *mèrte* = op de markt weer verkopen om het niet de hele winter te hoeven voeren. Wanneer het geluk hem gunstig is, fokt de boer zijn paarden zelf. Het moederdier en de dochter worden dan onderscheiden als resp. *den aawe* en *de jónge*. Op leeftijdsverschil berusten benamingen als *enen halfjörrege*, *ene jörrege*, *anderhalfjörrege*, *twé-jörrege*, *dòrdalfjörrege*, *drie-jörrege*, *vier-jörrege*. De *véjjörrege* heeft een faze bereikt die alleen de tandrekendkundige iets zegt. Het *wissele* = *brééke* waarbij de melktanden telkens twee aan twee voor *de pèrtstaant* = vaste tanden plaatsmaken, geeft vooral de eerste jaren duidelijke aanwijzingen voor de leeftijdsbepalingen. Het veulen beëindigt zijn status met *zés fölletaant* = melktanden. Deze zitten in de onderkaak. De twee middelste maken als het dier ongeveer 2½ jaar oud is, plaats voor *de urste pèrtstaant*. Een jaar later *wisselt* het jonge paard opnieuw, weer een jaar later nog een keer. Het is dan bij benadering 4½ jaar oud. Deze eerste zes vaste tanden in de onderkaak zijn aanvankelijk *hool* = hol en al groeiend komen ze wederom twee aan twee in aanraking met de tanden in de bovenkaak. Wanneer de zes ondertanden contact met de 'bovenburen' hebben, is het paard vijf jaar. De opstaande wanden om de kroonholten van de ondertanden worden echter door bovengenoemde aanraking afgesleten. Het paard krijgt zodoende de ondertanden *vól*. *Mi te zés jòdr* heeft het de middelste twee *vól*, *mi te zeuve jòdr* de volgende twee, *mitte aacht jòdr* alle zes. Daarmee heeft het zijn hoogtepunt bereikt en wordt het *aftans* ⁶².

De huid van het paard is het *vèl*. Dit is zeer gevoelig en wordt in knellend tuig gemakkelijk beschadigd door wrijving. Men zegt dan dat het paard *zen èjge dòdwt*. Ter genezing behandelt men zo'n doorgeduwde plek met koud water. Voorkomen is echter beter. Daarom schuift men om de trektouwen wel een beschermende huls die vroeger gemaakt was van *flierhòwt* en *schèèj* genoemd werd. *De höör* worden bij hevige *zwie:te* vochtig. Vandaar de uitdrukking *et pèrt is nat* wanneer het danig bezweet is. Zodra bezwete delen van het paard elkaar raken, ontstaat er een wit schuim. Het dier nadert dan ook het eind van zijn krachten als *et schöjm er ópstö*. Aan de huid kan men ook goed zien of het *schibbelt* = beeft. De lange haren in de nek zijn *de mðdne* waarin zich vaak onontknoopbare vlechten bevinden: *de héksevlèchte*. De lange hoefharen zijn *de viltlòkke*. Onder *ópmaake*

verstaat men het met raffia opvlechten van de lange staart- en manenharen. *Den blès* is behalve de lange strook wit midden over het voorhoofd ook wel het toefje haar dat van tussen de oren over *de vurkòp* naar beneden valt.

*Léj*f kan buik betekenen, ingewanden of ook wel middenhand. Voorhand correspondeert met *vurpèrt*, achterhand met *achterpèrt*. Bovendien duidt men nog het bovendeel apart aan met de benaming *bóvvepèrt*. Voor-, midden- en achterhand moeten goed op elkaar zijn aangesloten, met elkaar in overeenstemming zijn. Een paard met een te grote middenhand is *te lang van léj*f. Als genoemde drie delen goed met elkaar harmoniëren, wordt dit uitgedrukt met termen als *moe:j*, *kòrt*, *gesloote*, *geléjnt*, *getrókke*, *sórtch*. Als *heup* en *lééste rip* niet goed op elkaar aansluiten, wordt *ed bóvvepèrt* ontsierd door *mill-köwle*. Het adagium is dan ook: *kòrt*. De rug moet maar amper plaats bieden voor het zadel en bij goede fysieke verhoudingen *stòn de ribbe rónt*. Immers als een paard *rèèchte ribbe* heeft, is het meestal ook *lang van léj*f. Een groot en slecht gesloten paard is *en kaast fan en pèrt* of ook wel *enen hoolen bónk*. Zo een is *schòdjek in et foejjer*. Een *stukkech* paard is fors gebouwd. Is het niet fors genoeg, dan is het te *lócht*, heeft het *te wèjnech massa*. *Van vurre* mag een paard niet te *smòdl* zijn want dan is het in het borsttuig al gauw te min. Een paard is *ónthupt* als de ene *heup* hoger is dan de andere. *Den hògge ruch* is een *tèèjke* dat het dier in zijn prille jeugd te hard heeft moeten *wérke*. Ook *ene zòdruch* is *en gebrèk*. Weinig *massa* vertoont *en licht pèrt*, veel *en zwòdr pèrt*. Verder hanteert men vaak bij de beoordeling het onderscheid *gròf en féjn*. Het gaat hierbij om een grotere of kleinere grofheid van *de bie:n*. Deze hangt af van het grof of fijn zijn van *de bótte* = beenderen van de poten. Net als bij het rund gebruikt men ook bij het paard zelden of nooit de benaming *poe:te* = poten. Men zegt dus: *en pèrt mi choej bie:n*. Deze zijn goed als ze *gròf* zijn en verder de goede stand vertonen.

Frans stòdn wil zeggen met de hoeven naar buiten staan, *ene toe:n-tréjjer* staat op naar binnen gedraaide hoeven. Een paard staat *éng* of *ròjm* als de benen te dicht opeen of te ver uit elkaar staan. *Kreupel* is het tegengestelde van *vlòt*. Men kan een paard met opzet kreupel maken: *kreupel zétte*. Dan heeft het geen *vlòtte gang* meer, het is *ene stòlper*. De *slóffer* = *slèèjper slóft* = *slèpt*: is een dier *dè se nie ópfét* = dat onder het gaan de hoeven niet hoog genoeg opneemt. Een paard dat *zen èjge véngt*, is *ene stréjker*: het vangt zichzelf door onder het gaan met de achterhoeven de voorhoeven te raken = *stréjke* = klikhoeven. *Blòdjere* = *mèèje* wil zeggen: de hoeven tijdens de gang naar buiten zwaaien. *Loe:pe* en *gòdn* worden dikwijls door elkaar gebruikt: de paarden *gòn* = *loe:pe in de Daalder* = grazen

in de Daalden. Bij *de péérdemónstereng* waar de gang van het paard door deskundigen wordt beoordeeld, spreekt men nooit van *loe:pe* doch uitsluitend van *gòdn*. Er is nog een geval waarin *loe:pe* niet verwisseld kan worden voor *gòdn*, dan nl. als *loe:pe* de bijbetekenis heeft van *hòlle*. Zo zegt men: *héj is wizzen hòlle, héj is wizze loe:pe* = hij (het paard of de voerman met het paard) is *óp hòl geslaage*. Een paard dat *er* vaak *tussen öwt tuu* = *tussen öwt nèèjt* = *tussen öwt péért* (van *péere* = slaan) staat niet hoog aangeschreven: *et iz enen hòllegen bónk*. Wat men op een boerderij nodig heeft is *en zeech* (< zedig) *pèrt*. Een zodanig dier is 'mak in en bij alles' en staat tegenover *ene schòdowe mietter* die, van nature *schrikèèchtech*, er bij de kleinste onregelmatigheid vandoor kan gaan. Is een dier zo, dan draagt het aan het halster *schérlappe* = oogkleppen. Meestal is er de boer zelf schuld aan als het paard *óp hòl slò*, of bij iets zwaardere lasten niet wil *trèkke*. Het resultaat van zijn ontactisch en ondeskundig optreden is dan veelal *en bedörve pèrt*. Er zijn verschillende manieren van gaan bij een paard. *Stappe* = stapvoets gaan, en als het paard dit vlot kan, is het *rap in de stap*. Een zodanig rap dier kan nog kreupel zijn in *den draf* of bij het *draave* of bij het *gallepeere*. In galop gaat het paard *óp ene vierklèts*. Een sukkeldrafje is *en schòkske*.

Bijzonder kwetsbaar zijn *de bie:n* van een paard. Het kan *mi te bie:n in de pikdròdt raake* en als dan de wonden diep zijn, is het in de meeste gevallen verloren. *De watse* = wonden worden wel behandeld met *schòpsèjk*. Een paard dat *verkaawe* × *verkawt* is kan *bevange* worden = stijf worden, zodat het amper meer kan gaan. Veulens krijgen dikwijls *et lijwòtter* = gewrichtsziekte met vaak dodelijke afloop. Een vlotte gang van zaken wordt ook belemmerd door *et mòwke* = een vochtgezwel bij de achterknie. Paarden met een gevaarlijk karakter *slòn* = slaan met *de achterbie:n* = trappen achteruit. Dit *slòdn* (*schuppe* = met *de vurbie:n* naar voren trappen) is voor het paard nadelig als het in de stal tegen harde voorwerpen trapt. Dan kunnen vochtgezwellen ontstaan aan de achterkant van het *sprónggevrucht*. De boer spreekt dan van *dikke hakke*. Het paard dat op de voorbenen een vochtgezwel heeft ten gevolge van het liggen op de hoefijzers, heeft *ene légger*. Een bepaald soort vochtgezwellen op of omtrent *et sprónggevrucht* worden *galle* of *bòlspaa* genoemd. Bij *hartspat* is er geen sprake van *vócht* maar van een beenverdikking. Beenwoekeringen op *de péjp* = voorbeen tussen *knie* en *koe:t* (koot), heten *schöffelkes*. Een paard *stò oover koe:t* als het zich verzwikt heeft. Een huidontsteking die nabij de koot pleegt te ontstaan is *de mòk*. Geheel natuurlijk en onschuldig zijn de knobbels aan de binnenkant van de voorbenen en achterbenen, resp. *de zwilvratte* boven aan het been, *de spoore* onder aan het been tussen *de viltlòkke*. De alge-

mene overtuiging is dat een paard met goede sporen ook goede hoeven heeft. Een paard dat zijn *hoevve* op moet lichten, wordt wel aangesproken met *foet!* Het hellende voorvlak van *den hoef* is *de toe:n* = toon, de meer rechtstandige zijvlakken zijn *de véérze* = verzenen. De platte onderkant is *de zool*, met een verhoging er midden door heen in de vorm van een pijlpunt: *de stròðl*. Door *de smit* laat de boer *de stròðl véége* = schoon maken of zonodig *schèlle* = schillen, een verzorging die *ròtstròðl* kan voorkomen. *Smitte* wil zeggen: met het paard naar de smid gaan voor de hoefverzorging. De smid zal het dier van tijd tot tijd *beslòðn*, eventueel *vierkant* = met vier hoefijzers. Bij een paard dat zijn *éjzers* = *hoevéjzers* scheef afloopt, zal men de hoefijzers *verlége* = verwisselen. Bij zijn eerste *beslach* kreeg het jonge paard vroeger van de smid *en kröske* op de hoef gebrand. Als de wegen in de winter glad zijn, blijft *ed boerrepèrt* op stal, zulks in tegenstelling tot het *voermanspèrt* dat wordt *schèèrp chezét*: spitse of stompe *schroe.ve* in de ijzers krijgt gedraaid. De ijzers zitten in de hoef vast met zachte spijkers = *hoefnaagels*. Worden deze er ondeskundig ingeslagen zodat het paard *kreupel kömt te stòðn* dan spreekt men van *en vernaagelt pèrt*. De min of meer ruwe rand tussen de onbehaarde hoef en het behaard been is *de kroe:n*.

Al heeft het paard benen en geen poten, het hoofd noemt men toch *de kòp*. Een goed vurig paard *hélt te kòp umhòch*. Bij diverse ziektes staan *de oe:ge droe.zelech* = troebel. Een paard op zijn qui vive *li* (legt) *te òrre in zene nèk*. Aangespannen heeft het *en gebit* = bit in *de moel*. Meestal echter noemt men de muil *den bèk*. *Hart fan bèk* wil zeggen dat het paard gemakkelijk weerstand kan bieden aan de dwang van het bit. Bij 'geestelijk' verzet spreekt men van *stéech* = koppig, bij onstuimigheid van *vrie:t*, bij darterheid van *wèlderech*, bij het ontbreken van psychische en fysieke *gebrééke* van *érlek*. Een *érlek pèrt*, zegt de boer, *hi gén streeke vèèl* = vertoont geen kuren. Een intelligent paard *kan léézen èn schrèjve*. Een goedzak die dus het tegendeel is van *vrie:t* en *schòðw* gelooft het wel. Zijn gang is nonchalant: hij *klòst* en daaraan herkent men reeds van verre *de loebbes*.

De meest bekende ziekte is misschien wel *de Sòndachssiekte*, al komt deze betrekkelijk weinig voor. In bedompte stallen worden er hardwerkende paarden wel door overvallen als ze eens *enen dach stil stòðn* = een dag niet werken. *Zwie:te* en *stéjvechhèjt* zijn typische kenmerken. Bij *keliek* moest men vroeger *blòðw léjnde* = blauw linnen *braane* = verbranden of (om het iets anders te zeggen) *tòdde stooke* = vodden verbranden. Zó dat *de roe:k* door het zieke dier via *de neuschaater* moest worden opgesnoven. Het blies dan de ziekte mèt de prikkelende rook weer uit⁶³. Ook stopte men met hetzelfde doel *kèlderzeuch* = pissebedden in de neus. *De vart* ontstaat als het dier

op de *schòdwer* last krijgt van *zwéere* = fistels met *metérrie* = *éter*. Wanneer het astmatisch is, *higget et òn den òjtem*, dan is het *dèmpech*, *kernaat* (< *cornage*). Binnen een bepaalde tijd haalt het dan te vaak adem, het *makt teveul sléech*. *Den droes* werd bestreden met *wòz-zeme* = wazemen. Dan moest de *wòzzem* van *gekókte garst* worden opgesnoven.

Bij den *hèngstenboe.r* wordt de *péerdege* (= *hèngstege*) merrie *gedékt*. Om de kans op drachtigheid te vergroten werd vroeger het paard eerst *gelòdte* = met de *vlim* adergelaten. Want *hoe minder et ha bé te zette* = hoe zwakker het was, zo meende men, hoe groter kans op bevruchting. Om bij een bruin paard met meer kans *en vòsfölle* te fokken, lette men er vroeger op dat het paard niet alleen door *ene vòshèngst* werd besprongen, maar ook dat deze het bruine paard dekte onmiddellijk nadat hij *en vòspèrt* had besprongen ⁶⁴. Als de merrie direct na dekking *zèkte* = urineerde, had de boer een merrieveulen te verwachten. Bovendien *waar et choe.t chetróffe* als de merrie tijdens de dekking *de ròmmie lie.t loe:pe* = de melk liet stromen. Dit immers was een teken dat de dekking op het gunstigst moment van de bronst plaats had. Eenmaal gedekt en *behaawe* = drachtig geworden, *draacht* een merrie *élf mònt*. Van een *draagent pèrt* kan de eigenaar de urine leveren aan een industrie in Oss tegen een nu eens hogere dan weer lagere literprijs. De term daarvoor luidt *pèrtsèjk leevere*. Bij drachtigheid betaalt de boer behalve het *dékchèlt* ook nog een *völlegèlt* aan de exploitant van de hengstenstal. De merrie zal niet lang meer *waachte* als ze *waz òn de ööjer hi* (heeft) = vetkaarsjes aan de tepels heeft zitten. Ze kan dan *iedderen dach fölle*. Het heen en weer bewegen met de benen door het liggende paard bij het veulen wordt *ròdme* genoemd. Bij onoplettendheid kan het veulen na de geboorte in *den ham* = nageboorte blijven steken en stikken. Het veulen komt ter wereld met een bloederig, beschuitvormig koekje = *et plèdske* in de bek ⁶⁵. *Den ham* werd vroeger algemeen in een boom gehangen waar paard en veulen regelmatig onderdoor moesten. Dan kreeg men een *tierrech* levendig veulen dat de kop fier omhoog zou dragen. Soms wil een merrie na de geboorte *et fölle nie lééje* (= zogen). De eerste uitwerpselen van het veulen zijn *et pèk*. Na enige tijd als het veulen wat meer weerstand heeft, wordt het *de start afchedòn* = *gekoeppeert*. Zodra het de moedermelk = *et sòch* niet meer van node heeft, wordt het veulen *van et pèrt chezét* = gespeend. Onmiddellijk daarna werd het moederdier vroeger met modder ingewreven op de rug. De eerste dagen werd dan *de pèrtsròmme* met de hand gemolken om het droogzetten niet al te abrupt te doen geschieden. De laatste keer dat men het paard aldus molk moest men de melk *óp en hie:te vuurschup ópfange*. Paardemelk is *zuu.t* en ze gold eertijds

als een goed middel om *sproetels* = sproeten te verwijderen. Onmiddellijk nadat de boer *en völle hi gevange*, wordt het fokresultaat goed bekeken. Een normaal gebouwd, gezond veulen is *en netuurlek fölle*. Wie pech heeft 'vangt' *en kòd̄j völle, enen tòt, en slappen ding*. Een gezond, speels veulen is *en hëllen ding*.

DE AKKERBEWERKING

Mede ten gevolge van een betere waterbeheersing beginnen tegenwoordig de werkzaamheden op de akker vroeger in het voorjaar dan een menslenleeftijd geleden. De eerste bezigheden bestaan in hoofdzaak uit *bòd̄we* = ploegen, *miste* = mesten, *zèèje* = zaaïen en *éjge* × *égge*. Zijn ze achter de rug dan *is ter de zèèj in*.

Gedachtig het gezegde 'die niet mest die mist!' beginnen sommigen al in het najaar = *sèrfs* te *miste*. Dat is dan het *brénge* waar in het hoogseizoen het *hòd̄le* = oogsten tegenover staat. Onder *miste* verstaat men normaal niet het *kunstmist* *sèèje* waar de boer eigenlijk het hele jaar door mee bezig is. Enkele van de bekendste kunstmeststoffen zijn *kalk*, *kalkammón*, *kalksalpie:ter*, *slèkkemist* = *slèkkeméél*, *stikstòf*, *suupper*, *kaalie*, *fòsfaatammón*. Een nieuwe meststof die in de streek eerst sinds enkele jaren wordt gebruikt, is een afvalstof van de suikerfabrieken die *schöjméért* wordt genoemd. Als men in de herfst of in de lente echter van *miste* rept, wordt daarmee bedoeld het verwerken van de stalmest. Deze ligt op *de missie* = mesthoop opgeslagen. Het vervoeren van deze mest naar de akkers geschiedt per *kòrte kar* die dan *mistkar* heet. Men spreekt van *mist réèje* of *mist fòd̄re*. Met zijn voer op het *laant* aangekomen, trekt de boer met *de misthòd̄k* = kromgebogen, langgesteelde riek mest van de kar tot er een hoopje op de grond ligt. Dan rijdt hij de kar iets verder en trekt er opnieuw een hoopje vanaf, en gaat zo door tot de vracht is gelost. Onder *mizd brééke* verstaat men verder het uitbreken van de mesthoopjes over de akkers. Bij het ploegen wordt *et mist óndergebòd̄wt*. Voorzover niet *enen afschoepper* = een schaarvormig schepje dat voor het ploegmes uitgaat, *mist inli* = mest in de voor legt, volgt *enen mistinlégger* de ploeg op de voet en werkt de mest vlak *lángs* de voor er met een riek in. Het gebruik van *béér* = papmest is slechts incidenteel. Deze 'Vlaemschen genoffel' is derhalve van even weinig belang als *de aase* (de as) die vroeger, toen iedereen nog zijn eigen houtoven had, een belangrijker meststof schijnt te zijn geweest. Van groter betekenis is *de zoej* = gier maar deze wordt bijvoorkeur over de weilanden uitgereden.

Welke percelen gemest moeten worden en waarmee, was tot voor

kort een vraag die de zoon leerde beantwoorden van zijn vader. De bemesting werd bepaald door de vruchtopvolging. Zo krijgt men bv. na *èrte* bijzonder *vèt laant*. Tegenwoordig weet de boer echter van *de kónzelènt* of diens *assèstènt* dat ook het zgn. vette land nog wel het een en ander tekort kan komen. Dan houdt de wijsheid van grootvader op en komt *Waageninge* aan bod. *Den inzjenieur* is een man die vertrouwen wekt, vooral bij de zoon. Deze zal er vroeg of laat bij zijn vader op aandringen om van de diverse percelen *de grónt te lòdten ónderzuu.ke*. Men moet dan een zgn. *gróntmónster* laten steken. Dat wordt in *en labretoorejem* door mensen die behoorlijk wat van *schéjkunde* weten onderzocht en na verloop van tijd krijgt de boer *en pepie.r* thuis waarop precies staat wat de grond tekort komt, wat er dus voor mest op dient te worden gebracht.

Bij het *bòdwe* is het *den bòdwméster* die de ploegstaart hanteert. Omdat klompen *ònlòdje* = aarde aannemen loopt hij op *bòdwschoe.n* = ploegschoenen die bovendien van boven goed gesloten zijn, zodat er geen *éért* = aarde in kan vallen zoals bij de veel ruimere klompen wel het geval is. Om zijn *bóksepéjpe* niet met klei te besmeuren draagt hij *bénkappe* = *kemasse* (vgl. het Dts. *Gamasche* = slobkous). Deze zijn van *léér*, en worden ook veel door veehandelaren op de markt gedragen.

Van de ploeg brengt *et kòwter* de verticale snede in de bodem aan, *et schòdr* snijdt de omver te werpen strook los van de ondergrond en *et riester* zorgt voor de omstulping. Bij het *bòdwe van groe.s* = *scheure* wordt het kouter door een rond, draaiend mes = *en schéjff* vervangen. Hierbij wordt niet gemest. Men deed dat vroeger ook niet bij het *zómmervoore* = braakliggend land herhaaldelijk blijven ploegen tot in augustus, zonder *égge* want *de klòwter* moesten *féjnbruujje*. In die maand was dan de akker na vijf, zes maal ploegen rijp voor het inzaaien van *kòlzòdt*.

In *de kòlzòdtstòppel* ging het derde jaar *de wèjt* die in het vierde gevolgd werd door *de ròch* die tevens als dekvrucht diende van zijn opvolger *de klévver* welke in het vijfde werd geoogst. Dit inmiddels allang verouderde systeem van vruchtwisseling werd dan afgesloten met een haverooft. In al die zes jaar werd maar eenmaal gemest en wel bij het koolzaad of de tarwe ⁶⁶.

In de Middeleeuwen was juni de 'braecmaent', de maand dus van het 'zomervoren'. De term *bròdke* komt ook vandaag nog in het Huiselings voor maar is in zijn betekenis beperkt tot stoppelschillen: het oppervlakkig omploegen van de zomerstoppel in de maanden augustus en september. Men zal echter regelmatig *die.b bòdwe*, o.a. bij het *vèrreg bòdwe* = ploegen om de akker zaairijp te maken. Al naargelang de vrucht ploegt men dan *diepper* of *óndiepper*. Zo kan een stuk land

dat òn de zòtfoor li (ligt) nu eens dieper geploegd zijn, bv. voor een tarweteelt, dan weer ondieper, bv. voor een gewas haver dat maar een zeer oppervlakkige voor nodig heeft. Men spreekt dan ook wel van *en haavervoor* als men een zeer ondiepe zaadvoor op het oog heeft. De diepste voor wordt geploegd bij het *óndergrónde*. Dan worden met het oog vooral op een structuurverbetering ook de lagere lagen naar boven gewerkt. Bij normaal ploegen ontstaat de diepste voor in het najaar. In dat seizoen wordt de akker aan *de wintervoor* gelegd, een zeer diepe voor waardoor het land in de winter behoorlijk kan *òwtfrie.ze*.

Als men het *bòwlaant* steeds op dezelfde manier zou *bòdwe*, dreigde het gevaar dat de grond op den duur in een bepaalde richting te ver zou worden verplaatst. Daarom zorgt men ervoor dat afwisselend in een linkse en een rechtse richting wordt geploegd. Het wegploegen wordt gevolgd door een terugploegen, het *avbòdwe* door een *óbbòdwe*. Om de beide werkwijzen duidelijk te kunnen onderscheiden, is enig inzicht in de ploegtechniek – en bij de gewone ‘burger’ ontbreekt daaraan dikwijls zo goed als alles – onontbeerlijk. Vroeger was *enen akker* veel smaller dan tegenwoordig. Op zijn hoogst was hij *tien trééj brie:t*. Alnaar gelang het perceel kon de lengte variëren. Hoe smaller de akkers, hoe groter het aantal voren op een stuk bouwgrond. Immers: *enen akker* is een strook teelaarde tussen twee open voren of aan weerszijden van een open voor, dat hangt nl. af van het feit of men *avbòdwt* danwel *óbbòdwt*. Als er vandaag op een stuk land minder, dus breder akkers liggen dan voorheen komt dit omdat de waterbeheersing sinds de Maaskanalisisatie *de afwòttering* gemakkelijker heeft gemaakt. Het aantal open voren waartussen of waaromheen de akkers steeds zijn gelegen en waardoor het overtollige water pleegt te worden afgevoerd, kan nu ook gevoeglijk kleiner zijn. Het streven daarnaar is dan ook algemeen, temeer omdat men met de dikwijls grote en zware landbouwmachines van iedere open voor last ondervindt.

Wat de lengte van de akkers betreft, merken we nog op dat sommige percelen zo lang zijn dat het bezwaarlijk wordt zulke lange akkers in één ruk om te ploegen. Men verdeelt dan zo'n eenheid in twee of drie achter elkaar liggende stukken. Met het gevolg dat dan de lange akkers telkens in twee of drie korte akkers gescheiden worden. Een groter perceel dat aldus in kleinere percelen wordt gelegd, krijgt hiermee twee of drie groepen korte, achterelkaar gelegen akkers. Elk van deze groepen vormt *en gewènt*. Bij nadere aanduiding spreekt men van *et urste*, *twédde* of *dèrde gewènt*. Een naamgeving die kennelijk berust op de omstandigheid dat de ploeger niet meer als vroeger de hele lengte in eens ten einde moet ploegen. Halverwege reeds of al op

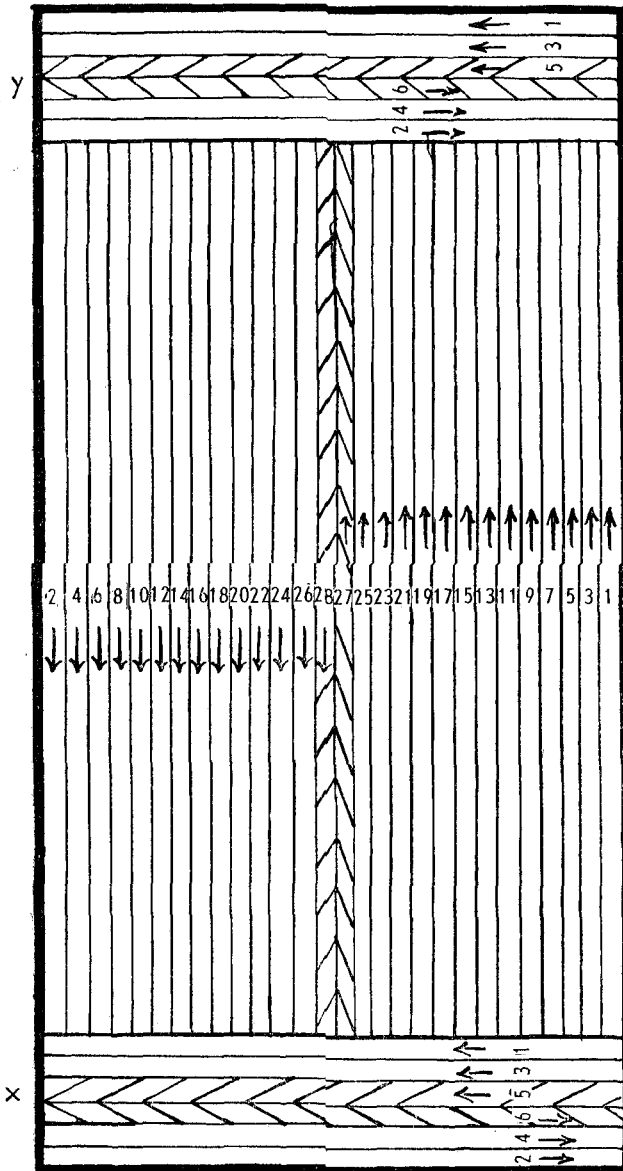

Fig. 14. Het afbouwen.

een derde kan hij *wèene* = de paarden voor de ploeg keren⁶⁷.

In de strikte zin van het woord ontstaat *en voor* door de uitsnijding van de ploeg in de aarde. Een voor is de snede of geul door het ploegmes gemaakt, maar bij uitbreiding ook wel iedere strook aarde die door de ploeg wordt los gesneden, opgetild en met de onderkant naar boven opzij gekanteld. En eventueel ook nog wel de strook aarde die door de ploeg nog juist niet werd aangeraakt maar die bij een volgende ronde zal worden los gesneden en weggewerkt. Ploegt men met twee paarden, dan gaat het ene *in de voor* = door de vers geploegde geul, het ander *óp te voor* = vlak naast de geul boven over het strookje nog onberoerde grond dat de volgende ronde zal worden omgewenteld. Een voor die eventueel nog lang na het ploegen met de schop gegraven kan worden en die extra diep is omdat ze bij wateroverlast het teveel moet afvoeren, is *de wòttervoor*. Deze vindt men trouwens ook wel in weiland. Beperken we ons echter tot de akker.

De eerste voor die een boer ploegt is *den ònslach*. Voor het *ònslòdn* dient hij echter te weten of hij zal gaan *avbòdwe* of *óbbòdwe* = uiteenploegen of tehoopploegen. Bij afploegen van een akker begint men de oude grensvoren uiterst links en rechts dicht te ploegen. Dat gebeurt bij de eerste ronde, bij de aanslag dus op de uiterst rechtse helft van de akker heen, op de uiterst linkse terug. (Zie Afb. XIV, 1 en 2). Dan is *ed begin gemakt* en men kan de akker regelmatig verder ploegen tot en met de één na laatste ronde (25 en 26). Bij de laatste omgang (27 en 28) ontstaat uit de twee laatste voren die niet meer worden dicht geploegd door een volgende, de diepe *middelvoor*. Deze laatste rondgang ploegen noemt men *de voor öwdbòdwe*. De middelvoor ligt precies over het midden van de afgeploegde akker. Zowel bij het heengaan als terugkeren is de aarde telkens naar rechts gewenteld, dus weg van de middelvoor. Hiermee is de akker echter nog niet *um*. Aan het begin en einde van de akker waar de boer bij iedere rondgang moet *wèene* = de paarden keren, is een dwarsstrook onbeploegd gebleven: *et förk*⁶⁸ en deze *vörke* (x en y) worden eerst *gebòdwt* = omgeploegd als alle aangrenzende akkers op de normale manier geploegd zijn. Dan vormen de verschillende trappeleinden van de naast elkaar liggende akkers samen een weliswaar smalle maar toch behoorlijk lange strook die als apart akkertje tenslotte nog op normale manier geploegd kan worden. Ze ligt dwars op de lengterichting van de gewone akkers. Natuurlijk ontstaan er ook op *de vörke* weer trappeleinden. Deze zijn echter te klein om met de ploeg behandeld te kunnen worden. Men noemt ze *hoekke* en deze worden met de schop bewerkt. Onder *de hoekke spòdje* verstaat men het aanbrenge van de finishing touch.

Ploegt men dezelfde akker een volgend seizoen opnieuw, dan zal

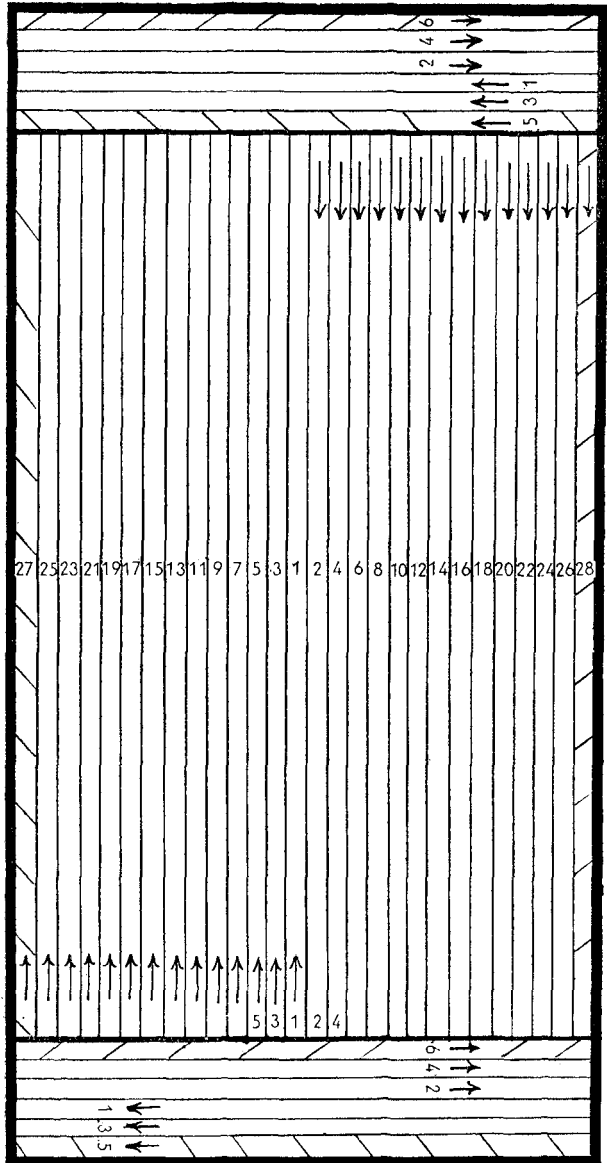

Fig. 15. Het opbouwen.

men hem niet *avbòdwe* maar *òbbòdwe*. Bij dit tehoopploegen begint men met de aanslag (Zie Afb. XV, 1 en 2) precies in het midden te leggen. De oude diepe *middelvoor* van de vorige keer wordt dan de eerste ronde de beste weer dichtgestort. Voor het grootste gedeelte al bij het heengaan (1), bij het terugkeren komt er nog een extra laag overheen. Bij de volgende omgangen (van 3-4 tot en met 25-26) wordt al de aarde die het vorige seizoen verplaatst werd in een richting van *de middelvoor* af weer dichtër naar deze toe gewerkt. De laatste

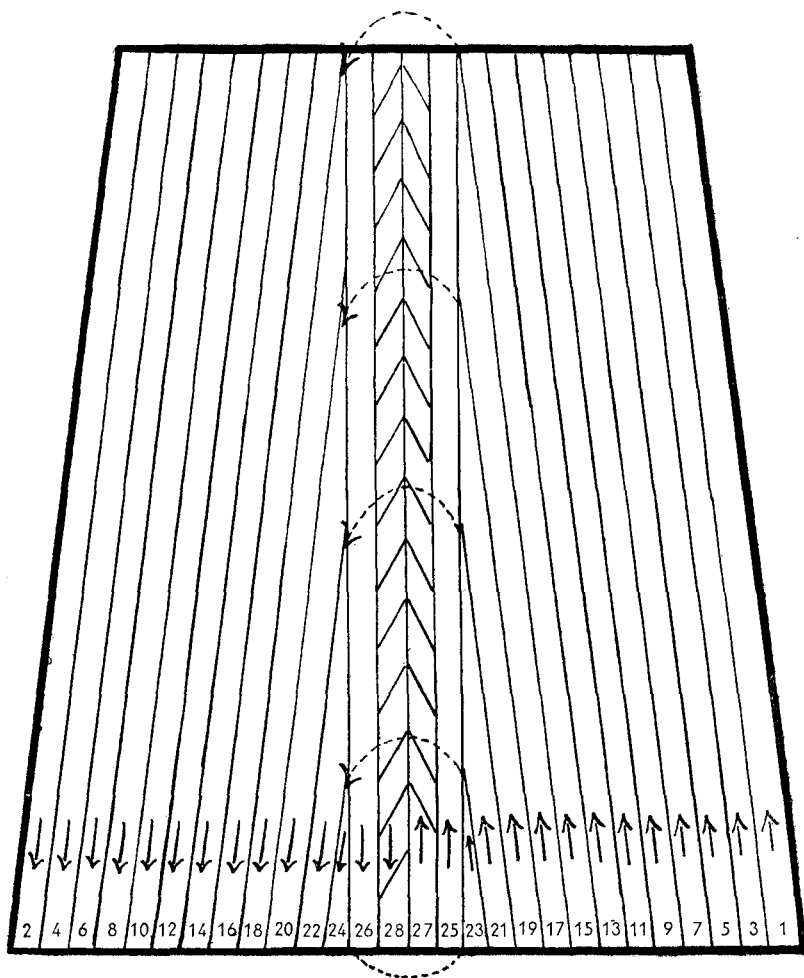

Fig. 16. Het afbouwen van een gerende akker.

omgang levert twee open voren op die nu niet tot één diepe in het midden samenvallen maar elk voor zich een iets minder diepe grensvormen (27 en 28) uiterst links en rechts langs de akker. Als alle akkers zijn behandeld, worden tenslotte ook hier de beide *vörke* volgens hetzelfde systeem omgeploegd.

Iets meer aandacht vereist het ploegwerk op akkers die niet precies recht zijn, die bv. aan het begin veel breder zijn dan aan het eind. Zo'n akker is *ene wèenakker*⁶⁹ omdat hij *wènt* = *wendt* = spits toe-

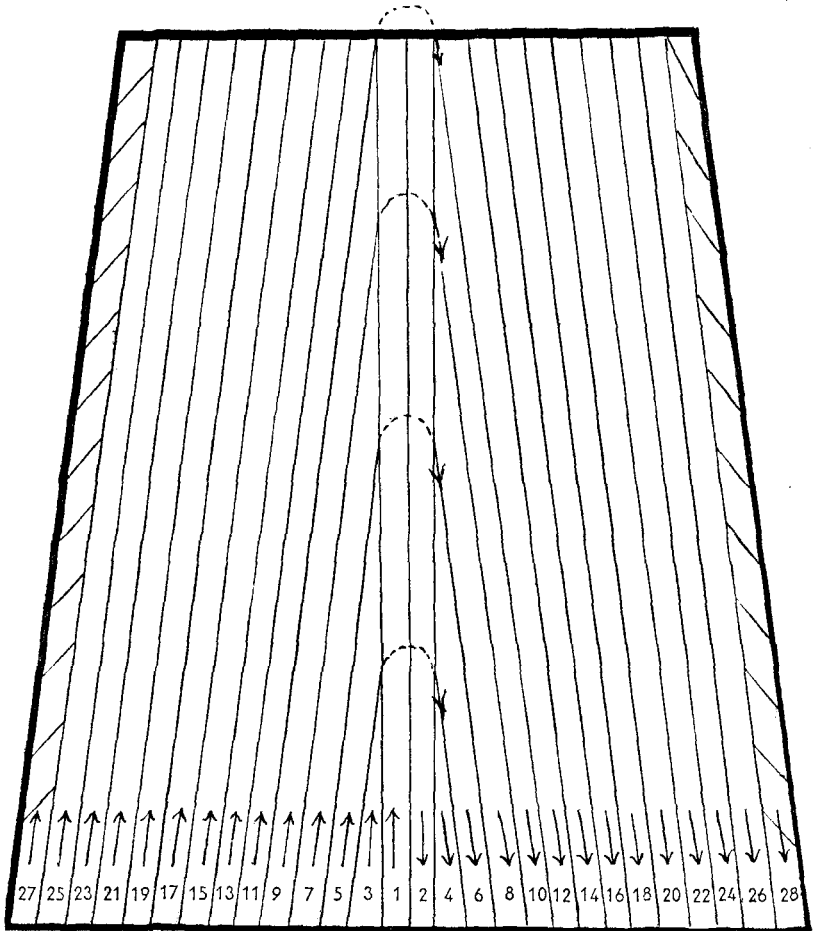

Fig. 17. Het opbouwen van een gerende akker.

loopt. In deze intransitieve betekenis is het woord *wèene* eventueel te vervangen voor *gie.re* = geren, spits toelopen. Gaat men zo'n gerende akker afploegen, dan begint men met de aanslag die voor het afploegen normaal is (Afb. XVI, 1 en 2). Ook de volgende ronden hebben een gewoon verloop totdat de ploeger op het smalle einde het punt bereikt waar het ongeploegde deel van de akker nog slechts vier voorbreedten meet. Op Afb. XVI is dit punt bereikt na de ronde 15-16. Van dat moment af ploegt *den bòdwméster* met iedere omgang kortere voren. Hij laat de ploeg, al is de akker nog lang niet ten einde geploegd, schuin uit de voor lopen en *wènt* = keert met de paarden ter plaatse. Dit ploegen van steeds kortere voren noemt men *wèene* = *gie.re*. Op Afb. XXII zijn dit de voren van 17 tot en met 24. Het stuk van de akker dat dan nog geploegd moet worden, is dan overal precies vier voren breed en kan verder normaal worden afgeploegd. Deze methode van *avbòdwe* noemt men *vie.rvórrég bòdwe*.

Een spitse akker wordt bij het opploegen als volgt behandeld. De aanslag wordt in het midden gelegd, hij loopt van het midden van de brede zijde naar het midden van de smalle zijde (Afb. XVII, 1 en 2). Deze eerste twee voren zijn voorlopig de enige met een normaal verloop. Onmiddellijk daarna begint de ploeger te *wèene* = korter voren te ploegen tot het punt bereikt wordt, waar de beide delen van de akker die nog geploegd moeten worden even groot zijn. Op Afb. XVII is dit punt bereikt na de ronde 9-10. Daarna kan de akker gewoon worden afgemaakt.

Het ploegwerk op een perceel voltooiën noemt men *gedòn maake*. Vroeger werd van *den bòdwméster* gevergd dat hij *nètjez bòdwe*. Dat hield o.a. in dat hij *rèèchte vórré* ploegde. Slordig ploegen is *knoeije*, wie slordig ploegt, is *ene knoeijer* = *ene knoeijkloe:t*. Vooral de middelvoor moest *er nètjez bé ligge*. Ook moest er nauwkeurig op gelet worden dat de akker er met zijn twee gelijke helften = *zééje* om de middelvoor *gléks* = *gòdlech* = vlak uitzag. Een *lécht* = laagte (ook wel *ene zak*, *ene zónk* of *en slink* genaamd) wordt bij hoog water gemakkelijk overstroomd en deze werd vroeger met *en uu:zbòrt* geledigd: een grote houten schep die aan een driepoot hing. Om een voor watervrij te maken trok men zo'n houten, bordvormige schep door de voor. Bij de betere waterbeheersing van thans is het niet meer zo erg, als een akker een beetje *hult èn bult* is. Bovendien gunt zich de moderne en gehaaste boer de tijd niet meer voor een fraaie prestatie. Tegenover zijn vader zal hij zich verdedigen met het adagium *ròdòw mar goe:t!*

Het égge × *éjge* heeft veelal een tweeledig doel: onkruidbestrijding en fijnwrijven van kluiten. Diepwortelend onkruid wordt losgewerkt met de zware *pöönéch* die met extra lange tanden is uitgerust. Land

met bijzonder veel *bócht* = onkruid (vooral *pöön* = kweekgras maakt het de akkerbouwer lastig) is *vöwl*, men moet het *öwtégge*. Onder het onkruidегgen moet de egger *de éch* van tijd tot tijd oplichten, om het verzamelde onkruid kwijt te worden. Een akker waar het onkruid zo goed als uit verwijderd is, is *klòðr*. Onder *kòrtmaake* verstaat men: eggen om de kluiten fijn te wrijven. Dit heeft soms heel wat voeten in de aarde. Vooral als het land *tèèj* is: wanneer *de klöwter* of *bónke* = grote kluiten moeilijk stuk gaan. Men wisselt daarbij het *in et langz égge* nogal eens af met het *dwarzégge*. Een enkele maal gaat men ook wel *schriks* = schuin over de akker. *Slèèjpe* wil zeggen: *de eecht* = eggen op de kop gebruiken, dus met de stompe bovenkant naar beneden. Bij *hoeppele* wordt een ijzeren karhoepel bij wijze van eg over de akker gesleept. Onder *in-égge* of *inmaake* wordt verstaan: het onderегgen van zaad. Een keer extra met de eg rondgaan om de middelvoor tot besluit behoorlijk af te werken, noemt men *de voor ópstréjke*.

Zèèje doet men thans meestal machinaal. Kunstmest wordt *gezèèjt* of *geströöjt* met *de kunstmistsèèjer* = *kunstmistströöjer*, graan uitsluitend *gezèèjt* met *et sèèjmesien*. Behalve *pitte* (bieten) *zèèje* zegt men ook wel *pitte légge*, een uitdrukking die teruggaat op de nog niet zo heel lang verouderde methode, om het bietenzaad met de hand in oppervlakkige kuiltjes te leggen. Zwaardere gewassen als *mèjs* = maïs zal men *zétte*; *érpel* bij voorkeur *pootte*, met *de schup* of met *de pin* zoals tot voor kort, met *de vórretrékker* zoals thans gebruikelijk is. Als een bepaald gewas voor een akker nieuw was, moest de laatste *geént* worden = bezaaid met aarde van een perceel waarop het gewas reeds was geteeld en dat daardoor van de benodigde groei-bacteriën was voorzien. Vroeger zaaide men algemeen *mi te haant*: granen *mi te vól haant*, fijnere zaden *tusse döjm èn vinger*. Vóór de boer met het zaaien begon, maakte hij *en kröws*. Het *zòtkórrre* = zaaigran voerde hij onder het zaaien met zich mee in *de slip* van een zwaarlinnen voorschoot: *de zèèjschòlk*. Een tijd is het gewoonte geweest het zaaigoed te zuiveren met *fietrejoe:l* = *fietrejoe:le*⁷⁰. De moderne term voor ontsmetten van zaaigoed luidt *óntsmètte*. Een tot voor kort nieuwe maar inmiddels alweer niet meer gangbare term voor ontsmetten was *zès-sés-sésse*, naar het ontsmettingsmiddel *zès-sés-sés*, zo genoemd vanwege de getallen 666 uit de scheikundige formule van het middel: hexiclan. Om na het uitzaaien vogelvraat te voorkomen werd het zaad wel met een vies smakend middel, *mòrkiet*, behandeld. Vandaar het ww. *mòrkiette*. Een bekend bestanddeel van vele andere middelen is *kwik*. Onder *zòðt* wordt normaal fijn zaad verstaan: koolzaad, klaver. Bij het kaartspel betekent *zòðt* inzet. Wie bij het spel zijn inzet verloren heeft *zit óp swart sòðt*. Het zaad dat de boer tegen-

woordig betreft van de handelaar is vaak *gekeurt* door *de Nak* = Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor landbouwzaden en aard-appelpootgoed. Goed zaad is tegenwoordig *rizzestènt* (resistent) = *bestèndech* = bestand tegen bepaalde ziekten.

DE GEWASSEN EN HUN GROEITIJD

Het *kórré* moest gezaaid worden *mi waasende mòòn*. Het *winterkórré* moest er voor Sint Victor *inzéjn* ⁷¹. Tijdens *de springdaach* (drie dagen voor en drie dagen na *Allerhéllege*) deed men beter helemaal niet te zaaien want in die periode werkte zich het zaad na het eggen weer naar boven ⁷². *Klévver* kon altijd nog laat worden uitgezaaid, desnoods *oover de snów*. Het *zómmerkórré* wordt *sléntes* zo vroeg mogelijk uitgezaaid. Dat is vandaag heel wat vroeger dan voorheen. Dank zij de verbeterde waterstaatkundige toestanden. De terminus ante quo voor *garst* was vroeger 24 juni. *Héj moest er mi Sunt Jan ópstòn*, *héj moes te Sunt Janzdòòw hébbe*. *Spèlt* is een graansoort die inmiddels verdwenen is. De oogst werd meestal door *de bròòwers* afgenomen. *Boekkent* = boekweit wordt op de klei niet verbouwd, wel echter nog op de aangrenzende zandgronden. Het meel ervan is *ed boekkendeméél* waarvan vroeger wel *boekkendekoek* gebakken werd. In Huisseling is *wèjt* het voornaamste graan, men *tult* hem als *winterwèjt* of als *zómmerwèjt*. Met *möwzewèjt* = vergiftigde tarwekorrels poogt men wel eens muizen te bestrijden. Ook *ròch* wordt veel verbouwd. *De rògbloem* is de korenbloem. *Möwzegarst* heet het onkruid dat officieel als kruipertje wordt aangeduid. *Hòðzegèèrf* is duizendblad, *schóm* is windhalm, *wéjnthaaver* is oot. Een oude naam voor haver (avena) is *ééve*. Op het ogenblik heeft men in *de haaver* tal van moderne *rasse* die in de *rasseléjst* = officiële rassenlijst in een oogwenk kunnen worden opgezocht. Reeds bij het *öwtkòmmé* van het graan blijkt of het misschien te *lócht* of te *dik* × *dicht stö*: te dicht opeen staat of te ver uitelkaar. Een ouderwetse tarwesoort *stón dik chenoech* bij het uitkomen als de diverse plantjes een wanbreedte van elkaar stonden want deze *splanterde* veel meer: stoelden veel breder uit dan bij moderner rassen het geval is. Goed groeiend graan *duugget choe.t* als het goed *groejt*. De boer zegt dan *et kékt choe.t* = ziet er goed uit. Het moet *gèlp* = *mals* zijn en flink *durgroeije* en niet *pratte* ⁷³ = stilstaan in *de groeij*. Het *götter af* als de groeiende plantjes door *vréét* of *ziekte* worden gedecimeerd zodat er open plekken in het graanveld ontstaan. Vooral *de kópperwörme* = ritnaalden tasten de graanwortels aan. Als ze het gewas, wat vaak gebeurt, wegvreten langs de voor, is dit *voorziek*. Een bekende graanziekte is nog *den braant* =

korenbrand. Warm en tegelijk vochtig weer is kritiek voor het optreden van *roest* = *gilloe* (< geluw, geel) = geelzucht. Wordt deze kwaal geconstateerd, dan zegt men dat er *en kòd̄j lócht in et kórr̄e is chevalle*, dat er ziekteverwekkend weer op inwerkte. Graan dat in *dòd̄re schiet* krijgt aren, haver *schiet in de snoeije* als ze zaadpluimen krijgt. Dan gaat zo zachtjes aan ook blijken of het graan *òn de zwòd̄re kant* danwel *òn de lóchte kant is*⁷⁴. Al te *zwòd̄r* is het gewas wanneer het door de malse halmen buigt en *der gö ligge*. Deze ramp voltrekt zich over een korenveld meestal tijdens een regenbui. Zuiver kaarsrecht hoeft een graanveld echter ook weer niet te blijven staan want dan is het gewas niet *vèt* genoeg. Een weinig gebogen = *gezigge* is een goed teken en als er hier en daar een plekje = *nésje* is waar het graan *plat fur de grónt li* kan dat nog geen kwaad want, zegt de boer: *gén néste, gén èèjer!* Voor *zwòd̄r kórr̄e* is regen een kwaad, voor *licht kórr̄e* een deugd. Tot en met het ogenblik dat de oogst binnen is, zijn de risico's niet van de lucht. Voor dit moet het *druu:ge*, voor dat *réégene*. En nog op het laatste ogenblik kan het gewas in enkele ogenblikken *verhaagele*. In het begin van de groeiperiode moet het weer koud zijn en nat: *mèèj kaaw èn nat fult boerre schuur èn vat!* Voor de boer echter is iédere maand kritiek. Wat de ene maand bedorven heeft, kan volgens de spreuken door de andere niet meer hersteld worden. Immers: *mèrt moet epril de zòdbloem geeve en epril moet mèèj de ròg-òd̄r geeve*. Al in het prilst van de lente houdt de boer het weer in de gaten. Als het nog voor het uitlopen van de bladeren dondert en bliksemt, is dat een veeg teken: *dónderet óp ene kòd̄ten dórre dan is ten òllenge zómmer verlórre!* Ook de 21e maart wordt goed in het vizier gehouden; als op die dag de wind in het schrale oosten staat, blijft hij daar *drie-vèrreljòrs*. De eerste Paasdag is eveneens een dies criticus: *réégen óp ten urste Pòzdach chift te koej gebròd̄je gras!* Alles hangt echter af van de grote Regenbaas. Vandaar naast het labora ook het ora: *wie bònne wil ééte moet Markes nie fergééte*, dwz. dat de zaaier in het voorjaar, op het feest van Sint Marcus en tijdens de *Krówzdaach* moet bidden voor de vruchten der aarde die wel worden aangeduid met het collectivum *grèèj*. Bij langdurige *drócht* zal het *grèèj verdruu:ge*. Het moet dan hoog nodig regenen. En groot is de teleurstelling als het dan niet *réégent dèt sékt* doch alleen maar *stie.ft* = stuifregent, of *en klèèn bietje knoejt* = kleine hoeveelheden regent met als enig effect dat *et stòv ewég is*. Er is sprake van *hénweere* als het ondanks voortdurend dreigen toch nog droog blijft. Het moet een poos flink *böøje* voordat het regenwater *òn de piepper* is: doorgedrongen is tot aan de wortels van de aardappelplant. Alleen een flinke *böøj vét* = vat = dringt door. De algemene opinie is: *vur Sunt Jan réégenet nie hèndech chenoech, nò Sunt Jan gaawèd̄chtech teveul*.

Op en *dónderschoe.r* = donderbui hebben het de boeren niet begrepen. Dan immers krijgt men van het goede gemakkelijk teveel ineens en *slö allez dicht*: regent de bodem van alle mogelijke bouwlandpercelen dicht. Bovendien dreigt dan het gevaar van *instòòn* = bliksemingslag. De meeste boerderijen immers hebben geen *bliksemaflèjèr*. Aan de hand van laag vliegende zwaluwen, *dónderbeesjes* (tripsen) die op het lichaam *juu.ke* × *jökke*, beweeglijke modderalen en *dónderkòppe* en *bruujjerege wèrmte* laat *ónweer* zich voorspellen. Gevaarlijker dan een donderbui is en *haawmaaw* = wervelstorm. Een dreigende lucht is en *smérrege lócht*. Een kleine hoeveelheid regen is en *plèèjsterke réégen*. Op een gemengd bedrijf is het wat de regen betreft zo, dat hij voor het ene gewas gunstig, voor het andere schadelijk is. Vandaar het gezegde: *ròt men hòj dan groeijt mene garst!*

De *pitte* worden meestal gezaaid in een bodem die *gewèlt*, die met *de wèl* = landrol is aangedrukt, zodat er geen kluiten meer bovenop liggen. Met het zaad is men steeds royaler dan strikt nodig is en daarom moeten *de pitjes* = bietenplantjes na enige tijd worden *afcheleet* = afgelegd = *afchedunt* = *ópie:ngezét*: worden gekrent zodat ze de ruimte krijgen om behoorlijk uit te groeien. Een *mangelplant* die bloemen en zaad vormt, is *ene schie.ter*. *Blòdjere* noemde men vroeger de gewoonte om de benedenste *blòdjer* van de plant reeds in de zomer af te plukken ter verkrijging van varkensvoer. De uitgegroeide vrucht is *ene mangel* of *ene mangelwòrtel*. Het woord biet komt slechts voor in de aanduiding *söjkerbiet* en is als zodanig eerst sinds kort ingeburgerd. De suikerbietenteelt dateert in de streek immers pas van na de Tweede Wereldoorlog. Na de oogst worden *de tòppe* = bladerkronen direct *ópchevoeijert* aan het vee. Vervolgens worden de suikerbieten *geleevert* aan de industrie, de voederbieten op het erf in de *mangelkòwl* bewaard. Een belangrijk handelsgewas vormen tegenwoordig ook *de èrte* die deels droog geoogst worden, deels groen gemaaid voor de conservenindustrie. Vroeg in de zomer heten de zaaddozen *hòdwe*, als ze later hard zijn *peule*. Erwten met de hand uit de zaaddozen verwijderen noemt men *èrte poole*. Normaal echter worden erwten gedorst met als restprodukt het voor dieren voedzame *èrtestròj*. De uitdrukking *oew èrte ówt hébbe* betekent: je goodwill verloren hebben. Erwten eisen vrij vet land. Vandaar het gezegde: *òrre dègger èrte in kunt sèèje*: oren zo vuil dat je er erwten in kunt zaaien.

Bij het *poote* van *érpel* wordt tegenwoordig de grootste aandacht besteed aan *de pooters* = *zétters*⁷⁵ = *pootérpel*. Men kan niet steeds maar pootaardappelen uit de eigen oogst blijven nemen. Af en toe moet de aardappelteler bij de kweker *nééj pooterz bestèlle* tegen een meestal nogal hoge prijs. Men kan ze ook zelf kweken maar dan dient men uit de groeiende oogst voortdurend de planten te verwijderen

die niet voor de volle honderd procent gezond zijn, want het zijn juist deze zieke *strung* = stronken = planten die de rest van het pootaardappelveld aansteken. Voor dit *sillekteere* is een grote mate van deskundigheid vereist. Vroeger werkte de boer veel meer met *aaw pooters* dan thans. Met als gevolg meer ziekten en minder aardappelen. En als hij eens een voorjaar met nieuw pootmateriaal voor den dag kwam, was dit eigen teelt, gewonnen van die stronken van het gewone, nog groeiende gewas die het langst waren *gruu.n* gebleven. Die planten immers, zo was toen de mening, die het laatst verdorpen, leverden het beste pootgoed. Aardappelen werden tot voor kort *gepót* = *gezét* met *de schup* of met *den érpel-pin*: een zware korte steel met boven een breed dwarsstuk (*kruk*) en onder een pinvormige verdikking waarmee een gat in de aarde werd gedrukt. Lagen door de activiteit van *den érpelinlégger* de aardappelen eenmaal in deze *gaater*, dan werden de laatste door de eg dichtgewerkt. Bij het *pote mi te schup* was dit eggen niet nodig omdat de eerste rij gaten met de grond uit de kuiltjes van de volgende rij werd dichtgeworpen. *In et ferbant pote* wilde zeggen: de kuiltjes zo aanbrengen dat de achterelkaar liggende kuiltjes niet op een en dezelfde lijn kwamen te liggen. Groeiende aardappelen worden eerst *gehakt* en vervolgens aangeaard = *òngewalt* zodat de knollen niet meer zo gemakkelijk boven de grond uitgroeien. Een aardappel wordt in het daglicht immers *gruu.n* en daardoor oneetbaar. Door het aanaarden komen de planten rij voor rij op *walle* te staan. Dit aanaarden gebeurt thans veelal met *de vórretrékker* die nu ook algemeen voor het poten wordt gebezigd. Warm, vochtig weer is kritiek voor het optreden van aardappelziekten waarvan de voornaamste waarschijnlijk *de érpelziekte* = *phytophthora infestans*. De term voor aardappelen rooien is *érpel öwdoen*. Het woord rooien komt alleen voor in de vorm van *roeije* = bomen vellen. Sinds men na de Tweede Wereldoorlog begonnen is met automatisch rooien, kent men ook algemeen *den érpelrooier*. Op het land worden *de érpelöwdoenners* op de voet gevolgd door *de érpelraapers*. Als de laatsten last hebben van *et lóf* of van *de strung* = loofstronken, zullen ze eerst het loof van de aardappelen verwijderen: *lòv afraape* = *strung afraape*. Onder *érpel afraape* wordt verstaan het oprapen van aardappelen die op de akker na het binnenhalen van de oogst door slordigheid zijn achtergebleven. Net als de voederbieten worden de aardappelen thuis opgeslagen in *ene köwl*. Men schudt daarbij *de érpel* (*pieppers* is meer een komisch woord) op de grond *òn ene wal* = op een lange smalle hoop. Deze wordt afgedekt met stro waar aarde op wordt aangebracht die men vrijmaakt door rond de voet van de hoop een brede diepe *grip* = greppel te graven, die ervoor zorgt dat de bodem van de kuil bij hevige regenval niet onder water komt.

Van de oude aardappelrassen hoorden we nog vernoemen: *wól-kammers*; *kraale: ene vroeggen érpel* met aan het loof veel *kralle* = kralen = bessen, *moe:j wit óp te schóttel* = mooi gekleurd als hij gekookt op tafel kwam; *jewie:le* die moeilijk rijp werden; *lòjkse roe:j: ene lòdten érpel*; *roe:j kèjne*: met rode kiemen. (In Wychen hoorden we nog iemand 'gekeejne' zeggen ipv. gekiemd ⁷⁶. *Roe:jwidbloem*: roodbont van schil; *tummeskeswitte* naast *tummeskesroe:j* met blanke en rode schil; *ruu:skes* waren eveneens roodbont van schil en *blòdow putjes* hadden blauwe kiemen; *roe:j mōws* zagen rood en waren plat-rond van vorm. Van de huidige rassen noemen we nog *den beee-lander*, *den éjgenéjmer*, *den éjsselstèr*, *ed bintje*. Onder *enen indestrie* verstaat men een zandaardappel met een hoge opbrengst van lage kwaliteit. De voorkeur gaat uit naar *ene klèèjérpel*. Deze blijft, als hij met nat weer wordt geoogst, wel eens *in den boest* zitten, opgesloten in de klei als een noot in de bast.

Bij tijd en gelegenheid zal men na het oogsten de aardappelen *zifte*: op grootte selecteren. Daarbij worden dan tevens *de kwòdòj ówtche-zòdòcht*. Met het *groe:t seef* worden de grote eetaardappelen afgezonderd. Uitzonderlijk grote exemplaren noemt men *foempers* = *bónke* = *klöppers* ⁷⁷ = *knoeppers*. Het *pooterseef* selecteert *de pooters* die een eigen maat hebben, het *klèèn zeef* de *kriel* = uitschot van kleine aardappelen die voor het vee zijn bestemd. De tegenwoordig veel gebruikte ziftmolen noemt men *den érpelmeule*. In het voorjaar gaan de aardappelen in de kuil *schie.te* = *scheut* = uitlopers vormen. Daarom zal men ze *poejjere* = met antikiemstof poederen. Veel kleine aardappelen met veel wortelstengeltjes zijn het gevolg van *durpinne*: het aangroeien van nieuwe aardappeltjes als de andere nog niet volwassen zijn, in de volle zomer wanneer de groeiende aardappelplant na lange droogte plotseling weer water krijgt. Aan de vruchten kan men in het najaar zien welke ziekten het groeiende gewas heeft opgelopen. Al naargelang de ziekte treft men verschillende soorten *ròtte érpel*. Een bevroren aardappel is na de ontdooiing *voe:s* voordat hij tot rotting overgaat. Dat *enen boe.r génne piepper is* wil zeggen dat hij gevoel heeft. *Wie zen èjge bewòdòrt, bewòdòrt chèn ròtte érpel* duidt erop dat het zin heeft te zorgen voor een goede gezondheid. Met *groe:d bal óp klèèn érpel* wordt te kennen gegeven dat de schijn niet overeenkomt met de werkelijkheid die niets overvloedigs heeft.

Aan tafel vormt de aardappel een zeer belangrijk onderdeel, om niet te zeggen de hoofdschotel, van de warme maaltijd. Ieder soort wordt dan ook nauwkeurig op zijn waarde beproefd. Een glazige aardappel is *glòdzerech* = *schie.r* terwijl hij *bloemmech* moet zijn. In de pot mogen ze niet *kòrt kooke* = kruimelen. Een aardappel van goede smaak is *ene lèkkeren érpel*. Het rundvee eet de aardappel

rauw. Voor de varkens wordt hij gekookt in *de fernöwspòt*. De *fernöwspòt stooke* wil zeggen: een grote ijzeren of, als hij ingemetseld zit, ook wel koperen ketel met aardappelen aan de kook brengen. Van deze gekookte aardappelen wordt vervolgens *drank* gemaakt: ze worden door *den drankmeule* gedraaid en als *drank* = natte puree in de *dranks-tón*⁷⁸ bewaard. Aanvankelijk is deze aardappelpap dun maar naarmate ze afkoelt, *déjýt* ze: wordt ze dik en stijf.

Van de kleine zaden zijn *de mòstert* en *et flas*⁷⁹ = *léjnzòdòt* van geen betekenis meer. Een halve eeuw geleden echter werden ze in de streek nog wel verbouwd. Hier en daar slingert nog *de reepel* = vlaskam en *de mòsterdbal* = zware ijzeren bol waarmee eens het *mòstertsòdòt* geplet werd in een ijzeren pot die op schoot werd genomen en met de benen heen en weer bewogen. *Mòstert* werd enkel geteeld voor huiselijk gebruik. Als onkruid werd het *mòstertsòdòt* wel stiekem in de tuin van een vijandige buurman uitgezaaid. Van het *grewie:lzòdòt* = gruweelzaad hebben we enkel nog de naam horen vermelden. Bekend is de streek thans nog steeds door de teelt van *klévverzòdòt*. De *Mòskantse klévver* is een ras dat er zijn mag. Meestal wordt *de klévver* gezaaid *um er zòdòt fan te winne*. Het *twé-jörrech* gewas wordt in najaar of winter aan de akker toevertrouwd. In het begin van de volgende zomer wordt het gehooïd *ès te vlinders flie.ge*, dan dus als het in volle bloei is. Wanneer het gewas *vól-ób blöjýt* is nl. het moment aangebroken voor de eerste snede. Niet vroeger of later want anders bestaat het gevaar dat het *klévverzòdòt* dat na de tweede bloei gewonnen wordt, niet in de juiste maat *hart* is. Het gewonnen zaad is een handelsprodukt en wordt derhalve goed bekeken. Soms zit er teveel *bröwn* in: teveel zaad dat is *vernòtréjýt* = tengevolge van een ontijdig afsterven te vroeg rijp geworden. Ongevenst is verder een percentage *langzòdòt* = *hónstóngezòdòt* = zaad van de smalle weegbree die veel als onkruid in klavervelden wordt aangetroffen. Met een aparte machine, *de vréjver*, wordt het klaverzaad uit de zaadknoppen *gevrivve*. Bijprodukten van de klaverzaadwinning zijn *klévverhòj*, *klévverstròj* en *ingeköwldé klévver* = klaver die groen wordt gemaaid en *ingeköwlt*: in een kuil in de grond gestopt waar hij dank zij toevoeging van bepaalde zuren als veevoer wordt verduurzaamd. De groeve in de aarde is tegenwoordig veelal vervangen door een ronde cementen put die voor ongeveer de helft boven de grond uitsteekt. Zo'n put noemt men *ene sielloo*. Het ensileren blijft men echter *inköwle* noemen.

Het *kòlzòdòt*, eens zeer veel geteeld in de streek maar naderhand weer zo goed als geheel uit het zaaiplan verdwenen, beleefde zijn come back tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een mensenleeftijd geleden liet men van het geteelde koolzaad zelf *óllie slòdòt*. *Den óllieslaager*

noemde dit zaad *zwart sòòt*. Het leverde *zuu.ten óllie* op waar *krèèlekes* = vetoogjes op dreven. De huidige *slòdjóllie* zou daarmee vergeleken maar *bócht* = *rómmel* zijn. De op het dorp geslagen olie, ook wel *ròdpóllie* genoemd, werd onderscheiden in *vurslach* = heldere olie van de eerste persing, en *nòslach* = donkere en bittere olie van de tweede persing. Het uitgeperste residu werd in de vorm van *ròdpkoek* aan het vee gevoerd. *Knòlderaap* is koolraap, een hakvrucht met grote *knòlle* die slechts sporadisch wordt geteeld. Een andere met kleine knollen, de stoppelknol, ieder najaar nog veel verbouwd als nagewas, wordt aangeduid als *et chruu.n*. *Gruu.nzòòt* moest volgens een oud voorschrift gezaaid worden tussen 15 augustus en 8 september: *gruu.n moet er tussse Hòg èn Léch Lievròw inzéjn*. Vandaag wordt *gruu.n* nog enkel in de graanstoppel gezaaid, vroeger zaaide men het ook wel tussen de aardappelen.

Het zaad van *hòj* is *hòjzòòt*; *grassòòt* als het bestemd is om te worden uitgezaaid; *ene kamp inzèèje* wil zeggen: een perceel akkerland met graszaad bezaaien, en zo komt *inzèèje* tegenover *scheure* te staan.

Tussen *zèèje* en *rèèje* = oogsten ligt heel het stralende seizoen. Dat de boer zou kunnen *schófte* = uitrusten al de tijd dat het gewas naar de rijpheid groeit, is een naïeve veronderstelling. Van de ochtend tot de avond is het *schoeffele* en *hakke*, en niet te vergeten *wéèje* = wieden van onkruid = *bócht* die vooral in natte zomers moeilijk is te bestrijden. Een uitkomst voor de tegenwoordig steeds haastiger levende boer is de moderne chemische onkruidbestrijding die selectief werkt, zodat een verdelgingsmiddel waarmee heel een vegetatie wordt *gespoote*, slechts de ongewenste planten aantast. Dergelijke middelen zijn bv. *kleurstòf* = dinitrocresol en *groejstòf* = phenoxyazijnzuur. Zit er *vréét* in een gewas, dan zal men vaak een insecticide aanwenden. Bv. *lootarsenaat* (lood = *loe:t!!*) tegen *de kòlleraadookeeveer*. Andere insecticiden zijn *die-die-tie* = DDT, *parretiejjón* = parathion, *niekke-tienne* = nicotine. Gewassen met vloeibare bestrijdingsmiddelen behandelen, noemt men *spöwte*: *érpel spöwte*, *kòlzdòòt spöwte*, *kórré spöwte*, ja, vraagt zich de boer wel af, *wa wört er vandaach nie gespoote?* Maar wat voor hem een groeiende ergernis betekent, is een vreugde voor *de loe:nsproeijer* = *loe:nspöwter* die vaak in het drukke seizoen wordt te hulp geroepen om de bedreigde oogst veilig te stellen.

DE GRAANOOGST

De graanoogst = *den òkst* = *de kórrébòòw* valt ruim genomen van half juli tot half september. Het werkwoord *òkste* betekent niet oogsten maar de aren die zijn gemorst na de oogst nog oprapen van

het stoppelveld. Het *mèèje* gebeurt door de boer *mi èjge vòlk* = met eigen krachten, of door de *loe:nmèèjer* die er op uit is zo vaak mogelijk *ene plak kòrre òn te neeme*: op zich te nemen een perceel graan te maaien tegen een bepaalde bunderprijs. *Plakke* wil zeggen: behoorlijk opschieten met maaien of welke andere bezigheid. De loonmaaiër gebruikt de laatste jaren *de kómbéjn* = combine = *mèèjdòrser*. Met dit apparaat kan men tegelijkertijd *mèèje*, *béjne* = binden en *dòrse*. Het voldoet echter slechts ten volle in droge zomers. Maar zelfs dan nog moet men het graan dat er mee geoogst is onmiddellijk *lòðte druu:ge*, wat behalve de droogkosten ook nog transportkosten met zich meebrengt. De zelf maaiende boer gebruikt meestal *de zèlybéjner*, een door trekker of paarden voortbewogen machine die maait en bindt. Het *més* zit evenals bij de grasmaaimachine gemonteerd op *de méssenbalk*. De ronddraaiende *wiekkés* = wieken slaan de te maaien halmen telkens schuin over *et mes*. Het mechaniekje dat de knopen legt is *de knupper*. Het bindertwine noemt men *et tòðw*. Voor het mes uit gaat *de trómmel*: een blikken, rond gebogen en naar voren spits toelopend gevaarte dat de strook halmen, die bij iedere rondgang onder het *mes* komt, *van de rest scheidt*. *Eenvoudiger is de kórremèèjer* die wel maait en garven = *gèèrve* vormt maar deze niet bindt. Dit apparaat wordt gemonteerd op een gewone grasmaaimachine die daarbij wordt uitgerust met voor het mes uitgaand *de trómmel* en achter het mes aanslepend over de grond *de lètjes* = *et hòrtje*. Dit dunne houten hekje sleept onder het maaien slechts dan over de stoppel als *ene gèèrf* door *den aflégger* met *en afléçhðwt* wordt *afcheleet*. Normaal staat het schuin opwaarts gericht en houdt dan de afgemaaide halmen = *spierre* tegen totdat een garf is gevormd. Op dat moment laat de aflegger een voetpen los, de latjes slaan tegen de grond, de garf glijdt eraf en het hortje gaat onmiddellijk weer omhoog om de volgende halmen tegen te houden, tot een nieuwe garf is gevormd. *Den aflégger*, op een ijzeren zeteltje = *zitteng* gezeten, buigt met *et afléçhðwt* de halmen die naderen over het mes naar achter en verricht zodoende het werk van *de wiekkés* waarmee de automatische graanmaaiër is uitgerust. Naast hem, op de tweede *zitteng*, zit de man die *de péért stuu:rt*. Als er niet genoeg *béjners* zijn, moet *et mesien* vaak even wachten voor het weer een rondgang kan maken tot de laatste garven van de vorige snede zijn gebonden. Als het te maaien graan *geléégert* is, dwz. plat tegen de grond ligt, bemoeilijkt dit niet weinig het maaien met de machine. Helemaal hopeloos echter is het, als het gelegerd graan niet *énne wég inli* = niet in een en dezelfde richting ligt maar nu eens in deze dan weer in die. Ook diepere ploegvoren geven veel last. De machine *stròpt* als ze onder het maaien plotseling uit werking wordt gesteld doordat een mengsel van onkruid, halmen en aarde

zodanig tussen mes en balk vastkoekt dat het eerste geblokkeerd raakt. De halmen worden dan niet meer afgesneden maar afgerukt. Reeds na enkele meters komt dan ook de machine tot stilstand. Men moet dan *et més klòòr maake*. Nòg drie kèrre rónt èn dan is te plak af wil zeggen: nog drie ronden met de machine en dan is het perceel afgemaaid.

In heel natte zomers als men met geen zware apparaten op het drassige land kan komen, zal men nog veel *mi te zicht mèèje*. Dit *zichte* gaat als volgt in zijn werk. De maaier begint met *inslòòn* = in voorwaartse richting enkele passen diep in het staande graan maaien. Met *de pikhòòk* drukt hij daarbij de gemaaide halmen tegen het nog niet gemaaide graan, zodat ze nog even overeind blijven staan. Dan volgt het *òwthòòle* = in achterwaartse beweging teruggaan en daarbij met *zicht* en *pikhòòk* de gemaaide halmen meenemen, tegelijk met de minder talrijke halmen die op de terugtocht nog worden losgeslagen⁸⁰. Weer op zijn uitgangspunt zal de boer de garf *aflégge*: op zijn klomp laten vallen en terzijde leggen. Op deze wijze komen de garven in een reeks recht of schuin, al naargelang de stand van het graan, over de akkers te liggen. Zo'n reeks is *ene gie.n*. Bij het *béjne* neemt de binder een handvol = *haffel* halmen uit de garf: *den baant* die met *ene knup* om de garf wordt bevestigd. Vroeger was het wel de gewoonte om bij de rogge oogst *mi twie: baant te béjne*. De tweede band werd dan niet met de gewone knoop gebonden: het was *ene kròwzbaant* waarvan het materiaal niet helemaal uit de garf werd genomen, en waarmee men toch kon binden omdat men het uitgenomen gedeelte in twee halve banden splitste die dan om het dunne bovineinde van de roggeschoof werden gelegd en vastgeknoopt. Na het binden van het graan volgt het *òpsétte* = aan hokken zetten van de garven. De hokken noemt men *huu:p*. Tegenwoordig worden veel meer garven aan één hok gezet dan vroeger toen het gebruikelijk was de garven langer aan hokken te laten drogen alvorens ze binnen te halen. Daarbij dient nog rekening te worden gehouden met het feit dat de machinaal gemaaide garf in vele gevallen ettelijke malen dikker is dan de met de hand gemaaide. Bij het *òpsétte* worden thans wel enkele dozijnen garven ruwweg aan *enen hoe:p* gezet. Vroeger evenwel kwam dat *òpsétte* nogal nauw. Men begon met *et kròws*: vier garven diagonaal met *de kòppe* — *tòppe* — bovineinden tegen elkaar. De gaten werden dan opgevuld tot *enen hoe:p* van acht garven bij rogge en tarwe. Haver werd aan hokken van twaalf gezet. Vooral met deze graansoort was men voorzichtig. Ze werd moeilijk droog zodat uitzonderlijk lang gewacht werd met *inhòòle* = binnenrijden. Bijzonder voorzichtig was men met de laatrijpe *pòlderhaaver* die na het maaien niet direct werd *òpchebónde* maar eerst nog een poosje gedroogd in

de zon. Deze vorm van hooien noemde men *knòlle*. Bovendien werden de haverhokken boven met een extraband dicht gebonden zodat ze niet konden *inrèégene*. Ingeregende hokken gaan broeden zodat de graankorrels kiemen = *schie.te*. Met als gevolg dat bv. *geschoote haaver* bij het dorsen *slèècht schiet* = per bunder een oogst oplevert die vele kilo's lager ligt.

Als alle graan in de schuur is geborgen of aan mijten is gezet, kan de boer zeggen: *ik héb et kórre bé*. Omtrent de eeuwende nog mocht het graan in het veld niet *geröjmt* worden voordat *de tiender* er was geweest. Deze telde op ieder perceel van oost naar west in elke rij de hokken en plaatste telkens op het 12de en 25ste een tak. De aldus gemerkte *huu:p* waren voor *de tiender*. Er was sprake van vier verschillende *tiende* die elk een eigen gebied bestreken: *ene scheut*. Ook van varkens werd *en tient* geheven: deze bedroeg 25 cent voor iedere big die een leeftijd haalde van vijf weken. Soms liep de grens van een tiend tussen huis en schuur door en dan werd tegen de komst van *de tiender* de zeug met biggen verhuisd, om de heffing te ontlopen. De inning werd verricht door degene die *de tient* had *gepaacht*. Op sommige percelen graanland rustte bovendien nog de last van *de keurvim*. Dit was een kerkelijke belasting die *de köösterééj* ten goede kwam. *De kööster* mocht van dergelijke percelen de beste honderd garven uitzoeken ⁸¹.

Het koren oekend thuis geborgen op *den balke*. Men rijdt daarbij met een voer graan *et achterhòws* binnen en zover *de déél* op, tot de lading onder *et hòðkchat* in de hooizolder is aangekomen. Heeft men de beschikking over *en schuu.r* met *laatste* = bergruimten voor graan, dan zal daarin de oogst voor het grootste deel worden opgeslagen. En is er binnen geen ruimte, dan kan men op het erf naar vereiste *méjte zétte*. Bij berging in de graanschuur rijdt men met het voer graan over *de schuurdéél* tot aan *de laast* waarin het materiaal geborgen moet worden. Dit vak wordt volgetast door *de laastlégger* die de garven krijgt toegeworpen door *den afstééker* op de kar. Wordt de afstand echter te groot tussen deze twee personen, dan treedt een tussenpersoon in actie die de garven welke hem door *den afstééker* telkens twee aan twee worden toegeworpen, voor de knieën legt van de kruipende *laastlégger*. Hij doet dat netjes, dwz. zo dat de twee garven met de zaadtoppen naast elkaar komen te liggen. Ligt de ene garf met het dunne, de andere met het dikke eind naar voren, dan zijn ze (door *den hòðker* = tussenpersoon) verkeerd (want *kòp èn kónt*) aangevoerd. Naarmate het werkvlak van *de laastlégger* stijgt, wordt het voor *den afstééker* moeilijker *den hòðker* te bereiken. Als de uiterste afstand is bereikt, blijft *den hòðker* op de rand van *de laast* staan. Bij iedere volgende *lòðch* werkt *de laastlégger* om de

standplaats van *den hòðker*⁸² heen die op den duur in een gat komt te staan waarvan de wanden steeds hoger worden. Dit gat, gelijkend op een doormiddengesneden vogelnest, is *et hòðkchat*. Een term die, zoals we juist nog hebben gezien, ook kan slaan op een losgat in de zoldervloer. Als *den afstééker* na het lossen van de kar met de gaffelsteel op de lege laadvloer klopt, is dat het teken voor de mannen boven dat *et er ópsit*.

HET VARKEN

Hiermede zouden we het akkerbouwkundig gedeelte van deze studie gevoeglijk kunnen beëindigen, ware het niet dat nog enkele dieren moeten worden behandeld die, het een meer het ander minder, juist op de akkerbouw zijn aangewezen. Het belangrijkste hiervan is *et fèèrke*, op ieder gemengd bedrijf een groot wroeter voor het welzijn van de boer. *Den bie:r* (*béér* = pelsbeer), *de zóch* en *et keuje* = big vertegenwoordigen het ras dat vooral de laatste decenniën aanzienlijk is veredeld. Het *bónt fèèrke* is verdwenen met vele andere variëteiten die eens het beginkapitaal vormden van het *Braabans Fèèrkes Stamboek*. Het onedele landvarken van voorheen was aan de *schròðle* kant: *maager*, *hòg óp te bie:n* en *lòt réjp* doordat het lang moest groeien voordat het zijn maximum bereikte. Dit preconsulentaire zwijn had nog benen die dienden om te lopen en niet, zoals thans, om steeds groter hoeveelheden kwaliteitsvlees van het ene hoekje naar het ander te transporteren. Maar ook afgezien van deze hoge poten bestond het de bosever zeer na door een vervaarlijke rij ruige en bijna steil overeind staande *bòrsels* midden over de rug. De man van *de vurlichteng* = Landbouwvoorlichtingsdienst, *de kónzelènt*, bemoeide er zich mee en het landvarken liet zich mede onder invloed van een diepgaand contact met het Engelse zwijn *de Jòrk* = *Jòrksie:r* = Yorkshire, het varken met de koket opstaande oren, willig verbeteren tot een waardig vertegenwoordiger van *et fij dij èl* = Veredeld Duits Landvarken met *hangòrre* ipv. *stèèl òrre*. Nieuwe *kròwsenge* hebben tenslotte *et èn èl* = Nederlandse Landvarken opgeleverd. Dit is geen *hart fèèrke* meer met grove knoken; het beenderstelsel is verfijnd; in de selectieteelt gaat het minder om *de bótte* dan om *et flèjs*, en meer om het vlees dan om *et spèk* dat niet zoveel waard is. Hield men vroeger *en spèkfèèrke*, thans houdt men *en vlèjsfèèrke*. Waren de oerdieren *hart*, de nakomelingen zijn *mals*. Een andere tegenstelling is die van *óndie.p* en *die.p*: op hoge en op lage poten.

Vèèrkes haawe kan men op twee manieren. Men kan *keujes fòkke* of zich toeleggen op het *méste* van jonge dieren voor *den ékspòrt*.

Meestal doet de boer het een zowel als het ander. Voor het *fòkke* is een goede *fòksóch* van groot belang. Tot voor kort ging in het dorp *den bérlèèjer* rond die voor eigen rekening *enen bie:r hiel* waarmee hij al wandelend de boerderijen bezocht *woor en vèèrke bérrech stón*. Behalve het *dékchêlt* was hem de boer *en paar snijje broe:t* voor de beer schuldig. Een beer zonder *gebrééke* is goed gebouwd, *dékt* goed en *fòkt* goed. Een zeug die *gedékt* = *gebie:rt is*, kan *verloe:pe* = nalaten drachtig te worden. Als ze *draagent* blijkt, zegt de boer: *der zitte keujez in of: ik hép ter keujez in*. Een drachtige zeug kan *dik* zijn of *dun*, wat wijst op een groot of een klein aantal biggen. Tegen dat ze moet *bagge*, gaat de zeug in *de bachkòj* waarin wel het moederdier in haar beweging is beperkt maar waarin de jonge biggen nog alle vrijheid hebben omdat ze de kooi langs alle kanten kunnen verlaten. Kort voor het biggen begint de zeug *toe te rèèje* = *nést te maake*. Men ziet haar dan met stro slepen. Toezien en zonodig ingrijpen bij de geboorte wordt aangeduid met de term *keujes fange*. Als er maar één *keuje* = *bach* geboren wordt, merkt de boer met galgehumor op: *ze hi gevólt!* Zelfs drie of vier biggen vormen maar *ene klèène toe:m*. Een toom pasgeboren biggen zijn *en tie:r schòdr*: de jonge dieren worden nl. door tal van gevaren bedreigd vóór ze met de negen weken ongeveer *mèrtfèrrech* = marktrijp zijn. Ze kunnen door het moederdier worden *ópchevrééte*, *dòtchelééje* of *dòtchetrójje*. Tegen het *doe:tligge* dient o.a. *de bachkòj*. Ook bestaat de kans bij zeugen die voor het eerst hebben *gebacht* dat ze *de keujes nie lééje* = niet dulden aan *den ööjer*. Zo'n varken is dan meestal *ónklòdr* = boosaardig. Ze *blaft* naar *de keujes* die ze wil bijten, en naar ieder die in het hok komt. Als ze *bachsiek* is, *wil ze nie frééte*. Tegen voertijd begint ze dan niet te *janke* van *den hóngèr* zoals een gezond dier doet. Ze laat het *voejjer* staan in *den bak*. Vaak ook komt het voor dat een *zóch* = zeug niet *lö zójke* = laat zuigen omdat ze geen *zòch* heeft. Met *zógdrank* (zogdrank) is dat in gunstige gevallen te verhelpen ⁸³. De eerste dagen wordt ook met de nodige aandacht gelet op de stofwisseling. Als de zeug niet wil *schéjte* of *zèjke* is de zaak niet gezond. Tegen hardlijvigheid werd vroeger *bloemmezwéével* aangewend terwijl *den tij* (tee) van *viltfòrste* = kattendoornplanten het urineren moest vergemakkelijken. In normale omstandigheden is het *en dòrechhéjt* — een lust om te zien hoe een varken de biggen *zòkt* = zoogt. Het *knòrt* = maakt behaaglijkheidsgeluiden en de toom die in een dubbele rij ligt te drinken, glimt want gezonde biggen hebben *en kleur ès sééj*. De biggen vechten om *de bééste mèm* en dat is de voorste. Naar achter toe worden *de mèmme* slechter en vandaar dat men van iemand die er uitziet *èz en kat tie kikfòrse véngt* (er slecht uitziet) zegt: *et iz er éinne van de lééste mèm*. In kinderlijke taal noemt

men de biggen ook wel *poerke*. De roepnaam voor het varken luidt *kier* ⁸⁴. In een voorbeeldige toom zijn de biggen allemaal even groot. Men noemt zo'n toom *ene gléske* (= *gòðlege*) *toe:m*. Ook spreekt men wel van *glékse* = *gòðlege keujes*. Is er veel verschil in grootte dan heeft men *ónglékse* = *óngerakte keujes*. De kleinste big van een toom wordt *et kunnengske* of ook wel *et prinske* genoemd. De achtergebleven biggen uit een toom die niet helemaal gezond zijn, noemt de boer de *krötjes*. Deze *doen et nie* = willen niet groeien. Ze *kéjke zwart* of *brènderech* = zien er zwart of branderig uit en hebben vaak last van *schörft*. In zo'n slecht groeiende toom zit *kròt* = neiging om niet te groeien. *Krémmege keujes* lopen stijf en pijnlijk. Onder *trilbagge* verstaat men zwakke biggen die voortdurend *schibbele* = *bibbere* en *trille*. Zulke slechte biggen, meenden sommige boeren, kan men verwachten als men *en draagent fèrke* met geweld *ringt* = met de *ringtang* een aantal *ringnaagels* in de neus = *snuut* knijpt om ze daardoor het *vruu.te* te verhinderen. Onder *léppe* wordt verstaan zelfstandig drinken, onder *zöjke* × *zöjge* drinken aan de moederborst. *Keujez ópléppe* wil zeggen: biggen die door omstandigheden niet gezoogd kunnen worden door de moeder, met koemelk grootbrengen. Een *lép-keuje* echter, hoe gezond ook, groeit nooit zo voorspoedig op als een normaal gevoede big. Biggen uit dezelfde toom zijn *de wérgòj* van elkaar. Biggen van dezelfde vader en moeder zijn *van den èjgesten tuk* = van dezelfde stam. De echte *vèrkesfòkkers* beschikken over *stamboekfèrkes*. De beste van *de stamboekseuch* zijn de zgn. *stèrzeuch* die het mannelijk fokmateriaal leveren. De beste *stamboekbérre* noemt men *preemiebérre*. Op de rug hebben de beren een huid die veel dikker is dan normaal: ze hebben *zwam* = *zwaart* op de rug. Naar het geslacht worden de biggen onderscheiden in *bérre* en *gélte*. Nog voor het spenen worden de voorlaatste *gelöpt* = *gesnójje* = gesneden met de *schars* = scheermes. Van *enen binnenbie:r* is sprake, wanneer een der testes niet tot in het scrotum is afgezakt. Een gesneden beer is *enen bórcht*. Als een volwassen beer *wòrt chesnójje*, blijft hij na de ingreep *bie:r*, wordt hij geen *bórcht*. De castratie is in zo'n geval ietwat riskant. De eerste dagen vermagert het dier zienderogen. Men moet de wonde *bèèjere* (beieren): er tegenaan slaan met een lap die is gedrenkt in karnemelk. Dit zou de genezing aanmerkelijk bespoedigen ⁸⁵.

Het *verkoep:pe* van biggen en ander vee is een zaak van *biejje* en *vròðge*. Om dit spel naar behoren te kunnen spelen, dient men te weten hoeveel de biggen *gèlle* = volgens de officiële marktprijs waard zijn. Terug van een bezoek aan *de mèrt* zal de boer zeggen: *de keujes séjn stik wa minder* (of *mie:r*) = de biggenprijs is heel wat gedaald (of gestegen). Men kan ook zeggen: *der is stik wa af*, *der is stik wa bé*. Bij het marchanderen òn *höws* of *óp te mèrt* zal de *kòpman* informeren:

wa fròdògde ze? De boer noemt dan de prijs van de biggen, het bedrag waarvoor hij ze *verlòdte wil*. Het verschil wordt, als het niet te groot is, wel *gedèlt*. Bij het sluiten van de koop zegt de boer tegen de nieuwe eigenaar: *geluk ter mi!* En de betalende veekoper antwoordt: *de zeegen mit chèlt!* De uitdrukking *geluk cheeve* betekent *verkoep*: *pe Mèrte* wil zeggen: aanvoeren op de markt waar men het materiaal kan verkopen *òn den handel* of aan een voor eigen gebruik kopende boer. Niet alle *kòplööj* zijn even betrouwbaar. Iemand die gekocht heeft maar niet is overgegaan tot het *óntfange* = halen en betalen, heeft *gekat*, en wordt van dat moment af aangeduid als *kòpmanschéjt!* Niet koopkrachtige en daarom min of meer onbetrouwbare kooplieden zijn *krémmeres, toessers, rówlebówters* of *vorsnééjers* ⁸⁶.

Ipv. verkopen kan men biggen *èjges haawe* = zelf houden. Men zal ze dan *ónhaawe* = op het bedrijf houden. Als de biggen zijn gespeend = *van de zóch chezét* groeien ze op tot *schötteling* = loopvarkens. Hiervan worden *de bie.rgélte* gedekt. De andere, o.a. *de bórchte*, zal men *ópsétte* = in het mesthok opsluiten om ze te *méste*. Al naargelang de mesttijd is het resultaat *en zwòdòr vèèrke* of *en licht fèèrke*. Vooral het laatste is geschikt om te worden geëxporteerd. Men duidt het wel aan als *beekenvèèrke* (< Eng. bacon). Een goed mestvarken = *méstfèèrke, vrét sen bést* = vreet flink, een eigenschap die de burger eens geïnspireerd moet hebben tot de ietwat onaardige uitspraak:

*enen boe.r èn en zóch
hén nòjt chenóch!* ⁸⁷

Een boer en een varken hebben nooit genoeg! Een rechtstreekse aanval die der Bauer als der Dichter pareert met een distichon dat even kort als duidelijk is:

*mar en zóg èn enen hie:r
die vréète mie:r!*

Het *vèèrkesfoeijer* bestaat behalve uit hakvruchten uit *méél*, met name uit *vèèrkesméél*. Dit kan de boer van zijn eigen graan laten *mòdòle* bij de *mòlder* die binnen de grachten van Ravenstein op *de Meulenbèrch* zijn *meule* heeft. In de molen worden de zakken graan en meel met *de meulerie:p* = molentouw van en naar de zolders getransporteerd. Waaruit het *geméngt méél* is samengesteld, weet in vele gevallen alleen de menger zelf. Vandaar dat een ingewikkelde zaak wel aangeduid wordt als een zaak waarvan het zus en het zo *Gòt èn de mòlder mar moette schèèje* (= onderscheiden).

De slacht = huisslacting is een bloederig evenement op de boer-

derij. Zodra het dier – het *bloet* wordt opgevangen om er *bloetwòrst* van te maken – is gedood, giet *de slachter* met *ene moor* = grote koperen *schénkkeeetel* kokend water over de huid die dan vlot kan worden *geschraapt* = kaal geschrabd. Daarna hangt men het aan *de lie:r* = ladder. De oneetbare delen van het varken vormen *den affal*. Is het gewicht hiervan in vergelijking tot het levende gewicht abnormaal groot *dan slacht et fèerke vól af*. Een deel van *de dèèrm* wordt gebruikt voor *de wòrst* × *wòrst*. *Den dunnen dèèrm* wordt vooral gebruikt voor *de mètwòrst* die gemaakt wordt van *mèt* = een mengsel van *spèk* en *vlèjs*. *Bullengwòrst* (gemaakt van allerlei soort resten) ging vroeger in *den bulleng* = *dikken dèèrm*. Dit soort worst wordt al sinds lang niet meer gemaakt. *Séjze* zijn metworsten van uitzonderlijk dik formaat. Het *bròdijke* is dat deel van het varken dat niet de tijd krijgt om koud te worden. Het gaat van de hersenpan onmiddellijk over in de kookpan. Het bestaat uit de bloederige hersenmassa die, vluchtigjes gebakken, het eerste gerecht vormt dat de huisgenoten van het varken krijgen voorgeschoteld. *Den bléjnden dèèrm* heeft geen bijzonder nut, wel een aparte naam: *den tèènetoe*.

Als het varken een dag aan de ladder heeft gehangen komt de slager om het *af te hakke*. In aansluiting daarop kan moeder de vrouw *de slacht òn de kant maake* = het materiaal verwerken. *Wòrst maake* doet ze met *et wòrstmesientje* = vleesmolen. Haar grootmoeder moest echter *de mèt* met de hand snijden en darmen vullen = *stòppe* door middel van *enen hórré* = blikken trechter⁸⁸. Zij bond ook de worst aan het einde niet toe met een touwtje maar *spèlde* hem dicht met *wòrstpinne* = doornen van de sleedoorn⁸⁹. Het *vèt* wordt onderscheiden in het *plukfèt* van de darmen, *de krans* en *de reuzel*. In een grote koperen ketel werd al dit vet vroeger boven het open vuur *gesmòlde*. Om het daarbij een zekere smaak te geven, deed men in het smeltende vet *de smòwtappel* = zoete appel. Alleen bij wassende maan moest men het vet smelten, omdat men anders de kans liep geen *zwil in de pòt* te krijgen zodat het uiteindelijke resultaat tegenviel⁹⁰. *Ruut* is het vet of beter gezegd de smeer die de waterfitter gebruikt in combinatie met vezel om buizen waterdicht te koppelen. Maar volgen we nog even de drukte bij het *slachte*.

Onder het *afhakke* van de slager verstaat men niet alleen het in grote stukken hakken van het grote geheel, zoals dat een etmaal op de ladder te kijk hangt, maar ook het verwerken van deze grotere stukken tot kleinere partijen. Het vlees van het achterdeel wordt tot *hamme* gesneden en de enorme speklappen worden verdeeld in versjouwbare vierkante moten: *de zééje* = zijden. Het *spèk* wordt onderscheiden in *vèt spèk* en *strie.pspèk* = doorregen spek. Oud spek wordt *gaast* = garstig, ranzig. Met de worst en *de krèp* = rookvlees wordt het spek

ingezawte. Men legt daartoe de zijden gedurende kortere of langere tijd in *de spèkköjp* = kuip met *peekel*. Om de houdbaarheid te vergroten worden spek, ham en worst *gerökt*. Dit gebeurt op oude boerderijen in de open haard, in *de roe:k* van brandend *röksel* = nat *zaachméél*, *kaf* of een dergelijke brandstof. Voor dit *ruu:ke* wordt het vlees opgehangen in *de schórstie:n*⁹¹ aan *spéjle* = spijlen = knuppeltjes waaraan de hammen en worsten met één *lus*, de zijden spek met twee lussen naar beneden hangen. Zo'n *lus* is bij oudere boeren nog *ene wis* = een wilgentwijg die door een gat wordt gestoken in de bovenzijde van ham of zijde spek, en dichtgevlochten. Bij worst is de *lus* steeds van touw. Na het roken wordt het vlees meestal nog enige dagen aan de zoldering gehangen om uit te *dröppe*. De definitieve bewaarplaats voor het gerookte materiaal is *de spèkkaast* = grote houten kast met luchtgaten die zijn afgeschermd met fijn gaas zodat schadelijke vliegen geweerd kunnen worden, o.a. de *bróm-vlie.ch* = spekvlieg. Dergelijk ongedierte immers is er oorzaak van dat vooral in de nogal bederfelijke ham *mòdöje* = maden kunnen worden aangetroffen. Het ophangen van zware stukken vlees in een hoge schouw of aan de zoldering geschiedt met *de spèkchaavel* = grote, langgesteelde gaffel die ipv. punten halve cirkeltjes heeft, waarin de spijl met het vlees komt te rusten als die met deze gaffel naar boven wordt gestoken. Bij het verwerken van zoveel vlees spreekt het vanzelf dat allerlei klein goed overblijft. Veel van deze resten wordt verwerkt in *den brééj* = *balkenbrééj*⁹². Hierin gaan o.a. de *kòdökes* = kaantjes = harde korstjes die met *de schöjmleepel* van het smeltende vet worden geschept. Vroeger werden deze kaantjes ook wel afzonderlijk geconsumeerd, bv. op de avond dat de buurt was uitgenodigd om iets van het varken te komen proeven: *et kòdöjéfst*. *Brééj maake* doet men als volgt. Men begint met *ed brééjnat* = vleesnat met vleesresten en op smaak gebracht met tal van kruiden (een bekende kruidenmelange is *et rómmelkröwt*) in een grote koperen ketel op het vuur te zetten. Is dit *òn de kook*, dan wordt overvloedig *boekkendeméél* toegevoegd onder voortdurend *ruu:re* met *den brééjleepel* = lange houten lat. Men moet blijven roeren tot men de lepel niet meer kan rond krijgen. Dan is het gerecht naar behoren *stéjff*. De hete massa wordt vervolgens met de vlakke hand aangeklopt en nog op het vuur gelaten tot en met *den dèrde póf*. Met die laatste explosie was *den brééj gòdr*.

Onder *hutspòt* verstaat men niet het gerecht dat algemeen als stamp bekend staat want dat wordt met de term *petòdözie* aangeduid of door de jongeren ook wel met het woord *stamp*, maar een gave aan vrienden en kennissen en met name aan de pastoor. Ze bestaat uit een keur van vleesspijzen. In *den hutspòt* wordt vaak *de kèrremenèèj* = karbonnade aangetroffen of ook wel *de möws* = muis.

KIPPEN EN ANDERE DIEREN

Van de resterende dieren noemen we nu eerst *de kieppe* = kippen. Het gezin van de nutkip bestaat uit *den hòdn*, *de kiep* en *de köjkes* × *kökskes*. De roepnaam voor het kuiken is *tiet*. Een synoniem van *kiep* is *hén*. Kippen *kaakele* en het typische geluid dat *bruutse kieppe* maken is *kloekke*. De term voor klokhen is *kloek*. Deze kan men *zétte* = *óp èèjer zétte*. Een *vöwl èèj* is een bedorven ei. Als men zo'n bedorven ei kan horen klotsen wanneer het bewogen wordt, is er sprake van een *poellie-èèj* (*poellieje* = klotsen). Een *léggende kiep* is *òn de léch* maar kan *van de léch raake* als ze door een ziekte wordt getroffen of door de *rööj* = rui. Want normaal zullen kippen die *rööje* niet *légge*. Met *en kalkèèj* wordt de kip wel bedrogen door de boer die op zijn beurt door de hen wel beetgenomen wordt met *en wéjntèèj* = ei zonder harde schil = *blék*. Een gekookt ei *blékt slèècht* als het zich moeilijk laat *blékke* = pellen. De eieren worden gelegd in *de léchnéste* en eens of meermalen daags *gerapt*. Door de eieren in het licht te houden van een lamp kan men ze *schòdwe* = doorlichten om te zien of ze van binnen zuiver zijn. Wordt een bloedvlek waargenomen dan spreekt men van *en bloe.tèèj*. Iedere week worden de eieren *gepakt* = geladen in *de èèjerkieft* en *geleevert* aan *den èèjerbónt* = Coöperatieve Roermondse Eiermijn. De kippen worden gehouden in *et kieppenhòk*. Ze slapen een eind van de grond op *de zitstòkke* en eten behalve *mèjs* en diverse graansoorten *òchtentfoeijer* en *grit* = gebroken schelp. *Drinke* doen ze uit een stolpemmer = *kieppen-émmer*. Ze *vlie.ge* als ze over de omheining fladderen, met als gevolg dat ze in de omgeving kunnen uitzwerfen = *schuu.pe*. Kippen die in hun jeugd werden *geleewiekt* = beroofd van het laatste vleugellid kunnen niet meer zo hoog fladderen. Een moderne *kieppenhaawer* heeft in zijn hok de kippen niet zomaar op *de floe.r* rond scharrelen maar op een kweekbed van bacteriën. Het bestaat o.a. uit een mengsel van allerlei *ströjsel* waarvan *et kieppemist* = de kippenmest het hele jaar door niet verwijderd wordt, zodat het hoger en hoger wordt. Wie in het bezit van zo'n broedbodem is, heeft *ene pòtstal*. Een haan die een kip bevrucht *rééjt*. Het geluid dat hij maakt noemt men *krèèje*. Voor de fokkerij vindt men nog maar hanen op boerderijen die *en vermeerderingzbedréj* hebben: waarvan de boer houder is van kippen en hanen met erkende afstamming. Gedurende een paar maanden van het jaar levert hij dan van zijn kippenstapel geen consumptie-eieren maar *bruuj-èèjer* die door *den köjkenbruujer* in *ed bruujmesien* worden *òwtchebruujt*. Hier en daar zit op een boerderij nog wel eens een klokhen te *bruujje* maar dat is slechts een sporadische gebeurtenis. De kuikens werden tot voor kort *òpchevòkt* onder *en kunst-*

moedder = kachel met een kap die de kuikens overhuift. Nu is het de gewoonte om de kuikens *óp te fòkke* onder *de lamp* = lamp die *wèrmte* uitstraalt. Om met de waardevolle *hénnekes* niet ook gedurende de eerste weken de waardeloze *hòntjes* met duur voer te hoeven voeren, wordt het steeds meer de gewoonte om de kuikens te laten *sèkse* want dan kan men uit een troep eendagskuikens reeds direct de haantjes verwijderen. De man die in dezen de gave van het onderscheid heeft en die exploiteert, is *de kòjkesèkser*. Gezonde kuikens zijn *hèl* = vlug en beweeglijk, ze zien er goed uit = *kéjke goe.t.* Als ze *slèècht kéjke* hebben ze bv. *de spél* = diarree. Wanneer kippen in een tijd dat de eieren duur zijn *zen bést légge* = flink leggen, zijn ze *en goej schòdr*, nl. een goed 'gewas' voor de boer.

Verder vinden we als pluimvee hier en daar op de boerderij *en klóchje* × *klófje* (= troepje) *énde* × *ènde*. De mannetjeseend heet *wuunder*. In het voorjaar zeggen de boeren wel eens *et is klòdr graz èn ènde-èèjer* om te kennen te geven dat het bijzonder *groeizaam weer* is. Een enkele maal ziet men ook wel *gaans* = ganzen op het erf rondwaggelen. Van *de gaans* = gans raapt men het *gaanzenèèj*. In de stadsgrachten drijft *de zwòdn*. Op de akker treft men behalve de *kòldöjve* = houtduiven ook wel de *tòrteldöjve aan*. Op de boerderij huizen de *taam döjve*⁹³. De doffer is *den hórre* = hoornaar. Koeren is *koerreke* al zegt men ook wel eens *roeppe*, vooral als het het geluid betreft van de tortel of het door ouderwetse boeren nog wel in een kooitje gehouden, tengere, vaalwitte *roebdöfke*. Wat in Niftrik nog *de höwskrits* heet, noemt men in Huisseling *mus*. Niet bepaald vrienden van de boer zijn *de ékster*, *de krèèj*, *de karrekaaw*, *de mérkòl* (vlaamse gaai), *de klémvoogel* = *spèrwer*, *de méérel*, *de spröw*. Een tamme kauw noemt de jeugd *ene tjan*, een tamme ekster werd vroeger wel aangeduid als *en hannek*. In de polder vindt men vaak *de rèjger*, een beest welks defecatie volgens de boeren even omvangrijk is als dun, en vandaar dat men zegt *spéllen èz ene rèjger*. *Den oojevaar*, door ouderen *öjver* geheten, is uit de streek verdwenen. Het waterhoentje staat bekend als *et lieshénneke* = *wòtterhénneke*. Het meerkoetje is zo zeldzaam dat we er geen betrouwbare naam voor hebben aangetroffen. In een zachte nazomer = *krònezómmer* werden vroeger nog wel eens *kròne* waargenomen. Langs de uiterwaarden zwerft de *möw*. *Fezante enpetréjze*⁹⁴ wekken ieder jaar weer de jachtlust van *de jaager*. *De öwle* onderscheidt men in *katöwle*, *kérköwle* en *kranzöwle*. De eigen naam wordt geroepen door *de koekkoek*, *de kievvet*, *de gruuattoo* en *den huttekedut* = *wachel* = *kwartel*. Van de kleinere vogels is *de zwaaluuw* het meest populair. De hoogvlieger onder de vogels is *de löwwerek*, de klerk *de schréjverek* die zodanig *gestripte* = gestreepte eieren legt, dat het lijkt alsof hij er op heeft geschreven. Van de

andere vogels noemen we nog *den blòwlégger* = het roodstaartje dat blauwe eieren legt, *ed bie-muske* = koolmees, *de putter* = distelvink, *de kwikstart*, *et roodbòrsje*, *et winterkunnengske*, *den bótfink* = *kèrs-fink* gewone vink, *de graskwéék* (van *kwééke* = schreeuwen), *de kneuj*, *ed bòmlöpperke* en *de wòtterflòwt*: een vogel die ons niemand kon beschrijven maar waarvan gezegd werd dat hij vroeger langs de Maas zat en met zijn gefluit regen voorspelde.

Nuttege voogels kent de boer maar weinig, bijna alles wat vliegt en veren heeft, is in zijn oog *schòdòjlek*. *De léjster* mag zo verrukkelijk zingen als ze wil, ze blijft een kersendief. Waar ze ook *bòdwt* = *timmert* = haar nest bouwt, overal wordt haar leven bedreigd. Natuurlijk laat zich de boerenjeugd niet onbetuigd bij het uitdunnen van de vogelstand. Een geliefd spel is het *vuggelkes suu.ke*. En menige vogel wordt gevonden: *óp èèjer* = broedend, *mi kòdòl jóng* = met nog onbevederde jongen, *mi vluch jóng* = met jongen die op het punt staan om uit te vliegen. Een vogel waarvan de jongen reeds *vlie.ge*, *is òwt-chevlooge*. Overigens is het met de vogels, wat naamgeving betreft, gesteld als met *de plante*. Lang niet alle soorten zijn benoemd en die waarvan de naam goed bekend is, zullen in vele gevallen de boer de nodige last bezorgen: roofvogels in de ruime zin van het woord, en lastige onkruiden ⁹⁵!

De gèèjt en *et schòdòp* hebben landbouweconomisch weinig te be-
duiden. Beide dieren *bléere* = blaten. Wanneer *en gèèjt* vroeger
rits ⁹⁶ = bronstig was, kwam *den bókkelèèjer* met *den bók*. Het man-
nelijke schaap heet *ram*, een lam noemt men *en laam*, het werpen van
lammeren *laame*, een vrouwelijk lam *ene gèèrm*. Zoals men met *en*
schòdòp soms een sullig persoon bedoelt, duidt men met *en gèèjt* wel
een nieuwsgierig individu aan. Vandaar het ww. *gèèjte* = nieuwsgierig
kijken. Onder *de knéjnt* = konijnen treft men *ramme* = *rammelaars* =
rèmmelders en *moejers* = *moejjerbésjes*. Een vrouwelijk *knéjnt* zal
van tijd tot tijd *jónge* = *jóng* (= jongen) krijgen. *Den hòds* kan
men geen huisdier meer noemen, evenmin als *de vòs*, *de rat*, *de mōws*,
den èèjerweezel, *den ulleng* = bunzing, *den das*, *den òtter* en *et*
steekelvèèrke dat ook wel *eegel* heet. De laatste heeft de naam dat
hij een goede muizenvanger is. Als zodanig geniet *de kat* (roepnaam
poes) groter bekendheid. Behalve *mōws* vangt ze soms ook *ratte*. Ze
is kind aan huis op de boerderij ondanks haar *krabbe*, haar *maawe* =
mèèwe in maart, haar *spòdòwe* = dreigende keelgeluiden maken en
blòdze = dreigende blaasgeluiden maken. Jonge katten zijn *poeskes*
of *kètjes*. Wilgekatjes noemt men *poeskes*. De mannelijke kat heet
kòdòter. Zoals *en dōjf* slechts een duivin is wanneer er naar de
seks gevraagd wordt, is ook *en kat* slechts een vrouwelijke poes als
men geslachtelijke zekerheid wenst ⁹⁷. De uitwerpselen van de kat

staan terecht in een slechte geur: *kattezèèjk, katterónt*. De laatste zou een baardgroei stimulerende kracht hebben. Daarom wordt een jongeman die in wil treden in een baarddragende orde wel aangeraden: *de kin mi katterónt in te sméére!* Men gelooft in dit middel echter evenmin als in het gezegde: *de kat wést (of waast) der èjge, der kömt fòlk* (visite). Wanneer we ten slotte slechts één dier moesten uitkiezen *um óp et höws te lòdte paase*, zou de keus op *den hónt* vallen. Van alle beesten zijn *de hónt* hun baas het meest nabij, thuis en in het eenzame veld. Ze zijn *waks* = waaks: ze *blaffe* zodra er iets niet *in òrder* is. De *teef* die in de paartijd voortdurend op route is, om *de reuj* te ontmoeten, noemt men *löps*. De vlijnaam van de hond luidt *soek*. *Den does* is een zeldzame verschijning geworden in de hedendaagse hondenwereld, overal echter ontmoet men nog *den ròdwen does* = de sloddervos. Zo iemand heeft ook vaak lang en slordig haar en daar heeft het de boer niet op begrepen: ze herbergen te vaak *löws* en *vòjje*. De *schòðpelöws* geniet met *de vèèrkeslöws* bijzondere bekendheid omdat ze zo groot is. Beide vallen onder het begrip *óngediert*. Heel kleine diertjes noemt men *beesjes*, een term waarmee men de hond wel eens poogt te activeren: *beesjes, beesjes!* *Dónderbeesjes* zijn tripsen. Onder *bésjes* verstaat men runderen, vooral jongere en vrouwelijke exemplaren. Een *die.r* heeft iets groots en dreigends. Zo is *en die.r van enen hónt* een grote, gevaarlijk uitziende hond. Dreiging spreekt nog sterker uit een term als *óndie.r*. *Wilde dierre* kan men zien in *en péèrdespul* of moderner in *et sirkes: enen aap, ene löw, ene téjger, enen óllie-fant, en slang*. Daar vindt men ook wel eens *ene kemeel* of *enen drómmendaares*. *Den eezel* stapt niet meer rond over het erf dan belast en beladen met overdracht. En tot slot van deze uiteraard niet volledige lijst nog het dier in de mens die *den bést öwthéngt*.

BOER EN BUURT

INLEIDING

In het voorgaande hebben we de boer beschreven in zijn verhouding tot de dingen om hem heen. Waarlijk als een Adam gaat hij er mee om. Hij gebruikt ze, hervormt ze en geeft ze namen al naar het hem goeddunkt. De populier maakt hij knotwilg, de stier maakt hij os, de weide legt hij om in akkerland. In het groeiende hout zoekt hij de tak die voldoende recht en stevig is om te dienen als steel in gaffel en schop. Hij keurt de lucht en stelt de dag vast waarop het gras gemaaid wordt, waarop het vee in de lente wordt uitgeschaard en weer opgesteld in het najaar. In al deze werkzaamheden gedraagt hij zich als een meester, als een man die zijn vak verstaat.

De boer met de klei aan de klompen is echter allerminst de boer ten voeten uit. Behalve een Adam tussen de distelen en doornen is er nog een Adam die zich de schaduw herinnert van de Hof, de koelte waarin hij wandelde met de Heer. Behalve een boer die werkt is er ook een boer die weet heeft van zichzelf, van zijn lichaam, van zijn hart dat uitgaat naar vrouw, kind en medemens, naar de dingen die niet van deze wereld zijn. In dit hoofdstuk gaan we dan ook niet uit van de zaak maar van de mens als individu en gemeenschapswezen.

NAAM EN PERSOON

Heel in het algemeen worden personen aangeduid als *minse*. De mens onderscheidt zich van het ding o.a. door het feit dat hij zowel wat geest als lichaam betreft *gevuul* heeft: *ene minz is chénne piepper*. Vaak betekent *mins* man: *ene minz en en vròw*, *minsewèrk* = mannenwerk, *heure mins* = haar man, echtgenoot. Met *et mins* bedoelt men een vrouw. Bij uitzondering gebruikt men voor het begrip mannelijk persoon ook wel *man*: *man, man!* = kerel, kerel!, *wa man!* = wat een nietswaardige kerel, *et séjn me zòn manne* = het zijn me een kerels! Een bangerik is *ene lówman*. Het kind zit vol angst voor *den boemman*, de volwassene handelt met *de kòpman*, *enen hinkelman* is een eetstelletje

waarin vroeger een warme maaltijd naar het land werd gebracht. De fruitworm staat slecht bekend onder de naam *pierremènneke*. Als bestanddeel van een telwoord kan man ook wel op vrouwelijke personen betrekking hebben: *émman*, *twémman* enz. Verder *gémman* = geen man = *niemmes* = *niemmeste* = *geniemmes* = *geniimmeste*, tegenover *iemmes* = *iemmeste* = iemand. Kerel = *kèl* (soms ook *kérel*) met als verkleinwoord *kèlleke* of *kèèleke*. *Gaaste* zijn maar zelden gasten of lieden, meestal kinderen. Tegenover *mins-minse* in de zin van man-mannen staat *vròw-vròwwe* of (maar dan met denigerende gevoelswaarde) *wéjff-wéjver*. Het meervoud van vrouwspersoon = *vròmmes* luidt *vròllie*, het verkleinwoord *vròmmeske*. In de arbeid *boe.r* en *boerrin*, zijn de ouders in *et hówshaawe* = gezin *vaader* en *moedder*. Oudere mensen zeggen ipv. *vaader* ook wel *vòdder*¹. Moderne benamingen zijn *pappa* en *mamma*, ouderwetse *at* en *moen*². *Moet* wordt niet meer gebruikt in de zin van moeder, wel in die van dikke, gezette vrouw: *wan moet!* = wat een dikke tante! In moderner kringen heten de grootouders *oopa* en *ooma*, normaal echter wordt *gròtfaader* en *gròtmoedder* gezegd. Ze vertegenwoordigen het verleden zoals *de kèjnder* de toekomst. De term voor bevallen luidt *en kientje kréjge*. Een grijsaard die zich meer en meer als *en kèjnt* begint te gedragen, is bezig te *verkèjnze*. Een aangenomen kind is *en haawkéjnt*. Uit een eerder huwelijk stamt het *vrुकéjnt*, uit een later het *nòdkéjnt*. Kinderen worden onderscheiden in *jónges* en *dérkes*, woorden die ook wel gebruikt worden voor de begrippen zoons en dochters. *Ze hén mar éinne jóng*, *mar ie:n dérke* = ze hebben maar één zoon (jongen), maar één dochter (meisje). Behalve *jónges* bestaat nog het meervoud *jóng* = kinderen, jongen van een dier. *Klèèn jóng* = kleine kinderen, *snòtjóng* = snotneuzen, *kòdòl jóng* = onbevederde nestjongen, *vluch jóng* = jongen die het nest op eigen vleugels kunnen verlaten. Het bñw. *jóng* wordt door oudere boeren nog veel als *jónk* uitgesproken. Die zeggen ook nog: *hèj iz in niggentienhòndert jónk chewist* = hij is in 1900 geboren. Jongens en meisjes uit een bepaald gezin die niet trouwen en in het stamhuis blijven wonen, worden soms tot hun dood nog met de namen *jónges* en *dérkes* aangeduid. De zonen van de boer op het Slotje waren *de Slòtjesjónges*, de dochters van Roelofoom *de Roellevòmmedérkes*, ondanks hun hoge leeftijd. Wie vindt dat *dérke* te boers klinkt, zegt tegenwoordig *mèske*³. Een meisje in de zin van verloofde wordt *en mèjt* genoemd, een jongen in dezelfde zin *ene vrééjer*. Normaal betekent *mèjt* dienstmeid. Kinderen uit een zelfde gezin zijn *bruu.r* en *zuster*. Andere relaties in *de femiellie* worden aangeduid door de woorden *nééf*, *nicht*, *zwòdger*, *zwòdgerin*. De kinderen zorgen natuurlijk dat ze goede maatjes blijven met *oe:ms* en *tantes*. Ook *möj* betekende vroeger tante maar nu betekent dit

woord domme vrouw. In het zelfde verleden werd de specificatie oom of tante achter de voornaam geplaatst: *Jaanes – Jaanezòm, Hanne – Hannemööj*. Nu zegt de jeugd oome *Jaanes, tante Hanne*. Bijzondere ooms en tantes zijn de *pie:tòm* en de *pie:ttante*, sinds het doopsel *pie:ter* en *mie:ter* van het kind. Een kind zonder ouders is *ene wie:s*. Van belang voor de familie zijn ook *de buurre: den buurman, de buurvrvòw* en de verder wonende mensen uit *de buurt*.

Zonder veel plichtplegingen spreken de boeren elkaar aan. Alleen hoger geplaatste niet-boeren worden met *menie:r* aangeduid: *menie:r pestoe:r, menie:r kappeldòn, menie:r den börgeméster*. Het beleefdheidspronomen leert de jeugd pas op school en daar wil het er zo moeilijk in, dat het ook in de hogere klassen zoveel mogelijk wordt omschreven door het substantief: *slépt te méster men pòtloe:t òn?* De boeren onder elkaar noemen in zakelijke gesprekken het liefst *den achternaam: Janse, wa fròdòge dè bést?* = Jansen, wat vraag je voor dat beest? Aan de deur zal meestal gevraagd worden: *is ten baas tòws?* Of, als naar de boerin wordt gevraagd: *is te vròw tòws?* Het dorp spreekt van de heer des huizes als *Bèrtes te Bröwn, Driekkez Illemans* etc., van zijn vrouw als *vròw van Aar, vròw Janse* etc. In meer vrouwelijke gesprekken fungeert steeds *de vurnaam. De schèlnaam* is natuurlijk nog altijd in gebruik bij mensen die elkaar te goed hebben leren kennen. Vroeger had bijna iedereen een bijnaam maar deze heeft intussen veel van zijn terrein verloren. Het zijn meestal oudere mensen die er nog een hebben: *de Krap* (van *krabbe* = kosteloos minderwaardig voer loskappen van slootkant of wegberm met een *krapsèssie*), *de Flie:r, den Boe:r, de Bótteram, den Hoe:t, den Hérreng, de Löwwerek, den Hòòn, de Snip, Dórrske Lies* (*lies* = slecht gras), *de Ków* (Herpens *ków* = koe) *de plie:r* (van *poulier*), *Vréjdach* (bedelaar die op vrijdag bedelde in het dorp), *den Doep, de Spin, den Tram* (een veel heen en weer reizende vrouw), *et Poeske*. De oudste van deze namen waren ook al van toepassing op de vader. In vele van deze gevallen wordt de bijnaam echter nog als scheldnaam gevoeld. Het komt ook voor dat iemand niet bij zijn achternaam wordt genoemd maar met de naam van het land dat hij bewoont: *Wòwt Jan et Hòg-akker, Jan van den Ubberék*. In zeer vele gevallen wordt het bepalend lidwoord voor de achternaam geplaatst: *de Koe.n* = Coenen, *de Steek* = van Stekelenburg, *den Béér* = Beerens, *de Prins* = Prinsen, *den Tunnes-Theunissen* etc. We kennen slechts één geval waarin het bepalend lidwoord voor de voornaam wordt gezet: *den Ties-Thijs*.

Tot de gewone voornamen voor mannen reekent men: *At × Adrejaan, Albert, Arnòlt, Bart, Bèn, Flip, Frans, Geerart* (naast *Gèrret*) *Géjs, Hèrman × Hèr, Huup, Jan, Joo, Joozef, Kaarel, Kees × Kòr, Klaas × Niek × Niekoo, Kris* (*Krisje × Kriesje*), *Lart* (Alardus), *Lijjoo ×*

Lij, Piet, Sjaak, Siemmón × Siem, Téjs, Tijjoo × Tij, Toon × Antoon.

Gangbare namen voor vrouwen zijn: *Anna × An, Bèrt, Doora × Door, Joo, Klaar, Lies, Mien, Mrie, Nèl, Riek, Til, Toos, Truus, Wies.*

Het aantal traditionele maar nog gangbare vrouwennamen is klein. Vooral de vrouwen zijn verzot op moderne namen zodat *Sjaan* al heel spoedig *Zjanne* wordt. Oude, inheemse namen die nog door levende personen gedragen worden maar niet meer door het jongere geslacht worden overgenomen zijn voor mannen:

Bas (naar de heilige *Baastejòdn*), *Bèrtes, Driekkes × Driek × Hèndrik × Hènt × Hèjn, Doores, Fèest × Fèes × Fès* (Silvester), *Gies* (Gijsbertus), *Graades × Graares × Grat, Hannes × Has × Jehan, Hèjm* (Heimericus), *Höjp, Jòdnes × Jaanes* (Adrianus, Marianus, Sebastianus), *Kil × Knilles, Kóbbes, Kriest, Meriennes × Riennes, Miennes* (Herminus?), *Mònt* (Herman), *Nöl* (Arnold), *Pét* (Peter), *Silles* (Marcelus), *Sis* (Franciscus), *Tèddes × Tèt* (Albertus), *Tiennes, Wòwt.*

Bestaande vrouwennamen die niet meer worden overgenomen zijn:

Ant (Anna), *Bèl* (Isabella), *Bèrta, Bèt, Dienna × Dien* (Huberdina), *Dót* (Thea), *Drènt* (Hendrina), *Fie* (Sofie), *Fien, Gien* (Regina), *Hanna × Hanne × Jònt, Kaat × Ketoo × Ketrien × Trienna × Trien, Kriest × Stien, Miet* (Maria), *Pietta* (Petronella), *Sien* (Francina), *Sis × Siska* (Francisca), *Sjaan, Tija, Tienna, Tröøj.*

Namen van overledenen die nog naleven in de herinnering en in gesprekken van ouderen nog wel eens opduiken zijn:

Aal (Alida), *Aart* (Arnold), *Bart* (Bertha), *Bèrbeke* (Barbara), *Brènt* (Barend), *Fééj* (Sofie), *Frieddes* (Godefridus), *Gört* (Godefridus), *Hès* (Hester), *Iet* (Ida), *Mòdnes* (Hermanus), *Ot* (Otgerus), *Rut* (Rutgerus), *Seel* (Marcelus), *Tómms.*

Oude Heikantse namen die we op de klei hoorden zijn:

Aaj (Adrianus), *Bèjs* (Gijsbertus), *Dòrt* (Dorotheus), *Fraaj* (Frans), *Hèjs × Jas × Jij* (Johannes). De laatste naam lijkt sterk op het Huisse-lingse *Jòj* uit de uitdrukking *Jak èn Jòj*: Jan en Alleman. Met deze beide namen zijn waarschijnlijk Jacobus en Johannes bedoeld ⁴.

Het is regel dat de eerste kinderen naar de ouders en grootouders worden genoemd. Als tegenwoordig de oudste zoon de naam krijgt van zijn grootvader, wordt die naam voor het dagelijks gebruik gemoderniseerd: *Maarie* ipv. *Jaanes*, *Walter* ipv. *Wòwt*, *Dérk* ipv. *Driekkes*. Bovendien is die ene gemoderniseerde naam tegenwoordig in het dagelijks gebruik voldoende. De gewoonte nl. om een voornaam met die van vader en grootvader te verbinden sterft uit. Het kind wordt meer en meer als individu gezien, minder en minder als nakomeling van een beter bekende. Zelf zijn we in onze jeugd echter nog aangeduid als *Jan van Driekkes fan Hèjne*, vaker echter als *Jan van Driek-*

keze, dus zonder bijvermelding van de grootvader. Een tijdgenoot van ons heette *Jan van Jòðnes fan Piette* of *Jan van Jòðneze* of (naar zijn moeder!) *Jan van Jònte*. In gesprekken van de oudste boeren onder elkaar kan men echter nu nog beluisteren, hoezeer in een nabij verleden het individu nog met zijn voorgeslacht werd verbonden. Dat de naamgeving die nu volgt ouder is dan juist genoemde, blijkt ook uit de wel zeer belegen zwakke genitivi. De naam van de grootvader gaat voorop, in het geval van onze eigen vader dat we eerst geven, zelfs die van de overgrootvader: *Wòwtère Mòðnezeen Hèjnen Driekkes*. Niet zelden gebeurt het dat niet de mannelijke maar de vrouwelijke voorouders aan de naam gehecht worden: *Hanne Barte Wòwtër*: Wout, zoon van Bertha, kleinzoon van Johanna. Verder nog *Kòtjez Dien*, *Bètjes Wòwt*, *Bètjes Silles*. Uit deze namen blijkt duidelijk dat de vrouw vroeger in het dorp een sterker maatschappelijke positie had dan thans, ongetwijfeld omdat ze toen veel meer mannenwerk verrichtte in het bedrijf, en dus meer op de voorgrond trad. Slechts één geval is ons bekend dat een zoon naar zijn moeder werd genoemd om welluidendheidsredenen: *Driekkes fan Miete*. Diens broer heette normaal naar zijn vader: *Bèrtès fan Driekke*.

Soms kwam het vroeger wel voor dat de kinderen samen naar hun vader werden genoemd. De kinderen van *Willemke* heetten *de Willemkes*. Verder: *de Wòtjes*, *de Flipkes*, *de Hèjnes*.

Tot slot wijzen we nog op de gewoonte kinderen naar de parochiepatroon te vernoemen. Vandaar in Huisseling (parochie van de H. Lambertus) veel mannen die *Bèrtès* zijn genoemd. In Berchem (H. Willibrordus) is de naam *Bròrt* × *Bròrres* heel gewoon. In Neerloon (H. Victor) heet menigeen *Fik*.

DE KLEDING

Hebben we zojuist gezien dat namen aan de invloed van de mode onderhevig zijn, *de klie:r* = kleren zijn dat niet minder. De behandeling van *de kléròðzie* (klerage = kleding) laat daaromtrent geen twijfel bestaan. *De zòrch* voor de kleren schijnt van alle tijden. Na gebruik zal men de kostbare kleren *wéchhange* in *de klérkaast* = *hangkaast*. Het merendeel der kleding wordt tegenwoordig *gemakt chekòðcht* = geconfectioneerd gekocht. Vroeger liet men ze steeds *ònméete* bij *de klérmaaker* = *snééjer*. Behalve vloerkleed betekent *klie:t* ook jurk. Een veel gebruikt woord voor kleren luidt *dinge*. Men onderscheidt *et sòndagz dingè* dat *vur de béést* wordt bewaard van *et swèrkendagz dingè*. Tot *ed ónderdinge* behoren *et hémt*, *den hémsròk* = *den bòrst-ròk* en *de ónderbòks*. De bovenkleren zijn *ed boovedinge*. Het meer-

voud van *ed ding* = voorwerp luidt *dinger*. Dan zijn er nog de gezegden: *et waar me en dinge*⁵ = het was me een drukte, *dès sòn dinge nie* = dat is zo'n moeite niet, *dès me nòg al gén dinge* = dat is me nogal geen werk! Veel gedragen is nog altijd *de ròk*. Daarbij hoort *enen bloes* of *en tröøj*. Bij het werk beschermt de boerin haar kleding met *ene schòlk* = *ene schòrt* die gemaakt wordt van *schòrtegrèèj* = schortestof. Van *zakkegrèèj* = jute is *den bòdlschòlk* = ruwe werkschort samengesteld, die bij zeer vuil werk wordt gedragen. De laatste is een halve schort die niet verder reikt dan het middel. Met twee *linter* wordt hij op de rug met *ene strik vaastchestrikt*. Vroeger hadden de boerinnen altijd een halve schort. Hij was van zwarte zijde of van *schòrtébont* en zat keurig *in de vaaw*. De *zuum* boven in deze schort waardoor de maakster *et lint* had geschoven, heette de *schöjf*. Zo'n schort was *ene slòp*⁶. De overjas die de vrouw draagt, is *ene mantel*, die van de man *enen ooverjas*. Modieuze boerinnen beschikken over *en mantelpèkske*.

De boer draagt *en bazzeloe.n* of, als hij keurig is, *en spòrthémt*. Bij vuil werk beschermt hij *de péjpe* van zijn *bóks* met lederen *bénkappe* = *kemasse*. *Galge* = *bretèls*, *haawe de bóks óp*. Op de buitenkant van de rechterbroekspijp zat vroeger *de bókseschèèj* = schede om het lange mes in weg te steken. Deze is thans overbodig omdat nu iedere boer in het bezit is van *en knie.p* = zakmes. In *de bóksetès* bergt hij o.a. *den zawdoek* = *zaddoek*. *De knibbeurs* hoort thuis in *de kónttès* = achterbroekzak. De vaste plaats voor *de pòrtefullie* is *de binnetès* = binnenzak van *de jas* = het colbert. Het *vést* gaat zo dicht dat het halsstuk van *ed bazzeloe.n* vrijblijft. *De stròbdas* noemen oudere boeren *de slieps* (< Dts. Schlips). Het is nu een los kledingstuk maar vroeger zat het vastgeplakt op *en fruntje* = plastron van *gummie*. *Den das* heette vroeger *kazzenij* = cache-nez. Jas en broek vormen samen *en pak*. Om dit te beschermen wordt wel *enen ooveral* gedragen. Schooljongens hadden vroeger *ene keel* = morskiel. Voor officiële gelegenheden steekt de boer zich in *en striepkezbóks* plus *ene slipjas* = jacquet. Op feestdagen hebben *de klómpe* afgedaan. Ze zijn dan vervangen voor *schoe.n* = schoenen. Iemand die zeer arm is gaat *óp ene klómp èn ene schoe.n*. Wat vandaag *feeters* zijn, waren vroeger *rénnaasels* = rijgnestels. *Petiens* (< Frs. bottines?) noemde men de hoge rijgschoenen van de vrouw, *meténtjes* (< Frs. mitaines) haar ongevingerde handschoenen. *Pòlsmóffe* waren handschoenen zonder handen, polsverwarmers. Ook *de móf* = handwarmer is uit *de mòdde*. Het woord heeft echter een nieuwe functie gekregen en duidt nu de handwarmer aan die in de winter aan het stuur van de fiets wordt bevestigd. De gewone naam voor handschoen is *want* = *hanschoen*. Het hoofddekseel van de man is *enen hoe.t* of *en pèt*. De vrouwen dragen *huu.j* of *mutse*. De luifel voor aan de pet is *de klép*, welke benaming vroeger ook gold

voor het presenteerblad van de broek zonder *gölp* = split. Zo'n *aaw-mòddese* broek was *en klébbóks*. Het werkwoord *kléppe* heeft de betekenis van klikken of rondbazuinen, *afkléppe* wil zeggen: officieel bekend maken. Maar we hadden het over de hoofddeksels. *Den hòggen hoe.t* hoort bij de slipjas, *den bòlhoe.t* is uit de mode, de *stròjhoe.t* moet de *hòjers* beschermen tegen *ene zónnesteek*. De boertjes van de oude stempel die de laatste jaren de een na de ander gestorven zijn, droegen *en zwart sééje pètje*, een hoog, stijf cilindertje. Het is ongepast als vrouwen en meisjes blootshoofds de kerk betreden. Ze maken zich echter over de hoofdtooi weinig zorgen meer, zulks in tegenstelling tot hun voormoeders. Deze kregen zodra ze *et slabbertje* = slabje ontwassen waren *de kaaper* ⁷ op, een gebreide muts die behalve het hoofd ook nog een stuk van de schouders bedekte. Ze sloot onder de kin met *hòdk èn oe:ch* of met *knuu:p èn knöpschat*. De dracht diende alleen bij koud weer. Wat luchtiger was *de zwarte muts* die met linten en veren was opgemaakt. Deze muts was niet populair en de meisjes die wat ouder waren, zagen dan ook vol verlangen uit naar het moment dat ze *de póffermuts* opkregen, dat teken van vrouwelijke volwassenheid. De grote gebeurtenis had plaats bij gelegenheid van *de Plèchtege Kemuunnie*, een kerkelijk feest waarbij de meisjes de doopbeloften uit hun allerprilste jeugd hernieuwden en volwaardig lid werden van de parochiegemeenschap. De muts was een enorm vlammend wit gevaarte van *tuul, zééj, kant* of *fòpkant* = namaakkant. Omdat ze zo besmettelijk was, werd ze gedragen op *en óndermuts*. Het voorhoofdsluifeltje van geplooid kant, noemde men *et kèntje*. Op de rug hingen over een strook tulle = *de slööjer, de pófferlinter* af, brede en lange linten die eindigden in *franjers* = franjes. Met een pars pro toto werd de muts ook wel aangeduid als *de póffer*. Eigenlijk was *de póffer* de zware, armdikke hoofdkrans van parlemoerkleurige *ruu:skes*. Bij rouw werd de gewone poffer voor *de ròdwpóffer* vervangen die alle glans miste omdat de zij dan ontbrak. Er werd vooral *nitteldoek* in verwerkt. Een heel ander hoofddekseel was *de witte muts*, ook wel *plòjmut* of *knipmuts* geheten omdat er veel *knippe* = *plòjje* in zaten. Ze was veel bescheidener van omvang en miste ook *de póffer* en de brede *pófferlinter*. Van deze *witte muts* bestonden meer modellen. Een *parrepluu* beschermd de kwetsbare hoofdtooi bij regen.

Hoe rijker de poffer, hoe rijker ook *et chòwt* = de gouden sierraden van de boerin. *De kètteng* om de hals, al dan niet versierd met *tròskes* = gouden kwastjes, kon versted worden met *en schöfke*. Aan het eind van de ketting hing *de loozie × lózzie* = horloge die achter de tailleband werd weg gestopt. Midden op de borst blonk aan de ketting *et mejónneke* = medaillonnetje of *et kröske*. We noemen nog *den tròwring* alsook *bròz èn bèlle* = broche en oorbellen, en sluiten dan

de juwelendoos, om de vrouwenkleding van vroeger nog wat nader te bezien. Meer dan thans waren de vrouwen er vroeger op uit zich *deeglek* te kleden. De *kòwse* waren nog niet *zò dun ès póppestrónt* gelijk nu. Men kon ze zelf *brèèje* van *wól* of van *sjét* = sajét. De kleur was *zwart*. Enkele tientallen jaren geleden kwamen echter ook de van bruine wol gebreide kousen in de mode. Ze heetten *sjanskòwse* omdat ze *de sjans* = chance zouden hebben bevorderd, iets wat de huidige boerin betwijfelt. Deze draagt *néjlóns* van *néjlón* die even *sjiek* zijn als *tie:r* want bij het kleinste ongeluk zit er *ene ladder* in. Kousen die men over de gewone kousen droeg bij heel koud weer en die met knoopjes dicht gingen, noemde men *slòpkòwse*, een woord dat tegenwoordig nog gebruikt wordt voor het begrip *sous-pieds*. De boer loopt met *zòkke*. De slaper trekt in de vroege ochtendstond zijn kousen *aws* = binnenst-buiten aan ⁸. De kousevoet heette eens *de vòrrevoet*.⁹ Intussen mogen we ons niet bezondigen aan de voorstelling dat het vroeger dus met de vrouwenkleding al bijzonder simpel gesteld was. Het tegendeel is trouwens al gebleken uit de beschrijving van *de póffer*¹⁰. Deze stak met zijn orgie van wit fel af tegen het zwart of donkerbruin van *et klie:t*. Dit bestond uit een *jasvormig bovenstuk de jak* en een *benedenstuk de ròk* of liever *de ròkke*. Er was immers sprake van *enen ónderròk* en *enen booveròk*. Beide waren met *voeijer* = voering *gevoeijert*. De bovenrok was in de winter van *bòdj* = baai, in de zomer van *merij* = *moiré*. *De stòdbaant* = stootband onder in *de zuu:m* moest *rèjfele* voorkomen. Voor het opschorten diende een zilveren klem. Van zilver was ook *den beugel* van *de beugeltès* die op de rok placht te bengelen, althans bij zondagse dracht. Door de week voerde de boerin een eenvoudige zwarte zak, *de tès*, op haar onderrok. Ze kon erbij via een gat in de bovenrok: *et snééjerschat*¹¹. In die tas werd o.a. *de snuv-doe:s* opgeborgen. De boerin hield toen immers van *snöjve*. Nu wordt dit werkwoord nog slechts gebezigd in de zin van *snöwte* = de neus snuiten. Het snijersgat was meestal opzij in de rok te vinden, opzij hing immers ook de tas. Wanneer een rok echter voorzien was van *en keuje* = queue de Paris¹², zaten tas en snijersgat aan de achterkant. Zo'n queue was eigenlijk niet meer dan *ene vrónk* = wrong van kleermakersspek die de rok naar achter deed uitstaan. Kort voor de eeuwwende, een halve eeuw dus nadat de crinoline en vogue was, werd *den hoepelròk* gedragen. Van *ene mantel* was in die dagen nog geen sprake. Daarvoor diende de schouderdoek, *de nuzzek* × *nuuzzek*¹³ (neusdoek) als hij van eenvoudige wol, *de pèlderien* als hij van dure zij was. Bij de Plechtige Communie droegen de meisjes een witte pelerine: *de kardenaal*. Later kwam *de kapmantel* in de mode, een wijde, geplooid, tot de grond afhanginge schoudermantel zonder *mòdwe*, met *en kap*, zwaar gevoerd en van *laake* gemaakt. Een kost-

baar bezit waarin zich slechts de rijkere boerinnen verheugden ¹⁴. De *fòðlie* × *fòllie* ¹⁵ = falie was een treurdoek van *marrenas* = merinos die van het hoofd over de schouders tot beneden afhing. Hij werd in tijden van rouw gedragen. De herinnering aan deze dracht leeft nog voort in de uitdrukking: *iemmez óp sen fòllie kòmme* = iemand op zijn tabberd geven.

Van de oude mannendracht wisten de mannen uiteraard zo goed als niets meer en de vrouwen kwamen maar weinig verder. Van de laatsten is het vage beeld dat we hier nu schetsen. Een schimmige voorvader in *en kòrte bóks* boven lange kleurige kousen die *hooze* werden genoemd. Op de schoenen zilveren *gèpse*. Er zijn thans nog families die als bijnaam hebben *den Biskòp*, een aanduiding die te danken is aan het feit dat vroeger een vertegenwoordiger van die familie in korte broek en lange kousen is blijven lopen, ook toen de mode zich al gewijzigd had. De oude werkbroek was niet van *mesjèster* zoals nu meestal het geval is, maar van een soort *gewééve ketoe.n: pielloo* = *mòllevèl*. Voor het colbertje in gebruik kwam, droegen de mannen *ene keel* = kiel.

Kleding moet goed *paase*, ze mag niet te krap zitten of *sloebbere* = te wijd zitten. Bij een bruuske beweging kan in enge kleding *de nòðt òwtschéjte* = de naad loslaten. Een goede huisvrouw is ook *nèjster*, ze kan *nèèje* en weet ook verder vaardig *nòlt*, *schie:r* en *garre* te hanteren: *drie.ge* = *réjge*, *zuu:me*, *stòppe*, *mòðze*, *stikke*, *instukke* = lap inzetten, *brèèje*, *haake*, *berduu.re*, *tòrre* = tornen. De *brèèjnòlde* waren vroeger korter dan tegenwoordig. Daarom zat er wel een verlengstuk aan in de vorm van een houten huls: *de brèèschèèj* = breischede) ¹⁶. Vroeger breide ook de man wel, al deed hij dat dan op zijn eigen manier. Het was een soort haken dat *stròppe* heette. De naald sneed hij zelf uit een stukje hout. Op regelmatige tijden doet de boerin de was waarbij ze onderscheid maakt tussen *de witte was* en *de bónte was*. Het *waase* gebeurt tegenwoordig met *et wasmesien* dat *et wazbòrt* en *de waskòjp* heeft vervangen. Middelen bij het wassen zijn *zie:p* (eventueel *gruu.ne zie:p* = transparantzeep), *zèpnat* = zeepsop, *blòwsel* om het water te *blòwsele* alvorens er de was in te *spuulle*. De gespoelde was wordt voor het *òwdròppe* over *de schraach* gehangen. Voor het *vringe* heeft de huisvrouw de beschikking over *ene vringer*. Vroeger lag bij de boerderij *de blèèjk* = het bleekveld waarop de was kon *blèèjke*. Met *waspinne* wordt de was aan *de wasléjn* bevestigd zodat ze kan *druu:ge*. Sommige stukken moet de boerin *stéjve* met *stéjfsel*. Hier en daar staat nog *en mangel* om *de laakes* mee te *mangele*. Op *de stréjkplank* wordt een deel van de was *gestreeke* met *et stréjkéjzer* dat vroeger *pòrzbòwt* werd genoemd. Bij de *wasserééj* laat men slechts bij uitzondering een kledingstuk *stoe:me* of *verve*, nooit *waase* want dan is *de sléjtdòzie* veel

te groot. *Slit* is pluiswerk dat wel in de zakken wordt gevonden, slijtsel. Een glee wordt door de huisvrouw met een zorgelijke blik bekeken, ze trekt dan het gezicht dat past bij *en kòdj stéj* = een slechte plek.

HET LICHAAM

Het lichaam wordt aangeduid als *et léjff*, een woord dat ook wel ingewand betekent. Het lichaam als object van moedwillige pijniging heeft talrijke benamingen: *avdak*, *vésje*, *fòdlie*, *mietter*. De huid is *et fèl*, de opperhuid *de nèèrf*. De huid zal *juu:ke* × *jökke* als er sprake is van *juu:k* × *jökt*, een aandoening die nog het best te omschrijven valt met *en kriebbelèchttech chevuul*. *Kriebbele* kan worden opgewekt door *kielle* = *kiettele*. Kinderen gebruiken daarvoor wel een gladde kiezelsteen: *en kiettelsténtje*. *Schörft* is een huidaandoening die hoofdzakelijk bij dieren wordt geconstateerd. *Ringelwörm* is een kringvormige huidziekte, van *éksie:m* heeft vooral de bakker last. Bij schrale huid heeft men *schraap*. Een kras is *ene kraap*. De handwerker heeft *ie:lt* = *zwil* in de handen die zo hard zijn dat er maar zelden *enen blòdjer* = blaar op komt, of het moest *ene klémblòdjer* zijn, die ontstaat als men zich onverhoeds behoorlijk *klémt*. *De klém* is een gevreesde ziekte: tetanus. *Zwie:t* doet de huid soms *bruuije* in de plooiën zodat een schrijnend gevoel ontstaat. Men wordt dan geplaagd door *den blékkert* = smette. De ziekte die in het Mnl. blec heet, teistert nog steeds de jeugd: *de mòzzele*. *De frat* moet bestreden worden met een weinig welriekend heulsap: het regenwater dat na een regenbui nog een poosje op een koeivla blijft staan.

Kòjjechhéjt = *étter* = *metérrie* pleegt door middel van *ene zwéér* uit te breken. Een ouder woord voor *sténpöwst* is *apestunnie*¹⁷. Daartegen wies vroeger een bekend kruid: *de zwartwòrtel* = *sméérwòrtel*. Ook dekte men de puist wel af met een schijfje vet spek. *Léjnóllie* is nog altijd goed voor de genezing van brandwonden die vroeger werden afgedekt met een geroosterd blad van de witte lelie. *Pètersròmme* waren een schoonheidsmiddel dat *sproe.tels* wegnam. Zodra bij verwondingen tot in *et lééve* = weefsel vlak onder de huid wordt doorgestoten, welt *ed bloe.t* op. Dan is er sprake van *en wónt* die als ze groot is wel *en wats* wordt genoemd.

Met zijn paard heeft de boer gemeen dat hij geen hoofd bezit maar *ene kòp*. In dit opzicht zijn beide de mindere van de ploeg die over *en huu:t* (< hoofd) beschikt. De term hoofd komt ook nog voor in modernismen als *hoofkaas* = zult, en *hoovdoek*. Het hoofdkussen en de hoofdpijn heten echter nog steeds *kòppéjn* en *kòpkusse*. Begenadigde dorpelingen hadden vroeger de gave *um de péjn wéch te vatte* door de

lijder simpelweg te *belééze*. Andere woorden voor pijn zijn *wie*: en *zie*:r. Onder de onaangename gewaarwordingen valt ook het huiveren: *schibbele* = *bibbere*. Iemand die gauw huivert en daarom dicht op de kachel kruipt is *ene krimper*: persoon die veel te gauw begint te *krimpe* van de kou. Vestigen we de aandacht echter weer op het hoofd, het lichaamsdeel dat minder gunstig ook wel als *de kaanes* wordt aangeduid. Dit *kaanes* kan ook als naam fungeren voor het begrip plukkorf. Een viespeuk is *ene smérkaanes* = *smérdèl*. Hij ziet er bijna altijd *smérrech* uit. Het voornaamste deel van het hoofd is *et weeze* = gezicht. Ook wordt wel gezegd: *ik héb er et weezen af* = ik heb het zo goed in me opgenomen dat ik het niet gemakkelijk meer zal vergeten. In *de hōör* × *hòòr* wordt *de schééj* met *de kaam* gelegd, *et kròntje* = *de wèrbòrsel* = *de kròwn* heeft een natuurlijke oorzaak. De boer maakt over het algemeen heel wat minder werk van zijn *kōjf* dan zijn vrouw van haar kapsel. *De knut* = haarwring is uit de mode, meisjes lopen nog wel met *vlèchte*. *Héksevlèchte* zijn onontwarbare knopen in het haar. Velen laten het haar *pèrmenènte*, vooral zij die haar hebben dat *krult èz ene rèèchte vèèrkesstart*. De boer ziet zoveel aandacht voor het eigen schoon niet graag. Van hem zal de uitdrukking wel stammen: *krullen in et hòòr, strònt in de ròmmè!* In fijn krullend haar zit *kroe*:s. Iemand zonder haar heeft *ene klètskòp*.

Met *de oe:ge* kan je *kéjke* en *zien*. Iemand *kékt slèècht* als hij er slecht uitziet. Doet hij dit in bijzonder hevige mate, dan wordt opgemerkt: *héj kékt èz en kat tie kikfòrse véngt!* Wat *blie.ke* precies betekent, is moeilijk te zeggen. De eerste betekenis is wel *schéél kéjke*, verder een vies gezicht trekken en ook nog wel nieuwsgierig (= *néjschierrech*) zijn, gluren. Onder *enen blie.kert* wordt een scheelziend individu verstaan, een domoor en meer minder fraai's dat niet zo eenvoudig onder woorden is te brengen. Een *schéél* persoon wordt wel uitgescholden voor *schééle juut*. Iemand die *enen bril* draagt, *brilt*, is als er gescholden wordt *enen brillejuut*. De bril wordt opgeborgen in *de brilledoe:s* = *ed brillehōws* = *de brilleschèèj*. Bij ziekte is het oog vaak *droe.zelech*, mat. Een bekende oogontsteking is *ene weegescheet*. Kiliaans omschrijving van de weghschijte luidt: *tuberculum in palpebris quod quidem fabulantur enasci cum quis in via publica ventrem exonerat*. De fabel is in Huisseling nog altijd levend.

Van *de mónt* noemen we *de lippe*, *de raak* = verhemelte, *de taant*, *de baktaant* = kiezen, *de tóng*. Het *gebit* dient om te *béjte*, *knaawe*. Stroeve tanden zijn *slōws* = sleeuws. Met *hōwsloe:k* probeerde men vroeger de *spròdw* = spruw te genezen. Tegen *de roe:s* = tandontsteking hielp *flierrestroe:p* of *flierretij*. Bij *taantpéjn* moest de lijder *spuulle* met *kemilletij* of gebruik maken van de warmte die uitgaat van het schrapsel van *pééperwòrtel* = mierikswortel. Verrichtingen van

de mond zijn o.a. *ééte*, *drinke*, *spéjge* = oovergeeeve = *braake*, *smèkke* = hoorbaar eten, *zöjge*, *zèjvere* = zeveren, *zoebbele* = *sabbele*, *pruu.ve*, *spòdwe* = *spiertse* = spuwen, *blòdze*. Talrijk zijn de uitdrukkingen voor het voortbrengen van bepaalde geluiden: *lache*, *pròdte*, *giebbele* = ginnegappen, *smiespele* = fluisteren, *kwééke* × *kééke* = schreeuwen, *schröwwe* = *janke* = schreien, *rèlle* = voortdurend gillen, *schrééke* = gillen, *stèchele* = kibbelen, *kwèbbele* × *kèbbele* = babbelen, *krémme* = dwingerig huilen, *roeppe*, *brulle*, *schèlle* = schelden, *vlèjje* = vleien, *rikròdje* = redetwisten, *lèllek doen* = opspelen, in boosheid te keer gaan, *riddeneere* × *rizzeneere* = redeneren, *vertèlle*, *sprééke*, *preeke* = *lulle* = *klètse* = *waawele*. *Klètseeneere* = praten heeft niets met *klètse* te maken, het is afgeleid van het Frs. collationner. Een uitvoerig verhaal is *en seel* (ceel). Het uit het Eng. gekomen *spiets* vervangt het oude *òntdòleng* = toespraak. Een term voor welbespraakt luidt *móntfiejjat*. Over een overvloed aan brutale opmerkingen beschikt *de pròtsmaaker* die veel *pròts* heeft. Een ongunstig woord voor mond is *moel*. Bekvechten is *strééje* = *moelvèèchte*. Een *moelfie.p* is een mondharmonika.

Andere delen van het hoofd zijn nog *de wange* en *de kin*. Of de geur = *de reuk* van iets omschreven dient te worden met de term *röjke* danwel met die van *stinke*, is een zaak die met *de neus* wordt beslist. Kinderen hebben niet alleen vaak, ze zijn ook dikwijls *en snòtneus*. Wie *verkawt* × *verkaawe* is, heeft *en kaaw gevat*. Daartegen helpt *en drènkske*, *en pil*, *en poejjer*. Vroeger was *zèlfròmme* (melk in salie, salvia gekookt) hèt *middeséjn*¹⁸. Ook werd wel alsembitter aangewend: *brandewéjn* die bereid was met *èlst* = alsem¹⁹. *Den òjjem* gaat in en uit door *de neuschaater*. Wie wil *lòwstere* kan met het *oe:r* meestal genoeg *huu.re*. Wie iets niet goed kan *verstòdèn*, zal *hórke* = scherp toeluisteren. Tussen *òwthuu.re* en *òwthörke* is geen verschil. Soms zijn *òrre* zo vuil *dè ger èrte in kunt sèèje!* Aan *de haant* telt men vier *vingers* en *enen dòjm*. Om *ene vinger* die *bloejt*, gaat *en duukske* = *en lèpke* of als het verband bij *den dòkter* wordt gelegd *en gööske*. Niet zelden wordt het vingerverband tegen bevuiling beschermd met een hoesje van stevige donkere stof: *en sluu:f* = duimelot. De bijwoordelijke uitdrukking *ónderdehaant* betekent zowel 'zo zachtjes aan' als 'intussen'. Met de handen kan men *neeme*, *vatte*, *pakke* = aandrukken, persen, *haawe*, *aaje*, *vréjve*, *klòppe* en *schoebbe* = liefkozend krabben van dieren. Bijzonder talrijk zijn de synoniemen van *slòdèn*: *aftöjge*, *baatere*, *foekse*, *foempe*, *jöwne*, *klètse*, *nèèje*, *péere*, *ròsse*, *sméere*, *tunnese* en *vééje*. Voor het *stómpe* balt men *de vöwst* waarbij *de kneukels* = vingergewrichten worden gespannen. Een witte *vlèk* op *de naagel*, zo poogt men kinderen wel te verschalken, is het gevolg van *lie.ge*. Iemand met veel witte nagelvlekken zou bijgevolg

ene lie.ger zijn. Zwarte nagels vertonen *en ròdwrèntje*, ze moeten met *den buunder* worden *gebuundert*. Aan *waase* heeft de boer dikwijls *enen heekel*. Toch noemt men *iemant tie zen èjge nie goe.t wést* en rondloopt met *strie:pe* op *den èèrm*, in *de nèk* en in *den hals* met afkeer *ene smérkaanes*, *ene smérdèl*, *ene vòwlek*. Vele oude boeren hebben nog de gewoonte zich nooit helemaal te wassen. Uit preutsheid? Misschien. In ieder geval geldt voor hen wat Barentsen over de Kempenlander omstreeks 1900 schrijft: 'Slechts eenmaal in zijn leven wordt de Kempenlander geheel gewassen' ²⁰. Dat is dan bij zijn geboorte! Die watervrees probeert ook hij te verklaren uit godsdienstig-zedelijke motieven, althans voor een deel. En dat is juist, want gebrek aan comfort zou wel eens meer kunnen verklaren. Nu nog zijn er in Huisseling boerderijen waar de mannen zich *ónder de pómp waase*, waarbij ieder moment iedereen kan passeren. Nog vroeger wasten ze zich bij *de put*, buiten, dus helemaal in het openbaar. De vrouwen wassen zich nu op hun slaapkamer waar ze de beschikking hebben over *en lampètkan* en *en lampètkóm* die op *de wastòffel* staan. Zij nu *waase derèjge hèllemòl*, althans van tijd tot tijd. Het zijn juist de vrouwen die steeds weer aandringen op modernisering van de levensgewoonten op de boerderij. Een stofzuiger voor het vee? *Dan òk ene stòfsøjger um veur de kaamers te doe.n!* Waterleiding voor het vee? Dan ook voor het gezin! Een *vaaste wastòffel*, *enen does*, *doesse* zijn voor de meeste boerinnen op het ogenblik nog slechts woorden. Die kennen ze echter goed en ze zullen niet rusten voor de dingen die erdoor worden aangeduid ook in huis zijn.

Een *haffel* is een handvol, *enen èrvel* een armvol. *Wa lig de door tòch mi tè ding te haffele* wil zeggen: wat zit je toch steeds met dat ding daar in de handen. *Verhaffele* komt neer op bederven door het te veel met de hand aan te raken. Zo is *en verhaffelt kètje* een speelgoedje dat niet groeien wil omdat de kinderen er te veel mee sjouwen. Aan de arm vindt men *de pòls*, *den èllebooch*, *de spierballe* en *et elèktries butje*, aan *de voe.t de tie:n*, *den hak*, *de zool*, *den bal* en *de vreef*. Dat kun je net denken! is de betekenis van de uitdrukking *òn oewwen hak*, *si Kooba!* *Hòdèrnkele* doen degenen die zich onder het lopen *de ènkels* bezeren. Een bosje doornen aan de binnenkant van een der voeten is *dè remedie!* Men zal iets *ónder de voe.t hòdè* als men het in gebruik neemt. *Vur de voe.t wéch* wil zeggen: net zoals het voor de voeten komt, geleidelijk = *vurtòffelek*. Het *bie:n* draagt de mens dank zij de kracht van *de bótte* = beenderen. Voor zit *de schie:n*, achter *de köwt*. De holte achter *de knie* × *knij* is *de wòdj*. *De dééje* vormen als de mens zit *ene slip* = schoot. Het kind zit bij vader of moeder *óp te slip*. Verder betekent *slip* nog pand zoals blijkt uit de woorden *hémslip*, *slipjas*; *ene slip appel* wil zeggen: zoveel appels als een vrouw

in haar opgenomen schortpand kan dragen. De benen stellen de mens in staat te *gòn*, *loe:pe*, *kööjere*, *hinke*, *springe*, *danse*, *tréeje* = *schréeje* = grote passen nemen, *dabbe* = voetstappen achterlaten in pas gespit land, *spòlke* = door een staand gewas of door losliggend stro lopen, met geweld door het water schieten (van een vis), *rètse* = *schuu.pe* = *bòlleje* = zich als *en bòllie* = zwerfzieke vrouw)²¹ gedragen, *klòsse* = gaan zonder behoorlijk de voeten op te lichten, *dwòdòle* × *dòdòle* = dwalen, *balkòwne* = springen en dansen, stoeiend spelen en dartelen van kinderen op een voor ouderen hinderlijke wijze. In tegenstelling tot *bie:n* heeft *poe:t* dikwijls een onbeschaafde klank. *Póije hööke* wil zeggen: iemand laten *valle* = *ströjkele* over een uitgestoken been. Met een lichaam kun je *stòdn*, *ligge*, *knielle* en *zitte*. Wie hurkt, zit *óp te hujkes*. Andere lichaamsdelen zijn *de kéél*, *et kélschat*, *de stròt*, *de kròp*, *de lónge*, *de maacht* × *maach*, *de milt*, *de nierre*, *de lééver*, *de gal*, *et hart*, *den blòds*, *de dèèrm* met *den tèènetoe* (aan het einde toe) = *den bléjnden dèèrm*, *de schòdwers*, *de ruch*, *de ruggestrang* = *ruggegròdt*, *de bòdrst*, *de lèènde*, *de zééj*, *de lies*, *den bòjk* met *de naagel* = *de naavel*, *de kónt* met *de bille* die door *ene reet* zijn gescheiden. De anus is *et chat*. Ook een onhandig individu is wel *en kónt*: *et is me tòch sòn kónt ie:n!* *Frótte* wil zeggen: haspelen, stuntelen. Vandaar het scheldwoord *frótkónt*. Een *lulbóks* is hetzelfde als een *lulkónt*, nl. een individu dat men steeds hoort *lulle* = *waawele*. Een *zwètskónt* is iemand die geen gelegenheid laat glippen om te *zwètse* = hoog opgeven van zichzelf. Andere woorden voor het begrip *kónt* zijn nog *batterééj*, *bats*, *brits*. Wie last heeft van aambeien lijdt aan *et spie:n*. *Maager* mensen beschikken als ieder ander over *peeze*, *spierre*, *bótte*, *knoerzel* = kraakbeen, *mörcht* = *mèèrch* en *vlèjs*. Iemand die *dik* is, zit bovendien goed in zijn *vèt* en zijn *spèk*. Wie *zinnewèchtech* is, heeft zijn *zinnewe* niet in bedwang. Vroeger zocht zo iemand wel baat bij *de zinneweblòdjer* = het seneblad.

Voor het goed functioneren van het lichaam is de stofwisseling van groot belang. Als men met teveel vloeistof de maag bedorven heeft, voelt men zich *kwèps* = niet in staat om nog meer te drinken. Termen voor urineren zijn *pisse*, *zèjke* × *zèèjke*, *afsétte*; hierbij sluiten dan aan *schéjte*, *poeppe*. Men is *òn den dunne* = *òn de spél* als men lijdt aan diarree. Het werkwoord luidt *spélle* = diarree hebben. Tegen hardlijvigheid werd vroeger *et ribbelenblat* = *de weegentrij* = brede weegbree te baat genomen. Van belang was daarbij alleen de aar met zijn oliehoudende zaden. Het geribbelde blad van deze plant was ook nog van waarde voor het genezen van wonden. De ene kant bezat dan de kracht van het zuiveren, de andere die van het genezen. Naast het substantief *zèjk* × *zèèjk* of *pis* staat *strónt*. *Schéjt* is een abstract begrip dat 'lak' betekent: *ze hi ter schéjt òn!* Oudere boeren zeggen *ze hi ter*

et mèrt òn! Dit mèrt is aan het Frs. merde ontleend. Een bolus is *ene strónt* = *enen dròl*, een wind *ene schein*. Een laffaard is *en schéjd-bóks* = *enen bangeschéjter* of ook wel *ene zèjkert* die van puur angst in *de bóks duu*. *Zèjkert* betekent ook wel gierigaard, persoon die van *benawthèjt* = gierigheid = angst (dingen van waarde te verliezen) zekere zelfcontrole verliest. Hij wordt ook wel voor *peezerek* uitgedreken, een woord dat eigenlijk penis betekent. Samen met *de zak* = scrotum en *de balle* = *kloe:te* = testes vormt *de lul* = *laabes* = penis het membrum virile. Hierbij horen scheldwoorden als *waawelkloe:t*, *lamzak*, *lamlul*, *laabes*. Nò *de kloe:te* is iets als het onherstelbaar stuk is, met iets *iz et kloe:te* als het er helemaal mis mee is. *Kloe:te* zonder meer of *òn den hónt sen kloe:te* wil zeggen: dat kun je net denken, dat had je gedroomd. Om zijn geringheid te verwaarlozen valt *et klòdding*. Nò *de kloe:te loe:pe* is precies even ver als naar de Mookerhei. Een ietwat simpele, goedmoedige kerel is *ene goeije kloe:t*. Een klein, vlug en pienter kereltje is *en klòtje*. *Hòðneklòtjes* is de plaatselijke benaming voor speenkruid. Aan *rie:pe* = *ripsakke* beantwoordt behalve het Latijnse coïre ook stoeien, wild ravotten.

Als iemand zich fysiek niet lekker voelt, zal er iets *schille* = *mekeere* aan het lichaam dat geteisterd kan worden door vele *ziektes*. *De krémmer* is een rugpijn zoals de marskramer die krijgt bij het sjouwen van *de mars*. *Krémmech* betekent stijf, pijnlijk, en vandaar natuurlijk ook prikkelbaar, humeurig. Onder *krémme* verstaat men tenslotte dwingerig huilen, zoals men dat bij kinderen wel hoort die hun zin niet krijgen. Een bepaalde soort *rimmetiek* is *de vliegende vòðn*. Wie door *de pòkke* is geschonden, wordt *mòttech* genoemd. *De gééle vèrf* is de geelzucht, *de bezétteng* de longsonsteking, *de térreng* de tering, *ed beslach* de beroerte. *De ròtfónk*, *den bóf*, *de kanker* zijn eveneens bekende ziekten. Een *kaaw* kan er oorzaak van worden dat iemand het aan *et wòðter* krijgt. Een ziekte die niet van voorbijgaande aard is, noemt men *en kwòðl* waarvoor men zich dikwijls in acht moet nemen door bepaalde spijsen of dranken te *lòðte* = laten staan, niet eten of drinken. Tegenover *gezónt* en *stèèrk* staan *ziek* en *min*. De reconvalescent wordt *bééter*, wordt van *slèècht* (ziek) weer *goe:t* (gezond), hij *koevvereert* = herstelt. Een grote kerel is *ene góffert*, een klein mannetje *ene peuter*.

HET KARAKTER

Den aart = karakter van de bevolking kan natuurlijk slechts beschreven worden na een uitvoerig sociologisch en psychologisch onderzoek. Wat wij hier geven zijn slechts losse indrukken van een ondeskundige. Het eerste houvast dat we aangrijpen is het verschil van

karakter tussen de bewoners van de Maaskant (Huisseling e.o.) en die van de Heikant (Herpen e.o.). De Heikanter zal in de Maaskant niet gauw *aarde* = zich gelukkig gaan voelen; als hij erheen verhuist zal hij er moeilijk *zenen aart féjne* = zijn draai vinden. Het verschil in levensgewoonte tussen de beide streken is misschien niet *óntaart* = ontzettend maar toch groot genoeg om een vlotte accommodatie tegen te werken. Beide bevolkingen zijn zich die verschillen bewust. Het onderscheid is als dat tussen klei en zand, tussen stug en rul. De Herpenaars noemen de Maaskanters *Turke* = norske zwijgers. De laatsten zijn op het eerste gezicht ook zeker niet *pròtsaam*: zitten vaak verlegen om *pròt* = lust en stof tot praten, en het is niet gezegd dat ze iedereen die ze tegenkomen ook *goejjen dach ségge*. Ze zijn *óp ter èjge* = eenzelvig. In vrolijk gezelschap zal de Maaskanter dikwijls *er gén-ie:n zégge* = niet één woord spreken. Hij gaat bij de Heikanter dan ook wel door voor *verwònt*. Een makkelijk karakter heeft hij dan ook allerm minst. Tijdens ons onderzoek kwam het contact met de dialectspreker op het zand veel vlotter tot stand dan op de klei waar de boeren veel meer *presónsies* (presumpties) = argwanende vermoedens hadden dan aan de andere kant van de kleigrens. De Maaskanter is zeker niet van nature hoofs, misschien wel onbeschaafd = *ónbeschóft* = *lómpe* = *bót* = *ónbehuutst*, vaak is hij *gréjnzech* en dan zal hij *gréjnze* = *mòp pere* = *foettere*. Toen we van een kleiboer een foto iets te lang in ons bezit hielden, kregen we het volgende briefje:

M.

Na aanleiding van U brief het volgende. Toen ik U de foto heb gegeven heeft U plechtig beloofd dat U ze na drie à vier weken terug zou geven. Dus afspraak is afspraak en hiermede af. U had mij, toen deze tijd verstreken was de foto af moeten geven of verlenging moeten vragen. Hierin heb U niet voldaan en bent U in gebreken gebleven. Ik verlang nu de foto onmiddellijk terug en houd mij met die smoesjes van U niet verder op.

X.

De kermisexploitant bouwt zijn *tènt* liever op het zand dan op de klei, daar immers stroomt het bier en rolt het geld veel gemakkelijker. Het leven is er zonniger en feestelijker, men gaat er meer op zijn Brabants met elkaar om. De ontvangende partij is er *rejaal* = gul en gastvrij. De zandboer hoeft niet te aarzelen als hij een vreemdeling aan de deur krijgt. Hij noodt hem onmiddellijk binnen: *kòmt er in!* Eenmaal binnen krijgt de gast direct een stoel aangeboden: *vat ene zit!* Ook valt het op hoe veel sneller het koffiewater bij de Heikanter aan de kook is dan bij de Maaskanters. Maar daar moet de vreemdeling niet direct

een teken van ongestvrijheid in zien, want op de klei zijn het niet zo'n *kòffie-léppers* als op het zand. De kleiboer heeft minder gevoel voor gezelligheid en huiselijke warmte. In Herpen is het volk al heel anders. *Plezierrech fòlk* zeggen die van Huisseling, tenminste als ze goed geluimd zijn, anders valt hun karakteristiek ietwat anders uit: *vòlk fan niks* dat bestaat uit *schoellies* = *schòjers* die *er gén-ie:n hébbe* = niet één cent hebben, omdat ze alles *ópmaake* en niet aan *spòdre* denken. De Herpenaren kunnen *goej zin hébbe* en ook echt *schik maake* bij feestelijke gelegenheden zonder dat er *drank* = *stèrken drank* is gevloeid. De kleiboeren vergeten zichzelf pas als ze *zat* zijn. Vrolijk zonder meer noemen ze *Hèrps sat*. En de Herpense levenswijs in zijn geheel wordt wel eens met de kwalificatie *lócht* = lichtzinnig afgewezen. Op de kleiboer kan men misschien ook beter aan. Hij praat zijn mond niet *licht* = gemakkelijk voorbij. Dat hij echter alleen maar een nurkse zwijger zijn zou, is een onjuiste veronderstelling. Als hij zwijgt, doet hij dit dikwijls alleen maar uit een soort *gène* want hij is over het algemeen bijzonder *verlége* = *bluu:j*. In vertrouwde omgeving praat hij *zen bést* = honderd uit, niet zelden is hij dan zelfs een meester in het verhaal, van het minste of het geringste kan hij dan een heel *seel* (ceel) ophangen. Zijn *tòdl* wemelt in dat geval van humor en beeldkracht. In het dialect van Huisseling zijn de vergelijkingen bijzonder talrijk. We geven er hier enkele: *zò gréjz èz en dõjf*, *zò gròdòw èz en èrt*, *zò vòdl èz ene koestrònt*, *zò géél èz en péér*, *zò blòdòw èz en lèèj*, *zò wit èz enen doek*, *zò gruu.n ès chras*, *zò tèèj ès riem*, *zò rul èz aase* (as), *zò slap èz ene tòt* (vod), *zò hart èz en déél* (dorsvloer), *zò gléks* = *gòddeg* *èz en tòffel*, *zò bót èz en hòwt*, *zò schèèrp èz en vlim*, *zò gréjnzeg èz en hékke*, *zò gèk èz en karrat*, *zò dik èz en tón*, *zò dun ès póppestrònt*, *zò dik* (dichtbezaaid) *ès hòdr óp enen hónt*, *zò kòdl èz en löws*, *zò malz ès slòdòj*, *zò dik* (dichtbezaaid) *ès kaf*, *zò gòdr èz en dòdòwke*, *zò muuj èz en mòdòj*, *zò zoe.r èz brèm*, *zò nat ès mist*, *zò nat ès strònt*, *geeven èz en vòrse koe*, *kéjken èz en kat tie kikfòrse véngt*, *paasen ès Toone bóks*, *tréèjen èz enen hòdn*, *klòppen èz en bus*, *spéllen* (diarree hebben) *èz en spòrrie-koe* of *èz ene rèjger*, *ééten èz ene spòdòjer*, *blinken èz ene mòl ónder zene start*, *ene moel èz en schuurdeur*, *en gezicht èz en ónweer*, *enen ööjer èz en wan*, *en gezicht fan aaw lappe*, *en kleur ès sééj*, *réégene dèt sèkt*, *schienwit*, *kralzwart* (*kral* = kraal), *stròntnat*, *zèjknat*, *snòtchòdr*, *vuu.rnééj*, *aawnééj* (tweedehands) ²².

Een goed doorvoed paard *blinkt dègger oe in schéere kunt*. Van zekere boer ging het verhaal dat hij zo diep ploegde dat het *dónker wòrde in de voor*. Hij ging niet naar bed, hij sliep staande, met een slok hooi onder de arm en liet zich wekken door het paard dat aan het jasje van de baas begon, zodra het die schamele armvol hooi naar binnen had gewerkt. De Maaskantse boer is niet zo nuchter of hij houdt

nog wel van de hyperbolische stijlfiguur. Zo heet het van iemand die erg moe is: *hěj hi te tóng óp te klómpe!* In een visverhaal hoorden we gewagen van *ene snoek sò awt tè tie vur twie: kèrskripkes mòs óp sene snuut ha stòdn*. Ook heeft men in de Huisselingse volkstaal een grote liefde voor het rijm. Kinderen antwoorden op de vraag *wörrem?* met *al dörrem* of *umdè ene wörm gënne pie.r is!* Algemene regels van gedrag en alom erkende waarheden worden op rijm gezet. Wees matig: *mòòt hélt stòòt*. Wie het laatst binnenkomt maakt de deur dicht: *de lééste koe mak et hékke toe*. De laatste krachtsinspanning geeft het resultaat: *de lééste stoe:t makt te bóttèr groe:t*. Stelen mag je wel, tenminste, als het gestolene maar niet waardevol is: *ene géért èn ene wis tie hòlde woor tie is, mar réjs fur den hòf tè wört te gròf*. Een te ingewikkelde machinerie geeft maar chagrijn: *spulle mi schroe.ve den boe.r bedroe.ve*. Ora et labora: *wie bònne wil ééte moet Markes nie fergééte*. Een artikel uit het arbeidersrecht luidt: *haaren èn wétte kan oe gënner boe.r belétte*. Uit het wetboek van weer en wind noemen we: *Mèèj kaaw èn nat vult boerreschuu.r èn vat; dónderet óp ene kòòden dórre, dan is ten òllenge zómmer verlórre*. De armoede van *groe:te lööj* = deftige lieden wordt niet zonder leedvermaak achter de coulissen van het uiterlijk vertoon vandaan gehaald: *groe:t bal óp klèèn érpell!* Humor in het taalgebruik proeven we in de manier waarop de niet bepaald muzikale vaandeldrager van *de hèrmenie* in zijn activiteit getekend wordt: hij moet *de vaan speule!* Het beeldend element kan soms zelfs in een onbeduidend bijwoord tot zijn recht komen. Het begrip dikwijls wordt niet slechts uitgedrukt met termen als *duk*, *òn-én* (aaneen), *genduurrech*, *stréjk èn zét*, het wordt ook uitgebeeld in een veel gebruikte zegswijze als *alle hónschezèjk* = zo vaak een hond zijn pootje licht. Het A.N. vergeefs wordt behalve met *vur niks* ook wel vertaald met *zèèjk óp ene riek*. In veel gevallen kiest de boer *de richtste* = kortste weg en gebruikt dus een beeld dat uit zijn eigen vakwoordenboek stamt. Mannen die een slippertje maken *speulen oover de hacht*: dartelen als jonge ploegpaarden over de trekketting. Het is de voerman die spreekt als de boer in een moeilijke situatie opmerkt: *door zék* (ben ik) *nòch nie mi gedrèèjt* = daar ben ik nog niet mee klaar.

Hoe zwijgzaam de Maaskanters ook mogen heten, het zijn in hun eigen vertrouwde kring geboren pratèrs. Letterlijk uren kan het duren voordat twee boeren die elkaar toevallig in het veld zijn tegen gekomen, weer huns weegs gaan. Van een voorvader uit de vorige eeuw werd ons verhaald dat hij dermate de gave van het vertellen bezat dat de luisteraars er in het drukst van de zomer hun hooi om vergaten. Misschien is hij een van de 'sprooksprekers' geweest die de herinnering aan Jacobus van der Schlossen de eeuwen door hebben levendig gehouden. De naam van deze sinjeur klonk ons reëel genoeg in de oren om de

mondelinge overlevering eens te gaan toetsen aan de gegevens van het historische archief. Toen bleek dat van der Schlossen een roverkapitein geweest is die juli 1695, na drie maanden in Ravenstein gevangen te hebben gezeten, op de Galgenberg te Velp werd geradbraakt. Het aantal nieuwsgierigen dat getuige was van de voltrekking van het vonnis – ze waren uit de Meierij, Holland en Kleefsland – bedroeg naar schatting 20.000. Het verhaal zoals we dat hebben opgetekend uit de mond van een oude boer, betreft een tweetal ontsnappingen en de arrestatie van de boef:

Van der Slösse waar ene glatjaanes die ze nie hêndeg òn zen véjsje kwaampe. Héj waar de vèltwachterz aat wér te slim av, al dinne zer schròmmelek fól moeijte vur um em te vatte. Dè waar òk chénnen wónder want te kèl kós fan allerande kunsjes. Zoe: hattie òk te gaaf fan et toovere. Héj kós sen èjge èz et er naawde in-éns wéch maake. Dè hék men grøtfòdder, òjjéggés, nòch sò duk huu.re vertèlle, èn diejje mins wis te pròdte, dè sék oe! Zoe: kant fandaach niem-meste mér. Mar we hant oover diejje van der Slösse. In Ròwwestèjn han zem ene kie:r hòst te pakke, et schów mar en hòdr mér van en aaw wéjff. Mar de glad-dékker nèèjden er nòch tussen-òwt, gaddölleme, èn loe:pe, dè kój, óntaart! Umdèj door tussen al die hówz óp te kèèjer nie sò gaaw òwt te weech kós, spróng ie óp te mölderskar die nèt Ròwwestèjn öwdin. Bé de pórt hi te pliessie toe hie:l de kar afchezòdòcht, mar ze vónde niks, te kèls, want van der Slösse ha sen èjge in ene méélzak feraandert. Mar ja, óp enen andere kér han zem int Huusselings fèlt mi tren

Van der Schlossen was een gladde kerel die ze niet gemakkelijk te pakken kregen. Hij was de veldwachters altijd weer te slim af, al deden ze er schromelijk veel moeite voor om hem te pakken. Dat was ook geen wonder want de kerel kon allerlei kunstjes. Zo had hij ook de gave van het toveren. Hij kon zich in nood plots onzichtbaar maken. Dat heb ik mijn grootvader, o jesus, nog zo vaak horen vertellen, en die man kon praten, dat zeg ik je! Zo kan het thans niemand meer. Maar we hadden het over die v. d. S. In R. hadden ze hem eens bijna te pakken. Het scheelde maar een haar van een oude vrouw. Maar de vluggerd ging er nog vandoor, verdorie, en lopen kon hij, ontzettend. Omdat hij daar tussen al die huizen op de keien niet zo gauw uit de weg kon, sprong hij op de mulderskar die net R. uitreed. Bij de poort heeft toen de politie heel de kar onderzocht maar ze vonden niets, de kerels, want v. d. S. had zich in een meelzak veranderd. Maar ja, 'n andere keer hadden ze hem in 't H. veld met z'n allen in een waardje gedreven zodat hij niet

allen in en wèrtje gedrivve dè tie nie hót òv aar óp kós. Ze mende nèt sò grif dè sem han, mar ik ség et oe dè tie ze wér kulde. Woor zòk sòòchte, ze kóssen em nérnte véjne. Héj ha sen èjge in en knótje veraandert, èn tigde dè èjgeste knótje hi toe nòg éne van die vèltwachters stòn pisse. Afféjn, de mins kwaamp nie vur den dag èn umdè se der tòch niks mér kóssen ówtséte, dinne ze mar wér óp hówz òòn, èn ze waare nòch nie ewég òf toor stón te kèl wér, mi te zèèjk fan diejje pliessie nòg in zen schoe.n, weezelek wòòr!

Dè sem te lange lééste tòch nòch chekridge hébbe, is te danke òn et wéjff fan ene kefijhaawer in de buurt. Héj zin tigde dé wéjff toej door ez ene kér snaachs moes slòòpe, 'mins', zin ie toe, 'zie de dees knie.p? Kék', èn mij stook ie ze mi te punt in ed blat fan de tòffel zò die.p ès tèj kós, 'mins', sin ie, 'zò gaaw ès tees knie.p zoe: ès se hie.r stö, begint te trille èn te brómme vannaacht, moette me wakker maake want tan dögget er nie vur me'. Nòw, èn toej door slie.p, begós me die knie.p me door midden in de naacht tòg en spektaakel te maake! Mar et wéjff hörde niks, wis te knie.p sò léllek stón te doe.n dè van der Slösse der èjges wakker van wòrde mar toe waaret al te lòòt, toe stón de pliessie al òn zen bét.

links of rechts kon. Ze meenden heel zeker dat ze hem hadden maar ik zeg je dat hij hen weer fopte. Waar ze ook zochten, ze konden hem nergens vinden. Hij had zich in een knotwilgje veranderd. Tegen dat zelfde knotwilgje heeft toen nog een van die veldwachters staan pissen. Enfin, de man kwam niet voor den dag en daar ze er toch niets meer konden uitrichten, gingen ze maar weer naar huis, en ze waren nog niet weg of daar stond de kerel weer, met de zeik van die agent nog in zijn schoenen, echt waar.

Dat ze hem uiteindelijk toch nog te pakken kregen, is te danken aan de vrouw van een naburige caféhouder. Hij zei tegen die vrouw toen hij daar eens 's nachts moest slapen, 'vrouw', zei hij toen, 'zie je dit knipmes? Kijk,' en mét stak hij het zo diep hij kon in het tafelblad, 'vrouw', zei hij, 'zodra dit mes, zoals het hier staat, begint te trillen en te brommen vannacht, moet je me wakken want dan deugt het niet voor me'. Nou, en toen hij daar sliep, begon me daar dat zakmes te middernacht een kabaal te maken! Maar de vrouw hoorde niets, tot het zakmes zo te keer ging dat v. d. S. zelf ervan wakker werd. Maar toen was het al te laat, toen stond de politie al aan zijn bed.

Ondanks de kennelijke verhaalkracht van de Maaskanter moeten we constateren dat er aan de Maaskant over vele dingen gezwegen wordt.

Praat de kleiboer honderduit over de dingen om hem heen, over de dingen diep in zichzelf rept hij *noe:j* = node. Het gemoed, zo oneindig wisselvalliger dan het weer, biedt hem maar weinig gesprekstof. Zijn hart is een enorme moordkuil. De schoonste dromen, de heimelijkste verwachtingen, de tederste gevoelens worden erin omgebracht. Wat iemand voelt, hoeft niemand te weten. De zoen is een teken dat door derden niet wordt waargenomen. Zelfs de handdruk is nog steeds een klein Erlebnis. Als de vader zijn zoon de vijf geeft en zegt *haw doe mar goe.t jóng!* kan men ervan op aan dat de zoon voor zijn doen ver van huis moet. De gezinsleden *verjòdòre* zonder *en haant* = handdruk, zonder *kedoo*. Er is dan alleen sprake van een vluchtig, misschien zelfs wat verlegen *fielleseteere*. Het hart is er wel maar het klopt onder de stijve manchester van het alledagsleven. Voorlichting wordt de jeugd niet gegeven. Het woordveld van de liefde ligt leeg. Maar verschillen hiermee de Maaskanters erg van andere Nederlanders?

Als overal elders zijn er op de klei *goej minse* en *kòdj minse*. Een *léllek dérke* is niet knap, *ene lélleke mins* is boosaardig, hij zit vol *léllekechhèjt*. Iemand *duu léllek* als hij geweldig te keer gaat. Min of meer aanvaardbaar is *enen deugeniet*, het hangt ervan af of er sprake is van een kind of een volwassene. *Gemie:n* is het woord voor laaghartig, *lie:p* voor boosaardig slim, *zoe:r* voor slecht gehumeurd, *gréjn-zech* voor mopperend, *coe.telech* voor kortaf, *kriebbelech* voor geïrriteerd, *nippech* voor venijnig, *fél* voor erg bevriend, *strant* = *vrééj* voor vrijpostig, *béddehaant* voor pienter, *fuunneerech* voor ondernemend, *hòstech* = *zeenewèchtech* voor zenuwachtig, gejaagd, *bedaart* voor kalm, *zaacht* voor zachtmoedig, *zeeker* voor zelfverzekerd, bedachtzaam, *hèndech* voor vlot, *ónklòdòr* voor opvliegend, *ónnut* voor gevaarlijk, *òdòrech* voor eigenaardig, vreemd, *mòj* voor mooi, aardig. Kinderen zijn *zuu.t*, *lie.f*, *braaf*, *ónduggent*, *stòwt*. Mensen die niet opletten (*gaape*) zijn *ene gaapert*, die *bruu:ke* (alsmaar werken) *enen bruu:kert* = werkezel. Dit soort substantieven wordt vooral gebruikt om vrouwen mee te kenmerken: *en gèèjt* = nieuwsgierig Aagje, *en bòllie* = *en rès* = *en schuu.p* = een zwerftante, *en klép* = een verklikster, *en drèèj* = een vrouw die niet stil zit, *en kwéék* = een schreeuwlelijk, *en vréét* = een veelvraat, *en draaf* = een vrouw die vaak hard loopt, *en gaap* = een onnozelaarster, *en blie.k* = een nieuwsgierige of een schele vrouw, *en preek* = een kwebbeltante, *en spiegel* (*spiegele* = *prónke*, een ander met iets moois jaloers maken) = een pronkster, *en snaaw* = een vrouw die alsmaar snauwt, *en dwèèl* die alsmaar de dweil hanteert, *en lép* die alsmaar drinkt. Een onnozele vrouw noemt men wel *en tòdòp* of *en doe:s*. Een vrouw die niet *òp-schiet* = *plakt* met haar werk is *en trut*. Een vrouw die, als ze boos is, een scherpe tong heeft is *nie prut*. Iemand die *lööj* is, *zét niks òwt*,

hij *zuuk et nie* = heeft er geen zin in; men kan hem wel aanporren om iets te doen maar dat helpt niet als hij *et nie getééjt hi* = het niet van plan is. Een flink werker *wéért sen èjge* = weert zich, pakt flink aan en dat is voor de werkgever *en òdrechtèjt* = een lust voor het oog. Tegenover *envòwdech* staat *verwònt* = gròts. Wie *aart nò* = het karakter heeft van, de Gasconjers zal *kaschenòdj* = *streek* = verwaande streken *vèèl hébbe* = er op nahouden. *Vèèle* wil zeggen: te koop aanbieden, *véjle*: naar *de véjle* brengen.

DE VOEDING

In de meer besloten ouderwetse milieus vindt men nog de eenvoudige weinig gevarieerde *boerrepòt*. In de jongere gezinnen zal *de kòk* in *de keuke* de *pòtleepel* hanteren volgens inzichten die op een moderne *hòwshòwtschool*, waarschijnlijk *de lanbòwhòwshòwtschool*, zijn verworven. Daar wordt gesproken over *viettemienne* en *varrejaasie*, begrippen die niet leven bij de oude boerinnen die nog steeds zweren bij *steevege kòdst* die op de eerste plaats *vuujt* = voedzaam is. *De kòdstchènger* van vandaag neemt daar echter geen genoegen meer mee; z.i. moet *et ééte* ook *lèkker smaake*. Aan tafel mag men gerust *toelègge* = zorgen dat je genoeg krijgt maar a.u.b. niet *grééch* = gulzig zijn, niet *sloebbere* = hoorbaar drinke, en niet *smèkke* = hoorbaar eten. Al heeft men iets nog zo *géér* = gaarne, men mag niet *schròkke* = *slòkke*. Dan immers ontvaardt *ééte* al gauw in *vréete*. Zo dient men er ook voor te zorgen dat *drinke* geen *zøjpe* wordt. Bij het *òphòòle* = *òpschéppe* van *den bòrt* mag het oog van de eter de maag niet overheersen, anders bestaat het gevaar dat men na een poos begint te kieskauwen = *pratte* en uiteindelijk genoodzaakt is tot *òrte maake* = laten staan van klieken. De meeste *òrtemaakers* worden gevonden onder de kinderen. Voor goed eten en drinken is *zin* = trek nodig, anders heeft men geen *hónger* of *dòorst*. Blieden is een onbekend woord. Men zegt *lusse* = lusten. Wel bezigt men de term *èsteblijf*. Dankt men voor iets, dan zegt men *dank oe* of *dank oe wél*. Voor en na *den ééte* zal men steeds *danke* = *bidde*. Wat gegeten of gedronken wordt, is *et ééte* of *ed drinke*. Over het algemeen is de boer een geduchte *ééter*. Hij deelt de dag dan ook naar de maaltijden in. De broodmaaltijd is *de kòffiedrinke* of *de kòffie*. De ochtend wordt verdeeld in *vur de kòffiedrinke* en *nò de kòffiedrinke*. Het warme eten is *et middag-ééte* dat precies *um twèèlvuurre* begint. Als dan het angelus klept, zeggen de boeren: *et is middach*. Deze warme maaltijd deelt de dag in twee stukken: *vur de middach-nò de middach*. De tweede broodmaaltijd verdeelt de middag in twee helften: *vur vierruurre-nò vierruurre*.

De avond valt eveneens in twee delen uiteen: *vur de pap-nò de pap*.

Bij de warme maaltijd begint men met *de soep*: *èrtesoep*, *bònsoep*, *kieppesoep*, *vèrkessoep*, *gruuntesoep*. *De stamp* = stampot noemt men ook wel *de petòdzie*. *De érpel* = *pieppers* zijn als alles goed is, niet *schie.r* = *glòdzerech* maar *bloemmech*, niet *laf* = *flòw* maar juist van *zawte*. Een moderner woord voor *sòws* is *zjuu*. Onder *de gruuntes* rekent men *slòdj*, *andie.vie*, *keele* = raapsteeltjes, *wòrtels*, *rebèèrber*, *appelmoes*, *hòdwe*, *èrte*, *bònne*, *kòlle*. Onderscheiden worden nog *labbònne* = tuinbonen en *snééjbònne* die vroeger gekookt moesten worden onder een met kopergroen beslagen deksel, dan *keeke ze mòjjer* als ze op tafel kwamen. De draden van *de bòn* die op *ene pòl* groeit of rankt om *enen bònstaak* worden voor het koken verwijderd. Dit verwijderen van *de réng* noemt men *rénge*. De zaaddozen van de bonen zijn *hòdwe*. Het doppen van bonen of erwten heet *poole*. Van *de kòlle* is *de sefòj* = *de sefòjiekòl* zeer gewild. Het verduurzamen van levensmiddelen noemt men *inmaake*. Snijsbonen en *zuurkòlle* maakt men in door ze in een ton onder *de peekel* te zetten. Om te verhinderen dat de groente boven het zoute water uitrijst (dan gaat ze immers *schummele*, komt er *schummel* op die aangeduid wordt als *de kiem*) dekt men ze af met *en plank* die verzaard wordt met *ene kèèj* = reusachtige kiezelsteen. De vaste plaats van *de zuurkòlletón* en *bònnetón* is in *de kèlder*. Boerenkool = *boerremoes* mag pas gegeten worden als het gevoren heeft. Aardappelen van *de groe.s* = pas gescheurd grasland zijn slecht van *smaak*, *klèèjérpel* zijn lekkerder dan *zaantérpel*. De hoeveelheid aardappelen die voldoende is voor een maaltijd noemt men *ene kook*. Aan het open haardvuur herinnert nog de uitdrukking *de érpel ooverhange* = *òpsétte*. De warme maaltijd wordt beëindigd met *pap*: *réjstepap*, *haavermòwtepap*, *wèjtepap*, *garstepap*, *ròggeméelepap*, *boekkendepap*, *mélkepap*, *ròmmepap*. *De stroe:p* bij *de pap* is *lèèjerech* = kleverig. Zodra het eten *vèrrech* (vaardig) = gereed is, gaat men *de tòffel ópsétte*: *et tòffellaake* leggen; *de pòtte*, *panne*, *schaale* = *schòttels* en *kómme* krijgen hun plaats, evenals *de mèsse*, *vòrke* × *verkètte* en *leepels*. Na de maaltijd moet moeder de vrouw *de tòffel afhòde* = de tafel afnemen. De laatste act van deze handeling bestaat uit *et tòffellaake òwtschudde*, tenminste als er een tafellaken gebruikt is. Doordeweek zal dat meestal niet het geval zijn. Dan veegt men na de maaltijd de *òrte* = de resten van zoveel *hakke*, *bròdje*, *kooke*, *stoove* met *de schòttelslèt* = vaatdoek van het tafelblad en deponeert ze in het tonnetje met *schòttelwòtter* = afwaswater. *Den afwas* doet de huisvrouw op *den ònricht*. Keukenbenodigdheden haalt men in *de winkel* of men koopt ze van de man die langs de deur komt met *de blékkar* = rijdende winkel. Hij voert *bréékwòd* mee en allerlei ander gerief als *schòjmspòdn*, *émmer*, *afwazbak*, *bròdzbak*, *bròtmés*,

tèjl, durslach = vergiet, plus alles wat dienstig is voor *de wék* = *den inmaak*: *wékkeetel, wékringe, wékflèsse* met *déksels, tèrmemeeter* en wat er zoal nog meer kijken komt bij het *wékke* = *inmaake*. Het succes is de boerin eerst verzekerd als ze *prooper* is, een voorwaarde = *kón-diessie* die *hie:l naaw löwstert* = waaraan tot in de puntjes moet worden voldaan. *Dè kömt nie zò naaw* is een uitspraak die van de goede inmaakster niet wordt gehoord. Wel mag ze zeggen: een heel duur ingerichte keuken *naawt er niks* = is niet dringend nodig.

De broodmaaltijd is niet goed denkbaar zonder *kòffie*, of die nu alnaargelang het *zétte stèèrk* danwel *slap* genoemd moet worden. *Kòffie* zal men *inschudde* met de *kòffie-pòt* in *en tas* = *en kóm* = *en kòp*. *Den drap* bezinkt. Met de *söjker* is de boerin meestal zuiniger dan met de *sökkerééj*. In beide gevallen wordt gemeten met *schéppe*. Behalve *ene söjkerpòt* staat er *ene ròm-pòt* op tafel waarin de *kòffie-ròmme* zitten. Zijn deze op, dan zegt men wel, op het roomkannetje wijzend, *de sik stö dröch!* Wie *klòòr* is met het eten staat op. Hij *hi te kòffie öwt*. Zo wordt ook wel gezegd dat iemand 's morgens de *slòòp öwthi*. Het drinken van *tij* is minder gebruikelijk. *De keetel* waarin het *tij-* of *kòffie-wòtter* steeds *òn de kook wòrt chebròcht* is niet meer *de moor* maar *de schénkkeetel*. Met *bóttter* uit *den bótttervloet* *besméért* men *de bóttteram* die uit twee *snijje* bestaat. Een hele snee is *ene rón-dummer*. Voor de hondjes onder de tafel zijn *de kriemmels* × *kröjmels*. De boter werd vroeger veel vervangen door *vèt*, thans meestal door *maggerienne*. *Broe:t* heeft de algemene betekenis van brood, de bijzondere van roggebrood dat normaal met *mik* = wittebrood wordt gegeten. *Klòòr broe:t* wil zeggen: puur roggebrood, zonder wittebrood er tegenaan. Een kinderspelletje heet *broe:t òf mik*: een jongen springt plotseling tussen twee vrienden en heft zich op zodat hij met zijn armen op een schouder van elk steunt en wie dan doorzakt, is *mik*, wie staan blijft is *broe:t*. *Krintemik* komt op feestdagen ter tafel. Een oud woord voor *mik* is *wéjch* = wegge. *Wèjtebroe:t* is van tarwe gebakken. *Dikke mik* (koek en ei) is het tussen dikke vrienden. Een goede boterham is *dun van léér èn dik fan sméér*: dun gesneden en dik besmeerd. Op zijn brood eet de boerenfamilie vaak *spèk*: *vèt spèk* of *strie.pspèk* = doorregen spek. *Vlèjs* zal vaak worden opgediend in de vorm van *ruu:kflèjs* = *krèp*. Kinderen houden van *zuuttechhèjt* als *pééperkoek, stroe:p, sjèm* = jam, *haagelslach, möskes*. Op vleesloze dagen wordt vooral *kéés* gegeten. *De èèjer* die op tafel komen zijn of *en gekókt èèj* of *en gebakke èèj*. Een ei zal *slèècht blékke* als bij het *blékke* = pellen *den blék* = *de schél* slecht loslaat. De kalkwand van het ei is *de schòòl*; van een leeggegeten ei blijft slechts *den dòp* over. Het ei bestaat verder uit *den doojer* en *et wit*. De luchtholte in het ei is *de luchtkaamer*. Bijzondere eieren zijn nog *bloe:tèèj* (met inwendige

bloedstippen), *wéjntèèj* (alleen met *vlies*, zonder schaal), *gruu.n èèj* (ongekookt, ongebakken), *vöwl èèj* (bebroed), *poellie-èèj* = ei dat zodanig is bedorven dat men bij een plotselinge beweging binnen zekere vloeistof hoort *poellieje* = *klòtse*.

Hiermee aan het eind gekomen van de beschrijving van de broodmaaltijd, moeten we volledigheidshalve nog iets opmerken over het *bèkke* = bakken van brood toen de boer zelf nog *bèkker* was. Ongeveer tot Wereldoorlog I is hij dat gebleven. Kleinere boeren hadden *den oove* achter de keukenmuur. Grotere beschikten over een speciaal gebouwtje dat los van de andere gebouwen op het erf stond: *ed bak-höws*. Onder de eigenlijke oven, de gewelfde ruimte dus waarin werd gestookt en gebakken, en die met een ijzeren deur = *ooveschéél* kon worden afgesloten, bevond zich een ashol: *den ónderoove*. Daarin borg men *de aase* = de as en de niet geheel verpulverde houtresten: *de òòmels* = houtskooltjes²³. *Den oove stooke* deed de boer met *èlze-hòwt* omdat dit bijzonder gloeikrchtig is. Het werd vooral geleverd door de Heikant, mèt *de hèèjkreekels* die in alle hoeken en gaten van *de bèkkeréèj* zaten te *sjerpe*. Het vuur werd onderhouden tot heel de ovenvloer *gloeijent* stond. Ook de laatste zwarte steen moest wit gloeiend worden: *den bèkker moez er de zwarte man öwstooke*. Het gloeiende *hòwt* ging vervolgens om te *doe:ve* in *den doe:fpòt*. *De aase ròðkelde* de bakker met *et ròðkeléjzer* in de onderoven. Als de oven zo heet was dat de bakker niet zonder risico van *ònbraane* = aanbranden kon *inzétte*, hanteerde hij *de loerrie* = ovendweil (van een oud visnet) aan een lange steel om de vloer wat af te koelen²⁴. Bij het *inzétte* gebruikte hij *de schòlt* = broodschieter. *Den déch* van het roggebrood werd met de voeten *getrójje* in *den tròch* = deegbak op vier poten, die van het andere brood met de handen *geknééjt* op *et tròch-schéél* = trogdeksel. Het mengen van de ingrediënten noemt men *ónderénmaake*. Roggebrood wordt gauw *muf*, ook komt er makkelijk *de rék* = de leng in. Daarom werd er tijdens warm broeierig weer nooit roggebrood gebakken. Vooral als de rogge bloeide op het veld was oppassen geboden. *De pòtmik* ziet men vandaag niet meer. Hij was potvormig omdat hij niet in de oven werd gebakken maar in *de vuurpòt*: de ronde stookput in de vloer van de vroegere open haard. Voor de boer naar bed ging, haalde hij het laatste vuur uit die pot, vulde hem op met deeg, dekde hem vervolgens af met een ijzeren plaat en ging dan slapen om de volgende ochtend *de pòtmik* juist *gòdr* te vinden. Met *de wèrmte* werd dus economisch omgesprongen. Zo werden *bestèlle* (= *beschöwte* met *enéjs* = anijs) na het brood in de oven gebakken met de warmte die was overgebleven. Een andersoortige beschuit was *de plèès*. Een kinderlekkernij was *de plèès mi möskes*²⁵.

DE ONTSPANNING

Met *wérke*, *slòøpe* en *éète* gaat een zeer groot deel van het boerenleven heen. Er is echter nog altijd de zevende dag, de rustdag waarop men zijn *sóndachs pak* draagt. Als er door de week een feestdag valt waarop het 'zondagsdienst' is, zullen de boeren *zóndach haawe* = niet werken. Vooral vroeger waren er veel *héllegedaach* = doordeweekse heiligenfeesten waarop het werk stil lag²⁶. Deze zijn nu voor een groot gedeelte afgeschaft maar daar staat dan tegenover dat *de wèrkendach* thans minder arbeidsuren telt. Wat doet nu de boer echter met zijn vrije tijd? Waar houdt hij zich mee onledig al de uren dat de boog ontspannen staat?

We beginnen de beantwoording van deze vraag met te stellen dat ook het ontspanningsleven van de boer de laatste halve eeuw ingrijpend is gemoderniseerd. Dit vooral dank zij de openbreking van het platteland en de verruiming van de boerengemeenschap. In het verleden zocht de boer zijn ontspanning hoofdzakelijk binnen de dorpsgrens en uitstapjes bleven beperkt tot het luttele aantal km's dat met de huifkar op één dag kon worden afgelegd. *De tréjn*, *den ówtoø* en vooral *de fiets* hebben hierin niet weinig verandering gebracht. Juist de boerin heeft van de inkorting der afstanden geprofiteerd. Zij immers was in het verleden het meest aan de plaats gebonden, zij was *den hêrtrééjer*, de 'huismoeder' die altijd maar weer met de kinderen achterbleef als de man zakelijk *te vèlt ching* = te veld ging om in de wijdere omgeving een stuk vee te keuren, een stuk grond te bezien als hij kopen wou. Haar deel was de zondagsstilte waar dat van de man bestond uit het feestgedruis om de schutsboom en in de gelagkamer van de herberg die oudere boeren nõg iedere zondagavond plegen te bezoeken. Het waren enkel de mannen die door de week gedurende de avonduren van de winterdag gingen *buurte* = praten en *kaartspeule* onder de lamp van een buurman. *De póffermuis* was het symbool der plaatsgebondenheid van de boerin. Was, want de antiëkscharrelaars hebben *de póffers* opgekocht, maatschappelijk wordt de boerin meer en meer gelijkwaardig aan de man. Het Romeinse 'ubi Gaius ibi et Gaia' geldt niet alleen meer voor de werkgemeenschap. Ook op het veld van de ontspanning wordt Gaius meer en meer bijgetreden door Gaia. We kunnen de gewijzigde mentaliteit nog het best weergeven door een bekend gezegde om te draaien: samen thuis, samen uit! Natuurlijk, *de mèrt*, *de fòkdach*, *de tentoe:nstélleng*, *de wèrktöjgendach* is nog steeds een aangelegenheid van de man. Maar het is in hoofdzaak nog slechts de oudere man die op zondagavond zijn vrouw in de steek laat om met andere mannen te praten en te borrelen in de herberg. Vooral na de laatste oorlog ligt bij de kermisviering

het accent op *ed danse*, en in *de danstènt* komen de boerinnen dus vanzelf op de vloer. Ook het *tenie:lspeule* is niet langer een prerogatief van de man. Jongens en meisjes verzorgen nu samen *de öwtfoe.reng* = toneelvoorstelling en behalve het alleroudste deel van de clerus ziet daarin niemand nog enig gevaar of iets ongepasts. In de kerkelijke processie gaan Gaius en Gaia nog gescheiden, wat dan nog slechts een relict is van een voorbije cultuurperiode.

In deze nieuwe tijd doet het de toeschouwer deugd te zien hoe de boerin in de algehele modernisering niet achterblijft bij de man. Naast *de lanbòwschool* is *de lanbòwhöwshòwtschool* verzezen, er zijn verdiepingscursussen voor jongens en meisjes waarop over dingen gesproken wordt die nog geen naam hebben in het dialect. Zo ontstaat een landelijke jeugd die geheel nieuwe wegen gaat. Het schuttersfeest van vroeger heeft voor haar geen attractie meer. De dorpskerk is niet het centrum meer van haar heeal; zij is zich bewust van *de stat* en de *statse* levenswijs veel te kunnen leren; bij zomerse uitstapjes *rèjst ze met de bus* door heel het land; ze pelgrimeert niet meer naar de goede oude heiligen van haar eigen streek maar naar Lourdes, Fatima, Rome . . . Ze heeft leeftijdgenoten die *immegrant* zijn in Frankrijk, Canada, Amerika, Brazilië, Australië, Nieuw-Zeeland en blijft daar per airmail mee in contact. Is het wonder dat zo'n jeugd als het kermis is, leert dansen op melodieën van niet-Europese herkomst en haar vreugde beleeft even goed aan *ene fòkstròt*, *ene samba* als de ouders aan *ene wals* of *ene pòlka*? De culturele leiding van de boerenstandsorganisatie wil de jeugd op het platteland liever laten *rééjdanse* dan *swinge* op een verdacht soort *jés* (jazz). Het is zonde van het idealisme, het geld en de organisatietalenten want de jazz zal het van de boerenwijsjes uit vroeger tijd winnen. Juist een cultureel leider op het platteland kan weten dat men het paard niet achter de wagen moet spannen. De na de oorlog overal in Brabant opgerichte *rééjdansklupe* achten we niet levensvatbaar, zelfs dan niet als de boerenjongens zich in de reien van de boerinnen scharen. Het ritme is hopeloos uit de tijd. Het enige heil dat we in de reidansclubs zien is het feit dat ook de vrouwelijke boerenjeugd hierdoor deel krijgt aan de zomerfestijnen van de landelijke sportbeoefening.

Een zeer belangrijke *òrgenezaasie* voor boerengezin en -gemeenschap is *den boerrenbónt*, ook wel genoemd *den èn sij bij* (N.C.B., Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), niet te verwarren met *den èèjerbónt* = *de sij er ij* (C.R.E., Coöperatieve Roermondse Eiermijn te Roermónt). Het *hoofkantoer* is gevestigd te *Tilbörch*. In eerste instantie is de N.C.B. een *kópperaasie* die haar goederen o.a. via *de sij haa vij* (C.H.V., Coöperatieve Handelsvereniging te *Vèchel*) distribueert over het platteland en daar rechtstreeks *verkópt* aan de boeren. In bijna

iedere gemeente is er sprake van *den bónt*: het plaatselijk *pakhöws* van de N.C.B. De boer *hòlt òn den bónt* = *òn et pakhöws* zijn meel, voedergraan, brandstof, kunstmest, bestrijdingsmiddelen, klompen, ijzerdraad en allerlei ander gerief dat hij vroeger in hoofdzaak van *de mölder* of *de smit* betrok. De N.C.B. is daarnaast ook inkoopvereniging in die zin dat hij de produkten van de boer inkoopt. Deze *leevert òn den bónt* zijn graan, *òn Bóksel* (Boxtel, waar de exportslagerij van de N.C.B. gevestigd is) zijn vette dieren. Bij *den èn sij bij* kan hij zich ook *verastereere* = *verzeekere*. Vooral *de braantasteransie* is al sinds jaar en dag bekend. Zeer velen zijn ook *òngesloote bét boekhawdberoo* dat *de boekhaaweng* controleert. Dan is er nog *de boerrelénbank*: de Coöperatieve Leenbank te *éjnthoove*, ten plattelande overal vertegenwoordigd door *ene kassie.r van de boerrelénbank* die te zijnen huizen van tijd tot tijd *zit-uu.r hawt*. Daar moet men zijn als men wat heeft te *lie:ne* of te *spòdre*. In beide gevallen wordt *de rènte* berekend. Bij de kassier kan men desgewenst een soort *gie.roo* openen: *en loe:pende réékening*. Deze stelt de boer in staat iets te *koe:pe òn den bónt* zonder dat hij zijn *knibbeurs* = *pòrtemenij* hoeft te trekken. Het *èèjergèlt* wordt *afcheréékent* zonder dat er een dubbeltje rolt. Dit *beure en betòdole* sluit *verlie:ze* of het maken van *en aböws* uit. De lopende rekening heeft een manier van *zaake doe.n* in het leven geroepen, die geheel in overeenstemming is met de eisen van de eigen, nuchtere en haastige tijd. Een aanpassing die betaald wordt o.a. met een zwaar verlies aan menselijk contact. Voorheen was het een drukte van belang om de paasos. Dagen kon men *handele* = loven en bieden. De handslag kletste en de koop werd besloten met een wederzijdse wens: *de zeegen mit chèlt!*, *geluk mit bést!* Nu niets meer van dit alles. Ver en geruisloos slokt een veiling meer en meer op. Pas weken later hoort men van de *kwalletéjt*, *de klas* (prijsklase) en *de préjs*. Steeds minder wordt er *verkòdcht*, steeds meer wordt er *geleevert*.

We zouden het echter hebben over de ontspanning en dit zijn nog steeds zaken. Deze passus extra viam is echter het gevolg van de veelzijdigheid van de N.C.B. die behalve coöperatie ook standsorganisatie is. Als zodanig behartigt hij ook de culturele en geestelijke belangen van de boer. En die van de boerin die met haar oudere dochter *lit* is van een onderafdeling: *den boerrinnenbónt*. De boerenjeugd sluit zich na de L.S. aan bij *de jóngeboerrestant* die bijna in elke gemeente *en avdeeleng* heeft. *De lijje* wordt vooral mogelijkheid geboden om *spòrt* te beoefenen. *De rééjvereenegeng* biedt haar *röwters* gelegenheid te paardesport te beoefenen. Er gaat heel wat training aan het *kónkoersepiek* vooraf. De leden van *de spòrtklup* gaan regelmatig *spòrte*: de sport beoefenen onder deskundige leiding. Meerdere afdelingen *òrgenezeere* in de zomer *ene kringspòrddach* met als resultaat *de kampejoen* van

de kring. Het grootste sportfestijn is ieder jaar *den interkring* = *interkringspòrddach*. Deze levert *de kampejoen* op van het gewest ²⁷.

De jóngeboerrestant interesseert zich echter voor meer dan fysieke prestaties. De culturele leiding van de standsorganisatie zorgt ook voor algemene ontwikkeling, o.a. door een schriftelijke *óntwikkelingskuurzes* die met de landbouwtechnische *òðventkuurzes* niets te maken heeft. Op het programma staat voortgezet godsdienstonderwijs en maatschappijleer. De volgers van deze *kuurzes* × *kurzes* ontmoeten elkaar op week-ends in die burcht van bezinning welke de boerenvolkshogeschool te Berg en Dal is. Bovendien zijn er in vele plaatsen leesclubs. Het gelezene wordt schriftelijk samengevat in *en bespréekeng* die eventueel wordt afgedrukt in *ed boerrebónzblat* = weekblad van de N.C.B. Zo maakt de boer ook kennis met *den dichter* want niet slechts *prooza* wordt *gelééze*, ook *pówwezie*. De jongeboerenstanders houden van *tenie:lspeule* ja, maar ook van *vurdraage* = *diklemeere*. Wie met een of ander gedicht kampioen is in zijn afdeling, doet mee aan *den diklemaasiewétstréjt* van de kring. Op het landjuweel van de interkringcompetitie wordt de meester aller kringen aangewezen door *de zjuu.rie*.

Zo leert de jonge boer via afdeling, kring en interkring allerlei kringen doorbreken die vroeger zelden doorbroken werden. Voeg hierbij nog de invloed van nationale markt en vakpers, van *krant*, *boek* en *biebletie:k*, van *raadejoo*, *film* en *biejjeskoe:p*, en men zal begrijpen hoever de huidige boerenjeugd inmiddels verwijderd is van de sfeer waarin haar ouders en grootouders hun vertier moesten zoeken. Dat was de sfeer die heerste binnen de enge kring van de dorpsgemeenschap.

Eens is Huisseling een zelfstandige gemeente geweest. Later werd het dorp met Neerloon verenigd en in deze eeuw heeft het stadje Ravenstein het met nog andere dorpen geannexeerd. Het plaatsje heeft daardoor aan karakter ingeboet. Het heeft geen eigen *börgeméster* = *börger*, geen eigen *sikretaares* = *sik* meer. Er is geen *geméntehöws* = *sikketrie*, geen *school*, geen *patremaat* = patronaatsgebouw = parochiehuis waarin eigen *speulers* voor eigen mensen en *òwtfoe.reng* = *tenie:lvurstélleng* kunnen geven. Nauwelijks nog is er *ene winkel* voor de voornaamste *bótschappe*. Voor het *kómmeschappe* = doen van boodschappen moeten de Huisselingers soms meermalen per dag de stadsgracht over. Binnen de wallen viert niet alleen het stadje *kónneginnefést* en *kérmes*, ook de omliggende dorpen zijn dan daar van de partij. De dorpen immers van *groe:t Ròwwestèjn* = gemeente Ravenstein zijn niet volwaardig meer, het zijn nog slechts *pròchies* = parochies = kerkdorpen. De dorpsgrens vervaagt omdat men er te vaak overheen moet. Zelfs voor de meest alledaagse ontspanning. Eind vorige eeuw

had Huisseling nog negen *hèrbèrge*: typisch landelijke instellingen die voor de ene helft drankhuis waren, voor de andere boerderij. Hiervan is er op het moment niet één meer van over of men zou de Zwarte Raaf moeten meetellen. Deze uitspanning is echter al lang gemoderniseerd en valt onder het begrip *kefij*. Waar dan nog bijkomt dat dit café, op de buitenglooiing van de stadsgracht, geografisch bij het dorp gerekend moet worden, sociologisch echter bij het stadje. Op dezelfde gronden kan het *ketoe.r* = kantoor van *de netaares*, eveneens op het Huisselingse Contrescarpe gelegen, onder Ravenstein gerekend worden.

De herbergen waren vroeger haarden van mannelijke ontspanning. Achter *den tuu.n* = toonbank = buffet stond *de kastelèjn* die door een inmiddels gestorven generatie ook wel als *den hòspes* werd aangeduid. In *de gelachkaamer* kwamen de boeren bijeen om te *pròdte* en te *pruu.ve* = proeven = drinken: *bie.r*, *jeneever* of *brandewéjn mi sòjker*. In vele gevallen lag bij zo'n herberg *enen doel*: smalle, afgeschoten ruimte waarin men met *den booch* op de schietschijf *de roe:s* probeerde te raken. Een poedel noemde men dan *enen afswaajer*. In een van de boerderijen die vroeger tevens als herberg dienst deden, troffen we nog een zijdeur aan die door de huisgenoten *de doeldeur* werd genoemd. Nu is het nog slechts de schooljeugd die er *péjl èn booch* op nahoudt. Niet zelden trof men op het terrein van de herberg ook *en beugelbòdn* aan: een met een lage houten rand afgeperkt carré met in het midden een zware ijzeren ring (*den beugel*). Met *ene slééger* = slaghout moesten de spelers de houten *beugelbal* door *den beugel* zien te slaan. Er was sprake van *kaamere* als de bal in aanraking kwam met de bal van een tegenspeler²⁸. Het spel kon in het klein ook in de gelagkamer beoefend worden op *de jènzbdòn*; deze is nu voor het moderne *biljart* vervangen.

Elk van de dorpen viert nu niet meer zijn eigen *kèrmes*. De ene na de andere is afgeschaft, gevierd wordt nog slechts die van Ravenstein. Deze duurt drie dagen en dan zijn ook de boeren van buiten present. De afzonderlijke dorpskermissen vielen vroeger op het *fést* van de kerkpatroon, die van Huisseling dus op 17 september, op Sint Lambertusdag. Dan kwamen er *bie.r* en *krintemik* op de tafel die dan plaats bood, behalve aan de gezinsleden, aan al *et fòlk* = visite dat *ób de kèrmes waar verzòdcht* = uitgenodigd. Als de 17de niet op een zondag viel, begon de kermis op de eerstvolgende zondag. De festiviteiten werden maandag en dinsdag nog voortgezet. De kermisdagen waren vooral de hoogtijdagen van het *gilde* of de *schutteréj*²⁹. De officiële naam van deze organisatie luidde Broederschap van Sint Lambertus. De leden waren onderscheiden in werkende en vrije broeders en tegen gelaggelden konden ook niet-leden worden toegelaten. In de oude papieren van het *gilde* worden de vrouwen van de broeders wel als

zusters aangeduid. *De déékes* = dekens vormden het *bestuur*, den *tamboer* hanteerde de *tróm*, de *vèndrik* droeg et *fèndel*. Reeds zondag voor Sint Lambertus kwamen de broeders in het geweer onder de *schudzbòm*³⁰ voor het *voogelschie.te*. Wie dan de *gepélde voogel* = versierde houten klos met een goed gericht *schôt* naar beneden haalde, werd tot *kunneng* uitgeroepen. Een broeder die zich driemaal in successie de koningstitel verwierf, kreeg het predikaat *kèzzer*. Het *voogelschie.te* met konings- of keizerstitel als inzet, werd *koonengschie.te* genoemd. Dat dit vlak voor de kermis plaats vond, ligt voor de hand want als het eenmaal kermis was, diende er de nieuwe koning te zijn.

Op *kermessòndach* concentreerden zich de feestgangers 's ochtends in de kerk voor de feestelijke hoogmis. In volle glorie brandden daar dan de *karse* op het *gelucht* = kaarsenstandaard, van Sint Lambertus. Die zondagochtend begaf zich echter niet ieder op eigen gelegenheid naar de kerk. De broeders en zusters van het gilde trokken in optocht naar het huis van de koning om de *kunneng öwt te hòdle* = om de koning, omhangen met de tekenen van zijn waardigheid (zilveren *plòòte* = *schilde*), op zijn kerkgang te begeleiden. Na het feest van de kerk volgde dan dat der aardse vreugden. Gedurende de kermis had de schutterij haar *téérdaach* in et *téérhöws*: de herberg die voor deze feestdagen de *klandiezzie* van de broederschap had gekocht. Het normale woord voor opmaken van geld voor spijs en drank luidt *vertéère*. Uitgaan op kosten van de vereniging noemt men *pòtfertéère*. En hiervan hadden de broeders en zusters, als men de oude boeren mag geloven, meer dan het strikt nodige verstand. Menige schuttershand, op *kérmesmòndach* bij het *préjsschie.te* nog vast en doelgericht, moet later op de dag zijn gaan beven o.i.v. een minder gerespecteerde koning, de alcohol die meer dan één schutterij op het Brabantse platteland ten onder heeft gebracht.

Over het algemeen is in Huisseling en omgeving de boer echter een sober en arbeidzaam man. Matig is hij ook in zoverre dat hij onder het werk van tijd tot tijd weet te *schófte* = pauzeren. Een werkdag zonder *schóft* = rustpoos duurt te lang. Wie zonder te *tukke* = rusten = talmen doorwerkt is enen *bruu:kert* = werkezel die zichzelf *tuk hi* = beet heeft. Biggen van den *èjgesten tuk* zijn van eenzelfde stam. Als de ene boer de andere tegenkomt onder het werk, moet de haast wel bijzonder groot zijn wanneer er dan geen ogenblikje af kan voor het maken van een praatje: *buurte*. Onder *buurt* in enge zin verstaat men een groep van 5 à 10 boerderijen die niet alleen door ligging nauw aan elkaar verbonden zijn maar ook door sociale banden. Heeft in het dorp reeds iedereen de neiging om iedereen te helpen, zij het bij feest of bij rouw, voor de *buurt* geldt dat nog in sterker mate. Buurtbewoners helpen een door het hemelvuur getroffen collega onmid-

dellijk uit *den braant*, ze betrekken de dodewacht als een familie rouwt, ze bieden de helpende hand bij de drukte die een bruiloft met zich brengt, zij richten de erepoort op en brengen daarin met gouden letters het 'tu es sacerdos in aeternum' aan, als een van de knapen die indertijd de buurt voor het seminarie verlaten hebben, er weer als neomist in wederkeert. Behalve praten, babbelen, betekent *buurte* nog: een winteravondbezoek brengen aan iemand uit *de buurt* om in wolken tabaksrook al pratend en kaartend de tijd in gezelligheid te doden. Het *buurte* was een voorrecht van de man. Deze maakt er thans zo goed als geen gebruik meer van. Het is een cultuurvorm die zijn tijd heeft gehad.

Roe:ke doet men *en péjp*, *en segaar*, *en segrèt*. *Den tebak* zit in *enen böwl*. De pijp bestaat uit *ene kòp* en *ene steel* = *en roe.r*. De sigaret kan men zelf *drèèje* = *ròlle* met *en vloejke* en *sjèk* = shag die verpakt zit, net als de sigaretten, in *en pèkske* = *en duu.ske*. In de oudste generatie nog slechts vindt men *de pröjmers*: de verslaafden die vreugdesap puren uit *en pröjm* = greepje *pröjmtetak*. Wie dure tabak rookt *wérkt in den tórre*: verdient zeker net zoveel als *de lèèjen-dékker* die veel verdient vanwege zijn gevaarlijk werk in de toren. Aansteken = *ònstooke*. Met dit ww. kan echter ook bedoeld worden *ònlègge* = de tocht onderbreken om in een of ander café wat te drinken en uit te rusten. De eerste betekenis van *blòðke* is walmen, roeten. Overigens komt de betekenis van dit woord overeen met die van *roe:ke* = roken. Ook tussen de naamwoorden bestaat deze overeenkomst: *door hóng me tòg enen blòðk* = *ene roe:k!* Spek en vlees kan men *ruu:ke* door het *braane* van *röksel* = natte brandstof die een enorme *roe:k* ontwikkelt. Minder prikkelend is de *wòzzem* die in huis blijft hangen als het water op het vuur staat te *wòzzeme*. Voor het slaan van vuur is tot in deze eeuw *de tinteltón* = tondeldoos gebruikt: een koperen huls die gevuld was met de zeer licht ontvlambare *tintel-stòf* = *gedoe:ft léjnde* (verkoold linnen) of *gedruu:gede zwam* die op vocht hout overvloedig pleegt te woekeren. *De vónk* die in de brandstof de vlam moest wekken, werd met de *stòðl* = stalen slagpen = *de vuurslach* geslagen. *De tinteltón* werd vooral buitenshuis gebruikt. Wilde men bij open haardvuur of kachel een vuurtje voor zijn *tebak*, dan volstond *en servieske* = houtspaandertje. *De servieskes* hingen vroeger in een busseltje aan de muur bij de stookplaats en wie een vlammetje wilde hebben, trok er een uit, hield het even in het haardvuur en stak dan op. Tegenwoordig gebruikt men natuurlijk *luusse-férs* × *luussefèrre* of *enen ònstééker*.

Het *kaartspeule* is nog steeds een van de grote ontspanningen op de winteravond. Deze handeling wordt ook wel aangeduid met het ww. *kaarte*. Het znw. *kaart* kan zowel een meervoud als een enkelvoud

zijn. Een compleet stel kaarten is *ene stòk of en spul*. Men kan het kaartspel *speule* voor de aardigheid of om echt te *winne* of te *verlie.ze*. Men kan kiezen uit tal van *spullekes* = spelletjes: *smòwsjasse*, *zwikke* (wat eigenlijk een onbehoorlijk kansspel is), *óbbieje* (opbieden), *pan-doe.re* e.d. maar een serieus kaartspeler houdt zich toch eigenlijk alleen maar bezig met *rikke* (< Frs. *requérir*), een soort whist. Men speelt dit spel *mi sen vierre*. Het kan ook *mi sen drieje* gespeeld worden maar dan wordt de vierde man vervangen door *den bléjnde* = de blinde: dertien kaarten die met de rug naar boven op de plaats komen te liggen van de ontbrekende speler. Een van de drie spelers krijgt dan *den bléjnde* mee als *mòòt* = maat. Voor het *dèele* = delen moet men de kaarten *schudde* = *schókke* = *waase*. De deler zit *aachteróp*: zit als laatste in de rij; wie als eerste de kaarten krijgt toebedeeld zit *furróp*: zit voorop, nl. als eerste in de rij van spelers die naar hun plannen worden gevraagd. Hij zit *óp te vurhaant*, hij *higget fur et ségge*: heeft het voor het zeggen of hij speelt of niet en zoja, wat hij zal *troef* maake: *hartes*, *klévveres*, *ròwtes* of *schuppes*. En welke *òòs* hij zal *meevròdge*. De bezitter van *vròdòòs* immers wordt de maat van de speler. Op de vraag *wa doedde?* zal de laatste bv. antwoorden: *schuppetroev èn klévveren-òòs*, dwz. de schoppen zijn *de truu.f* en de bezitter van klaverenaas is de man die *meegö* = de maat is. Men kan dan ook zeggen dat de speler *rikt in de schuppes*: op zich neemt met zijn medespeler *aacht slééch* (acht slagen) *te hòòle* in een spel waarbij de schoppen troef zijn. Wat voor een aas *de rikker* moet meevragen kan hij voor een deel zien uit zijn eigen kaarten. Voor het ander deel moet het lot hem gunstig zijn. Kiest *de rikker* een aas in de zelfde kleur als zijn troeven hebben (schoppentroef bv. met klaverenaas) dan zegt men wel: *kleuren is chèld beure!* Het meevragen van klaverenaas gebeurt vaak onder het motto: *kròws fur oe:ge nòjt bedrooge!* Een aantal hoge, aansluitende troefkaarten worden wel gekwalificeerd als *ene mòjje rik*. Als een voorganger bij de eerste navraag reeds heeft gerikt, kan iemand die *aachteróp sit* niet nòg een keer rikken, tenzij hij de mededeling van de ander: *ik rik!* teniet kan doen met een *ik rik bééter!* Hij moet dan *rikken in de goej*, dwz. in de harten die bij gelijk bod onder het opbieden steeds de voorkeur hebben boven de schoppen, klaveren en ruiten. Het is een groot voordeel voor de rikker als hij *vurróp sit* want dan mag hij *èjgez öwtkòmmè* = het spel beginnen met een zelf gekozen kaart. Deze zal, als hij klaverenaas heeft meegevraagd, ongetwijfeld een klaveren zijn. Natuurlijk een lage klaveren want de maat kan dan direct de gevraagde aas spelen. Niet zelden zal de speler het spel derhalve openen met een klaveren twee of drie: *klèèn jaage de groe:te!* Vaak heeft dit zinnetje het accent van de overmoed die soms onmiddellijk kan omslaan in een gevoel van spijt, dan nl. als in de eerste *slach* de beste

de vraagaas wordt gekòdcht = afgetroefd. Op dat *koe:pe* is de vijand altijd uit want het adagium luidt: *òsse moette koe:pe want tie hoevde nie te mèlke!* Een woordspeling dus met *òsse* = ossen en *òsse* = azen. Het uitspelen van de kaart waar de gevraagde aas op moet komen, noemt men: *de òds* (of *de mòdòt*) *suu.ke*. Zodra de rikker met zijn maat de acht verplichte slagen binnen heeft, roept hij uit: *we zén der òwt!* Blijkt op het eind van het spel bij het *tèlle* van de slagen dat er maar zeven van de acht slagen zijn gehaald, dan zijn er de beide spelers *énne slag in*.

Het rikken is echter een boeiender spel dan uit het voorgaande is kunnen blijken. Rikken immers is slechts één der mogelijkheden van het spel, en wel de gemakkelijkste. De opgave om met twee man acht van de dertien slagen te halen, is alleen dan niet te volbrengen als men *tòdde van kaart* heeft. Maar zelfs wanneer iedereen bij de rondvraag antwoord: *ik paas* (< Frs. pas) = ik doe niets, mijn kaarten zijn te slecht om wat dan ook ermee te ondernemen, zelfs dan nog bieden de spelregels uitkomst. De kaarten worden dan niet teruggegeven om een nieuw spelletje te beginnen. Iedereen houdt wat hij heeft en men begint te *wéjvere* = *zwartebètte*. Schoppen is dan automatisch troef en het spel eindigt zodra iemand *de Zwarte Bèt óphòlt* = een slag binnenhaalt waar Schoppenvrouw tussen zit. Die pechvogel betaalt dan een boete van zoveel cent *de man*. Natuurlijk speelt het veel prettiger als meerderen tegelijkertijd prima kaarten hebben. De rikker kan bij de voorbespreking van het spel gemakkelijk worden onttroond door iemand die op eigen kracht denkt zeven slagen te kunnen halen. Hij zegt: *ik doeijer zeuve*, en de ridders hebben van dat moment af geen kans meer. Degene die nu het spel in handen heeft, kan nog worden onttroond door iemand die acht, negen of zelfs tien slagen meent te kunnen halen. Wie voorop zit heeft *de vurkeur*, wie na hem komt moet bij het *óbbieije* een slag hoger, tenzij hij kan zeggen: *méjn zeuve*, *méjn aacht* etc. Zijn troefkaart is dan een harten en hij verwerft het spel zonder dat hij het bod van zijn voorganger hoeft te verhogen. Bij de voorbespreking worden de kaarten natuurlijk nauwkeurig bekeken. Wie beschikt over *de vierde van de òds* = *òds*, *kunneng*, *vòd* en *boe.r*, en daarnaast nog wat lagere troeven en een paar goede speelkaarten heeft zitten in de rest, heeft geen compagnon nodig. In geval van nood kan hij er mogelijk zelfs tien en bitter zal dan ook zijn teleurstelling zijn, als op een gegeven moment *de piekker* de goede gang van zaken komt storen. Deze laatste heeft een zodanige kaartencombinatie in de hand dat hij het op zich durft nemen het spel te aanvaarden met de verplichting op eigen kracht één en niet meer of minder dan één slag te halen. Het onder deze voorwaarde spelen noemt men *piekke*. Is er weinig gevaar dan heeft *de piekker* de beschikking over *ene goeije*

piek. Slechts zelden wordt bij de voorbespreking de *pieker* onttroond door iemand die zich waagt aan *ene mezeer* (< Frs. *misère*): een zeer gewaagd spel waarbij de speler geen enkele slag mag halen.

Pieken (< Frs. *piquer*) werd vroeger maar zelden gedaan. Hoofdzak was toen het *rikke* wat door de alleroudsten als *rikkereere* werd uitgesproken. Daarnaast stond dan het spel op eigen kracht: *de sooles* (< Lat. *solus*) van minimaal zeven slagen. De solo van negen slagen heette *enen avvendans* (< Frs. *abondance*). Boven alle spelsoorten in het rikken stond en staat nog steeds het toeval dat als *kwak* wordt aangeduid: dan heeft een speler drie azen in handen. Deze krijgt de bezitter van *de zak* = *zak-òòs* = vierde aas, toegewezen als maat. Al zijn er dan vier azen in het spel, het is de vraag of het een voordelig spelletje wordt want de maat moet de troefkaart aanwijzen! Vandaar dat de bezitter van *de zak* niet altijd even verheugd reageert op de kreet die te kennen geeft dat het kwak is: *de gèèjt iz oover de wis!* Hoe deze eigenaardige uitroep is kunnen ontstaan, is ons niet duidelijk geworden ³¹.

Een echt mannelijke ontspanning is het *jaage* en *visse*. Als dit onwettelijk gebeurt, is er sprake van *struu:pe*. *De struu:per* staat in de boerengemeenschap echter niet al te best aangeschreven. Bij nacht en ontij, vindt de degelijke boer, moet men op bed liggen. Men kan zich wel inspannen als stroper maar dat *hòlt nie òwt* = haalt niet uit, geeft uiteindelijk geen voordeel. Het spreekwoord zegt dan ook: *gòdde sómmers fissen èn swinters finke dan ligget spèk nie hèndeg in de köjp te stinke!* De eenvoudigste wijze van vissen is wel deze: men begint een stuk van het water waar *viz ópsit* (vis inzit) af te dammen met stapels waterplanten en gaat vervolgens met stokken de modderige bodem omwoelen = *muu:re* zodat het moer naar boven komt, mèt de vis die het benauwd krijgt en gevangen wordt met *de stòlpmaant*: een bodemloze mand die men in het ondiepe water over de prooi heen *stòlpt*. De moderne hengelaar bedient zich van *en géért* = vishengel die is uitgerust met *snoe:r*, *angel* en *dòbber*. *Stònde snoek* werd vroeger wel gevangen met *en géért* die niet voorzien was van *enen angel* maar van *ene stròp* van glad koperdraad. De snoek werd dan 'gestrikt' en op het droge gerukt. Voor dit *stròppe* was echter een grote vaardigheid vereist. Makkelijker kon men zo'n staande snoek *schie:te* met *ene vizbooch*: een combinatie van boog en geweer. De pijl was een gesteeld vorkje met meerdere tanden die voorzien waren van *wérhòòke*. Men noemde dit projectiel *ene stròòl* = straal. Het werd in de aan de bovenzijde open loop gelegd van het primitieve houten geweer en met een haakje vastgezet achter *de pees* van de gespannen, ijzeren of houten boog. Door *den hòòn* = trekker over te halen liet men *de pees* weer recht schieten en de straal schoot het water in. Het harpoentje was met

een touw aan de boog bevestigd zodat de vis niet met het vorkje kon ontsnappen. Van *de nétte* noemen we *et kléfcharre* = kleefgaren, en *de zege*. Het *schépnét* heette vroeger *de visköwl*. De bekendste vissen zijn: *baars*, *blie.k* = brasem, *lòðw* = zeelt, *vórré* = voorn, *snoek*; in het zoute water *den hérreng* en aan tafel *den bukkem*. *Den òl* die eerst *pòðleng* heet na het *struu:pe* = verwijderen van de huid, wordt verschalkt met *de òlsföjk*, *den òlskörf* (gevlochten van teenhout), *den òlsrie:p* = aalsreep met geangelde zijсноeren, en *de òlschie:r* = aalgeer. Normaal heeft de aalgeer of aalvork slechts twee tanden. Deze lopen naar boven tegen elkaar aan en bij het *stééke* in de modder wordt dan de aal tussen die tanden vastgeklemd. Een aalgeer met drie ipv. twee tanden is *en döbbelde òlschie:r*.

Te land is *den hòðs* het meest bejaagde wild. De stroper probeert hem te verschalken door het *zétte van strikke*. *Den ulleng* wordt normaal met *de klém* gevangen. Het jagen op de bunsing met een hond noemt men *ullenge*. *De mòl* wordt met *de schup* uit de grond gewipt op het moment dat hij boven in de aarde zit te *vruu.te*. De nachtelijke jager gebruikt bij het *gewéér* steeds *ene ligdbak* = lichtbak. Hij schiet niet *mi schèèrp* = *mi koogels*, maar *mi haagel* = *mi haagelpetroe:ne*. Een zeer ouderwets *jachtchewéér* is *et pèrkesjón* = percussiegeweer: *ene vurlòðjer* waarbij men wel moest zorgen *et kröwt* goed droog te houden³². Had men dit inderdaad gedaan, dan was het *lòðje nòg* een zwaar karwei. Een goede schutter moet behoorlijk kunnen *mikke*, hij moet een vaste hand hebben en mag dus niet *schibbele* = *bibbere* = beven, anders is de kans dat hij iets zal *raake* veel te klein. Voor een legaal *schòt* is een jachtakte vereist. Bezit men die, dan kan men ergens *de jacht paachte* en gaan *jaage*, eventueel met *ene jachthónt* en *dréjvers*. Komt de boer met een weitas vol thuis, dan is het nog de vraag of hij veel heeft verdiend want jagen is *en duu:r liefhébbereéj* en er zijn dan ook maar weinig boeren die er zich aan overgeven.

Voor de vrouw was er vroeger minder mogelijkheid tot ontspanning dan voor de man. Meestal zat er voor haar maar een ding op: thuis blijven. Op zondagavond kon ze niet naar de herberg; het *gaaf chénne paas* als ze in de winter ging *buurte*; in de zomer zwierf ze niet als de man in de omgeving de kermissen af. Op feestdagen kwam ze slechts buiten voor een bezoek aan de kerk, aan familie en kennissen. Ze verliet het dorp slechts bij hoge uitzondering, voor een visite aan verwonende verwanten, voor een pelgrimstocht naar een of ander genadeoord. In de winter waren er bij uitzondering voor de vrouwen wel spinavonden bij een vriendin aan huis in de buurt; maar niemand wist zich daaromtrent nog iets naders te herinneren³³. Dan waren de vrouwen nog vertegenwoordigd op een ander buurtfeest: *et kòðjefést* waarop de genodigden onthaald werden op *kòðje* = kanen = stukjes uitge-

bakken vet. Dit feest werd gegeven door iemand die net had geslacht. Bij verder naspeuren zouden we misschien nog tot de bevinding kunnen komen dat de vrouw meer gelegenheid heeft gehad tot ontspanning dan we nu nog kunnen nagaan. Dat ze in dit opzicht even veel mogelijkheden heeft gehad als de man, lijkt ons echter ook dan nog niet waarschijnlijk.

HET KINDERSPEL

Nu rest ons nog de vraag: hoe vermaakt (en vermaakte) zich het kind in de ernstige en bedrijvige wereld van de volwassenen? Het heeft daarin zijn eigen wereldje van vreugde en verdriet. Het is vooral dat van de vreugde dat ons opvalt. Kinderen zijn *spuls*, ze *speule* graag, ze stappen van het ene *spulleke* in het andere. Behalve spel (*hittespul* = miniatuurcircus) betekent *spul* ook wel goedje: *òdrech spul* = eigenaardig goedje, materiaal. *Spulle* zijn geen spelen maar benodigdheden, gebruiksvoorwerpen. *Spulle mi schroe.ve den boe.r bedroe.ve*: hoe ingewikkelder een instrument is, hoe vaker het stuk is. Keren we echter terug tot kind en kinderwereld. Men is geneigd te zeggen, als men ziet hoezeer het kind zijn eigen onvolwassen leventje probeert te ontvluchten, dat het kinderleven ook niet alles is. Steeds weer bouwen het boertje en boerinetje in hun eigen bestaantje het grote wonder van de volwassenheid. Het meisje dat opgaat in het *speule mi te póp*, verzorgt zijn popje zoals de baby door moeder verzorgd wordt. Het jongetje bezit op een verloren stukje grond ergens in een sloot of onder een heg zijn *lèntje* = akkertje en bewerkt dat met zijn *schupke* en *griesselke* = harkje precies zoals vader zijn grote akkers. De meeste kinderspelen zijn toevallig en worden misschien ook maar eens gespeeld. Het zijn in hoofdzaak imitaties van wat ze zojuist door de groten hebben zien doen. Slechts enkele spelletjes worden klassiek. Zo bv. het *pestôrke speule* waarbij in alle ernst een kindermisje wordt opgedragen of een processie wordt gehouden, het *juffròw speule* = schooltje spelen, het *winkeltje speule*, het *pèrtje speule* en het *òrlòchje speule*.

Speltermen zijn er natuurlijk allerlei. Vooral als er onenigheid is kan men er verschillende beluisteren. Iemand die niet *rèns* = eerlijk speelt maar *ónrèns* = oneerlijk ³⁴, *foe.zelt* ³⁵. Iemand die een ander ten onrechte van oneerlijkheid beschuldigt en zodoende op een woordentwist aanstuurt om te zijnen gerieve de spelsfeer te bederven, *stèchelt*. *Strééje* (met de mond) en *vèèchte* (handtastelijk) wordt niet zelden veroorzaakt door *ròwle* en met name door *kónkele* = *koe.tele* = oneerlijk ruilen. Het gevolg is ook dan weer *moelvèèchte* of erger. *Baaze*

doet bij voorkeur *enen baas*: iemand die niets liever doet dan over anderen *den baas speule*. De *fónsbòdze* zitten in het bestuur van het verzekeringsfonds en de sterkste van twee kemphanen zal de ander *bòs kunne* = aan kunnen. Op *érlek* of *ónérlek* wordt natuurlijk bijzonder scherp toegezien bij het *kampe* = het strijden van de twee sterksten in de finale om het kampioenschap. In schijngevechten strijdt men niet *vur mèènes* (zo dat het menens is) maar *vur slès* (voor slechts, voor de grap). Ruilen kan men *vur zò-lang* (voor een poosje) en *vur haawes* (voor houden, definitief). Bij een vangspelletje roept degene die beet heeft: *hébbes!* = ik heb te pakken!

Wie bij het spel het eerst een beurt krijgt wordt door afzonderlijke regels bepaald. Soms komt hij het eerst aan bod die het vlugst is met de uitroep: *turst!* Die het primaat hebben gemist, roepen voor een tweede of derde positie *twét, tèrt!* Het *aféllé* geeft minder aanleiding tot *ruuzzie*. Bij het delen van bv. een appel geldt niet de regel: ik delen, jij kiezen. Meestal zal men dan overgaan tot het *spierke trékke* dat denken doet aan het mnl. muke tien, waarbij met halmen het lot werd getrokken. Men gaat als volgt te werk: twee *spierkes* = halmstukjes van ongelijke lengte worden door een derde in *de vòwst* verborgen. Echter zo dat de eindjes precies even ver naar buiten steken. Wie het langste mist, trekt aan het kortste eind en de ander mag *kie.ze*. Dit spelen met het lot was, zoals vandaag nog bij het *dòbbele*, doel op zichzelf bij een in onbruik geraakt meisjesspel: het *spèllen óplégge*. Daarbij was het de kunst te *ròdje* of *en spèl* = speld met *de punt* danwel met *de knòp* naar voren in een vuist verborgen zat.

Een ander meisjesspel dat niet meer wordt gespeeld, is het *hilde* ³⁶. Hiervoor moest men letterlijk handig zijn. Het werd gespeeld op *ene kèts* = arduinen steen die goed *ópchaf* = deed opstuiten, met een zware knikker die *stòwter* heette. Ipv. een stuiter gebruikte men ook wel *ene kètsenhal* van *gummie*. Gedurende de korte poos dat deze of gene in de lucht zweefde, werd er druk gemanoeuvreed met een tot vier *hilde* = gewrichtsbeentjes uit een geitenhiel. De vier zijden ³⁷ van de *hilt*: *kòwl* (kuil), *bòjk* (buik), *stònde* (staande) en het voor ons nog steeds niet doorzichtige *baak*, bepaalden de gang van het spel waaraan de uitdrukking *hie:l et kètschrèj* = *den òllenge mikmak* = heel de santekraam, wel zal zijn ontleend ³⁸.

Bij een ander verouderd spel dat zowel door jongens als meisjes werd gespeeld, het *plènkske dròlle*, lieten *de speulers* op hun beurt *ene sènt* van *de wétplank dròlle* = *ròlle*. Om het afrollen mogelijk te maken, was de plank schuin opgesteld en het ging er de speler om de cent van de voorganger zo dicht mogelijk te benaderen. Met een *spierke* werd in twijfelgevallen nagemeten of de gestelde nabijheid was bereikt. Het *sènte ópchòjje* was een spel dat op de vloer werd

gespeeld. De deelnemers moesten bij het spel voor *de mark* = beginstreep blijven. Verderop was nog een streep aangebracht, evenwijdig met de eerste. Tussen beide in lag het speelveld. De vaardigheid was erop gericht de cent zodanig te gooien dat hij zo dicht mogelijk bij de tweede streep belandde. De winnaar mocht de munten verzamelen en *ópchòjje* en er zijn deel van opstrijken al naargelang de verhouding *munt òf lètter* = kruis of munt. Op de tweede streep bevond zich nog een vierkantje, *et hónk*. Wie zijn cent daar precies innikte, mocht heel de *zwik* = inzet zonder opgooien in zijn zak steken ³⁹.

In *den appeltéjt* = periode van de appeloogst in het najaar, begint ook *de knikkertéjt*. Zonder nadere aankondiging, de eerste dagen zijn het er nog maar een paar en dan krioelt het er opeens van, verschijnen *de knikkerzakke*, als bij instinct, zoals ook de zwaluwen verschijnen. *Knikkere* wordt op vele manieren gedaan. Bij het *kölleke drölle* probeert ieder zoveel mogelijk *knikkers* in het *kölleke* = kuiltje te *drölle* = *rölle*. Wie er het meest inheeft, wordt eigenaar van alles wat in *et pötje* is terecht gekomen en heeft bovendien het recht om als eerste te proberen de omliggende *knikkers* met de wijsvinger alsnog in het kuiltje te mikken. Hij mag daarbij niet *schoeppe* = scheppen = met de vinger over de grond schuren. Wel is het dan bij zekere afspraak toegestaan de omliggende knikkers in het potje te *knippe* = schieten door de wijsvinger achter de duim te spannen en dan ineens los te laten. De meesten zijn in deze techniek echter niet bijzonder bedreven zodat het knippen maar weinig voorkomt. Van degene die voortdurend wint wordt verwacht dat hij bescheiden blijft en met zijn winst niet *spieggelt* = *prónkt*. Op vals spelen wordt natuurlijk streng toegezien. Zo mag men bv. bij het *stuukke*, een ander knikerspel, nooit *peeske trékke*: bij het tegelijkertijd werpen van meerdere knikkers met de vinger *stiekkem* een knikker even vasthouden. Waarom niet, blijkt uit de spelregels van het *stuukke*. Een speler neemt een *ééve* = even aantal knikkers in de hand en vraagt van zijn tegenspeler een eender aantal bij. Heeft hij vier knikkers van zichzelf in de hand dan vraagt hij: *vie.r bé!* De acht ploft hij dan met één hand tegelijk in het kuiltje, zo hard dat de knikkers in het kuiltje opspringen en dat moet ook want als alle knikkers in het kuiltje blijven liggen, is het potje verloren. De speler wint slechts als het aantal inliggende knikkers *ón-ééve* is. Het *stuukke* is een vrij *gròf* knikerspel. In betrekkelijk korte tijd kan men *kèps* = *blut* zijn. Wie aan de verliezende hand is, *zit óp swart sòdt*. Als men na verlies zijn inzet weer terug heeft gewonnen, kan men zeggen: *ik hép men zòdt truch!* Zaad heeft hier dus de begrijpelijke betekenis van inzet. Landbouwtechnisch is *zwart sòdt* bedorven zaad, zaad zonder kiemkracht.

Een inmiddels verdwenen knikerspel werd *pötje schie.te* genoemd.

Daarbij moesten de knickers via een botsing met een knikker van een tegenstander in het kuiltje terechtkomen. Hoe de botsing tot stand kwam, kon niemand zich nog herinneren. Over de meeste verdwenen spelen kon men ons trouwens niet meer inlichten. Een mens schijnt spoedig het spel van zijn jeugd te vergeten. Wel mag men aannemen dat de spelregels bij het knikkeren vroeger moeilijker zijn geweest dan thans het geval is. Dat zou men althans geneigd zijn af te leiden uit het feit dat er in het verleden meer soorten knickers in omloop waren dan momenteel het geval is. Op het ogenblik onderscheidt men van de gewone *knikker* nog slechts *den bölder* die ongeveer eenderde groter is. Omtrent de eeuwwende werd met nog grotere gespeeld. Hoe groot *de kèts*, *de stoe:ter* en *de schuts* geweest zijn, wist niemand meer.

Bijzonder geliefd zijn ook de vangspelen. Het bekendste is het *kréjgertje speule*. Om beurten mogen de kinderen *em zéjn* = 'm zijn = de vangbeurt vervullen. Wie zich door de vanger laat *tikke iz af* = mag voorlopig niet meer meedoen, moet wachten tot het volgende spelletje. Tikken op de blote huid *télt* = *gèlt* niet want *bloe:t iz doe:t!* Bij het meer ontwikkelde vangspel is er *en hòk* waarin het kind veilig is voor de vanger. Bij het *bömke verwissele* dat meestal in de boomgaard wordt gespeeld, fungeert de boom als asyl en de vanger krijgt daarbij dus slechts een kans als twee medespelers van boompje verwisselen. Het *jòdre* is een vangspel waarbij de vanger verplicht is in een groter of kleiner aantal *jòdre* = vangbeurten, alle tegenspelers met een geldige *tik* buiten gevecht te stellen. Meestal wordt het gespeeld om een reusachtige cirkel met een aangrenzend asyl. In de mond van volwassenen betekent de term *jòdre* hetzelfde als *balköwne* = *stoejje* = *revòtte*.

Buutte is een mengsel van *kréjgertje* en *verstòppeltje*. De vanger wacht tot zijn tegenspelers voldoende tijd hebben gehad om zich te *verstòppele* in de omgeving van *den buut*: het doel, een bepaalde steen in de muur, een bepaalde plank in een schutting of iets dergelijks. Een goede vanger mag niet angstvallig *den buut* bewaren, hij moet risico durven nemen, hij moet (*kans cheeve* noemt men dat) van tijd tot tijd op zoek gaan naar de vijand die zich in de omgeving heeft verstopt, zodat deze de kans krijgt om, als hij eenmaal is ontdekt, de wedloop naar *den buut* te winnen. Heeft de vijand het doel eenmaal aangeraakt, dan mag de vanger niet meer tikken. Voor de laatste zijn jacht begint, roept hij luid: *ie:n, twie:, drie, vie:r, véjff, sés, seuve, aacht, neege, tien, wie nòch nie wég iz, is chezien!*

Het *kierreje* (< Frs *kyrielle* = reeks?) is een spel dat bij voorkeur door jongens wordt gespeeld. Men kan het slechts spelen als er veel gegadigden voor zijn. Dé gelegenheid is dan ook *et spulketie.r* wanneer veel leeftijdsgenoten op eenzelfde *spulplòts* bijeen zijn. De vanger staat

aanvankelijk voor een zware taak: tientallen kornuiten moet hij vangen op een terrein dat nog door tientallen die niet meespelen, wordt bezet. Hij begint zijn vangst met saamgevouwen handen. De gevangenen worden niet buiten spel geplaatst. Ze associëren zich onmiddellijk met de vanger. De vangers jagen niet op eigen gelegenheid, ze geven elkaar een hand zodat een steeds groeiende keten ontstaat. Slechts de twee buitenste schakels hebben één hand vrij om te tikken. De andere schakels vormen een levende ketting waarmee het 'wild' wordt ingesloten.

Ook het *marse* wordt uitsluitend op de speelplaats gespeeld. Het is meer een krachtspel. Een zware en een lichte jongen vormen in dit ruitergevecht een gevechtseenheid van man en paard. Het 'paard' neemt de 'ruiter' als *ene mars* op de rug en samen vallen ze een andere gevechtseenheid aan. De bedoeling is de vijandige ruiter van zijn paard te trekken. Ongetwijfeld een ruw spel maar ruwe spelen zijn geliefd waar vele jongens bijelkaar zijn. Vandaar dat op de speelplaats de jeugd zich ook gaarne bezig houdt met *slingere*. De jongens geven elkaar de hand, vormen zodoende *ene slinger* die in het middelpunt kracht geeft aan een ronddraaiende beweging die aan het uiteinde een zodanige snelheid bereikt dat de buitenste jongen van de grond gaat en, als hij zich tenminste niet stevig vasthoudt, centrifugaal wordt weggeslingerd.

In het vuur van deze echte jongensspelen wordt de tegenstelling tussen *de boerre* van Huisseling en *de börgers* van Ravenstein gemakkelijk overbrugd. Dan bv. als een Ravensteinse ruiter in het ruitergevecht een stevig paard van doen heeft! Overigens botert het op de speelplaats in Ravenstein maar zelden goed tussen boer en burger. Tot voor kort was het ieder najaar een keer echt *òrlòch* tussen de heertjes en de landmannen. Dreigend dromden dan gedurende een paar dagen de beide groepen naast elkaar. In het geheim werden allerlei boosaardige wapens gesmeed, allerlei slagvoorwerpen. Er ontstond soms zelfs een zenuwoorlog door het gerucht dat de een of ander zelfs de beschikking had over *ene gummiestòk* of zelfs *enen bóks-hanschoen!* Tot op een gegeven moment de slag in alle ernst buiten of zelfs nog binnen de grachten plaats greep. De boeren probeerden dan met de *klómp* hun overwicht te bevechten. *Klabbus* (propenschietter met *èlzepròppe* als projectielen) en *kattepul* waren dan te enenmale ontoereikend. Het resultaat was dan niet zelden *en blòdw oe.ch* of *en gat in de kòp*. In ieder geval werd er bij het treffen soms geducht op los geslagen, al zijn er dan tot heden toe nog geen doden bij gevallen als bij zo'n zelfde kindergevecht te Brugge in februari 1489⁴⁰.

Andere spelen zijn nog het *tòlle* met *enen tòl*, (*en friemelmöws*

is een miniatuurtolletje dat uit een *garreklöske* wordt gesneden en dat men met de hand moet *zétte* = in beweging brengen), *rie:pe* = hoepelen met *ene rie:p*, *stèlte* met twee *stèlte*, *hinke* met *enen hinkstie:n* in *en hinkpèèrk*, *kètseballe* met *ene kètсенbal*, *tòwkespringe* met *en springtòòw*, *kléppere* met *kléppers*, *schieffele* = kiskassen met *en schieffelsténtje* = plat steentje dat, mits vaardig geworpen, meerdere malen van het water opspringt, *schómmele* met *en schómmele*, *wippe* met *en wip* en *rööje* met *en rööj* = touw dat van tak of zoldering naar beneden hangt met onder in de lus een zitplankje, een soort schommel.

Zépnat is nodig voor het *bèlle blòdze*, *sèpnat* is het *sap* van *dröp* dat verkregen wordt als men een flesje met stukjes drop en water flink schudt en, zo zeggen de kinderen, een poosje in een donkere kast bewaart want dan eerst wordt het sap goed zwart en *lèkker*. Dat bewaren is verreweg het moeilijkst van heel het recept. Het kan echter geen kwaad om na het *schudde* er het *schöjm* af te zuigen: *schömke trèkke*. *Sèèp* = sappig, zacht, moet *den blék* = bast zijn van een wilgetwijn, wil men hem althans in zijn geheel van het hout kunnen schuiven; en dat is nodig wanneer men een wilgenfluitje maakt. De bast nu maakt het fluitsnijdende kind *sèèp* door er met *den héft* van het mes op te slaan, ondertussen zingend:

Flötje flötje flie.re
lòp nò Jan de Lie.re.
Jan de Lie.re is nie tòws!
Lòp nòt schéthöws.
Tschéthöwz is chesloote!
Lòp tan nò de noote.
De noote zén geschoote!
Lòp nòt fèèrke zen gat.
Tfèèrke zen gat sit toe!
Lòp nò de bóntekoe.
De bónte koe za me stoe:te!

Met de noten zijn hier walnoten bedoeld die gaan *schie.te* = kiemen wanneer ze te warm en te vochtig worden bewaard. Dat het vers compleet is, lijkt ons niet waarschijnlijk, al wist zich niemand de verdere gang te herinneren. Het werd minder gezongen dan geciteerd. Er is nog een ander liedje dat eveneens gebruikt werd terwijl de maker van een fluitje met het heft van zijn mes de bast van de wilgentwijn *sèèp* sloeg ⁴¹:

*Sèpke, sèpke, sèèpe,
 ksó zò géér en flötje maake,
 van wulge òf fan ésse.
 Wélke zén de bééste?
 Der zaat en kètje óp ten déjk,
 et slóbberde alle ròmmen öwt,
 hie:l öwt, halv öwt,
 slò die kat te kòp af,
 hie:l af, halv af,
 draf, draf!*

Daags voor Sint Maarten, in de avondschemering van de tiende november, gaan de kinderen *Sunte Marte zinge*. Op de keien in Ravenstein doet men dit en masse, de schooljeugd trekt dan in één groep langs de huizen, voortdurend de ene kreet herhalend: *haal vuu.r, haal vuu.r . . .* Als de deur niet opengaat, wordt de bewoner voor gierigaard uitgescholden: *peezerik, peezerik . . .* Normaal ontvangt de joelende bende op ieder adres een versnapering in de vorm van *fröwt, óllienótjes* = aardnoten of iets in die trant. De Huisselingse jeugd geeft er de voorkeur aan om op eigen gelegenheid *Sunte Marte te zinge*, in zelf gekozen groepjes dus van twee tot ongeveer tien kinderen. Dan gaat het veldweg in, veldweg uit, van de ene afgelegen boerderij naar de andere. Voor iedere deur wordt er gezongen. Men noemt dat behalve *Sunte Marte zinge* ook wel *hool vuu.r zinge*. De versnaperingen, op het platteland in hoofdzaak fruit, worden bewaard in het zakje dat ieder kind dan bij zich draagt. Het lied dat ze zingen luidt als volgt:

*Hool vuu.r, stook fuu.r,
 Sunte Marte wónt hie.r
 Mi senen blanken èèrm,
 Ik só zò géér me wèèrme.
 Der waar en vròwke óp krukke,
 Die sloeg et fuurke òn stukke.
 Toe kwaam er en mènneke mi staake
 Dè wój toe et fuurke wér maake.
 Vròwke der iz en zóg in den hòf,
 Izzet chén zóch tan izzet enen bie.r,
 Gif mene gaast appel mie.r.
 Dappel zéjn geschoote!
 Gif mene gaast noote.
 De noote zéjn geschoote!
 Gif mene gaast péére,
 Ik sal ze wél begéére,*

*Zét et lérke òn de stal
 èn schut te appel òn de wal
 én schut sóp chroe:te hoe:pe,
 Ik sal der nie af chòn loe:pe,
 Want oover de Mòòz èn oover de Réjn
 Zat mèèrge Sunte Marte zéjn* ⁴².

Ook bij dit lied vleien we ons niet met de hoop dat het ons in de zuivere vorm werd overgeleverd. Men beschouwe het als een rapsodie van resten, evenals het vastenavondlied dat nu volgt. *De vastelòðvent* wordt maar heel sobertjes gevierd, en kinderen die dan met *de rómmelepòt* = *de foekkepòt* langs de huizen trekken om een centje in de wacht te slepen zijn thans een uitzondering en behoren veelal niet tot de eigenlijke bevolking. Dat er ooit een uitvoerig vastenavondlied gezongen is in het dorp bewijzen deze resten:

*Jan tis fastelòðvent,
 ik kòm nie töws fur tòðvent,
 tòðvent in de mòðneschéjn
 ès faader èn moedder nò bét toe zéjn
 dan danse wéj óp klómpe,
 gèkke Griet,
 vertél et nie,
 want ónze Jan is drónke.
 Boove in die hòrste
 hange lange wòrste,
 snééj mar die.p,
 snééj mar die.p,
 snééj mar in men vingers nie.
 Hier ene stoe.l en door ene stoe.l
 èn óp ieddere stoe.l en kusse,
 dérke hawt oewwe kinnebak toe
 òv ik slòjjer ene spèkkoek tusse,
 want tussen oe neus en tussen oe kin
 door kan nòch nèt ene spèkkoek in* ⁴³.

In de winterdach als het *ene klómbdik frie.st* vermaakt zich de jeugd als overal elders. Is het gaan *snöwwe* dan maakt ze van *snöw* natuurlijk *ene snöwman* en de ouderen dienen op te passen want *de snöwballe* zijn niet uit de lucht. Maar de echte winterpret beleeft men toch op *et éjs*. Als de Ravensteinse grachten *lééje* = betreden kunnen worden, komen *de schatse* voor den dag. Het *töjch*, bestaande uit *lint* en lederen *snoe.re*, wordt geïnspecteerd en daar zwiert men al.

De meesten *rééje* op *rontrééjers* want daarmee kan men *böwtebéns rééje*: onder het rijden op één been naar buiten overhellen. *De slibber-bòdn* wordt ieder moment gladder van het *slibbere*. Er is ook gelegenheid te over om te *slijje* = sleeën. *De slee* × *slij* wordt vooruit geduwd met behulp van een tweede man of *pikkers*. Ijs dat wit wordt omdat er het water onderuit is gevoren, geeft als men erover loopt een holle, onbetrouwbare klank, het is *bóm-éjs*. Als het gaat *doe:je* wordt het met de dag gevaarlijker op het ijs. Vooral de mannelijke jeugd houdt ervan om met hele troepen over zwak, onder de voeten weg-buigend ijs te lopen. Hoe vaker men over een zelfde stuk heenloopt, hoe zwakker het wordt. Dit gevaarlijke maar hoogst opwindende spelletje heet *tèèje*. Men speelt het slechts op *gezónt éjs* want dat alleen is *tèèj* = taai, in tegenstelling tot *bròkkelech*. Het onheilspellende *kraake* schijnt niet af te schrikken. De leuze is althans: *kraakéjz is chén braakéjs!*

Hiermee zijn we dan alwéér geconfronteerd met het verschijnsel van het volksrijm. Het rijm is allerminst het uitsluitend voorrecht van de dichter. De boer rijmt. We hebben dat nu al meerdere malen gezien. Zijn kinderen rijmen. Ook dat is reeds herhaaldelijk gebleken. Met een beschouwing over het rijm mogen we het kinderspel rustig besluiten, want het kind speelt bijzonder graag zijn spelletje met de taal. Het loopt rond met in de broekzak een bonte verzameling van steentjes, touwtjes, dopjes etc. en in het hoofd een niet minder bonte collectie van liedjes met de gekste woorden en klanken. Een aftelliedje als dit wordt herhaaldelijk gereciteerd als er niets af te tellen valt, het zijn simpelweg de klanken die het kind boeien:

öpke
döpke
péérdemöpke,
öpke
döpke
dròl!

Al jaren voor de eerste Franse les tellen de kinderen in een Frans waar de meester zelf nog wel enige moeite mee zal hebben:

eun deun dip,
fielle kanne kip,
fielle kanne dòkterman,
eun deun dip.

Opzegversjes zonder meer – misschien hebben ze vroeger wel als aftelversjes gediend – vallen op door hun grillige inhoud en door de bijzondere werking van de dialectklank, vooral in het rijm:

*Aa bee buukske,
moedder zaat int huukske,
vaader zaat int pènneke,
òch, wan liebbe mènneke!*

In het volgende versje verkeren pa en ma in een al even zonderli situatie:

*ónder de tòffel laag ene kròkkendil,
moedder vie.t em bé zenen bil,
vaader vie.t en lètje
èn sloeg em óp sen gètje!*

Dat ook het eerste mensenpaar niets menselijks vreemd was, moge blijken uit dit tafereeltje:

*Aadam èn Eeva die zaaten óp en stuupke.
Eeva zin: wa stinket tòch?
èn Aadam lie.t en puupke.*

Is dit nu alles wat Huisseling aan poëzie rijk is? Neen. Hier is nog een dansliedje, een liedje zonder einde:

*eeneja kappeeneja sta still!
èn waaròm moet ik stil gaan staan?
ik hép tòch heus cheen kwaat chedaan?
eeneja kappeeneja sta still! etc. ⁴⁴.*

Zo zouden we meer voorbeelden kunnen geven maar . . . deze hebben niets of maar heel weinig met het dialect te maken. Gaat het lied de dialectgrens ver te buiten? We zijn geneigd het te geloven. Voor deze tijd is dat al zonder meer waar. De meisjes leren op de school in Ravenstein hun versjes van een zuster die haar wieg misschien in Noordholland heeft staan. Maar ook een zo inheems aandoend Sint Maartenslied kan best ontleend zijn. Het feit dat het dialectzuiver is, zou er dan op wijzen dat de ontlening lang geleden moet hebben plaats gehad. Het vastenavondlied, waarin nog onzuiverheden zitten (het dialectwoord voor dronken bv. is *zat*) zou dan later van elders zijn overgenomen.

Met dat al blijft ons nu nog slechts de behandeling over van het beduvelrijm. Zeer kort soms, dient het om de argeloze te bedotten. De bedotter vraagt aan zijn slachtoffer bv. *zég ez: ba!* Deze vriendendienst is nog niet bewezen of het antwoord volgt in de vorm van een kwetsende of choquerende rijmzin: (*ba*): *ès ten hónt schét félt er wa!*, (*aase*): *klèèn kientje kuntje waase!*, (*émmer*): *oewwe vòdder iz ene tòddekrémmer!* Iets ingewikkelder is het volgende interviewtje waarbij het slachtoffer op ieder vraag met *ik òk* moet antwoorden:

Ik ching nòt bós. Ik òk.
Ik saat óp et mòs. Ik òk.
Ik saag en huntje. Ik òk.
Dè din en struntje. Ik òk.
Toe dink ès ten hòdn. Ik òk.
Ik pikte der òdn. Ik òk.

De medewerker heeft de laatste vraag nog niet beantwoord of hij wordt door de fopper met schande overladen: *stróntepikker, stróntepikker, stróntepikker!* Geen poésie pure? Inderdaad! Geroken de geurigheid van het kindermopje, zou men zelfs kunnen spreken van poésie impure. Lang na de anale periode blijft nog de vreugde in het fecale grapje. We geven nog één voorbeeld. Op z'n onverwachts springt de kleine bedotter in de woonkeuken op en roept uit: *moette me nòw door tòg es sien!* Het is echter loos alarm want de plaageest wil de rest alleen maar *verneuke = kulle = fòppe*, en ze om haar nieuwsgierigheid *öwtslie.pe*: de wijsvingers overelkaar slijpen onder het jouwen van de kreet: *slie.p öwt, slie.p öwt!* Wat zo ongeveer zeggen wil: schaam je dat je er zo bent ingetippeld. In het onderhavige geval waarin de nieuwsgierigen hebben omgekeken zonder dat er iets aan de hand was, worden de bedrogenen geplaagd met het rijmpje:

Umgekeeke,
hémchescheete,
fik fak,
stróntsak!

DE LEVENSGANG

Aan alle jeugd komt een einde. Op het spel van het kind volgt de arbeid van de volwassene die vroeger of later zal worden ingesponnen door de overpeinzingen van de grijsaard. In zijn volle kracht velst de boer de boom die hij zelf niet heeft geplant. In de rooikuil zet hij

de nieuwe twijg die eerst een volgend geslacht zal overschaduwen.

Boerenkinderen hebben een betrekkelijk korte jeugd. Na school schieten ze direct in de klompen en van dan af is het iedere morgen vroeg dag. Verademing brengen de zon- en feestdagen. Dan zwerven ze als echte *schötteling* = loopvarkens, door dorp en omgeving, op hun *fiets schuu.pe* = zwerven, ze rond. Althans de jongens. Gekleed in *de lang bóks* of misschien nog in *de blòðzbóks* = plusfour, houden ze zich op bij een moderne *lunsroom* en staan daar nog als echte kinderen te *lèkke* aan *enen éjskoo*. In deze vlegeljaren krijgen ze *haant èz en kórreschoep*, *de stém* begint te *brééke*, ze krijgen *den baart in de kéél*. De tijd breekt aan dat ze zich moeten gaan *schéére* want ze hebben zo zachtjes aan al *stik wa* = heel wat *baart*. Ze scheren zich niet meer met *en schar* = ouderwets scheermes maar met *en schéérapperaat* dat eerst compleet is met *schéérméskes*, *schéérzie:p* en *schéérkwaast*. In diezelfde dagen ontdekken ze de meisjes, echte *gieb-bels* = giechelaarsters die zich behalve *dérke* (meisje) nu ook *mètje* (meidje) voelen. Ze *giebbele* vooral als de jongens naar hen kijken. Een wonderlijk zelfgevoel heeft zich van hen meester gemaakt want ze merken dat ze nu het een en ander hebben waaraan wat te bekijken valt. Nog een paar jaar later zitten ze midden in een serieuze verkering. Dan *gòn ze mi iemmente*. Ze *vrééje*, ze zijn *òn de vrééjerééj*, ze hebben *ene vrééjer*. En de jongen heeft dan *en mèjt*. Een *géf mètje* is een gaaf meidje, zonder opvallende schoonheidsfouten, kwiek en gezond.

Wanneer een jongen en een meisje elkaar gevonden hebben wordt er met de ouders gepraat en als die geen bezwaar maken is de verkering al direct officieel. Pa en ma komen er echter eerst aan te *pàs* als de verliefden het al helemaal eens zijn. Ze hebben elkaar gevonden op het ijs, op een sportdag, op de kermis of bij welke andere gelegenheid dan ook. Aan de Heikant gelden iets andere zeden. Als daar een jongen een meidje weet te zitten dat hem wel aanstaat en er doet zich zo gauw geen gelegenheid voor om er mee in aanraking te komen, brengt hij een bezoek aan het gezin waarin ze thuis is. Hij poetst zijn fiets en op een mooie zondagavond rijdt hij in zijn beste pak als een ridder zonder vrees of blaam recht op zijn doel af. Langs achter komt hij op zijn onverwachts binnen, zegt netjes *goeijen òðvent saame*, en schaart zich onder de familieleden, zgn. om wat te buurten, in feite om het hennetje onder de vleugels van de kloek weg te halen. Het is de vraag of de gast op vrijersvoeten zich met het *vròwvòlk* in de kamer bemoeit. De aap komt eerst uit de mouw als het tijd is om op te staan. Het komt wel eens voor dat geen van de meisjes weet *óp wie tie et hi hange* = op wie van hen hij het heeft gemunt. Maar normaal is men toch wel zo ver als hij vertrekt. Het meisje van zijn keuze moet

hem dan *öwldòte* en op het korte stukje van de huiskamer naar de buitendeur merkt hij dan wel hoe er zijn kansen voorstaan. Of het zin heeft om de volgende zondag nog eens terug te komen.

Iedere zon- en feestdag zal de vrijer *nò de mèjt chòdn*. Keurig aan de zijde van zijn geliefde brengt hij dan de dag in het gezin door. Zoenen worden niet zichtbaar gewisseld, ook niet bij begroeting of afscheid. Nog minder zijn er vrijheden voor het jonge stel zoals in Marken ⁴⁵. Als de jongen zijn meisje, wanneer dit gaat melken, naar de weide vergezelt, wil dat nog niet zeggen dat hij enkele koeien voor zijn rekening neemt. Wel herinnerden zich ouderen dat bij dat melken *ròmme mi bestèlle* = in melk gebrokkelde beschuiten werden gegeten uit het *schéél* = deksel van de melkbus. De eisen die de jongen aan zijn meisje stelt zijn zeer reëel. *Knap* is toegift, *léllek*, nee, dat liever niet. De hoofdeis is *flink*: psychisch en lichamelijk weerbaar, *prónt* = *bé de haant* = *hèl* = vlug van begrip en optreden, *nètjes*, *prooper*, *envòwdech*, *gewoon*, en vooral ook *goe.t fan grónt* = goed van karakter. Een echte *boerrin* is een meisje dat *hart hi* voor haar werk in het woongedeelte, en desnoods ook weet aan te pakken in het achterhuis en op het veld. Ja, zo een is pas de ware, meent de jonge boer. Maar zulke worden schaars in deze tijd.

Op bijna burgerlijke wijze wordt tegenwoordig *de bróllefst* gevierd. Het *òntie:kene* = ondertrouwen heeft in alle stilte plaats. Dat was in het verleden heel wat anders. Dan knalden, als *et paar* terugkeerde van het gemeentehuis, achter heggen en struiken de geweren van de omwonenden. Deze luidruchtige attentie werd beloond want voor de avond werden dan de lawaaischoppers *verzòdcht op den huu:ch* = de hoog = het feest waarmee de ondertrouw gevierd werd. Tot in deze eeuw is van dit volksgebruik herhaaldelijk misbruik gemaakt, in die mate zelfs dat er in oude schriftelijke stukken gerept wordt van 'bruidschatten'. De tractatie zou nl. niet zijn afgewacht maar afgeperst. De 'Erpressing des also genannten Bräutigamsbiers' ruïneerde soms bruid en bruidegom. De gelden of dranken die werden afgeperst, heten in de officiële stukken van de Landheer voorspeel, donsgeld, ry-buksum, verschoolbier en kwanselbier. In de XVIIde eeuw werd bepaald dat de jongelui niet meer dan één ton biers mochten opeisen. In 1801 verbood de Commissaris van het Staatsbewind ieder vloeien van sterke drank bij deze gelegenheid, en alle lawaai ⁴⁶.

Enkele weken voor de inzegening van het kerkelijk huwelijk zullen bruid en bruidegom *van de prikstoel ròlle*: de pastoor leest hun namen af en verzoekt iedereen eventueel huwelijksbeletselen aan hem bekend te maken. Deze afkondiging heeft op drie achtereenvolgende zondagen plaats: *den urste roep*, *den twédde roep*, *den dèrde roep*. Kinderen rijmen in die dagen: *den urste roep*, *den twédde poep*, *den dèrde scheet*,

toe ha sem beet! Voor sommige huwelijksbeletselen kan men *dispenzaasie* verkrijgen. Op de morgen van *de bröllefst tròwwe bròwt èn bròwdegóm vur de wét* en even later *vur de kèrk*. Vroeger *tròwde* een *bròwtspaar* in de kerk gezeten op de communiebank. Bij het verlaten van de kerk liet het dan onder het knielkussen *en fòj* achter voor de koster. Op *den tròwdach* wordt een feestmaal aangerecht voor de familieleden. Voor *de buurt* die bij de voorbereidingen geholpen had, volgde vroeger daagsdaarna een tweede maaltijd. Op het ogenblik is de buurtgemeenschap niet meer zo hecht, slechts een gedeelte van de bureu geeft op de trouwdag acte de présence door te verschijnen op *de resèpsie* om het echtpaar te *fielleseteere*. Eens was het de gewoonte dat de buurt ook na de bruiloft nog actief bleef, vooral bij het *ooverhòwze* van de bruid naar haar nieuwe woonstede in of buiten het dorp. Vee en meubilair werden dan meegevoerd in de stoet die door *de kroe:nkar* werd geopend: de huifkar waarin de bruid was gezeten. *Kòjjónges* bonden aan de achterzijde van die kar wel een bosje planten dat het dorp van herkomst moest symboliseren. Bij een bruid uit Dieden diende als zodanig een bundeltje uien, bij een bruid uit Schayck een paar stronken boerenkool. Van de eerste *rie:p* = huifhoepel hing *de kroe:n* = kroon neer: een kroonvormig geraamte van *éjzerdròdt* dat was versierd met bloemen en watten. Zo'n zelfde kroon werd gebruikt om het dak te versieren van een nieuwe boerderij. Dat was dan weer een attentie van de buurt die voor dit laatste doel ook wel *ene mèèj* = meitak of *en vlaach* gebruikte. Eveneens in dit geval moest de boer de attentie natuurlijk met een *traktaasie* honoreren. In de loop van een jaar werden in het dorp natuurlijk meerdere kronen gebruikt. Men bewaarde ze en op het feest van de H. Eligius kwamen ze allemaal in de kerk te hangen. Zie voor de kroon illustratie tegenover pagina 25. *

Normaal zorgt er de boer wel voor dat hij met zijn buurt op goede voet blijft. Hij heeft ze vaak nodig en dikwijls in het holst van de nacht. In het verleden trad de buurt ook nog wel eens vonnissend op. Dan bv. als een bruidspaar de behulpzame buurt ter beloning niet had onthaald. Vanaf het eerste moment *hagget* (had het) dan de nieuwe familie bij de buurt *begòdjt* (van *ed begòdje* = het begaden = het verprutsen). Een veel voorkomende wraakneming was het besmeuren van het huis met drek. Ook werd het erf wel bestrooid met het meest onvruchtbare wat er onder de hemel te vinden is: *garstekaf!*

Een huis zonder kinderen is een huis des doods. Als *de reegels* = de maandelijkse ongesteldheden binnen kortere of langere tijd uitblijven en de jonge vrouw voelt zich *misselek*, *beroe.rt*, *òdorech*, *hangerech*, heeft neiging om voortdurend *oover te geeve*, *te braake*, dan rijst in het kleine gezin de vreugdevolle verwachting dat men *en kientje zal èèrve*. Vroeger werd de vraag of het een jongen danwel een meisje

zou zijn reeds voor de geboorte beantwoord. Zwangerschapsvlekken wezen op mannelijk oir ⁴⁷. Ook de maanstand werd bij de berekening van het geslacht betrokken maar het fijne zijn we daarvan niet meer te weten gekomen. Eenmaal *gebórrre* is het kind aangewezen op *de baaker*. Het slaapt in *de wie.ch* en wordt met *de tutflès* = zuigfles *ópchebròcht* = grootgebracht. De speen op de zuigfles is *de tut*. Een van de eerste woorden die het kind leert zeggen is *tètè* = dank je wel. *Stòòle* = *léjke* doet het kind op de vader of de moeder, al naargelang het kraambezoek erin ziet of zien wil. Na de bevalling hervat de moeder eerst het maatschappelijk leven wanneer ze *de kèrkchang* heeft gedaan, wanneer ze, juxta *piam ac laudabilem consuetudinem*, een bezoek heeft gebracht aan de kerk waarbij de priester zich tot haar richt en een speciaal dankgebed uitspreekt: omdat de smart van de baring is verkeerdt in de vreugde van het moederschap. Als het kind al vrij spoedig sterft, troost de moeder zich met de gedachte dat zijn ziel als een engeltje is opgewiekt naar hoger sferen. Kinderen uit de buurt komen het lijkje *pie:le* = *versie.re* met *bloemme* en *watte*, als was het een feestelijke gebeurtenis.

De kinderen in huis worden wel *de klèèn manne* genoemd. Andere benamingen zijn *blaage* = *gaaste*. Reeds vrij vroeg gaan *de kèjnder* tegenwoordig naar *de freubelschool* = bewaarschool. Daarna bezoeken ze *de groe:te school*. De meisjes gaan naar *de mèskesschool*, de jongens naar *de jóngesschool*. De eerste komen bij *de zuster* of bij *de nón* in *de klas*, de laatste bij *de juffròw* aanvankelijk, later bij *de mèster* die vroeger in *et schólhòws* woonde met zijn vrouw, *de metrès*. Op school blijkt dan of de kinderen goed of slecht kunnen *lie.re*. *Den ónderwèjzer* moet de kunst verstaan van het *wéchlie.re* = doceren. *Lés* wordt gegeven in *de klas*. Er zijn verschillende *vakke*: *lééze*., *shrèjve*, *rèékene*, *aardrekskunde*, *netuu.rkunde* en *geschieddenes*. Het resultaat hangt voor een deel af van *den éjver*. Ook op *gedrach* wordt scherp toegezien. Kinderen moeten *belééft* zijn en hun *boekke* en *schrifte* goed verzorgen. Met *ene kappetuunnie* (< Lat. coöpertorium) = *kaft* kan men *en boek kafte* = van een stofomslag voorzien. Voor het *öwt te kòp lie.re* dien je *ene kòp fan ónthaawe* te hebben. Maar sommigen *vergééte* alles. Die zijn dikwijls ook niet erg *slim*. Wie te *stóm* is om de lessen te volgen, krijgt slechte *punte* = *séjfers*. Wie op het eind van het schooljaar een slecht *repòrt* heeft, zal moeten *bléjve zitte*. Alleen met voldoende resultaten kan men *oovergòdn*. Op school krijgen de kinderen ook *gòdzdienst*. Ze gebruiken daarbij verschillende boeken. Een bewerking voor de jeugd van *den béjbel* met verhalen uit het oude en nieuwe *tèstemènt*, en niet te vergeten *de kattegismes*: een beknopte geloofsleer die is opgebouwd uit *vròdge*. *De antwoorde* moet men bij *ooverhuu.re* feilloos kunnen *ópségge*. In de katechismus is sprake van *Gòt*, *den dòjvel*, *de*

ziel, et lichaam, den heemel, de hél, et faagevuur, de zónde, de sakremènte, deucht, de genaade, de liefde, de haat, de néjt, de barmartechhèjt etc. Normaal spreekt men echter uit: *den himmel, den duuvvel, de hòdòt*. Ipv. *lichaam* zegt men in de gewone spreektaal *léjf*. *De vier punte* en *de twaalf artiekkete* moet ieder schoolkind op zijn duimpje kennen, evenals *de aktes*: de acten van *geloef, hoop, liefde* en *beròw*. Van *de éngele* is *den éngelbewaarder* het best bekend.

Op *de muulloò*, *de haa bij ès* en *et chimnaazejem* krijgen *de studdènte lés* van *ene lie:raar*. Op *et klèèn simmenaarie* (humaniora) heet de leraar *prefèsser*, zijn leerlingen *lie:re vur priester*, men noemt ze *priesterstuuddènte*. Op het *groe:t simmenaarie* (filosofie en theologie) krijgen de studenten *de klie:r = den tooch* (priestertoog) aan. De ceintuur over *den tooch* is *de sjèèrp*, op het hoofd wordt door geestelijken een gewone zwarte hoed gedragen en bij uitzondering slechts *ene steek* = priesterhoed of *en benèt* = bonnet, meerkantige, stijve muts. Tijdens *de óplèèjeng* op het groot seminarie ontvangen de studenten verschillende *wééjenge*. Na tot *subdiejjaake* en *diejjaake* gewijd te zijn, worden ze tenslotte *priester gewééjt*. Na zijn *priesterwééjeng* keert de neomist naar zijn dorp terug om in de parochiekerk *zen urste mis te doe.n*. De buurt zorgt er dan voor dat de weg van het ouderlijk huis naar de kerk is versierd. Er zijn *booge* = feestpoorten opgericht. De tocht naar de kerk is een triomftocht. Overal fleurt het dennegroen, wapperen de vlaggen. *Bròwtjes* (in witte processiejurken geklede meisjes) dribbelen voor de nieuwe priester uit, de harmonie blaast een feestmars, de klokken luiden. Heel het dorp viert dit *priesterfést*.

Priester is eigenlijk een woord dat de boer eigener beweging niet gemakkelijk zal gebruiken. De priester die geen pater is noemt hij liever *ene gésteling* (geestelijke) of *enen hie:r*. Zo is *en hér-òm* of *èn hérbruu.r* een broer of oom die priester is. Een *mis mi drie hère* is een mis die door de priester wordt opgedragen met assistentie van diaken en subdiaken.

Om *pòdter* = pater = monnik te worden of religieus (*broedder = fraater, zuster = nón*) moeten zij die hiertoe *roeppeing* voelen *nòt klòster gòn*. Hoofd van *en klòster* kan zijn *enen apt, ene priejjòr, ene gardejòdòn, en moedder-ooverste, enen broedder-ooverste*. Aspirantkloosterlingen moeten als *nevies* = novice een proeftijd doormaken: *et neviessajaat*. Daarna pas worden ze *geprefèst*: op gelofte in de kloostergemeenschap opgenomen: ze doen dan hun *prefèssie = gelòfte*. Het ene klooster is niet zo *strèng* als het andere. Bijzonder wereldonttogen zijn *de Roe:j Nónne* = Redemptoristinnen, die *et slòt* (voor buitenstaanders ontoegankelijke, eigenlijke kloostergedeelte) nooit mogen verlaten. Bij bezoek van bloedverwanten is een gesprek slechts mogelijk door *en traalie*. In een klooster waar zo'n strenge *reegel* geldt, zijn

twee soorten zusters: *de slòtnónne* die het *slòt* nooit mogen verlaten en de *böwtenónne* die dit wel mogen om het noodzakelijke contact met de buitenwereld te verzorgen.

Was vroeger het *groe:t simmenaarie* de enige vorm van hoger onderwijs waaraan de boerenstand deel had, tegenwoordig worden steeds meer zonen *stuuddènt* aan de *uunnevèrzetéjt* waar ze *stuuddeere* voor *dòkter*, *vijjarts*, *affekòòt*, *lie:raar* en andere beroepen waarvan de ouderen zich maar moeilijk een begrip kunnen vormen. Het merendeel der boerenkinderen echter blijft in het eigen beroep. *De praktéjk* doet het kind thuis wel op. *De tijjerie* krijgt het als het op winterdagavonden *de lanbòwkuurzes* of *de tównbòwkuurzes* volgt van een schoolonderwijzer in de buurt die een speciale landbouwakke bezit. De boerenjeugd volgt echter in steeds groteren getale gedurende enkele dagen in de week te Oss of elders de vierjarige *lanbòwschool* of *tównbòwschool*. Daarna kan nog gedurende twee winters in Boxtel *de winterlanbòwschool* gevolgd worden. De boerinetjes bezoeken *ene nèèjkuurzes* of *kookkuurzes* of gaan een paar jaar naar *de lanbòwhòwshòwtschool*. Al die *stuuddies* worden met een *dieplooma* bekroond na gunstig *éksaame*.

Met 21 jaar wordt het kind *mundech*. Voordien is het nog *ónmundech*. Een *ónmundegen ding* is een onbehouwen, brutaal persoon. Vooral als de kinderen nog klein zijn, is het vaak nodig dat de ouders in hun werk worden bijgestaan door *en mèjt* = dienstbode en *ene knèècht*. Het *huu.re* van meid of knecht is altijd een vertrouwenszaak. In aanmerking komen vooral kinderen van kleine boeren die *der èjge verhuu.re* voor *en groe:te huu.r* of *en klèèn huu.r*, dat hangt af van hun prestatievermogen. Tot de knechts en meiden worden op de boerderijen *de èrrebèèjers* = dagloners niet gerekend. *De huu.r* gaat in op *Sunte Metéjs* = 24 februari. Aan de Gelderse zijde van de Maas is de begindatum echter 1 mei. Tot 1900 ongeveer was 24 februari een feestelijke dag. Al het personeel in het dorp ging in de ochtend naar de kerk. Zij die vertrokken *trakteerden* voor de middag de blijvers, die in de namiddag door de nieuwkomers nóg een keer werden onthaald. Wie op die dag met nieuw personeel in zee ging, kreeg *nééj hòòr* = nieuw haar in huis. Zo werd het ons althans uitgelegd. Het lijkt er echter op dat we hier met een volksetymologie te doen hebben. Vroeger was er immers sprake van een inwijdingsritus. De nieuwe knecht kreeg door de boer de haam over het hoofd gestoken. Wat er met de meid gebeurde, wist niemand zich nog precies uit de gesprekken met de voorouders te herinneren. De plechtigheid noemde men echter *hòòrlèèje*: de nieuwe gediensstige zal door de bazin wel door de woonvertrekken zijn gevoerd, het zgn. haalleiden ⁴⁸.

Den huurpènneng = goospenning werd meestal bedongen door de vader van de nieuwe meid of knecht: *ene gulde* of *enen dòlder* of *ene*

rikzdòlder extra, direct te betalen bij het tot stand komen van de overeenkomst. Oude boeren vooral klagen erover dat het tegenwoordig zo moeilijk is aan *wérkfòlk* te komen. Het laat zich duur betalen, vooral als men de *sósjaale laaste* meerekent. Voor iedere meid of knecht moet de werkgever *plèkke* = *réntezeegels plèkke*. Op *ene pòsseegel* die in het water heeft gelegen zit *génne plèk* = geen gom meer. Als iemand van een buitenechtelijk vaderschap wordt verdacht, merkt men waarschijnlijk op: *héj zal er et seegel wél oover geleet hébbe!* Een handeling die etymologisch even duister is als biologisch belangrijk in gevolgen!

Hoe gezond het leven in de velden ook is, in zijn nadagen wordt iedere boer *gréjst*. Hij verliest de haren van zijn kracht: hij wordt *kòðl*, hij krijgt *ene klètskòp*. Zijn geest trekt zich terug uit de toekomst om steeds meer op te gaan in de verleden tijd waarin hij *is jónk chewist* = is geboren en opgevoed. Toen kon men nog een stuiver op *den teun* = toonbank gooien en zeggen: *véjff segaare, mar doetter en paar goej bé!* Een grijsaard noemt men *enen aawe mins* of als het een vrouw betreft *en aaw mins*. In persoonlijke aanduiding zal het dorp zeggen *den aawe Piet, den aawe van Aar*. De oude moeder bij *vròw Janse* in huis kent iedereen als *aaw vròw Janse*. Aanvankelijk houdt opa ervan om nog door het dorp te *kööjere* want hij is, gezien *den aawer* = leeftijd, nog *hèl* = kras. Eén windstoot kan nu echter de oude boom vellen. Zonder aanwijsbare *ziekte* wordt een grijsaard op zijn onverwachts wel dood aangetroffen in *de pròst* = leunstoel. Vaker wordt hij vooraf door *en kwòðl* bezocht. Geestelijk begint hij te *verkéjnze*, lichamelijk te *ver-sléjte*. Maar zelden zijn het *de klém* = tetanus, *de gééle vèrf* = geelzucht en *de vliegende vòdn* = kwaadaardig soort *rimmetiek* die *den doe:t* veroorzaken. Vele ouden van dagen bezwijken aan *en bezétteng* = kwaadaardige verkoudheid of *en beslach* = beroerte. Zodra er sprake is van *stèrve* wordt een zieke *bedient* = voorzien van de Sacramenten der Stervenden. De verwanten zullen dan *lòòte bidde*: de pastoor de gelovigen in de kerk laten verzoeken voor de zieke te bidden. Na het *bedienne* komen verwanten, kennissen en vertegenwoordigers van de buurt gedurende drie avonden *óp rééj wéch* = in successie, naar de dorpskerk voor *de biddeng*: een bijeenkomst waarop voor de zieke *de ròzkekrans* wordt gebeden.

Het *ruzzenuutje* is ongeveer een derde korter dan de rozenkrans omdat daarbij slechts een van de drie groepen geloofsgeheimen wordt overwogen. Behalve het gebed heet ook het gebedsnoer *ròzkekrans*. Een andere naam is *pòtrenòster* = pater noster, een term waarmee ook het gebed dat Christus de apostelen leerde, *den ónzevaader* = *de vaader ónzer*, wordt aangeduid. Een rozenkrans nu is een snoer van 5×10 *kralle* = koralen, met tussen ieder *tientje* een dikkere koraal: *de pòtrenòsterkral*. De kleinere stellen *weeschegroette* = avemaria's voor.

Bij de dikke kraal volgt *enen ónzevaader* en de overweging van een geloofsgeheim. Na vijf tientjes wordt het rozenhoedje, na vijftien tientjes wordt de rozenkrans besloten met *en littenie* = litanie. Als na enige tijd de zieke overlijdt, gaan de nabestaanden wederom drie avonden naar *de biddeng*. In *et stèèrfhòws* worden *de vénsters* = raamluiken ten teken van *ròðw* dicht gezet. Soms wordt ook *de spieggel* met een doek afgedekt. Dit floers blijft hangen zolang *den doe:je booven éérde stö*. De overledene wordt *afcheleet* = afgelegd = in *en dòtsklie:t* opgebaard. *Den timmerman* die *de dòtskiest* maakt, zal meestal *et léjk* ook wel *kieste* = in de kist leggen. Gedurende de nacht zullen mannen uit de buurt bij de dode *waake* = de dodewacht betrekken. Typische volksgebruiken zijn er in dit verband niet op de klei. Op het zand in Berchem legde men nog in deze eeuw bij een sterfgeval een bos stro buiten, waarop drie stenen werden geplaatst als een kind, vijf stenen als een volwassene was overleden⁴⁹. Als omstandigheden het nodig maken dat een dode zo spoedig mogelijk wordt *begraave*, wordt de kist *gezónke* = ter aarde besteld voor de uitvaart plaats heeft. Normaal gebeurt dit immers pas op *de begraffenes*. Bij de uitvaart zijn het wederom mannen uit de buurt die als *draagers* fungeren, zij *draage* de dode op *en baar* naar de kerk waar de kist op *en kattedalk* komt te staan. Na *de begraffenesmis* wordt de overledene op *et kèrkhòf* in *en graf* *begraave*. Op het graf verrijst dan te zijner tijd *en kròws* in meer of minder rijke uitvoering, met of zonder *zèèrk*. De eerste zes weken zijn de verwanten *in de zwòðre ròðw*, daarna nog een jaar *in de lichte ròðw*.

Voor de zielerust van de overledene worden *misse bestélt*: *zingende misse* of *léézende misse* al naargelang de missen worden *gelééze* of *gezónge*. Dat gedurende het eerste jaar iedere maand een dodemis wordt opgedragen, is heel normaal. Die maandelijke mis noemt men *et mònstónt* = de maandstonde. Daarna is het een vaste gewoonte dat de kinderen zolang ze leven ieder jaar nog een mis *bestéle* = laten opdragen voor hun overleden ouders. Deze jaarlijkse dodemis is *et jòrgetééj* = het jaargetijde. In zekere zin blijven de doden nog jaren lang tot de levende dorpsgemeenschap behoren. Immers iedere maand zal de pastoor onder de zondagsmis niet *preeke* maar *et sielboek aflééze*. Hij leest dan maand voor maand de namen af van de doden die op *et sielboek* staan. Meestal zijn dat dezelfde waarvoor de jaren door nog steeds een mis wordt opgedragen. Ze worden eerst van het zielboek verwijderd als de verwanten ophouden hen ook geldelijk te gedenken, want voor het aflezen is een geldelijke bijdrage vereist. Normaal reikt het zielboek niet verder dan de levende herinnering. Kinderen denken misschien nog wel aan hun grootouders, aan hun overgrootouders waarschijnlijk niet meer. Voor anderen en zichzelf kan men een jaargetijde

fundeere; dan ontstaat een *gefundeert jörgetééj*. De *fundaasie* is een groter of kleiner kapitaal waarvoor dan gedurende meer of minder jaren een jaarlijkse mis wordt opgedragen. Een zgn. *öwwegduu.rent jörgetééj* is in het verleden ooit gefundeerd. Het is betaald met een schenking aan de kerk, bv. een stuk grond waarvoor dan in perpetuum een jaarlijkse mis moet worden opgedragen. Het voorlezen van het zielboek is in de eredienst geen belangrijke gebeurtenis. Bij het bewust luisteren naar de namen van reeds zó lang gestorvenen wordt de kerk-ganger echter door diep christelijke gevoelens doordrongen. Er is een brug tussen hier en Ginds! Iedereen in het dorp kent Haske Wouter Kocken. Er wonen nõg Kocken's in Huisseling. Er is echter archief-onderzoek voor nodig om te weten dat zijn jaargetijde in 1709 werd gefundeerd mèt dat van de in 1683 geboren Pieter Gerritz. Voor de missen van de laatste is toen anderhalve morgen grond geschonken die men kan vinden in een kamp, die vermoedelijk eerst sindsdien, de Pastoorskamp heet.

De bezittingen van een overleden erflater worden *gedèlt*. Degenen die *èrve* besluiten soms *de èrvenes* te *verkoep*. De *verkoep*:peng die dan plaats heeft wordt *èèrfhöws* genoemd. De *èèrvers haawen èèrfhöws*. Een belangrijk man bij deze openbare verkoping is *de netaares* die dan wordt bijgestaan door *den afroepper*: de hulpman die op de deel *de koepers* om zich verzamelt tussen de goederen, en *den biejer* telkens houdt aan zijn *bòt*. Zodra er op een of andere *koep* is *gebójje* telt de afroepper tot vier, niet in het gewone dialect (*émmel, twémmel, driemmel*) maar in zijn eigen jargon: eenmaal, andermaal, voor de derde maal! Als zich dan niemand meer laat horen is het stuk *verkòdcht*. Tenzij het door de erven wordt *ópchehaawe* = opgehouden = uit de verkoop genomen. Op een erfhuis wordt slechts roerend *goed* verkocht zoals *vie*; *höwsròdt* en *inventaares*.

Huis en landerijen worden in een of ander café verkocht, ook weer openbaar voor de notaris. Omdat de verkoop dan kapitale stukken betreft, wordt de veiling gesplitst in een voorlopig en finaal gedeelte. Daar tussenin liggen veertien dagen om nog eens over het een of ander na te denken. De verkoping begint met het voorlezen van *de kediesies* = condities. De hoogste bieder van de voorlopige verkoping wordt *den inzétter*. Hij heeft het huis of de lap grond *ingezét* voor een bepaald bedrag en is vervolgens verplicht te *huu:ge*, dwz. zijn bod te verhogen met vijf (of een meervoud van vijf) gulden. Bij de verkoop van kapitale goederen althans is *den huu:ch* vijf gulden. De volgende veertien dagen staat het voorlopig verkocht goed *ónder höchsel*. Door middel van een particulier bezoek aan de notaris kan dan iedereen in het geheim de inzetter *ónthuu:ge* door het *zétte* van nog een of meerdere 'hogen'. Van deze verhogingen strekt slechts 80 percent tot ver-

meerdering van de kooppenningen. De andere 20 dienen als smartegeld voor *den ónthuu:gede*. Als tenslotte de verkoping wordt voortgezet in het café, krijgt ieder nog de kans zoveel *huu:ge te zétte* als hij wil. Na iedere nieuwe hoging wordt dan naar plaatselijk gebruik *tien télle* gewacht. Definitief eigenaar wordt de man die met zijn 'hogen' de tiende tel overleeft. Hij moet *börchte* (= borgen) *stélle*, en krijgt na het *betòòle* eerst *de vèst* = eigendomsbewijs in handen. Een nadeel van het hoogstelsel bij dit verkopen *bé óbbòt* vormen de twintig procent smartegeld die vroeger althans direct in alcoholica werden omgezet. Bovendien trok het smartegeld tal van niet-serieus gegadigden, de *zgn. beunhòòze* van de verkoping, die alleen boden om door een ander onthoogd te worden en . . . de 20 procent te innen. Vooral als ze kans zagen om *mónnepoolie te maake* = samen te spannen (en een tijd lang was zo'n kongsi die bekend stond als *de gòòw ploech* = de gouden ploeg, op tal van verkopen actief) werden *de préjze* opgedreven ten koste van de serieuze bidders ⁵⁰.

In *et Oovermòsse* = het over de Maas gelegen *Gèlderlant* zijn de verkopen naar oude zeden *bé afslach*. De afroeper gaat dan uit van een veel te hoge koopsom. Hij zakt echter steeds verder af, tot een der gegadigden *afméjnt* = *méjn roept*. *Den afméjner* is ook hier verplicht om te *huu:ge*. Hij kan echter niet meer worden 'onthoogd'. Op het finale gedeelte zakt de afroeper wederom van een te hoog bedrag af, lager en lager, tot wederom iemand zal *afméjne*. Eerst dan als de tweede keer op een lager bedrag wordt 'afgemijnd' dan de eerste keer het geval was, is er sprake van *in de nést loe:pe*.

Paachte of *verpaachte* kan men *en stròòt* (het gras van een wegberm), *en slèchske hòwt* (het haar van een rijtje kaprijpe knotwilgen), *laant* (bouwland), *wèj* (weiland), *hòjgras* (een snede hooigras). Bouw en weiland pacht men normaliter voor een tijd van zes of een veelvoud van zes jaar ⁵¹. Nadere bepalingen worden *er bé beschèèje* (in aparte condities overeengekomen). Onderhandelingen mogen niet te lang duren, binnen bepaalde tijd moet men *beschèjnt ségge* (bescheid zeggen, zeggen of men het doet of niet). Een boer heeft een stuk land *ten die:le* als hij het voor de helft van de opbrengst voor *den ègenaar* bewerkt. Bij gebrek aan tijd en arbeidskracht kan hij het oogsten van een gewas *ònbestélle* = aanbesteden = voor een bepaald bedrag aan een ander in handen geven, die dan bv. *de érpel ònnimt* = het rooien en rapen van de aardappelen tegen geldelijke vergoeding op zich neemt. *Bésjez ònneeme* wil zeggen: bij te veel aan gras koebeesten van een ander in de weide nemen gedurende een seizoen tegen een bepaalde prijs. Verder kan een boer de bouw van een boerderij *ònbestélle* = aanbesteden, en die zal dan worden *òngenómme* door *enen ònneemer*. *Boe:re* is voor een deel spelen met kapitalen. Bij goed boeren wordt

dat spel met succes gespeeld. Met een boerderij meer of minder gaan verdienen wordt aangegeven met de termen *vröwd boe.re* of *achteröwd boe.re*. Het laatste zal men gemakkelijk doen als te veel *reezekoo* × *riezzekoo* wordt genomen. Of als er sprake is van een agragische *kriezzes* = crisis. Wie zijn *hieppetie:k* niet kan *aflösse* en steeds dieper in de *schulde* raakt, dreigt *feliët* = failliet te gaan. Maar, zegt er de boer dan zelf bij, voor het zover is hoor je me al wel *klaage*!

DE KERK

Hoezeer de boer ook in de aarde wroet, altijd heeft hij de hemel over zich heen. Dat we over zijn godsdienst al herhaaldelijk hebben gesproken, zelfs bij de behandeling van zijn aardse, soms zeer aardse besognes, hoeft niemand te verbazen die weet hoezeer het christendom de mens die waarlijk *gluu:ft*, doordringt. Vooral op de geïsoleerd gebleven boerendorpen waar de galm van de *kérkklökke* langer blijft hangen dan elders en waar het *óngluu:f* de kerk nog niet merkbaar heeft aangetast. Het boerenbedrijf kan men door en door kennen, maar de boer zal men niet begrijpen als men hem niet tegen de achtergrond ziet van de hemel die heel zijn hebben en houden overwelt.

Symbool van het christendom is *et kröws*. Men vindt het op *den tórre* van de *kérk*, het bengelt in de wieg van de kleine, het strekt zijn armen op het graf van de doden. Neemt men het weg van de huis-kamermuur, dan blijft zich nog een bleke kruisvormige vlek aftekenen op de muur. Toch verliest het kruis zijn opvallende plaats in de dorps-gemeenschap. Er zijn geen of maar weinig boeren meer die een kruisje laten branden in de hoof van het jonge paard, die *en kröws slòdn* (of *maake*) alvorens de arm te strekken voor het zaaien. Er zijn geen of maar weinig boerinnen meer die met hun mes een kruisje krassen in de korst van het nieuw aan te snijden brood, die het vee met wijwater bekruisen als dit in het voorjaar de stal verlaat, of de muren van het huis als er onweer dreigt. Er zijn weinig of geen kinderen meer die met een stuk krijt een kruisje tekenen in het hinkperk ⁵².

In het dorp is vrijwel ieder *katteliek*. *Próttestante* zijn er zo weinig dat in het stadje *et próttestante kérkske* te groot is voor de kleine gemeente. Sinds de laatste oorlog heeft deze dan ook geen eigen *doomenie* meer. Voor de diensten komt er een van elders over. Iemand die *próttestans* is, vormt een hoge uitzondering. De bevolking is *Ròms*, ze gelooft in de *Pòws fan Roome*, onderwerpt zich aan *den biskòp* die *ed bizdóm* bestuurt, en *vlaacht* = *héngt te vlaag öwt*, als deze de kinderen komt *vörme* = *et förmset* toedienen. Aan het hoofd van *ed déékenaat* staat *den dééke*, aan het hoofd van *de pròchie de*

pestoe:r. Er is in Huisseling geen *kappelòdn*. Deze woonde zoals de pastoor in *de pasterie* × *pasteréj*, vroeger wel in een eigen woning, *de kappelònnie*. De *pròchejaane* moeten de pastoor *ónderhaawe*. In *de keuke* weet de *pestòrsmèjt* wel weg met *den hutspòt* = deel van het varken dat de boer na het slachten naar de pastorie brengt. *Bótter* is een van de andere gaven in natura die de pastoor in de loop van het jaar bereiken. Omstreeks Pasen is er *enen èèjerumgang* voor de pastoor, *de misdienners* (die hun komst op Witte Donderdag met *ene ròdtel* aankondigen) en eventueel ook voor *de kööster*. Vroeger nodigde de pastoor uit erkentelijkheid de milde gevers eens per jaar op een koffietafel: *ed bótterfést*. Van de bedelorden zijn het *de kappesienne* uit Velp die in Huisseling het recht hebben om *rónt te kòmme* = een termijnbroeder rond te sturen voor het inzamelen van goederen in natura, vooral boter en graan. De verschillende pastoors van een dekenaat komen op gezette tijden bij een collega op de pastorie voor een gezellige bespreking: *de krans* = *de pestòrskrans*. Geestelijken van dezelfde seminarieklas zijn van dezelfde *koers* en dientengevolge dikwijls dikke vrienden. In *de köösteréj* woont een arbeider die *kööstert* = als *kööster* optreedt bij de diensten. Vroeger was de koster vaak eveneens *örgelist*, hij moest *den ölger* × *örgel* bespelen. En op vaste tijden *de klòkke lööje*. Blijkens een aanstellingsbrief van 1781 was hij bovendien verplicht: 'te doen alle saterdagen catechismus in de school of die wilder'. De koster was in die dagen een zeer belangrijk man. Behalve dus katechist was hij schoolonderwijzer. Voor zijn werkzaamheden werd hij in het genot gesteld van huis en hof, een bescheiden jaarwedde en *de keurvim*. De laatste mocht hij beschouwen als een vergoeding voor het luiden van de klokken bij noodweer.

Met de pastoor hebben *de kèrkmésters* zitting in *et kèrkbestuu:r* dat de belangen behartigt van *de kèrk* = kerkgemeenschap. Zo zegt men wel: *de kèrk iz èèrm (réjk)*, *de kèrk hi schult*. *Kèrk* kan ook betekenen: kerkegrond: *diejjen boe:r li néève de kèrk* = die boer ligt met zijn grond naast grond van de kerk. *De èèrmmésters* zijn lid van *et èèrmbestuu:r* dat de gelden beheert van *den èèrme* = weldadigheidsvereniging. Ook *den èèrme* kan weer de betekenis hebben van grond: *néève den èèrme* = naast grond die door het armbestuur wordt beheerd.

De kèrk is het belangrijkste gebouw van het dorp. In *den tórre lööje* driemaal per dag *de klòkke*. *Lööje* wil zeggen: luiden met meerdere klokken tegelijk. *Kléppe* is luiden met één klok. Vroeger bracht men de klokken in beweging door aan *et klòkséél* = klokketouw te trekken. Tegenwoordig wordt *elèktries* geluid. Als 's morgens en 's avonds het Angelus klept, zeggen de boeren: *et lööjt héllege mèdèrge*, *et lööjt héllegen òdvent*. Bij *et middechlööje* gaan de boeren aan tafel voor

de warme maaltijd. Als tafelgebed wordt dan *den éngeldeseere* = het Engel des Heren gebeden.

Achter in de kerk bevindt zich *et koe:r* waarop *de kòrzengers* bij een *zingende mis* zo goed en zo kwaad als het gaat *de mis singe*. In het portaal is de doopkapel gebouwd met *den doe:pfónt* die een halve eeuw geleden nog *de vunt* heette. Hierheen begeeft zich de pastoor om ten overstaan van *pie:ter* en *mie:ter* de boreling te *doe:pe* = *ed dòpsel* toe te dienen. Het kind wordt gedoopt met *wéjwòtter* dat zich ook bevindt in *et wéjwòttersfat*, in de kerk links en rechts van de deur waardoor men binnentreedt. De kerkruimte wordt boven afgesloten door *et swèèrk* = zwerk = gewelf. Langs de zijmuren zijn *de staasies* aangebracht die de voornaamste onderdelen weergeven van *de kròws-wéch*: lijdensverhaal dat is afgebeeld in veertien staties. *De kròws-wég bidde* wil zeggen: het lijdensverhaal bemediteren in veertien gebeden. In *den biechtstoel* knielen de gelovigen die willen *biechte* = hun biecht willen spreken. Op vastgestelde tijden zal de pastoor *biecht huu:re* = de biecht afnemen. Helemaal vooraan in de kerk staat *den altaar*; op de grens van het priesterkoor vindt men *de prikstoel* en *de kemuunnie-banke*. De gelovigen zitten in *de kèrkbanke*. De achterste bank noemde men vroeger *de klabbank*. De misgewaden worden in *de sakrestie* × *sakrestééj* bewaard. Alleen *de kezöjfel* = het kazuifel kent de gewone boer bij de naam. De pastoor moet ieder dag *miz doe.n*, nader gespecificeerd in *mis lééze* (stille mis) en *mis singe* (gezongen mis). Alleen op zondagen en verplichte feestdagen moeten de gelovigen *mis huu:re*. Ouderen bidden onder de mis eenvoudig de rozenkrans, jongeren volgen de priester meer liturgisch in hun eigen *missaal* = misboek. Een gewoon gebedenboek wordt *en kèrkboek* genoemd. De priester leest de misgebeden in *et letéjn* × *letéjns*. De bekendste delen van de mis kan de boer wel bij name noemen: *de kónfiettejòr* (het confiteor), *de kierreje* (het kyrie), *de glooreja* (het gloria), *den epistel* (het epistel), *den ivvengillie* (het evangelie), *de kreedoo* (het credo), *de prefaasie* (de prelatie), *de sanktes* (het sanctus), *de pòtrenòster* (het pater noster), *et anjez déj* (het agnus dei), *den iettemiesse-èst* (het ite missa est). Tijdens het offergedeelte van de mis *gö te schòdòl rónt* = komt een van de kerkmeesters met de offerschaal rond. Het belangrijkste deel van de mis is *de kónsekraasie*, de consecratie, het moment waarop de priester over brood en wijn de consecratiewoorden uitspreekt. Gelovigen die bij *de kemuunnie* willen *te kemuunnie gòdòn*, knielen op *de kemuunnie-bank*. De priester komt dan van het altaar om *de kemuunnie öwt te dèèle*: om de geconsacreerde *hòstie* ter nuttiging uit te reiken. *De hòsties* worden bewaard in een grote *kèlk*: *de siebboorie* = ciborie. In *de mónstrans* of de ciborie wordt onder *et lòf* = aanbiddingsdienst *et Allerhèllechste* = *óns Hie:r* = *et Sakremènt* ter aanbedding uitgesteld.

Bij de aanbidding werden vroeger *de vèspers* vaker gezongen dan thans. Na mis en lof is er soms gelegenheid om *de rillekwie* van een heilige te vereren. Onder bepaalde omstandigheden kan de gelovige *enen aflòdòt verdienne*. Een beroemde aflaat is die van Portiuncula. Daarvoor zijn op 1 en 2 november speciale kerkbezoeken vereist. Het afleggen van deze bezoeken en het bidden van de daarbij voorgeschreven gebeden noemt men *pesjónkele*.

Het kerkelijk jaar begint met *den atfènt* = advent. Daags voor *Kèrsmes* zal men *et Kèrskripke zètte* = in huis de Kerststal plaatsen, met als voornaamste stuk *et Kèrskientje*, liggend in *en kripke*, *hèrders* er omheen. Na *de Kèrздаach* volgt *ónnoe:zle Kéjnder* (28 december). Op die dag trachtten de kinderen vroeger *de méster böwte te slòwte*. Met *Néjjòdòr* = Nieuwjaar wenst men elkander *zaalech Néjjòdòr*, mondeling of door middel van *en Néjjòdòrskartje*, *en Néjjòdòrskart*. Wie op het feest van *Driekunnenge* (6 januari) bij het ronddelen van de kaarten drie koningen treft waaronder één zwarte, bv. schoppenkoning, wordt getrakteerd. Kinderen zingen op die dag:

Driekoonenge, Driekoonenge
Gif mene nééjen hoe.t,
Menen aawen is fersleete,
Men moedder macht nie wie:te,
Men vaader hi gén gèlt . . . 53.

Op *Vastelòdòventtèjnzdach* volgt *Aswoenzdach*, de dag dat iedereen *en askröske gö hòdle*. De eerste zondag van *de vaaste* schijnt vroeger een feestdag te zijn geweest, omdat op die dag in oude stukken het rijden van de gans en het trekken van de haring wordt verboden⁵⁴. Volwassenen moeten *vaaste*: minder eten dan ze wel zouden blijven. Vleesspijzen mogen in de vasten wel genuttigd worden, maar onder zekere voorwaarden als het op bepaalde tijd bidden van voorgeschreven gebeden. Wie zo'n *gebèt* vergeten heeft, moet omstreeks Pasen het *zöjvelgèlt* (zuivelgeld) voldoen. Hij kan het storten in *enen offerblòk* in de kerk. Op *Passiezòndach* hing vroeger *de kroe:n* in de kerk ter opluistering van de communiefeesten: die dag deden de kinderen al naargelang hun *lééftèjt de urste, de twédde* of *de dèrde kemuunnie*. Bij die 'aanneming' kregen de meisjes *de póffer* op. *Palmzòndach* is de dag waarop de pastoor *de palm* moet *wééje*. De gelovigen *lòdte palm wééje*, nemen *de gewééjde* palm mee naar huis en gaan dan *palmstééke*: overal stukjes gewijde palm vast steken, in de grond van de percelen, in het dak van het huis, achter *de wéjwòtterbèkskes* = *wéjwòttèrvètjes* op de diverse slaapkamers, achter de armen van *et kruussefiks*. Op *Wittendònderdach* houden de *mizdienners* hun *èèjer-*

umgang. Van verre kondigen ze zich al aan door te *ròdtele* met *ene ròdtel*. Met *Goejjevrédach* kon de boer alles zaaïen wat hij wilde, het weer daarvoor was altijd goed, hij hoefde op geen zuidenwind of iets dergelijks te letten. *Pòssòtterdach* zal de pastoor *et wéjwòtter wééje*. Die dag komen ook *de klòkke trug òwt Roome*. Men hoort ze weer bij het middagluiden, en dat is dan het moment *dè te vaasten òwt is*. En de kinderen (hun *vaastetrummelke* = snoeptrommeltje is boordevol) jubelen: *den alleluuja is chezónge èn de vaasten is che-sprónge!* Met *Pòðse* moeten de boeren *de Pòðse haawe*: naar voorschrift in goede staat communiceren. *Wie zene Pòðse nie hélt duu doe:tsónde*: wie zijn Pasen niet houdt begaat groot kwaad. *Mitte Pòðse* eet men *Pòzèèjer* en zullen de kinderen in het veld *Pòsfuurkes stooke*. In de tuin bloeien omtrent die dagen *de Pòslillies* = narcissen. Maandag, dinsdag, woensdag na de vijfde zondag na Pasen vallen *de Kròwzdaach*: trekken de kerkgangers met de pastoor achter het processiekruis door het dorp, biddend *vur de vruchte der aarde*. Een dergelijke bedetocht houden de gelovigen ook op 25 april, het feest van *Sunt Markes*: *wie bònne wil ééte mach Markes nie fergééte!* De Kruisdagen worden met een feestelijke donderdag besloten: *Himmelvaart*. De zondag voor *de Pinkstere* heette een halve eeuw geleden *Pèttezóndach* omdat dan menigeen uittoog naar *de Graaf* (Grave) om daar voor *et Hòchtééj* van Pinksteren *en nééj pèt* te kopen.

Ouderen hechten aan het gebruik van *wéjwòtter* zeer veel waarde. De pastoor laten ze hun *ròzzekrans*, *schabbellie.r* = scabulier, *medallie* = medaille, *anjez déj* = hartvormige medaille van het Lam Gods *wééje*, al is die wijding dan geen *sakremènt* maar slechts een sacramentalie. Bij onweer haalt de boerin *de wéjwòtterflès* voor de dag en besprenkelt het huis van buiten en van binnen met wijwater: *et hòws wééje*. Als in het voorjaar het vee wordt uitgeschaard, zal ze op dezelfde wijze *de bésjes wééje*. Het *sprénkele* gebeurt met *gewééjde palm*. Het is ook de oude boerin die met *Sunt Hòjbert* (3 november) een stukje brood op de communiebank legt (zoals een bosje palm met Palmzondag) om het te laten wijden tot *Huubbèrtzbroe:t* dat de eter moet beschermen tegen hondsdolheid. Het *Lie.zejeswòtter* is gewijd op de feestdag van de H. Eligius zoals *de beschuut fan Mechuut* dat is op de feestdag van de H. Machutus. *Loerdeswòtter* is niet gewijd, het is slechts afkomstig van een gewijde plaats: *Loerdes*. Groot was eens het vertrouwen in de gespecialiseerde heiligen van de eigen streek. Van de bedevaartsplaatsen noemen we hier: Koolwijk: *Sint Anna* (om de kinderzegen), Deursen: *Sunt Ròches* (tegen zweren), Reek: *Denaates* × *Naates* (tegen bliksemingslag), Zeeland: *Sunter Knilles* (tegen *stòjpe*), Escharen: *Sunte Mechuut* (tegen kinderziekten), Huisseling: *den Hèllege Lie.zejes* (Eligius, tegen het koningszeer). Op het feest van

den *héllege* trok men naar zijn genade-oord en keerde ervan terug, gelijk we zojuist zagen, met gewijd brood of water waaraan vooral in speciale gevallen een grote geneeskracht werd toegeschreven. Ook naar het nederige plaatsje Huisseling toog men eens van heinde en verre *ób béévert*. Thans laten zich *de béévertchengers* niet meer zien. Op het feest van de heilige is er voor de eigen parochianen nog slechts *en presèssie*. De beroemde edelsmid raakt als genezer van het koningszeer in vergetelheid. Dit droevig lot deelt hij met heel veel andere heiligen. *Met enen bliksemaflèdèjer* op het dak voelt zich de boer niet meer afhankelijk van Donatus, het consultatiebureau voor zuigelingen is dichterbij dan Machutus of Cornelius. En heeft Pasteur niet met meer succes de hondsdolheid bestreden dan Rochus? Men gaat vandaag niet meer met de heiligen het jaar rond. Zoals vroeger. Toen wemelde het van *de hèlegedaach* = feestdagen van heiligen die als zondag werden gevierd. De kermis was mede het feest van de parochiepatroon. Hoe vertrouwelijk ging men soms niet om met de heiligen! *Finsensejes*, *Baastejòdn* en *Sunt Tunnes* noemde men gemoedelijk *de Harde Kòppe* omdat het op hun feestdagen soms zo ontzettend hard kon vriezen. Nu houdt men nog slechts *de Lievròw* = de Moeder Gods in ere. Haar feest op 8 september heet *Léch Lievròw*, dat van 15 augustus *Hòch Lievròw*. Op Hoog Lievrouw (Maria Hemelvaart) *trékt* in Ravenstein de *presèssie*. Als *beedevartsplòts* van Maria zijn op het ogenblik nog bekend *Handel*, *Den Bós*, *Börchhaare*. 'Zu schauen die Prozession' mochten vroeger en mogen ook thans nog wel de kinderen *mi moedders* = met moeder *nò ónze Lievve Vròw van Keevelaar* in Duitsland. Ze gingen *mit spoor*, de mannen liepen en hadden uit boetvaardigheid *erte in de schoen* maar die erwten waren eerst, zo luidt nog steeds het grapje, *gekókt*. Op *Ròzzekranssòndach* (zondag na 7 oktober, het feest van Maria's Rozenkrans) reed men een halve eeuw geleden nog ieder jaar *nò ónze Lievve Vròw van Katwéjk* bij Grave.

Dat de vertrouwelijkheid met het heilige vroeger ook wel eens te groot is geweest, bewijst *de vart* (vgl. mnl. vaerde = pelgrimstocht) naar de sacramentsprocessie in Herpen. Die processie is nu nog slechts van plaatselijk belang maar eens heeft ze de gelovigen tot ver uit de omtrek naar Herpen getrokken. De alleroudsten weten daarover nog te vertellen. Of dan iedereen ook door *devoosie* gedreven werd, is de vraag. Althans wat de XVIIde eeuw betreft want 1657 vermaant paltsgraaf Philips Wilhelm in een officieel schrijven zijn onderdanen er zorg voor te dragen 'das bey dem Processionen die Irreverentz unnd Abusus wie auch solche grousze Unkosten aus der Kirchen-Mitteln nicht mehr geschehen' 55.

SLOTBESCHOUWING

Hiermee heben we, uitgaand van zijn eigen vocabulaire, de levensgang van de boer gevolgd. Onze eindconclusie kunen we heel kort en duidelijk formuleren: een streektaal en een streekcultuur gaan ten onder. Heel een bevolking staat op de grens tussen twee tijden, heeft die grens zelfs voor een deel overschreden. Vandaar dat we op het eind van dit boek niet de rouwtrom roeren. Dan steken we liever de trompet die het teken geeft dat een nieuwe tijd is aangebroken. Ieder jaar gaan oude woorden verloren. We hebben ons gehaast te verzamelen wat nog niet uit de taal of reeds uit het taalgeheugen verdwenen was. Met oude taalbijzonderheden gaan ook voorwerpen heen, werkwijzen en zeden. Daar staat echter tegenover dat er iedere dag als het ware nieuwe woorden worden ingevoerd, de landbouwtechniek vernieuwt zich, de mentaliteit van de boer verandert. Geen wonder want nog altijd is de taal gans een volk. Het zijn op het moment ten plattelande waarachtig niet alleen maar isoglossenbundels die knappen. De dialectgrens begeeft het met heel veel andere. Het gezegde: *wa ten boe.r nie ként tē frét ie nie!* wordt een steeds grotere leugen. De jonge boer wil zich vernieuwen. De meest eigen klanken van zijn moeders taal, de meest typische woorden ervan begint hij steeds meer te vermijden. Het hier beschreven dialect is dan ook voor een aanzienlijk deel ouder dan de jonge generatie van boeren het spreekt. Nu de dorpsgrens, ja de streekgrens doorbroken is, hebben de jongeren minder belangstelling voor een taaleigen dan voor een landelijke taal die op de markt in Den Bosch zowel door de Zeeuwen als de Hollanders onmiddellijk begrepen wordt. Ze worden daarbij gesteund door de steeds toenemende invloed van *pèrs* en *raadejoo*, door gesprekken met landbouwtechnici en kennissen die A.N. of een niet-Huisselings dialect spreken. Bovendien is het niet alleen de taal van de voorvaderen die verandert. Het aloude landschap wordt gewijzigd door cultuurtechnische werken, de boerderij wordt vernieuwd, de werkmethode gewijzigd. Meer en meer wordt de lichaamsverzorging aangepast aan de eisen van een nieuwe hygiëne. De boerenkiel is al lang verdwenen en als hij uiteindelijk niet onvervangbaar blijkt, zal ook de klomp het veld moeten ruimen. Zelfs de naam van de vader wordt in vele gevallen ongeschikt geacht voor de kleinzoon. Meer en meer komt de jonge boer in de stad en daar wil hij zo weinig mogelijk afsteken bij de gewone burgerij.

Technisch wordt deze ontwikkeling mogelijk gemaakt door het landbouwonderwijs, cultureel door de jongerenbeweging van de standsorganisatie die voortreffelijk werk verricht. Religieus staat de dorpspastoor voor een moeilijke opgave. Hoe grijs van haren ook, hij zal een bijzonder grote liefde moeten hebben voor de jeugd van het dorp om deze

op de kansel te kunnen blijven boeien. Op hem rust de zware taak de jeugd duidelijk te maken dat het koningszeer, waarvan Eligius de beroemde genezer is, geen historische ziekte is maar een nog steeds iedereen bedreigend kwaad. De taak van de parochieherder is echter even schoon als zwaar. Het jonge geslacht slaat misschien geen kruis meer als de bliksem flitst over de bedreigde velden, maar geloven in het Kruis doet het nog altijd, weliswaar kritischer maar ook bewuster. Dat de vernieuwde taal van straks ook de verklanking moge zijn van een vernieuwd geloof, is tot slot niet onze wetenschappelijke maar onze vrome wens.

AANTEKENINGEN

EERSTE HOOFDSTUK

- 1 *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*
- 2 FRENKEN: *Dagboek van Ophovius*, B. B. XV, 222 vv.
- 3 Voor bijzonderheden verwijzen we naar het Tilburgs E.T.I.-rapport van 1947 over Ravenstein.
- 4 Zie voor dit mengdialect de monografie van JACOB: *Grave*.
- 5 In het voorwoord van zijn *Diksjenaer* wijst ENDEPOLS in verband met het Maastrichts op eenzelfde relatie tussen steeds en plattelands: 'Hoe ouder het Maastrichts is, hoe groter overeenkomsten het vertoont met het tegenwoordig boers . . .'
- 6 Over de uitspraak van de plaatsnaam Wychen is geschreven door MICHELS: CUYK en WYCHEN, T. Tv. V, 1 vv.
- 7 WEIJNEN: *Onderzoek*, 197, vermeldt dat Velp genoemde klanken wél diftongeert. Deze mededeling is echter niet meer in overeenstemming met de jongste ontwikkeling.
- 8 De verwaarlozing van de R troffen we ook aan in andere dialecten. Zie voor de woorden aarde en aardappel bv. BRUIJEL: *Elten-Bergh*, 98.
- 9 Vgl. voor dit verschil in R-uitspraak Hoofdstuk II.
- 10 We constateren met enige nadruk het taalverschil tussen klei en zand in de directe omgeving van Ravenstein omdat er nog niet eerder nadrukkelijk op is gewezen. WEIJNEN: *Onderzoek*, 248, wijst juist op de overeenkomsten. Hij concludeert tot één dialectgroep in de strook langs de Maas van Grave tot den Bosch, met als grens niet de klei-zandgrens maar de vroegere heidevelden zuidwestelijk van Zeeland, Schayck, Berchem en Oss. Het geheel overziende met de ogen van een 'deputé', zal hij ongetwijfeld elementen van eenheid hebben waargenomen. De verschillende dialecten uit de Noord-oosthoek van de provincie kon hij daardoor samenvatten onder de benaming Maaslands. In een jonger werk: *Dialectproblemen*, 1 vv, concludeerde de auteur met andere middelen tot dezelfde eenheid. Wij echter, met de bekrompen kijk van het 'gemeenteraadslid', stellen hier nadrukkelijk vast dat het Maaslands van Weijnen niet alleen met isoglossen omgeven is maar ook doorsneden!
- 11 VAN DER AA: *Aardrijkskundig woordenboek*, vermeldt onder Dieden dat dit dorp vroeger bekendheid genoot vanwege de uienteelt. De bewoners zelf konden ons hierover echter niet meer inlichten. Uit Berchem evenwel kregen we het bericht dat de Berchemers knollen genoemd worden omdat hun dorp eertijds bekend stond om een deugdelijk knolleras. Beide voorbeelden wijzen erop dat plantennamen als scheldnamen voor steden en dorpen een historische verklaring kunnen hebben.
- 12 N.G.N. II, 129.
- 13 SCHUTJES: *Geschiedenis*, IV, 644.
- 14 HERMANS: *Mengelwerk*, 101.
- 15 Deze historische inleiding beoogt geen zuiver historisch doel. Ze werd

slechts samengesteld voor een eerste, algemeen overzicht om de lezer althans enigszins een beeld te geven van de wereldlijke en kerkelijke situatie waarin het Land van Ravenstein zovele eeuwen heeft verkeerdt. Het zijn vooral de Aantekeningen van Van Hoogstraten geweest waaruit we hebben geput. Een zelfstandig bronnenonderzoek, meenden we, valt buiten het bestek van dit werk.

- 16 VAN HEELU: *Woeringen*, vs. 8289.
- 17 HERMANS: *Charters* I, 90.
- 18 VAN BOENDALE: *Brabantsche Yeesten*, II, vs. 5205 vv.
- 19 VAN HOOGST RATEN: *Aantekeningen*, 47.
- 20 De dekenaatsgrenzen worden beschreven bij SCHUTJES: *Geschiedenis*, III, 2 vv.
- 21 VAN HOOGST RATEN: *Aantekeningen*, 82.
- 22 FRENKEN: *Bisschop Ophovius*, B.B. XIV, 102.
- 23 COPPENS: *Nieuwe beschrijving*, IV, 29.
- 24 KARPELES: *Heine*, 9.
- 25 ROGIER-DE ROOY: *In vrijheid herboren*, 55. Leider van het instituut was de geleerde Huisselingse pastoor Willem Ruys.

TWEEDE HOOFDSTUK

- 1 VAN GINNEKEN: *Drie Waterlandse dialecten*. Tweede deel, 111.
- 2 TE WINKEL: *Noordnederlandsche tongvallen*, 29.
- 3 VAN SCHOTHORST: *Noord-West-Veluwe*, 247.
- 4 GEZELLE geeft in *Loquela* het znw. koopmanschepe in de betekenis van affaires. Voor het ww. vgl. het Mnl. coopmanschappen × comenschappen × copenschappen = handel drijven.
- 5 Als een auteur met een andere instelling zijn dialect bestudeert, verdient mogelijk de oude methode de voorkeur. BROEKHUYSEN: *Zelhem*, 9 vv. en LANDHEER: *Overflakkee*, XIV, verdedigen de methode om van de Germ. klinkers uit te gaan met warmte, vooral in geval van dialectvergelijking.
- 6 Vgl. SCHÖNFELD: *Historische grammatica*, § 30, waar ook gewezen wordt op het feit dat de vocalen eerst voor R hun volle lengte krijgen. Nadere gegevens omtrent de positie voor R vindt men bij MICHELS: *Kwantiteit van vocalen voor R*, N. Tg. L, 32 vv, waar ook de gedekte R besproken wordt.
- 7 In het fonologisch vocaalsysteem van het A.N. is geen sprake meer van een dergelijke algehele kwaliteitsovereenstemming tussen de lange en korte klinkers. Zie voor de resten VAN GINNEKEN: *Dialectproblemen*, 51 vv.
- 8 Ook elders, zowel in Noord- als in Zuid-Nederland, zijn deze scherplange klinkers verre van zuiver. We doen een greep en zien dat OVERDIEP: *Volks-taal*, 99, en BLANCQUAERT: *Uitspraakleer*, 68, de naslag duidelijk aangeven. Voor Zeeland, in het zuiden van het Land van Ravenstein, geeft Brabantius de volgende beschrijving van de 'scherpe ee': 'Zij wordt voortgebracht door bij het uitspreken eener e den rug der tong hooger naar het verhemelte op te halen. Hierdoor ontstaat een scherp geluid, dat sterk

tot ie nadert, zonder echter in deze letter over te gaan. Daar vóór het eindigen van den klank de tong haar gewonen stand herneemt, volgt er een naslagie, dat evenwel bij eene korte uitspraak niet gehoord wordt'. (O.Vt. I, 164 vv.). Op dezelfde plaats licht Brabantius dan nog in een voetnoot toe: 'Soms, b.v. in Winklers Dialecticon, wordt de scherpe ee door ieë, en de scherpe oo door oeë voorgesteld. Deze spelling heeft dit voor, dat zij den lezer eenig denkbeeld geeft van de uitspraak. Maar niettemin is zij zeer onjuist: het eerste gedeelte van den klank is geen ie of oe, evemin als dat der scherpe eu . . . eene u (in onze spelling uu, Elem.) is'.

- 9 Voor een snelle oriëntatie omtrent de Germaanse vocaal zij hier met dankbaarheid verwezen naar FRANCK-VAN WIJK-VAN HAERINGEN: *Etymologisch Woordenboek*.
- 10 Al geven we hier en op verschillende andere plaatsen woordparen met slechts één klankverschil waarop het betekenisverschil berust, dan wil dat nog niet zeggen dat we dergelijke opposities nodig achten voor de conclusie tot focneem. We geven zulke reeksen vooral om hun illustratieve waarde.
- 11 Zie voor de etymologie van dit woord FOERSTE-HEEROMA: *Expansie*, 51.
- 12 De *ie*: treedt in dit woord slechts op wanneer het met nadruk wordt uitgesproken: *bé nie*: = wel neen! Normaal zegt men *nee*, al beantwoordt de klinker aan Germ. ai. Deze vroege aanpassing aan het A.N. illustreert de stelling van Van Haeringen: 'Gedistingeerde eigenaardigheden worden het eerst in (zulke) min of meer interjectionale conversatiewoorden overgenomen . . .' (N.Tg. XLIX, 300).
- 13 Brabantius (O.Vt. I, 219) leidt *pie:le* af van capeel = krans onder verwijzing naar het Frs. chapelet. Voor het Mnl. pelen = glad of glanzig maken, zie M.Wb. VI, 222, waar ook verwezen wordt naar het Mnd. pêle = hoofdsieraad der bruid, en naar het Ndd. pēlen = poetsen.
- 14 Vgl. voor de bijzonderheden van deze uitspraak het artikel van VAN HAERINGEN: '*Mögge en morg(e)n*'. (N. Tg. XLIX, 300).
- 15 Voor andere plaatsen in Noord-Brabant zie WEIJNEN: *Onderzoek*, 16 en 33 vv. alsook O.Tn. VII, 142. Voor Oost- en Noord-Nederland vindt men tal van gegevens bij KLOEKE: *Taallandschap*, 53 vv.
- 16 Vormen met *òð*, al gaat de vocaal op Germ. â terug, komen niet voor. Ook hier dus een bevestiging van Van Haeringens stelling dat 'interjectionale conversatiewoorden' gevoelig zijn voor modernisering. Men vgl. zijn reeds genoemde artikel N.Tg. XLIX, 300.
- 17 Het Huisselings is dus een der dialecten die er volgens SCHÖNFELD: *Historische grammatica*, § 10-11, op schijnen te wijzen dat A.N. vormen van het praet.sing. van sterke ww. uit klasse I en II als bood, beet, niet rechtstreeks beantwoorden aan Got. baup, bait; dat in derg. gevallen nl. de klinker van het meervoud het singulare is binnen gedrongen.
- 18 Een situatie derhalve die niet beantwoordt aan de opmerking van Branco van Dantzig: 'De nasalen m, n, ng behooren met de grootste standvastigheid bij een voorafgaande ó'. (De korte o-klanken, 4). Ook Blancquaert geeft zacht korte o voor nasale consonant. (Uitspraakleer, 78). Een onderzoek naar de Germ. herkomst van de beide Noordbrabantse korte o-klanken is door Weijnen met een bijdrage gediend (O.Tn. VIII, 183 vv.).

- 19 Dit is een regel van gevallen waarin verkorting kan optreden: de mogelijkheid is telkens aanwezig, niet de noodzaak. Onder dit voorbehoud geldt ook voor Huisseling de verkortingsregel van Weijnen: 'in open lettergreep gevolgd door consonant plus el, ek, ig, em, en, er, ing, uuw, ie". (Onderzoek, 113). *Wötter* maar *kòöter*, *himmel* maar *streekel*, *vurrech* maar *òdrecht*, *boerre* maar *snaare*, *fòllie* maar ook *fòdlie*, *lòzzie* maar ook *loozie*, *zinnewèèchtech* maar ook *zeenewèèchtech* en altijd *zeenuuw* en *zwaaluuw*. Ook de vocaal van de infinitief wordt niet verkort: *boe.re*, *vròdge*, *lòdte*, *ééte* ed. Als de verkortingspositie niet ter zake doet, schijnen soms ritmische factoren actief: *begraave* – *begraffenes*.
Een vroege poging om de Noord-Oostbrabantse verkorting te reglementeren, vinden we in een artikel van BRABANTIUS: *De quantiteit in de Noord-Brabantse volkstaal*. (O.Vt. 1, 23 vv.). De verkortingsregels voor het dialect van Oudenbosch werden gepubliceerd door VAN GINNEKEN: *Dialectproblemen*, 51 vv. Voor de verkortingen in een noordelijker dialect raadplege men AUSEMS: *Culemborg*, 29 vv.
- 20 Weijnen onderscheidt de 'gewone Brabantse verkortingen die veroorzaakt worden door medeklinkercombinaties' van de 'Meierijsse verkorting' die ook voor enkele consonant optreedt. (T.Tv. IV, 175).
- 21 De stijgende diftongen worden wat Noord-Brabant betreft uitvoerig besproken door RENDERS: *Dialectproblemen*, 2 vv. Over die van Brabant-Limburg en Friesland handelen VAN GINNEKEN en GOSSES: *Accentwisseling*, 9 vv. en 18 vv. OVERDIEP: *Volkstaal*, 99, wijst erop dat de stijgende tweeklank ook in de Noordnederlandse volkstaal voorkomt en wel in het dialect van Overflakkee.
- 22 BLANCQUAERT: *Uitspraakleer*, 63, wil in deze woorden ook vandaag nog de *éé* toestaan.
- 23 Mnl. *plas*, Dts. *Platz*. Uit het Lat. *placenta*? Vgl. M.Wb. VI, 422.
- 24 Zie voor deze vooral Peellandse velarisering WEIJNEN: *Onderzoek*, 60.
- 25 FOERSTE: *Expansie*, 3, is ervan overtuigd dat bij het woord *klaver* gerekend moet worden met een Germ. stamvocaal-doublet *ai-â*. De *é* van het Huisselings is hiervoor niet bewijzend omdat deze klinker evengoed verkort kan zijn uit *ie*: < ai als uit *éé* < â.
- 26 Maar toch zoveel dat een woord als *beet* wel degelijk rijmt op Dts. *geht*. Vgl. KLOEKE: *Taallandschap*, 23.
- 27 De stamvocaal van het ww. *beeze* wordt door BEZOEN: *Enschede*, 2, herleid tot Germ. *i*, door SASSEN: *Ruinen* 40, tot Germ. *î*.
- 28 Ook te Oirschot kent men het woord in deze klankstand blijkens een uitspraak van de Verloren Zoon in de tongval van dat vlek: '... lang me de beste keel'. (WINKLER: *Dialecticon*, 302 vv.).
- 29 Mogelijk hetzelfde woord als het Mnl. *ceter*, *zeter* = *schurft*. Vgl. M.Wb. I, 1496.
- 30 De lezer zij erop gewezen dat *ij* geen klank representeert als de *ij* in A.N. woorden gelijk blijven, *dijk* e.d. maar twee klanken: de *i* van woorden als *dit*, *winnen* e.d. plus de *j* van woorden als *jongen*, *jaar* e.d.
- 31 *Prikke* is een woord uit *de kriezzes* ($\pm$ 1935). De varkensteelt werd beperkt door *de regeereng* die de fokkers slechts een beperkt aantal *mèrke* verleende:

- vergunningen om een varken op te fokken. De consumptieaardappelen werden gedenaturaliseerd door *den érpelprikker* die met een speciaal apparaat gaatjes in de vruchten prikte. Het woord verdween met de maatregel.
- 32 In het Duits: Henkeltopf, Henkelmann. ROUKENS: *Wort- und Sachgeographie*, 171, geeft de volgende omschrijving van het stelletje: ‘Zwei kleine Töpfe, die mittels eines Querstabes etwa in der Mitte und mittels eines Henkels an den oberen Rändern verbunden sind’. Voor de afbeelding zie men de bijbehorende atlas, figuur 40.
- 33 Ook in het rivierengebied komt dit woord voor. A. V. D. WATER: *Bommelerwaard*, woordenlijst, meent dat het ontstaan is uit wikraden. Het Bommelerwaardse ‘waoterschap’ = wed herleidt hij via het Nederbetuws tot waterstap, onder bijvermelding van: stap = afgang naar het water.
- 34 Deze vorm hoort men nog slechts bij de alleroudsten, normaal zegt men *gewist*. Vgl. voor ‘de tendens naar het open wordeind’. WEIJNEN: *Noord-Brabant*, 27.
- 35 Het is niet zo, wat *ie.-ie*, *oe.-oe* en *uu.-uu* betreft, dat voor deze Germ. vocaal de korte, voor gene de lange waarde optreedt, of omgekeerd. In een dialect als dat van Schouwen-Duiveland (dat ook het verschil kent van lange en korte *ie*, *oe* en *uu*) zijn echter zeer dikwijls wel klankhistorische factoren oorzaak van het kwantiteitsverschil. Zo vertegenwoordigt daar de korte *ie* in het algemeen Germ. *i*, en de lange *ie* Germ. *eo* of *iu*. (DE VIN: *Schouwen-Duiveland*, 3 vv.).
- 36 Dat de *d* in dit woord secundair is, houdt Blancquaert niet voor onmogelijk blijkens zijn artikel *Opdorpiana II* in T.Tv. III, 19.
- 37 Dit versterkt de stelling van Van Ginneken: ‘De *i* van een woord als *ik* (*ikke*), klonk vroeger zeker, gelijk nu nog in Antwerpen, als die van het Duitse *ich*’. (Dialectproblemen, 61).
- 38 Het woord *loe.ter* wordt vaak gebruikt in verbinding met het woord *klòòr* dat dezelfde betekenis heeft: *klòòr loe.ter zaant* = enkel en alleen zand, puur zand. BRUIJEL: *Elten-Bergh*, 33, geeft deze syntactische verbinding weer als één woord: ‘*kloluter* = *louter*, enkel’.
- 39 Volgens Van Ginneken is de *oe* de oudste vorm. De *o* in een woord als *stom* zou vroeger zeker *oe* hebben geluid. (Dialectproblemen, 61).
- 40 WEIJNEN: *Onderzoek*, 198, acht het woord verwant met het Mnl. *boekijn* = teken, voorteken.
- 41 We verwijzen nogmaals naar VAN GINNEKEN: *Dialectproblemen*, 61: ‘Ook de *u* van *juk* die zelf uit een oude *u* (in ons systeem *oe*, Elem) ontstaan was, klonk zeker bij ons als *jük* maar heeft de *u* aangenomen die een verkorting was van de *eu*’.
- 42 Mnl. *ose*, *osene*. De vorm *ovese* geldt voor oorspronkelijk gezien het Ohd. *obiza*. Vgl. M.Wb. V, 2019.
- 43 Dit *zul* zou zich tot het Dts. *Schwelle* verhouden als *zuster* tot het Dts. *Schwester*. Vgl. SCHÖNFELD: *Historische Grammatica*, 58.
- 44 Ook in het uiterste oosten van ons land komt dit woord voor: ‘*röjel* = *schommel*’. (BRUIJEL: *Elten-Bergh*, 110).
- 45 De volgende klinkerverbindingen met *j* en *w* zijn mogelijk:

	òðj	òj	òðw	òw
	aaj	aj	aaw	aw
	èèj	èj	èèw	—
	ééj	éj	—	—
	ooj	ój	oow	ów
	—	ij	—	—
ie:j	—	iej	—	iew
oe:j	—	oej	—	oew
uu:j	uu.j	uuj	—	uuw
	öðj	öj	—	öw
	—	ej	—	—

Vgl. verder Van Ginneken (O.Tn. II, 334 vv.): ‘... zeker is het dat wij in het Algemeen Nederlandsch naast de zes genoemde diphtongen aai, ooi, oei, eeuw, ieuw, uw, die uit twee phonemen bestaan, ook drie diphtongen ui, ei en ou hebben die slechts uit één phoneem bestaan’. Ook VAN WINK: *Phonologie*, 29, ziet in een standdiftong als aai twee fonemen, in een glijdiftong als ei slechts één fonem.

- 46 Een uitvoerig literatuuroverzicht van dit verschijnsel vindt men bij WEINEN: *Nederlandse dialectkunde* (177), een vademecum voor iedere streektaalonderzoeker dat echter te laat in 1958 verscheen om door ons nog systematisch voor deze studie gebruikt te kunnen worden.
- 47 Overdiep noteerde de volgende imperatief met geïrriteerde gevoelswaarde bij een oude Voorschoter: dóeket-tán! (Volkstaal, 80). Het is echter een ander geval. Het taalverschijnsel dat wij op het oog hebben is Brabants en grondig bestudeerd door DE BONT: *De G in HIJ HEGET, HIJ DÜGET en dergelijke werkwoordelijke vormen*, Ts. LXXIII, 262 vv. De grondslag voor de afwijkende vormen zoekt hij in de derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd bij veel gebruikte ww. als leggen, liggen, zeggen, krijgen en zwijgen met korte, t-loze vormen, ‘waarnaast bij inclinatie van ET klankwettig een lange vorm met G in inlaut voorkomt’. Die korte t-loze vormen treden ook op bij andere ww. als b.v. hebben, doen. In de lange vormen krijgen deze ww. klankwettig géén inlautende G. Deze wordt echter per analogiam aangenomen. We kunnen de mening van De Bont met Huisselingse voorbeelden staven: *háj li* = hij ligt, *ligget* = ligt het. Daarnaast analogisch: *háj duu* = hij doet, *duugget* = doet het.
- 48 Deze eigenaardigheid treft men slechts aan bij de alleroudste sprekers. Brabantius geeft in § 51 van zijn artikel: *Proeve eener grammatica der taal van oostelijk Noord-Brabant* (O.Vt. I, 162 vv.) de regel dat nk na korte, niet na lange klinker optreedt. Dat geeft dan voor Zeeland een verschil tussen de tegenwoordige en de verleden tijd daar alleen de praesensvocaal voor ng gerekt wordt: ik sprīng, maar: ik sprōnk. In het Huisselings wordt de klinker voor ng echter nooit gerekt.
- 49 O.Vt. II, 171.
- 50 Vgl. HOL: *Album Kaiser*, 48: ‘Het in zwang komen van de keel-r, het eerst in aristocratische Haagse milieu’s, is terug te brengen op de zucht naar distinctie. Vanuit deze milieu’s is de uvulare r zijn zegetocht begonnen.

Maar deze keel-r was al algemeen in de taal van enkele kleine stadjes vóór dat de, laten we het 'Haagse' uitspraak noemen, doordrong'. En iets verder vervolgt de auteur: 'Opvallend is nu, dat de bewoners van enkele plaatsen, die vroeger steden waren, b.v. die van Tiel, die van Lochem en Ravenstein, alle van hoog tot laag te herkennen zijn aan hun gebrouwde r, een uitspraak die door de mensen uit de omgeving belachelijk wordt gevonden, maar die ondanks dit oordeel zich toch handhaaft'. We bevestigen het bovenstaande wat Ravenstein betreft, met de opmerking dat behalve het stadje ook de kleidorpen in de gelijknamige gemeente brouwen. Ons bleek echter niets van de omstandigheid dat de niet-brouwende omgeving het brouwen belachelijk vindt.

- 51 De term 'oereuropeesch fossiel' vonden we bij SCHRIJNEN: *Nederlandsche Volkskunde* II, 5; de schrijver doelde daarbij op overeenstemming tussen Keltische en Slavische taalverschijnselen die berusten op gemeenschappelijke oereuropese grondslag. Vgl. verder voor deze nogal brede visie VAN GINNEKEN: *Ras en Taal*, 48 vv. Een bespreking van de suizende of ratelende r is vervolgens nog te vinden in het artikel van BRABANTIUS: *Proeve eener grammatica der taal van oostelijk Noord-Brabant*, § 53. (O.Vt. I, 162 vv.). Voor de verbreidheid van deze r in Noord-Brabant verwijzen we naar WEIJNEN: *Onderzoek*, 56 vv.

DERDE HOOFDSTUK

- 1 GUNNIK: *Kampen*, 235, noteert hiervoor de aanduiding vleken.
- 2 Onder het lemma ruwaar omschrijft BEEKMAN: *Dijk- en Waterschapsrecht*, het begrip als ruige waar.
- 3 De term waard slaat hier dus op gebied dat binnendijks gelegen is, op gebied (duidelijker gezegd) tussen rivier en dijk.
- 4 De term waardjes heeft betrekking op buitendijkse gronden. Volgens EDELMAN: *Perceelsnamen*, 9, hebben ze deze veilige ligging pas in een latere periode verkregen, bv. door dijkverlegging.
- 5 Zie HERMANS: *Charters*, I, 503: 'Die wateren dahin te deduciren quo natura sua ferunt'.
- 6 VAN DEN BOGAARD: *Bijdrage*, 15.
- 7 Blijkens VAN KEIRSBILCK: *Ambacht van den timmerman*, 399, komt in Zuid-Nederland het woord sliet voor in de betekenis van een provisorische afscheiding in een stal. Hiervoor zal men vroeger niet zozeer planken alswel takken gebruikt hebben.
- 8 Dit 'volksrecht' vonden we wat zakelijker geformuleerd in een ordonnantie van 1636 (HERMANS: *Charters* II, 15): 'Item zoo wie thuyne ofte rys snyt . . . die hemzelve niet toebehoort . . . die zal men t'elke schutten op 15 vleemsche'.
- 9 Vgl. voor de terminologie van de klompenmaker elders, VAN BAKEL: *De vaktaal van de Nederlandse klompenmakers*.
- 10 DE BO: *Westvlaamsch idioticon*, 560, leidt deze appellaam via het Frs. capendu af van court-pendu. De Nederlandse naam luidt aagtappel.

- 11 Met dit *wééj* = wijde zijn we een Germ woord op het spoor dat door de aanduiding wilg mede is verdrongen. We treffen het nog wel eens aan in namen als Wijdenes, Wijdeveld e.d. Voor bijzonderheden verwijzen we naar het artikel van A. CARNOY: *De wilg in de toponymie van België en Nederland*. MNLA-XXXII, I vv.
- 12 VAN DIEPEN: *Bodemgesteldheid van de Maaskant*, 6, onderscheidt dezelfde twee gebieden als volgt:
 'Langs de Maas komen gronden voor met een over het algemeen fijnzandige samenstelling. Deze liggen op ruggen welke oeverwallen of stroomruggen worden genoemd. De stroomruggronden zijn humeus en in de bovengrond bruin van kleur. Dank zij hun granulaire opbouw en hogere ligging behoren zij tot de goede gronden van het rivierkleilandschap, waarop de akkerbouw van oudsher is uitgeoefend . . .
 Tussen de oeverwallen van de Maas en de diluviale zandgronden vinden we afzettingen van zeer zware rivierklei. Deze vallen onder de gronden, die als komkleigronden of komgronden omschreven worden. In tegenstelling met de stroomruggronden zijn deze gronden overwegend grijs gekleurd, mede doordat zij een lagere ligging hebben en minder goed ontwaterd zijn. Zij ontleen hun naam aan de ligging in komvormige delen van het landschap en zijn naar hun wijze van ontstaan ten nauwste aan de ontwikkeling van de stroomruggronden verbonden. Landschappelijk omvatten de komkleigronden namelijk de delen waarin het sedimentierend rivierwater tijdens de vorming van oeverwallen de allerfijnste slibbestanddelen heeft afgezet . . .'
- 13 In verband hiermee wijzen we nog op de volgende publikaties: VAN DIEPEN: *De bodemkartering aan de Maaskant*. (B. en S. 1948, 35 vv.). *De geografische ontwikkeling van het Maaskantgebied in het verband met zijn bodemgesteldheid*. (B.J. 1950, 108 vv.). MODDERMAN: *Het oudheidkundig onderzoek van de oude woongronden langs de Maaskant in Noord-Brabant*. (B.J. 1950, 92 vv.).
- 14 MANSION: Inleiding plaatsnamen, 3 vv.
- 15 Lehenbuch I. In dit oudste volumen van het Ravensteinse Leenhof treft men XVI eeuwse kopieën van stukken uit de XV en de XVI eeuw.
- 16 Waar de vindplaats niet nader wordt aangegeven, is ze verloren gegaan.
- 17 Overgenomen uit een losse akte die door ons werd aangetroffen in een ongeordende verzameling op het Gemeentehuis in Ravenstein.
- 18 SONDER: *Tschlin*, 81, vermeldt een gelijksoortige slimmigheid uit Zwitserland: 'Eine fingerdicke, handgrosse Steinplatte wird entzwei geschlagen so dass die Bruchstellen der beiden Teile einander genau entsprechen. Diese beiden Steinplatten vergräbt man am Grunde des Grenzsteines, damit man später einen Anhaltspunkt zur Ziehung der neuen Grenze besitze'.
- 19 Voor bijzonderheden in deze ontwikkeling verwijzen we naar LINDEMANS: *Geschiedenis van de landbouw in België*. Voor Oost-Nederland vinden we tal van gegevens bij SLICHER VAN BATH: *Mensch en land in de Middel-eeuwen*.
- 20 Vgl. voor het begrip gemeeynte SMULDERS: *Overzicht der gemeeyntes in 't kwartier Oosterwijk*. B.H. IX, 12 vv.

- 21 Zie SCHÖNFELD: *Veldnamen*, 157.
- 22 In oudere stukken geschreven als Leemzingen.
- 23 SCHÖNFELD: *Historische grammatica*, 32, meent: 't IJ is van geslacht veranderd onder invloed van sandhi-vormen als op 't IJ (uit: op d'IJ)'. Tevens wijst hij op eventuele invloed van onzijdige synoniemen als het water, het diep. BACH: *Ortsnamen*, 65, wijst op onzijdige waternamen als In en Lech en veronderstelt eveneens: 'Hier liegen wohl Analogiebildungen nach das Wasser vor'. Wat Huisselings het-akker betreft, denken we voor eventuele sandhi-vormen vooral aan het voorzetsel op, voor Analogiebildungen aan synoniemen als het-land = het akkerland.
- 24 LINDEMANS: *Toponymische verschijnselen*, 5 vv.
- 25 EDELMAN: *Perceelsnamen*, 11 vv.; SCHNETZ: *Flurnamen*, 61, herleidt het woord akker tot de Idg. ag-wortel die de betekenis had van drijven: met de consequentie: 'Akker . . . bedeutete ursprünglich wohl Trift, Weideland'.
- 26 *Lehenbuch I*.
- 27 *Prothocollum van Beswaer over de V Maesdorpen* (1698–1716). Over hofstadnamen vindt men recente gegevens bij EDELMAN: *Perceelsnamen*, 36. Voor de hiermee verwante hostertnamen raadplege men EDELMAN-VLAM: *Over de perceelsnaam hostert*, MNLA-XXXI, 111 vv. In laatst genoemd artikel stellen beide auteurs dat de hostertterreinen in hun onderzoeksgebied reeds in de Romeinse tijd bewoond waren.
- 28 SLICHER VAN BATH: *Mensch en land* II, 63, bindt in sommige gevallen hofnamen aan een centrum voor het beheer der hofheerlijke goederen, nadien nog aan een voornaam huis. EDELMAN: *Perceelsnamen*, 30, meent dat in een deel dezer toponiemen het bestanddeel hof verband houdt met de jurisdictie in de na-Karolingische tijd en komt via de term *curtis* eveneens tot het begrip: centrum van bestuur.
- 29 SCHÖNFELD: *Veldnamen*, 111, geeft de verklaring: 'Synoniem met hoek is horn . . . hornic'.
- 30 GYSSELING: *Enkele topografische termen in Nederlandse plaatsnamen*, MNLA-XXX, 100, herleidt dries tot de eigenlijke betekenis van driesprong van wegen, met als jongere betekenissen plein, gemene weide.
- 31 EDELMAN: *Perceelsnamen*, 22.
- 32 VAN HOOGSTRATEN: *Aantekeningen*, 68.
- 33 Runnamen, ook in het nabije Berchem komen ze voor, worden door SCHÖNFELD: *Waternamen*, 65, met rennen in verband gebracht.
- 34 LINDEMANS: *Plaatsnamen*, 36, definieert: 'Het land, gelegen in de kromming van een waterloop, zodat het langs drie kanten schier ingesloten is, draagt veelal den naam van ham of inham'. LINDEMANS: *Opwijk*, 66, merkt op dat er soms een wederzijdse beïnvloeding plaats heeft tussen ham = inham, en amer = oever. Het voorbeeld dat hij voor Opwijk geeft, luidt Hamerbroek, met een foutieve archivalische vorm Hame/broek. De toponymie van Huisseling levert een duidelijke pendant: *et Hammerspoel*, ook wel uitgesproken als *et Hamspoel*, en schriftelijk vaak aangeduid in historische stukken als het Hamelspoel. BEEKMAN: *Dijk- en waterschapsrecht*, geeft voor ham een dergelijke verklaring.
- 35 Blijkens oudere schriftelijke vormen: het land van de monniken.

- 36 SCHNETZ: *Flurnamen*, 28, vermeldt een bestanddeel ram = grensmaal in veldnamen als Ramstein.
- 37 De beemden in Herpen, akkerland grenzend aan een lager weidegebied dat Broek genoemd wordt, beantwoorden aan de beschrijving van EDELMAN: *Perceelsnamen*, 16: 'oude hooiweiden, thans bouwland'. Hetzelfde dient gezegd van zijn beschrijving op blz. 37 van de broekterreinen: 'gebied dat vroeger een slechte afwatering had'.
- 38 SCHNETZ: *Flurnamen*, 28: 'Feld wird im Ahd. mit Lat. campus glossiert, und bezeichnet demgemäsz das freie, offene Land im Gegensatz zu Wald'.
- 39 De *Weeckkamp* dankt zijn naam waarschijnlijk aan het feit dat bezitters van percelen uit het daarachter liggende Hongerveld over dit terrein al eeuwen *zénj geweest*: het recht van uitweg hebben.
- 40 De etymologie van *den Dòrskamp* is onzeker. Blijkens de plaatsnaam Deursen (vroeger Dornen), is Ravenstein en omstreken niet altijd vrij geweest van de suizende r. *Dòrskamp* zou dus uit Dornkamp ontstaan kunnen zijn.
- 41 LINDEMANS: *Geschiedenis van de landbouw*, 308.
- 42 EDELMAN: *Perceelsnamen*, 25.
- 43 EDELMAN: *Perceelsnamen*, 45.
- 44 LINDEMANS: *Geschiedenis van de landbouw*, 357. LINDEMANS: *Opwijk*, 114.
- 45 EDELMAN: *Perceelsnamen*, 17.
- 46 *Chynsboek van de V Maesdorpen* (1691-1794).
- 47 SCHNETZ: *Flurnamen*, 71, verklaart in zijn onderzoekingsgebied Pfahl-äcker als omheinde percelen.
- 48 *Continuatio des prothocolli van Beswaer over de V Maesdorpen* (1716-1740).
- 49 De betekenis van oord is punt zoals uit het materiaal van SCHÖNFELD: *Veldnamen*, 112, duidelijk blijkt. LINDEMANS: *Opwijk*, 48, leidt een Dòortstraat echter af (via Doorent) van Doorn, en concludeert tot een straat 'waar doornen groeien'.
- 50 SCHNETZ: *Flurnamen*, 36, reserveert Hungernamen 'für schlechten Boden und Orte, die bei Dürre austrocknen'. In althans een gedeelte der hongernamen verklaren EDELMAN-VAN HOFFEN: *Landerijnamen met het bestanddeel honger* (N.G.N. XIII, 79 vv.) het honger-element als Honger = Hongaar = Zigeuner. Volgens FOERSTE: *Expansie*, 9 vv., kan het echter ook betrekking hebben op het onkruid de paardestaart dat ook wel unger, unjer heet. Zie verder SCHÖNFELD: *Veldnamen*, 57.
- 51 Daar het hier geen hoog gelegen buurt betreft, verdient de mening van EDELMAN: *Perceelsnamen*, 40, dat sommige heuvelnamen eerder met euvel dan met heuvel te maken hebben, de nodige aandacht.
- 52 Behalve aan kraai kan hier ook gedacht worden aan crade = afsluiting. Vgl. LINDEMANS: *De afsluitingen in de geheinde percelen*, MNLA-XXIX, 27 vv.
- 53 Vgl. SCHÖNFELD: *Waternamen*, 188: 'Rijt, riet, oorspronkelijk de benaming van een natuurlijk water, is in de eerste plaats een litoraal woord dat echter hier en daar vrij ver naar binnen is gedrongen'.
- 54 BACH: *Ortsnamen*, 292, onderkent in de plaatsnaam Antwerpen het woord werp: opwerpsel tegen het water, dam.

- 55 BACH: *Ortsnamen*, § 493, leidt het Dts. toposuffix -zell af van het Lat. cella. Als oorspronkelijke betekenis geeft hij op: 'Niederlassungen einer bescheideneren klösterlichen Gemeinschaft'.
- 56 Vgl. BACH: *Ortsnamen*, 289: 'Das alte Wort für den Begriff Ufer ist der Staden, Mhd. stade . . . Das Wort ist zwar auch Nd.-Ndl'.
- 57 Behalve uit bovengenoemde archivalische bronnen putten we voor deze opsomming ook uit het Prothocollum Feudale (1644-1800).
- 58 EDELMAN: *Perceelsnamen*, 43, onderschrijft de mening van Beekman dat Spijknamen betrekking hebben op percelen langs een waterkant die met gevlochten rijshout is beschermd.
- 59 SCHÖNFELD: *Veldnamen*, 133, geeft meerdere verklaringen voor het bestanddeel kamer. De meest aannemelijke in ons geval is die van rekenkamer 'welke . . . immers de functie van de landheer overnam in het beheer van de woeste gronden'.
- 60 SCHÖNFELD: *Veldnamen*, 107.
- 61 Dat een verbouwing soms de sociologische verhoudingen in een boerengezin wijzigt, blijkt uit SAAL: *Het boerengezin*, 235 vv., waar sprake is van het arbeidsterrein van de Westfrieze boerin in de stelphoeve.
- 62 Voor de verschillende boerderijtypen in Nederland raadplege men GALLÉE: *Het boerenhuis in Nederland*. Voor het Saksische type zij verwezen naar het werk van BOMANN: *Bäuerliches Hauswesen*. De terminologie van het langgeveltype in Brabant werd voor een gedeelte nog onlangs verzameld in de zesde jaargang van Brabants Heem, blz. 53, 74 en 100 vv., door Van Dam.
- 63 De schaaf is een grendel die enkel van binnenuit kan worden verschoven, en fungeert dus als nachtslot. Het dagslot kan wel van buitenaf bediend worden: wanneer men nl. buiten een kruk omdraait, tilt men daardoor aan de binnenzijde een ijzeren staafje = *klink* uit het slot. Het ijzeren staafje is vooral op sloten van kastdeuren vervangen door een houten plaatje dat men met de kruk niet oplicht maar ronddraait, en dat *de wèlver* = wervel heet.
- 64 BOMANN: *Bäuerliches Hauswesen*, 31.
- 65 De Heikant gebruikte vroeger nog: de aschkézie, een halfroond plankje met steel waarmee de as in de asbak werd getrokken. Vgl. B.H. VI, 54.
- 66 Zie voor de beschrijving van de Brabantse haard = woonkeuken B.H. VI, 53 vv.
- 67 *Pròst* betekent ook: proost, gezondheid! Hoort de stoelnaam *pròst* herleid te worden tot proost-propositus? Vgl. M.Wb. XII, 4456.
- 68 Vgl. voor de sociologische betekenis van derg. nieuwe woorden ELEMANS: *Sociologische gegevens uit Huisselings dialectmateriaal*.
- 69 De Heikanters noemen deze voerkookapparatuur *de sòpkeetel*.
- 70 In het oudvaderlands recht wordt dit losgat slop genoemd. Vgl. voor de zg. sloptiend DE BLÉCOURT: *Kort begrip*, 137.
- 71 Zie TH. DE RUYTER: Het vak van de riet- en strodekker. M.G.T. I, 92.
- 72 In het Westvlaams verstaat men onder peer eveneens peervormig stuk ijzer dat draait in een bus, en onder een appel een bolronde knop als handvat aan deur of venster. Vgl. DE BO: *Westvlaamsch idioticon*.

- 73 Dit woord is misschien een samenstelling met Mnl. vage = groeikracht, mest, bloeitijd. Vgl. M.Wb. VIII, 1177.
- 74 *Vééke* is een verkleinwoord van vak. De Heikantse term hiervoor luidt: hennenhoort. Vgl. B.H. VI, 82.
- 75 GOOSSENAERTS geeft in zijn *landbouwwoordenboek van de Kempen* op blz. 222 voor het begrip last, de termen gebint, winkel, stallei.
- 76 Vgl. voor de erfbenamingen in Nederland WANDER: *Erven en Werven*, MONV-IX, 9 vv. In dit overzicht is niet sprake van de misse maar van de miste, bij welk laatste woord wordt aangetekend: vanwege de mesthoop. Men zie ook BOMANN: *Bäuerliches Hauswesen*, 3, voor de term: die Missendör, de grote inrijdeuren die het erf beheersen.
- 77 O.Vt. I, 199.
- 78 Kiliaans: messingh, messie. Opdorps: messink. Vgl. BLANCQUAERT: *Opdorpiana* III. N.Tg. ILVI, 21.
- 79 Voor de diverse streeknamen van deze planten raadplege men HEUKELS: *Volksnamen van planten*. En PAQUE: *Vlaamsche volksnamen der planten*.

VIERDE HOOFDSTUK

- 1 De vlaghak gebruiken noemt men wel *krabbe*. Kops, 'the first agricultural official in the Netherlands', die omstreeks 1812 ongeveer 150 landbouwtermen verzamelde, geeft voor het instrument de term tilzeine. Zie hiervoor H.A. I, 35.
- 2 Het stofvarken dankt zowel volgens Hoeufft als volgens DAAN: *Stofvarken*, T.Tv. VI, 189, zijn naam aan de borstelharen van het varken.
- 3 LOREZ: *Bauernarbeit*, 19.
- 4 ZEVENBOOM: *Nederlandse gewichten*, 12, geeft een duidelijke beschrijving van deze 'Romeinse balans'.
- 5 Mnl. kindekijn, kinnekijn. A.N. kinnetje. In *Van Dale's Nieuw Groot Woordenboek*, 877, wordt als inhoud opgegeven $\frac{1}{4}$ ton. SPAHR: *Friese landbouw*, I, 119, verstaat onder kynsen een inhoud van $\frac{1}{8}$ ton. WEIJNEN: *Onderzoek*, 251, geeft het woord in de vorm kijnje.
- 6 Voor de onderlinge verhouding dezer natuurmaten zie men ZEVENBOOM: *Nederlandse gewichten*, 9.
- 7 HERMANS: *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving*, 83, was in zijn tijd reeds een ijverig voorstander van 't metriek stelsel.
- 8 BEEKMAN: M.Wb. XI, geeft voor hond een oppervlakte van $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{5}$ of $\frac{1}{4}$ morgen. Ecn bunder is bij hem een halve morgen, een morgen meestal 600 roeden. Aan de oppervlaktemaat hond schijnt het getal honderd ten grondslag te liggen. Vgl. TEUCHERT: *Sprachreste*, 78. De landmaat morgen zal uit de tijdmaat morgen ontwikkeld zijn. Een vaatsel zal een oppervlakte beslagen hebben, waarvoor een vat zaaizaad nodig was bij eventuele inzaai. Hoezeer één maat in één gewest verschillen kan, blijkt bij WEIJNEN: *Onderzoek*, 247 vv. In Huisseling kent men de roede niet meer als lengte maat. In Oss is *de graafroej* vier, in Lithoyen vijf meter lang.

- 9 Kiliaan verklaart het lemma slachkarre met *parvum vehicúlum*.
- 10 Het voorbret heet in de omgeving van Veghel peelhekken. Vgl. voor deze en andere bijzonderheden VAN DAM: *Tuig en voertuig*. B.H. IX, 19 vv.
- 11 Het type kar dat tot voor kort in Huisseling algemeen was, wordt met tal van technische bijzonderheden besproken door OUDEMANS: *Die Holländischen Ackerwagen*, 56 vv.
- 12 De vorm *toemp* wisselt af met *tómp*. *Doempe* = met een hefboom optillen. Vgl. Ndl. *domp* = hefboom. VAN DE WATER: *Bommelerwaard*, 69, geeft als betekenis van *dompen*: naar voren slaan van een kar.
- 13 Dit woord < Frs. *madame*. In de omgeving van Luik heet het steunpaaltje 'li dame'. WARNANT: *Hesbaye*, 36, merkt hierover op: 'Au point de vue sémantique meskene comme dame designent des objets dont on s'aide'. In het Huisselings heeft *de medam* nog een mannelijke pendant in *de knèecht*: een gat in de ploeg om de ploegstok in te steken.
- 14 Deze functie van het houweel wordt reeds door KOPS: H.A. I, 34, uitvoerig beschreven.
- 15 TUERLINCKX: *Hagelandsch idioticon*, 565, geeft 'slek' in de betekenis van een 'ijzeren staafken om twee stukken aan elkander te verbinden'.
- 16 Voor een deel zijn deze termen timmermanstermen met een nationaal karakter. Vgl. bv. DAAN: *Wieringer land en leven*, 158 vv.
- 17 Welke houtsoort voor de as gebruikt werd, kon men ons niet meer meedelen. OUDEMANS: *Die Holländischen Ackerwagen*, 123, noemt voor diverse gebieden verschillende soorten als beuk, olm en eik.
- 18 In het Nederduits verstaat men onder Schinkel niet de onderzijde van de as-arm, maar dit deel van de as in zijn geheel. Vgl. NIEKERKEN: *Das Feld*, 170, óók voor verwante termen als Stoot en Schlagschene. In zijn onderzoekingsgebied schijnt de houten as een houten kern gehad te hebben, die aan de wrijfvlakken met een soort blik was beslagen.
- 19 Het Nederlandse taalgebied beschikt nog niet over een monografie van het tuig gelijk er een geschreven is door MÖRGELI: *Die Terminologie des Joches*.
- 20 In verband met het typische *schérlappe* wijzen we op GALLÉE: *Geldersche Overijselsch dialect*, 38: 'schèèl = scheel, schèèlap = oogklep'. DEUNK: *Winterswijk*, 92: 'schea = schichtig, schealappen = ooglap bij paarden om schichtig worden te voorkomen'. WANINK: *Twents-Achterhoeks woordenboek*, 173: 'schée = schuw, bang'. Heeft een Huisselings 'scheeuw' bestaan? We wijzen slechts op het woord *gérhonger* = geeuwonger.
- 21 *Rémme* = snoeren.
- 22 BOSCH: *Heerder woordenboek*, 25, kent het woord *lichte* in de zin van bretels. KOPS: H.A. I, 34, noemt de term *ligt* in de betekenis van 'dubbeld leder over het zadel' Brabants.
- 23 VAN DE WATER: *Bommelerwaard*, 139, omschrijft teuge als ploegen met paarden die à la Daumont zijn gespannen.
- 24 Een uitvoerige studie over de ploeg verscheen van E. WERTH: *Grabstock, Hacke und Pflug*.
- 25 Zoals ook de naam van de melotteploeg, in Frankrijk als 'de dubbele Brabantse' beroemd, herleid moet worden tot die van de fabrikant Mélotte. Vgl. WARNANT: *Hesbaye*, 69.

- 26 Slechts in de taal van één oude, inheemse boer kwam de vorm *schoe.re* voor ipv. *schuu.re*.
- 27 KROES: *Karel ende Elegast*, Ts. LXIX, 88, merkt over Karels breekijzer op: 'Natuurlijk is een kouter weinig geschikt om een muur te doorbreken en Elegast lacht hem er dan ook om uit'. In een volgend artikel (Ts. LXX, 20) komt hij, wijzer geworden van GIERLICH'S: *Geschiedenis der Bokkerijders*, op die mening terug: 'Toch is het plan van Karel niet zo gek, als het er op het eerste gezicht uitziet'.
- 28 Dat vroeger in Ravenstein de f-loze vorm ook voor kwam als hoofd de betekenis had van mensenhoofd, blijkt uit LEOPOLD: *Van de Schelde tot de Weichsel*, I, 338.
- 29 Bij DE BO: *Westvlaamsch idioticon*, wordt de galg omschreven als een ijzeren vork boven op de ploegbalk. Voor andere ploegonderdelen zie men aldaar trefwoorden als zweek, pulm, klink, ploegknaap, zoolhoofd . . .
- 30 Voor Friesland geeft KOPS: H.A. I, 34, zilpond. VAN DE WATER: *Bom-melerwaard*, 133, omschrijft: 'soliepond, verbindingsijzer tussen achterploeg en bus'. Wij zouden het woord willen verklaren als zadelpond: een gewicht dat bij de lichte, primitieve ploeg gediend moet hebben om de ploegboom omlaag te drukken. Zonder zadelpond zou het ploegmes geen grond gehouden hebben. De term zadel hoeft niet te verbazen omdat de boer vroeger de ploeg gezien moet hebben als een dier. Men denke in dit verband slechts aan onderdeelbenamingen als *huu:t*, *tóng*, *start*, *zool*, *hak*. Het zadelpond lag als een zadel over de ploegboom die gezien werd als de rug van een lastdier. BERLIJN: *Landbouwwerktuigkunde*, 107, noemt het zadelpond ramskop, de peluw het zadel. Wat niet hoeft te verbazen want in de agrarische vakliteratuur heerst inzake de landbouwterminologie een verwarring omdat de verschillende deskundigen uit verschillende dialecten putten."
- 31 De kettingen van het zadelpond waren vroeger van teenhout, gelijk nog blijkt uit de Nederduitse term (NIEKERKEN: *Das Feld*, 208) Plaugwed, welks tweede bestanddeel overeenkomt met het Huisselfingse *wééj* = wijde = wilg.
- 32 Een andere betekenis van *klaavere* is: met rumoer naar boven gaan. Bv. *de trap óp klaavere*. Hoeufft geeft voor klaveren: klauteren, Kiliaan voor kleveren: scandere. Vgl. BLANCQUAERT: *Opdorpiana* III. N.Tg. ILVI, 21.
- 33 Voor de terminologie van de zeis elders in den lande vergelijkte men het taalgeografisch onderzoek van VAN VESSEM: *Oogstgerei-benamingen*.
- 34 Blijkens een ingezonden mededeling in B.H. VII, 150, bestaat voor dit begrip nog het Brabantse woord wood.
- 35 Bij dezen zij nog verwezen naar het artikel van KLOEKE: *Bij de kaart van de AREND*. N.G.N. XI, 17 vv.
- 36 Soms wordt ook wel *höws* gezegd.
- 37 Zo'n streepje dat blijft staan, heet bij NIEKERKEN: *Das Feld*, 277, 'n groot swat'.
- 38 Via umlaut uit jager ontstaan.
- 39 Blijkens WARNANT: *Hesbaye*, 112, vatten ook de boeren in het Luikse de beide begrippen (enclume en marteau) in één woord samen: les battements.

- 40 Vgl. NIEKERKEN: *Das Feld*, 277: 'Du hesz ja Tebentitten hoort!'
- 41 Bij WARNANT: *Hesbaye*, 149, 'le manège à piste circulaire'.
- 42 Onze zegslieden waren het geheel eens met WARNANT: *Hesbaye*, 149: 'à trois batteurs on obtient la plus belle batterie'. Als families elkaar helpen bij *den dôrs*, wordt er in de omgeving van Veghel gedorst 'aan den den'. Vgl. VAN DAM: *Het dorsen*, B.H. VIII, 13.
- 43 Of de uitdrukking *der gën slach fan hébbe*: er geen slag van hebben, ontleend is aan de maaiterminologie en niet aan die van het dorsen, is nog een open vraag. VAN GINNEKEN: *Drie Waterlandse dialecten*, Tweede Bundel, 315, houdt het in dezen op de zeis en niet op de vlegel. Hij geeft echter geen bewijs.
- 44 Voor een monografie over de zaadreiniging zij verwezen naar FLÜCKIGER: *Terminologie der Kornreinigung*.
- 45 Niet te verwarren met *blööske* = blaasje. Zie ook VAN SCHOTHORST: *Noord-West-Veluwe*, 108, waar het woord de verwante betekenis heeft van garftop.
- 46 BEZOEN: *Taal en volk van Twente*, 122.
Voor de terminologie van het rundvee zij de belangstellende lezer verwezen naar RÜBEL: *Viehzyucht*.
- 47 Vgl. RÜBEL: *Viehzyucht*, 29: 'übereinstimmend wird angenommen dasz ein helles Trächtigkeitsssekret ein weibliches Tier, ein dunkelbraunes Sekret ein männliches Tier erwarten lasse . . . Ein Stierkalb hält sich still bis zum neunten Monat, bewegt sich jedoch danach mit jedem Tag des Übertragens stärker. Ein weibliches Kalb kommt innerhalb 10-14 Tagen nach dem neunten Monat der Trächtigkeit zur Welt; einen Stier trägt die Kuh bis 21 Tage über die neun Monate hinaus, über die Zeit, über das Ziel'.
- 48 Als in het dagelijks leven ergens hard aan getrokken moet worden, roept men wel spottend: *Trék Tröøj, de koe die kalft!*' Vgl. DAAN: *Wieringer land en leven*, 129: 'trekken bakker, het is een kui' (vrouwelijk kalf)!
- 49 Voor doel en techniek vgl. MÜLLER: *De ervaren paardendocctor*, 24, alsook NUMAN: *Handboek*, 601. Dat de wrangwortels tussen 15 augustus en 15 september gestoken werden en dat de geschonden plant met spurriezaad weer op krachten werd gebracht, blijkt uit een artikel van NOEST: *De wrangwortel nog in Helvoirt bewaard gebleven*. B.H. V, 43.
- 50 *Göwns* = gust. Voor het begrip: *vacca lactaria a tauro non inita*, geeft Kiliaan zowel *muntygh* als *mans*.
- 51 Vgl. RÜBEL: *Viehzyucht*, 24: 'Ein Rind, welches schon Schaufelzähne hat, benötigt ein ganses Alprecht wie eine Kuh, um gealpt zu werden, währenddem es, solange es die Milchzähne besitzt, als halbkühiges Kalb . . . gerechnet wird'.
- 52 Bij een varken noemt men *de fòðzel* ook wel *klink*.
- 53 SPAHR: *Friese landbouw* I, 51, vertelt dat vóór de XVIII eeuw in Friesland weinig zoete melk werd verkocht maar veel 'zuip', dwz. karnemelk, die met 'zuipschuiten' werd vervoerd.
- 54 In Zwitserland houdt men koeien met zeer kleine spenen. Vandaar dat er 'tümliks' normaal, 'füstliks' melken uitzonderlijk is. Vgl. RÜBEL: *Viehzyucht*, 61, en LOREZ: *Bauernarbeit*, 168.

- 55 De omheining heet in Wychen *vracht*, *hèmsel* in Berchem waar het ww. *hèmsele* luidt.
- 56 *Gèlp* = weelderig, gezegd van malse planten en van bronstige dieren.
- 57 De Heikantse term voor *zoej* luidt *mówzek*.
- 58 Hiervan afgeleid *bizzing* = jaarmarkt. Vgl. WANINK: *Twents-Achterhoeks woordenboek*, 76.
- 59 Voor de verspreiding van de verschillende termen als *zwad*, *mat*, *gaan*, *geen*, *gang*, zie men HEEROMA: *Expansie*, 39 vv.
- 60 In het Duits Henkelmann, Henkeltopf. Zie voor de afbeelding van bedoeld stelletje ROUKENS: *Wort- und Sachgeographie*, II, figuur 40.
- 61 We kunnen helaas nog niet met NIEKERKEN: *Das Feld*, XIV, verzuchten: 'Das Amerikanische Traktor ist glücklich verniederdeutsch durch Trecker'.
- 62 Vgl. TER HAAR: *Ouderdomsbepaling van het paard*.
- 63 Rook wordt voorgeschreven ter genezing van paardenziekten door MÜLLER: *De ervaren paardendocctor*, 33, alsook door NUMAN: *Handboek*, 166. VAN SCHEVICHAVEN: *Penschetsen*, II, 245, vermeldt rook ook als geneesmiddel voor mensen en verklaart daarmee de woorden van Symen als Teuntje flauw valt in Bredero's Symen sonder Soetigheid: 'Aylieve, laet heur toch an heur schorteldoeckxbandt ruycken'. Alsmede de brandende bandjes die op stukken van Jan Steen schijnen voor te komen.
- 64 HÜHNERFELD: *Kleine Geschichte*, 90, meldt dat Middeleeuwse geneesheren gele kippeborstjes voorschreven bij geelzucht. Over degelijke sympathieverschijnselen wordt uitvoerig gesproken door SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde*, I, 103 en II, 336 vv. Een typisch voorbeeld ontlenen we nog aan Genesis XXX, 37: 'Maar nu nam Jakob jonge takken van gomboom, amandel en plataan, en schildte ze zo, dat het spint van de stokken in witte strepen kwam bloot te liggen. Toen legde hij de stokken, die hij aldus van hun schors had ontdaan, vlak voor de geiten in de drinkbakken waaruit het vee kwam drinken. En als het vee dan bronstig werd, besprong het elkaar bij de stokken en wierp dus gestreepte, gevlekte en gespikkelde lammeren.'
- 65 Onder *plèès* of *plèèske* wordt ook wel beschuit, beschuitje verstaan. In beide betekenissen is het woord verouderd.
- 66 Dit 'zesslagstelsel' dat ouderen zich nog uit hun jeugd herinnerden, kan beschouwd worden als een laatste rest van het drieslagstelsel. Vgl. LINDEMANS: *Geschiedenis van de landbouw*, I, 19 vv.
- 67 Wenden betekende vroeger ook ploegen. Vgl. SCHÖNFELD: *Veldnamen*, 76 vv.
- 68 VAN DE WATER: *Bommelerwaard*, 147, geeft voor hetzelfde begrip vorreng. KOPS: H.A. I, 33, geeft nog de Stichtse vorm vurft, wat uit voorhoofd zou zijn ontstaan.
- 69 Mnl. wentacker = keerakker!
- 70 WARNANT: *Hesbaye*, 82, vermeldt behalve het oude vitrioler het nog oudere chauler (kalken).
- 71 HJJSZELER: *Termen en gebruiken*, 25, vermeldt als zodanig de Rolder jaarmarkt op de tweede dinsdag in september.
- 72 Ook uit andere streken wordt zo'n tijd gemeld. SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde*, I, 318, wijst de laatste volle week van september als de spring-

- week aan. Hijzeler legt de gesloten tijd in oktober, de Zuidlaarde jaarmarkt viel erin. (Termen en gebruiken, 25). DAAN: *Wieringer land en leven*, 126, constateert een wentelersweek in de overgang van oktober naar november. Volgens WARNANT: *Hesbaye*, 87, was in het Luikse ieder zaterdag alsook Sint Markusdag een dies criticus waarop men niet mocht zaaien.
- 73 *Pratte* betekent ook wel treuzelen. BEZOEN: *Het Dumbar handschrift*, 37, geeft het woord in de betekenis van pruilen.
- 74 Eigenlijk staat *licht* tegenover *zwòdr*, en *lòcht* tegenover *dik* = dichtbezaaid.
- 75 Dit woord hoort men in hoofdzaak aan de Heikant.
- 76 Kiemen = kienen is een bijzonderheid die vermeld wordt door BOSCH *Heerderwoordenboek*, 20.
- 77 *Klöppert* = groot exemplaar wordt ook gezegd van dieren en mensen. Vgl. VAN DE WATER: *Bommelerwaard* (woordenlijst), waar klopperd wordt opgegeven voor een groot kind.
- 78 Eenzelfde bijzonderheid wat de vorm betreft, vindt men in *drinkestöjje*.
- 79 Voor vlasserijtermen zij verwezen naar BROUWERS: *De vlasserij in het Nederlands*.
- 80 HUIZELER: *Termen en gebruiken*, 16, beschrijft hoe men in Drente een andere methode volgt. Men maaide er het graan weleer met de zeis, waarbij het *òwthòòle* niet geschiedde door de maaier zelf maar door een volger.
- 81 Een beschrijving van de tiendheffing vindt men bij POMPEN: *St.-Victor*, 153.
- 82 Het ww. luidt *hòòke*. Ook Kops kent het woord (H.A. I, 36): 'het opsteken van het koren in den berg noemt men in het Sticht haken'.
- 83 *Zògdrank* behoort niet tot de oude inheemse geneesmiddelen. Vandaar waarschijnlijk foutief de *ó* ipv. de *ò*.
- 84 De vocaal in dit woord, hoewel voor *r*, is kort!
- 85 Vgl. NUMAN: *Handboek*, 252, waar aan karnemelk geneeskracht wordt toegeschreven bij wonden.
- 86 Hoeufft merkt n.a.v. dit woord op: 'Ik denk dat het de beteekenis heeft van versnijder, iemand die gekochte, oude goederen versnijdt en verflukt'. (Proeve, 160).
- 87 Dit is een zwak voorbeeld van vereenzelviging van de boer met zijn dieren. Een krasser staaltje geeft LOREZ: *Bauernarbeit*, 173: 'Heute Abend habe ich zu kalben'.
- 88 Dat hiervoor vroeger een koehoorn gebruikt werd, wist zich niemand nog te herinneren. We vonden die bijzonderheid echter nog bij SONDER: *Tschlin*, 71.
- 89 Vgl. voor deze primitieve methode STERINGA KUYPER: *Tacitus' Germania*, 17: 'De algemeen gebruikelijke dracht is een mantelvormig opperkleed dat met een gesp of bij gebreke daarvan met een doorn wordt bijengehouden'.
- 90 De maan als teken van succes was reeds de Germanen niet onbekend. Vgl. STERINGA KUYPER: *Tacitus' Germania*, 12, waar vermeld wordt dat bij onze vroegste voorouders de dingdag gehouden werd 'bij nieuwe of volle maan omdat 't naar hun meening geluk voorspelt wanneer men op een dezer tijdstippen een aanvang maakt met het behandelen van staatszaken'.

- 91 Slechts eenmaal hebben we voor de plek in de schoorsteen waar het vlees hangt, de term *hank* opgetekend. Dat we toen goed gehoord hebben, weten we van Kiliaan die hangh (hanck) omschrijft als: *carnarium*.
- 92 Vgl. W.N.T. II, 928: 'Men is gewoon die spijs, in een doek geknoopt, aan de balken op te hangen'.
- 93 Ook het monosyllabische mv. *döjf* komt voor.
- 94 Ook het monosyllabische mv. *petréjs* komt voor.
- 95 Langs geheel andere weg kwam de socioloog BARENTSEN: *Het oude Kempenland*, 74, tot eenzelfde conclusie: 'De Kempenlander kent zijn cultuurdieren, zooals hazen, konijnen, ratten, muizen, bunsings en fretten, maar de lagere dieren nagenoeg niet'.
- 96 Zoals *löps* = loops, bronstig van een teef, hoort bij *loe:pe* zal *rits* wel horen bij het ww. *rètse* = zwerven. Vgl. SCHUERMANS: *Algemeen Vlaamsch idio-ticon*, onder *rits*: 'op de *rits* - op wandel'.
- 97 Het woord *kat* wordt uitsluitend vrouwelijk gebezigd in het bekende plaagzinnetje voor kinderen: *en roe:jbónte kat is nõjt chénne kòdter!* *Roe:jbónt* betekent hier hetzelfde als *drie-bónt*: een mengsel van *ròt*, *wit* en *zwart*.

VIJFDE HOOFDSTUK

- 1 Gezien het verkortingsprodukt *vòdder* moet er vroeger een vorm *vòder* bestaan hebben. Zo komt ook naast *tòffel* geen *tòfel* meer voor. Wel bestaat er naast *wòtter* een vorm *wòder*.
- 2 De Ossenaren die geen *moedder* maar *mòn* zeggen, worden wel geplaagd met het zinnetje: *òns mòn hi te bóks òn!*
- 3 *Mèske* is in Ravenstein de gewone vorm. Men zegt er niet 'dan', zoals abusievelijk opgegeven wordt door WEIJNEN: *Onderzoek*, 60. Om die vorm te horen moeten de Ravensteiners *mi te pónt oover*, nl. de Maas over naar Niftrik.
- 4 De Heikantse mansnaam *Jij* heeft vroeger waarschijnlijk ook te Huisseling bestaan, zij het onder een andere vorm als bv. *Jòj*. In het W.N.T. VII, 149 wordt de uitdrukking *Jak* en *Jooi* besproken waarbij *Jak* als mansnaam wordt verklaard en *Jooi* niet nader ontleed. Als betekenis van de uitdrukking wordt gegeven: *Jan Rap* en zijn maat, *janhagel*, *rapalje*.
- 5 In Zeeland betekent 'et dinge' ook nog spul, goedje. BRABANTIUS: *Woor-denlijst*, O.Vt. I, 193, merkt over het woord op: 'Ik geloof dat het eigenlijk eenmeervoud is, dat men als collectivum opvatte en daarom in het enkelvoud gebruikte'.
- 6 Vgl. DAAN-WINNEN: *Schort in de Nederlandse dialecten*, T.Tv. VI, 37 vv.
- 7 Een uitvoerige beschrijving van oude Nederlandse mutsen vindt men bij MOLKENBOER: *Nationale kleederdrachten*, 223 vv., alsook bij KRONENBURG: *Vaderlandsche kleederdrachten*, 18 vv. Voor het probleem hoofdtooi en dialectgrens zij verwezen naar WEIJNEN: *Onderzoek*, 215 vv.
- 8 Vgl. MICHELS: *Metter aefscher hant*, in: *Filologische Opstellen* I, 85 vv.
- 9 Mnd. *vorvòt*, Mhd. *vürvuoç*, Mnl. *vorevoet*: voorstuk van kous of schoen. Vgl. M.Wb. IX, 1124.

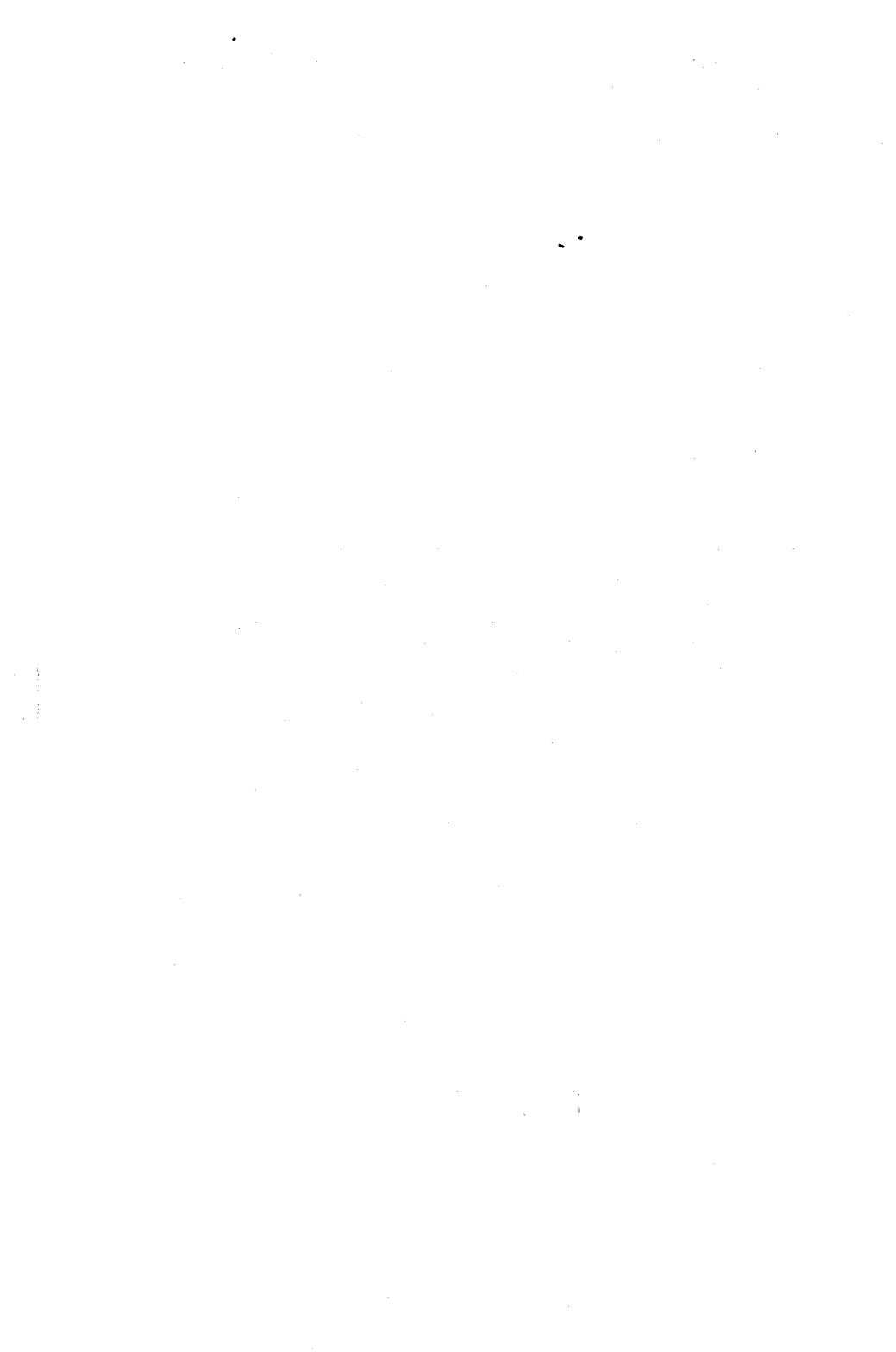
- 10 MOLKENBOER: *Nationale kleederdrachten*, 218, weidt als volgt over de poffer uit: 'Omdat de lichaamsbouw van de Noord-Brabanders zoo lelijk is, moet het niet verwonderen dat diezelfde plompheid en traagheid die uit hun ongracelijke verschijning spreekt, ook als het hoofdkenmerk van den vorm, de snit en de kleur van hun kleedij gelden moet. Want deze is grof van détail, niet oud maar ouderwetsch, zonder phantasie, zonder uiting van levenslust, maar kleinzielig van gedachte, zonder vreugde, benepen en boersch'. In deze mening kunnen we Molkenboer moeilijk bijtreden. We verbinden waarschijnlijk andere zaken met begrippen als benepen, zuur, grof, boers en 'ongracelijk'. De poffer was naar onze smaak waarlijk een hoofdtooi, weelderig, rijk, èn voornaam. En de hele zondagse dracht van de boerin destijds met de felle tegenstelling van wit en zwart, met het goud van kleine of grote welstand, vormde een symbool van karaktereigenschappen die haar niet vreemd waren.
- 11 BOSCH: *Heerderwoordenboek*, 23, geeft voor deze opening de term krasgat. Voor de tas die erdoor te bereiken was, vermeldt BRABANTIUS: *Woordenlijst*, O.Vt. I, 193, de benaming naozik = naadzak.
- 12 Omstreeks 1880 de nieuwe mode in Nederland. Voor de geschiedkundige bijzonderheden van de kleding zij hier verwzen naar FROWEIN: *Vier eeuwen kleding*.
- 13 Volgens MOLKENBOER: *Nationale kleederdrachten*, 226, zou de schouderdock bezinsel zijn van een mode uit het Tweede Keizerrijk in Frankrijk. FROWEIN: *Vier eeuwen kleding*, 66, meent dat de cashmereshawl tussen 1810-1840 in Nederland is opgekomen, omdat de japonmouwen toen te ruim waren om er een mantel over te kunnen dragen.
- 14 MOLKENBOER: *Nationale kleederdrachten*, 226, herkent in de kapmantel een zeer oude Franse dracht, afgeleid van monnikspij of nonnenhabijt.
- 15 Van een zieke kip die de vleugels laat zakken, zegt men wel: *ze löt te föllie hange!* Het kledingstuk is volgens MOLKENBOER: *Nationale kleederdrachten*, 226, een van de werkelijk oude drachten in de Meierij. STERKENS-CIE-TERS: *Volkskleederdrachten in Vlaanderen*, 33, vindt het prototype ervan reeds in de VIII, IX eeuw.
- 16 Vgl. WIEGERSMA: *De breischei als voorwerp van volkskunst*.
- 17 Vgl. SALVERDA DE GRAVE: *Franse woorden in het Nederlands*, 344, waar hij over dit woord opmerkt: 'De vormen met u zijn zeker frans. Daar apostème in het frans jong lijkt, zal mnl. aposteme wel uit het latijn komen'.
- 18 De plant zou volgens DE WAAL: *Keukenkruid en speerij*, 111, haar latijnse naam te danken hebben aan haar reddingbrengende, vluchtige olie.
- 19 De geneeskraft van dit kruid was reeds in de middeleeuwen bekend. Vgl. VERWIJS: *Naturen Bloeme*, I, 163; daar blijkt dat het werd aangewend om zekere ergernis van geleerden te bestrijden: 'Oec verdrijft et woerme ende miten Die boeken eten ende verbiten'.
- 20 BARENTSEN: *Het oude Kempenland*, 79.
- 21 De etymologie van beide woorden is onzeker. W.N.T. II, 917 en 920 geeft balie = tobbe en het bijbehorende baliën = hozen. Tot indentiteit durven we niet concluderen.

- 22 Een reeks van dergelijke vergelijkingen treft men in LINDEMANS: *Album*, 161 vv. Blancquaert brengt ze daar onder in zijn eerste reeks Opdorpiana.
- 23 In het Eng. embers. Zie verder LEENEN: *Theutonista-overleefsels*, T.Tv. VI, 116, waar voor Limburg aomeren vermeld wordt.
- 24 Een enkele maal hoorden we *sloerrie*, de vorm die in het A.N. publieke vrouw betekent. Het woord *schoellie* betekent nooit, gelijk elders wel het geval is, ovenslet maar steeds: minderwaardig persoon, schooier, vrouw van verdacht allooi. *Schoellie-vòlk* = schooiersvolk.
- 25 VAN SCHEVICHAVEN: *Penschetsen*, II, 259, vermeldt dat de scholieren van de Latijnse School in Nijmegen in de gerfkamer van de St. Steven jaarlijks op Witte Donderdag onthaald werden op pleskens als ze die dag in de kerk gezongen hadden.
- 26 PERNOUD: *Lumière du Moyen-âge*, 195, heeft deze extra vrije dagen in de Middeleeuwen berekend en uit haar becijfering blijkt dat de Fransen toen een behoorlijk tegenwicht hadden tegen de lange werktijden.
- 27 Voor de sport ten plattenlande algemeen erkenning genoot, moest de boer van die nieuwigheid weinig hebben. Zowel de boer als zijn paard moesten op zondag hun gemak houden, de doordeweekse arbeid was meer dan sport genoeg. Men vgl. in dit verband de waarneming van BARENTSEN: *Het oude Kempenland*, 84: 'De (vrije) tijd wordt zooveel mogelijk zittend doorgebracht. Men rust uit van de zware spierinspanning en gevoelt geen behoefte aan beweging'.
- 28 SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde* I, 267, meent dat het *beugele* inheems is in Noord-Brabant, Noord-Limburg en de Kempen.
- 29 Een uitvoerige documentatie over dergelijke broederschappen vindt men in het tweedelige werk van JOLLES: *Schuttersgilden en schutterijen in Noord-Brabant*.
- 30 Het neerlaatbaar bovenstuk van de boom heette *de berie.r.*
- 31 In Lithoyen roept men niet *oover de wis* maar *oover de stréngé*.
- 32 HERMANS: *Jagerswoordenboek*, merkt op: 'De percussiegeweren vormden de laatste en meest volmaakte constructie der voorladers'. Het type verscheen omstreeks 1820 als opvolger van het steenslotgeweer.
- 33 Vgl. voor deze spinning SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde* I, 312, en TER GOUW: *Volksvermaken*, 407.
- 34 Men herinnere zich in dit verband Bredero's Spaanschen Brabander. Als daarin Constant en Joosje bij het knikkeren woorden krijgen, wordt de tegenpartij vinnig toegebeten: 'Jy bent en onreynigert, ick moet op je hangden letten'. (Stoett, vs. 464).
- 35 *Foe.zele* zou een afleiding zijn van *foe.zel* = jenever en oorspronkelijk *smókkele* betekend hebben.
- 36 Elders zegt men bikkelen. In het Huisselings betekent *bikkel* echter uitsluitend kiezelsteen: *zò hart èz enen bikkel*. Dat er vroeger ooit een gelijksoortig maar grover jongensspel bestaan heeft, het koten (vgl. SCHRIJNEN: *Nederlandsche Volkskunde*, I, 266), werd door iedereen betwijfeld.
- 37 De vier zijden geeft VAN DE WATER: *Bommelerwaard*, 86, onder de benamingen stòontje, ingeltje, ruggeling en kuiling. In Waterland heten de vier zijden (VAN GINNEKEN: *Drie Waterlandse dialecten*, Deel Twee, 192) putter, rugger, staander, esje.

- 38 Voor de uitvoerige beschrijving en historische bijzonderheden van het spel zij verwezen naar DE COCK-TEIRLINCK: *Kinderspel en kinderlust*, III, 148 vv.
- 39 Voor hetzelfde spel zie men VAN GINNEKEN: *Drie Waterlandse dialecten*, Deel Twee, 195.
- 40 DROST: *Het Nederlandsch kinderspel*, 126.
- 41 Voor de techniek van het snijden zij verwezen naar BLÖTE-OBBS: *Boom en struik*, 64. Voor varianten op het lied naar SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde*, I, 222 vv.
- 42 Voor varianten zie SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde*, I, 128 vv.
- 43 Een ander vastenavondliedje luidde:

*'k hép sò lang mi te rómmelpòt cheloe:pe,
'k hép chén gèlt um broe:t te koe:pe,
foekkepòtterééj, foekkepòtterééj,
gif mene sènt tan gòk ferbééj !*

- Vgl. voor dit en het vorige lied SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde*, I, 186 vv.
- 44 Een rijke verzameling kinderliederen, deels met melodie, geeft DAAN: *Wieringer land en leven*, 47 vv.
- 45 Vgl. VAN GINNEKEN: *Drie Waterlandse dialecten*, Deel Twee, 5.
- 46 Vgl. HERMANS: *Charters*, II, 80, 105, 279, 891, 940, alsook CHRISTYN: *Generale costumen*, II, 1005.
- 47 VAN DER HEUDEN: *De zorg voor moeder en kind*, 19, deelt mee dat in Noord-Brabant dergelijke vlekken een meisje voorspellen.
- 48 Het ww. is vermoedelijk ontstaan uit hòd = vuurketting. SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde*, I, 50, herkent in deze haalleidingen 'een der schoonste en zinrijkste handelingen van het Indogermaanse bruiloftsritueel'. Aanvankelijk immers gold de inwijding niet de meid maar de bruid.
- 49 Nadere bijzonderheden over dit gebruik vindt men bij ESSINK: *De Bossche overheid ten aanzien van enige gebruiken in de levensloop*, B.H. IX, 29 vv. Zo mocht het stro niet versierd zijn, slechts een handbreed hoog zijn en enkel gelegd worden door huisgenoten van de overledene.
- 50 Vgl. voor deze misstanden VAN HOOGSTRATEN *Aantekeningen*, 293.
- 51 De tijd van betaling is al sinds lang 1 januari. Vroeger was echter Lambertusdag (17 september) betalingsdag.
- 52 Voor het verschil in de geloofsbeleving van de boer vroeger en nu vergelijk men vooral Deel II van ELEMANS: *Sociologische gegevens uit Huisselings dialectmateriaal*.
- 53 Voltoid vindt men het rijmpje bij SCHRIJNEN: *Nederlandsche volkskunde*, I, 175.
- 54 De landdrost vond deze volksfeesten volgens HERMANS: *Charters*, II, 430: 'eene duyvelse inventie'. Ook bij VAN HOOGSTRATEN: *Aantekeningen*, 207, vindt men het verbod vermeld, met de bijzonderheid dat de feesten ook op Aswoensdag wel plaats hadden.
- 55 HERMANS: *Charters*, II 131

LITTERATUUR

- A. J. VAN DER AA, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*. Gorinchem 1839-1851
- TH. AUSEMS, *Klank- en vormleer van het dialect van Culemborg*. Assen 1953
- TH. BAADER, Zie: J. van Ginneken
- A. BACH, *Die deutschen Ortsnamen I*. Heidelberg 1953
- J. VAN BAKEL, *De vaktaal van de Nederlandse klompenmakers*. Nijmegen 1958
- P. A. BARENTSEN, *Het oude Kempenland*. Groningen 1935
- A. BEEKMAN, *Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland voor 1795*. Den Haag 1905-1907
- J. BERLIJN, *Landbouwwerktuigkunde*. Zwolle 1952
- H. L. BEZOEN, *Klank- en vormleer van het dialect der gemeente Enschede*. Leiden 1938
- H. L. BEZOEN, *Taal en volk van Twente*. Assen 1948
- H. L. BEZOEN, *Het Dumber handschrift*. Deventer 1952
- E. BLANCQUAERT, *Practische uitspraakleer van de Nederlandsche taal*. Antwerpen 1934
- E. BLANCQUAERT, *Opdorpiana I* (Vergelijkingen). Album Lindemans, 161 vv
- E. BLANCQUAERT, *Opdorpiana II* (Invoeging van d in zinsverband). T.Tv., III, 13 vv
- E. BLANCQUAERT, *Opdorpiana III* (Opdorps en Kiliaans). N.Tg., ILVI, 21 vv
- E. BLANCQUAERT e.a., *Album Dr Jan Lindemans*. Brussel 1951
- A. S. DE BLÉCOURT, *Kort begrip van het Oudvaderlandsch Burgerlijk Recht*. (Tweede druk). Groningen-Den Haag 1924
- M. C. BLÖTE-OBBS, *Boom en struik in bos en veld*. Utrecht 1953
- L. V. DE BO, *Westvlaamsch idioticon*. Gent 1886
- J. VAN BOENDALE, *De Brabantsche Yeesten II*, (Ed. J. F. Willems). Brussel 1843
- B. DE BOER, *Studie over het dialect van Hindeloopen*. Assen 1950
- M. VAN DEN BOGAARD, *Bijdrage ten betooge van het onnatuurlijke en verderfelijke in het stelsel van wateropstuwing in Noord-Brabant*. Nijmegen 1861
- W. BOMANN, *Bäuerliches Hauswesen und Tagewerk im alten Niedersachsen*. Weimar 1927
- A. DE BONT, *De G in hij heget, hij düget en dergelijke werkwoordelijke vormen*. Ts., LXXIII, 262 vv
- L. BOSCH, *Beknopt Heerder Woordenboek*. Huizen 1940
- BRABANTIUS, *De quantiteit in de Noord-Brabantsche volkstaal*. O.Vt., I, 18 vv
- BRABANTIUS, *Proeve eener grammatica der taal van Oostelijk Noord-Brabant*. O.Vt. I, 162 vv
- BRABANTIUS, *Woordenlijst der Noord-Brabantsche volkstaal*. O.Vt., I, 193 vv
- BRABANTIUS, *Nog eene bijdrage tot de klankleer van het Noord-Brabantsch*. O.Vt., II, 153 vv
- BRANCO VAN DANTZIG, *De korte o-klanken in het Nederlandsch*. Groningen-Batavia 1940
- G. A. BREDERO, *Spaanschen Brabander Jerolimo* (Ed. F. A. Stoett). Tweede Druk. Zutphen 1934

- J. BROEKHUYSEN, *Studies over het dialect van Zelhem in de Graafschap Zutfen*. Groningen-Djakarta 1950
- A. BROUWERS, *De vlasserij in het Nederlands van de eerste helft der Twintigste Eeuw*. Nijmegen 1957
- M. BRUIJEL, *Het dialect van Elten-Bergh*. Utrecht 1901
- A. CARNOY, *De wilg in de toponymie van België en Nederland*. MNLA-XXXII, 2 vv
- J. B. CHRISTYN, *Brabantts recht, dat is Generale Costumen vanden Lande ende Hertogdomme van Brabant*. Antwerpen 1682
- A. DE COCK, I. TEIRLINCK, *Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland*. Gent 1902-1908
- J. COPPENS, *Nieuwe beschrijving van het Bisdom van 's Hertogenbosch*. Den Bosch 1840-1844
- J. DAAN, *Wieringer land en leven in de taal*. Alphen aan den Rijn 1950
- J. DAAN, *Stofvarken*. T.Tv., VI, 189 vv
- J. DAAN, G. WINNEN, *Schort in de Nederlandse dialecten*. T.Tv., VI, 37 vv
- B. VAN DAM, *De Brabantse boerderij*. B.H., VI, 74 vv, 100 vv; B.H., VII, 9 vv
- B. VAN DAM, *Het dorsen, de zorg voor de stook en andere bezigheden*. B.H., VIII, 13 vv
- B. VAN DAM, *Tuig en voertuig op de boerderij*. B.H., IX, 19 vv
- G. DEUNK, *De streektaal in de gemeente Winterswijk*. (In hs. op het dialectenbureau te Amsterdam)
- D. VAN DIEPEN, *De bodemgesteldheid van de Maaskant*. Den Haag 1954
- D. VAN DIEPEN, *De geografische ontwikkeling van het Maaskantgebied in verband met zijn bodemgesteldheid*. B.J., 1950, 108 vv
- D. VAN DIEPEN, *De bodemkartering aan de Maaskant*. B. en S., 1948, 35 vv
- J. DROST, *Het Nederlandsch kinderspel voor de VIIIe eeuw*. Den Haag 1914
- ECONOMISCH TECHNOLOGISCH INSTITUUT VOOR NOORD-BRABANT, *Onderzoekingen betreffende Ravenstein in verband met de mogelijke aanleg van een haven*. Tilburg 1947.
- C. H. EDELMAN, M. M. VAN HOFFEN, *Landerijnamen met het bestanddeel honger*. N.G.N., XIII, 79 vv
- C. H. EDELMAN, A. W. VLAM, *Over de perceelsnamen van het Nederlandse rivierkleigebied*. Amsterdam 1949
- C. H. EDELMAN, A. W., VLAM, *Over de perceelsnaam hostert voornamelijk uit het land van Maas en Waal*. MNLA-XXXI, 111 vv
- J. ELEMANS, *Sociologische gegevens uit Huisselings Dialectmateriaal*. Amsterdam 1958
- H. J. ENDEPOLS, *Woordenboek of Diksjenaer van t Mestreechs*. Maastricht 1955
- B. ESSINK, *De Bossche Overheid ten aanzien van enige gebruiken in de levensloop*. B.H. IX, 29 vv
- P. FLÜCKIGER, *Die Terminologie der Kornreinigung in den Mundarten Mittel- und Süd-Italiens*. Bern 1954
- W. FOERSTE, K. HEEROMA, *Westfaalse en Nederlandse expansie*. Amsterdam 1955

- J. FRANCK, N. VAN WIJK, C. B. VAN HAERINGEN, *Etymologisch Woordenboek*. Den Haag 1936
- A. FRENKEN, *De Bossche Bisschop Michael Ophovius O.P. B.B.*, XIV, 102 vv
- A. FRENKEN, *Het Dagboek van Michael Ophovius O.P. B.B.*, XV, 222 vv
- CHR. FROWEIN, *Vier eeuwen kleding in Nederland*. Utrecht s.d.
- J. H. GALLÉE, *Woordenboek van het Geldersch-Overijsselsch dialect*. Deventer 1895
- J. H. GALLÉE, *Het boerenhuis in Nederland en zijn bewoners*. Utrecht 1908
- G. GEZELLE, *Loquela* (Ed. J. Craaynest). Amsterdam 1907
- W. GIERLICH, *De geschiedenis der bokkerijders in het voormalig land van 's Hertogenrode*, Roermond 1939
- J. VAN GINNEKEN, *Ras en taal*. Amsterdam 1935
- J. VAN GINNEKEN, *Drie Waterlandse dialecten* (Bezorgd door A. Weijnen en M. van den Hombergh-Bot). Alphen aan den Rijn 1954
- J. VAN GINNEKEN, *De phonologie van het algemeen Nederlandsch*. O.Tn., II, 321 vv
- J. VAN GINNEKEN, TH. BAADER, G. GOSSES, *Accentwisseling in de diphthongen*. Amsterdam 1944
- J. VAN GINNEKEN, J. M. RENDERS, A. WEIJNEN, *Oost-Noordbrabantse Dialectproblemen*. Amsterdam 1946
- J. GOOSSENAERTS, *De taal van en om het landbouwbedrijf in het N-W van de Kempen*. Gent s.d.
- G. GOSSES, Zie: J. van Ginneken
- J. TER GOUW, *De volksvermaken*. Haarlem 1871
- J. GUNNIK, *Het dialect van Kampen en Omstreken*. Kampen 1908
- M. GYSSELING, *Enkele topografische termen in Nederlandse plaatsnamen*. MNLA-XXX, 98 vv
- A. TER HAAR, *Ouderdomsbepaling van het paard naar zijn gebit*. Maastricht 1907
- C. B. VAN HAERINGEN, *Netherlandic Language Research*. Leiden 1954
- C. B. VAN HAERINGEN, *Mögge en morge(n)*. N.Tg., XLIX, 300
- C. B. VAN HAERINGEN, Zie ook: J. Franck
- J. VAN HEELU, *Rijmkroniek betreffende de Slag van Woeringen* (Ed. J. F. Willems). Brussel 1836.
- K. HEEROMA, Zie: W. Foerste
- A. HERMANS, *Jagerswoordenboek*. Schiedam 1947
- C. R. HERMANS, *Geschiedkundig mengelwerk over de provincie Noord-Brabant II*. Den Bosch 1841
- C. R. HERMANS, *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving der provincie Noord-Brabant*. Den Bosch 1845
- C. R. HERMANS, *Verzameling van charters en geschiedkundige bescheiden betreffende het Land van Ravenstein*. Den Bosch 1850
- H. HEUKELS, *Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten*. Amsterdam 1907
- P. VAN DER HEYDEN, *De zorg voor moeder en kind in Noord-Brabant*. S.l. 1934
- C. HUISZELER, *Termen en gebruiken van het boerenbedrijf in Drente*. Assen 1940
- J. H. HOEUFFT, *Proeve van Bredaasch taal-eigen*. Breda 1836

- M. M. VAN HOFFEN, Zie: C. H. Edelman
- A. R. HOL, *Enkele opmerkingen over de uitspraak van de R. Album dr. Louise Kaiser*, Alphen aan den Rijn 1951
- M. VAN DEN HOMBERGH-BOT, Zie: J. van Ginneken
- A. VAN HOOGSTRATEN, *Aantekeningen op het Land van Ravenstein*. (Ms. in de bibliotheek van de kruissheren te Uden van 310 blz. en ongedateerd. Het zal ongeveer 1850 ontstaan zijn)
- P. HÜHNERFELD, *Kleine Geschichte der Medizin*. Ned. vert., Utrecht-Antwerpen s.d.
- W. JACOB, *Het dialect van Grave*, Den Bosch 1937
- J. JOLLES, *De Schuttersgilden en Schutterijen in Noord-Brabant*. Den Bosch 1933
- G. KARPELES, *Heinrich Heine's Autobiographie*. Berlin 1888
- J. en V. VAN KEIRSBILCK, *Ambacht van den timmerman*. Gent 1898
- G. KLOEKE, *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*. Leiden 1939 . . .
- G. KLOEKE, *Het taallandschap van onze Noordoostelijke provinciën*. Amsterdam 1955
- G. KLOEKE, *Bij de kaart van de arend*. N.G.N., XI, 17 vv
- J. KOPS, Zie: M. van der Poel
- H. KROES, *Karel ende Elegast en de meesterdiefsprookjes*. Ts. LXIX, 88
- H. KROES, *Nog eens Karel ende Elegast*. Ts. LXX, 20
- A. KRONENBURG, *Rond de vaderlandsche kleederdrachten*. Heilo 1950
- C. KRUYSKAMP, F. DE TOLLENAERE, *Van Dale's Nieuw Groot Woordenboek der Nederlandse taal*. Den Haag 1950
- H. LANDHEER, *Klank- en vormleer van het dialect van Overflakkee*. Assen 1951
- J. LEENEN, *Teuthonista-Overleefsels in Limburg*. T.Tv., VI, 116
- A. en L. LEOPOLD, *Van de Schelde tot de Weichsel I*. Groningen 1882
- J. LINDEMANS, *Plaatsnamen*. (Tweede Druk) Brussel 1925
- J. LINDEMANS, *Toponymie van Opwijk*. Den Haag 1931
- J. LINDEMANS, *Toponymische verschijnselen*. Den Haag 1946
- J. LINDEMANS, *De afsluiting in de geheinde percelen*. MNLA-XXIX, 27 vv
- P. LINDEMANS, *Geschiedenis van de landbouw in België I*. Antwerpen 1952
- CH. LOREZ, *Bauernarbeit im Rheinwald*. Basel 1943
- J. MANSION e.a., *Inleiding tot de studie van de Vlaamsche plaatsnamen*. Den Haag 1929
- L. C. MICHELS, *Filologische opstellen I*. Zwolle 1957
- L. C. MICHELS, *Cuyk en Wychen*. T.Tv., V, I vv
- L. C. MICHELS, *Kwantiteit van vocalen voor R*. N.Tg., L, 32 vv
- P. MODDERMAN, *Het oudheidkundig onderzoek van de oude woongronden langs de Maaskant in Noord-Brabant*. B.J., 1950, 92 vv
- TH. MOLKENBOER, *De Nederlandsche nationale kleederdrachten*. Amsterdam 1917
- W. MÖRGELI, *Die Terminologie des Joches und seiner Teile*. Paris-Zürich-Leipzig 1940
- H. MÜLLER, *De ervaren Paardendoctor*. Groningen 1841
- W. NIEKERKEN, *Das Feld und seine Bestellung im Niederdeutschen*. Hamburg 1935
- J. NOEST, *De wrangwortel nog in Helvoirt bewaard gebleven*. B.H., V, 43 vv

- A. NUMAN, *Handboek der genees- en verloskunde van het vee*. Gouda 1866
- TH. OUDEMANS, *Die Holländischen Ackerwagen*. Göttingen 1926
- G. S. OVERDIEP, *Volkstaal en dialectstudie*. Antwerpen 1947
- E. PAQUE, *De Vlaamsche volksnamen der planten*. Namen 1896
- A. PEDERSEN, *I satid og host*. Kobenhavn 1950
- R. PÉNOUD, *Lumière du Moyen-Age*. Ned. vert. Utrecht-Antwerpen s.d.
- M. VAN DER POEL, *Een onbekende verhandeling van Jan Kops*. H.A., I, 34 vv
- A. POMPEN, *Sint Victor van Xanten en zijn betekenis voor de geschiedenis van Nederland*. Roermond 1955
- J. M. RENDERS, Zie: J. van Ginneken
- F. RIEMANN, *Ackerbau und Viehhaltung im Vorindustriellen Deutschland*. 1953
- RIJKSARCHIEF DEN BOSCH, *Lehenbuch I*. (XVIIe eeuwse kopieën)
- RIJKSARCHIEF DEN BOSCH, *Chynsboek van de V Maesdorpen*. (1691–1794)
- RIJKSARCHIEF DEN BOSCH, *Prothocollum van beswaer over de V Maesdorpen*. (1698–1716)
- RIJKSARCHIEF DEN BOSCH, *Continuatio des prothocoilli van beswaer over de V Maesdorpen*. (1716–1740)
- RIJKSARCHIEF DEN BOSCH, *Prothocollum feudale*. (1644–1800)
- L. J. ROGIER, N. DE ROOY, *In vrijheid herboren*. Den Haag 1953
- W. ROUKENS, *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch Limburg und den benachbarten Gebieten*. Nijmegen 1937
- H. RÜBEL, *Viehzcucht im Oberwallis*. Frauenfeld 1950
- TH. DE RUYTER, *Het vak van de riet- en strodekker*. M.G.T., I, 92 vv
- C. D. SAAL, *Het boerengezin in Nederland*. Assen 1958
- J. R. SASSEN-CLINGH, *Boerenhuis van voor vijftig jaren*. B.H., VI, 53 vv
- H. VAN SCHEVICHAVEN, *Penschetsen uit Nijmegens verleden II*. Nijmegen 1901
- J. SCHNETZ, *Flurnamenkunde*. München 1952
- M. SCHÖNFELD, *Veldnamen in Nederland*. (Tweede Druk). Amsterdam 1950
- M. SCHÖNFELD, *Historische grammatica van het Nederlands*. (Vijfde Druk). Zutphen 1954
- M. SCHÖNFELD, *Nederlandse waternamen*. Amsterdam 1955
- W. VAN SCHOETHORST, *Het dialect der Noord-West-Veluwe*. Utrecht 1904
- J. SCHRÜNEN, *Nederlandsche volkskunde*. (Tweede Druk). Zutphen 1933
- L. SCHUERMANS, *Algemeen Vlaamsch idioticon*. Leuven 1865-1870
- L. SCHUTJES, *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch*. St. Michiels Gestel 1870–1876
- B. H. SLICHER VAN BATH, *Mensch en land in de Middeleeuwen*. Assen 1943-1944
- F. SMULDERS, *Overzicht der Gemeeyntes in 't Kwartier Oosterwijk*. B.H., IX, 12 vv
- A. SONDER, *Das ländliche Leben der Unterengadiner Gemeinde Tschlin (Schleins) im Spiegel seiner Sprache*. Samaden 1944
- J. SPAHR VAN DER HOEK, *Geschiedenis van de Friese landbouw*. S.I. 1952
- B. STERLINGA KUYPER, *Tacitus' Germania*. (Tweede Druk). Zutphen 1900
- P. STERKENS-CIETERS, *Volkskleederdrachten in Vlaanderen*. Antwerpen 1935
- I. TEIRLINCK, Zie: A. de Kock

- H. TEUCHERT, *Die Sprachresten der Niederländischen Siedlungen des XII. Jahrhunderts*. Neumünster 1944
- F. DE TOLLENAERE, Zie: C. Kruyskamp
- J. TUERLINCKX, *Bijdrage tot een Hagelandsch idioticon*. Gent 1886
- E. VERWIJS, *Maerlants naturen bloeme I*. Groningen 1878
- A. VAN VESSEM, *Oogstgerei-benamingen*. Assen 1956
- A. DE VIN, *Het dialect van Schouwen-Duiveland*. Assen 1953
- W. A. VLAM, Zie: C. H. Edelman
- M. DE WAAL, *Keukenkruid en specerij*. Zutphen s.d.
- B. WANDER e.a., *Erven en Werven*. MONV-IX, 9 vv
- G. WANINK, *Twents-Achterhoeks Woordenboek*. Zutphen 1948
- A. VAN DE WATER, *De volkstaal in het Oosten van de Bommelerwaard*. Utrecht 1904
- W. WEBER, *Die Terminologie des Weinbaus*. Frauenfeld 1949
- N. VAN WIJK, *Phonologie*. Den Haag 1939
- N. VAN WIJK, *Positieve en negatieve opmerkingen over de definitie van het phoneem*. N.Tg., XXX, 311 vv
- N. VAN WIJK, Zie ook: J. Franck
- A. WEIJNEN, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*. Fijnaart 1937
- A. WEIJNEN, *De dialecten van Noord-Brabant*. S.l. 1952
- A. WEIJNEN, *Nederlandse dialectkunde*. Assen 1958
- A. WEIJNEN, *Bijdragen tot de historische grammatica der Brabantse dialecten*. O.Tn. VII, 140, 313. VIII, 179 vv
- A. WEIJNEN, *De Meierijse verkorting*. T.Tv., IV, 175 vv
- A. WEIJNEN, Zie ook: J. van Ginneken
- E. WERTH, *Grabstock, Hacke und Pflug*. Stuttgart 1954
- H. WIEGERSMA, *De breischei als voorwerp van volkskunst*. Amsterdam 1925*
- J. TE WINKEL, *De Noordnederlandsche tongvallen*. Amsterdam 1898
- J. WINKLER, *Algemeen Nederduitsch en Friesch dialecticon*. Den Haag 1874
- G. WINNEN, Zie: J. Daan
- K. ZEVENBOOM, D. WITTOP KONING, *Nederlandse gewichten*. Leiden 1953

- H. TEUCHERT, *Die Sprachresten der Niederländischen Siedlungen des XII. Jahrhunderts*. Neumünster 1944
- F. DE TOLLENAERE, Zie: C. Kruyskamp
- J. TUERLINCKX, *Bijdrage tot een Hagelandsch idioticon*. Gent 1886
- E. VERWIJS, *Maerlants naturen bloeme* I. Groningen 1878
- A. VAN VESSEM, *Oogstgerei-benamingen*. Assen 1956
- A. DE VIN, *Het dialect van Schouwen-Duiveland*. Assen 1953
- W. A. VLAM, Zie: C. H. Edelman
- M. DE WAAL, *Keukenkruid en specerij*. Zutphen s.d.
- B. WANDER e.a., *Erven en Werven*. MONV-IX, 9 vv
- G. WANINK, *Twents-Achterhoeks Woordenboek*. Zutphen 1948
- A. VAN DE WATER, *De volkstaal in het Oosten van de Bommelerwaard*. Utrecht 1904
- W. WEBER, *Die Terminologie des Weinbaus*. Frauenfeld 1949
- N. VAN WIJK, *Phonologie*. Den Haag 1939
- N. VAN WIJK, *Positieve en negatieve opmerkingen over de definitie van het phoneem*. N.Tg., XXX, 311 vv
- N. VAN WIJK, Zie ook: J. Franck
- A. WEIJNEN, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*. Fijnaart 1937
- A. WEIJNEN, *De dialecten van Noord-Brabant*. S.l. 1952
- A. WEIJNEN, *Nederlandse dialectkunde*. Assen 1958
- A. WEIJNEN, *Bijdragen tot de historische grammatica der Brabantse dialecten*. O.Tn. VII, 140, 313. VIII, 179 vv
- A. WEIJNEN, *De Meerijse verkorting*. T.Tv., IV, 175 vv
- A. WEIJNEN, Zie ook: J. van Ginneken
- E. WERTH, *Grabstock, Hacke und Pflug*. Stuttgart 1954
- H. WIEGERSMA, *De breischei als voorwerp van volkskunst*. Amsterdam 1925
- J. TE WINKEL, *De Noordnederlandsche tongvallen*. Amsterdam 1898
- J. WINKLER, *Algemeen Nederduitsch en Friesch dialecticon*. Den Haag 1874
- G. WINNEN, Zie: J. Daan
- K. ZEVENBOOM, D. WITTOP KONING, *Nederlandse gewichten*. Leiden 1953

REGISTER

- aa* 260
aacht 47, 167, 180, 247, 254, 260
aachtaach 46
aachter 53, 117, 118, 137
aachteróp 247
aachtrendurre 128
Aadam 260
aaf 141
†Aaj 218
aaje 45, 226
aakelech 45
†Aal 218
aambeeltje 173
aame 45
aap 43, 46, 214
aar 43, 94, 143
aaarde 230, 276
aaarde nò 236
aardrekskunde 265
†Aart 218
aart 230
aase 23, 121, 185, 231, 261
aat 37, 38, 42, 136
aat 37, 38, 42
aaw 43, 54, 117, 161, 198, 231, 268, 275
aawer 268
aawmòddes 221
aawnéj 231
aböws 242
abrekoe:s 41, 105
†achje 135
achste 47
achterbie:n 167, 182
achterbòks 144
achterdeur 118, 127
achtergeeevel 118, 127
achterhòws 117, 123, 204
achterkeuke 120, 122
Achterlaant 109
achternaam 217
achteröwt 272
achterpèrt 181
achterploech 146
achterste 53
achterstevurre 82
Adrejaan 217
af 23, 159, 203
afchekalf 164
afcheleet 202
affal 209
afféjn 234
affekòdt 47, 91, 267
afhakke 209
afhòde 164, 237
afklèppe 221
afleéhhòwt 202
afleéze 269
aflegge 197, 202, 203, 271
aflegger 202
afloe:pe 174
afliòdt 275
aflòsse 272
afmaake 173
afmèjne 271
afmèjner 271
afraape 198
afréékene 242
afroepper 270
afsaage 102
afschoepper 185
afséjn 163, 207, 254
afsétte 31, 228
afslach 271
afslachte 209
afsméere 127
afstéeker 178, 205
afstoe:te 161
afstréjke 134
afsuu.ke 233
afswaajer 244
aftans 54, 180
afstéle 252
afstóje 143, 226
afstéje 135
afwas 120, 237
afwazbak 237
afwéch 99
afwissele 167
afwöttering 187
akker 110, 187
akkerdeere 71
akkers 102
aks 103, 132
akte 266
al 136
Albert 217
alkoof 122
alle 136
alleluuja 276
allerande 233
Allerhéllege 195
Allerhéllechste 274
alles 197
allie:n 158
altaar 274
ammblemènt 122
Amsterdam 23
An 218
anderhalf 167
anderhalfjörrech 180
anderhalfpèrts 152, 176
anders 105
andie.vie 129, 237
Andries Kamp 113
ang 154
angel 249
angelbeete 176
anjez déj 274
Anna 218
Ant 218
Antoon 218
antwoort 265
appel 105, 127, 137, 227
appelmoes 237
appelschummel 179
appelléjt 253
†appestunnie 224
appetie:k 41
apt 266
Arnòlt 217
artiekkel 266
Arts Kamp 113
as 139, 142
askröske 275
asliòdj 142
assestènt 186
Aswoenzdach 275
At 217
†at 216
atfènt 275
avbòdwe 187, 191, 193
avdak 128, 224
avdeeling 242
avdoe:n 184
avdòrse 157
†avdrèje 163, 172
avdunne 197
†avvendans 56, 249
†avveeere 56
†aws 56, 222
awt 54, 56, 232
awtheedes 121
awtste 53
awwer 53
azbak 121
azblòk 142

ba 261
baak 252
baaker 265
baant 102, 163, 168, 203
baar 269
baart 46, 250, 262
baars 250
baas 217, 252
baast 102
†Baastejòdn 217, 218
baat 47
baatere 46, 226
baawe 22
baaze 42, 251
baazech 43
bach 34, 206
bachkòj 206
bachsiek 206
bagge 206
bak 138, 140, 142, 206
bakhòws 128, 239
bakke 238
Baksenbòs 109
baktaant 31, 225
bal 104, 199, 227, 232
balk 124, 127, 178
balke (den) 123, 124, 127, 178
balkenbréj 210
balkhouter 124

balköwne 56, 228, 254
bamboe 132
bangeschëjter 229
† *bankhòök* 173
bankstél 122
barmartechhëtj 266
Bart 217
Bas 218
baskuul 134
bats 131, 228
batteng 57
batterééj 228
bawge 34
bazzeloe.n 77, 220
bé 19, 70, 176, 204, 263, 283
bedaart 46
béddehaant 235
† *béddepan* 121
bedèrve 59
bedienne 268
bedrie.ge 74
bedroe.ve 131, 232, 251
bee 260
beedevarstplòts 277
bèj 59, 141
† *bèjere* 166, 207
beek 70
beekenvèerke 208
beeker 70
beelt 70
béer 60, 62, 185, 205
bèerch 59, 128, 178
bèerge 59
bèèrm 58
Béers 100
Béers (de) 101
Béerse Mòds 100
béés 106
beesje 71, 214
béést 61, 206, 219
beet 70, 71, 284
bééter 61, 247
beevlander 199
béévert 277
béévrtchenger 277
Beeving 110
beezee 176, 284
beezech 71
béézepòl 106
begéere 60, 257
begin 189
beginne 234
begòdje 43, 264
begós 234
begraave 269, 284
begraffenes 269, 284
begraffenesmis 269
behaawe 162, 184
behang 127
behang 127, 168
béj 63
béjbel 265
béjl 102, 104, 132
béjnder 93, 157
béjnderzuu.te 105
béjne 97, 157, 203

béjner 202
† *Béjs* 218
béjte 225
bék 167, 183
beslach 141, 268
bekant 136
békke 239
békker 239
békkerééj 239
† *beklampe* 142
békske 64
bekwaam 162
bèl 144
Bèl 218
belans 154
belééft 265
belééze 225
belétte 177, 232
bèlle 162, 221, 256
bèlleke 64
Bèls 179
Bèn 217
† *benaadere* 166
benawthëtj 229
Bèndelaar 114
benèt 266
bénkappe 186, 220
bèntje 64
† *Bèrbeke* 218
berduu.re 223
Bèrge 21
bèrhòök 21
† *berie.r* 99, 300
bérke 63
bèrlèèjter 206
beroe.rt 264
beroo 91
beròw 266
bèrrech 206
Bèrt 218
Bèrtia 218
Bèrtes 218
beschèèje 271
beschëtj 271
beschöwt 239
*beschuu*t 21, 276
bésjes 161, 214, 271, 276
beslach 183, 229
beslòòn 183
besméere 238
bespréekeng 243
béssem 132
béssemkes 130
bést, 161, 166, 177, 208, 214, 217, 231
bestéelle 197, 269
† *bestéelle* 239, 263
bestèndech 195
bestuu.r 245
bét 62, 67, 123, 234
Bèt 218
betéts 63
bëtje 137, 157
betòdle 242, 271
bètstééj 118, 122
bètstééjdurkes 122
beuchske 82

beugel 82, 124, 137, 222, 244
beugele 244
beugelbal 244
beugelbòòn 244
beugeltès 222
beul 83
beule 82
beun 83
beunhòds 271
beurde 139
beurdevól 83
beure 242
beurt 82
bevange 182
bewéere 61
bewòdre 199
bezééje 120, 128, 137
bezétteng 229, 268
bezienne 75, 91
bibbere 207, 225, 250
bidde 72, 236, 268, 274
biddeng 268, 271
bie 76
biebletie:k 41, 243
biecht 274
biechte 274
biechtstoel 274
biejje 207, 270
biejjer 270
biejjeskoe:p 41, 243
biels 75
bie-muske 213
bie:n 167, 181, 205, 227
bie:r 39, 205
bie:r 39, 135, 244
bie.re 206
*bie.rgél*t 208
bierke 39
† *bierkrachje* 135
† *bierstélleng* 135
† *biertòn* 135
bie.s 76
Bieskémke 113
biest 169
bietje 76, 196
bie.ze 76, 122, 175
bil 168 228, 260
biljart 244
billich 168
Bimde 113
binne 146
binnegeut 120
binnenbie:r 207
binnetès 220
bintje 199
biskòp 222
Biskòp 223
bizdóm 272
blaach 46, 265
blaffe 206, 214
blat 103, 154, 234
blatséjs 96
blééj 61
bléèje 22
blèèjk 59, 223
Blèèjk 115

blèjke 59, 223
 bléer 164
 bléere 62, 161, 213
 † bléés 61
 † blééske 159
 bléjnde 247
 bléjndendèerm 209
 bléjndòoze 175
 bléjnt 68, 228
 bléjve 164
 blék 102, 121, 132, 173, 211, 238, 256
 blékkar 237
 blékke 102, 173, 211, 238
 blékkert 224
 blékmés 132
 blés 168, 181
 blie.k 39, 40, 74. 235, 250
 blie.ke 74, 225
 blie.kert 225
 bliksemaflèjjer 197, 277
 blinke 231
 bloeije 164, 226
 bloem 130, 265
 bloemmeh 199, 237
 bloemmezweével 206
 bloes 79, 220
 bloe.t 39, 77, 209, 224
 bloet 39, 41, 254
 bloe.te 86, 175
 bloe.tèj 211, 238
 bloetwòrst 77, 209
 blòk 49, 104
 blòkmés 100
 blòjje 86, 200
 blòdjer 197, 224
 blòdjere 181, 197
 blòdk 43, 246
 blòde 43, 246
 blòds 228
 blòdske 295
 blòdw 44, 51, 180, 183, 231, 255
 blòdwèèchtech 160
 blòdwòndzòdt 130
 † blòdw putjes 199
 blòdzbòks 262
 blòoze 42, 213, 226, 256
 † blòspéj 121
 blòtsel 52, 175
 blòwlggdr 213
 blòwsel 51, 223
 blòwsele 223
 blusse 127
 blut 253
 blutse 105, 170
 blau.j 231
 bòbbele 79
 bócht 164, 194, 201
 boebbele 79
 boef 77
 boe.gert 105
 Boe.gertje 115
 boej 77
 boek 78, 243, 265
 boekhaaweng 242
 boekhawdberoo 242

Boekkel 25
 † boekkendekoek 195
 † boekkendeméel 94, 195,
 † boekkendepap 237
 boekkent 94, 130, 195
 boel 78
 boemman 215
 boemmele 78
 boen 78
 boenne 78
 boe.r 20, 39, 131, 160, 162, 199, 208, 217, 248, 251, 255, 273, 278
 boerderéj 109
 boerderéje 102
 boe.re 272, 284
 boerke 77
 boerrebónzlat 243
 boerre-èppelke 105
 boerrelénbank 242
 boerremoes 130, 164, 237
 boerrenbónt 241
 boerrepert 183
 boerrepòt 236
 boerreschuu.r 196, 232
 boerrin 216, 263
 boerrinnenbónt 242
 Boessenbós 109
 boest 105, 199
 boe:t 41
 boe.te 40
 boe.te 40, 77
 boetse 80
 boevve 79
 Boevvekamp 113
 bóf 229
 bójje 93
 bójjem 103, 171
 † bójjemmés 104
 bójk 21, 168, 228, 252
 bójksuu.t 105
 bójler 123
 bók 55, 213
 Bókke 23
 bókkelèjjer 213
 bóks 220, 223, 229, 262, 298
 Bókssel 242
 bóksespejpe 186
 bókseschèj 220
 bóksètès 220
 bókschanschoen 255
 bòl 55, 104
 bólder 254
 bólhoe.t 221
 Bòlk 114
 bólk 164
 bóлке 161
 † bóllje 228
 bóllke 55
 † bóllie 76, 228, 235
 bólspaaj 182
 bóm 50, 103, 146, 154
 bóm 50, 121
 bóm-éjs 259
 † bómgat 135
 bómkes 152, 254
 bómloppeke 213

boms 86
 bòn 129, 232, 237
 bónk 181, 194, 199
 Bònne 23
 bònne 196, 237, 276
 bònnesiesentje 133
 bònnetón 237
 bònstaake 103
 bònsoep 237
 Bónspéllers 23
 bònstaak 237
 bóm 172, 205, 223, 242
 bómtekoel 105, 256
 booch 47, 48, 115, 244, 266
 bòdj 222
 böj 196
 böjje 196
 booj 47, 95
 bòd 43
 bòdlschòlk 220
 bòdn 44, 99
 boor 48, 53
 bòdrst 47, 141, 168, 228
 boort 48
 bòdt 44
 boove 47, 271
 boovedinge 219
 boovenóp 135
 booveròk 222
 bòdwe 22, 108, 149, 185, 185, 189, 193, 213
 bòdwmèster 145, 149, 186, 193
 bòdwschoe.n 186
 bòdze 42, 160
 Bòrchhaare 277
 Bòrch Méer 112
 bòrcht 96, 207, 208, 271
 bòrgemèster 217, 243
 bòrger 20, 89, 243, 255
 bórke 53
 bòrral 135
 bòrrie 139
 børsels 205
 bórstròk 219
 bört 236
 börtje 121
 Bós 109
 Bós (Den) 277
 bós 49, 157, 159, 261
 bòs 55, 252
 bòske 51
 bót 270
 bót 50, 55, 168, 177, 227
 bótfink 213
 bótischap 33, 243
 bóitse 80
 Bóts Hòf 111
 bótter 49, 172, 232, 273
 Bótteram 217
 bótteram 49, 238
 bótterbloem 130, 175
 bótterfebriek 172
 bótterfèst 273
 bótterspòdn 132
 bótterstèfke 158
 bóttervloe.t 238

bóvvepèrt 181
bóvveste 48
bòwl 246
bòwlaant 22, 102, 109,
173, 187
bòwt 56
bòwte 146
Bòwtenhòf 111
bòwtienón 267
Bóz-akker 109
Braabans 20, 205
Braabant 20
braaf 45, 235
braak 117
braake 43, 226, 264
braakéjs 259
braane 97, 183, 246
braant 46, 195, 246
braantasteransie 242
braantmuu.r 118
brak 57, 143
brandewéjn 226, 244
brambéés 106
brannéttel 175
brééj 60, 140, 210
brèèje 222
brééjleelp 210
brééjnat 210
bréèjnòlt 223
† bréèischèèj 223
Bréèjvrééters 23
brééke 93, 143, 167, 177,
180, 185, 237, 262
bréjjer 64
brèjte 66, 118
brekèt 121
brèm 106, 231
brèmbéés 106
brènderech 207
brènge 185, 238
† Brènt 218
brét 140
brètèls 220
breuk 83
brief 35
brie.f 35
Brie:j Stukke 109
brie:j taant 167
briensele 179
brie:t 187
bril 171, 225
brille 225
brilledoe:s 225
brillehòws 225
brillejuut 225
† brilleschèèj 225
brits 228
bròdzbak 237
broedder 266
broedder-ooverste 266
Broek 113
Broeksteech, 113 114
broes 79
broe:t 136, 206, 238
broe:mesienije 133
bròk 55
Bròkke 23

bròkkelech 259
bròkske 55
bròlleft 263
brómme 234
brómvlie.ch 210
bròðje 237
bròðjke 137, 209
bròðjpan 121
brook 48
bròðke 186
bròðwe 44
bròðwer 195
Bròrres 219
Bròrt 219
bròs 221
bròtmés 133, 237
bròwdégóm 264
bròwn 179, 200
bròwt 264
bròwije 266
bròwispaar 264
† bruch 134
brulle 161, 226
bruls 161, 162, 164
bruu:j 92
Bruuidéjk 113
bruu:j-èèjer 211
bruuje 81, 211, 224
bruujierech 197
bruuimesien 211
bruu:ke 40, 93, 235
bruu:kert 235, 245
bruu.r 81, 216
bruuts 81, 211
bukke 84
bukkem 250
buks 84
bukske 84
bulle 82
† bulleng 209
† bullengwòrst 209
Bullenhòf 111
bult 83, 126, 193
burt 82
bus 83, 142, 231, 241
buske 84
bussel 103
butje 55, 227
buu:ge 93
buu:k 105
buuk 21
buu:ke 81
buukske 81, 200
buu:m 86
buu:me 178
buunder 109, 136, 227
buunderè 81, 227
buurre 217
buurt 217, 246, 264
buurte 240, 246, 250
buurman 164, 217
buurvròw 217
buut 254
buutte 254
buutter 81
chroom 48

daach 163
daageleks 45
daak 45
Daalders 113
daale 45
daalek 45
daame 45
dabbe 57, 228
dach 163, 164, 183, 230
dak 124, 125, 126
dakkappèl 125
dam 100
Dam (den) 106
† damdòrser 31, 157
† damper = loe:ndòrser
dan 196
danke 236
danke (te) 234
danse 159, 228, 241, 258
danstènt 241
† darde 57
† dartech 57
Dartech Roeije 115
das 213, 220
dè 23, 162, 238
—de 247
déch 239
deegelek 71, 222
deeger 71, 136
dèéj 227
dèéje 200
dèéke 60, 61, 245, 272
dèékènaat 272
dèél 36, 118, 132, 146, 158,
204, 231
dèèle 57, 208, 247, 270
Deeme 20
dèèrm 209, 228
dees 71
deesiemeeter 135
dègger 197
dèjsel 130
† dèk 146
dèk 62, 67
dèkchèért 125
dèkchèlt 184, 206
dèkke 162, 166, 184, 206
dèkker 125
dèkmés 126
dèksel 172, 238
dèkske 64
dèkspòdn 126, 132
dèkwis 125
dèl 36, 62
dél 36, 62, 64, 136
† dèlslééger 124
dèmpech 184
dén 21
Denaates 276
dénke 67
dénne 62
dénne 62
Dénnebòrch 20
der 24, 146, 206
dèrde 57, 66, 187, 210, 263,
275
derèjge 23

Dérk 218
dérke 21, 97, 216, 235
dèrtech 57
déssel 175
destrukter 160
dèt 196
deucht 266
deuge 82
deugeniet 235
deuk 83
deuke 82
deun 82, 259
deur 82
deuverek 141
devoosie 277
dèw 146
dicht 195
dichter 243
dichtslòdn 197
dichttréeje 175
die 23, 233
die-die-tie 201
dief 34, 36
die.f 34, 36
diejaake 266
diejje 233
diek 21
die:l 40
die:le 271
die:ler 10
Dien 218
Dienna 218
dienne 93
die.p 149, 168, 186, 205
dieplooma 267
die.r 74, 214
diessel 104, 124
diesselle 124
Die.te 20
dik 168, 182, 195, 206, 228, 231, 297
dikbille 23, 168
dikke mik 238
dikken dèrm 209
dikkòp 31
diklemaasiewétstréjt 243
diklemeere 71, 243
ding 72, 105, 185, 220, 267
dinge (en) 220
dinge 219
dinge 220
dinnie 97
dip 259
diz óp 137
dizze 137
döbbèjtjel 104
döbbele 252
döbbelt 96, 179, 250
döbber 249
doe:f 41
† doe:fpòt 121, 239
Doej-akker 110, 178
doe:je 259, 271
doek 80, 231
† doel 244
doeldeur 244
doempe 293

doe.n 24, 77, 162, 173, 227
 234, 235, 242, 247, 261,
 266, 274
doen 77, 105, 173, 174, 207
 226
doenne 97
doe:pe 274
Doep 217
doe:pfònt 274
does 123, 214, 227, 235
doesse 227
doe:t 41, 162, 254
doe:tligge 206
doe:tsònde 276
doe:ttréeje 206
doe:ve 239
doew 97
dòf 55
dòfke 88
dòjf 171, 194, 213, 231, 298
Döjfhöws 115
dòjke 93
dòjker 99
dòjm 127, 135, 171, 194, 226
dòjvel 265
dòkter 226, 267
dòkterman 259
dòl 49
dòlder 136, 267
Dòlderek 115
dòlper 97, 118
Dòmme 109
dònderbeesje 197, 214
dòndere 106, 196, 232
dònderkòp 197
dònderschoe.r 197
dònker 231
dòoje 86
doojer 47, 238
dook 48
dòòle 228
doomenie 272
Doomenies Kèmkje 115
Door 218
door 23, 136, 261
Doora 218
Doores 218
dòòrst 47, 174, 236
Dòörze 20
dòòwe 44, 144, 180
dòòwke 231
dòp 49, 55, 238
dòpke 55, 259
dòppe 159
† dòpseef 159
dòpsel 274
dòpspie:n 171
† dòrdalf 56, 136
dòrdalfjörrech 180
† dòrde 56
dòrp 89
dòrpel 89, 97
dòrre 106, 196, 232
dòrrem 90, 232
dòrremés 106, 132
dòrrepòl 106
dòrs 159, 295

dòrse 157, 202
dòrsfleegeel 157
dòrskaaft 157
Dòrskamp 113, 115, 178, 290
dòrsmesien 134, 157
† dòrsmeuile 134, 157
† Dòrt 218
Dòrtestròdt 114
dòrzbèt 158
Dòt 218
dòt 53
dòtcheléege 206
dòtchetròjje 206
dòtskiest 52, 271
dòtsklic:t 271
dòwn 177
dòwne 177
dòwte 88
draachsak 164
draaf 235
draage 45, 162, 184, 269
draagent 162, 179, 184, 206
draager 269
draave 182
draf 182, 257
drank 200, 231
drankmeule 134, 200
drankstòn 200
drap 238
drèèj 130, 235
drèèjding 10
drèèje 232, 246
drèèjers 168
drèèjpòlleke 173
drèjve 21, 125, 126, 234
drèjver 250
drenkske 226
† Drènt 218
dreune 83
drie 162, 163, 254
drie-bònt 298
driedròts 173
drie-eeventer 149
† drie.ge 223
Driegges 94
driejje 158, 247
drie-jörrech 180
Driek 74, 218
drie-kant 99
Driekkes 91, 94, 218
Driekoonenge 275
Driekunnenge 275
driekwart 167
drielling 104, 179
driemmel 91, 270
driepar 104
drieschörrech 145
Drieske 112
driespie:n 171
drie-tènder 131
drie.ve 21
drie-vèrreljòrs 196
drift 99
dril 73
drinkbak 174
drinke 174, 211, 226, 236
drinkskeñneke 177

drinkestôjje 171, 177, 297
 drôch 87, 163, 177, 238
 drôcht 87, 91, 196
 droegge 77
 droe:m 41
 droe:me 41
 droes 79, 184
 droe:zelech 183, 225
 † drôjvevéjger 105
 drôl 229, 259
 drölle 164, 252
 drômmendaares 214
 drônke 258
 drôöj 85, 173
 drôöje 162
 droop 48
 drôdôt 88
 drôötje 85
 dröp 89, 256
 drôpnat 256
 drôppe 89, 210
 drôppel 89
 drôits 85, 88, 173
 drukke 83
 druu:ge 157, 177, 196, 202,
 223, 246
 dubbe 131
 dubbeltje 136
 duk 82, 136, 232
 dun 82, 206, 222, 238
 dunne (den) 228
 dunnen dêerm 209
 dunke 83
 dur 175
 durfôkke 167
 durgebônt 118, 127
 durgoe:je 195
 durpinne 199
 durslach 31, 82, 238
 durslôdn 165
 dus 82
 dutse 105 170
 duu 80
 duu:ge 40, 82
 duugget 94
 duu:ke 93
 duukske 80, 226
 duu:r 81, 250
 duu:ske 40, 92, 246
 duuvvel 266
 duuvvelsmêlk 130
 dwarzegge 194
 dwèel 58, 235
 dwêrçh 59
 dwòdle 228
 êch 151, 194
 êchhòök 152
 êchpôrs 152
 eecht 151, 194
 —dèchtech 58
 eegde 96, 151
 eegdeslij 152
 ège 59
 eegel 70, 213
 Eegelspoel 110, 115
 eegeltès 22
 èj 58, 211, 238

èèjer 196
 èèjerbônt 211, 241
 èèjergèlt 242
 èèjerkieft 211
 èèjerkôrf 103
 èèjerumgang 273, 275
 èèjerweezel 213
 èèndebret 138, 140
 eeneja 260
 èènt 137
 èèpel 22
 èèrçh 58
 èèrde 271
 èèrf 58, 128
 èèrfenes 270
 èèrfhòws 270
 èèrfsen Hòf 107, 110, 111
 èèrfse Strôdôt 110
 èèrm 142, 227, 273
 èèrmbestuu.r 273
 èèrmmèster 273
 èèrt 91, 186
 èèrvdèjk 100
 èèrve 264, 270
 èèrver 270
 èèt 22
 èéte 129, 196, 226, 231, 232,
 236, 240, 276, 284
 èéter 236
 † èéve 61, 115, 195
 èéve 60, 253
 eeventer 96, 149
 Eeveréjt 115
 Eeva 260
 eezel 105, 214
 êfkes 68, 136
 êffer 104
 êgge 185, 186, 193, 194
 êjge 68, 152, 185, 193
 êjge 202, 214, 230, 267
 êjgenaar 271
 êjgenéjmer 199
 êjges 166, 208
 êjk 105, 106
 êjment 69, 94, 176
 êjnthoove 242
 êjs 258
 êjselbést 169
 êjselstèntje 127
 êjselstèr 199
 êjskoo 262
 êjspin 126
 êjver 265
 êjzer 183
 êjzerdrôdôt 173, 264
 êjzere 151
 êksaame 267
 êksie:m 41, 224
 êkster 212
 èl 135, 205
 èllebooch 227
 † èllewoor 135
 † èlver 98, 137
 èlverke 132
 èlf 184
 èlper 98
 èlektries 91, 227, 273

èls 64, 106
 † èlst 130, 226
 èlzehöwt 239
 èlzepròp 255
 em 21, 233
 èmman 216
 èmmel 64, 91, 97, 270
 èmmer 120, 171, 237, 261
 èn 23, 66, 103
 ènde-èèjer 212
 èndemoes 100
 enéjs 239
 èn èl 205
 èng 154, 181
 èngel 67, 266
 èngelbewaarder 266
 èngeldeseere 274
 èngstrôdôt 109
 ènkel 67, 227
 ènkelt 96
 ènne 64
 èns 64
 èn sij bij 172, 241
 ènt 212
 ènt 212
 ènte 194
 ènvowdech 236, 263
 epistel 274
 èppar 97, 104
 èpril 196
 er 206
 erafchòdn 195
 érder 64
 èrgere 65
 èrges 136
 èrlek 183, 252
 èrneéve 173
 èrnte 136
 eròbdoen 144
 eròpsitte 176, 205
 eròpsthòdn 180
 èrpel 98, 121, 137, 173, 197,
 198, 199, 201, 232, 237,
 271
 èrpelinlègger 198
 èrpelkòwl 128
 èrpelmaant 103
 èrpelmeule 199
 èrpelwòdoenners 198
 èrpelpin 198
 èrpelprikker 285
 èrpelraapers 198
 èrpelriek 132
 èrpelroojer 198
 èrpelshélméske 133
 † èrpelvòdôt 134
 èrpelziekte 198
 èrrebèèje 163
 èrrebèèjer 267
 èrt 137, 157, 186, 226, 231
 277
 † èrtçhalle 130
 èrtesoep 237
 èrtestròj 197
 èrtkar 22
 èrtréjs 103
 èrvel 227

ès 62, 106, 164, 168, 231
 es 261
 èsse 257
 éstere 21
 et 206
 ètter 165, 224
 etwie 90
 eun 259
 eus 82, 126
 évvel 69
 ewééh 163, 196, 234
 èz 162, 262

 fak 93, 261
 Falk 115
 Farmal 9
 febriek 172
 † Fééj 218
 Fèès 218
 † Fèèst 218
 feeter 70, 93, 220
 † féfieger 136
 féjn 168, 181
 féjnbruujje 186
 féjnder 93
 fél 235
 feliet 272
 Fèlt 102, 113
 femiellie 216
 Fèrguuzón 9
 fernówspòt 123
 fértech 162
 Fès 91, 218
 fesoe.n 77
 fesoeniek 77
 fést 54, 244
 fezant 212
 Fie 218
 fieggellie.re 130
 fielle 259
 fielleseteere 71, 235, 264
 Fien 218
 fie.s 76, 93
 † fietrejoe:l 194
 † fietrejoe:le 194
 fiets 76, 169, 240, 262
 fiets 95
 fietswaagentje 169
 Fik 219
 fik fak 261
 Fikterschie:r 115
 film 243
 Finsensejes 277
 fiapsènt 136
 fléér 62
 flès 65, 135
 flewie:l 41
 flie.r 93, 130
 Flie.r 217
 flie.re 256
 flierhòwt 180
 flierrestroe:p 225
 flierretij 225
 flink 167, 176, 263
 Flip 217
 Flipkes 219
 flódderbak 120

floe.r 77, 93, 124, 211
 flòòw 45, 237
 flòs 144
 flòtje 88, 256
 flòwt 88
 foekkepòt 78, 258, 301
 foekse 78, 226
 foempe 80, 226
 foempers 199
 foet 183
 foettere 230
 foe.zel 300
 foe.zele 78, 251, 300
 fòj 55, 264
 fòk 166
 fòkdach 240
 fòkke 162, 167, 179, 206
 fòkker 164, 166
 fòkkeréj 166
 fòksóch 206
 fòkstròt 241
 fòllie 223, 284, 299
 fòmpe 80
 fòns 160
 fònzbdòze 252
 † fòdlie 224, 284
 † fòdzel 163, 168, 295
 fòpkant 221
 fòppe 261
 Fòrt 9
 fòsfaat mmón 185
 fundaasie 270
 fundeere 270
 † fuunneerech 235
 † Fraaj 218
 fraater 266
 franjers 221
 Frans 217
 Frans stòòn 181
 † Franse mesjeus 31
 frat 93, 224
 frees 145
 frètter 143
 freubelschool 265
 † Frieddes 218
 friemmele 75
 friemmelmòws 255
 frótkónt 228
 frótte 228
 frówbòm 105
 frówt 105
 † fruntje 220

 gaaf 233
 gaan 260
 gaans 212
 gaanzenèj 212
 Gaanzenheuvel 129
 Gaanzewèj 111
 Gaanzòrk 111
 gaap 235
 gaape 46, 235
 gaapert 235
 gaapertjes 130
 † gaast 134, 257
 gaast 46, 209, 216, 265
 gavel 131, 177

gaavelsteel 178
 gaaw 46, 53
 gaawèèchtech 196
 gaddòlme 90
 gal 228
 galch 95
 † galge 147
 galge 220
 Galgestròd 115
 galle 182
 gallepeere 182
 gang 181
 gangdeur 120
 † gank 94
 gardejòòn 266
 garre 54, 223
 garrekloske 256
 garst 184, 195, 197
 garstekaf 23, 264
 garstepap 237
 garstestrój 23
 gas 121
 gasfernòws 121
 gasstél 121
 gat 23, 124, 150, 168, 228,
 255, 256
 gawste 53
 gawwer 53
 gebacht 21
 gebaggent 21
 gebéjnt 124, 128
 gebét 275
 gebilt 169
 gebit 143, 166, 183, 225
 gebrééke 162, 183, 206
 gebrèk 162 181, 206
 gebórrre 265
 gebròdje 196
 gebròjkzònwèjzeng 9
 gedaan 260
 gedòn maake 193
 gedrach 265
 gedrèèjt 169
 gedroope 48
 gedrukt 82
 gedult 83
 gèèjt 213, 235, 249
 gèèjte 213, 235
 géél 60, 229, 231, 268
 geen 71, 137, 260
 Gèènzers 114
 géér 60, 97, 236
 Geerart 217
 gèèrf 202
 gèèrm 213
 géért 102, 103, 232, 249
 gèèt 22
 geeve 162, 171, 196, 231, 254
 geevent 163
 géf 105, 262
 gehéng 127
 gehòlt 50
 gehòlt 50
 gehòrt 39
 Géjs 217
 géjt 62
 géjzer 123

gèk 231, 258
 gekat 208
 † gekeejne 199
 gelachkaamer 244
 Gelderland 20, 21, 271
 Gelders 21
 † Gèlderse ris 159
 geleet 71
 geléjnt 168, 181
 gelit 72
 gèlle 97, 207, 254
 geloe:f 266
 gelòfte 266
 † gèlp 162, 175, 195, 296
 gélt 207
 gèlt 62, 242, 275
 † gelucht 245
 geluk 208, 242
 geluk cheeve 208
 gemakt koe:pe 219
 gemèkkelek 122
 † gemèlk 137, 172
 Gemènt 108
 gemèntehòws 24, 243
 gemie:n 235
 gémman 216
 gén 55, 64, 165
 genaade 266
 genaas 47
 genduurrech 232
 genééze 60
 genéns 136
 geniemes 216
 geniemmeste 216
 gén-ie:n 230
 † gèkdech 142
 génne 137
 genoech 79
 genóch 208
 genócht 96
 Gènzelaarsteech 114
 gepènnengt 179
 gèps 65, 223
 geraazje 90
 gérdèr 63
 gerétschap 131
 gérfke 63
 † gérhónger 69, 293
 gerie.ve 76
 geróje 56
 geroole 48
 Gèrret 217
 gértje 63
 Gèrtsenhof 111
 † geschéért 167
 geschèjt 108
 geschieddenes 265
 geschórrè 48
 gesloote 181
 gesnóje 56
 gést 135
 gésteling 266
 gestórve 89
 gestriépt 212
 getéjéjt 57, 62, 236
 getiekkert 31, 74
 gètje 260

getójcht 143
 getróffe zéjn 184
 getrójje 56, 239
 getrókke 181
 geut 120
 gevóllent 21
 gevólt 21
 gevòdr 44
 gevórrè 48
 gevuul 215, 224
 geweecht 290
 gewédr 250
 gewént 63
 gewènt 187
 gewichstie:n 134
 gewicht 134
 † gewisse 31, 73
 gewist 285
 gewónt 50
 gewónt 50
 gewoon 263
 gewòdr 44
 gewórrnt 91, 175
 gezeet 71
 gezicht 231
 gezigge 196
 gezónt 259
 gezwaaj 177
 gezwat 176
 gezwórrve 89
 giebbel 262
 giebbele 226, 262
 Gien 218
 gie:n 203
 gie.re 109, 193
 gie.roo 242
 Gies 218
 giestere 76
 gie.te 74
 giette 74
 gie.ter 76
 † gilde 244
 † gilloe 196
 gimnaazejem 266
 † gink 94
 † ginke 94
 ginnèraal 47
 gins 97
 glaas 46
 gladdèkker 233
 glatjaanes 233
 glèèje 60
 gléjk 63, 91
 gléks 63, 91, 96, 207, 231
 gleuf 83
 gloeije 86
 gloeijent 239
 glooreja 274
 glòdzerech 199, 237
 gluu.ve 272
 gòdzdienst 265
 goej 268
 goej kamer 122
 goeijendòvent 262
 Goejjevrédach 276
 goe.t 77, 149, 167, 195
 góffert 229

gögget 94
 gölp 90, 221
 gòn 167, 181
 gòns 52
 gool 48
 gòblech 91, 193, 207, 231
 gòdn 165, 168, 181, 228, 263, 266
 goor 48, 210, 231, 239
 gòds 128
 gòdske 226
 gòdter 141
 gòdw 45, 271
 gòr 52
 gòrdeng 124
 † Gòrt 218
 gòt 50
 Gòt 50, 208, 265
 gòwdzbloem 130
 gòwns 166
 gòwt 56, 221
 Graades 218
 graaf 99
 Graaf (De) 21, 276
 graafroej 293
 Graares 218
 graat 169
 graave 43, 131, 175
 Gracht 94, 115
 graf 269
 grafkant 99
 Grafts 20
 graft 21
 Graft 94, 115
 gras 173, 196, 212, 231
 graskwéék 213
 graslaant 102, 173
 graslòcht 175
 grassooj 102
 grassdòt 201
 Gra.t 218
 gréech 61, 236
 grèèj 91, 131, 196
 greens 71
 gréjnze 230
 gréjnzech 230, 231, 235
 gréjs 160, 231
 † gréjst 96, 268
 grèske 175
 † grewie:lzdòt 41, 200
 griep 75
 griessel 132, 159
 griesselke 251
 Griet 258
 Grietjes Ham 112
 grif 234
 Grinte 115
 † grintmaant 103
 grip 175, 198
 grit 211
 groef 77
 groej 195
 groeije 77, 105, 175, 176, 197
 groeijstòf 201
 groeizaam 212
 groep (in koestal)
 groeppe 175

groe.s 173, 186, 237
groe:t 41, 137, 147, 149, 199, 232, 265, 266, 267
groe:t maake 172
groe:t sejn 172^m
groe.z 105, 173
grof 103, 168, 181, 232, 253
grónt 137, 177, 186, 196, 263
gróntmónster 186
gròòt 44
gròòw 137, 231
grótsfaader 216
grótsmoedder 216
gróts 87, 236
grótte 87
gróttter 49
gróvve 50
gruu.n 81, 100, 105, 198, 201, 231, 239
Gruu.nen Déjk 100
† gruuntemaant 103
gruuntes 129, 237
gruuntesoep 237
gruu.nzòòt 201
gruu.ske 165, 173
gruuttoo 212
guddéél 120
guddeur 120
gulde 83, 267
gullie 84
gummie 220, 252
gummiestók 255
gunne 83
gutchat 120
gutstie:n 120
guujjeh 93
guujjehéjt 93-

ha 49
haa bij ès 266
Haach 115
haagel 250
haagelpetroe:n 250
haagelslach 238
haaj 45
haake 46, 223
haal vuur 257
haam 55, 143
haant 156, 171, 194, 226, 235, 262, 263
haare 42, 156, 177, 232
Haare 21
haargetòòw 156
haarhammer 156, 177
haart 121
haat 266
haaver 195, 204
haavervoor 187
Haavertaansen Akker 115
Haavertaant 109, 115
haavermòwtépap 237
haawe 146, 159, 183, 205, 208, 232, 240, 270, 276
haawes 96, 252
haawkéjnt 216
† haawmaaw 197
hacht 139, 143, 144, 232

haffel 90, 97, 203, 227
haffele 227
hagget 94
hak 104, 146, 154, 227, 294
hakke 132, 198, 210
hakplòòt 146
half 104, 127, 134, 135, 167, 176, 179
halfjórrech 180
halfmòòn 138
halfsténs 127
halloo 48
hallów 48
hals 227
halvbloe.t 161
ham 55, 144, 184, 209
Ham 107
Hamme 112
hammer 54, 132, 150
Hammerspoel 289
Hamspoel 110, 289
Hamstròòt 112
han 49, 50
Han 50
Handel 277
handel 104
handele 242
handoek 53
hange 262
† hangéjzer 121
hangerech 264
hangoe:r 205
† hank 7, 298
hangkaast 219
hangknuppel 149
hangkónt 168
Hanna 218
Hanne 218
† hannek 212
† Hannemòøj 217
Hannes 218
hannoe 97
hanschoen 220
hantfaaj 45
harde (den) 99
Harde Kóppe 277
hart 156, 183, 200, 205, 228, 231, 263
hartes 247
hartspat 182
Has 218
haw 97
hawdoe 235
hèbbe 67, 106, 161, 184, 245, 268
hèbbes 96, 252
hèch 106,
† hèchmòlder = meulestie:n-schèrper
hèchschie.r 106
hèchschie:r 132
hècht 94
Heegakker 110, 115
hèèj 59
hèèjbésses 132
hèèjkreekel 239
hèèjte 59

heekel 71, 227
† heekel 157
† heekelmésien 157
heemel 266
hèèngeng 21, 173
hèènge 173
Hèèrpe 20, 23
hèffe 67
hèffelke 134, 137
hèft 67, 94, 256
hèj 161
hèjch 68
hèjge 69
Hèjkant 21, 22
hèjlech 69
Hèjm 218
Hèjn 218
Hèjne 218
Hèjnen 219
Hèjnes 219
† Hèjs 218
hèjt 62, 91
hèkke 173, 231
hèkkepòòst 173
hèkkeslach 99, 173
hèks 67
hèkselmesien 133
hèksevlècht 180, 225
hèkske 65
hél 64, 67, 136, 266
hèl 185, 212, 263, 268
hèlft 67
hèllech 135, 273, 276
hèllegedaach 277
Hèllegelaant 109
hèllegendach 240, 277
hèllemòl 227
hèlm 65
hèlpe 65
hèlper 125
hèlster 144
hèlt 62, 92
hèlt 134
Hèmke 112
hèmsròk 219
† hèmself 173, 296
hèmsele 296
hèmself 227
hèmt 219
hèn 55, 173, 211
hèndech 122, 171, 196
Hèndrik 218
hèngst 179
hèngstech 179, 184
hèngstenboe.r 184
hèngstfòlle 179
hènje 22, 96
hènneke 212
hènnevoe.t 130
hènnoe 97
Hènt 62, 218
hènt 62
hènweere 196
Hènzenbèrch 115
hèr 266
Hèr 42, 217
hèrbèrch 244

hërbruu.r 266
hërder 275
hër-òm 266
hërsfökkerpëér 105
Hërman 217
hërmenie 232
Hërmes Kamp 113
Hërps 231
Hërse Wëttering 112
Hërps Broek 115
Hërps Këmke 113
hërrek 130
Hërreng 217
hërreng 69, 250
hërses 66
† *hërtkërsel* 121
† *hërttrëéjer* 121, 240
† *Hës* 218
hës 55
hëtte 63
Heuf (de) 111
Heufke 111
heulbank 104
heup 82, 168, 181
heur 215
heus 260
heuve 129
heuvel 82
Heuvelakker 115
Heuvelënt 115
hëvinrichteng 10
hëw 97
hiel 206
hie:l 40, 129, 167, 252
hielle 97
hielmés 104
hie.p 102, 132
hieppetie:k 41, 272
hie.r 74, 136,
hie.r 208, 266, 274
hie:t 40, 142, 184
higget 94
hilt 252
himmel 266, 284
Himmelvaart 276
himmelzòdòt 130
hin 168
hinder 72
† *hink* 94
hinke 228, 256
† *hinkelman* 31, 176, 215
hinkpëerk 256
hinkstie:n 256
hit 179
hittespul 251
höch 205
Höch Fëlt 115
Höch Hòstie 111
† *höchsel* 270
höchstam 106
höcht 91, 117
höchtééj 276
hoe 79
hoebbele 79
hoef 161, 183
hoefnaagel 183
hoefslach 99
Hoe:ge (van dun) 87
hoek 189
hoemp 80
hoe:p 203
hoe:pe 87
hoeppele 141
hoeppele 194
hoeppelròk 222
hoeste 79
hoe:t 221
Hoe:t 217
hoet 76
hoevéjzer 183
hoevve 79
hoevvel 91
hoevvoe 97
hoew 97
höf 55, 111, 116, 129, 232
höfke 55
Högakker 217
Högge Graaf 109
Högge Mòskant 21
Hög Lievròw 201
höj 55, 137, 140, 173, 201
höjbdòw 176
höjbrééj 177
höjbrét 140
höjff 137
höjffkar 137
höjgaavel 131
höjgras 176, 271
höjhark 132
höjje 176
höjiers 221
höjkamp 176
höjkar 177
höjlócht 176
höjmaant 103
höjméjt 178
höjmesien 132
Höjip 218
höjplukker 132
höjpdòl 140
höjpdòle 177
höjspòdn 132
höjtéjt 176
höjvënster 127
höjzòdòt 201
hök 118, 254
hökkeleng 166
höks 52, 132
hökske 89
höl 182
hölle 168, 182
höllech 182
hölleke 89
hölt 89
hölte 104
hómp 80
hóndert 177
Hóndestal 115
hóng 56
hóngger 206
Hóngervèlt 115
† *hónk* 253
hónschezéjk 136, 232
Hónshoek 115
hónskralle 130
Hónsroe:s 106
hónstóng 130
hónstóngezdòt 200
Hónt 136
hónt 136, 212, 214, 229, 231
hóntje 212
hoo 48
hoofkaas 172, 224
hoofkantoe:r 241
hòök 43, 52, 221
hòökchat 123, 178, 205
hòöke 93, 123, 297
hòöke 85, 93, 228
hòöker 204, 205
† *hòödl* 121
hoöl 47, 104, 180, 181
hòöle 103, 177, 185, 227, 247, 257, 275
hòòn 211, 231, 249, 261
hòònebalke 125
hòòneklotjes 130, 229
hoop 266
hoope 48
hòör 85, 86, 180, 225
hòòr 171, 225, 231, 267
hòòre 42, 156
Hòòre 21
hòòrénkele 227
hòòrlèéje 267
hòòrmesientje 134
hòòs 213, 250
hòòske 85
hòòt 44, 266
hoovdoek 224
hòòw 237
hòòwe 45, 102, 197, 237
hooze 223
hòòzegèèrf 130, 195
Hòòzenèènt 115
hòpke 87
hòpwèèrk 137, 178
hòrde 173
† *hòrke* 31, 87, 226
hòrkes 85
hòrrre 160, 168, 176, 209, 212
hòrrres 164
Hòrrwèèrk 115
† *hòrste* 258
hòrt 103, 124
hòrtje 202
hòrske 88, 120
† *hòspes* 244
hòst 136
hòstech 235
hòstie 274
hót 143
hòtje 56
hòtléjt 143
hòtte 172
hów 48
hòws 22, 121, 128, 207, 214, 276, 294
hòwshòwtschool 236
hòwshaawe 216
hòwskrits 21, 212
hòwsløe:k 130, 225

hōwsròdt 270
hòwt 36, 103, 104, 137, 151,
 231, 239, 271
hòwtmèjt 128, 142, 144, 159
hòwwie:l 140,
 † *hòwwie:lhòök* 140
hujkes 84, 228
hullie 84
hulp 83
huls 154
hult 91, 193
hum 84
hunneng 84
huntje 261
hup 82
huppele 84
hut 84
huispòt 210, 273
huttekedut 212
Huubbèrtzbroe:t 276
 † *huu:ch* 263, 270
huu.fkar 21
huufke 81
 † *huu:ge* 271
huu.j 80
huuj 80
huujje 81, 109, 174
huukske 260
huu:p 203
Huup 217
huu.r 39, 267
huu:r 39
huu.re 40, 80, 267
huu:re 40, 226, 274
huurke 39
huurpènneng 136, 267
huurre 80
Huusseling 19, 20, 23
Huusselings 20, 23, 101
 † *huu:t* 147, 224, 294
huutje 80
huvvelke 82
iedder 184
ie:lt 224
iemmant 227
iemmes 216, 223
iemmeste 216
ie:n 40, 254
ie:npèrts 152, 176
ie:nsténs 127
ie:p 105
ie:r 40
Iet 218
iets 76
iettemiesse-èst 274
iggelezaasiefòns 73
iggelezeere 73
iggewist 73
ik 173
ikkenemie 73
ikkenoom 48
illemènt 73
illestiek 73
immigrant 73, 241
immegreere 71
imperteur 9
in 168

indestrie 199
in-ègge 194
inhèbbe 162, 203, 206
inhòdle 203
inkòrte 106, 147
inkòwle 200
inlègge 185
inligge 202
inlòdte 149
inmaak 133, 238
inmaake 194, 237
inrèegene 204
inschòdre 173
inschudde 238
insimmenaater 161
insimneneere 161
inlòdn 197, 203
insméere 214
inspan 131
inspanne 143
inspòwte 165
instééke 157
instellaasie 120
instukke 223
interkring 243
interkringspòrddach 243
inventaares 131, 270
inzèje 201
inzéjn 195, 210
inzétte 239, 270
inzétter 270
inzjeneur 186
inzwawte 210
ivvengillie 274

ja 233
jaa 45, 136
jaage 247, 249, 250
jaager 212
Jaanes 42, 217
 † *Jaanezòm* 217 . . . . .
jacht 250
jachtchewéer 250
jachthònt 250
jak 222
 † *Jak* 218
jamar 54
Jan 217
Jandelòts 105
janke 206, 226
Janse 268
Janssteech 115
jas 51, 220
 † *Jas* 51, 218
jawwel 54
jeeger 155
Jehan 218
jeneever 244
 † *jeneeverkrachje* 135
jéns 22
 † *jènzbdòdn* 244
jés 241
jéske 64
Jewie:l 41
 † *Jewie:le* 199
 † *Jij* 218, 298
 † *Jòj* 218

jökke 224
jökke 197
jòkt 224
jòmmer 56
jóng 161, 213, 216
jóngje 180, 213
jóngjeboerrestant 242
jóngesschool 265
jónk 216, 268
Jònt 218
Joo 217
Joodenbaart 130
Jòdnes 42, 218
Jòdneze 219
Jòdr 180, 254
Jòdre 254
Joozef 217
Jòrgetéej 270
Jòrk 205
Jòrke 89
Jòrksie.r 205
Jòrre 52
Jòrrech 89, 180
Jòt 121
Jòwn 91, 130
Jòwnappel 105
Jòwne 23
Jòwne 226
Juffròw 251, 265
juk 171, 174
juu:k 224
juu:ke 197, 224
juut 81, 225
kaa-ie 161
kaak 46
kaakele 211
kaalie 185
kaam 45, 225
kaame 178
kaamer 120 227
 † *kaamere* 244
 † *kaanes* 103, 105, 225
 † *kaaper* 221
Kaarel 217
kaart 246, 248
kaarte 246
kaartspeule 246
kaast 46, 181
Kaat 218
kaaw 54, 164, 196, 226, 232
kachel 121
kaf 159, 210, 231
 † *kafmeule* 134, 157, 159
kafsakke 23
kaft 265
kafte 265
kalf 142, 161, 167
kalfféers 163
 † *kalfmesien* 134, 163
Kalfsheuvel (de) 107
kalk 104, 127, 185
kalkammón 185
kalkèj 211
kalkput 127
kalksalpie:ter 185
Kalle Kamp 115
kalve 164, 169

kalver 161
 † kalvermèntje 103, 166
 kalverschètser 168
 kalvertaant 167
 kamp 113, 201
 de Kamp 113
 kampe 252
 kampejoen 243
 kan 135
 kanker 229
 kanne 259
 kanneda 103
 kannedasse 102
 kans 254
 kant 137, 162, 196, 209, 221
 kantoe:r 41
 kap 104, 128, 143, 158, 222
 kapmantel 222
 kappeeneja 260
 kappelònnie 273
 kappelòdn 273
 kappesien 273
 † kappetuunnie 265
 kar 137
 karbeleem 91
 karbeleeme 91
 kardenaal 47, 222
 karléjnt 143
 karkiesje 138
 karploech 146
 karrat 231
 karrekaaw 212
 karrespòrre 99
 kars 54, 245
 karschuu.r 128, 140
 karsméér 142
 kartòòw 178
 karwip 140
 † kaschenòdj 47, 236
 kassie.r 242
 † kastelejn 244
 kat 206, 212, 225, 231, 298
 katte 208
 kattedigmes 265
 kattedealk 269
 katteliek 272
 kattepul 255
 kattedestront 214
 kattedezèjk 214
 Katwèjk 277
 kavblòdzer 157
 kawl 54
 † kazzenij 220
 kèbbèle 94, 226
 kèchelke 64
 kedaster 90
 kediessie 270
 kedoo 48, 90, 235
 † kedoomèntje 103
 kedòw 48
 keegel 71
 kèdj 60, 237
 kèdjèr 23
 Kèdjeschéjters 20
 † kèdjèneke 135
 kééke 62, 94, 226
 † keel 220

kéél 228, 262
 keele 130, 237
 † kèèleke 216
 † kèèlfke 58, 166
 † kèème 58, 178
 † kèèneke 58, 171
 kéère 121, 132
 kéèrel 60
 kèèrme 58
 Kees 9, 217
 kéés 172, 238
 kèèsje 58
 keetel 71, 120, 238
 Keevelaar 277
 keever 70
 kefij 244
 kefijhaawer 234
 kéggès 94
 kéjke 62, 88, 195, 207, 212,
 225, 231, 237
 kéjns 68, 97
 kéjnt 216, 265
 kéjzer 245
 kèl 216
 kèlder 120, 237
 kèldergat 120
 kèldertrap 120
 kèlderzeuch 183
 kèlfke 166
 kèlfkessiekte 164
 keliek 183
 kèlk 274
 kèlleke 62
 kèlleke 62, 216
 kèllever 130
 kélschat 165, 228
 kèlver 98
 kemasse 32, 186, 220
 kemeel 214
 kemies 91, 166
 kemille 130
 kemilletij 225
 kèmkè 64
 Kèmp 64
 kèmsel 63
 kemuunnie 221, 274
 kemuunniebank 274
 kenaal 47
 kenie:l 41
 kènje 96
 kènnè 67, 160, 278
 kènnèke 171
 Kènt 20
 kèntje 221
 kepòt 136, 160, 165
 képs 66, 253
 kèr 64, 136, 203
 † kèrgemak 172
 kèrk 264, 272
 kèrkbank 274
 kèrkbestuu.r 273
 kèrkboek 274
 kèrkchang 265
 Kèrkdéjk 115
 kèrkhòf 269
 kèrkklok 272
 kèrkske 272

kèrmes 243
 kèrmesmòndach 245
 kèrmessòndach 245
 kèrkmèster 273
 kèrkòwl 212
 † kèrmeule 134, 172
 kèrnaat 184
 kèrre 97, 172
 kèrremenèdj 210
 kèrres 64
 kèrs 66, 105
 † kèrsfink 213
 Kèrskientje 275
 Kèrskripke 232, 275
 Kèrsmes 275
 kèrstèèfke 172
 Kèrzdach 275
 kestanjebòm 105
 kestie:l 41
 kètje 64, 213, 227
 ketoe.n 223
 ketoe:r 244
 Ketoo 218
 Ketrien 218
 † kèts 252
 kètschrèdj 252
 kètsballe 256
 kètsenbal 252
 kètteng 124, 221
 kèttengpòlle 130
 keuj 83
 keuje 205, 222
 keujes 205
 keujesmaant 103
 keuke 236, 273
 keukele 83
 Keule 82
 keure 82, 194
 † keurvim 204, 273
 keus 83
 keutel 83
 keuvere 83
 Kezòjfel 274
 kie.ke 21
 kielle 75, 224
 kiem 75, 237
 klientje 76, 216, 261, 264
 kiek 161, 211
 kieppèhòk 211
 kieppelérke 128
 kieppemist 211
 kieppenèmmer 211
 kieppenhaawer 211
 kieppesoep 237
 kier 207
 kie:r 40
 kie:re 40
 kierreje 254, 274
 kiest 74, 76
 kieste 76, 271
 kiettele 76, 224
 kiettelstèntje 224
 kievvet 212
 kiew 76
 kie.ze 76, 252
 kikfòrs 206, 225, 231
 kikfòrsbloem 130

Kil 218
 kin 72, 214, 226
 kinnebæk 258
 kip 104, 259
 kjòs 91
 klaage 272
 klaar 218
 klaas 42, 217
 † klaavere 150, 294
 klabbank 274
 klabbus 106, 255
 klam 56, 163
 † klamp 141
 klandiezzie 245
 klaproe:s 130
 klas 242, 265
 klèbbòks 221
 klééf 130
 klééfcharre 250
 klèèj 102
 klèèjérpel 199, 237
 klèn 149, 196, 199, 216, 232, 247, 265
 Klène Stén-oove 111
 kléève 60
 klém 67, 224, 250, 268
 klémbldòjjer 224
 klémme 224
 † klémvoogel 212
 klép 67, 220, 235
 kléppe 221, 273
 kléppere 256
 kléppers 256
 klérhòök 64
 klérkaast 219
 klérmaaker 64, 219
 klérròdzie 47, 64, 219
 klès 130
 klètje 66
 klèts 66
 klètse 66, 226
 † klètseneere 66, 226
 klètskòp 225, 268
 kleur 164 168, 206, 231
 kleurstòf 201
 kléwver 186 195, 200
 kléwverenòds 247
 kléwveres 247
 kléwverhòj 200
 kléwverstròj 200
 kléwverzòdt 200
 klie:r 219, 266
 klie:re 74
 klierre 74
 klie:t 138, 219, 222
 klink 219, 295
 klòchje 212
 klòcht 94
 klòdding 229
 kloek 211
 kloekke 78, 211
 kloet 229
 klófje 212
 klòft 94
 klòjve 93
 klòk 273, 276
 Klòkkenakker 110
 † klòkséel 273
 klòmp 104, 156, 220, 232, 255, 258
 klòmpemaaker 104
 klòmpuntjes 104
 kloon 48
 klòòr 136, 194, 203, 212, 238
 Klòòs 42
 klòòw 168
 klòppe 226, 231
 klòppers 199
 klòppert 90, 297
 klòs 104, 174
 klòske 89
 klòsse 183, 228
 Klòster 115, 266
 klòtje 87
 klòtje 229
 klòtse 239
 klòwtier 152, 186, 194
 klòwthammer 132, 152
 Klòwtjes 109, 115
 Klumkes 105
 klungel 84
 † kluntjesschie:r
 klutse 84
 † kluu: fke 105
 kluu:vòèjtjel 103
 kluu:ve 40, 93, 103
 knaap 46
 knaawe 46, 225
 knabbe 154
 knap 263
 † knèècht 149, 150, 293
 knééje 60, 239
 † knéjndemaant 103
 knéjnt 213
 knéjpe 166
 kneuj 213
 kneukel 226
 kneuze 105
 knibbeurs 82, 220, 242
 knie 182, 227
 kniebaande 174
 kniebak 133
 kniejjes 168
 knielle 228
 knie.p 133, 220
 knij 227
 knijjes 168
 knikker 253
 knikkere 253
 knikkertéjt 253
 knikkerzak 253
 Knilles 218
 knillesroe:s 130
 knipmuts 221
 knippe 106, 221, 253
 knòbbel 80
 knoebbel 80
 knoejje 151, 176, 193, 196
 knoejjer 193
 knoejkloe:t 193
 knoejlòcht 176
 knoeppers 199
 knoerzel 78, 228
 knoe:t 102
 knòl 201
 knòlderaap 201
 Knòlle 23
 † knòlle 203
 knòp 252
 knòpke 87
 knòpschat 87, 221
 knòrre 206
 knòtje 87
 knup 84, 203
 knuppel 84
 knupper 202
 knut 170, 225
 knutje 84
 knutsele 84
 knuu:j 92
 knuu:p 40, 221
 knuu:pe 40
 Kòbbes 218
 koe 34, 161, 165, 172, 231
 koej 161, 172, 196
 koejjepoe:t 167
 koek 78
 Koekkeput 115
 koekkoek 177, 212
 koel 78
 koe:p 41, 270
 koe:p 219, 242, 247
 koe:per 270
 koe:pèrt 179
 koeppeere 184
 koe:r 274
 koerke 78, 212
 koers 273
 koestal 118, 123
 koestaldeur 128
 koestalzòlder 123
 koestrónt 127, 175
 koe:t 182
 koe:tele 251
 koe:telech 77, 235
 † koevereere 229
 kòffie 236, 238
 kòffiebloem 100
 kòffie-drinke (de) 236
 kòffie-lépper 231
 kòffie-pòt 238
 kòffie-ròmme 238
 kòffievòs 179
 kòffie-wòtter 238
 kòj 49, 97
 kòj 49, 55
 kòjf 162, 225
 kòjjechhèjt 164, 224
 kòjjer 51
 kòjjónges 264
 Kòjk 100
 kòjke 88, 211
 kòjke 88
 kòjkenbruijer 211
 kòjkesèkser 212
 kòjp 249
 kòjst 51
 kòkske 211
 kòl 50, 168
 kòl 50, 130, 237
 kòldòjf 212

Kòlthòf 111
 Kòlkse Wèttering 113
 Kòlkske 113
 kòlle 237
 Kòllek 20
 kòlleke 88, 253
 kòlleraadookeever 201
 kòllesaal 47
 kòlzdòt 200
 kòlzdòtstòppel 186
 kòm 50
 kóm 50
 kómbejn 153, 202
 kómbienne 153
 kómme 21, 89, 149, 238
 † kómmeschappe 33, 243
 kóndiesie 238
 kónfiettejòr 274
 kónkele 251
 kónkoersepiek 144, 242
 kónnegin 34
 kónneginnefèst 243
 kónneng 34
 kónnie 97
 kónsekraasie 274
 kónt 103, 158, 168, 205, 228
 Kónterschèrp 115
 kóntreleur 169
 kóntroole 48
 kóntroolevereeneging 169
 kónttès 220
 kónzelènt 186, 205
 Koo 48
 Kooba 227
 koogel 250
 kòdòj 164, 196, 235
 kòdòje 250
 kòdòjefèst 210, 250
 kòdòjenaart 175
 kòdòjere 85, 86, 228, 268
 kòdòjkes 210
 kook 137, 210, 237
 kooke 184, 237
 kookent 170
 kookkurzes 267
 kòdì 106, 136, 175, 196, 213,
 216, 231, 268
 kool 121
 koolefernòws 121
 koonegin 34
 kooneng 34
 koonengschie.te 245
 kòdrst 47
 kòdòsje 86
 kòdòst 47, 236
 kòdòstchènger 236
 kòdòster 204, 273
 kòdòstere 273
 † kòdòstereéj 204, 273
 kòdòt 94
 kòdòter 213, 284, 298
 Kòdòterakker 115
 † kòp 135
 kòp 158, 183, 203, 205, 224,
 238, 246, 255
 kòpke
 kòpkusse 224

kòplòdòj 208
 Kòppe 277
 kòppèjn 224
 kòppeleecht 152
 kòppelhòwt 174
 kòpper 144, 170
 kòpperaasie 241
 kòpperwòrm 195
 kòpman 168, 207, 215
 kòpsiekte 165
 Kòr 217
 Kòrmik 152
 Kòrpenduus 105
 kòrre 50, 135, 157, 195, 201
 Kòrre 50
 kòrrebòdòw 201
 kòrremèdèj 152, 202
 kòrreschoep 159
 kòrrezòlder 122
 kòrt 131, 136, 144, 157, 181
 kòrte bòks 223, 262
 kòrte kar 22, 185
 Kòrte Stukke 109
 kòrtmaake 194
 kòrts 164
 kòrtsaach 103
 kòrze 34
 kòrzènger 274
 Kòtje 219
 Kòw 217
 kòw 34, 217
 kòwl 88, 198, 252
 Kòwllakker 110
 kòws 24, 222
 kòwt 227
 kòwter 56, 146, 186
 kraake 141, 259
 kraakéjs 259
 † kraale 199
 kraap 104, 224
 krabbe 213, 217
 kracht 94
 kraft 94, 96
 kral 91, 106, 231, 268
 kralle 199
 kralzward 231
 kram 104, 173
 krans 209, 273
 krant 91, 243
 krantzòwl 212
 Krap 217
 krapsèssie 99, 132, 217
 krèèchske 58
 kreedoo 274
 krèèj 212
 krèèje 211
 krèèjèjòwn 130
 Krèèjevèlt 115
 krèèjevoe.t 130
 krèèlekes 130, 201
 Krèèmers Kamp 115
 krèjge 144, 166, 216
 krèjgertje 254
 krèjgoe 97
 krèk 66
 krèmme 66, 226, 229
 krèmmech 207, 229

krèmmer 208, 229
 † krèp 209, 238
 kreupel 181, 183
 kriebbele 224
 kriebbelech 235
 kriebbeleèchtech 224
 krieg 105
 krieg 105
 kriel 199
 kriemmel 238
 Kriesje 217
 Kriest 218
 kriezzes 272, 284
 krimpe 225
 krimper 225
 kring 243
 kringspòrdach 242, 243
 krint 137
 krintemik 238, 244
 kripke 275
 Kris 217
 Krijse 217
 kròch 130
 kroe:n 183, 264, 275
 † kroe:nkar 264
 kroe:nlat 125
 kroe:s 40, 105
 kroe:s 40, 77, 105, 225
 kroet 105
 kroe:zels 22
 kròjmel 238
 kròjwaage 137
 † kròjwaagezèel 143
 kròkkendil 260
 króm 104
 † króm bòs 157
 † króm dòrser 157
 krómke 89
 króm kònte 175
 Krómilaant 109
 Krómme èrsbil 109
 Krómme Run 112
 kròntje 120, 225
 kròdòje 85, 130
 kròdòjer 124
 kròdm 42
 kròdn 135
 kròdne 212
 kròdnezómmer 212
 kroop 48
 kroot 22
 kròp 228
 kròps 164
 kròske 104, 183, 221
 kròt 207
 kròtjes 207
 kròwn 156, 225
 kròws 103, 168, 194, 203
 247, 272
 kròwseng 205
 Kròwstuk (et) 107
 kròwswech 274
 kròwswòrtele 130
 kròwt 250
 kròwtnaagels 130
 kròwzandie.vie 129
 kròwzbaant 203

kröwzdaach 129, 196, 276
 kruk 83, 129, 198
 krukhöws 129
 krukke 257
 krul 83, 225
 krulle 171, 225
 kruussefiks 275
 kujke 88 -
 kulle 82, 84, 234, 261
 kultefaater 145
 kunne 83, 103, 146, 162, 165, 231, 252
 † kunneng 34, 245, 248
 kunnenske 207
 kunnoe 97
 kunsje 233
 kunstmist 185
 kunstmistsèejer 194
 kunstmistströojer 194
 kunstmoedder 211, 212
 kuntje 261
 Kupsel 114
 kurk 84
 kurzes 81, 243
 kusse 258
 kuukske 81
 kuu.re 80
 kuurre 80
 kuurzes 81, 243
 kuus 161
 kuuske 81
 kuw 97
 kwaam 47
 kwaampe 233
 kwaan 260
 kwak 136, 249
 kwalletéjt 242
 kwartel 212
 kwartje 136
 kwartmut 134
 kwèbbele 94, 226
 kwéék 235
 kwééke 32, 94, 213, 226
 kween 166
 kwèkske 137
 kwèllek 136
 kwèps 66, 228
 kwik 194
 kwikke 135
 kwikstart 213
 kwikriem 143
 kwòdj 199
 kwòd 229, 268
 kwòd 94

 laabes 229
 laach 47
 laake 45, 22, 223
 laam 45, 213
 laame 213
 laant 109, 185, 271
 laas 47
 laast 46, 128, 204, 268
 laastillegger 204
 labbòn 130
 labbònne 237
 labretoorejem 186

 lache 226
 ladder 222
 laf 237
 lamlul 229
 lamoennen Hòf 111
 lamp 212
 lampepoetsers 100
 lampèkan 227
 lampètkóm 227
 lamstròd 53
 lamzak 229
 lanbòwhòwshòwtschool 236, 241, 267
 lanbòwkuurzes 167, 267
 lanbòwschool 241, 267
 Landeleke ròwters 144
 lang 131, 137, 144, 234
 Langakker 110
 Langakker (et) 107
 Lang Méér 110
 Lang Stukke 109
 lang bóks (de) 262
 Langdél 113, 115
 † langdòrser 157
 lang kar 177
 langs 194
 Langvoor 115
 langzòd 200
 † lank 94
 Lans 9
 lantèr 97
 Lantpòrtstròd 115
 lap 95, 231
 lappe 104
 Lart 217
 lat 128
 léch 55, 104, 161, 169, 211
 Léchje 109
 léchnést 211
 léchstam 106
 lécht 91, 193
 leech 71, 172
 léféjt 275
 légere 202
 lèèj 231
 lééje 184, 206, 258, 268
 lèèjendèkker 246
 lééjer 165
 † lèèjerech 237
 lèèjke 60
 lèènde 168, 228
 lèèndebloe.t 164
 leepel 132, 237
 léér 104, 143, 186, 238
 léést 206, 232
 lééste 172, 181, 234
 lééve 136, 164, 224
 lééver 60, 228
 leevere 172, 184, 197, 211, 242
 leewiekke 211
 lééze 60, 183, 265, 269, 274
 légge 67, 183, 194, 211, 212
 léggent 211
 légger 182
 léjf 164, 168, 181, 224, 266
 léjke 271

 léjke 69, 265
 Léjme 115
 léjnde 68, 69, 93, 183, 246
 léjndehaawers 149
 léjndenbòm 105
 léjndillie 224
 léjnt 96, 143
 léjnzòd 200
 léjst 121
 léjste 169
 léjster 213
 lèkèjment 176
 lèkke 66, 262
 lèkke 199, 236, 256
 lèktries 91
 lèllek 226, 234, 263
 lèllekechhèjt 235
 lèmkje 64
 Léminge 109
 Léndringe 109
 lénge 67
 léngte 67, 104, 118
 lèntje 251
 lép 235
 lèpke 226
 lèpkeuje 207
 lèppe 207
 lèrke 258
 lès 265
 letéjn 274
 letéjns 274
 létje 64, 202, 260
 Letòjje 21
 létter 253
 leuge 82
 leunstoel 122
 li 286
 lichaam 266
 licht 143, 181, 196, 208, 269, 297
 liddekant 123
 lie.f 74, 235
 liefhèbberééj 250
 lie.ge 39, 74, 226
 lie:ge 39, 40
 lie:ger 227
 lie:kestrung 130
 lie:m 122, 124, 127, 158
 lie:ne 40
 lie:p 39, 235
 lie:r 40, 123, 209
 lie:raar 266
 lie:re 40, 256, 265
 Lies 217
 lies 99, 168, 217, 228
 lieshènnke 212
 lietter 134
 lievde 266
 Lievròw 277
 lievve 260
 lievermènnkes 130
 Lie:zejes 91, 276
 Lie:zejeswòtter 276
 ligdbak 250
 ligget 277, 187, 193, 196, 228
 ligget 286
 Lij 218

lijje 242
 Lijoo 217
 lijwötter 182
 links 143, 159
 lint 220, 258
 linter 220
 lip 72, 225
 Lit 23
 lit 242
 littenie 271
 lö 89
 löbbe 207
 löbbes 80
 löcht 176, 181, 196, 231, 297
 loebbes 80, 183
 Loe:n 20
 loe:n 41
 loe:närsjer 157
 loe:nmèejer 202
 loe:nspöwter 201
 loe:nsproejjer 201
 loe:p 41
 loe:pe 142, 163, 168, 181
     228, 271, 298
 loe:pemde réekening 242
 loe:pes 96
 Loerdes 276
 Loerdeswötter 276
 loerrie 79, 239
 loe:t 201
 loe:ter 77, 136, 285
 löf 198, 274
 löfke 89
 lögget 94
 löjjer 36
 löjk 87
 † löjkse roe:ij 199
 löjwaage 132
 lökkemetief 91
 lömp 230
 lönge 228
 lödch 125, 178, 205
 lööchske 85
 lödij 43, 86, 122, 232, 235
 lödije 143, 177, 250, 273
 lööje 86
 lööjer 36, 177
 lööm 43
 Löön 112
 löön 44
 lööt 44, 51, 205
 lootarsenaat 201
 loote 48
 † lööte 163
 lööte 125, 164, 184, 202, 229,
     260, 268, 284
 löow 45, 250
 loozie 221, 284
 löps 87, 214, 298
 lös 49
 lösse 50
 lösse 50, 128, 178
 Löswal 19
 löt 50
 löt 50, 52
 löw 90, 214
 löwman 215

löws 214, 231
 löwstere 226, 238
 löwsters 114
 Löwwe 90
 Löwwerek 217
 löwwerek 90, 212
 Löwzbroek 113
 lözzie 91, 221, 284
 lubbe 166
 lucht 146
 luchtte 84
 luchtkaamer 238
 lukke 84
 lul 84, 168, 229
 lulbóks 228
 lulkónt 228
 lulle 85, 226, 228
 lummel 85
 luns 142
 lunsroom 262
 lus 85, 210
 lusse 83, 97, 236
 lutske 136
 Luttelwèlt 115
 luuks 179
 luussefèr 122, 246
 luussefèrre 246
 luussefèrs 246
 Luu:t 114

 maach 36, 228
 † maacht 228
 maager 45, 205, 228
 maake 103, 151, 157, 172,
     184, 189, 203, 209, 231,
     233, 271, 272
 maandemaaker 103
 maans 166
 maant 20, 103, 135
 Maarie 218
 maast 46
 maastwörp 163
 maat 47
 maawe 46, 213
 mach 36
 Machere 23
 maggerienne 238
 mals 175, 195, 205, 231
 mamma 216
 Man 9
 man 215, 239, 265
 mangel 173, 197, 223
 mangelköwl 128, 197
 mangelmesien 133
 mangelmeulle 133
 mangelplant 197
 mangelwörtel 197
 mankeere 71
 mansfölk 171
 mansklömpe 104
 mansmödt 104
 mantel 220, 222
 mantelpèkske 220
 mar 103
 † mark 32, 253
 Markes 129, 196, 232
 marrenas 223

mars 229, 255
 marse 255
 massa 181
 † † mathòök 156
 me 220
 Mechuut 21, 276
 medallie 276
 medam 140, 293
 medèl 91
 medèrn 122
 mee 70
 Mééje 21
 meegdòn 247
 Mèèj 232
 mèèj 58, 129, 196, 264
 mèèjdörsjer 153, 202
 mèèje 176, 181, 202, 203
 mèejer 176
 mèemesien 152, 176
 mèèjzuuntje 130
 méél 172, 208
 méélzak 233
 mèene 59, 234
 mèenes 252
 Méér 110
 mèerch 90, 228
 Méère 112
 mèérel 212
 mèèrge 136, 176, 258, 273
 mèéte 134
 meeter 135
 meevròdge 247
 mèewe 46, 213
 † megister 31
 mèjn 69, 248, 271
 mejónneke 221
 mèjs 194, 211
 mèjt 128, 178
 mèjt 216, 262, 267
 mèjte 204
 mekeere 229
 mèklek 64
 mekdòr 44
 mèlk 169
 mèlkdieplooma 172
 mèlke 169, 171
 mèlkémmer 169, 171
 mèlkepap 237
 mèlker 169
 mèlkestéjt 169
 mèlkkurzès 171
 mèlklèjste 169
 mèlksstoel 171
 mèlkwaaage 137, 169
 mèm 156, 206
 men 233
 † meneezje 90, 157
 ménge 67
 mènie:r 217
 mènje 96
 mènneke 64, 260
 † mèntech = steevech
 mèr 137, 162
 meraakel 47
 Merééjelaant 109
 Meriennes 218
 merij 222

mèrk 284
 mërke 64
 Mërkes 112
 mèrkòl 212
 mèrrie 179
 mèrrievölle 179
 Mèrsteech 113
 Mèrt 19, 64, 115
 † mèrt 229
 mèrt 66, 196, 207, 240
 mèrte 164, 180, 208
 mèrtfèrrech 206
 més 133, 154, 202, 237
 messchien 75
 messchiens 96
 mesien 133, 202
 mesientje 121, 133
 mesjèster 223
 mëske 216
 mëskeschool 265
 mëssebalk 202
 † mëssecschèj 140
 mësste 166, 208
 mësster 217, 265, 275
 mësstfèrke 208
 mësstkalf 166
 mèt 209, 202
 † metèrrie 165, 184, 224
 mètje 262
 mètrès 265
 mètselaar 127
 mètsele 127
 Mètte Kamp 115
 mètwòrst 209
 meubels 122
 meuge 82, 129
 meule 133, 172, 208
 Meulenbèrch 208
 † meulerie:p
 mezeer 249
 meziek 91
 mi 109
 middach 236
 middachkòdst 176
 middag-éete 236
 midde(de) 137, 234
 middechlòje 273
 † middelsèjn 164
 middelvoor 189, 190
 middesèjn 226
 Midding 107, 110
 Mien 218
 Miennes 218
 mie:r 40, 150, 207, 208
 mie:r 74, 130
 mie:re 74
 mierre 74
 Miet 218
 mie:ter 217, 274
 mietter 76, 182, 224
 mik 156, 238, 250, 252
 Milsham 112
 milt 130, 228
 miltfuur 165
 miltköwle 168, 181
 Milwèrt 100
 min 229

minder 72, 150, 184, 207
 mins 215, 216, 235, 268
 minsewèrk 215
 mis 266, 269, 274
 mispel 105
 missaal 274
 misse 128
 misselek 264
 missie 128, 185
 mist 231
 miste 175, 185
 misthòok 132
 mistinlègger 185
 mistkar 185
 mistspòon 132
 mizbak 73
 mizdiender 93
 mizdienner 273
 mòbbelezaasie 90
 mòdde 54, 220
 mòdder 99, 156
 moedder 77, 216, 275, 298
 moedder-ooverste 266
 moe:j 52, 168, 181
 moe:jer 213
 moe:jerbèsjje 213
 moe:tte 233
 moekke = moedder
 moel 78, 167, 175, 183, 226, 231
 moelfie:p 226
 moelvèchte 226, 251
 † moen 216
 moe:r 77
 moe:re 76
 moermans 79
 moerre 76
 moes 130
 moesse 97
 Moesstèmpels 23
 moet 35, 216
 moe:t 35, 78
 moette 79
 moettoe 97
 moew 97
 móf 55, 220
 mòj 53, 55, 235
 mòjjechhèjt 52
 mòjjeek 105
 mòjjeke 105
 mòk 161
 mòk 182
 mòl 37, 50, 130, 231, 250
 mòl 37, 50
 mòlder 172, 208, 242
 mòlderpan 126
 mòlderskar 233
 † mòlk 169
 mòlkalf 165
 † mòlkezòjp 169, 177
 mòlleke 89
 mòllevèl 223
 mòlslòd 130
 mòn 298
 mònnepoolie 90, 271
 monniekka 91
 mònstere 161

mònstònt 269
 mònstrans 274
 mònt 54, 184
 Mònt 42, 91, 96, 218
 mònt 165, 225
 mònteur 10
 mòntfeijat 56, 226
 mòntje 49
 mooch 48
 mòd 43, 210, 231
 † mòd 216
 mòdòl 163, 166
 mòdòle 208
 mòdn 44, 127
 mòdne 44, 180
 Mòdnes 42, 218
 mòdneschéjn 258
 moor 209, 238
 moore 162
 moort 48
 Mòds 19, 44, 99, 101
 mòdòt 44, 104, 134, 232, 247
 mooter 157
 mòdòstòkske 104
 mòdòw 45, 222
 mòdòze 45, 223
 mòp 127
 mòppere 230
 † mòrcht 90, 96, 228
 mòrkiet 194
 mòrkietie 194
 mòrkòp 179
 mòs 232, 261
 Mòskant 21
 Mòskants 200
 mòske 88
 mòskes 238
 † mòsterdàl 200
 mòstert 200
 mòstertsòdòt 200
 mòtje 89
 mòtje 135
 mòttech 229
 mòw 90, 212
 mòwke 182
 mòws 210, 213
 mòwschat 51
 mòwt 56
 mòwzegarst 130, 195
 mòwzek 296
 Mòwzenbèrch 115
 mòwzewèjt 195
 Mòz-akker 110
 Mòzdèjk 100
 mòzzele 224
 Mrie 218
 much 85
 muf 85, 239
 Muffels 115
 mufke 84
 mugge 82, 175
 mul 85
 mundech 267
 munje 22, 96
 Munnekekamp 115
 Munnekeméér 110
 Munneke Méér 112

munt 253
 mus 21, 83, 212
 mut 134
 muts 220
 muu 81
 muuj 231
 muuloo 266
 muu.r 126
 muurbloem 130
 muu.re 80, 99, 249
 muurplòdt 124
 muurre 80

 † naagel 228
 naagel 226
 naakent 45, 94
 naam 45, 47
 naast 33
 Naat 46
 Naates 91, 276
 naavel 228
 naaw 53, 149, 238
 naawe 233, 238
 Nak 195
 naks 96
 nat 135, 176, 180, 196, 231,
 232
 nawweleks 136
 nééf 60, 216
 neege 70, 254
 neeger 71
 néej 276
 néeje 182, 223, 226
 nèèjkuurzes 267
 neeme 70, 226
 † nèèrf 224
 neet 70
 neeve 33
 néeve 33, 60, 273
 Néjjòòr 275
 Néjjòòrskarta 275
 Nejjòòrskartje 275
 néjlón 222
 néjschierrech 225
 † néjsel 158
 nèjster 223
 nèjt 63, 69, 96, 266
 nèk 168, 183, 227
 néptang 132
 nér 55, 68
 nèrges 136
 Nérlangel 20
 nérnte 136
 nésje 196
 nést 206, 271
 nét 63, 250
 nèt 63, 234
 netaares 47, 90, 244, 270
 neteere 71
 nètjes 193, 263
 netuulle 90
 netuu.rkunde 265
 netuurlek 185
 neuke 83
 neus 104, 142, 226
 neuschaater 183
 neuschat 168, 226

neuzònsmijeng 142
 nevie:n 41
 nevies 266
 neviessesjaat 266
 nicht 72, 216
 nie: 40, 136, 283
 nie 23
 Niek 217
 niekketienne 201
 Niekko 217
 niemmes 177, 216
 niemmeste 216
 nie.r 228
 nie.ze 76
 Nifirik 20
 niggende 164
 niggentienhòndert 216
 niks 73
 Nimweege 19
 nippech 73, 235
 witteldoek 221
 nõ 52
 nõch 163, 203
 noe:j 41, 86, 235
 noemme 78
 noemmer 78, 80
 noest 79
 noe:t 41, 52
 nõjt 55
 nõk 126, 154
 Nõl 218
 nõlt 124, 223
 nõmmer 80
 nõn 265
 nõò 52
 nooga 48
 nõdij 43
 nõòkèjnt 216
 Noorde 48
 nõdòt 44, 223
 noot 105, 256
 nootenbòm 105
 † nõslach 201
 nõst 33
 nõtrèjp 52
 nõvvenaant 46
 nõw 50, 56, 234, 261
 nuchter 166
 nuk 85
 nul 85
 nut 83
 nuttech 213
 nuumt 80
 † nuuzzek 81, 222
 † nuzzek 81, 222

 òbbèjne 203
 òbbiejje 247
 òbbòdwe 187, 189, 191
 òbbènge 265
 òbbòt 271
 òchtentfoejjer 211
 oe 61, 79, 236
 oe:ch 127, 135, 168, 183,
 221, 225, 247, 255
 oe:m 216
 oe:r 39, 168, 205, 226

oe.stoe 77, 94
 oew 197
 oewwè 94
 òf 23
 òfferblòk 275
 òjje 23
 òjjeeges 233
 òjjem 54, 184, 226
 òjt 55, 136
 òjver 212
 òk 55, 227
 òkst 157, 176, 201
 òkste 201
 òlger 90, 98, 273
 òlleng 106, 136, 196, 232
 252
 òllie 50, 121, 201
 òllie 50
 òllie-fant 214
 òlliehaart 121
 òlliekamp 113
 òllie-nótjes 257
 † òllieslaager 200
 † òlschie:r 250
 òlsfel 158
 òlsföjk 250
 òlskòrf 250
 † òlsrie:p 250
 òm 49, 55
 òmke 87
 òmtrént 136
 òmzègger 52
 òn 21, 128, 137, 162
 ònbeschòft 230
 ònbestèlle 271
 ònbehuust 230
 ònbraane 239
 ònder 164, 169, 172, 227,
 231, 260, 270
 † ònderbak 140
 ònderbòks 219
 ònderdehaant 226
 ònderdinge 219
 ònderènmaake 239
 òndergrònde 187
 ònderhaawe 273
 † ònderlègger 158
 òndermuts 221
 † ònderoove 239
 ònderròk 222
 ònderwèjzer 265
 ònderzoo.ke 186
 òndie.p 149, 168, 186, 205
 òndie.r 214
 òndoen 144
 òndrèje 173
 ònduggent 235
 òn-èeve 253
 òn-èn 232
 ònérlek 252
 òng (den) 110
 òngediert 91, 214
 òngerakt 207
 òngesloote 242
 òngezònt 122
 ònglèks 207
 òngliu:f 272

òngdòn 49
 ònhaawe 166, 169, 208
 ònklòòr 206, 235
 ònlaant 101
 ònlègge 246
 ònlòòje 186
 ònméete 219
 ònmélke 169
 ònmuggelek 82
 ònmundech 267
 ònneeme 167, 202, 271
 ònneemer 271
 ònnòdddech 49
 ònnoe:zel 275
 ònnut 235
 ònrèns 251
 ònricht 237
 òns 274
 ònslach 189
 ònslèjpe 217
 ònslòòn 102, 189
 ònstéékere 246
 ònstooke 246
 òntaart 230
 òntfange 208
 ònthaaawe 265
 ònthuut 82, 181
 † ònthuu:ge 271
 † ònthuu:ge 270, 271
 òntie:kene 263
 † òniòdèng 44, 226
 òntrie:ve 76
 òntsmètte 194
 òntwikkelingskuurzes 243
 ònvòòre 178
 ònweer 197, 231
 ònzevaader 268, 269
 oober 48
 òòjer 43
 òòjer 163, 164, 168, 184,
 206, 231
 òòjere 163
 oojevaar 212
 òòl 250
 ooma 216
 òòmels 121, 239
 òòn 261
 oopa 216
 oope 48, 165
 òòr 43
 òòre 196
 òòrech 97, 235, 251, 264
 òòrechhèjt 179, 206, 236
 òòs 248
 oober 122, 128, 239
 òòvent 43, 273
 òòventkuurzes 243
 oover 144, 233, 298
 ooveral 220
 oovergeeve 226, 264
 oovergòòn 265
 † ooverhange 121, 237
 ooverhoe:p 104
 ooverhòwze 264
 ooverhuu:re 265
 ooverjas 220
 Ooverlangel 20

ooverlòòt 100
 Oovermòsse 271
 Oovermòsses 21
 † ooveschéél 239
 òòw 43, 45
 óp 109, 136, 147, 189, 230
 ópcheeve 158, 252
 ópchòjje 252
 ópfange 184
 ópfatte (ze) 181
 ópfoejere 197
 ópfòkke 211
 opfréete 206
 óphaawe 171, 220, 270
 óphòòle 236, 248
 ópie:nzéete 197
 ópkaamer 120
 ópke 259
 óplèèjeng 266
 óplègge 252
 óplègger 124
 óplèppe 207
 ópmaake 102, 180, 231
 ópneeme 161
 ópper 177
 ópraake 175
 ópraape 159
 ópròjme 160
 ópròòkele 121
 ópschéppe 236
 ópschie:te 235
 ópségge 265
 ópséete 121, 203, 208, 237
 ópslòòn 140
 ópstééke 149
 ópstééker 177
 ópstòòn 195
 ópstréjke 194
 óptòjje 143
 ópwééh 99
 ópwèjje 180
 òrder 214
 òrgel 90, 98, 273
 òrgelist 273
 òrgenzeaasie 241
 òrgenzeere 242
 òrlòch 255
 òrlòchje 251
 òrre 39, 49, 183
 † òrte 237
 † òrtemaaker 236
 òs 19, 50
 òs 50
 òssendónk 114
 òsterèènt 114
 òtter 213
 òtterdèjk 101
 òwééh 99
 òw 90
 òwdbòòwe 189
 òwdbrééke 177
 òwdbruujje 211
 òwddèèle 274
 òwdoen 103, 198, 233
 òwdròppe 223
 òwl 212
 òwlegat 126

òwt 156
 òwtchetélt 163
 òwtégge 194
 òwtflie.ge 213
 òwtfoe.reng 241, 243
 òwtffrie:ze 187
 òwthaaawe 172
 òwthalle 166
 òwthange 214, 272
 òwthébbe 172, 197, 238
 òwthéule 83, 104
 òwthoole 47
 òwthòòle 203, 245, 249, 297
 † òwthòrke 226
 òwthuu:re 226
 òwtikalve 164
 òwtkòmmè 195, 247
 òwtlèèje 162
 òwtleutere 142
 òwtlòòte 263
 òwtmélke 171
 òwtmòddere 175
 òwtòò 240
 òwtraake (er) 161
 òwtscharre 132
 òwtschéjete 177, 223
 òwtschie:te 102
 òwtschòòre 173
 òwtschudde 237
 òwtséete 234
 òwtslie.pe 261
 òwtspanne 144
 òwtstooke 239
 òwtsuu.ke 199
 òwtswie.re 179
 òwtwissele 167
 òwwegduu.rent 270
 paachte 204, 250, 271
 Paapekamp 113
 paapetoe:te 106
 paar 42, 206, 263 268
 paare 46
 Paas 112
 paas 171, 250
 paase 38, 43, 223, 248
 Paase 38
 paddèkròwt 130
 pak 220, 240
 pakhòws 172, 242
 pakke 178, 211, 226, 233
 palm 275
 † palm 135
 palmstééke 275
 Palmzòndach 275
 pan 126, 237
 pandoe.re 247
 panlat 125
 pannelèkker = dikkòp?
 Pannesteel 109
 pap 177, 237
 pappa 216
 pappòt 132
 par 55
 parrepluu 128, 221
 parretiejón 201
 Passiezòndach 275
 pasterèéj 273

pasterie 273
 pat 99, 154
 patenaat 243
 † pazzenakkerstrung 130
 peekel 210, 237
 pééper 60
 pééperkoek 238
 pééperwörtel 130, 225
 péér 105, 127, 231
 péérdech 179, 184
 péérdefóns 160
 péérdemónstereng 182
 péérdemöpke 259
 péérdeschatteng 160
 péérdespul 214
 péére 62, 182, 226
 péért 178
 pees 71, 228, 249
 peeske 253
 pèèt 22
 peezerik 168, 229, 257
 péjl 244
 péjn 224
 péjp 182, 220, 246
 péjpesteel 165
 pèk 156, 184
 pèkske 246
 pèlderien 222
 peliessie 90
 pèlker 127
 pènneke 65, 260
 pènneng 136
 pèns 168
 pepie.r 186
 pépke 63
 pépke 63
 † pèrkesjón 250
 pèrmenènte 225
 pèrmeteere 71
 pèrke 63
 pèrs 157, 278
 pèrse 66, 163
 pèrt 34, 144, 178, 182, 202,
 251
 pèrtje 251
 pèrtreéje 144
 pèrtsèjk 184
 pèrtsémmer 171
 Pèrtskamp 115
 pèrtsminse 179
 pèrtsrómme 184, 224
 pèrstaant 180
 pèrtstal 118
 pesjónkele 275
 pèst 63
 pèst 63, 92
 pestoe:r 217, 273
 pestórke 251
 pestòrs 52
 Pestòrskamp 113
 pestòrskrans 273
 pestòrsmèjt 273
 pèt 63, 220, 221, 276
 Pét 63, 218
 † petiens 220
 petòdzie 177, 210, 237
 petrèjs 212, 298

petroe:n 41
 péttertunnekes 130
 Péttezòndach 276
 peule 197
 peuter 36, 102, 229
 piek 249
 piekke 248
 piekker 248
 Pie:l (de) 25, 40
 pie:le 40, 245, 265, 283
 pielloo 223
 piennout 83
 piepper 199, 215, 237
 pie.r 74, 232
 pierrech 105
 pierrek 105
 pierremènneke 105, 216
 pies 76
 Piet 218, 76
 pie:ter 217, 274
 pie:tòm 217
 Pietta 218
 pie:ttante 217
 pikdròt 182
 pikhòòk 21, 155, 203
 pikke 261
 pikker 259
 pikkerdròt 173
 pil 226
 pin 124, 171, 194
 pinhòwt 104, 106
 Pinkstere 276
 pinneselienne 73
 pis 228
 pispötje 130
 pisse 24, 228
 pit 135, 137, 197
 piitje 197
 pitte 194
 pittemesientje 133
 pladdak 126
 plak 203
 plakke 202, 235
 plaks 57
 plank 103, 237
 planke 122
 plant 213
 plat 137, 196
 platsuu.te 105
 platteböws 121
 plèchtech 221
 plee 71, 120
 plèèjsterke 137, 197
 † plèès 58, 239, 296
 plèèske 184, 296
 plèk 268
 plèkke 268
 plèvöws 122
 plezierrech 231
 plicht 72
 Plie.r 217
 plie.r 91
 plie:ssie 91
 plij 71
 plint 122, 127
 ploech 144, 271
 ploechléjnt 143, 149

ploechròl 147
 † ploechslòt 147
 ploechsteuker 149
 plòj 221
 plòjmut 221
 plòòch 45
 plòòge 43
 plòòt 44
 plòòte 168, 245
 plòts 54
 plukfèt 209
 plukke 105
 plukkròrf 103
 pluklie.r 105
 pluu.ch 81, 144
 pluuchske 80
 pluut 133
 pòddèksele 127
 poeijer 77, 226
 poeijere 199
 poel 100
 poellekes 78
 poellie-dèj 211, 239
 poellieje 211, 239
 poep 78, 263
 poeppe 228
 poerke 79, 207
 poes 213
 poeske 213
 poest 103
 poet 179
 poet 167, 228
 poe:te 181
 poetje 179
 pòf 210
 pòffer 221, 240, 275
 pòfferlint 221
 pòffermuts 221, 240
 pòkke 229
 pòl 106, 237
 Pòl-akkers 114
 pòlder 102
 pòlderhaaver 203
 pòlka 241
 pòlleke 88
 pòls 227
 † pòlsmòffe 220
 pòmp 120, 227
 pòmpe 172
 pòmpehlòòjer 100
 pònt 298
 poo 48
 pook 121
 pòòl 162, 173
 poole 197, 237
 pòòleng 250
 pòòn 130, 152, 194
 pòònèch 152, 193
 pòòr 42
 Pòòse 44, 276
 pòòsje 86
 pòòst 47
 poote 194
 pòòter 266
 pootèrpel 197
 pooters 199
 pooterseef 199

póp 55, 126
póppestrónt 222
pòr 124
† pòrse 56, 163
pórt 233
pórtefullie 220
pórtemenij 242
† pòrbówt 121, 223
pòsfaurkes 276
pòsillie 130, 276
pòsseegel 268
Pòssòtterdach 276
pòt 55, 209, 237
pòtfertéere 245
pòtje 55, 87, 253
pòtje 228
pòtlepel 236
pòtloe:t 217
† pòtmik 239
pòtrenòster 268, 274
pòtrenòsterkral 268
pòtstal 211
Pòtterskòwle 115
pòttervòrse 105
pów 48
pòws 272
pówwezie 243
Pòzdach 196
Pòz-èèj 51
pòzèèjer 276
praam 45
praktéjk 267
pratte 195, 236, 297
prééj 130
preek 235
preeke 226, 269
preemiebie:r 207
prefaasie 274
prefèsser 266
prefèssie 266
préjs 242, 271
préjschie.te 245
presèssferbòd 47
presèssie 277
† presónsie 230
priejjòr 266
priester 266
priesterfést 266
priesterstuuddènt 266
priesterwéjeng 266
prikke 72, 284
prikstoel 263, 274
prinske 207
pròchejaan 273
pròchie 91, 243, 272
pròjm 246
pròjme 105
pròjmer 246
pròjmtebak 246
prónke 235, 253
prónt 263
prooper 48, 172, 238, 263
pròòt 51, 230
pròòte 226, 233, 244
prooza 243
pròp 106
Pròpskamp 113

† pròst 122, 268
pròt 89
pròts 52, 226
pròtsaam 226, 230
pròtsmaaker 51, 226
pròttestans 272
pròttestant 272
Pròws 88
prulleke = kientje
prut 85, 235
prutse 85
pruttele 85
pruu.ve 81, 226, 244
pulleng 147
† punder 134
punt 234, 252, 265
pupke 55, 84
purper 85
put 120, 227
putter 36, 82, 213
puupke 260
Puuzzenat 152

raadejoo 243, 278
raaj (rat) 139
† raak 225
raake 45, 182, 250
raape 211
ram 213
rammelaar 213
ramskòp 147
rap 182
ras 195
rasseléjst 195
rat 142, 213
ratmaaker 141
rebèèrber 237
rèchs 159
rèchter 63
rècht 59, 149, 181, 193, 225
reegel 70, 264, 266
réeégen 137, 196
réeégene 176, 196, 231
réeéj 61, 268
Réeèjakker 110
réeéjdanse 241
réeéjdansklup 241
réeéje 185, 211, 259
réeéje 107, 201
réeèjfele 60
réeèjke 59
réeèjvereengeng 144, 242
Réeék 25
réeékene 265
réeékening 242
† reepel 200
reet 70, 228
reezekoo 164, 272
regeereng 284
registerkoe 161
rejaal 230
rèjff 132, 177
rèjfele 222
rèjge 64, 223
rèjger 212, 231
Rèjn 63, 258
Rèjnders Kamp 113

rèjk 69
rèjp 105, 205
rèjs 103, 232
rèjstepap 237
Rèjt 115
rèjve 132
rèjze 159
rèjze 241
rèk 177, 239
Rèkheuvel (de) 107
rèlle 226
rém 67
rémkéteng 143
rémme 293
rémmelder 65, 213
réng 130, 237
rénge 237
† rénnaasels 220
rèns 251
rènte 242
rèntezeegel 268
Rèntje 63
rèpòrt 265
resèpsie 264
rètje 147
rèts 235
rètse 66, 228, 298
revòtte 254
reuj 214
reuk 226
reus 82
reuzel 209
ribbe 181
ribbelenblat 130, 228
richt 232
Richters Kamp 115
riddeneere 73, 226
Riek 218
Riennes 218
riggestreere 71
riek 131
riels 75
riem 75, 104, 231
rie:p 39, 137, 144, 256, 264
rie:p 39
rie:pe 39, 162, 229, 256
rieps 75
riester 146, 186
rie.t 122, 125
rie.te 122
riezzekoo 272
rijjegeerder 165
rik 247
rikke 247
rikkemendeeere 73
rikker 247
† rikkeereere 249
riklemeere 73, 90
† rikròòje 226
rikzdòlder 268
rillekwie 275
rimmetiek 229, 268
ring 72, 162
ringe 207
Ringelenbòrch 112
ringelwòrm 224
ringnaagel 207

ringtang 207
rip 181
ripke 39
ripsakke 39, 162, 229
ris 159
riits 130, 213, 298
† rizzeneere 73, 226
rizzestent 195
ròch 186, 195
ròchsèèjer 180
ròchske 89
rògbloem 195
roebdöfke 212
roej 77, 128, 136
roe:j 130, 160, 266
roe:jbónt 160, 298
roeije 103, 198
roejke 138
† roe:j kéjne 199
roe:j mōws 199
Roe:j Nónne 266
† roe:jwidbloem 199
roe:ke 93, 246
roe:k 123, 183, 210, 246
Roellèvdòmmèdérkes 216
roemme 78, 81
roemmele 79
roep 78, 263
roeppe 78, 212, 226, 271
roeppe 266
roe:r 246
Roermónt 241
roe:s 164, 225, 244
roest 79, 196
roestech 170
Roestert 113
roe:t 40, 106
roe:t 40, 78, 123
roe.te 77
roe:zech 164
ròggeméél 127
ròggeméélepap 237
ròggestroj 126
ròg-òdr 196
ròjke 88, 226
ròjrn 154, 181
ròjrne 176, 204
ròjsech 52
ròk 95, 222
ròksel 87, 210, 246
ròlle 246, 252, 263
ròmboe:r 140, 169
ròmfebriek 169
ròmke 89
ròmkes 90, 169
ròmme 36, 163, 169, 172,
 184, 225, 263
ròmmele 79, 201
ròmmpòt 301
ròmmpap 237
ròmmlkròwt 210
ròmmpòt 258
ròmptòt 238
Ròm's 272
ròm'schèpper 169
ròm'tòdjt 169
ròndummer 238

róng 139
ròngoe:ge 139
† rònsel 157
rònt 127, 168, 203
ròntchòdn 160, 274
ròntkòmme 273
ròntstòdn 181
ròntrééjers 259
roodbòrsje 213
ròdj 22, 211
ròdje 43, 252
ròdje 211, 256
rook 48
ròdkele 239
ròdkelejízer 121, 239
ròdm 37, 120, 122
ròdme 36, 184
Roome 272, 276
† ròdpkoek 201
ròdpóllie 201
ròdt 37, 44
ròdtel 273, 276
ròdtiele 276
ròdow 45, 175, 193, 214, 269,
 271
ròdowpóffer 221
ròdowrèntje 227
ròdze 45
ròskaam 178
ròskaame 178
† ròsmeule 134, 172, 178
† ròssak 140
ròsse 178, 226
ròssel 90, 98, 121
Ròt 115
ròt 34, 50, 105, 199
ròt 34, 50, 55
ròtfèt 136
ròtfónk 52, 229
ròtje 88
ròtsel 51
ròtstròdl 183
ròtte 197
Ròtte (de) 107
† ròw-éerde 100
ròwle 251
† ròwlebòwter 208
ròwlvèrkaaveleng 107
ròwn 179
ròwt 88
ròwters 242
ròwtes 247
ròwwèchhèjt 175
Ròwwestèjn 19, 23, 96, 243
Ròwwestèjns 20
† ròzdoek 178
ròzdekran's 268, 276
Ròzdekran'ssòndach 277
ruch 22, 143, 154, 181, 228
ruggègròdt 228
ruggèstrang 228
rujk 22
rujwèene 164
rukke 84
rul 231
Rulling 109
runderhòrzelzalf 160

runsfèt 160
runsfèj's 160
Runslaant 109
Runstròdt 112
rups 85
ruste 84
† Rut 218
ruu:ke 40, 93, 210, 246
ruu:kfèj's 238
ruumt 81
ruupt 80
ruu:re 81, 210
† ruut 80, 174, 209
ruu:ske 221
ruuzzie 252
ruzzachtech 82
ruzzenuutje 268
saame 262
sabbele 226
sabbeteere 71
Sakremènt 274
sakrestééj 274
sakrestie 274
Saks 145
salpie:ter 41
samba 241
sanktes 274
sap 256
schaaf 118
Schaage 115
schaake 45
schaal 43, 237
† schaans 103
schaant 46, 91
schaavbank 173
Schaat 115
schabbellie:r 276
Schajjek 23
Schalkenhòf 111
schalleke 49
scharmesien 132
scharre 132, 178
schars 54, 207
schats 54, 258
schatte 135, 160
schatter 160
schèej 132, 139, 146, 152,
 180, 225
schèeje 172, 208
schèejkèej 108
† schèél 172, 263
schèél 61, 225
scheemèrlamp 122
schèene 97, 170
scheep 70
† schèépel 134
† schèépels 135
schèerapperaat 262
schèere 231, 262
schèèrf 58
schèèrkwaast 262
schèèrmèskes 262
schèèrp 165, 183, 231, 250
schèèrze:p 262
scheet 70, 203, 229
schèévelplòdt 150, 147
schèjdbòks 229

schëjf 186
schëjkunde 186
schéjt 228
schéjite 206, 228
schéjvéch 145, 152
schél 102, 105, 238
schëlle 63, 97, 226
schëlle 102, 105, 183
schëlnaam 217
schënkkeetel 209, 238
schép 67, 238
schépnét 250
schéppe 67, 131, 169, 174
schërke 39
schérlappe 143, 182, 293
schërper 63
schërre 99
schéthöws 256
schëts 168
scheur 82
scheure 82, 158, 186, 201
† scheut 204
scheut 83, 199
schibbele 180, 207, 225, 250
schie.f 40
schieffe 74, 256
schieffelsténtje 256
schimmere 75
schie.n 142, 227
schienwit 136, 179, 231
schieps 75
schie.r 166, 199, 237
schie.r 39, 40, 132, 223
schierke 39
schie.te 130, 159, 171, 196, 199, 204, 249, 253, 256, 258
schie.ter 197
schiffere 169
schik 175, 231
schilde 245
schille 73, 229
† schilleng 136
schiltje 126
Schipper 115
schöbbe 80, 175
schoebbe 80, 226
schoeffel 132
schoeffele 201
schoeffelmesientje 133
schoellie 78, 231, 300
schoellie-völk 300
schoe.n 24, 77, 220
schoen 77, 277
schoep 131
schoeppe 78, 253
† schoe.re 77, 294
† schoerplòt 146
schöffelkes 182
schöfke 221
schöft 168, 245
schöfte 201, 245
† schöjf 138, 220
Schöjjek 23
schöjjer 231
schöjjerzboel 23
schöjm 180, 256
schöjmeert 185
schöjmeepel 210
schöjmspòdn 237
schöjve 93
schökke 247
schökske 182
schölgèlt 48
schöhlöws 265
schölk 220
Schölkse Kamp 113
† schölle 7
schölp 90
schölt 56, 239
schóm 130, 195
schömke 88
schömke trékke 256
schómmel 256
schómmele 256
schön 55, 136, 157
schönmaake 159
schoof 48
schödj 160
schödjier 86
schödjilek 181, 213
schödl 43, 238, 274
school 48, 243, 265
schödp 213
schödpelöws 214
schödpeschie.r 132
schoor 48, 127
schödr 45, 99, 103, 124, 146, 167, 176, 186, 206, 212
schödw 121, 175, 182, 183
schödwe 99, 211
schödwer 45, 168, 184, 228
schöpsèjk 182
schörf 164, 207, 224
schörke 89
schörrech 89
schörstie.n 123, 210
schört 220
schörtebónt 220
schörtregrèj 220
schòt 166, 245, 250
schóttel 199, 237
schótteling 262, 208
schóttelslèt 237
Schóttelwaasers 23
schóttelwötter 237
schów 50, 56
schraach 223
schraap 46, 224
schrabbe 209
schréeje 61, 228
schréeke 62, 226
schréjve 183, 265
schréjverek 212
schrift 265
schrikdròt 174
schrikèchtech 182
schriks 194
schróbbe 132
schroe.f 131, 183, 232, 251
schroeije 77, 78
schroe.vdròt 174
schrókke 236
† schrómmelek 233
schródl 205
schrówwe 90, 226
schubbe 85
schudde 247, 256
schudzbòm 115, 245
schulffhòwt 124, 178
schulp 104
schult 272, 273
schummel 179, 180, 237
schummele 237
schup 131, 194, 198, 250
schupke 251
schuppe 131, 182
schuppes 247
schuppetroef 247
schurklòw 165
Schut 115
† schutchaavel 131, 159
schuthelster 143
† schuts 254
schutschèlt 174
schutskòj 174
schutterèej 244
schuu.fke 125
schuu.p 235
schuu.re 80, 211, 228, 262
schuuppe 80
schuur.r 128, 204
schuurdèel 128, 204
schuurdeur 231
schuu.re 80, 104, 170, 294
schuu.ve 93, 125
† Seel 218
† seel 226, 231
Seelenhòf 111
† sèp 103, 256
sèpe 257
† seeter 176
Sefiel 142
sefòj 237
sefò.jjekdl 130, 237
segaar 246, 268
segrèt 246
sèjfer 265
sèjs 91, 209
sèkse 212
sekuu.r 134
sèlderie 130
Sèlle 115
semènt 123, 124, 158
sènt 136, 252
sentiemeeter 135
sèpke 257
sèpnat 65, 256
sèrfs 185
† servieske 122, 246
stebboorie 274
stelloo 200
Siem 75, 218
Siemmón 218
Sien 218
siepse 171
sij er ij 241
sij haa vij 241
sik 238, 243
sikkertrie 73
sikketrie 243

sikretaares 73, 243
 stillekteere 198
 Silles 218
 simmenaarie 266
 Sint Anna 276
 sintels 121
 sintelzeef 121
 Sirkes 214
 sirrejeus 73
 † Sis 218
 Siska 218
 Sjaak 218
 Sjaan 218
 sjans 222
 sjanskòwse 222
 sjèèrp 266
 sjefeur 90
 sjèk 246
 sjèm 238
 sjèt 222
 sjeu 83
 sjiek 222
 sjierpe 32, 239
 sjørs 52
 slabbertje 221
 slach 99, 143, 164, 247, 248
 slachkar 137
 slacht 133, 208
 slachte 166, 209
 slachter 160, 209
 slang 214
 slap 185, 231, 238
 slèchske 103, 137, 271
 stee 71, 259
 sléèch 61, 184, 247
 slèècht 149, 204, 211, 225
 229, 238
 † sléèger 244
 slèèpe 181, 194
 slèèper 181
 † slééver 164
 sléjte 63
 sléjtlòdch 125
 sléjtdòzie 223
 † slèk 141
 slèkkeméél 185
 slèkkemist 185
 sléndòrre 106
 sléntes 195
 slès 252
 slèt 63
 sleuj 92
 sleutel 83
 sleutelbloem 130, 175
 slibberdòn 259
 slibbere 259
 slichte 99, 175
 slie:n 40, 106
 slie:p òwt! 261
 slieps 32, 75, 220
 slie:t 102, 173
 slij 71, 259
 slijje 259
 slim 31, 233, 265
 slinger 255
 slingere 255
 slink 193
 slip 137, 194, 227
 slipjas 220, 227
 slit 224
 slò 89
 slslòbbere 80, 257
 sloebbere 80, 236
 sloeffe 80
 sloegge 77
 † sloerrie 300
 sloe:t 99
 slóf 49, 55, 124
 slóffe 80, 181
 slóffer 181
 slógget 94
 slók 49, 50, 55, 177
 slókke 236
 slòdòj 130, 231, 237
 slòdòjer 221
 slòdòjollie 201
 slòdòn 42, 105, 174, 182, 200,
 226, 258, 272
 slòòp 44, 238
 slòòpe 23, 240
 slòòter 130
 slòp 220
 slòpkaamer 120, 122, 123
 slòpkòwse 222
 slòpt 89
 Slòsse (van der) 233
 slòt 50
 slòt 50, 92, 266
 slòtje 87, 112
 Slòtjesjònges 216
 slòtkant 52, 99
 slòtinòn 267
 slòws 90, 106, 225
 slòwte 88, 275
 slufke 84
 slukske 55
 slungel 84
 sluu:f 146, 154, 226
 sluu:j 92
 sluu:p 40
 sluusjón 91
 smaak 45, 237
 smaake 236
 sméèle 175
 sméér 61, 105, 238
 sméére 142, 226
 sméérwòrtel 224
 smèkke 66, 226, 236
 smélte 209
 smérdèl 63, 225, 227
 smérkaanes 225, 227
 smérpoet 170
 smérrech 197, 225
 smétlèjn 103
 smète 103
 smiespele 76, 226
 smit 183, 242
 smitte 183
 smòkkele 300
 smòlder 51, 93
 smòlst 51
 smòdl 43, 51, 168, 181
 Smòws 24
 smòws 23
 smòwsjasse 247
 † smòwt 56, 142
 † smòwtappel 209
 snaar 284
 snaaw 235
 snaawe 46
 snee 71
 snééjbak 133
 snééjbonne 237
 snééje 61, 166, 176, 207, 258
 † snééjer 219
 † snééjerschat 222
 † snééjèrt 104
 snèp 66, 168
 sneuvele 83
 snij 71, 154, 206, 238
 Snip 217
 sniw 34
 snjòw 34
 snoeije 196
 snoek 232, 249, 250
 snoe:r 249, 258
 snòj 56
 snòjje 56
 snòjve 222
 snórke 23
 snòt 23
 snòtchòdr 231
 snòtjóng 216
 snòineus 226
 snòw 34, 195, 258
 snòwbal 258
 snòwman 258
 snòwte 222
 snòwwe 258
 snuut 81, 168, 207, 232
 † snuudoe:s 222
 soek 214
 soep 237
 soeppe 80
 sòjker 238, 244
 sòjkerbiet 197
 sòjkerpòt 238
 sòkkerééj 238
 † sòkkerpèk = dròp 256
 † sòkkerpèkkenat = dròpnat
 256
 sòmmers 249
 sòmfwéile 136
 sòndachs 219, 240
 Sòndachssiekte 183
 sooda 170
 † sooles 249
 sooper 48
 sòpkeetel 291
 sòppe 80, 171
 sòrtèch 168, 181
 sósjaal 268
 sòws 237
 † span 104, 135
 spanne 171
 spar 102
 speech 71
 speesie 71, 127
 spéje 69, 226
 spéjker 132
 spéjl 210

spèk 137, 205, 209, 228, 238,
 249
 spèkchaavel 131, 210
 spèkfèerke 205
 † spèkhank
 spèkkaast 210
 spèkkoek 258
 spèkköjp 210
 spèkmesientje 133
 spèkpéér 105
 spektaakel 47, 234
 spèl 212, 228
 spèl 65, 252
 spèlle 164, 212, 228, 231, 252
 spèlle 63, 97, 209
 † spèlt 195
 spendòzie 130
 spèrwer 65, 212
 speule 82, 144, 232, 247, 251
 speuler 243, 252
 spie 146, 154
 spiegel 235, 271
 spiegele 235, 253
 spie:k 39, 141
 spie:n 40, 75, 171, 228
 spie:r 202, 228
 spierbal 227
 spierke 165, 252
 spierke trèkke 252
 spiertse 31, 226
 spiets 226
 spikkelillie 130
 spijske 39
 Spin 217
 spitse 173
 † splanter 195
 spleet 70
 spléjte 69
 spólke 228
 spòntje 51
 spòdje 131, 189
 spòdjer 231
 spòdjschup 131
 spòdn 132, 143
 spoor 48, 277
 spoore 182
 spòdre 231, 242
 spòdw 45, 104
 spòdwe 45, 213, 226
 spòdwmuu.r 45
 spòrrie-koe 231
 spòrt 242
 spòrte 242
 spòrthémt 220
 spòrtklup 242
 spòwte 201
 sprèejrie.t 125
 sprééke 61, 226
 sprénkele 67, 276
 springdaach 195
 springe 162, 228, 276
 springtòw 256
 sproe.tels 78, 185 224
 spróngewricht 182
 sprook 48
 spròw 225
 spròw 212

† spròwte = kooke
 sprung 92, 124
 spul 247, 251
 spulketie.r 254
 spulle 82, 131, 232, 251
 spulleke 247, 251
 spulplòts 254
 spuls 82, 251
 spuulle 81, 223, 225
 spuulleng 169
 staaf 45
 staak 102, 103
 staakbòn 130
 staakhammer 132, 173
 staan 260
 staapel 46
 staasies 274
 staf 158
 stal 165
 stalbie:n 168
 stalrie:p 124
 stam 103
 stamboek 161, 205
 stamboekbie:r 207
 stamboekfèerke 207
 stamboekkoe 161
 stamboeksóch 207
 stamp 210, 237
 stang 143
 stank 146
 stant 124
 stap 135, 182
 stappe 182
 start 146, 165, 168, 184, 231,
 294
 stat 23, 241
 stats 241
 stéeh 183
 stèchele 31, 226, 251
 steech 70, 99
 stèefke 58
 stééj 61, 224
 steek 36, 104, 137, 266
 stéékbrééj 140
 stééke 164, 250
 steekel 70
 steekelvèerke 213
 steel 131, 158, 246
 stèèl 57, 205
 stééle 57
 stèèrfhòws 271
 stèèrk 58, 141, 229, 231, 238
 stèèrve 268
 steevech 236
 stéj 210
 stéjfsel 223
 stéjil 123, 127
 stéjve 223
 stéjvechhèjt 183
 stèk 102
 stèkbeés 106
 stèkbeéze 22
 stéelle 149, 150, 154
 stèlleke 65
 stèlt 140, 256
 stèlte 256
 stém 68, 262

sténgel 67
 Stén-oave 111
 Stén-oaves 111
 sténpöön 64
 sténpöwst 224
 sténus 64, 127
 Sténshóf 111
 Sténwèèrk 111
 stér 65
 stèrzóch 207
 stejsón 91
 steufke 82
 stiek 74, 91
 stiekkem 74, 253
 Stien 127, 218
 stie.r 161
 stie.re 162, 166
 stierhaawer 162
 stierhaawerééj 162
 stierkalf 165
 stierre 74
 stie.t 76
 stie.ve 76, 196
 stik 36, 136, 207
 stikke 223
 stikstóf 185
 stik wa 262
 stil 183, 260
 stinke 226, 249, 260
 stinkóllie 121
 stò 89
 stòdbaant 222
 stoeije 78, 254
 stoel 122
 stoe:m 41
 stoe:me 223
 stoemmele 79
 stoep 78
 stoet 79
 stoe:t 172, 232
 stoe:te 41, 162, 172, 256
 † stoe:ter 136, 254
 stóf 55, 196
 stóffèerke 132
 stófke 55
 stófsójger 227
 stógget 94
 stójpe 276
 stójper 136
 stòk 55, 247
 stòkske 55
 stólp 90
 stólpe 90, 249
 stólper 181
 stólpert 31, 90
 stólpmaant 249
 stólt 89
 stóm 49, 265
 stómfiets 52
 stómmele 79
 stómpe 226
 stón 195, 206
 stònde 249, 252
 stónne 97
 Stòd 115
 stook 48, 234
 stooke 47, 183, 239, 276

† stòòl 44, 246
 stool 48
 stòòle 44, 265
 stòòn 155, 161, 162, 163, 164,
 167, 182, 183, 227, 228,
 232, 271
 stòòt 134, 232
 stooove 48, 237
 stòòwer 45
 stóp 50
 stòp 50
 stòppe 209, 223
 stòrm 89
 stòtje 136
 stòtschie:n 142
 stòtter 50
 stòtter 50
 stòwt 235
 stòwte 88
 † stòwter 252
 Strang 100
 strant 91, 235
 strééje 61, 226, 251
 streeke 183
 streekel 156, 171, 284
 stréjk 232
 stréjkbòwt 121
 stréjke 177, 181, 223
 stréjkéjzer 121, 223
 stréjker 181
 stréjklank 223
 stréng 266
 stréng 144
 strie:p 39, 227
 Strie:pe (de) 107
 striepkezbòks 220
 strie:pòòl 175
 strie:pspèk 209, 238
 strik 220, 250
 stripke 39
 stròbdas 220
 stroef 77
 stroemmele 80
 stroe:p 91, 237, 238
 stròj 137, 157, 159
 stròjeezel 132
 stròjhoe:t 221
 stròjk 106
 stròjkele 228
 stròjmés 132
 stròjsel 85, 211
 stròjsnééje 132
 stròjwis 156
 strómmele 80, 165
 strómmeleèchtech 165
 stróng 164
 strònt 171, 225, 228, 231
 stròntepikker 261
 stròntnat 231
 stròntsak 261
 stròöj 92
 stròöje 22, 85, 122, 194
 † stròòl 249
 stròòl 183
 stròòt 44, 99, 271
 stròp 103, 147, 249
 stròppe 172, 202, 223, 249

stròt 228
 strung 92, 198
 struntje 261
 struu:pe 249, 250
 struu:per 249
 stuch 84
 stuf 85
 stuk 84
 stukke 257
 stukkech 168, 181
 stumper 85
 stumpke 81
 stuntele 85
 stuuddeere 267
 stuuddènt 267
 stuuddie 267
 stuukke 81, 253
 stuu.l
 stuulleke 80
 stuumpke 81
 stuupke 260
 stuu.r 22
 stuu.re 80, 202
 stuurre 80
 stuuw 81
 subdiejjaake 266
 suffice 85
 sukkel 85
 sul 85
 Sunte Marte zinge 257
 Sunte Mechuut 276
 Sunte Metéjs 267
 Sunter Knilles 276
 Sunt Hójbort 276
 Sunt Jan 176, 195, 196
 Sunt Janzdòw 195
 Sunt Markes 276
 Sunt Ròches 276
 Sunt Tunnes 277
 surves 10
 suupper 185
 suu.ze 81
 swèrkendachs 219
 swinge 241
 swinters 249

taam 55, 212
 taamelek 46
 taant 131, 152, 225
 taantpéjn 225
 taart 46
 taaste 46
 takkebòs 102
 takseere 71
 tam 55
 tamboe.r 245
 tandarts 53
 tante 216
 taps 142
 tar 57, 127
 tarre 57
 tas 238
 te 149
 tebak 246
 Tebakskémke 115
 Tèddes 218
 tee 71

teef 214
 teege 70
 teegekròps 164
 teegel 71, 121
 tèèj 171, 194, 231, 259
 tèèje 57, 259
 † tèèjke 59, 181
 † tèème 58
 tèène 137
 † tèènetoe 58, 209, 228
 téér 61, 127
 † téérdaach 245
 téère 61
 † téérhòws 245
 Téfte 23
 téjger 214
 téjl 69, 238
 Téjs 218
 téjt 136, 163
 tél 271
 tèle 67, 248, 254
 télleng 163
 temaat 90
 témmes 22, 171
 tenie:lspeule 241
 tenie:lvurstélleng 243
 tènt 230
 tentoe:nstélleng 240
 tèrmemeeter 238
 tèrreng 229
 tèrt 252
 tèrw 22
 tèz 222
 tèsjje 121
 tèske 63
 tèsnuzzek 22
 tèstemènt 265
 Tèt 218
 tètje 136
 tètè 67, 265
 † teugelaar 144
 † teugelaarspat 144
 teugele 144
 teulle 195
 teullaant 22, 111, 116
 teun 268
 teute 83
 teveul 103, 184, 196
 tien 75, 109, 159, 271
 tie:n 227
 † tiender 204
 Tienna 218
 Tiennes 218
 † tient 204
 tientje 136, 268
 tie:r 40, 206, 222
 tierrech 184
 Ties 217
 tiet 211
 tij 71, 206, 238
 Tij 218
 tij bij sij vréèj 165
 Tija 218
 tijjerie 267
 Tijjoo 218
 tijwòtter 238
 tik 254

tikke 254
 Til 218
 Tilbörch 241
 tillefoon 48
 tilleviezzie 73
 timmere 213
 timmerman 271
 iin 72
 † tintelstòf 246
 † tinteltón 246
 tjan 212
 tòch 260
 tòdde 183
 tòddekrémmer 261
 toe 233
 toe-lègge 236
 toe:m 206
 toemp 80, 139, 293
 toe:n 183
 toe:ntrééjer 181
 toe:r 77
 toe:re 77
 toerèèje 206
 toerke 77
 toerre 77
 † toesse 79, 209
 † toesser 208
 toe:te 77
 toetiere 77
 toe:ters 99
 tòffel 122, 231, 237, 298
 tòffellaake 237
 tòjch 143, 237, 258
 tòjchkaast 143
 tòjge 143
 Tòl 99
 tòl 255
 tòlle 255
 Tòlster 20
 Tòmmele 109
 † Tòmmes 218
 tòmp 80, 293
 Tón 50
 tón 50, 135, 231
 tòng 225, 294
 tòngblòdjer 165
 tooch 48, 266
 tòdjer 174
 tòdjere 109, 174
 tòdjit 170
 tòdjitendéksel 172
 tòdì 44, 231
 tòdìle 44
 Toon 218
 tòp 44, 235
 Toos 218
 tòdvent 258
 toovere 48, 233
 tòdòw 124, 202
 tòdòwknòp 140
 tòp 126, 197, 203
 tòrf 121
 tòrre 50, 95, 223, 246, 273
 tòrre 50, 97, 174
 tòrteldöjf 212
 tòt 50, 162, 170, 185, 231
 tòtje 85, 170

tòwkespringe 256
 tòwnbòwkuurzes 267
 tòwnbòwschool 267
 tòws 217
 traalie 266
 traktaasie 264
 trakteere 267
 trakter 178
 trakterploech 145
 Tram 217
 tree 71
 trééj 140, 187
 trééje 124, 228, 231, 239
 trèffe 65
 tréjn 240
 trék 99, 126
 trékkféers 163
 trékke 146, 163, 182, 252, 277
 tréksloe:t 99
 Trien 218
 Trienna 218
 trieplèks 122
 trij 135
 trilbach 207
 trille 207, 234
 tròch 239
 † tròchschéél 239
 tròchske 55
 troef 247
 troep 78
 trój 56
 trójje 56
 tróm 245
 trómmele 157, 202
 trööj 220
 Trööj 218, 295
 tròdò 44
 tròs 55, 162
 tròske 55, 221
 tròwdach 264
 tròwring 221
 tròwwe 264
 truch 81, 253, 276
 truchkréjge 172
 trut 235
 trutte 85
 truuch 81
 truuchséite 144
 truu:f 80
 Truus 218
 tuk 166, 207, 245
 tukke 245
 † tummeskesroe:j 199
 † tummeskeswitte 199
 tumpke 81
 tunnese 226
 Tunnes Höfke 111
 Turke 23, 230
 turst 252
 tusse 85
 tut 85, 265
 tutflès 265
 tuubberkloe:s 41
 tuubberkluu:s 41, 165
 tuul 221
 tuumpke 81

tuu:n 244
 tuu:ne 40
 tuu:t 81
 tuu:te 81
 tuaalf 266
 twèdde 187
 twèèlvuurre 236
 tréjje 158
 twé-jörrech 180, 200
 twélleng 162
 twémman 216
 twémmele 91, 270
 twénteich 169
 twéppar 104
 twét 158, 252
 twie: 203
 twie:dròts 173
 † twie:kòp 135
 twie:pèrts 152, 176
 twie:schòrrech 145
 twie:sténs 127
 twie:wiellech 137
 Ubberek 217
 ulleng 213, 250
 ullenge 250
 um 236
 umdè 232
 umdoen 103, 144
 umgòdò 101
 umhòch 177
 umhòdòwe 103
 umschòdore 174
 umzéjn 189
 urst 104, 266
 uu:chske 40
 Uuije 25
 uunnevézetéjt 267
 uupperman 127
 † uu:zbòrt 193
 † uu:ze 94
 vaader 216 268, 275
 † vaagevèster 127, 178
 vaagevuu:r 266
 vaan 232
 vaart 46
 vaast 46, 176, 227
 vaaste 46, 275
 vaasterummelke 276
 vaaste wastòffel 123
 vaaststrikke 220
 vaaw 220
 vak 265
 val 105
 valle 160, 196, 228
 van 118
 vandaach 201
 vang 168
 vange 181, 185, 206, 225, 231
 vannaacht 234
 var 161
 varkalf 165
 varrech 161
 varrejaasie 90, 236
 varrepòl 175
 † vart 183, 277

† vastelòdòvent 258
 † Vastelòdòventtjnzdach 275
 vat 51, 196, 232
 va.t 51
 vatte (vét) 156, 162, 196,
 226, 230, 233
 Vèchel 241
 véechmés 99, 132
 véèchte 251
 véége 99, 122, 132, 226
 vééger 132
 † vééke 128, 292
 véèle 57, 105, 236
 vééle 57
 vèèlhebbe 183
 Vèér 115
 véér 61, 63
 vèèrge 59
 vèèrke 205, 208, 256
 vèèrkesfoejer 208
 vèèrkesfòkker 207
 vèèrkesfóns 160
 vèèrkeshòk 128
 vèèrkeslòws 214
 vèèrkesmèl 208
 vèèrkessoep 237
 vèèrkesstart 225
 véérs 163, 166
 véérze 183
 veezele 158
 véjf 69, 175, 254, 268
 véjffjòrrech 180
 † véjfkòp 135
 véjftènder 131
 véjle 69, 105
 véjlech 69
 véjleng 69, 105, 236
 véjnder 93
 véjne 68, 97, 230
 véjvbòms 152
 vél 165, 168, 180, 224
 vèlleng 141
 Vèlp 21
 vélt 92, 240
 véltwachter 233
 † vèndel 245
 † vèndrik 245
 vénster 271
 ventiel 75,
 veraandere 233
 verastereere 242
 verballènde 57
 verbant 198
 verbòrge 89
 verdienne 275
 verdruu:ge 163, 196
 vèrf 229, 268
 vèrgaadereng 141
 vergéete 61, 129, 196, 232
 265, 276
 verhaagele 196
 verhafele 227
 verhimmelzòdje 130
 verhòöre 85
 verhuu.re 267
 verinneweere 71
 verjòöre 235
 verkaawe 182, 226
 Vèrkamp 115
 verkawt 182, 226
 verkéjnze 216, 268
 † verkèt 237
 verkio:rt 164
 verkoe:pe 169, 207, 241, 270
 verkoe:peng 270
 vèrkske 63
 verlége 231
 verlégge 183
 verlie.ze 76, 106, 196, 232
 242
 verloe:pe 206
 verlòòte 208
 vermeerderingzbedréjf 211
 vermeutelt 83
 vermoore 97
 vernaagele 183
 verneuke 261
 vernòtréjpe 105
 vernòtréjpt 200
 verpaachte 271
 verpie.re 105
 vèrrech 97, 166, 186, 237
 † vèrrel 135
 verschévele 150
 verschòdre 173, 174
 versie.re 265
 versléjte 268, 275
 verslèttert 66
 verspèrrens 96
 verstòon 226
 verstòppele 254
 verstòppeltje 254
 vertéere 245
 vertèlle 226
 vértien 136
 Vértien Hònt 115
 vertrééje 175
 vèrve 104, 223
 vervééle 62
 vèrver 95
 Vèrver 112
 verwaachte 165
 verwèérpe 163
 verwissele 254
 verwònt 230, 236
 verwòrpe 89
 verzòlt 50
 verzò.lt 50
 verzuu.ke 244, 263
 vésjè 224
 vèspers 275
 vést 63, 114, 220
 vèst 271
 vèt 23, 163, 169, 186, 196,
 209, 228, 238
 vét 92
 vètwejje 166
 veul 136
 veur 117, 137, 227
 veurendeur 128
 vie: 39, 160, 167, 270
 vief 74
 vie:fóns 160
 vie.r 74
 vierbòms 152
 vierde 248
 † vierdòjstuk 136
 vier.dròts 173
 vie.re 74
 vierjòrrech 180
 vierkant 171, 183
 vierklèts 182
 vierre 158, 247
 vierroejjech 128
 vierruurre 236
 vierschòrrech 145
 viertènder 131
 vie.rvòrrech 193
 vierwillech 137
 vie.t 76
 viettèmmienne 236
 vie:waage 160
 vij dij èt 205
 vijjarts 39, 160, 164, 267
 vilbèst 168
 vilder 95, 160, 168
 ville 168
 † viltfòrste 206
 viltlòkke 180
 vim 159
 vinger 135, 171, 194, 226
 vingerhuutje 130
 vinke 249
 vis 72, 162, 249
 † viskòwl 250
 visse 249
 † vizbooch 249
 vlaach 46, 264, 272
 vlaage 272
 Vlaame 115
 vlachhak 132
 vlagge 132
 vlas 200
 vlècht 225
 vlèchte 65
 vleegeel 157
 vlèéje 226
 vlèjs 137, 209, 228, 238
 vlèjzbloem 175
 vlèk 66, 226
 vlekpoet 161
 vleugel 83
 vlie.ge 175, 200, 211, 213
 vlie.genet 144
 † vlièggende vòon 229
 Vlierbòs 109
 vlies 239
 † vlim 165, 184, 231
 vlinder 200
 vloejke 246
 vloek 78
 vlòj 214
 vlòt 31, 100, 171, 181
 vluch 84, 213, 216
 vluchte 84
 vòcht 182
 vòdder 54, 216, 298
 voegge 77
 voejer 78, 172, 181, 206, 222
 voejjere 93, 222
 voejerèmmer 171

voejjergèlt 174
 voerman 144
 voermanne 144
 voermanspèrt 183
 voe:s 199
 voe.t 78, 176, 227
 vòjjem 135
 vól 49, 56, 136, 180, 194, 209
 vólbloe.t 161
 vòlder 93
 vólk 202, 214, 231, 244
 Vólker 25, 98
 vólle 179, 184, 206
 vóllegèlt 184
 vólletaant 180
 vól-óp 200
 vólslaage 104, 179
 vóng 56
 vónk 246
 vòdder 21
 oogel 213, 245,
 vòd 160, 231
 Vòdlendries 112
 vòdn 229, 268
 voor 108, 147, 189, 194, 231
 vòdre 144, 174, 177, 185
 voorziek 195
 † vòdr 134
 vòdrech 284
 vòrk 131, 189, 237,
 vòrm 90
 vòrme 272
 vòrmsel 272
 vòrre 49, 193, 250
 vòrretrèkker 194, 198
 vòrrevoe.t 222
 vòrs 56, 164, 231
 vòrst 125
 vòrstlòdch 125
 vòrspan 125
 vòrt 54, 161
 vòrtfòdrenge 137, 143
 vòs 179, 213
 vòsfölle 184
 vòshéngst 184
 vòspèrt 184
 vòsschummel 180
 Vòsse Kamp 113
 Vòssen hòf 111
 † vòtsel 51, 136
 vòwl 194, 211, 239
 vòwle 162, 164
 vòwlek 227
 vòwst 226, 252
 vraat 47
 vracht 296
 vrak 96
 vranda 91
 vreef 71, 96, 277
 vréj 61, 235
 vréje 262
 vréjer 216, 262
 vréjeréj 262
 vrèèle 150
 vréet 195, 201, 235
 vréete 23, 61, 206, 208, 236,
 278
 Vréjdach 163, 217
 vréjve 200, 226
 vréjver 200
 vri:e:t 96, 183
 vri:e:ze 76, 258
 vringe 96, 223
 vroech 79, 199
 vroegger 77
 vròllie 171
 vròmmes 216
 vròmmeske 216
 † vrónk 94, 138, 169, 222
 vròdch 265
 vròdcht 86
 vròdge 43, 207, 208, 217,
 284
 vròdòdòs 247
 vròw 215, 248, 268
 vròwt 272
 vròwvólk 262
 vròwweklómpe 104
 Vròwwenbèrch 115
 vrucht 84, 276
 vrum 96
 vrugger 81
 vruu.te 250
 vuddeur 118
 vuggelke 213
 vulle 84, 196, 232
 vulleng 127
 † vunt 274
 vur 263
 vurbie:n 167, 182
 vurbrét 138
 vurdraage 243
 † vurgebuu.kes 81
 vurgeevel 118
 vurhaant 247
 vurhòws 117, 123
 vurkéjnt 216
 vurkeuke 120
 vurkeur 82, 248
 vurkòp 168, 181
 vurlichteng 205
 vurloe:per 104
 † vurlòdjer 250
 vurmèlker 172
 vurnaam 217
 vurpèrt 181
 vurploech 146
 vurre (van) 181
 vurrech 284
 vurróp 247
 vuurschup 184
 † vurslach 201
 † vursnééjer 208
 † vurtòffelek 227
 vurwèjje 176
 vuu.ge 81
 vuuje 81, 93, 236
 vuu.r 81, 121
 † vuurkòwl 121
 vuurke 257
 vuu.rnééj 231
 vuurkròwt 130, 164
 † vuurplòt 121
 † vuurpòt 239
 † vuurschup 121
 † vuurslach 246
 † vuurtang 121
 vuutje 80
 wa 136, 262
 waachte 184
 waage 137
 Waageninge 186
 waake 45, 269
 waant 103, 127
 waar 47
 waaróm 260
 waase 23, 105, 170, 176, 214,
 223, 227, 247, 261
 waasende mòdn 195
 waawe 46, 226
 waawelkloe:t 229
 † wachel 212
 wakker 234
 waks 54, 214
 Wal 19, 115
 wal 198, 258
 wals 241
 Walter 218
 wan 34, 50, 157, 159, 164, 231
 wan 34
 wang 226
 wanmeule 134, 157
 wanne 50
 wanne 50
 want 146, 220, 233
 wan 55
 wardeere 71
 was 51, 184, 223
 was 51
 waskòjp 223
 wasléjn 223
 wasmaant 103
 wasmesien 203
 waspin 223
 wasserééj 223
 wastòffel 227
 wat 51
 wat 51
 wats 57, 182, 224
 watte 51
 watte 51, 265
 wavver 91
 wazbòrt 223
 we 233
 wè 67
 Wèch 99, 202, 227, 233, 268
 wèchchòjje 162
 wèchfatte 224
 wèchhange 219
 wèchlie:re 265
 wédde 67
 weech 70
 Weechkamp 113
 wéechschòd 134
 weedeman 70
 weedevròw 70
 wéégbruch 134
 wéége 134
 weegentrij 130, 228
 weegesheet 225
 wééj 294

wèéje 60
 wééje 201, 266, 275
 wééjeng 266
 Wééjes 115
 wééjke 59
 wéék 61, 162
 Wéékers 115
 wéénakker 192
 wééne 97, 159, 177, 187, 192
 weer 71, 212
 wéérde 61
 wéérdehòwt 61
 wéére 61, 236
 wéérelt 61
 wéèrf 21, 128, 155
 wéèrk 174
 wéèrm 58, 63
 weeropper 177
 weeroppere 177
 weeschegroet 268
 wééve 61, 223
 weeze 225
 weezel 70
 weezelek 234
 wégdoen 161
 wèj 109, 173, 271
 † wèjch 68, 238
 wéjff 105, 216
 wéjgere 162
 wéjje 102, 173
 wéjjerééj 173
 wéjlaant 173
 wéjn 68
 wéjne 68, 97
 wéjnech 169, 181
 † wéjnmaat 103
 wéjntèéj 211, 239
 wéjnthaver 195
 wéjntpèns 165
 wéjt 62, 108, 163
 wéjt 22, 195
 wéjtebroe:t 238
 wéjtepap 237
 wéjtestròj 126
 wéjvere 248
 wéjwòtter 274
 wéjwòtterbèkske 275
 wéjwòtterfès 276
 wéjwòttersfat 274
 wéjwòttervéjje 275
 wék 238
 wékfèsse 238
 wékke 63, 238
 wékkeetel 238
 wékringe 238
 wél 63, 136
 wél 66, 136, 152, 175, 268
 wélderech 183
 wélle 177, 197
 wélleke 136
 wélver 66, 98, 299
 wénne 63
 wéntelploeck 145
 wép 67
 wéps 67
 Wépse 23
 wér 55

wérbòrsel 225
 wérgòj 207
 wérhòòk 249
 wérke 163, 181, 240, 246
 wèrkendach 66, 240
 wèrkfòlk 268
 wèrktojgendach 240
 wèrmte 197, 212, 239
 wèrt 66
 wèrtje 100
 wèrvel 98
 Wèsterèènt 114
 wét 264
 wétplank 252
 Wèts Mèér 112
 wétstreekel 156, 177
 wétte 156, 177, 232
 wéttering 99
 wie 103
 wie: 40, 225
 wie.ch 74, 265
 Wieche 21
 Wiechese 21
 wiek 202
 wie:k 40
 wiekkes 202
 wiel 100
 Wiels Kèmkke 115
 wieppere 75
 Wierreke 115
 wies 31, 76
 wie:s 217
 wie:t 21
 wie:te 23, 24, 40, 275
 wik 130
 wille 23, 129, 162, 196, 208,
 232
 Willemke 219
 Willemkes 219
 willoe 97
 wilt 130, 161, 214
 wimpel 98
 winkel 237, 243
 Winkel 115
 winkeltje 251
 winne 162, 200, 247
 winterdach 258
 winterkórre 195
 winterkunnengske 213
 winterlanbòwschool 267
 wintervoor 187
 winterwéjt 195
 wip 256
 wippe 256
 wis 76, 102, 104, 135, 173,
 210, 232, 249
 wiske 165
 wisseklém 103
 wissele 167, 180
 wisseméés 103
 wit 72, 104, 122, 162, 199,
 221, 231, 238
 witmaake 103
 witte 127
 wittelillie 130
 Wittendónderdach 275
 wittere 102, 166, 173, 174

witterschap 99, 174
 wiu 97
 wizbòm 178
 wó 49, 56
 woegge 77
 woej 78
 wòj 97
 wól 222
 † wólkammers 199
 wólver 90, 98
 wón 50
 wón 49
 wónder 233
 wónt 224
 wó.nt 50
 wòdch 45
 wòdge 43
 † wòdj 44, 227
 wòdje 43
 Wòòl 44
 woone 23, 165
 wòndlat 125
 woor 165
 wòdr 44
 † wòdrst 209
 Woort 107
 wòds 44
 wòdter 229, 298
 wòdzech 45
 wòrde 231
 wòrge 89
 wòrhéjt 47
 wòrm 89, 232
 wòrmplòdt 124
 Wòrp 115
 wòrre 23, 90, 97, 162
 wòrrem 90, 232
 wòrst 209
 wòrstmesientje 133, 209
 wòrstpinne 209
 wòrt 90
 wòrtele 130
 wòrtels 237
 wòrtelzòdt 130
 wòrvel 98
 Wòtje 56
 Wòtjes 219
 wòtter 170, 284, 298
 wòtterblòds 163
 † wòtterflòwt 213
 wòtterhénneke 212
 wòtterlèéjeng 120, 123
 wòtterlillies 99
 wòtterpoel 23
 wòtterraite 23
 Wòtterschap 99, 174
 wòtterpòrrie 100
 wòttervoor 175, 189
 † wòtterwééj 106
 Wòwt 218
 Wòwttere 219
 wòzzem 54, 184, 246
 wòzzeme 184, 246
 wulch 103
 wulfsel 84
 wulge 102, 257
 † wunse 7

wuulle 81
 wuunder 122
 wuust 81

 zaach 47, 261
 zaachjes 47, 53
 zaachmeel 210
 zaacht 94, 156,
 zaage 103
 zaak 45
 zaal 45
 zaalech 275
 zaant 104, 122, 127, 136
 Zaantakkers 115
 zaantierpel 237
 † zaanthok 122
 zaantseef 159
 zaat 43
 zachjezer 53
 zaddoek 220
 zak 109, 157, 168, 193, 229,
 249
 zakke 162
 zakkegrèj 220
 Zaklaant 109
 zak-òds 249
 zat 103, 176, 231, 260
 zat 51
 zawdoek 22, 220
 zawt 56
 zawte 237
 ze 23
 zé 70
 zeech 175, 182
 zeef 159, 199
 zeege 208, 250
 † zeegel 268
 zeegen 242
 zééj 61, 137, 164, 168, 185,
 206, 221, 228, 231
 zèèje 175, 185, 194, 197, 201,
 226
 zééjgeewel 118
 zèèjk 228, 232
 zèèjke 184, 196, 206, 228
 zèèjmesien 194
 zèèjschöllek 194
 zeeker 70
 zèèl 57
 zéèl 143
 zeenewèchtech 284
 zeenuuw 228, 284
 zèèrk 58, 269
 zégge 67, 230, 271
 zèjchschuttel 22, 171
 zéjge 69, 171
 zèjk 228
 zèjke 184, 228, 231
 zèjknat 231
 zéjn 64, 215, 248, 254
 zèjs 153, 176
 zèjver 66
 zèjvere 66, 226
 zèlde 66
 zèlf 130
 † zèlfromme 226
 Zéllant 22

 Zéllants 24
 zèlvbéjnder 152
 zèlvbéjner 202
 zen 158
 zen èjge 144
 zénnoe 97
 zépnat 64, 223, 256
 zés 104, 163, 180, 254
 zés-sés-sés 194
 zés-sés-sésse 194
 zèssie 154, 176
 zèt 63
 zét 232
 zétte 67, 128, 135, 150, 160,
 173, 178, 181, 183, 198,
 204, 238, 250, 256, 270,
 275
 zétters 197
 zeudéssel 130
 zeuve 82
 zéw 97
 zicht 153, 203
 zichte 203
 zie 76
 zie: 40
 ziegget 94
 ziek 75, 229
 ziekte 183, 195, 229, 268
 ziel 75, 266
 zielboek 269
 zien 129, 162, 225, 261
 zie:p 40, 165, 223
 zie:r 40, 225
 zifje 159, 199
 zin 136, 231, 236
 zinge 257, 269, 274, 276
 zink 175
 zinke 72, 269
 zinnewèblòdjer 228
 zinnewèchtech 228, 284
 zit 230
 zitstök 211
 zitte 164, 194, 206, 247, 253,
 265
 zitteng 122, 202
 zit-uu.r 242
 Zjanne 218
 zjuu 237
 zjuu.rie 243
 zó 34, 162
 zò 34, 50, 106, 231
 zóch 36, 50, 205
 zòdbloem 196
 zoe: 41, 136
 zoebbele 77, 226
 zoej 128, 175, 185, 296
 zoejje 175
 zoejpomp 175
 zoejpunt 128, 175
 zoejtón 175
 zoemme 78
 zoe.r 105, 106, 172, 231, 235
 zoe.ve 78
 zógdrank 206, 297
 zój 97
 zójge 207, 226
 zójgerspie:n 171

 zójke 206
 zójpe 88, 236
 zójvelgèlt 275
 zók 50
 zòk 50, 222, 252
 zò-lang 252
 zólder 55, 118, 122
 zólderrómke 123
 zóldertrap 122
 zólleke 89
 † zólpónt 147
 zólpóntkétting 147, 150
 zómke 87
 zómmer 106, 196, 232
 zómmerkórré 195
 zómmervoore 186
 zómmerwèjt 195
 zón 34, 37, 50
 zón 34, 50
 zón 34, 49, 50, 136
 zóndach 240
 zónde 266
 zónk 126, 193
 zónnesteek 221
 zónnoe 97
 zónstie:n 127
 zooch 36
 zódt 43, 94
 zójdéssel 130
 zójje 86
 zójjewéjnt 130
 zool 146, 183, 227, 294
 zòl (de) 143
 zòl (ei) 143
 zòdèlmaaker 143
 zòdruch 181
 zoon 48
 † zòdn 172
 zoone 48
 zoop 48
 zòdt 194, 201, 253
 zórch 89, 219
 zótfloor 187
 zótkórré 194
 zótsseef 159
 zóvvel 53
 zów 88
 zów 88, 90
 zuchske 55, 84
 zul 124
 zulderke 55
 zulle 84
 zullie 84
 zulloe 97
 zult 172
 zunt 84
 zuster 85, 216, 265, 266
 zuu.ke 81, 213, 236, 248
 zuu.m 40, 220, 222
 zuu.me 40, 223
 zuurkòlle 237
 zuurkòletón 237
 zuurrèng 175
 zuu.t 80, 105, 184, 235
 zuuttechhèjt 238
 zuvvende 82
 zuw 97

zwaaj 45
zwaaluw 165, 212, 284
zwaaluws 96
zwaaluwwekalk 127
zwaart 207
zwam 207, 246
zwardbónt 160
zwart 106, 179, 207, 221, 239
Zwarte Bèt 248
zwartebètte 248
† zwart sòdt 201
zwart sòdt 194, 253
zwartwòrtel 130, 224
zwéér 164, 224

zwéére 184
† zwèèrk 59, 274
zwèèrm 58
zwèèrve 59
zwéével 61
zwèlle 66
zwémme 67
zwémmers 99
zwéngel 67
zwérke 63
zwètse 228
zwètskónt 228
zwie:p 40, 224
zwie:te 180, 183

zwik 253
† zwikchat 135
zwikke 247
† zwil 209, 224
zwilvratte 182
Zwòns 52
zwòdger 43, 216
zwòdgerin 216
zwòdjbalk 176
Zwòdn 52, 129
zwòdn 212
zwòdr 103, 143, 163, 181,
196, 208, 297
zwòrte 51

